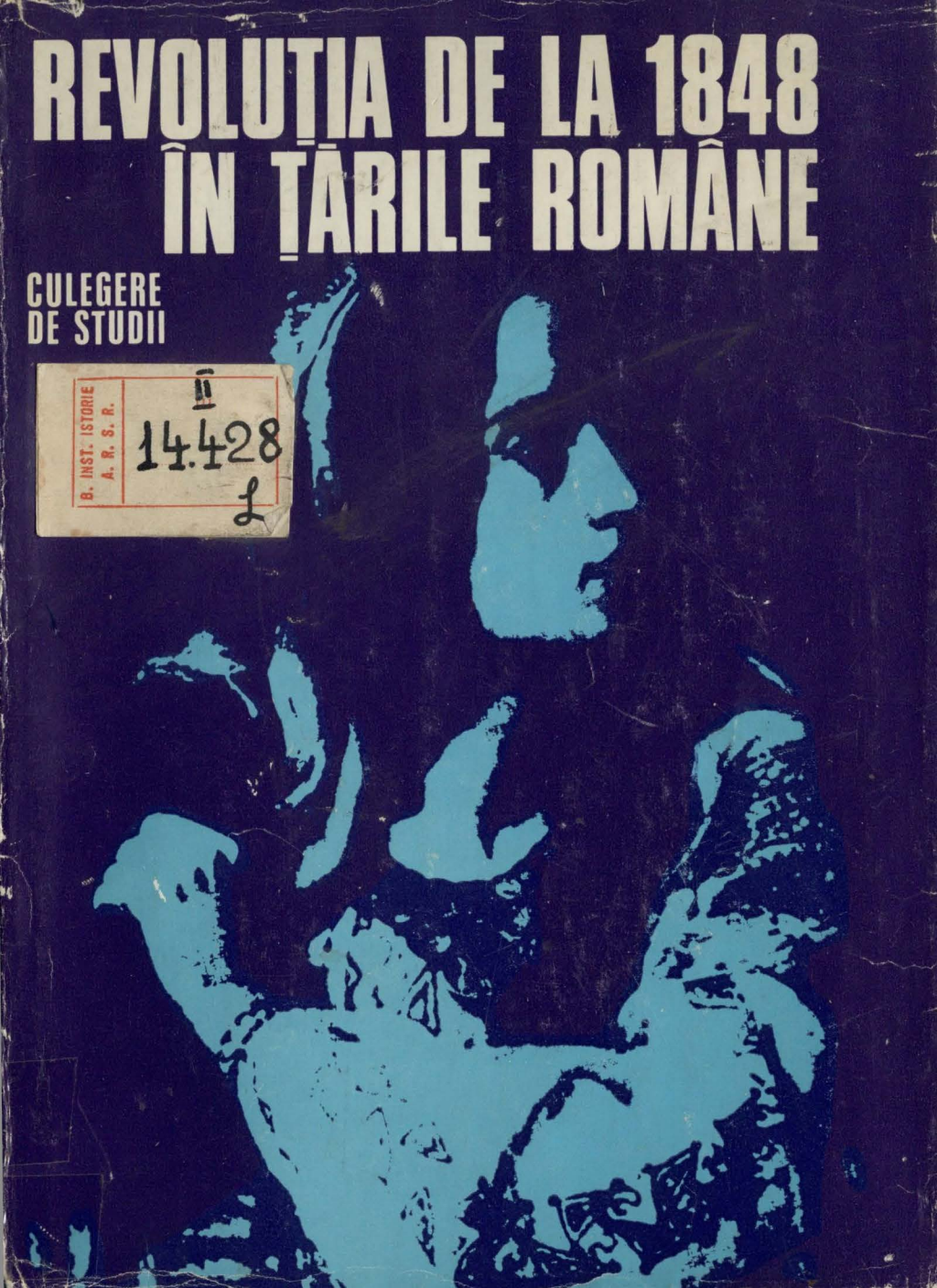

REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

CULEGERE
DE STUDII

**Lucrări apărute
în Editura Academiei
Republicii Socialiste
România**

Studii și materiale de istorie modernă,
vol. IV, 1973, 467 p., 26 lei.

G. ZANE și ELENA G. ZANE,
N. Bălcescu la Biblioteca Poloneză din
Paris, 1973, 99 p., 7,75 lei.

VLADIMIR DICULESCU, *Bresle, ne-*
gustori și meseriași în Țara Româ-
nească (1830—1848), 1973, 220 p.,
19 lei.

Studii și materiale de istorie medie,
vol. VII, 1974, 425 p., 29 lei.

Documenta Romaniae Historica, B. Ța-
ra Românească, vol. II (1501—1525),
1972, 602 p., 33 lei.

Documenta Romaniae Historica, A. Mol-
dova, vol. XXII (1634), 1974, 487 p.,
31 lei.

Lei 26

B. INST. ISTORIE
A. R. S. R.

II

14.428

L.

1848

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ DE ISTORIE ȘI SOCIETATE ROMÂNIA

**REVOLUȚIA DE LA 1848
ÎN
ȚĂRILE ROMÂNE**

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

CULEGERE DE STUDII

Redactori coordonatori :

N. ADĂNILOAIE și DAN BERINDEI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI, 1974

S U M A R

MATEI IONESCU, <i>Revoluția europeană și revoluția română. De la „Tinăra Europă” pînă la anul revoluționar 1848</i>	9
DAN BERINDEI, <i>Programul intern al revoluției române din 1848 — 1849</i>	35
N. ADĂNILOAIE, <i>Revoluția de la 1848 și problema unității naționale</i>	59
GH. PLATON, <i>Masele în revoluția română de la 1848</i>	97
CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, <i>Probleme militare în revoluția română de la 1848</i>	131
VASILE NETEA, <i>Presa română în timpul revoluției de la 1848</i>	145
CONSTANTIN ȘERBAN, <i>Ecoul revoluției române de la 1848 în presa europeană a vremii</i>	185
APOSTOL STAN, <i>Revoluția pașoptistă reflectată în conștiința politică a României moderne (1859 — 1877)</i>	201
ALEXANDRU PORȚEANU, <i>Tradițiile revoluției pașoptiste în mișcarea muncitorească și socialistă din România</i>	227
VASILE NICULAE, <i>1848 în tradițiile luptei revoluționare a Partidului Comunist Român</i>	263
ȘTEFAN CSUCSUJA, <i>Revoluția de la 1848 — 1849 din Transilvania în gindirea forțelor progresiste maghiare din România interbelică</i>	279
VASILE CURTICĂPEANU, <i>Istoriografia revoluției române de la 1848 — 1849</i>	299

S O M M A I R E

MATEI IONESCU, <i>La révolution européenne et la révolution roumaine. Depuis la « Jeune Europe » jusqu'à l'année révolutionnaire 1848</i>	9
DAN BERINDEI, <i>Le programme interne de la révolution roumaine de 1848 — 1849</i>	35
N. ADĂNILOAIE, <i>La révolution de 1848 et le problème de d'unité nationale</i>	59
GH. PLATON, <i>Les masses pendant la révolution roumaine de 1848</i>	97
CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, <i>Problèmes militaires durant la révolution roumaine de 1848</i>	131
VASILE NETEA, <i>La presse roumaine pendant la révolution de 1848</i>	145
CONSTANTIN ȘERBAN, <i>L'écho de la révolution roumaine de 1848 dans la presse européenne de l'époque</i>	185
APOSTOL STAN, <i>La révolution de 1848 reflétée dans la conscience politique de la Roumanie moderne (1859 — 1877)</i>	201
ALEXANDRU PORȚEANU, <i>Les traditions de la révolution de 1848 dans le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie</i>	227
VASILE NICULAE, <i>L'année 1848 dans les traditions de la lutte révolutionnaire du Parti Communiste Roumain</i>	263
ȘTEFAN CSUCSUJA, <i>La révolution de 1848 — 1849 de Transylvanie dans la pensée des forces progressistes hongroises de la Roumanie de l'entre-deux-guerres</i>	279
VASILE CURTICĂPEANU, <i>L'historiographie de la révolution roumaine de 1848 — 1849.</i>	299

REVOLUȚIA EUROPEANĂ ȘI REVOLUȚIA ROMÂNĂ. DE LA „ȚÎNĂRA EUROPĂ” PÎNĂ LA ANUL REVOLUȚIONAR 1848

DE

MATEI IONESCU

Încadrarea revoluției române în procesul revoluționar european și ponderea exactă a influenței ideologice și organizatorice a revoluției europene la noi în epoca premergătoare anului 1848 nu mai comportă astăzi nici un fel de discuție. Rezumată lapidar încă de Bălescescu în formula : „revoluția generală fu ocazia iar nu cauza revoluției române”, ideea a fost în general acceptată — cu excepția unor junimiști¹ și a altor elemente dispartate — de istoriografia din trecut și apoi amplu dezvoltată de istoriografia de la 1944 încoace.

Avind rădăcini puternice în realitățile românești ale epocii, revoluția română nu a primit — și, obiectiv, nici nu putea să primească — decit acele influențe europene — ideologice și politice — care-i serveau ei însăși, care-i erau adecvate și ofereau condiții corespunzătoare Țelurilor sociale și naționale proprii.

Fără a dori să intrăm aci în dezbateră pe tema „bonjurismului” și a „formei fără fond” — acuzații privind importul artificial de revoluție aduse de forțele retrograde generației revoluționare pașoptiste — credem că azi discuția acestui subiect este depășită prin eficiența studiilor asupra Țelurilor și caracterului specific românești ale revoluției române de la 1848 (din care o parte va fi citată mai jos).

Izvorite din procesul lent de destrămăre a feudalismului pe fondul dominației străine și al fărîmîțării teritoriului național, contradicțiile care au generat revoluția română aveau însă și corespondențe cu fenomene și procese similare din sud-estul și răsăritul Europei ; aci se aflau acele „Țări agricole situate între Marea Baltică și Marea Neagră” despre care Engels spunea că „nu pot fi izbăvite de barbaria patriarhală-feudală decit cu ajutorul unei revoluții agrare care să-i transforme pe Țăranii iobagi sau

¹ Vezi Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Buc., 1925, p. 40 — 42. Autorul consideră că revoluționarii români de la 1848 „nu au avut o concepție reală” din punct de vedere al organizării politice, că programul lor nu a fost realist, ci „amalgam de idei nebuloase, cum mișunau pe atunci în broșurile fraseologilor din alte țări”. Recunoscînd revoluției române de la 1848 un oarecare rol în opera de deșteptare națională, Maiorescu consideră că „adevărul îndreptar (și implicit început) al dezvoltării noastre interne și externe” sînt cele cinci puncte ale Adunărilor ad-hoc de la 1857 și nu anul revoluționar 1848.

clăcași (*frohnpflichtigen*) în proprietari de pământ liberi, o revoluție cu totul asemănătoare celei care a avut loc în 1789 în satele franceze. Națiunea poloneză are meritul de a fi fost prima dintre toate popoarele agricole din vecinătate care a proclamat acest lucru”². Dacă viitoarea revoluție din țările române se încadra perfect în acest tip de obiectiv social, ea avea însă corespondențe și mai largi pe planul obiectivului de ordin național, pe o arie geografică imensă, adică pretutindeni unde viețuiau popoare europene asuprite și divizate înăuntrul sau în vecinătatea imperiilor habsburgic, țarist și otoman. Așa încît de la Alpi și Rin pînă la Marea Neagră, de la Baltica și pînă la Mediterana centrală și răsăriteană, revoluția urma să îmbine obiectivele de ordin social cu țelul independenței și unității naționale. Chiar dacă pe această întinsă arie geografică gradul de descompunere a feudalismului era diferit — spre vest mai mult sub formă de vestigii, iar spre răsărit în formă de relații încă oficial dominante — similitudinea țărilor de ordin național era însă evidentă. Națiuni întregi (polonezi, croați, sloveni, cehi-slovaci, bulgari, albanezi etc.) se aflau sub stăpînirea străină, iar alte națiuni — între care și românii, italienii, germanii, sirbii — își aveau cea mai mare parte a teritoriilor naționale sub ocupația sau dominația străină, incorporate în state străine sau împărțite în state vasale unor mari puteri. Creație a regimului statuat prin Congresul de la Viena, prin litera și spiritul Sfintei Alianțe și ale congreselor acesteia, prin politica de forță și oprimare dusă de Habsburgi, Hohenzollerni, Romanovi și sultani, harta politică a Europei reprezenta o sfidare a dreptului elementar la viață a națiunilor, iar regimul intern al imperiilor sus-menționate și al statelor satelite o sfidare a libertății elementare a indivizilor. Tiranic și în același timp absurd, acest regim era — prin însăși natura și caracterul său european — apt să genereze, prin reacție naturală, solidaritatea tuturor oprimaților Europei, neamuri și indivizi deopotrivă. Și dacă la toate acestea se adaugă faptul capital că în țările înaintate din Apus — unde obiectivele antifeudale și naționale ale revoluției fuseseră de mult depășite — se aflau față în față principalele clase antagoniste ale societății capitaliste — burghezia și proletariatul — rezultă că revoluția europeană înmănunchia toate contradicțiile posibile ale epocii, făcînd inevitabilă o izbucnire generală și multiformă pe continent.

Către începutul celui de al patrulea deceniu — adică prin anii '30 — sistemul Sfintei Alianțe prezenta totuși fisuri grave. Căzuse prin revoluție regimul Restaurației în Franța, se prăbușise tot prin războaie revoluționare imperiul colonial al Spaniei din America latină, se născuseră, în bună parte tot pe cale revoluționară, statele independente ale Belgiei și Greciei, Anglia înainta către apogeul mișcării chartiste, iar „monarhia din iulie” fusese zguduită de răscoalele proletare din 1831, 1834, 1839 și constrînsă de presiunea forțelor opoziționiste republicane franceze la un regim politic relativ mai tolerant față de refugiații străini. Împrejurarea că țările occidentale — Anglia și oarecum Franța, precum și Elveția și Belgia — puteau fi utilizate, datorită regimului lor politic, pînă la un anumit nivel, ca locuri de azil și implicit de conspirație de emigrațiile revoluționare

² F. Engels, *Discuțiile de la Frankfurt cu privire la Polonia*, în K. Marx — F. Engels, *Opere*, 5, Buc., 1959, p. 370.

a jucat — cum vom vedea mai jos — un rol important în pregătirea anului 1848.

Dar erau și factori care jucau în defavoarea revoluției. Încercarea în sine a revoluției polone de la 1830 — 1831, precum și rezultatul războiului oriental din 1828 — 1829 duseseră Rusia absolutistă la apogeul puterii sale militare și politice; țarismul și regimul lui Metternich, cei doi stilpi ai reacțiunii europene, păreau mai puternici ca oricând.

În octombrie 1833 la numai cîteva luni după tratatul ruso-turc de la Unkiar-Iskelessi — care consacra hegemonia militară absolută a Rusiei în Marea Neagră — s-a încheiat la Berlin un acord secret antirevoluționar ruso-austro-prusian. Părea că forța militară, asprimea regimului politic și în general forța de represiune de care dispuneau tiranii Europei continentale — de la cei mărunți din Peninsula Italică, din Germania și din Principatele române și pînă la campionii principali ai Sfintei Alianțe — erau de natură să semene deznădejdea și demoralizarea în rîndul tuturor claselor și popoarelor asuprite și să dea stăpînitorilor iluzia perenității.

În profunzime, în adîncul realităților, se contura însă o direcție contrară. Fără a intra în analiza dezvoltării economice capitaliste și a revoluției tehnico-științifice ce o impulsiona și o însoțea, trebuie totuși să reamintim că în această epocă forța aburului pătrundea și triumfa pretutindeni, revoluționînd mijloacele de producție și, în general, sfera producției și a circulației bunurilor materiale. Dacă se are de asemenea în vedere că aburul revoluționa tehnica transporturilor pe uscat și pe apă, făcîndu-le mai rapide și mai ieftine, și că zona de răsărit și de centru a continentului, a Dunării și a Mării Negre, fusese atrasă în circuitul internațional prin deschiderea căilor de navigație în urma păcii de la Adrianopol, rezultă că chiar și țările agrare, slab dezvoltate, din aceste zone intrau cu repeziciune într-un nou stadiu de dezvoltare economică, socială și — implicit — politică.

Caracterul dizolvant față de vechile relații al revoluției tehnice în domeniul transporturilor a fost surprins cu deosebită plasticitate în analiza pe care F. Engels a făcut-o structurii Imperiului habsburgic: „Monarhia austriacă — scria el în ianuarie 1848 — este sfîrtecătă în bucăți de propriile ei locomotive”. „A rezistat revoluției franceze, lui Napoleon, furtunilor din iulie. Dar aburului n-o să-i mai reziste”³. Cîndva aliată și secundantă a absolutismului monarhic în lupta contra fărîmîțării feudale, burghezia era ea de astă dată conducătoarea luptei pentru unificarea piețelor naționale și — implicit — a națiunilor moderne împotriva marilor monarhii absolutiste multinaționale și a principilor din țările satelite italiene, germane, române etc., raliîndu-și ca secundante păturile largi ale nobilimii liberale, ale intelectualității laice și eclesiastice și în principal păturile plebeiene de la sate și orașe între care fundamentală era țărănimia. Pe plan suprastructural ideile revoluției franceze — de ordin social, național, cultural — rodiseră vădit chiar și sub regimul tiranic al Sfintei Alianțe, răscolind — împreună

³ F. Engels, *Începutul sfîrșitului Austriei*, în K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 4, ed. a 2-a, Buc., 1963, p. 516.

cu revoluția tehnico-științifică — zonele altădată izolate ale Europei și Americii. Depășite parțial în patria lor de origine, aceste idei deveniseră însă de o actualitate stringentă acolo unde revoluția burghezo-democratică fusese brutal întreruptă (Italia, Germania) sau unde nici nu începuse propriu-zis. Dacă revoluția franceză nu conținuse obiectivul independenței și unității naționale — depășit pentru francezi încă din vremurile feudalismului —, în schimb popoarele asuprite din Europa și din coloniile americane extinseseră lozincă libertății, egalității, fraternității de la indivizi la națiuni, sau — mai corect — o voiau aplicată atât la indivizi, cât și la națiuni. Marile imperii absolutiste multinaționale, ținându-și supușii sub un dublu jug — social și național — erau în mod firesc amenințate de un dublu pericol, atât din partea claselor asuprite — conținând și indivizi din sinul națiunii dominante —, cât și din partea neamurilor oprite. Problema se punea cu o deosebită acuitate în zonele europene peste care și întindea stăpînirea și influența monarhia Habsburgilor. Se punea cu deosebită acuitate, fiindcă acest imperiu — prin însăși dăinuirea lui — împiedica *simultan* unitatea a cinci națiuni (a germanilor, polonezilor, italienilor, românilor, slavilor de sud) și independența altor patru națiuni înglobate în întregime sub pajura habsburgică (maghiarii, cehii, slovacii, rutenii). Împărțindu-și cu țarismul și cu Hohenzollernii dominația asupra polonezilor, cu Hohenzollernii dominația asupra statelor germane din nord-vest și sud, cu țarismul și cu sultanii dominația asupra românilor, cu Bourbonii și cu Papa dominația asupra italienilor și cu sultanii dominația asupra slavilor din sud — curtea de la Viena era legată astfel de toate centrele reacțiunii europene și deci sensibilă la tot ce se întâmpla în monarhiile absolutiste complice.

De aci rezulta în chip logic colaborarea poliției secrete a lui Metternich și a consulilor săi cu toate polițiile secrete din statele mari sau mici implicate în opera de prevenire și înăbușire a revoluției și, implicit, solidaritatea internațională a militanților revoluționari indiferent de nuanță și orientare. Vom trata deci tabloul unei atare situații din optica legăturilor internaționale ale celor care — în deceniile IV și V — pregăteau revoluția română de la 1848.

„Tinăra Europă” și conspirația europeană în deceniile IV și V

Perioada 1830 — 1848 rămîne încă plină de obscurități lesne de explicat cînd se pune problema de a urmări viața cotidiană, gîndurile nemărturisite și zigzagurile uriașei rețele de conspiratori întinse pe aproape tot continentul european și pe coastele americane. Polițiile secrete ale regimului Sfintei Alianțe, oricît de stăruitoare și perspicace, nu au reușit să surprindă decît episoade, fragmente ale subversiunii ⁴; doar, cînd și cînd, anchetarea vreunei complot dezvăluia o parte a activităților conspirative și a fizionomiei personajelor participante, iar puținele referiri din publicațiile revoluționarilor sînt,

⁴ Ca un exemplu și ca o ilustrare a îndărătniciei cu care erau urmărite societățile de conspiratori și — totodată — a amplitudinii pe care o luase subversiunea în Italia, se poate cita interesanta culegere *Carle segrete e atti ufficiali della polizia austriaca in Italia dal 4 giugno 1814 al 22 marzo 1848*, editată în 3 volume la Capolago și Torino în anii 1851 și 1852.

firește, departe de a mărturisi totul. De aceea orice nouă abordare a problemei, chiar și numai cu intenția ca — printr-o prezentare sintetică a conspirației — să se poată stabili mai exact proporțiile acestora și legăturile dintre componentele ei, poate contribui la o viziune mai concludentă asupra unor aspecte încă puțin sau deloc aprofundate. Este ceea ce ne propunem să facem în rândurile ce urmează.

Epoca este caracterizată în primul rând printr-o extraordinară diversitate de curente, organizații și metode revoluționare, diversitate generată de particularitățile naționale, de vigilența și asprimea aparatului represiv, dar și de alți factori locali; în principal însă factorul determinant al fizionomiei și țelurilor era obiectivul strategic pe care-l impunea gradul de dezvoltare a societății în fiecare zonă și țară a continentului. În țările dezvoltate din Apus, care își înfăptuiseră de mult revoluția burgheză și unitatea statală, principalele organizații conspirative, revoluționare aparțineau socialismului premarxist, având ca centru principal de raliere Parisul, Londra și orașele elvețiene. Aici se interferau toate curentele socialismului utopic și „socialismului creștin”, și tot aici s-a născut prima organizație revoluționară socialistă, străbuna Internațională I, una din puținele organizații secrete din epoca despre a cărei activitate avem mai multe amănunte datorită unei scrieri tirzii a lui F. Engels⁵.

În esență drumul acestora începe de fapt în 1834, când un grup de revoluționari emigranți germani a înființat la Paris Liga democrat-republicană a proscrisilor, din care în 1836 se desprinseseră elementele extreme, în majoritate proletare, care au format o nouă societate secretă, Liga celor dreپți, „mlădiță germană a comunismului muncitoresc francez, cu tradiții babuviste”. Liga celor dreپți era o ramură germană a societăților secrete franceze și mai ales a cunoscutei „*Société des saisons*” condusă de Blanqui și Barbès, cu care vor avea legătură și tinerii revoluționari români.

Unul dintre fruntașii germani ai Ligii celor dreپți, Karl Schapper, avusese o tinerețe foarte furtunoasă⁶ și participase în februarie 1834 la marșul lui Mazzini asupra Savoiei, deci se raliase unei mișcări revoluționare dar nu socialiste, dovadă în plus că în țările din Apus se interferau nu numai curentele socialiste (sau cele care se autointitulau socialiste), ci și acestea cu emigrațiile democrat-revoluționare din țările din răsărit și din sud, unde revoluția avea încă țeluri național unificatoare, antifeudale. Vom vedea mai jos că nu numai Parisul, ci și Elveția a fost unul din punctele unde revoluționarii români au venit în contact cu ideologia socialistă și cu alte curente revoluționare. De altminteri, înseși amănuntele pe care le aduce Engels despre Liga celor dreپți demonstrează — coroborate cu informațiile despre organizațiile revoluționare nesocialiste — că în epoca aceea de căutări, de închegare a concepțiilor socialiste, o serie de idei, lozinci și metode ale socialiștilor sint comune cu ale democraților-revoluționari. Comunitățile Ligii celor dreپți din Anglia, Elveția etc.

⁵ F. Engels, *Contribuții la istoria Ligii Comuniștilor*. Publicată la Londra în 8 octombrie 1885. În K. Marx — F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, Buc., 1955, p. 366 — 387.

⁶ Student în silvicultură, devenise încă din 1832 membru al conspirației conduse de Georg Büchner, participând la un atac armat asupra comandamentului poliției din Frankfurt, fiind silit să fugă peste graniță în aprilie 1833 (F. Engels, *Contribuții* . . . , p. 368).

purtau denumirea de „colibe” și foloseau tactica de a-și camufla activitatea politică sub forma unor societăți corale, de gimnastică etc. Dar chiar lozincă „Toți oamenii sint frați” scrisă pe cărțile de membru ale Asociației comuniste muncitorești de cultură înființate la Londra în 1847 semăna totuși mult cu lozincile umanitare mazziniene, deși Engels îl considera pe Mazzini mai degrabă adversar decît tovarăș de luptă. Aceasta se întîmpla însă atunci cînd lucrurile evoluaseră, cînd se apropia momentul delimitării precise, cînd avea să apară *Manifestul Comunist*. Dar mai înainte situația se prezenta altfel. Momentul dramatic al anilor 1830 — 1831, cînd insurecția națională polonă și mișcările naționale revoluționare italiene din Parma, Toscana, Modena și din Statul papal fuseseră înecate în singe, cînd fusese reprimată prima răscoală a muncitorilor din Lyon, cînd în Principatele române fusese instaurat regimul regulamentar despotice, generase o extindere a represiunilor la tot ceea ce putea periclita tronurile Europei, unitatea imperiilor absolutiste multinaționale și în general dominația reacțiunii indiferent de nuanțe. Represiunea viza astfel un front larg de forțe opoziționiste : de la virfuri ale nobilimii patriotice ca Adam Czartoryski sau Ion Cimpineanu, elemente ale burgheziei și nobilimii liberale, ale clerului de jos și mijlociu, intelectuali radicali democrat-revoluționari și pînă la lumea cercurilor proletare babuviste din Apus, a plebei urbane și a țăranimii încă aservite din zonele răsăritene și sud-estice ale continentului. În asemenea condiții obiective erau nu numai explicabile, dar și indispensabile : spiritul temporar de toleranță și îngăduință reciprocă între astfel de forțe, eterogene, interferențele ideologice și organizatorice, alianțele tactice mai mult sau mai puțin deschise și sincere, împrumuturile reciproce de idei și metode. Într-o perioadă cînd cumulusul de contradicții și antagonisme atinsese în majoritatea țărilor europene de la răsărit de Rin și Alpi stadii paroxistice pe un fond atît de divers de niveluri culturale și de tradiții locale și cînd în țările dezvoltate apusene contradicțiile fundamentale dintre proletariat și burghezie reprezentau de asemenea un proces ascendent și rapid, dar încă nematurizat suficient, era firesc să predomină în tabăra revoluției europene ideologia specifică aspirațiilor imediate și cerințelor stringente de pe majoritatea întinderii continentului. Or, de la Rin și Alpi spre răsărit cele mai puternice și acute contradicții erau cele generate de menținerea vestigiilor feudalismului, fie că aceste vestigii se manifestau mai mult prin menținerea fărîmițării statale în Germania și Italia, fie că ele reclamau simultan înlăturarea iobăgiei și eliberarea națională în răsăritul și sud-estul european. Acest gen de contradicții predominant încă în Europa a generat și ideologia adecvată nivelului de cultură și obiectivelor stringente, și aptă a pătrunde în păturile largi populare și a le ridica la luptă. Firește că avem aci în vedere gîndurile, scrierile și lozincile cu adresă directă, adică opera *militanților* pe tărîm social și politic, și nu mișcarea culturală general europeană — onorată în epocă de operele celebre ale lui Victor Hugo, Gogol, Stendhal, Pușkin, Byron, Heine, Lamartine, Leopardi, Mickiewicz, Silvio Pellico etc. — a cărei influență incontestabilă asupra climatului general și a mișcării spre progres a format mai mult cadrul intelectual de formare a generațiilor de militanți și de conducători revoluționari, fără să aibă încă în vremea aceea posibilități suficiente de pătrundere în popor.

Ne oprim așadar asupra unuia din ei, a cărui viziune a fost — după opinia noastră — până la urmă cea mai apropiată de a revoluționarilor români și a cărui operă a căpătat de la bun început proporții continentale, aducînd — pretutindeni unde domnea în anii grei de tiranie disperarea și tendințele de resemnare — o pildă grăitoare de pasiune, tenacitate și dăruire. Ne oprim deci asupra rolului pe care Giuseppe Mazzini l-a avut în pregătirea anului 1848, în patria sa și mai ales dincolo de hotarele ei.

Provenit din epoca și chiar din rindurile Carboneriei, unde fusese inițiat și apoi promovat maestru și demnitar numai în cîțiva ani, Giuseppe Mazzini și-a făcut prezentă personalitatea pe plan european chiar din epoca în care, părăsind deziluzionat organizația în care învățase ucenicia de revoluționar și conspirator, a întemeiat în 1831 „Tinăra Italie”. Datorită asupririi sociale și naționale, a negoțului maritim, a așezării geografice etc. se crease încă din vechime o puternică diasporă italiană pe toate coastele Mediteranei, pe vechile trasee ale corăbiilor venețiene și genoveze de la țărmurile Africii și Levantului pînă în Marea Neagră și Dunărea de jos, iar ulterior această diasporă se întinsese în Lumea Nouă pe coastele nord și sud-americane ale Atlanticului. Dacă la acestea adăugăm și zonele italo-fone sau parțial italo-fone din sudul Elveției și sud-estul Franței, pămînturile italiene de sub stăpînirea Austriei, precum și puternicele colonii de muncitori italieni emigrați în Anglia și pe șantierele primelor căi ferate continentale, înțelegem că adeziunea masivă la țelurile sociale și naționale ale „Tinerei Italii” a avut foarte curînd un puternic caracter internațional prin însăși existența acestei diaspore. Pentru rațiunile de mai sus, ca și pentru nocivitatea ce o degaja, împotriva ei nu s-au năpustit numai polițiile secrete ale regelui piemontez, a papalității și celorlalți mici monarhi italieni, ci, la ordinul lui Metternich, au fost avizate polițiile din Elveția, Franța, statele germane, din imperiile rus și turc, poliția secretă a Angliei, autoritățile din Malta etc. Pe bună dreptate autorii unei monografii relativ recente asupra epocii lui Mazzini afirmă că marina comercială a statelor italiene a fost un auxiliar conspirativ prețios al „Tinerei Italii”, menționînd de pildă că adeziunea la această organizație în 1836 a tinărului căpitan de vas Giuseppe Garibaldi a avut loc în timpul staționării corăbiei la Taganrog, iar căpitanul G. B. Cuneo a fondat tocmai la Montevideo ziarul „l'Italia-no”⁷.

Avîntul și iluziile juvenile îl făcuseră pe Mazzini să comită imprudența ca — tocmai în perioada cînd ultimii răsculați polonezi cădeau răpuși de tiranii străini — să încerce a-l îmbuna pe regele piemontez Carol-Albert printr-o scrisoare publică oferindu-i alternativa următoare : „posteritatea vă va proclama sau primul dintre oameni sau ultimul dintre tiranii italieni. Alegeți !” În contextul oficial piemontez și european al acestei oferte temerare și naive, răspunsul nu putea fi decît proscrierea⁸; întîi spre Franța și

⁷ Maria del Isola et Georges Bourgin, *Mazzini promoteur de la République italienne et pionnier de la Fédération européenne*, Paris, 1956, p. 35.

⁸ Vezi și sentința de condamnare la moarte în contumacie a lui Mazzini la 26 oct. 1833 (Museo Nazionale del Risorgimento, Torino, sala 7).

Anglia și apoi Elveția, aflueau în această epocă toți proscrisii Europei: emigranții revoluționari polonezi, germani, italieni și de alte nații, urmăriți de autorități în patriile lor, tolerați cu greu și supravegheați atent de poliție chiar și în țările occidentale cu regim politic întrucîtva mai liberal. După o ședere în sudul Franței, Mazzini și grupul său aveau să se stabilească în Elveția, unde a fost pregătită mișcarea insurecțională din Savoia începută în februarie 1834 printr-un marș al coloanei mazziniene — formată din revoluționari elvețieni și emigranți italieni, polonezi și germani — peste granița elvețiană; mișcarea a eșuat singeros în Savoia, datorită mișcărilor tactice greșite ale conducătorului militar al expediției Ramorino, condamnat și el la moarte⁹. Cîteva săptămîni mai tîrziu — în prima jumătate a lunii aprilie — nu departe de această regiune, la Lyon, avea loc cea de a doua răscoală a muncitorilor din manufacturile de mătase. Vor fi avut vreun rol și legături emisarii mazzinieni în această a doua mișcare revoluționară din zonă? Nu ne-am fi pus această întrebare dacă Mazzini însuși nu ar fi specificat textual că înființarea „Tinerei Europe” — de care vom vorbi mai jos — a survenit la numai șase zile după insurecția lioneză și „în timp ce orice speranță de mișcare franceză se spulberase”, fără însă a fi mai explicit asupra apropierii pe care o face între cele două evenimente¹⁰. Bizar apare însă raportul consulului piemontez de la Geneva, emis la 16 aprilie 1834, raport în care — pe de o parte — acest diplomat se arată neinformați despre evenimentul petrecut în ziua precedentă (15 aprilie — data constituirii „Tinerei Europe” la Berna), pe care — în mod eronat — l-a crezut amînat, iar — pe de altă parte — declară că reuniunea conspiratorilor „Tinerei Italiei” refugiați în Elveția ar fi fost dirijată de Comitetul Republican de la Paris. El aduce de asemenea și informația prețioasă că insurecția lioneză s-ar fi declanșat peste capul comitetului de la Paris. Iată — textual — esența acestui interesant raport: „Une assemblée générale des principaux chefs de la Jeune Italie devait avoir lieu prochainement à Berne ou dans ses environs, pour concerter une nouvelle attaque contre les Etats du Roi et autres monarchies voisines, lorsque tout à coup le Comité Republicain de Paris leur a transmis l'invitation d'ajourner la réunion ... l'insurrection actuelle de Lyon n'étant qu'une affaire partielle qui a éclaté prématurément avant le mot d'ordre de Paris”¹¹. Și, dacă ținem seama că — în pofida deciziei de amînare luate la Paris — reuniunea de la Berna a avut totuși loc la 15 aprilie, ar rezulta că *atît mișcarea de la Lyon, cît și înființarea „Tinerei Europe” s-au făcut din inițiative locale*.

Oricum, în ziua de 15 aprilie 1834 la Berna s-a semnat un act solemn în patru limbi (italiană, germană, polonă și franceză) cu antetul: „*„Tînăra Europă” Libertate-Egalitate-Umanitate. Act de fraternitate*”, al

⁹ Proclamația către savoiarzi anunța: „Copiii generoși ai Savoiei, Italiei, Poloniei, Franței și Elveției aleargă să zdrobească lanțurile voastre” (Museo Nazionale del Risorgimento, Torino, sala 7). În aceeași sală, textul sentinței de condamnare la moarte a lui Ramorino. Cu privire la expediția din Savoia ministrul plenipotențiar piemontez la Berna, într-un raport din 3 aprilie 1834, exprima „la certitude que le dernier complot contre les Etats du roi avait été organisé par la Société de droits de l'homme” din Paris (Archivio di stato Torino. Lettere ministri Svizzera 1834, Mazzo 52).

¹⁰ Giuseppe Mazzini, *Note autobiografiche*, Firenze, 1944, A cura di Mario Menghini, p. 193.

¹¹ Archivio di stato Torino. Consolati Nazionali. Ginevra. Mazzo 5 (1832 — 1837).

cărui original am avut prilejul să-l consultăm la Istituto per la storia del Risorgimento italiano din Roma¹². Are 17 semnături: „*Per il Comitato della « Giovine Italia »*”: G. Mazzini, L. A. Melegari, frații Ruffini, Gaspare Rosales, C. Bianco și A. Ghiglione; „*Für das Junge Deutschland*”: dr. Heinrich Breidenstein, F. Breidenstein, Friederich Stromeyer, Nast, Peters, și „*Za Młoda Półsko-Komitat*”: Stolzman, J. D. Dybowski, Constant Zaleski, F. Gordaszewski, Felix Nowosielski. Prima concluzie pe care o degajă lectura acestui document, interesant și chiar emoționant în felul său, este aceea că ne aflăm în fața unei expuneri de idei și principii generale — umanitare și revoluționare deopotrivă — și că de fapt el conține — în forma unui act internațional cu preambul și articole — o sinteză a concepției politico-filozofice mazziniene, revoluționarul genovez fiind în mod cert inițiatorul lui. Preambulul mai cu seamă este ilustrativ: „progres continuu al omenirii sub imperiul legii morale universale”, „dezvoltarea liberă și armonioasă a capacității oamenilor cu concursul activ al membrilor liberi asociați”; egalitatea acestora: „orice inegalitate aduce cu sine violarea Independenței”; indivizibilitatea triadei libertate-egalitate-umanitate în soluționarea problemei sociale — iată numai câteva din ideile preambulului.

Din ce în ce preambulul devine însă mai precis: fiecare om și fiecare popor are misiunea sa particulară de îndeplinit, care constituind *individualitatea sa* concură în mod necesar la îndeplinirea *misiunii sale umanitare*; „conștiinți de drepturile noastre de oameni și de *cetățeni*... și de mandatul pe care *Dumnezeu și Umanitatea* îl decernează celor care vor să închine brațele, inteligența și existența lor cauzei sfinte a progresului popoarelor... după ce ne-am constituit în *Asociații naționale*, libere și independente, nuclee originare ale „*Tinerei Polonii*”, „*Tinerei Germanii*” și „*Tinerei Italiei*”... jurăm cu mâna pe inimă cele ce urmează” etc.

Articolul 1 precizează că *cele trei asociații* sînt *republicane* și că sub lozinca Libertate, Egalitate, Progres se leagă frățeste, „acum și întotdeauna” în ce privește scopul general. Se hotărăște apoi semnarea comună ulterioară a unei declarații de principii. „Pentru tot ceea ce este în afara declara-

¹² Busta 137, nr. 49 (3). Microfilmul se află la Arhiva istorică centrală, Dir. Gen. Arh. stat. Textul în limba italiană a actului de fondare este publicat în *Scritti politici editi ed inediti di Giuseppe Mazzini*. Volume IV (*Politica*, vol. III), Imola, 1908, p. 1 — 6, iar o versiune în limba franceză și în Denis de Rougemont, *Ving-huit siècles d'Europe. La conscience européenne à travers les textes*, Paris, Payot, 1961, p. 250 — 252. Evenimentul este consemnat și în arta plastică (vezi stampa în culori din Musco Nazionale del Risorgimento, Torino, sala nr. 7).

Denis de Rougemont publicind — dealtfel cu vizibile erori — actul de fondare a „*Tinerei Europe*” conchide: „Tout l'espoir de Quarante-huit est dans ce texte, et lorsque éclata la Révolution de février à Paris..., l'on put croire pendant quelques mois à l'avènement de la Jeune Europe, tout au moins de ses idéaux” (*op. cit.*, p. 252). Contextul în care el publică episodul „*Tinerei Europe*” este ilustrat chiar de titlul capitolului — *L'ère des nations* — și de cel al subcapitolului — *Un idéal de compensation; les Etats Unis d'Europe*.

După opinia lui Rougemont, gînditorii Carlo Cattaneo și Giuseppe Mazzini — amîndoi republicani și revoluționari și amîndoi făcînd parte împreună cu Cobden și Hugo dintre pionierii ideii de unitate federalistă europeană (vezi D. de Rougemont, *op. cit.*, p. 247 și Al. Marcu, *Statele Unite ale Europei în programul lui Carlo Cattaneo*, București, 1936) — se situau pe o platformă comună în sensul că și unul și altul credeau că „naționalitatea” era unul din termenii esențiali ai oricărei unități viabile a Europei (vezi Denis de Rougemont, *op. cit.*, p. 249). Al. Marcu pune însă accentul pe „federalismul” lui Cattaneo și pe adversitatea lui față de ideile unionist-naționale ale lui Mazzini, Garibaldi și chiar Cavour (vezi Al. Marcu, *op. cit.*, p. 2 — 3 și 8 — 9).

ției de principii și de sfera intereselor generale, fiecare din cele trei asociații este liberă și independentă” (art. 3).

Cele trei asociații naționale sînt unite printr-o „alianță ofensivă și defensivă”. Reuniunea delegaților Asociațiilor naționale va constitui Comitetul „Tinerei Europe”, care va stabili „un simbol comun și o deviză comună pentru toți membrii asociațiilor,, spre a se putea recunoaște reciproc indivizii și publicațiile asociației. Articolul 8 și ultimul statuează că alianța celor trei popoare este deschisă oricărui popor care va voi să participe „la drepturile și obligațiile alianței”.

După cum se vede, actul se menține în sfera generalităților; odată descoperit de autorități el putea să facă cel mult obiectul unor procese de opinie (pentru lozincile egalității, fraternității, pentru crezul republican etc.). Căci în ce vor consta acțiunile concrete, practice, formele de activitate ale asociațiilor și ale Comitetului „Tinerei Europe” actul nu face nici o referire care ar fi putut deveni grav incriminabilă.

În notele sale autobiografice, Mazzini publică în afară de textul actului susmenționat încă un act intitulat „Instruzione generale per gli iniziatori”¹³ de la care ne-am aștepta să detalieze, să concretizeze principiile și articolele actului de fraternitate. Dimpotrivă, aceste instrucțiuni se mențin într-un cadru și mai general decît pactul celor trei asociații naționale, repetînd chiar adînc unele fraze. Apar totuși cîteva nuanțe și expresii noi ca de pildă: „Fiecare popor are o misiunea specială care va contribui la îndeplinirea misiunii generale a Umanității. Acea misiune constituie Naționalitatea sa. Naționalitatea e sfîntă” (de observat că în pact cuvîntul națiune și naționalitate nu figurează deloc, ultima propoziție — „naționalitatea e sfîntă” — lipsește, iar în loc de naționalitate se vorbește de „individualitate”¹⁴).

Se emite de asemenea ca principiu comun lozinca „Un singur Dumnezeu, o singură lege”.

Interesante mai mult pentru studiul ideologiei decît al acțiunii practice revoluționare, aceste acte nu lămuresc îndeajuns resorturile reale și imediate care le-au produs. O face însă cu lux de amănunte și strălucire însuși Mazzini în memoriile sale, dezvăluind atît condițiile în care s-a născut „Tinăra Europă”, cît și viziunea sa asupra hărții politice a continentului în viitor. Cităm ceva mai pe larg înseși explicațiile sale. „Gindeam că opera, adică țelurile „Tinerei Italii”, trebuie să se extindă printre popoarele care nu erau încă și tindeau să devină națiuni (națiune în sensul vădit de stat național unitar — *M. I.*), *Franța era națiune: își înfăptuise mai înainte ca orice popor propria-i unitate; și problemele care o frământau erau de altă natură*” (*s.n.*).

Rezultă deci că problema unității statale a națiunilor europene — depășită de mult în cazul Franței — era scopul *principal* al acțiunii sale.

„Sînt în Europa — scria Mazzini — trei familii de popoare: elenolatine, germanice și slave. Italia, Germania și Polonia le reprezentau”; le reprezentau — adăugăm noi — fiindcă unitatea politică a acestor națiuni era cu totul sau aproape cu totul inexistentă în acel moment și fiindcă

¹³ Giuseppe Mazzini, *Note* ..., p. 188 — 190. Publicat sub titlul *Statuto della Giovine Europa*, în *Scritti* ..., IV. p. 7 — 21.

¹⁴ Vezi mai sus citatele din „Actul de fraternitate”.

mărimea și gradul dezvoltării — în cazul națiunii germane și italiene — și activizarea revoluționară — a națiunii poloneze martirizate — confereau acestor popoare în acel moment onoarea și posibilitatea inițiativei. „... Grecia, Elveția, România, țările slave din sudul european, Spania s-ar fi grupat treptat fiecare alături de poporul cu cele mai multe afinități dintre cele trei. Din aceste gânduri se nascu Asociația pe care o numim „TÎNĂRA EUROPA”¹⁵. În cazul Rmâniei — pe care Mazzini o menționează cu numele ei real implicând unitatea tuturor teritoriilor românești — afinitățile urmau să se îndrepte, firesc, spre Italia, sora latină care avea o situație politică similară cu a noastră : pe o parte din teritoriul național state vasale și o altă parte din teritoriu sub ocupație și administrație străină. Deosebirea consta numai în aceea că pe teritoriul italian se afla și un regat independent — Piemontul — dar încă slab și timorat de vecinătățile primejdioase și cu un regim social-politic puțin deosebit — dacă nu în drept cel puțin în fapt — de al celorlalte state italiene (de altminteri reprimarea singeroasă în Piemont a „Tinerei Italii” și urmărirea lui Mazzini o dovedeau cu prisosință).

„Idealul « Tinerei Europe » era organizarea federativă a democrației europene. Hotărîrăm ca în toate (țările) să se încerce constituirea unui Comitet Național care să concentreze treptat toate elementele progresului republican și ca toate aceste comitete să se lege prin corespondență cu noi, Comitetul provizoriu al asociației”. Realist, Mazzini adaugă : „Sfera asociației era prea vastă pentru a se putea obține rezultate *practice*, și sarcina unei adevărate fraternități europene cerea timp și lecții severe pentru a se maturiza în rîndul popoarelor. Ea nu tindea decît să constituie un apostolat de idei diferite de cele care circulau atunci, lăsînd ca ele să fie fructificate unde și cum s-ar putea”.

Concepția mazziniană general europeană (socială-politică, națională), scopurile care au stat la temelia „Tinerei Europe” sînt și mai limpede exprimate în rîndurile de mai jos :

„Întemeiarăm Pactul « Tinerei Europe » la șase zile după insurecția lioneză, la trei după înfrîngere, în timp ce orice speranță de mișcare franceză se spulbera. Era răspunsul nostru la victoria repurtată de *monarhia republicană* (sublinierea lui Mazzini) asupra poporului care-și făcuse iluzia de a crede în ea. Era cum o înțelegeam eu, o declarație a democrației că ea își trăia o viață proprie, colectivă, europeană și nu din inițiativa unui *singur* (sublinierea lui Mazzini) popor, francez sau altul. Chiar sub acest aspect cred că noua instituție ar întineri. Ideea că naționalitățile contestate ar fi putut să intre într-o zi în posesia inițiativei pierdute și să reînceapă sub stîndardul lor mișcarea în Europa începu atunci să se răspîndească. Era vorba atunci nu de acțiunea imediată, ci de apostolatul ideilor. Căutai deci contactul cu oamenii care, în pact, reprezentau înainte de toate gîndirea”¹⁶.

„Tînăra Europă” — societate secretă — primi ca simbol comun pentru toți „o frunzuliță de iederă”¹⁷, probabil ca să sugereze simbolic puterea rapidă de extindere, proliferare și surmontare a obstacolelor înalte

¹⁵ Giuseppe Mazzini, *Note* ..., p. 179 — 180.

¹⁶ *Ibidem*, p. 191 — 193.

¹⁷ *Ibidem*, p. 191.

proprie acestei plante. „Tinăra Europă”, dădu într-adevăr naștere tot în 1834 unei noi mlădițe : „Tinăra Elveție”, cu comitete în regiunea Bernei, în cantoanele Geneva, Vaud, Vallese, Neuchâtel etc., iar în 1835 avu și un organ de presă bisăptăminal „Jeune Suisse”, întemeiat și condus de Mazzini, redactat în limbile franceză și germană și tipărit de lucrători refugiați francezi și germani ¹⁸. Se atestă documentar că „Tinăra Europă” s-a dezvoltat și a făcut ulterior și alți aderenți, dovadă că emblema ei fusese bine inspirată ; în 1840 într-o scrisoare către L. A. Melegari, Mazzini, aflat atunci în exil la Londra, își anunța amicul că „se mai pregătește încă o lucrare « Giovine Europa » cu emigrația polonă” ¹⁹, că își continuă legătura confidențială cu redactorii de la „Giovine Svizzera” ²⁰, amintind și de o organizație probabilă „Giovine Inghiltera” ²¹, iar poliția lui Metternich consemna în 1847 existența a două societăți secrete românești : „Tinăra Românie” și „Tinăra Dacie” ²², cu țeluri similare. Bineînțeles că „Giovine Europa” a avut și o organizație chiar în Italia ²³.

La un moment dat se pare că ramificațiile „Tinerei Europe” deveniseră atât de întinse încât Mazzini constata pe la 1840 că ele obsedau pînă într-atît guvernele încît — scria el textual — multe ambasade sînt atente la tot ce e „giovine”, subînțelegînd că puteau inventa asociații secrete chiar și atunci cînd ele nu existau ²⁴.

Între timp, în fluviul revoluționar, încă subteran, aflueau tot mai multe torente mai mari sau mai mici ; curente și organizații din cele mai diverse se întindeau de la Vistula, Dunăre și Carpați pînă la Chicago și Montevideo formînd uriașa rețea a subversiunii care — cu intensități și nuanțe diferite — submina ordinea „Sfintei Alianțe” și a regimurilor care colaborau cu ea mai mult sau mai puțin deschis. Actul de întemeiere a „Tinerei Europe” a fost considerat în zilele noastre ca „un manifest” contra „Sfintei Alianțe” ; s-a spus pe bună dreptate : „Tinăra Europă a popoarelor va lua locul vechii Europe a regilor. Este lupta tinerei libertăți împotriva vechii sclavii, lupta tinerei egalități împotriva vechilor privilegiilor, victoria ideilor noi asupra vechii credințe” ²⁵. Acțiunile „Tinerei Europe”, în care aspirațiile naționale se împletesc cu ideile lamennais-iene, țelurile antifeudale se contactează cu aspirațiile proprii ale păturilor plebiene sau cu cele ale preproletariatului, s-au interferat în numeroase împrejurări cu lumea evoluată a subversiunii de tip socialist, cu aparițiile „stafiei comunismului ce cutreiera Europa”.

Problema polonă a oferit revoluționarilor de toate orientările și nuanțele un teren comun de acțiune. La 1837 funcționa de pildă la Berlin „Clubul amicilor Poloniei” întemeiat de Garos, profesorul iubit al lui

¹⁸ *Ibidem*, p. 200 — 206.

¹⁹ *Scrilli ...*, volume XIX (*Epistolario*, vol. IX), Imola, 1914, p. 94.

²⁰ *Ibidem*, p. 73.

²¹ *Ibidem*, p. 205.

²² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, Buc., 1967, p. 95.

²³ De exemplu cea din Genova care, în 1837, era condusă de un genovez de origine franceză, Vautrain (*Carte secrete e altri ufficiali della polizia austriaca in Italia ...*, vol. II, Capolago (Tipografia Elvetica) e Torino (Tipografia Patria), 1852, p. 385 — 386.

²⁴ *Scrilli ...* (*Epistolario*, IX), p. 158.

²⁵ Roger Garaudy, *Karl Marx*, Buc., 1967, p. 11.

Karl Marx ²⁶, iar problema polonă forma obiectul de comentarii al presei de toate orientările; întreaga opinie publică europeană — de la Marx și Engels și până la cercurile nobilimii liberale și ale patrioților din toate categoriile sociale — a fost profund zguduită de martiriul Poloniei. Emigrația polonă, prezentă îndeosebi în Franța, Anglia, Elveția, în Principatele române, parțial în Austria și în Imperiul otoman, a alimentat conspirația europeană cu cadre militare pregătite, cu propagandiști infocați și — cum vom vedea în cazul românilor — cu emisari de valoare, constituind la rîndul ei un liant esențial între revoluționarii din diferite țări ²⁷.

Contactarea „Tinerei Europe” cu răsăritul și sud-estul Europei a fost în mare măsură opera revoluționarilor poloni. Totodată radicalii poloni au intrat — cum o atestă Marx și Engels — în contact cu Liga celor drepți, cu prima organizație comunistă internațională a muncitorilor întemeiată în 1847 la Londra și cu mișcarea chartistă engleză. Acest tablou — desigur sumar — nu ar fi complet dacă el n-ar cuprinde și mișcarea culturală cu conținut deschis și direct revoluționar — sau progresistă chiar numai prin săvîrșirea actului de cultură — care a pregătit climatul general al anului 1848 și a furnizat la rîndul ei cadre de bază mișcării europene. „Cîntă-mi dar, iubite poet, cîntă-mi România ca Kollar bohemul, patria sa”, îl îndemna semnificativ Bălcescu pe Alecsandri în epoca aceasta ²⁸. Dacă la celebritățile din epocă ale culturii europene deja amintite mai înainte adăugăm pe literații militanți ca maghiarul Petöffi, pe croatul Ludovic Gaj — comparat de Marx ca rol cultural-național cu românul Simion Bărnuțiu ²⁹ — și pe alții de aceeași talie, ne e clar cîte arme noi și mobilizatoare au furnizat conspirației europene oamenii de cultură.

Legăturile revoluționarilor români cu conspirația europeană

Problema stabilirii punctelor de contact între români și lumea revoluționară europeană a făcut

încă de mult obiectul unor ample cercetări soldate cu contribuții valoroase. Sintetizînd aci — în spațiu restrîns — principalele date ale acestei probleme, dorim numai să reliefăm și eventual să explicăm anumite aspecte care decurg din capitolele precedente.

Din capul locului trebuie să facem constatarea că revoluționarii români au venit în contact cu aproape toate curente de idei revoluționare care agitau Europa deceniilor IV și V. Dacă în acțiunea și în operele lor scrise nu sînt reflectate decît numai unele din aceste curente sau numai sinteze ale unei părți din lumea europeană a ideilor epocii, aceasta se datorește, evident, calității lor de militanți, priorității pe care ei o acordau rezolvărilor pe care le reclama specificul realităților și revoluției românești. Așa se explică, de exemplu, pentru ce un adept al socialismului utopic francez cum a fost Constantin A. Rosetti nu a lăsat posterității decît crieri, cuvîntări, acțiuni etc. reflectînd în *principal* activitatea sa de lider

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României*, Buc., 1930, p. 8 — 9.

²⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Correspondență*, ediție de G. Zane, Buc., 1962, p. 17.

²⁹ K. Marx, *Însemnări despre români* (Manuscrise inedite), publicate de A. Oțetea și S. Schwann, Buc., 1964, p. 146.

al revoluției burghezo-democratice și național-eliberatoare române și numai în subsidiar încercările ulterioare de a depăși acest nivel, de a forța dezvoltarea democrației politice românești. (De altminteri, fiul său, Mircea Rosetti, mort de tânăr, se anunța ca talentat poet socialist). Evoluția celui alt lider și a teoreticianului revoluției române Nicolae Bălcescu a fost întreruptă de o moarte prematură. Contactat și el cu diversitatea de idei a Occidentului, a reținut la rîndu-i din aceste idei rezolvări impuse de sarcinile specifice naționale. E greu de precizat evoluția sa dincolo de sintezele anilor 1850 – 1851 care – examinate atent – conțin, e drept, și germeii unei viitoare autodepășiri. Oricum însă, în 1851 – anul dinaintea morții – poziția sa despre revoluția viitoare și despre problema cheie a acesteia, așa cum o vedea el prin prisma intereselor imediate ale națiunii sale oprite, a fost – credem – sintetizată în formula următoare :

„Le mouvement qui s'accomplit dans l'humanité depuis 89 tend à la destruction complète de l'œuvre de la conquête du moyen-âge ; d'une part, le parqueting des classes superposées les unes aux autres, d'autre part, l'agglomération forcée des races sans affinité et sans liens entre elles ; et comme tel il se résume dans cette double formule : *Liberté, Égalité, Fraternité pour les individus ; Liberté, Égalité, Fraternité pour les nationalités*. En effet, la *Nationalité* est la forme la plus développée, la plus accomplie de la vie des races ; elle survit souvent à l'indépendance et seule peut la reconquérir. Elle est la *légitimité des peuples*”³⁰. Această ultimă frază ne amintește, izbitor, formula mazziniană din documentele „Tinerei Europe” de la 1834, care declara : „Naționalitatea e sfîntă” și spunea că *misiunea specială a fiecărui popor pentru a contrivi la progresul general al umanității o constituie Naționalitatea sa*.

În cazul celorlalți fruntași români ai generației pașoptiste, predominarea intereselor revoluționare imediate, specifice naționale, este și mai vădită și de aceea nu insistăm. Mai importante ni se par însă canalele de legătură directă, organizatorică, uneori personală cu conspirația europeană și implicit și cu ideologiile acesteia.

Istoria legăturilor directe dintre români și revoluționarii din Europa are – după cum se știe – un lung prolog încă din epoca imediat următoare revoluției franceze, în epoca de sfîrșit a domniilor fanariote, a mișcării revoluționare de la 1821 și a conspirațiilor inspirate de ideologia carbonară din Banat și Moldova în deceniile II și III. Trebuie să ținem cont de numeroasa și mereu crescînda diasporă italiană de la Marea Neagră și gurile Dunării activ prezentă – după 1821 și mai ales după 1830 – în viața economică și cultural-artistică a Principatelor române. Această diasporă, în afară de industriași, comercianți, actori, profesori, muzicieni și alții, conținea – așa cum o dovedesc rapoartele consulului piemontez la Galați – și emigranți politici compromiși în mișcările din anii '20 și '30 din Italia. În raportul său din 14 iunie 1838 – de pildă – consulul enumeră pe Pietro Cuggino (București), Giuseppe Barberis (Iași), Caramella di Mondori (Huși), Dodero Antonio și Donarezza (Galați), unii din ei

³⁰ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Correspondență*, doc. 161, Către Comitetul de conducere a emigrației maghiare din Paris, febr. 1851, p. 359.

— ca cel de la Iași și unul de la Galați — aflați sub protecția consulilor Franței și Marii Britanii ³¹.

Istoria propriu-zisă a acestor contacte începe însă după insurecția polonă din 1830—1831 și mai precis — și poate nu întâmplător — în același an când se înființa la Berna „Ținăra Europă”. Primul contact — prin canalul emigrației polone — a avut loc așadar la 1834, an care începe a sluji se pare tot mai des ca moment de delimitare pentru începuturile pregătirilor anului 1848. Pătrunderea ideilor revoluționare adoptate prin filiera polonă — ca prim element de contact în ce privește conjunctura pașoptistă — este de asemenea acceptată de istoricii români ³².

În 1834 emigrantul polon Adolf David instalat la Cluj, transferat de autoritățile austriece din Galiția, inițiasse cercuri secrete cu scopuri revoluționare antif feudale, democratice, urmărind ideea unei republici unitare românești despre care se dau amănunte în lucrări recente ³³; se aduce de asemenea precizarea că după arestarea și moartea lui A. David — survenită în august 1834 la Sibiu — centrul activității s-a mutat la Rusca în Banat, unde cercurile erau conduse de H. Müller, succesorul lui A. David, Zaharia Carcalechi, Damaschin Bojincă și învățătorul Maran din Caransebeș.

Un alt aspect direct de contact româno-polon pe teritoriul român fusese apariția emisarilor principelui Czartoryski în a doua jumătate a deceniului IV și legătura acestora cu opoziția națională împotriva regimului regulamentar condusă de Ion Cimpineanu ³⁴. În fine trebuie reamintită pleiada de francezi sosiți în principate prin anii '30, remarcând îndeosebi pe J. A. Vaillant, istoric stabilit în 1829 la București, profesor de istorie la Sf. Sava, participant la mișcarea revoluționară din 1840, expulzat de autorități, autor în 1844—1845 a lucrării *La Romanie* apărută la Paris în 3 volume, apoi pe Felix Colson, Ubicini și alții, cărora li s-au consacrat studii numeroase.

Am arătat mai sus rolul jucat de numeroși italieni emigranți stabiliți aci, mulți dintre ei cu vederi înaintate, chiar revoluționare, ca să nu mai vorbim și de emigrația polonă prezentă mai ales în Moldova și în București.

Dar, în lumina celor de mai sus, dorim să stăruim aci cu deosebire nu atât asupra prezențelor străine la noi, ci asupra prezențelor românești dincolo de hotarele etnice, în centrele și zonele europene, adică acolo unde contactarea pe plan politic, cultural, ideologic și organizatoric era, prin însăși natura sa, mai eficientă și mai obiectivă.

Activitatea Societății studenților români de la Paris a făcut deja obiectul cercetărilor ³⁵ și a scos pregnant în evidență contactele mai mult

³¹ Archivio di stato Torino. Consolati Nazionali, I, Galatz, 1837 — 1838. Vezi și D. Bodin, *Din viața și faptele căminarului Mario Pietro Cugino*, în „Revista istorică română”, 7/1937.

³² Vezi, de pildă, C. Bodea, *Lupta românilor* . . . , p. XIII—XIV; C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Nicolae, *Revoluția română de la 1848*, Buc., 1969, p. 71 — 72, și, firește, P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cimpineanu pentru unirea națională a românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă*, Cluj, 1924.

³³ C. Bodea, *Lupta românilor* . . . , p. 5 — 7; C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Nicolae, *Revoluția română* . . . , p. 71—72.

³⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 3 — 6.

³⁵ Vezi, de pildă, capitolul *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845 — 1848. La Société des étudiants roumains de Paris*, în V. Maciu, *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, Buc., 1971, p. 41—70.

sau mai puțin directe care au avut loc cu personalități și grupări diferite ale stângii de atunci a vieții politice franceze, ca Ledru-Rollin, J. Michelet, Edgar Quinet, Lamartine, G. Sand, Lamennais, poetul polon Adam Mickiewicz, P. Leroux, Daniel Stern, Paul Bataillard etc. De remarcă în deceniul al V-lea, prezența românilor C. A. Rosetti și a fraților Brătianu în loja Ateneul străinilor care reunea reprezentanți ai națiunilor înrobite, iar ulterior în loja, mai puțin deschisă străinilor, R . . . L . . . de la *Rose du Parfait Silence Or . . . de Paris*, unde C. A. Rosetti a ocupat și „postul de al doilea secretar”³⁶. Iar la începutul anului 1848 ființa la Paris o societate conspirativă „Tinăra Daco-România” cu țelul indicat chiar în titlu³⁷.

În afară de Paris — totuși centrul principal de legătură — cercuri revoluționare românești se mai aflau la Viena, la Buda.

Dorim aci să ne oprim asupra primelor legături și mai ales asupra centrelor elvețiene, unde știm că exista o puternică emigrație revoluționară, italiană, polonă, germană, țara în care s-a născut „Tinăra Europă”. Dinicu Golescu se pare că a fost unul din primii fruntași progresiști români care și-au trimis fiii la studii în Elveția; Radu și Alexandru Golescu, după ce studiaseră la München, au urmat la Geneva la școala lui Töpffer³⁸. P. P. Panaiteșcu scria textual că Radu Golescu, cel dintîi care a intrat în contact cu emigrația polonă, studiasă în Germania la München și apoi la Geneva „unde avusese legături cu intelectualii și scriitorii elvețieni” și intrase în corespondență cu Czartoryski aflat la Paris³⁹, iar C. Bodea precizează că primul contact cu Czartoryski la Paris l-a avut Radu Golescu în 1837 — pentru legătura ce urma să fie stabilită în țară între poloni și Ion Cîmpineanu⁴⁰.

Apoi au fost călătoriile de studii — și nu numai de studii — ale unor viitori fruntași revoluționari ca N. Bălcescu și V. Alecsandri, cu puțin înaintea revoluției, în chiar patria lui Mazzini⁴¹.

În fine, o informație de la Bălcescu arată că Alexandru Golescu proiecta — prin februarie 1848 — „d-a începe un jurnal împreună cu emigrația lombardă care să apere chestia noastră și al cărui redactor *en chef* va fi Lamennais”⁴².

Ajunși aci considerăm utilă o scurtă oprire.

Una dintre problemele cele mai interesante pe care le ridică studiul contextului european al revoluției române de la 1848 este genul influențelor ideologice revoluționare exercitate asupra generației luptătoare românești. Cînd spunem generație luptătoare avem în vedere atît pe fruntașii mai cunoscuți ai revoluției, cît și masa combatanților de rînd, a acelor mii și mii de luptători anonimi care au depus jurămîntul la Izlaz și pe Cîmpia Filaretului, care s-au adunat pe Cîmpia Libertății de la Blaj, la adunările de la

³⁶ V. Maciu, *op. cit.*, p. 47.

³⁷ C. Bodea, *op. cit.*, p. 95.

³⁸ G. Fotino, *Boierii Golești*, Buc., 1939, vol. I, p. 13.

³⁹ P. P. Panaiteșcu, *Planurile . . .*, p. 4.

⁴⁰ C. Bodea, *op. cit.*, p. 13 — 15.

⁴¹ Alexandru Balaci, *I Legami di Nicola Balcescu con Giuseppe Mazzini e l'Italia*, in „Il Pensiero mazziniano”, Anno XIII, nr. 5 e 6, Giugno 1958.

⁴² N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, p. 242 — 243.

Lugoj și Iași, care au participat la mișcările de stradă bucureștene în vara anului 1848, care au apărat revoluția cu armele la București și pe crestele Munților Apuseni, adică pe toți acei care au participat *activ* la evenimente, părăsind rolul de simpli spectatori sau auditori binevoitori. Pentru a înțelege mai lesne formele specifice românești în care au fost receptate și prelucrate în popor curente de idei europene trebuie firește să se aibă în vedere structura socială, gradul de cultură, mentalitatea, precum și obiectivele economice și politice ale acestei mase impresionante de combatanți. Erau în marea lor majoritate țărani, în bună parte neștiutori de carte, aflați sub influența clerului de jos, el însuși în stare de iobăgie sau clăcășie. Cei mai activi dintre acești țărani revoluționari proveneau însă din zonele rurale cu tradiții militare (satele din nordul Olteniei locuite de țărani-soldați ai oștii pandurilor și satele organizate militărește din Banat și Transilvania, din regiunile regimentelor grănicerești), din ținuturile transilvănene care numai cu 5 — 6 decenii mai înainte se răzvrătiseră, la 1784, sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan și din regiunile de dincolo de Carpați unde se desfășurase la 1821 mișcarea revoluționară de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Iată dar că o bună parte a masei rurale de combatanți provenea din regiuni și din generații care — departe de a vegeta în izolare și resemnare — veniseră, dimpotrivă, în contact direct cu administrația în probleme de ordin general, și chiar cu vîrfurile ierarhiei statale — domnii Țării Românești și împărații Austriei. Deci cu politica. Cît despre păturile plebeiene din orașe și îndeosebi din București — deși la rîndul lor cu nivel de cultură foarte scăzut — experiența politică pe care o generaseră ocupațiile străine și schimbările de regim, contactele cotidiene cu masa de supuși străini și cu ingerințele implicite ale consulilor, cu lumea comercială și politică din exterior, maturizaseră într-o oarecare măsură atît mahalalele, cît și păturile orașenești avute.

Și totuși — dacă se are în vedere faptul capital că la vremea aceea nu exista învățămînt elementar obligator, că școlile elementare laice abia începuseră să se înființeze sporadic și că majoritatea știutorilor de carte și învățătorilor proveneau din rîndurile clerului — rezulta că instruirea elementară la sate cît și la orașe — uneori foarte relativă — se afla de fapt în mîinile clerului de jos, care forma în epocă majoritatea intelectualității românești. El însuși dintr-o categorie socială asuprită, în majoritate iobag — dar cu oarecare ascendență asupra poporului —, acest cler a furnizat revoluției române cadre de propagandiști înflăcărați, de comandanți militari pricepuți.

Numai că obiectivele antifeudale și naționale ale revoluției erau prezentate de acești propagandiști prin viziunea simplistă a creștinismului și receptate ca atare de masa enoriașilor din popor, a căror viață spirituală încă gravita pe atunci în jurul Evangheliei și al bisericii. Ei se adresau unei mase de asupriți care deși se declarau, în vorbe, adepții blindeții, supunerii, carității și toleranței creștine nu vedeau nimic nefiresc în înlocuirea crucii cu arma, mai ales cînd chiar propovăduitorii dădeau, primii, exemplul. Dacă se are de asemenea în vedere că mai bine de jumătate din societatea românească trăia atunci sub stăpînire directă străină și că singura formă de organizare politică românească autorizată și tolerată de străin era cea ecleziastică, se poate înțelege și mai lesne pentru ce

lozincile revoluționarilor au fost îmbrăcate în mare măsură în limbajul, viziunea și iluziile evanghelice. E de observat că chiar pătura cultă a intelectualității revoluționare laice românești, adaptându-se la nivelul majorității combatanților și beneficiarilor revoluției, s-a considerat obligată să recurgă la un limbaj similar, deși — cum știm bine — unii lideri revoluționari deveniseră deja adepți ai curentelor socialist-utopice, C. A. Rosetti nefiind singurul cu astfel de vederi. Pe un asemenea teren nu poate provoca mirare partea apreciabilă pe care a avut-o în manifestările ideologice ale unei mari părți din generația 1848-ului românesc opera clericului revoluționar, a răzvrătitului împotriva curiei romane Felicité Robert de Lamennais.

Am văzut mai înainte gradul în care tineretul revoluționar român venise în legătură cu diversele curente ideologice și centre conspirative revoluționare europene la Paris, în Germania, Elveția, Anglia, Italia, la Viena, Buda etc. Judecând după conținutul principalelor documente programatice ale revoluției noastre, rezultă, indiscutabil, că ideile revoluției franceze de la 1789 au fost preluate, dezvoltate, amplificate pentru a putea fi adaptate realităților din centrul și răsăritul Europei, cu deosebirea că *învelișul lor formal, limbajul revoluționar* au îmbrăcat aci forme arhaizante, apelul la providență, la egalitarismul primelor comunități creștine, la formulele biblice etc. De altminteri chiar în Franța, chiar printre comuniștii francezi și chiar în probleme de fond (și nu de formă cum era cazul la noi) apelul la religie reprezenta pe atunci un fenomen încă important, din moment ce Fr. Engels scria la 1843 : „Comuniștii francezi, deși aparțin unei națiuni reputate prin ateismul ei, sînt ei înșiși creștini. Una din axiomele lor preferate glăsuiește că creștinismul *este* comunism — „*le Christianisme c'est le communisme*”. Ei se străduiesc să dovedească acest lucru prin referiri la biblie și prin aceea că primii creștini ar fi trăit în comunitate de bunuri etc. Toate acestea nu fac decât să arate că acești oameni cumsecade sînt departe de a fi cei mai buni creștini, cu toate că își dau această denumire ; căci, dacă ar fi fost așa, ar fi cunoscut mai bine biblia și ar fi găsit că, dacă unele pasaje din biblie par a fi în favoarea comunismului, în schimb întregul spirit al învățăturii ei este cu totul potrivnic acestuia, ca dealtfel oricărei măsuri raționale”⁴³. El arăta că „cele mai de seamă minți din Franța . . . salută avîntul comunismului”, citînd pe Pierre Leroux, George Sand și abatele Lamennais ca autor al cărții *Paroles d'un croyant*⁴⁴.

Dacă asemenea realități erau constatate în epoca antepașoptistă pînă și în țara care introdusese cîndva Cultul Rațiunii, ar fi în contrazicere flagrantă cu adevărul istoric ignorarea unor stări de spirit similare acolo unde vestigiile feudalismului și ale ideologiei sale dominante erau atît de puternice.

Robert Felicité de Lamennais (1782 — 1854) încă înainte de a deveni preot se făcuse cunoscut pentru filipicele sale antinapoleoniene, scrise însă de pe poziții contrarevoluționare. În timpul Restaurației s-a situat alături de Chateaubriand la extrema dreaptă ultraregalistă reprezentată prin organul „Conservateur”. Talentat, fascinant chiar atunci cînd apăra cu

⁴³ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 1, ed. a II-a, Buc., 1960, p. 532 — 533.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 533.

fervoare un trecut înmormintat pentru totdeauna, Lamennais își atrăsese onoruri din partea papei Leon al XII-lea și devenise deosebit de popular în rîndurile tînărului cler catolic din Franța și de aiurea. Auditoriul său se lărgea cuprinzînd nume de rezonanță ca Montalambert, Lamartine, Sainte-Beuve, Victor Hugo, Michelet. În pofida virulenței sale dogmatice, unii catolici conservatori întrezăreau totuși în verbul avîntat și pătimaș al acestui „ultra” multe note bizare, discordanțe și idei pe muchie de cuțit și simțeau cît de primejdios poate deveni el odată trecut de cealaltă parte a baricadei. Aidoma multor dogmatici cinstiți, inteligenți, culti și talentați, Lamennais a sfîrșit prin a trece într-adevăr de cealaltă parte a baricadei, cu partizani cu tot, către finele celui de al treilea deceniu, în preajma căderii Bourbonilor. Deceniul al patrulea îl găsește în fruntea ziarului „L'Avenir” ale cărui idei liberale, republicane, antidogmatice au provocat în 1832 enciclica *Mirare vos* a papei Grigore al XVI-lea care condamna liberalismul ziarului fără însă a-l nominaliza. Răspunsul a fost culminant: Lamennais a publicat chemarea incendiară la revoltă *Paroles d'un croyant* — catehism revoluționar creștin îndreptat împotriva tuturor capetelor încoronate, a tuturor asupritorilor de neamuri și de oameni —, carte care a răscolit lumea revoluționară europeană. De astă dată lui Lamennais papa i-a destinat direct o a doua enciclică *Singulari nos*. Răspunzînd, Lamennais a anunțat despărțirea lui definitivă de biserica romană și a explicat motivele pentru care a ales între „creștinismul papalității” și „creștinismul rasei umane”. Evoluția lui politică a fost deosebit de rapidă: teoretician al unui neocreștinism în 1838, partizan al votului universal, antiburghez și dușman al lui Louis-Philippe, condamnat chiar la 1 an închisoare de acesta, teoretician și adept al socialismului creștin, participant la revoluția din februarie 1848, deputat în Adunarea Națională; nu a participat la insurecția din iunie, dar — așa cum o atestă Engels — a protestat în ziarul „Peuple Constituant” înfierînd calomniile cu care oamenii lui Cavaignac improșcau pe martirii revoluționari proletari ⁴⁵. Reales deputat în 1849, Lamennais a votat contra intervenției franceze în Republica romană și a rămas adversar al imperiului. Încercarea de a-l reconcilia cu biserica în pragul morții — metodă clasică propagandistică a curiei romane — a fost respinsă de el cu toată energia. Această sumară, foarte sumară descriere a personajului — despre a cărui importanță vorbește chiar și numai împrejurarea că i-au fost consacrate două enciclice papale — trebuie însă completată cu cîteva mențiuni asupra concepției social-politice mazziniene — strîns legată de a lui Lamennais —, ambele cu influență simțitoare asupra lumii revoluționare românești.

Mazzini îi scria lui Lamennais în 1840: „Ținem să se știe că simpatizați cu cauza noastră, căci ea e bună. Sintem într-o poziție analoagă cu a dvs.”. „Deviza noastră nu este Dumnezeu — omenire, ci Dumnezeu și (s. n.) omenirea”. „Dumnezeu este Dumnezeu și omenirea este profetul său” ⁴⁶. Mai înainte Lamennais îi scrisese la rîndu-i cuvinte ca acestea: „La cause que vous soutenez a pour auxiliaires le berceau et la tombe, la

⁴⁵ K. Marx — F. Engels, *Opere*, V, Buc., 1959, p. 159.

⁴⁶ *Scritti editi ed inediti di Giuseppe Mazzini*, volume XIX (*Epistolario*, vol. IX), Imola, 1914, p. 356 — 358.

tombe, qui dévore le passé, le berceau qui contient les germes de l'avenir. Prenez courage, Monsieur, les mères enfantent pour vous”⁴⁷.

Între „creștinismul rasei umane” a lui Lamennais și ideea mazziniană care atribuie procesul dezvoltării progresive a societății unei preordonări divine care ar prevedea în acest scop marile mișcări revoluționare și între cele două idei de mai sus și ideea lui Bălcescu „Dumnezeu în cer și omenirea pe pământ muncesc pentru noi” filiația pare atât de evidentă încât nici nu mai ar avea nevoie de subliniere și demonstrație; cu deosebirea fundamentală că explicația bălcesciană asupra dezvoltării progresive a societății desparte clar cele două sfere — terestră și supranaturală — și conchide în sinteza din 1851 că este vorba de o „lucrare a poporului român asupra lui înșiși”⁴⁸. De fapt opiniei fără nici un fel de rezervă că — în cazul lui Mazzini poate mai puțin — în optica revoluționarilor români opera lui Lamennais a fost privită mai mult ca un mijloc eficient, practic, de a ridica la luptă mulțimile decât ca o chestiune de convingeri intime. Mentalitatea epocii, în care socialismul științific abia se suda într-o concepție unitară, le-a impus tactica și limbajul corespunzătoare nivelului de cultură și înțelegere politică a auditoriului din țara lor.

Ecoul ideilor lui Lamennais în țările române este — între altele — dovedit, în modurile cel mai concret și convingător, de numeroasele traduceri sau adaptări românești ale lucrărilor sale.

Prima pare a fi fost aceea realizată la Blaj în 1843 de către Iosif Many care a tradus *Paroles d'un croyant*⁴⁹. Oricum, rezultă că în epoca revoluției această carte devenise un fel de catehism al luptătorilor armatei populare române din Apuseni, din moment ce N. Bălcescu fusese martor ocular al unor scene de tabără — desfășurate între două bătălii — și văzuse pe «cei mai juni învățînd și întrebîndu-se dialogul românizat din cartea *Paroles d'un croyant* a lui Lamennais „june soldat, unde mergi?”»⁵⁰.

Pe cealaltă coastă a Carpaților, opera lui Lamennais a fost în mod cert cunoscută chiar și înainte de a fi tradusă. În corespondența lui N. Bălcescu cu Ion Ghica se face la un moment dat mențiunea despre o poezie a lui C. Bolliac, poezia *Muncitorul*, publicată în „Propășirea”, nr. 15, din 23 aprilie 1844, considerată de prof. G. Zane ca „parafrază versificată a cunoscutei lucrări a lui Lamennais, *Une voix de prison*”⁵¹. Odată cu anul 1848 începe la București suita traducerilor datorate unor oameni ai bisericii ortodoxe române, între care și cunoscutul prelat revoluționar Ioasa Znogoveanu, care și-a tipărit traducerea — cu un titlu semnificativ — în tipografia proudhonistului C. A. Rosetti⁵².

⁴⁷ Maria dell'Isola et Georges Bourgin, *Mazzini promoteur...*, p. 41.

⁴⁸ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Cintare României*, antologie de C. C. Nicolescu, Buc., 1967, p. 149.

⁴⁹ C. Bodea, *Lupta românilor ...*, p. 45.

⁵⁰ N. Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, în „Junimea română”, Paris, 1851, nr. 2, iunie; vezi și *Cintare României*, p. 162.

⁵¹ N. Bălcescu, *Opere*, IV, nota 4 de la p. 470, explicativă la referința respectivă din scrisoarea lui N. Bălcescu către Ion Ghica, din București, 7 martie 1844 (p. 50).

⁵² *Note evanghelice din care F (sf) Lamène la 1846 a manifestat lumii că reformarea ce vor să facă este întocmai pe temeiurile Evangheliei. Tălmăcite de Sfinția Sa Eclisiarhul Ioasa Znogoveanu*, Buc., Tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalder (1848).

Tot în 1848 apare la București — cu titlul la fel de semnificativ — filipica *Paroles d'un croyant*, traducere „închinată poporului român” de arhimandritul Dionisie Romano de la mănăstirea Neamțului⁵³, reeditată apoi la Iași în 1859⁵⁴. Și tot lui pare a i se datora și ediția a treia de la Craiova în 1869⁵⁵. Traducerea operei lui Lamennais s-a prelungit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și chiar pînă la începutul secolului al XX-lea⁵⁶.

Între timp însă ideile lamennais-ene căzuseră în desuetudine odată cu componentele corespunzătoare ale ideologiei române pașoptiste care nu au rezistat timpului; apariția mișcării muncitorești și socialiste și mai cu seamă a presei ateiste românești în frunte cu „Contemporanul”, traduceri românești ale clasicilor marxismului au înlesnit explicarea științifică a gândirii române de la 1848, reducînd totul la proporțiile reale ale unei ideologii de epocă. Iar noi adăugăm: la proporțiile reale și ale unei tactici propagandistice de epocă. Cercetătorul de azi care urmărește mișcarea de idei a secolului al XIX-lea plasează azi socialismul creștin și pe exponentul său principal pe locul indicat de întemeietorii socialismului științific chiar în anii aceia; deferența față de talentul și față de contribuția reală pe care Lamennais a adus-o la formarea climatului revoluționar european din deceniile IV și V nu l-a împiedicat pe Engels să-l aprecieze ca pe un „procatolic lipsit de simțul realității”⁵⁷, să combată — așa cum am văzut mai sus — comunismul creștin, după cum nu i-a împiedicat nici pe Marx, nici pe Engels că condamne aspru acest curent în paginile *Manifestului Comunist*. De altminteri nici ideile filozofice ale adeptului lui Lamennais din peninsula italică nu au fost menajate de cei doi teoreticieni ai marxismului; polemica principală pe acest tărîm s-a desfășurat însă ulterior, nu între ei și Mazzini, ci între Mazzini și Bakunin.

În ce privește influența pe care Mazzini a exercitat-o în revoluția română sînt îndeosebi de reținut — pentru epoca premergătoare și imediat următoare anului 1848 — activitatea sa conspirativ-organizatorică și ideile sale despre mișcarea național-eliberatoare a popoarelor din centrul, răsăritul și sud-estul Europei. Nu putem să nu reamintim că viziunea sa din 1834 asupra hărții politice viitoare a Europei și a progresului ideilor republicane a fost în general confirmată de istorie în patria sa, cit și în cele mai multe din țările continentului.

Firește, adeziunea revoluționarilor români la ideile mazziniene în problema națiunii și a unității naționale a fost favorizată și de comunitatea de origine a celor două popoare — ambele doritoare să reinvie, în zonele respective, unitatea romană.

⁵³ A(bbé) F. de Lamennais, *Cuvintele unui credincios. Tradusă din franțuzește, dată la lumină și închinată Popolului Român de un chenovii din Monastirea Neamțului (Arhimandritul Dionisie Romano)*, Buc., Tipografia lui Iosif Copainig, 1848.

⁵⁴ *Cuvintele unui credincios de A. F. Lamennais. Traduse, date la lumină și închinare poporului Român* (de D. B. Părint. Dionisie). A doua ediție Iași. Tipografia lui H. Goldner. 1859.

⁵⁵ *Cuvintele unui credincios. De a(batele) F. de Lamennais*. Traduse, date la lumină și închinare poporului român. A treia edițiune. Craiova, Typografia Nationale T. Maciucă și I. Saynitea. 1869.

⁵⁶ Lamennais, *Cartea Poporului*, Buc., 1876, Biblioteca Nationale și Lamennais, *Cartea poporului sau drepturi și datorii*. Traducere de Scarlat Georgescu, Buc., 1909.

⁵⁷ K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 4, Buc., 1958, p. 6.

Reconstituirea Daciei — în forma de regat, imperiu sau republică — a fost elementul programatic capital pentru generația pașoptistă, pentru predecesorii săi și pentru urmașii ei. Dar Mazzini însuși — vizionar, însă nu utopic —, considerind că rolul de fortăreață latină asediată și izolată prin eventuală dușmănie de alte neamuri din regiunea răsăriteană nu are viitor, a inspirat celebra formulare din apelul Comitetului central democratic european adresat românilor : „sintetiți avangarda rasei greco-latine și trebuie să fiți inelul de legătură care să vă lege acțiunea cu cea a rasei slave și maghiare”⁵⁸.

E interesant de subliniat că în introducerea la acest apel s-a evocat din nou momentul de la 15 aprilie 1834, adică pactul de la Berna pentru înființarea „Tinerei Europe”⁵⁹. Constituirea statelor naționale și deci triumful naționalității era considerată însă ca un moment pentru pregătirea unui nou salt spre înfăptuirea idealului fraternității popoarelor. Dar pentru o asemenea operă a construcției europene se puneau unele condiții de principiu.

Aceste principii sînt expuse în cunoscutul apel al „Tinerei Europe”, *Ai Patrioti Svizzeri*⁶⁰, unde se polemizează de fapt cu cei care, la Paris, voiau să instituie un centru conducător al luptei pentru libertate, erijîndu-se în monopolizatori ai acestei lupte : „Și noi voim Unitatea, nu unitatea lui Grigore al VII-lea, ci aceea care emană dintr-o declarație de principii, care trebuie să conducă omenirea . . . Voim unitatea — dar unitatea liberă, spontană, care trebuie să existe într-o Federație obișnuită, care trebuie să emane de la un Congres european. *Nici om-rege, nici popor-rege.*

Acesta este și va fi cuvîntul nostru. Credem în Egalitatea nu numai a Poporului, ci și a Popoarelor . . .”.

Experiența României de la 1848 încoace și progresele ideii europene — idee cuprinsă deopotrivă în documentele „Tinerei Europe” de la 1834, și în gîndirea bălcesciană exprimă viabilitatea și puterea mereu crescîndă a tot ce este sortit să fie măreț și nobil, deopotrivă.

ANEXĂ

GIOVINE EUROPA

ATTO DI FRATELLANZA

LIBERTÀ,

EGUAGLIANZA,

UMANITÀ.

Noi, sottoscritti, uomini di Progresso, e di Libertà,
Credendo :
Nella Eguaglianza, e nella Fratellanza degli uomini,

⁵⁸ Mazzini-Brătianu, *La Rumania e le nazionalità europee*, Milano, 1916, p. 11.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁰ *Seritti* . . . , vol. IV, p. 34 și urm.

Nella Eguaglianza, e nella Fratellanza dei Popoli;

Credendo :

Che l'Umanità è chiamata a procedere, per un *progresso continuo*, e sotto l'impero della legge morale universale, allo sviluppo *libero ed armonico* delle proprie facoltà, ed al compimento della propria missione nell'universo,

Ch'essa non può se non col *concorso attivo di tutti* suoi membri, *liberamente* associati.

Che l'associazione non può veramente, e liberamente costituirsi che fra Eguali, dacché ogni inegualianza trascina violazione d'indipendenza, ed ogni violazione d'indipendenza guasta la libertà del consenso;

Che la Libertà, l'Eguaglianza, l'Umanità sono sacre egualmente — ch'esse costituiscono tre elementi inviolabili in ogni soluzione assoluta del *problema sociale* — e che qualunque volta uno di questi elementi è sacrificato agli altri due, l'ordinamento de' lavori umani, per raggiungere questa soluzione, pecca radicalmente;

Convinti :

Che se il fine a cui tende l'Umanità è *uno* essenzialmente, se i principii generali che devono dirigere le famiglie umane nel loro viaggio a quel fine, sono *identici*, mille vie non pertanto sono schiuse al Progresso;

Convinti :

Che ad ogni uomo, e ad ogni Popolo spetta una missione *particolare*, la quale, mentre costituisce la *individualità* di quell'uomo, o di quel Popolo, concorre necessariamente al compimento della missione *generale* dell'Umanità;

Convinti in fine :

Che l'Associazione degli Uomini, e dei Popoli deve riunire la tutela del libero esercizio della missione *individuale* alla certezza della direzione verso lo sviluppo della missione *generale*;

Forti dei nostri diritti d'uomini, e di *Cittadini*, forti della nostra coscienza, e del mandato che *Dio e l'umanità* confidano a coloro che vogliono consecrare il braccio, l'intelletto, e la vita alla santa causa del progresso dei Popoli;

Essendoci prima costituiti in Associazioni Nazionali libere, e indipendenti, nocciuoli primitivi della *Giovine Italia*, della *Giovine Polonia*, e della *Giovine Germania*;

Riuniti a convegno per l'utile generale, nel decimo quinto giorno del mese d'Aprile dell'anno 1834, colla mano sul cuore e ponendoci malleadori del futuro, abbiamo fermato quanto segue :

1.

La *Giovine Germania*, la *Giovine Polonia*, e la *Giovine Italia*, associazioni repubblicane tendenti ad un fine identico che abbraccia l'Umanità sotto l'impero d'una stessa fede di Libertà, d'Eguaglianza, e di Progresso, stringono fratellanza, ora e per sempre, per tutto ciò che riguarda il fine generale.

2.

Una dichiarazione dei Principii, che costituiscono la legge morale universale applicata alle società umane, verrà stesa e sottoscritta concordemente dalle tre Congreghe Nazionali. Essa definirà la credenza, il fine, e la direzione generale delle tre Associazioni.

Nessuna di esse potrà allontanarsene ne'suoi lavori senza violazione colpevole dell'atto di Fratellanza, e senza subirne le conseguenze.

3.

Per tutto ciò che esce dalla sfera degli interessi generali, e della dichiarazione dei Principii, ciascuna delle tre associazioni è libera ed indipendente.

4.

La lega d'offesa e di difesa, solidarietà dei Popoli, che si riconoscono è stabilita fra le tre associazioni. Tutte tre lavorano concordemente ad emanciparsi. Ciascuna avrà diritto al soccorso dell'altre per ogni manifestazione solenne ed importante che avrà luogo per essa.

5.

La riunione delle Congreghe Nazionali, o dei delegati d'ogni congrega costituirà la Congrega della *Giovine Europa*.

6.

Gli individui che compongono le tre associazioni sono Fratelli. Ognuno di essi adempirà coll'altro ai doveri di fratellanza.

7.

La Congrega della *Giovine Europa* determinerà un simbolo comune, a tutti i membri delle tre associazioni; essi tutti si riconosceranno a quel simbolo. Un motto comune posto in fronte agli scritti contrassegnerà l'opera dell'associazione.

8.

Qualunque Popolo vorrà partecipare ai diritti ed ai doveri della fratellanza stabilita fra i tre popoli collegati in quest'atto, aderirà formalmente all'atto medesimo, firmandolo per mezzo della propria Congrega Nazionale.

Fatto a Berna (Svizzera), il 15 aprile 1834.

PER IL COMITATO DELLA „GIOVINE ITALIA”: Giuseppe Mazzini, L. A. Melegari, Giovanni Ruffini, C. Bianco, Rosales, A. Ghiglione, Ag. Ruffini.

FÜR DAS „JUNGE DEUTSCHLAND“: Dr. H. Breidenstein, F. Breidenstein, Stromeyer, Nast, Peters.

ZA MŁODA PÓLSKO-KOMITAT: Stolzman, J. Dybowski, Constant Zaleski, F. Gordaszewski, F. Nowosielski.

(*Scritti politici editi ed inediti di Giuseppe Mazzini*, volume IV (*Politica III*), Imola, 1908, p. 1–6).

LARÉVOLUTION EUROPÉENNE ET LA RÉVOLUTION ROUMAINE. DEPUIS LA « JEUNE EUROPE » JUSQU'À L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE 1848

RÉSUMÉ

L'étude porte sur le contexte européen de la révolution roumaine de 1848 et sur les relations des révolutionnaires roumains avec la conspiration européenne de toutes orientations et de toutes nuances, depuis les „charbonniers” et les cercles „babouvistes”, jusqu'à la „Jeune Europe” et le socialisme prémarxiste.

L'optique par laquelle l'auteur aborde le caractère réel de ces rapports et la réception des influences européennes par les révolutionnaires roumains est celle contenue dans la formule bien connue de Nicolae Bălcescu — confirmée par l'histoire — *„la révolution générale fut l'occasion et non point la cause de la révolution roumaine”*.

L'étude démontre que les idées de la „Jeune Europe” fondée en 1834 et en général le concept mazzinien concernant la nation et l'Etat national étaient les plus adéquats aux réalités et aux aspirations fondamentales roumaines des années précédant la révolution.

L'auteur relève que ces idées ont pénétré dans les pays roumains soit par le canal de l'émigration polonaise, soit par les contacts des jeunes révolutionnaires roumains qui parachevaient leurs études à l'étranger, soit par la filière lamennaisienne, soit par l'intermédiaire des émigrants politiques français et italiens, qui s'étaient établis dans les pays roumains — les Roumains retenant de toutes ces influences et de ces contacts seulement ce qui répondait aux exigences révolutionnaires d'ordre programmatique et tactique de leur patrie.

L'analyse de la filiation des idées mazziniennes contenues dans les documents de la „Jeune Europe” et la conclusion fondamentale du théoricien de la révolution roumaine de 1848, Nicolae Bălcescu, constituent logiquement l'une des parties essentielles de la démonstration. L'auteur donne également, de manière critique, l'explication scientifique de la diffusion dans les pays roumains de la variante lamennaisienne des conceptions de Mazzini.

On examine amplement les interférences des courants nationaux libérateur, républicain bourgeois, socialiste chrétien d'Europe occidentale et centrale avec les organisations prolétariennes prémarxistes.

L'analyse des circonstances historiques dans lesquelles est née la „Jeune Europe” — partant des documents figurant aux archives italiennes — fait ressortir, d'une part, l'interférence des insurrections prolétariennes avec les insurrections nationales de libération, et d'autre part, la tendance au pluralisme enregistrée dans la direction des mouvements conspiratifs révolutionnaires des années '30 et '40 du siècle passé.

La polémique entre le Centre dirigeant classique de Paris et la tendance mazzinienne — évoquée par la „Jeune Europe” dans l'„Appel aux patriotes suisses” de 1834 — exprime des idées et des conceptions à caractère de pérennité concernant l'unité européenne démocratique, la liberté et l'égalité de toutes les nations européennes, idées et conceptions rencontrées aussi bien dans la pensée politique des révolutionnaires roumains de 1848.

Libertà - Eguaglianza - Umanità
Atto di Fratellanza

Junges Europa

Freiheit - Gleichheit - Humanität.
Verbrüderungsacte.

[illegible]

Wolność - Równość - Ludność
Akt Braterstwa.

[illegible]

Liberté - Egalité - Fraternité
Acte de Fraternité

[illegible]

La Giovine Germania, la Giovine Polonia, la Giovine Italia
universazioni, quell'Unione tendente ad un fine identico che
addiventa il mandato sotto l'impero d'una stessa fede di libe-
ra indipendenza e di progresso, s'intendono fraternanza tra
per sempre, per tutto il loro secolo e di più di secoli.

2

Una dichiarazione dei Principi, che costituiscono l'Unione
nazionale universale applicata alle società umane, sarà detta
dichiarazione, necessariamente delle tre Congressi Nazionali
con deliberata in unanimità, si fine e la dichiarazione generale
delle tre federazioni. Una prima di essa potrà allontanarsi, non
potrà essere senza violare i principi dell'atto di fratellanza
e senza subire le conseguenze.

3

Per coloro che sono della stessa età, interessi generali, adotta
l'associazione dei Principi, ciascuna delle tre associazioni è
libera ed indipendente.

4

La legge d'ufficio e di difesa, e l'addebi-
tamento dei Popoli che si riev-
nonano, e stabilisce fra le tre associazioni. Tutte le tre lavorano
previdentemente ad un unico fine. Ciascuna avrà diritto al voto
e dell'altra par ogni manifestazione solenne ed importante
che avrà luogo per esse.

5

Le unioni delle congreghe Nazionali, e dei delegati d'ogni
congrega costituirà la congrega della Giovine Europa.

6

Gli individui che compongono le tre associazioni sono fra
telli. Egli non si può adempire coll'altra ai doveri di fratellanza.

7

La Congrega della Giovine Europa determinerà un simbolo
comune, a tutti i membri delle tre associazioni, non tutti si
riconosceranno il quel simbolo. Un motto comune posto in
fronto agli scritti contrassegna l'opera dell'associazione.

8

Qualunque Popolo, senza partecipazione ai diritti ed ai doveri del
la fratellanza stabilita fra i tre popoli collegati in quest'atto,
adesso firmamenti all'atto medesimo, firmandosi per mezzo
della propria congrega nazionale.

Fatto a Berna (Svizzera) il 15 aprile 1834.

Scritto
in nome della Giovine Italia

[illegible][illegible][illegible]

Sigismund Magnus
Ld Melgani Giovanni Ruffini C. Bionzi Rosalez M. Ghibboni Ag. Preffing
Fon del jungs anstalten D. Brudenstein S. Kromeyer Post Pelay
Zu Kloda Polke Komitai Holzman Jzybmurly Constanty Kaluski Graunoch Jordanewski Felisz Nowonidski

PROGRAMUL INTERN AL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN 1848 — 1849

DE

DAN BERINDEI

Ultim avanpost al revoluției europene, integrată fenomenului general, dar avînd evidente trăsături specifice¹, izvorîte din condițiile particulare ale țărilor române, unde lupta de eliberare socială se îmbina strîns — pînă la confundarea uneori — cu lupta de eliberare națională, revoluția desfășurată în cursul anilor 1848—1849 pe teritoriile românești a urmărit realizarea unui program, a unor obiective concrete. Deși hotare nefirești despărteau pe români, aflați în același timp sub dominația și influența a trei mari imperii absolutiste, Imperiul otoman, cel habsburgic și cel țarist, țelurile lor erau în bună măsură comune, ei avînd cu toții ca obiectiv central formarea unui stat modern, unitar și neatîrnat românesc². Desfășurată regional ca urmare a situației de fapt, revoluția națiunii române înfățișează totodată profunde trăsături unitare, dezvăluite atît de conlucrarea revoluționarilor moldoveni, munteni și transilvani, cît și de programele revoluționare de bază, a căror analiză ne arată că ne aflăm în fața unei problematici comune. Aceste programe reprezintă în ansamblu *programul revoluționar al națiunii române* și el a devenit un îndreptar pentru patrioți în deceniile următoare, aplicarea sa practică treptată ducînd la constituirea României moderne. Deși programele revoluționarilor români au fost elaborate în diferite locuri și împrejurări, ele au numeroase elemente similare și se completează unele pe altele alcătuiind prin alăturare programul unitar de luptă al românilor, eficient nu numai în împrejurările revoluționare din 1848—1849, ci și în perioada următoare pînă la realizarea sa. În sfîrșit, aceeași analiză a programelor revoluționare românești ne dezvăluie nivelul lor european, încadrarea lor prin problematică realităților românești dar și celor continentale³.

Revoluționarii români s-au ridicat pretutindeni împotriva feudalismului, acea „pată mai neagră decît sclavia anticilor”, cum îl caracteriza transilvanul George Barițiu, pentru a înlătura „lanțurile blestemate ale

¹ Vezi Dan Berindei, *La révolution roumaine de 1848 dans le contexte européen*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII(1973), nr. 3, p. 437—488

² Dan Berindei, *Le problème de l'édification d'un Etat national roumain jusqu'en 1848 et pendant les événements révolutionnaires*, în „Rumanian Studies”, Leiden, vol. I (1970), p. 45—68.

³ Pentru programe vezi și capitolul ce le este consacrat de Vasile Niculae în *Revoluția română din 1848*, București, 1969.

Evului mediu întunecat”⁴. Acesta a fost obiectivul *central* al tuturor românilor ridicați la luptă revoluționară. Dacă în Transilvania regimul absolutist instaurat de Habsburgi, dar și inegalitatea națională se cereau neapărat înlăturate, în Moldova și Țara Românească întruchiparea regimului feudal — fie și în încercarea sa de „modernizare” — l-a reprezentat Regulamentul Organic și înlăturarea acestei legiuri fundamentale și a sistemului pe care ea îl generase s-a impus cu acuitate revoluționarilor. „Sfânta păzire a Regulamentului Organic” invocată în fruntea petiției-proclamații de la 28 martie 1848⁵ a fost formală dacă sînt luate în considerare celelalte stipulații ale acestui program și în orice caz și pentru moldoveni Regulamentul era în realitate — cum a spus-o cîteva luni mai tîrziu deputatul țaran Gheorghe Scurtulescu în Comisia proprietății — „jug de her și robime, pusă în capul nostru cu silnicie și fără de știrea obșteștii țări a românului”⁶. Documente fundamentale ale revoluției prezintă, dealtfel, cu claritate ce însemna această legiuire fundamentală. Adresîndu-se comisarului otomăn Talaat Efendi, opozanți munteni i-au definit-o sugestiv și edificator. „Ce règlement, amalgame de dispositions hétérogènes et contradictoires, laisse dans le sens ambigu de ses dispositions — arătau ei — un champ libre à toute sorte d’abus; mais ce qui le rend encore plus odieux c’est de voir dénaturer les anciennes institutions nationales au grand détriment de l’immense majorité des habitants du pays, d’avoir fait peser tout le fardeau de l’impôt sur les classes les plus pauvres de la société, d’avoir restreint le pouvoir politique dans le cercle d’une aristocratie privilégiée...”⁷. Lapidar — și indicînd *mai ales motivele de ordin exterior* — în proclamația de la Islaz a revoluționarilor munteni se anunța că „popolul român leapădă un Regulament care este în protiva drepturilor sale legislative și în protiva tractatelor ce-i recunosc autonomia”⁸. Pornind tot de la „dritul de neatîrnare din lăuntru”, deci de la autonomia și de la „titlul Moldovei de stat suveran”, Kogălniceanu a arătat la rîndul său, cîteva luni mai tîrziu, în numele Partidei naționale moldovene, că „Reglementul Organic nu poate nici într-un chip să facă fericirea țării”, deoarece îi calcă drepturile de autonomie și „o lovește cu imobilitate în contra legilor progresului și a perfectibilității pentru care toate popoarele sînt făcute”. De asemenea, tot el a adus învinuiri acestei legiuri fundamentale că „a dărîmat și a desființat toate legiuirile țării” și că „a tăiat toată relația cu trecutul, fără a ne întemeia prezentul”. „O lege fundamentală a țării — remarca Kogălniceanu — trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor și nevoințelor nației”. ceea ce nu era însă Regulamentul⁹.

Expresie a purtătorilor de cuvînt a celor ce urmăreau răsturnarea orînduirii feudale, programul revoluționar de la 1848 a provocat opoziția înverșunată a reacțiunii nobiliare. Potrivit unor sprijinitori ai regimului regulamentar din Tîrgoviște, prin programul revoluționar „se degrada

⁴ Cf. Radu Pantazi, *Viața și ideile lui G. Barișiu. Studiu și antologic*, București, 1964, p. 34; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 191.

⁵ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, București, 1902, p. 177.

⁶ *Ibidem*. vol. III, p. 367.

⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 441.

⁸ *Ibidem*, p. 491.

⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 95 — 97.

noblețea, binele trecut și proprietatea”¹⁰, iar mitropolitul Neofit al Țării Românești scria desnădăjdut consulului țarist : „Nous allons périr, torturés par une révolution communiste, qui proclame la ruine de la famille et de la propriété”¹¹. Aceeași teză a „primejdiei comuniste” era pusă în fața Porții în luna august de un grup de boieri contrarevoluționari, care prevesteau, tocmai pentru a determina pe dregătorii otomani la o schimbare de atitudine față de regimul revoluționar instaurat în Țara Românească, probabilitatea răspîndirii spiritului revoluționar „à commencer par les provinces limitrophes de l’Empire ottoman”¹². Însușindu-și teza dușmănoasă a boierimii reacționare muntene, Fuad Efendi a declarat, la rîndul său, în proclamația pe care a lansat-o la 13 septembrie către locuitorii Țării Românești că „o rebeliune izvorită din acel duh al comunismului în potrivea căruia se bate și triumfează acum Europa întreagă s-a ivit între voi ...”¹³.

Revoluționarii s-au declarat purtători de cuvînt ai întregii națiuni. „Popolul român — se spunea în proclamația de la Islaz — voește o patrie tare, unită în dragoste, compusă de frați, iar nu de vrăjmași”¹⁴. „De azi înainte — se arăta într-alt loc al aceluiași document — o masă avem cu toții, un ospăț de frăție ni se întinde, aceleași drepturi vom avea cu toții”¹⁵. Dar tăișul procesului revoluționar n-a încetat să fie îndreptat împotriva boierilor reacționari și a reacțiunii în general ; boierii erau primiți „la ospăț” dar numai în măsura în care își însușeau programul înnoitor al revoluției și în acțiunea de propagandă revoluționarii nu-i scuteau de acuzații privind atitudinea lor — și a părinților și strămoșilor lor — atît din trecut cît și în timpul evenimentelor ce se desfășurau. „Noi cu nădejde că frații noștri vor împărți cu noi toate frățește — spunea un comisar de propagandă — ne luptarăm eroicește, ne vărsarăm sîngele pentru ei în timpurile războinice și le cîștigarăm bogății ; acei frați fățarnici ne-au întors dosul, s-au împodobit cu titluri felurite ; pe noi, frații lor, ne-au făcut robi, ne-au făcut iobagii sau clăcașii lor ... Aceasta era dreptatea ! Aceasta era frățietatea !”¹⁶. Același comisar de propagandă recomanda „românilor adevărați” urmărirea „fariseilor și cărturarilor mincinoși”. „Eu sînt încredințat — spunea el — că tot românul adevărat, tot fiul patriei noastre, pe un astfel de fariseu și amăgitor, cînd îl va auzi pingărind și vorbind în protiva tinerei noastre Constituții, în protiva mîntuirii patriei noastre, îl va lega cu mîinile îndărăt și ca pe un criminal îl va aduce înaintea tribunalului”¹⁷. Sensul frățietății era indicat și într-un dialog închipuit publicat în „Poporul suveran”. „Pînă la 11 iunie — spunea unul din personaje — cînd s-a făcut revoluția, numai ciocoi și fiii de ciocoi aveau dreptul să fie tari și mari și să se bucure de toate drepturile ... Acuma se schimbă

¹⁰ *Ibidem*, vcl. II, p. 254.

¹¹ *Ibidem*, p. 383.

¹² *Ibidem*, vol. III, p. 359.

¹³ *Ibidem*, vol. IV, p. 319.

¹⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 491.

¹⁵ *Ibidem*, p. 499.

¹⁶ Ioan Pașu alias Popovici, *O scurtă cuvîntare spre deslășirea noiei Constituții a României în înțelesul popular* (Jesută, București, 1848, așud Anul 1848 în *Principatele române*, vol. II, p. 211.

¹⁷ *Ibidem*, p. 218 — 219.

căciula : Toți oamenii sînt frați ; nimeni nu naște cu stemă în frunte ...”¹⁸. Cu alte cuvinte, frățietatea presupunea o nouă stare de fapt, ștergerea oricăror privilegii, egalitatea de drepturi politice și mai mult decît atît acceptarea „tinerei Constituții”, adică a programului revoluționar, cei ce urmau să se ridice împotriva acestuia urmînd să fie considerați „criminali”, „potrivnici mîntuirii patriei”, ei scoțindu-se singuri din numărul fraților.

Programul revoluționar a fost adoptat de marea majoritate a românilor, se poate susține chiar de națiunea română în ansamblul ei, ca fiind corespunzător necesităților în fața cărora ea se găsea. Referindu-se la cele 35 puncte ale petiției proclamații de la 28 martie 1848, cel mai moderat program al anului 1848, consulul francez Guérault făcea remarcă semnificativă că stipulațiile sale „portent toutes sur des besoins réels et des réformes devenues nécessaires”¹⁹. Era deci vorba de un program realist, corespunzător unor situații concrete românești, deși, în același timp, Dimitrie Brătianu putea anunța pe un amic francez că programul revoluționarilor munteni era „calqué sur votre Constitution républicaine”²⁰. De altfel, apartenența programului revoluționar românesc unui proces european era semnalată și de către comisarii de propagandă. Unul dintre ei arăta că „duhul luminării a strălucit în toate părțile Europei”, în „Franța cea măreață”, în „Germania cea plină de filozofie”, în „sora noastră Italia”, pretutindeni popoarele ridicîndu-se la luptă pentru a cîștiga „o sfințită Constituție”. „Asemenea, conchidea el, s-a sculat și s-a luptat și România, scumpa noastră Românie”, deoarece „duhul de slobozenie ... care a strălucit în toți popolii Europei a strălucit și în inima popoului român”²¹. De altfel, revoluționarii români, subliniind indirect corelarea lor ideologică unui proces mai larg, considerau că programul lor stîrnise admirația popoarelor „civilizate”²² și că el corespundea necesității unei înzestrări „cu instituții analoage cu epoha noastră”²³. Într-un articol publicat de o foaie revoluționară bucureșteană poporul român era judecat a fi „nu numai matur pentru o reformă radicală, ci și de o dezvoltare morală ce n-ar putea-o conchide cineva din dezvoltarea lui intelectuală”²⁴, autorul referindu-se neîndoielnic în această privință la răspîndirea încă insuficientă a instrucțiunii publice. Programul revoluționar românesc cuprindea, așa cum vom vedea, stipulații izvorîte din realitățile directe ale țărilor române, corespunzătoare stadiului de evoluție a societății, însemnatelor transformări ce aveau loc în sinul ei și totodată el se încadra prin multe din articolele sale problematicei revoluționare europene. Această încadrare nu înseamnă însă că parte din prevederile sale erau rupte de un context real românesc, că ele nu corespundeau unor necesități istorice. Dimpotrivă, și aceste

¹⁸ *Constituția explicată într-o școală de sat*, în „Poporul suveran”, nr. 12—26, din 26 iulie—11 septembrie 1848, apud *Anul 1848 în Principatele române*, vol. II, p. 762.

¹⁹ Raport din 2/14 apr. 1848 (*Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 228).

²⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 188.

²¹ *Ibidem*, p. 211.

²² Proclamație a Guvernului român al Țării Românești din 11 iulie 1848, (*ibidem*, p. 411).

²³ *Dorințele partidului național în Moldova (Anul 1848 în Principatele române*, vol. IV, p. 91).

²⁴ G. Vernescu, *Reforma românilor justificată din caracterul lor mural*, în „Pruncul român”, nr. 12 din 10 iulie 1848.

stipulații se înscriau pe cursul unei evoluții istorice și erau menite a o stimula, cum efectiv au și făcut-o, accelerând procesul însăși de constituire a statului modern român și a instituțiilor sale.

Programul revoluționar român a fost un program unitar nu numai prin aceea că stipulațiile diferitelor programe de bază revoluționare din țările române aveau numeroase elemente de convergență și chiar de similitudine, ci și deoarece românii de la 1848 urmăreau cu toții, pentru acea vreme sau în perspectivă, obiective comune. Oamenii și ideile circulau și circulară în perioada anterioară revoluției, când se plămădiseră evenimentele revoluționare, fruntașii mișcării de eliberare românești se străduiseră să asigure acesteia o împlinire nelimitată, ei judecaseră *ca români* și nu ca moldoveni, transilvăneni sau munteni și mai ales ei se obișnuiseră la o strînsă conlucrare, care dusesse, izvorînd din cauze similare, la formularea unor obiective care, în cea mai largă măsură, erau *similare sau foarte apropiate* ²⁵. Împrejurările obiective, îndeosebi de natură externă, impuseseră apoi un curs diferențiat evoluției evenimentelor revoluționare, frînîndu-le mai ales în Moldova, unde armata țaristă a pătruns încă din iunie 1848, asiguraseră în Țara Românească existența timp de peste trei luni a unui regim revoluționar românesc și limitaseră în Transilvania, din cauza condițiilor specifice și îndeosebi din cauza conflictului tragic care opusese pe revoluționarii români celor maghiari, posibilitatea instaurării unui regim similar, a creării aci și pe plan politic a ceea ce exista prin majoritatea locuitorilor : *o țară românească*. Dar dincolo de această evoluție diferențiată, revoluția română și-a păstrat unitatea, reflectată în strînsa conlucrare a revoluționarilor, în circulația oamenilor și a ideologiei revoluționare și mai ales în programul revoluționar care, cu toate succesele sale exprimări provinciale, și-a păstrat caracterul unitar.

În mod repetat, ca o prețioasă indicație a felului cum gîndeau fruntașii revoluționari români, s-a vorbit în documentele revoluției de *opt milioane* de români, cifră care însemna *totalitatea* națiunii din acea vreme. Proclamația de la Islaz menționează că românii „sînt o nație mai mult de 8 milioane suflete” și nu numai atît dar și că ei vor apăra solidar drepturile lor ²⁶; I. C. Brătianu rostind o cuvîntare pe cîmpul Libertății de la Filaret, la 20 iulie 1848, cînd tratativele cu Soliman Pașa se găseau la un moment de răscruce, a afirmat apoi că „frații noștri” — și el a enumerat provinciile istorice locuite de români — „care sînt în număr de 8 milioane, vor sprijini cauza noastră” ²⁷; în sfîrșit, Kogălniceanu a amintit și el în *Dorințele partidei naționale* de „o naționalitate de opt milioane de români” ²⁸.

Exprimînd o viziune *unitar românească*, bănățeanul Eftimie Murgu se „bucură din inimă” citind programul de la Islaz și chiar a plîns de bucurie cînd a aflat „despre triumful libertății în România” ²⁹, adică în Țara Românească, iar Alecsandri scriind ca și Murgu, tot lui Bălcescu, îi declară că pentru revoluționarii moldoveni Țara Românească era „toto

²⁵ Vezi pentru această perioadă Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834—1849*, București, 1967.

²⁶ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 500.

²⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 653.

²⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 128.

²⁹ G. Bariț, *Epistole de ale repausărilor*, în „Transilvania”, 1877, nr. 16, p. 184—185.

patrie” și că dorul lor, „cel mai înfocat” era Unirea „sub un singur guvern și sub aceeași Constituție”, ceea ce indica acceptarea programului muntean, considerat, „altfel, de poet ca fiind „întins”³⁰. Este neîndoielnic totodată că revoluționarii români au considerat regimul revoluționar din Țara Românească — singurul regim revoluționar românesc din 1848 — ca nucleul viitorului stat românesc și că în timpul evenimentelor pașoptiste evenimentele bucureștene au avut o deosebită importanță pe plan național.

Izvorit din necesități concrete, răspunzând totodată unei problematice generale europene, programul revoluționar românesc din 1848 reprezintă sintetizarea ideologiei revoluționare dezvoltată în țările române într-un plan de concretizare a revendicărilor revoluției. De realizarea acestuia depindea, potrivit concepției revoluționare, izbînda lor însăși. „Nu trebuie să se uite că pînă nu se va consolida Constituția — se scria în instrucțiunile adresate comisarilor de propagandă din Țara Românească în iulie 1848 — țara se afla în stare revoluționară”, iar comisarilor trebuiau să se considere „preoți ai Constituției”³¹, cu alte cuvinte ei trebuiau să aibă în vedere că principala lor misiune era aceea de a difuza programul revoluționar, de a însuși el pe el poporul. Nu întîmplător arhimandritul Ghenadie Petrescu a salutat la 11 august pe Soliman Pașa cu strigătele „Trăiască Sultanul! Trăiască Suleiman Pașa! Trăiască Constituția română!”³², asocierea fiind semnificativă pentru a sublinia importanța acordată de revoluționari programului lor. Faptul că programul reprezenta însăși revoluția a fost reliefat în mod pregnant în zilele de sfîrșit ale revoluției din Țara Românească. „Trebuie să arătăm — se scria în „Poporul suveran” — și cu pace și cu demnitate, că fără Constituție nu mai e bucurie, nu mai sint zile vesele pentru români”³³. În ziua intrării trupelor otomane în București, în adresa pe care românii au adresat-o lui Fuad Efendi se scria: „Popolul cere drepturile sale sfințite prin tractate, cere 21 articole jurate înaintea Cerului și a oamenilor”³⁴.

Confundîndu-se cu însăși ideea de revoluție, programul revoluționar era socotit sacru, inviolabil. Cînd se negocia cu Soliman Pașa, „Poporul suveran” era de acord să se facă unele concesii dar „numai sub condiție că Constituția va rămîne inviolabilă”³⁵. Menținîndu-se pe această poziție, Locotenența domnească a cerut peste o săptămînă sultanului să accepte în întregime a sa programul revoluționar³⁶. Nu întîmplător, un comisar revoluționar califica Constituția drept sfință³⁷. Acest program revoluționar trebuia apărat cu fermitate. „Cum? — se scria în „Pruncul român” — credeți că românul nu este gata să se bată, cînd ranele robiei sîngeră încă? Cum, credeți că românul nu se bate pentru dreptul lui de autonomie, pe care Mircea și Vlad al V-lea au ținut cu singele bătrînilor noștri? Care român nu se bate ca să aibă și el drepturi politice? Care sătean nu se bate ca să scape de iobăgie, de clacă, de angarale și podvezi și să fie și el om liber si

³⁰ Ștefan Meteș, *Din relațiile poetului Gheorghe Sion*, Cluj, 1939, p. 1.

³¹ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 106, 108.

³² *Ibidem*, vol. III, p. 346.

³³ „Poporul suveran”, nr. 26 din 11 septembrie 1848.

³⁴ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. IV, p. 318.

³⁵ „Poporul suveran”, nr. 13 din 28 iulie 1848.

³⁶ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 217—219.

³⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 210.

proprietar? ...”³⁸ Românul, afirma un comisar de propagandă, „va reîmpinge orice năvălire dușmană, care ar avea să-i pîngărească, să-i necinstească sînta sa Constituție”³⁹.

Programul revoluționar român din 1848 este *rezultanta* programelor de bază, parțiale, care, trebuie remarcat, reflectă situații și poziții deosebite. Petiția-proclamație de la Iași este moderată și în unele privințe vagă, lucru pe care l-a observat chiar atunci consulul francez Guérault. „Le seul reproche à faire à cette pièce — arăta el — c'est d'être rédigée en termes trop vagues, trop généraux et de ne pas résumer sous une forme brève et populaire les griefs et les besoins...”⁴⁰. Anumite accente ale proclamației de la Islaz, repetate apoi insistent într-o proclamație din 11 iulie 1848 a Guvernului Provizoriu — „Foloase generale în paguba nimului. Nedepărtarea nici a unui român de la masa patriei” — reflectă, de asemenea, moderație în contrast cu *programul* mai avansat cuprins în același document⁴¹. În sfîrșit, cel mai înaintat program al revoluționarilor români, *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei*, trebuie considerat și prin prisma caracterului său de *document intern*, nedestinat publicității și care, mai ales, nu venea prin aceasta în conflict cu poziția contrarevoluționară a marilor imperii învecinate.

Dar dincolo de deosebiri, impuse în bună măsură de cauze obiective, programele în nuanțatele lor formulări reprezintă *un tot*, un tezaur comun de ideologie. Ceea ce interesează îndeosebi în analiza acesteia sînt *elementele dominante*, ideile repetate stăruitor în mai multe sau chiar majoritatea programelor. De asemenea merită să mai fie reliefată însemnătatea acordată în epocă formulării unor planuri de înnoire, ceea ce a determinat pînă și pe Mihail Sturdza ca în vara anului 1848, încercînd a consolida situația sa subrezită în interior dar și în exterior față de puterile suzerană și protectoare, să elaboreze și el un program de măsuri, în care a preluat chiar și cîteva stipulații ale revoluționarilor⁴², dar care, în ansamblu, a fost supus ironiilor îndreptățite ale presei revoluționare muntene. Foile revoluționare bucureștene îl vor numi pe „reformatorul” domn „unicul regenator al Regulamentului organic”, cel care izbutise să realizeze formula: „toți frați, toți boieri, toți săraci! ... toți deopotrivă robi ai Regulamentului”, reforma sa fiind „mare constituție, nobilă fiică a Regulamentului”!⁴³

Programul revoluționar n-a fost considerat imuabil de revoluționari, dimpotrivă circulația de idei de la un program de bază la altul dezvăluie nu numai caracterul unitar al revoluției române dar și o evidentă putere de adaptare la realitatea și necesitatea concretă. Important este și gîndul pe care revoluționarii îl aveau — îl găsim mărturisit atît de Kogălniceanu cît și de un simplu comisar de propagandă muntean⁴⁴ — a unei modificări a Constituției din 15 în 15 ani, ceea ce însemna că realști, revoluționarii

³⁸ Cum stau trebile noastre?, în „Pruncul român”, nr. 20 — 21 din 29 și 31 iunie 1848.

³⁹ Anul 1848 în Principatele române, vol. II, p. 218.

⁴⁰ Ibidem, vol. I, 228.

⁴¹ Ibidem, p. 490 — 501; vol. II, p. 411.

⁴² Ofișul lui Sturdza din 26 iulie 1848 (Ibidem, p. 738 — 741).

⁴³ Constituția Moldovii, în „Pruncul român”, nr. 28 și 31 din 17 și 24 iulie 1848 și Constituția Moldovei, în „Poporul suveran”, nr. 20 din 20 august 1848.

⁴⁴ Anul 1848 în Principatele române, vol. II, p. 218; vol. IV, p. 142.

români țineau seama de evoluția permanentă a unei societăți. De asemenea, merită a fi evidențiată și ideea lui Gheorghe Magheru din 5 septembrie 1848 privind datoria revoluționarilor de a-și apăra drepturile pentru a justifica izbînda cel puțin în viitor a principiilor lor. „... să nu socotim că vom compromite țara — scria el — de vom apăra, ca desperați, drepturile noastre; căci deși martirii suferă, deși cad pînă a nu prinde victoria, cu toate acestea, exemplul lor găsește totdeauna următori, pînă ce în sfîrșit ideia sau principiul, pentru care s-au sculat, triumfă mai frumos și mai radios”⁴⁵.

Pentru revoluționarii români pașoptiști programul de acțiune nu reprezenta un plan rupt de realitate și mai ales deslipit de popor. Realizarea acestui program era destinată a servi poporului, a-i împlini năzuințe, a pregăti viitoare cuceriri și pentru aceasta făuritorii săi erau conștienți de necesitatea însuflirii maselor, a atragerii lor la susținerea programului revoluționar, care, nesuținut de popor rămînea o literă moartă și-și pierdea forța materială care altfel o putea avea. De aceea, constatăm stăruitoarele străduințe ale conducătorilor revoluționari de a comunica maselor sinteza obiectivelor lor, unele — îndeosebi cele legate de problematica agrară și fiscală — ușor de înțeles de mulțimi, altele mai abstracte, mai puțin legate de preocupările directe ale acestora sau reprezentînd stipulații menite a folosi în viitor statului modern deplin constituit. Ei își dădeau însă seama că numai *înțelegerea* articolelor din programe putea mobiliza masele eficient pentru realizarea și apărarea lor, și, în cazul eșecului revoluției, pentru o viitoare împlinire. În Transilvania, tribunii care au transmis și explicat maselor în adunările de la Blaj programul și planurile de acțiune, comisarii de propagandă din Țara Românească sau fruntașii revoluționari pe tot întinsul teritoriului românesc au căutat să răspundă prin activitatea lor acestei necesități fundamentale pentru revoluție și în bună măsură ei au reușit să realizeze sarcinile ce și-au propus. Căile erau diferite, ele evoluînd de la explicația „pe înțeles” (și insistîndu-se în special asupra stipulațiilor care interesau mai direct masele) la invocarea divinității și chiar a utilizării unui stil religios tocmai pentru a atrage masele țărănești încă puternic supuse influenței bisericii. Un alt scop al acțiunii de lămurire a maselor era și acela de a împiedica propaganda ostilă progresului a elementelor reacționare care n-au dezarmat în tot decursul evenimentelor revoluționare răsbind zvonuri și dînd interpretări tendențioase programului revoluționar. „Țăranul știe că se fac reforme în țară — se scria într-un articol din „Poporul suveran” — dar nu știe nici cum se fac, nici pentru cine se fac și acela căruia reformele nu i-au adus decît o apăsare și o tiranie mai rafinată, foarte lesne se poate amăgi de cei ce voesc răul public”⁴⁶.

În Țara Românească s-a dus o acțiune susținută și organizată de lămurire a maselor. S-au publicat broșuri — cum este aceea a lui Ioan Pașu alias Popovici, *O scurtă cuvîntare spre deslușire tinerei Constituții a României în înțelesul popular țesută*⁴⁷ —, s-au publicat articole în presa revoluționară — cum a fost *Constituția explicată într-o școală de sat*, în

⁴⁵ *Ibidem*, p. 214.

⁴⁶ „Poporul suveran”, nr. 5 din 9 iulie 1848.

⁴⁷ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. II, p. 209 — 219.

„Poporul suveran”⁴⁸, s-au dat instrucțiuni detaliate comisarilor de propagandă cărora li s-a cerut înainte de toate „să facă pe popor să-și simțā marea sa putere”⁴⁹. Dar răspindirea de proclamații, manifeste și broșuri și mai ales propagandă orală revoluționară, s-au desfășurat nu numai în Țara Românească ci pe întreg teritoriul românesc. Propaganda dusă în jurul programului revoluționar a reprezentat deci una din cele mai importante căi de manifestare ale revoluției însăși menită a-i asigura adeviziunea maselor și totodată de a pregăti concretizarea, cel puțin în viitor a țelurilor ei.

Trecind la analiza programelor și căutind a detașa din studierea documentelor revoluției *programul unitar al națiunii române* din timpul revoluției din 1848, constatăm de la început *pozițiile sale înaintate și totodată realiste, ca și caracterul său european*.

O serie de obiective ale revoluției române din 1848 coincid obiectivelor fenomenului revoluționar general. Revoluția burghezo-democratică pașoptistă fiind o puternică mișcare antifeudală a înscris în mod firesc printre țelurile ei, *desființarea privilegiilor și rangurilor*. Încă din martie 1848, consulul Franței de la București raporta că „divers placards réclament l’abolition générale des privilèges de la boyarie”⁵⁰. Desființarea rangurilor a fost cerută în memoriile adresate lui Bibescu — în aprilie 1848 — și lui Talaat Efendi — în iunie 1848 — și revendicarea apare și în broșura *Ce sînt meseriașii?* — „a nu mai fi ranguri și privileghiuri” — ; în schimb petiția-proclamație de la 28 martie de la Iași, mai moderată, evită revendicarea, care apare însă fățiș apoi în *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*, în proiectul de Constituție al Moldovei întocmit de Kogălniceanu și în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, după cum n-a lipsit nici din proclamația de la Islaz⁵¹. „Vorbele nobil, nobilitate — se scria în acest document — sînt necunoscute între popoul român. Fapta asemenea e și mai necunoscută; căci nimic n-a fost de moștenire în țara aceasta, nici rang, nici titluri, decît proprietatea și numele familiei. Popoul român decretă dar desființarea tuturor rangurilor titulare ce nu au funcții și al căror nume nu aduc aminte decît niște timpuri de barbarie și de servilitate”⁵². În proiectul de Constituție elaborat de Kogălniceanu se prevedea păstrarea titlurilor de către titulari — fără ca ei să poată însă beneficia, în temeiul lor de vreun drept — dar interzicerea acordării lor în viitor⁵³; în schimb, în *Dorințele partidei naționale în Moldova* rangurile erau calificate mai categoric „niște rămășițe ale timpurilor feudale”⁵⁴. „... a păstra o nobleță, o aristocrație acolo unde există, se înțelege — adăuga Kogălniceanu —, dar a o crea la anul 1848 acolo unde n-a fost niciodată, ar fi o prea mare nebunie și de care românii vor ști a rămîne străini”⁵⁵.

Revoluționarii români au mers mai departe decît să ceară sau chiar să „decreteze” desființarea rangurilor, întrucît au trecut *egalitatea* printre obiectivele lor fundamentale. „... accleashi drepturi civile și politice

⁴⁸ „Poporul suveran”, nr. 12 — 26 din 26 iulie — 11 sept. 1848.

⁴⁹ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 107.

⁵⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 161.

⁵¹ *Ibidem*, vol. I, p. 377, 442, 463, 494, 496; vol. III, p. 139; vol. IV, p. 105.

⁵² *Ibidem*, vol. I, p. 494.

⁵³ *Ibidem*, vol. III, p. 139.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. IV, p. 105.

⁵⁵ *Ibidem*.

pentru tot românul” — se scria în proclamația de la Islaz ⁵⁶ —, iar mai înainte petiția națională de la Blaj fusese întemeiată pe principiile libertății, egalității și frăției ⁵⁷. Un comisar de propagandă muntean considera că „toți împăminteniții României, fără deosebire de stare, de naștere, de religie sau de limbă” ⁵⁸ trebuiau să beneficieze de egalitate. Proiectul de Constituție al Moldovei prevedea „egalitatea driturilor țivile și politice” ⁵⁹, ca și mai înainte *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei* și mai apoi *Dorințele partidei naționale în Moldova* ⁶⁰. În Transilvania, datorită situației specifice, s-a acordat o firească atenție și problemei *egalității politice a națiunii* cu celelalte naționalități conlocuitoare, pînă atunci privilegiate. „Națiunea română răzimită pe principiul libertății, egalității și frăției — se spunea în primul articol al petiției naționale de la Blaj — pretinde independența sa națională, în respectul politic, ca să figureze în numele său ca națiune română; ca națiunea română să-și aibă dregătorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare, în aceeași proporție” ⁶¹. Aceeasi egalitate națională a fost cerută și de bănățeni în adunarea care a avut loc la Lugoj la 3 mai 1848 ⁶².

Ca și ceilalți revoluționari europeni, românii au revendicat acordarea și respectarea *libertăților publice*. Petiția-proclamație de la Iași a pretins „siguranța personală”, explicind : „adecă nimeni să nu poată fi pedepsit decit pe temeiul legilor și în urmarea unei hotărîri judecătorești ; fieștecare arestuit să fie înfățișat în vreme de 24 ceasuri dinaintea tribunalului competente” ⁶³. În petiția adresată lui Bibescu, în aprilie, se cerea „nesiluirea domiciliului locuitorilor” ⁶⁴. Peste citeva luni, proclamația de la Islaz era mai categorică : „Popolul român decretă tipar liber, cuvintare liberă, adunări libere, spre a vorbi, a scrie cele de folos, spre a arăta adevărul” ⁶⁵. Articole ale proiectului de Constituție redactat de Mihail Kogălniceanu stipulau libertatea tiparului — care fusese cerută de moldoveni o dată cu petiția-proclamație —, „libertatea individuală”, inviolabilitatea locuinței ⁶⁶, stipulații asupra cărora el a insistat și în *Dorințele partidei naționale în Moldova*. În sfîrșit, și în petiția națională a românilor transilvani erau cuprinse respectarea libertății cuvintului și a scrisului, garantarea libertății personale și a dreptului de întrunire ⁶⁷.

Stipulațiile referitoare la *Adunarea legislativă* sînt, de asemenea, edificatoare pentru a arăta silințele de încadrare într-un curent democratic european și totodată dorința de a se asigura instrumentul necesar dotării statului modern, ce se preconiza a fi format, cu instituțiile corespunzătoare.

⁵⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 491.

⁵⁷ *Din istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 48.

⁵⁸ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. II, p. 212.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 139.

⁶⁰ Val. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimintele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1954, nr. 1—2, p. 442—449; *Anul 1848 în Principatele române*, vol. IV, p. 97, 105.

⁶¹ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 48.

⁶² *Ibidem*, p. 61.

⁶³ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 177.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 377.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 492.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 141.

⁶⁷ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 49.

Revoluționarii moldoveni au cerut lui Sturdza dizolvarea Adunării, instrument de opresiune reacționară în mâinile sale, dar în același timp ei au pretins constituirea unei noi Adunări cu atribuții mai largi ⁶⁸. Publicitatea lucrărilor Adunării a fost cerută atât de moldoveni, cât și de munteni ⁶⁹. Aceștia din urmă au solicitat lui Talaat Efendi „une représentation plus équitable des diverses classes de la société dans l'Assemblée nationale” ⁷⁰, pentru ca apoi în proclamația de la Islaz să fie exprimat categoric dezideratul unei ample lărgiri a bazei electorale — „alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică, să-i dea dreptul de a fi ales” ⁷¹ —, cerindu-se ca viitoarea Adunare să fie „compusă de reprezentanți ai tuturor stărilor soțietății” ⁷². Comisarii de propagandă au arătat, de altfel, sătenilor că noul regim revoluționar înțelegea să le deschidă drumul spre mandatele de deputați ai Adunării ⁷³ și mai semnificativ a fost faptul că în instrucțiunile transmise comisarilor de propagandă li se recomanda să asigure alegerea a „cît se va putea mai mulți dintre țărani mai deștepți și dintre popii mai vrednici” ⁷⁴. Dacă proiectul de Constituție redactat de Kogălniceanu limita drepturile electorale la unele categorii — proclamînd însă dreptul electoral teoretic al tuturor ⁷⁵ —, în schimb, în Țara Românească s-a căutat să fie asigurate dreptul de vot — direct sau indirect — tuturor bărbaților ⁷⁶. Însfîrșit, în Transilvania, cerința petiției naționale pentru reprezentarea proporțională în dieta Transilvaniei însemna implicit o lărgire a drepturilor electorale.

Pentru revoluționarii români pașoptiști noul guvern sau, încă un timp, noile guverne și în general administrația trebuiau să nu mai fie instrumente ale reacțiunii, ci expresia majorității populației. Totodată, miniștrii trebuiau să fie responsabili de faptele lor, ca și întreaga rețea a funcționarilor administrativi. Este opinia care apare în mod repetat în diferitele programe revoluționare începînd de la petiția-proclamație adresată la 28 martie lui Mihail Sturdza ⁷⁷. În schimb, se cerea o mai mare stabilitate în funcții și interzicerea actelor samavolnice față de funcționarii corecți ⁷⁸, o mai mare libertate de acțiune organelor administrative județene ⁷⁹. „Trebuie dar dat — se arată în *Dorințele partidei naționale în Moldova* — fieștecărui ținut, oraș și comună dritul ca, prin respectivele sale sfaturi, să-și controleze interesele locale, fără amestecul puterii centrale. . . Trebuie dar primit de prințip că tot ce se poate face pe loc să se facă de către puterile locale” ⁸⁰. În Moldova mai ales revoluționarii au cerut totodată

⁶⁸ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 279.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 179, 377.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 441.

⁷¹ *Ibidem*, p. 492.

⁷² *Ibidem*, p. 495.

⁷³ *Ibidem*, vol. II, p. 213, 430, 763—764.

⁷⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 108.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 131—132.

⁷⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 497.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 178, 377, 441, 464, 491, 496; vol. III, p. 135; vol. IV, p. 98.

⁷⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 178, 464.

⁷⁹ *Ibidem*, vol. p. 496; vol. III, p. 136—137; vol. IV, p. 103.

⁸⁰ *Ibidem*.

aspre măsuri împotriva corupției — în petiția-proclamație: „Secarea corupției prin pravile inadins făcute și a abuzurilor ce izvorăsc din acea corupție”⁸¹.

În Moldova indeosebi, unde revoluționarii se ridicaseră împotriva lui Sturdza, dar și în Țara Românească unde ei au crezut, un timp, să atragă pe Bibescu de partea lor, revoluția română s-a găsit confruntată și cu *problema viitoarei forme de stat*, în timp ce pentru ceilalți români, supuși nemijlocit dominației străine, problema nu se putea încă pune. Este neîndoielnic că revoluționarii români și mai ales cei situați pe poziții mai radicale erau animați de convingeri republicane, dar, totodată, realiști, ținând seama de împrejurările internaționale, ei s-au orientat în general — cel puțin ca o etapă de tranziție — spre soluția unei monarhii constituționale. Cea dintii, proclamația de la Islaz a pus în discuție problema domnului viitorului stat — când încă Bibescu era la cîrma țării! — cerind ca el să fie ales „în toate stările soțietății, în toată nația, iar nu într-un număr mărginit de oameni” și precizînd că „domnia este a patriei” și „nu e drept de moștenire a nici unei familii”. Dar noul domn nu urma să fie ales *decît* pe cinci ani și nu i se recunoștea nici titlul de prinț. „Domnul — se preciza în proclamație — este ales unul dintre cetățeni și după domnie rămîne iară cetățean, fiu al patriei. Domnului nici nu a fost, nici nu este prinț; domn e tot cetățeanul, domn e și capul țării”⁸². Cu o listă civilă redusă⁸³ — și ideea acestei reduceri apare în mod repetat în programe⁸⁴ —, ales doar pe cinci ani, din rîndul tuturor cetățenilor și fiind și „responsabil”, viitorul domn era de fapt un președinte de republică, căruia, din motive de tactică, i se menținuse numele de domn! Explicînd sătenilor programul revoluției, un comisar afirma că domnul putea fi „sătean...cetățean sau orășan, numai să fie împodobit cu științele și însușirile cerute, după dorința poporului”⁸⁵, iar în dialogul închipuit din „Poporul suveran” un preot de țară spunea săteanului Ioan : „Așa, dacă copilul tău o ști carte și o avea inimă de român, nu ca tine sărace Ioane, căci tu te gîndești numai la boii tăi și la tine; dar dacă el o fi în stare să facă țara fericită și să se jertfească pentru frații lui, apoi chiar el poate ajunge domn”⁸⁶. Redactîndu-și proiectul de Constituție, Kogălniceanu a adoptat o poziție ceva mai moderată, ținînd însă seama, în mod evident, de opinia revoluționarilor munteni. El preconiza un domn ales pe cinci ani de Adunare „din toate stările țării”, cu drepturi destul de mărginite, dar care — spre deosebire de data aceasta de munteni — trebuia să fie „inviolabil” și nerăspunzător⁸⁷, ceea ce arăta că în timp ce pentru revoluționarii din Țara Românească domnul rămînea un președinte de republică camuflat, pentru Kogălniceanu el trebuia să fie un domn constituțional și nu un președinte de republică cu puteri mărginite. Ideile republicane ale revoluționarilor din Țara Românească au fost evidențiate de ei cu diferite

⁸¹ *Ibidem*, vol. I, p. 177; mai vezi, vol. III, p. 141; vol. IV, p. 104.

⁸² *Ibidem*, vol. I, p. 493—494.

⁸³ *Ibidem*, p. 494, 495.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 442; vol. IV, p. 98.

⁸⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 213.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 764.

⁸⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 131, 133, 134 — 135; mai vezi și vol. IV, p. 98.

prilejuri. Descriind lui Paul Bataillard programul și înfăptuirile regimului revoluționar de la București, Dimitrie Brătianu exclama la începutul verii anului 1848: „Il ne nous manque plus que le beau nom de république”⁸⁸. Presentându-l lui Tell pe un prieten, Gheorghe Magheru îl caracteriza pe acesta — la 26 iulie — drept „un adevărat republican și sacrificat cauzei”⁸⁹ și tot în acele zile un reportaj din „Poporul suveran” considera o adunare de mase de la Filaret „un spectacol național și de o elocvență republicană”⁹⁰. Era evident că o consolidare a regimului revoluționar ar fi dus la instaurarea unei forme de stat republicane, dacă împrejurările externe ar fi îngăduit acest lucru și că în orice caz exista un teren favorabil instaurării acestei forme de stat printre conducătorii cei mai înaintați ai mișcării de eliberare românești.

Organizarea modernă a *justiției*, stăvilirea abuzului și a corupției, apar de asemenea ca obiective ale revoluției române. Petiția — proclamație din 28 martie a pretins „grabnice forme de îmbunătățiri” a legislației și publicitatea ședințelor tribunalelor⁹¹, iar în Țara Românească se cerea desființarea taxelor de judecată excesive, punerea în lucrare a hotărârilor judecătorești fără a se aștepta întărirea domnească, „nestrămutarea judecătorilor”, instituirea juriului⁹². În proiectul său de Constituție, Kogălniceanu va intra apoi în detalii, repetind cerințele anterioare din programele moldovene și muntene și adăugind ideea constituirii unui corp de avocați, care să asigure „sloboda apărare”, numirea judecătorilor Curții înalte de către Adunare, instituirea unei Curți de control a cheltuielilor statului, interzicerea „în veci” a tribunalelor și comisiilor excepționale etc.⁹³ În Transilvania, români au cerut prin petiția națională să-și aibă dregătorii lor în ramura judecătorească și de asemenea instituirea juriului⁹⁴. Atît în Țara Românească, prin proclamația de la Islaz, cît și Moldova — prin proiectul de Constituție și prin *Dorințele partidei naționale* — s-a cerut desființarea pedepsei cu bătaia și a celei cu moartea⁹⁵. „Epoha în care viețuim — re-marca Kogălniceanu — face de prisos orice comentariu întru aceasta”⁹⁶.

Problemelor militare li s-a dat întreaga atenție de către revoluționarii pașoptiști. Atît în Țara Românească, cît și în Transilvania⁹⁷, unitățile militare au dat, dealtfel, un puternic sprijin revoluției, iar în Moldova se pare că revoluționarii aveau puncte de sprijin în armată care n-au putut fi însă dezvoltate din cauza insuficienței organizării a revoluționarilor pentru o luptă armată — ceea ce îngăduise lui Mihail Sturdza trecerea la o reprimare în care el se bizuise îndeosebi pe garda sa de arnăuți — și a ocupării

⁸⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 188.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 751.

⁹⁰ „Poporul suveran”, nr. 14 din 30 iulie 1848.

⁹¹ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 179.

⁹² *Ibidem*, p. 377, 464.

⁹³ *Ibidem*, vol. III, p. 137 — 139; vezi și vol. IV, p. 100 — 101.

⁹⁴ *Din istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, vol. II, p. 48 — 49.

⁹⁵ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 495, 496; vol. III, p. 140, vol. IV, p. 100.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 100.

⁹⁷ Vezi C. Căzănișteanu, M. Cucu și E. Popescu, *Aspecte militare ale revoluției din 1848 în Țara Românească*, București, 1968 și Leonida Loghin și C. Ucrain, *Aspecte militare ale revoluției din 1848 — 1849 în Transilvania*, București, 1970.

țării de către trupele țariste. Fruntașii mișcării de eliberare românești acordau o deosebită importanță factorului militar, considerat a fi un element important în procesul de constituire a statului național modern, ceea ce explică studiile pe care le-a făcut Bălcescu înainte de revoluție privind istoria armatei, precum și înscrierea sa și a altor tineri patrioți în rândurile armatei. Revoluționarii au cerut „ridicarea pedepselor trupești înjositoare în armată și scutirea de impozit a militarilor la ieșirea din slujbă”⁹⁸, recrutarea prin sorți⁹⁹. „Cind veți lăsa pușca din mină — se spunea în proclamația de la Islaz — de azi înainte vă așteaptă o patrie, iar nu claca și biciul dorobanțului”, iar ofițerilor li se recomanda să țină seama de exemplul pe care-l dăduseră camarazii lor din Europa și li se cerea să-și scoată săbiile pentru a le face să lucească „înaintea soarelui dreptății și a libertății patriei”¹⁰⁰. Minuțioșul Kogălniceanu a consacrat, la rîndul său, un întreg capitol al proiectului de Constituție *Puterii armate*, arătînd că aceasta era „întemeiată spre a apăra țara și a asigura păzirea bunei orînduiei și a legilor”, armata urmînd a fi alcătuită din tineri prin tragere la sorți și cu obligația unui serviciu militar de cinci ani. El mai avea în vedere alcătuirea unor legi privind „modul înrolării, al înaintării și al disciplinei trupelor regulate”¹⁰¹.

Dar revoluționarii români au avut în vedere și organizarea unei forțe armate legate nemijlocit de națiune; de aci au izvorît proiectele legate de *constituirea gărzii naționale*. Aceasta era menită să asigure pe cetățeni împotriva eventualelor excese ale puterii executive și să îngăduie țărilor române, aflate sub dominației străine, să-și pregătească în mod indirect forțele armate, în condițiile în care unitățile armatei regulate erau limitate. Nu întîmplător, Soliman Pașa se va opune de aceea constituirii unei gărzi naționale, propunînd în schimb înlocuirea ei cu o gardă civică, orășenească, desigur mai redusă numeric¹⁰². Programul mai moderat al petiției-proclamații de la Iași prevedea constituirea „unei garde cetățenești prin toate tîrgurile țării, alcătuită atît de români, cît și de străini proprietari”¹⁰³; în schimb, în vara anului 1848, sub influența și a desfășurării evenimentelor din Țara Românească și Transilvania, Kogălniceanu a acordat întreaga însemnătate gărzii naționale, el considerînd că puterea armată urma a fi formată din „oaste regulată și din gardie națională”. În cadrul acesteia din urmă trebuiau să fie cuprinși „toți românii în stare de a purta arme”, ea împărțindu-se în „urbană și rurală”¹⁰⁴ și constituirea ei fiind „neapărată”¹⁰⁵. În Țara Românească¹⁰⁶ încă din aprilie 1848 a fost cerută lui Bibescu¹⁰⁷ — ca și mai tirziu lui Talaat Efendi¹⁰⁸ — instituirea gărzii

⁹⁸ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 178.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 378, 464.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 497 — 498.

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. III, p. 139.

¹⁰² *Ibidem*, p. 94.

¹⁰³ *Ibidem*, vol. I, p. 179.

¹⁰⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 139.

¹⁰⁵ *Ibidem*, vol. IV, p. 100.

¹⁰⁶ *Vezi și Apostol Stan, Gărzile naționale în revoluția din 1848 în Țara Românească*, în „*Studii*”, XVIII (1965), nr. 4, p. 879 — 894.

¹⁰⁷ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 378.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 441.

naționale — despre care amintea și broșura *Ce sînt meseriașii*¹⁰⁹, revendicare care a fost înscrisă apoi printre punctele proclamației de la Islaz în care se afirma, în legătură cu garda națională, că „tot românul se naște al ei soldat, tot românul e un gvardian al fericirii publice, un garant al libertăților publice”¹¹⁰. O și mai mare însemnătate a avut-o problema gărzii naționale românești în Transilvania, unde, de altfel, i s-a dat un înțeles mai larg, incluzându-i-se și regimentele grănicerești române și unde ea era menită să apere și în interior drepturile naționale ale românilor¹¹¹. Aci, de altfel, s-a ajuns la o organizare temeinică a unităților românești încadrate din toamna anului 1848 în legiunile, care, mai ales în Munții Apuseni, și-au dovedit din plin eficiența.

În afara obiectivelor care reflectau o problemă general europeană, au mai existat altele în programul revoluționar al națiunii române specifice zonei de centru și de sud-est a continentului sau chiar impuse de necesități specifice ale națiunii române. Revoluționarii n-au avut în vedere doar desființarea rangurilor și egalitatea formală, ci ei au căutat să asigure o ridicare reală unor clase și categorii sociale năpăstuite. De asemenea, trebuie menționată ca o trăsătură pozitivă grija pentru a se asigura „emancipația” evreilor — „graduală” în Moldova — și acordarea de drepturi politice „pentru orice compatrioți de altă credință”, precum și „libertatea culturilor”¹¹², ceea ce dezvăluia un spirit larg, opus șovinismului. Programul prevedea, în Principate, unde ei mai existau, eliberarea robilor țigani „cu despăgubirea numai acelor care ar cere-o”, cum se scria în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, unde se mai adăuga răspicat că „un stat constituțional cu robi ar fi o monstruozitate”¹¹³.

Dar principalul dușman al unei restatorniciri sociale pe baze moderne îl reprezenta înainte de toate menținerea țăranimii în cătușele feudale. Revoluționarii erau perfect conștienți că numai *abolirea iobăgiei*, în Transilvania, și a *sistemului clăcii*, în Țara Românească și Moldova, putea asigura succesul întregului lor program și putea atrage masele țărănești, care însumau marea majoritate a locuitorilor țărilor române, în primele rinduri ale frontului revoluționar și a-i da acestuia forța de a învinge. Bălcescu aprecia că de „dezlegarea” problemei agrare depindea „nu numai viitorul Țării Românești ci a toatei Romanimi”, iar Alexandru G. Golescu Negru considera — citiva ani mai târziu — că aceasta era „marea problemă politică și socială a Principatelor . . . marea problemă socială a zilei”¹¹⁴. De pe această poziție, revoluționarii pașoptiști au acordat rezolvării problemei agrare, desigur în limitele condițiilor economico-sociale ale epocii, o importanță primordială, soluțiile oscilând de la emancipare și improprietărea țăranilor fără despăgubire la desființarea relațiilor feudale în agricultură prin despăgubirea stăpînului de moșii ori chiar la vaga „îmbunătățire a stării țăranilor”. Comentind importanța articolului 13 din

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 464.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 492, 494.

¹¹¹ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 49.

¹¹² *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 496; vol. III, p. 140; vol. IV, p. 101, 102.

¹¹³ *Ibidem*, vol. I, p. 441, 495, 496; vol. III, p. 140; vol. IV, p. 107.

¹¹⁴ N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, vol. I, partea I, Buc., 1940, p. 272; A. G. Golescu, *De l'abolition du servage* . . ., Paris, 1856, p. 2.

proclamația de la Islaz, care se referea tocmai la această „dezlegare”, Nicolae Bălcescu aprecia că „revoluția de la 1848 se află în întregime în acest articol”¹¹⁵, iar Ion Ionescu / de la Brad / considera că „în aceste cuvinte zace toată viitorimea de bogății și putere a țării și pentru aceea art. 13 devine problema cel mai însemnat și mai greu de dezlegat al epocii noastre și care merită toată băgarea de seamă”¹¹⁶.

Revoluționarii pașoptiști au fost adversarii hotărâți ai iobăgiei și ai clăcii. Barițiu exclama în 1848 cu prilejul abolirii iobăgiei: „Piară-i și numele și toată suvenirea ei”¹¹⁷, iar pentru Bărnuțiu iobăgia urma neapărat să fie înlăturată „pentru că i-a venit timpul să cadă”¹¹⁸, deci în virtutea unui proces obiectiv. Dând o deosebită importanță eliberării țăranimii, Avram Iancu proclama la rîndul său lozincă de un adînc răsunset în epocă: „sau emancipare pentru totdeauna fără desdăunare, sau moarte”¹¹⁹. Pentru Bălcescu era „o monstruozitate socială ca o țară întreagă să ro-bească la vreo cîțiva particulari”¹²⁰.

Problema agrară a ocupat neîndoiește o poziție centrală în timpul evenimentelor revoluționare de la 1848. La interogatoriul care i s-a luat de autorități, Costache Moruzi, una dintre căpeteniile mișcării revoluționare din martie 1848 de la Iași, le-a declarat că „reforma de căpetenie ce voiau să facă era de a îmbunătăți soarta țăranilor”¹²¹ — el demonstrînd prin aceasta că formularea vagă din petiția-proclamație nu trebuie să înșele în privința însemnătății pe care o păstra problema. Importantă a fost și precizarea pe care Dimitrie Brătianu a făcut-o lui Paul Bataillard în vara anului 1848, cînd făcînd un bilanț al programului revoluționar din Țara Românească, el îi preciza că în afara reformelor „calcate” Constituției republicane franceze, ca un element specific românesc „nous avons rendu tous les paysans propriétaires du sol qu'ils cultivaient sans indemnité de leur part”¹²². Deși era prematur a se prezenta chestiunea ca rezolvată efectiv, cum ar fi putut reieși din scrisoarea revoluționarului român, merită să fie reținută îndeosebi precizarea neîndatoririi țăranilor la despăgubiri, care corespunde unei realități, deoarece potrivit intențiilor conducerii revoluției din Țara Românească despăgubirile urmau să fie plătite *de stat*¹²³.

Petiția-proclamație din 28 martie a prevăzut „grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni”, precum și „conținerea tuturor belicurilor”¹²⁴. Peste cîteva săptămîni i se propunea în Țara Românească lui Bibescu „desființarea clăcii și slobozenia țăranului”, precum și înzestrarea acestuia cu „un număr de pogoane” date „pe veci” sau „pe un termen de 100 ani” cu un preț „potrivit valorii adevărate a pămîntului”¹²⁵. Marea adunare

¹¹⁵ N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, vol. I, partea a II-a, București, 1940, p. 53.

¹¹⁶ I. Ionescu, *Proprietatea este baza societății*, în „Pruncul român”, nr. 23 din 5 august 1848.

¹¹⁷ *Istoria gîndirii sociale și politice în România*, București, 1964, p. 706.

¹¹⁸ Simion Bărnuțiu, *Românii și ungerii*, Cluj, 1924, p. 20.

¹¹⁹ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 163.

¹²⁰ N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, vol. I, partea I București, 1940, p. 192.

¹²¹ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 266.

¹²² *Ibidem*, vol. II, p. 188.

¹²³ Proclamație a Guvernului Provizoriu din 11 iulie 1848 (*Ibidem*, vol. II, p. 441).

¹²⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 177.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 377.

de la Blaj, la care au asistat și revoluționari moldoveni și munteni, a pus problema desființării iobăgiei în modul cel mai categoric, influențând neîndoiește evoluția poziției întregului front revoluționar românesc în această problemă. „Națiunea română, ajungând la conștiința drepturilor individuale omeneste, cere, fără întârziere — se arăta în petiția națională — desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi, atât în comitate cât și în districte, scaune și granițe militare”¹²⁶. Peste puțină vreme, sub efectul acestei hotărâri a românilor transilvăni, grupul de revoluționari moldoveni refugiați la Brașov hotărâ tot atât de categoric, într-un document nedestinat însă publicității, desființarea boierescului, ridicarea belicurilor și „împroprietărirea locuitorilor săteni fără nici un fel de răscumpărare din partea lor”¹²⁷. O lună mai târziu, proclamația de la Islaz înscrisa între articolele programului pe care-l susținea și cel referitor la „emancipația clăcașilor, ce se fac proprietari prin despăgubire”. „Claca dar și acea infamă iobăgie — se mai spunea în proclamație — se desființează, lucrarea la lucrul drumurilor se desființează, săteanul fără pământ se face proprietar . . . Vistieria va despăgubi pe toți”¹²⁸.

În vara anului 1848, moldovenii, prin pana lui Kogălniceanu, au reanalizat problema. Soluția oferită consta în desființarea boierescului și în atribuirea de fiecare gospodar sătean a 2 1/2 fălci pentru care urma a fi dată o despăgubire stăpînului moșiei fără a se preciza însă cine o va plăti — săteanul sau statul¹²⁹. Între timp și în cursul dezbaterilor Comisiei proprietății de la București se pusese ipoteza unei „cumpărări” a pămîntului de către țărani, ceea ce indica o poziție mai oscilantă a revoluționarilor munteni, determinată într-o oarecare măsură de greutatea pe care ei le întâmpinau pe plan extern, ceea ce stînjea și o soluționare a problemei mănăstirilor închinat, considerată inițial de ei ca o importantă sursă de venituri pentru stat. Cu toate acestea, argumentația lui Kogălniceanu în favoarea unei soluționări a problemei agrare este magistrală. El declară că sătenii ajunseseră să nu fie „decît niște instrumente de muncă în mîinile Guvernului, ale proprietăților și ale posesorilor de moșii, în practică încă lipiți pămîntului”. „. . . nu este omenesc ca omul să exploateze pe om — scria el — , ca cei mulți să fie instrumentele de muncă ale celor puțini și ca un popor întreg să-și jertfească viața în folosul unora”. „. . . pentru ce — mai exclama el — țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie, unde el nu are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcini?”. Dar Kogălniceanu mai aducea încă un argument prin care se sublinia totodată unitatea procesului revoluționar românesc. „Boierescul — spunea el — este desființat în Transilvania, Bucovina și Țara Românească; cum dar, decît prin silă s-ar mai putea ținea în muncă pre românul din Moldova, cînd el vede pre frate-său din învecinatele țări liber și bucurîndu-se de toate driturile cetățenești?”¹³⁰.

¹²⁶ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 49.

¹²⁷ V. Popovici, *op. cit.*, p. 442 — 449.

¹²⁸ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 493, 496.

¹²⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 140.

¹³⁰ *Ibidem*, vol. IV, p. 107 — 109.

Un alt obiectiv al revoluționarilor l-a mai reprezentat o *repartiție fiscală* mai justă. „Les Valaques — se arăta în memoriul adresat lui Talaat Efendi — veulent faire peser l'impôt sur toutes les classes de la société”¹³¹, revendicare concretizată peste puțin în articolul proclamației de la Islaz referitor la „contribuția generală”, fixată „după venitul fiecăruia”¹³², ceea ce însemna o fundamentală restatornicire a fiscalității. În petiția națională de la Blaj se expuse, de altfel, cu o lună mai înainte, o revendicare similară, cerindu-se purtarea sarcinilor publice de către toți locuitorii țării după starea și venitul fiecăruia¹³³ și nu întâmplător revendicarea reapare în vara anului 1848 în proiectul de Constituție elaborat de moldoveanul Kogălniceanu în formula: „fieștecare cetățean va coopera prin o contribuție generală, în proporția facultăților și a averii sale”¹³⁴.

Dar răsturnarea vechii orinduirii implica o *restructurare a economiei*, înlăturarea de bariere și deschiderea unui drum larg activității capitaliste. Petiția-proclamație de la Iași cerea instituirea unei bănci de scont și „îmbunătățirea portului Galați ca cel mai mare canal al înfloririi comerțului și agriculturii țării”, precum și respectarea legalității în domeniul relațiilor comerciale¹³⁵. „Națiunea română — se arăta în petiția națională — poartă libertatea industrială și comercială, cu ridicarea țăhurilor și a privilegiilor și a tuturor piedicilor și stavilelor comerțului în țările vecine, de care se ține desființarea vămilor la graniță”¹³⁶. Se desprindea din acest articol un vast program de acțiune economică, în noi condiții și totodată era exprimată limpede năzuința spre o aderare transilvană la piața unică a Moldovei și Țării Românești, care-și înfăptuiseră uniunea vamală începând cu 1 ianuarie 1848. Proclamația de la Islaz a preconizat instituirea unei bănci naționale cu capital intern¹³⁷, un articol din „Pruncul român” explicând ceva mai târziu că o dată cu instituirea băncii „împiedicarea cea mai de capetenie la înflorirea comerțului se va ridica” într-o țară unde dobînda ajunsese pînă la procentul exorbitant de 18 %!¹³⁸. Dar sinteza revendicărilor economice românești o va face tot activul Kogălniceanu, el cerind în *Dorințele partidei naționale în Moldova* nu numai „desființarea a orice dări asupra exportăției produselor naționale”, promulgarea unor legi de credit, crearea unei bănci și a unor case de păstrare, dar și „așezarea” de școli profesionale, crearea de aziluri „pentru muncitorii neputincioși”, deschiderea de canale și drumuri de comunicație și construirea drumurilor publice cu plată și nu prin beilicuri și havalele¹³⁹.

Ei înșiși în cea mai mare parte a lor creatori și oameni de cultură, fruntașii pașoptiști au acordat o legitimă și justificată atenție *problemelor instrucțiunii publice*, deosebit de importante în procesul de formare a unui stat național. Trebuiau asigurate condițiile pentru un acces mai larg la cultură, pentru ridicarea învățămîntului la nivelul celui din țările înaintate

¹³¹ *Ibidem*, vol. I, p. 441.

¹³² *Ibidem*, p. 491, 495.

¹³³ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 49.

¹³⁴ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 141.

¹³⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 178.

¹³⁶ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 49.

¹³⁷ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. I, p. 492.

¹³⁸ „Pruncul român”, nr. 17 din 22 iulie 1848.

¹³⁹ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 141; vol. IV, p. 103, 104 — 105.

ale vremii și mai ales pentru orientarea sa într-o direcție favorizantă constituirii instituțiilor statului modern. Răspunzând încercărilor lui Mihail Sturdza de a limita accesul la învățătură a anumitor pături sociale, petiția-proclamație a cerut „reforma școalelor pe o temelie largă și națională, spre răspîndirea luminărilor în tot poporul”¹⁴⁰. Mai categoric a fost exprimat dezideratul lărgirii procesului de învățămînt prin proclamația de la Islaz, care a „decretat” instrucție egală și întreagă pentru tot românul de așezare „sexele”¹⁴¹. Detaliindu-se, proclamația reclama desființarea taxelor de învățătură, denunța „reaua cugetare” de a scoate limba națională din școli, hotăra „o învățătură pentru toți egală, progresivă, integrală pe cît va fi cu putință, după facultățile fiecăruia și fără nici o plată”, cerea înființarea unor universități la București și Craiova, a cite unui liceu și unui pensionat în fiecare județ, a unei școli normale în fiecare plasă și a cite unei școli începătoare „bine întocmită” în fiecare sat. „...nici un fiu de cetățean din cîți se află azi în vîrstă de doisprezece ani și cîți se vor naște de acum înainte — se mai arăta în proclamație — să nu rămîie neîmpărțășit de învățătură, căci pe dînsa se întemeiază viitorul țării și punerea în lucrare, după cum și garanția cea adevărată, a așezămîntelor patriei”¹⁴². Difuzînd programul revoluționar, comisarii de propagandă insistau uneori asupra stipulațiilor privind instrucțiunea publică, neuitînd să demaște atitudinea guvernanților premergători regimului revoluționar, „oameni de nimica, cari se puneau în capul treburilor și se silceau să ție poporul în întunecime și neînvățătură, ca cu atît mai lesne să poată ședea pe el călare, ca și ursul pe bou și așa să-i sugă singele și agoniseala”¹⁴³. Pentru românii transilvani dezvoltarea învățămîntului urma să folosească propriei lor ridicări și să le asigure dragătoriile pe care numeric le puteau revendica dar pentru ocuparea cărora le lipseau în bună măsură cadrele. Prin petiția națională ei au cerut în consecință crearea de școli românești „pela toatesatele și orașele”, crearea de gimnazii și chiar a unei universități¹⁴⁴. În vara anului 1848, atît *Dorințele partidei naționale în Moldova*, cît și proiectul de Constituție puneau și ele problema instrucțiunii publice de pe aceleași poziții, dar mai în detaliu, remarcîndu-se o apropiere de formulare îndeosebi de Proclamația de la Islaz. Se cerea o „instrucție egală și gratuită” pentru toți românii „de ambe sexe”. „Fieștecare oraș, tîrg și sat trebuie să aibă școala sa, ca fieștecare român să poată primi instrucția la care îl cheamă facultățile sale”. Pentru Iași se propunea o universitate, o școală politehnică, o școală normală și una „de măestrie”; pentru Galați „o școală de comerț și de navigație”; în reședințele de ținuturi colegii și pensionate pentru fete, iar în sate școli primare¹⁴⁵.

Într-o societatea încă lipsită de suficiente cadre de intelectuali și în cadrul căreia mulți dintre membrii săi, mai ales cei legați prin stare și fel de viață de popor, făcuseră dovada unui atașament pentru cauza mișcării de eliberare, clerul s-a bucurat de atenția fruntașilor revoluționari și

¹⁴⁰ *Ibidem* vol. I, p. 178.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 196.

¹⁴² *Ibidem*, p. 494 — 495.

¹⁴³ *Ibidem*, vol. II, p. 215.

¹⁴⁴ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. II, p. 468.

¹⁴⁵ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 140 — 141; vol. IV, p. 99 — 100.

lucrul s-a reflectat în programul revoluționar însăși. Petiția-proclamație s-a arătat preocupată de „ridicarea morală și soțială a clerului”¹⁴⁶, în Țara Românească figura lui Popa Șapcă și cea a lui popa Tun se leagă de momente culminante ale procesului revoluționar și Proclamația de la Islaz a fost adresată și membrilor clerului, cerindu-li-se „a eși cu crucea în mână și a pecetlui cu dinsa tunurile și țevile purtătoare de moarte” și a combate pe „vinzătorii patriei”¹⁴⁷. În Transilvania problemele bisericii s-au impus cu și mai niare acuitate, revendicându-se un regim de egalitate cu celelalte culte, reînființarea mitropoliei, iar în Banat asigurarea unei organizări românești bisericii românilor¹⁴⁸. Ridicarea clerului a continuat să rămână un obiectiv și în proiectele lui Kogălniceanu din vara 1848, dar el le-a adăugat libertatea cultului și asigurarea drepturilor politice indiferent de credința religioasă¹⁴⁹.

Legată de problemele bisericii, dar îmbrăcînd totodată aspectul unei probleme de interes național, s-a impus la ordinea zilei în timpul revoluției, stîrnind însă atitudini ostile ale unora dintre marile puteri, *chestiunea mănăstirilor închinat*e. Ocupînd circa un sfert din teritoriul național, blocînd importante bogății ale teritoriului românesc, tocmai într-un moment în care procesul de constituire a statului modern solicita o serioasă bază materială, mănăstirile închinate au intrat în mod firesc în obiectivul revoluționarilor din Moldova și Țara Românească, ei avînd cu toții în vedere o soluție similară : *secularizarea*. Dacă în prima etapă a revoluției, în Moldova n-a fost ridicată programatic această problemă, în schimb revoluționarii din Țara Românească au pus-o de la început, cerînd încă din aprilie 1848 lui Bibescu „intrarea în veniturile statului a comunităților religioase particulare și străine”, revendicare care a apărut și în broșura „Ce sint meseriașii ?” și afirmînd apoi răsopicat prin Proclamația de la Islaz „emancipația mănăstirilor închinate” pentru a se scoate „moșiile mănăstirilor închinate . . . de sub orice mîncătorie”¹⁵⁰. În *Dorințele partidei naționale în Moldova* și în proiectul de Constituție a fost prevăzut că „averile mănăstirilor închinate la locurile străine se întorc către stat”, programul revoluționar moldovenesc fiind sincronizat și în această privință celui din Țara Românească¹⁵¹.

Analiza în paralel și comparată a programelor de bază ale revoluției burghezo-democratice din țările române duce la concluzia existenței *ca o stare de fapt* în 1848 — 1849 a unui *program revoluționar unitar*, destinat tuturor românilor, program determinat, în cea mai mare măsură, de condițiile obiective interne, de necesitățile societății românești, care trebuia să se desprindă din tiparele perimatei orînduirii feudale și să intre pe deplin în acelea ale unei vieți moderne. Totodată, acest program aparține, ca și revoluția însăși, unui cadru european, pînă într-atîta încît se putea vorbi

¹⁴⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 178.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 498.

¹⁴⁸ *Din istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, vol. II, p. 49, 61.

¹⁴⁹ *Anul 1848 în Principatele române*, vol. III, p. 140 — 141; vol. IV, p. 101 — 102.

¹⁵⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 378, 464, 492, 496.

¹⁵¹ *Ibidem*, vol. III, p. 140; vol. IV, p. 102 — 103.

chiar atunci de o „calcare” a Constituției republicane franceze. Într-adevăr, desființarea rangurilor și privilegiilor, egalitatea — cu corolarul transilvan al egalității politice a națiunii române cu celelalte naționalități conlocuitoare pînă atunci privilegiate —, libertățile publice, garda națională, forma de stat a unei monarhii republicane, ori chiar a unei republici „camuflate”, restructurarea repartiției fiscale, au fost probleme care au apărut și în programele țărilor europene avansate cuprinse în procesul revoluționar pașoptist. O altă serie de stipulații ale programului revoluționar românesc răspundeau însă unor condiții specifice ale zonei de centru și de sud-est a continentului ori chiar doar ale teritoriului românesc : abolirea iobăgiei și a regimului muncii de clacă și împroprietărirea țăranilor, restructurarea economiei, a administrației și a justiției pe baze moderne, instrucțiunii publice la un nivel mai înalt corespunzător ansamblului de transformări ce se cereau, problemele clerului și deosebit de însemnata — din punct de vedere economic dar și național — problemă a secularizării. Diferitele programe de bază din cele trei țări prezintă nuanțe, dar în ansamblu în liniile sale nu numai generale dar și dominante avem de a face cu un program unitar al reformelor interne, care era încununat — cum frumos a arătat acest lucru Kogălniceanu în *Dorințele partidei naționale în Moldova* — de revendicarea de importanța primordială a realizării *unității statale* — în versiunea parțială a unirii Moldovei și Țării Românești, țări aflate în aceeași situație politico-administrativă și sub aceeași dominație, ori în cea integrală a strîngerii întregii națiuni în hotarele unui unic stat românesc — și desigur de cea a independenței, năzuință proclamată, de altfel, în *Prinți-piile noastre pentru reformarea patriei*.

Rezultantă a ideologiei înaintate românești a epocii, găsindu-și o reflectare în bună măsură similară în programele întocmite în timpul revoluției, programul unitar revoluționar al națiunii române, lesne de reconstituit, a însemnat un îndreptar general de acțiune politică, eficient nu numai în timpul evenimentelor revoluționare, dar în întreaga perioadă de constituire și organizare a statului român modern, el reprezentînd în același timp unul din aspectele cele mai interesante ale momentului pașoptist și totodată al integrării istoriei românești în cursul istoriei universale.

LE PROGRAMME INTERNE DE LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848 — 1849

RÉSUMÉ

Dernier avant-poste de la révolution européenne, intégrée au phénomène général, mais présentant des traits caractéristiques, découlant des conditions particulières des pays roumains, où la lutte de libération sociale s'imbriquait étroitement — jusqu'à se confondre parfois — avec la lutte de libération nationale, la révolution qui s'est déroulée sur le territoire des pays roumains a poursuivi la réalisation d'un programme d'objectifs

concrets. Bien que des frontières aient divisé les Roumains, lesquels subissaient en même temps la domination et l'influence de trois grands empires absolutistes voisins, l'Empire ottoman, l'Empire des Habsbourg et l'Empire des tsars, leurs buts étaient en bonne part communs, tous ayant un objectif central : la constitution d'un Etat roumain moderne, unitaire et indépendant.

S'étant déroulée sur un plan régional par suite de la situation de fait, la révolution de la nation roumaine présente en même temps de profonds traits unitaires, dévoilés aussi bien par la coopération des révolutionnaires moldaves, valaques et transylvains, que par les programmes révolutionnaires fondamentaux, dont l'examen révèle une problématique commune. Ces programmes représentent dans leur ensemble le *programme révolutionnaire de la nation roumaine*.

L'analyse parallèle et comparée des programmes fondamentaux de la révolution bourgeoise-démocratique des pays roumains conduit donc à la conclusion de l'existence *comme un état de fait* — en 1848 — 1849 — d'un *programme révolutionnaire unitaire*, destiné à tous les Roumains, programme déterminé dans la plus grande mesure par les conditions objectives d'ordre intérieur, par les nécessités de la société roumaine qui devait rejeter les normes périmées du système féodal et en adopter celles d'une vie moderne. Dans le même temps, ce programme appartient, comme la révolution elle-même, à un cadre européen, de sorte qu'à l'époque même l'on pouvait parler d'un „calque” de la Constitution républicaine française. En effet, la suppression des rangs et des privilèges, l'égalité — avec le corollaire transylvain de l'égalité politique de la nation roumaine avec les autres nationalités cohabitantes jusqu'alors privilégiées — les libertés publiques, la garde nationale, la forme d'Etat d'une monarchie constitutionnelle ou même d'une république „camouflée”, la reconsidération de la répartition fiscale ont constitué des problèmes qui ont figuré également aux programmes des pays européens avancés inclus au processus révolutionnaire des années 48. D'autres stipulations du programme révolutionnaire roumain répondaient cependant à des conditions spécifiques à la zone du centre et du sud-est du continent ou même seulement au territoire roumain, à savoir l'abolition du servage et de la corvée, l'attribution de terres aux paysans, la réorganisation de l'économie, de l'administration et de la justice sur des bases modernes, l'élévation de l'instruction publique à un plus haut niveau répondant à l'ensemble de transformations qui s'imposaient, les problèmes du clergé et — extrêmement important au point de vue économique et national — le problème de la sécularisation des biens des monastères dédiés aux Lieux Saints. Les différents programmes fondamentaux des trois pays présentent des nuances, mais *dans l'ensemble*, nous sommes en présence d'un programme unitaire de réformes internes couronné — comme le relevait Kogălniceanu dans *Dorințele partidei naționale în Moldova* (Les desiderata du parti national en Moldovie) — de la revendication primordiale de l'accomplissement de *l'unité étatique* — dans la version partielle de l'union de la Moldavie et de la Valachie, pays se trouvant dans la même situation politico-administrative et sous la même

domination, ou dans celle intégrale du groupement de toute la nation entre les frontières d'un seul Etat roumain — et, certes, de celle de l'indépendance, aspiration proclamée, d'ailleurs, dans *Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei* (Nos principes pour la refonte de la patrie).

Résultat de l'idéologie progressiste roumaine de l'époque, trouvant une expression en bonne part similaire dans tous les programmes élaborés pendant la révolution, le programme unitaire révolutionnaire de la nation roumaine, facile à reconstituer, a constitué un guide général d'action politique, efficient non seulement au cours des événements révolutionnaires, mais aussi durant toute la période de formation et d'organisation de l'Etat roumain moderne, constituant en même temps l'un des aspects les plus intéressants du moment révolutionnaire de 1848 aussi bien que de l'intégration de l'histoire roumaine au cours de l'histoire universelle.

REVOLUȚIA DE LA 1848 ȘI PROBLEMA UNITĂȚII NAȚIONALE

DE

N. ADĂNILOAIE

Ideile și tendințele de unitate ale poporului nostru — întemeiate pe comunitatea de origină, de neam și limbă, pe permanența viețuirii sale pe teritoriul vechii Dacii și pe legăturile multilaterale dintre cele trei țări române — au fost prezente, secole de-a rindul, afirmându-se cu o vigoare deosebită în epoca modernă, odată cu destrămarea orînduirii feudale, cu apariția relațiilor de producție capitaliste și cu formarea națiunii române.

Această năzuință spre unitate națională — deziderat fundamental al poporului român — cuprinzînd la mijlocul secolului al XIX-lea toate clasele sociale și-a găsit un cadru prielnic de manifestare publică în revoluția de la 1848. În adevăr, revoluția pașoptistă a deschis calea înfăptuirii unității politice, a contribuit la ridicarea conștiinței naționale a poporului român și totodată la clarificarea programelor și la alegerea metodelor celor mai potrivite pentru făurirea României moderne.

Despre felul cum s-a pus problema unității naționale la 1848 s-au scris puține lucrări speciale, dar aproape toți cercetătorii care s-au ocupat de revoluția pașoptistă au atins — măcar tangențial — și această latură a mișcării. De asemenea, mulți dintre istoricii care au abordat în lucrările lor problema unirii principatelor ori desăvîrșirea unificării statului național au prezentat, în partea introductivă, și evoluția ideii de unitate națională la români. Și astfel, atît unii cît și ceilalți au făcut aprecieri asupra modului cum s-a pus ori s-a încercat rezolvarea problemei unității naționale la 1848.

Vechea istoriografie, neavînd la dispoziție o documentare amplă, a tratat sumar ori cu anumite imprecizii această problemă. A. D. Xenopol, în sinteza sa asupra istoriei românilor, serie numai cîteva pagini¹ despre evoluția ideii unității naționale pînă la 1859. La fel va proceda și I. Lupaș în ampla sa monografie consacrată unirii românilor, în care problemele revoluției pașoptiste sînt tratate foarte sumar². Nicolae Jorga într-o lucrare specială³, pe lîngă multe aprecieri documentate asupra dezvoltării ideii unității politice a românilor, face și unele afirmații neîntemeiate. Astfel, marele istoric neagă caracterul unitar al revoluției române de la 1848 și tendințele revoluționarilor spre realizarea unității

¹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, Iași, 1896, p. 149—160.

² I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1932, p. 244 — 251.

³ N. Jorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1915.

politice, susținând că avem de a face cu „trei revoluții” separate, „fiecare avînd caracterul ei particular”⁴.

În ultimii 10 ani au apărut însă o serie de lucrări⁵ valoroase în problema unității naționale românești, lucrări care — întemeindu-se pe o analiză amplă a documentelor vremii — au contribuit și la elucidarea multor aspecte controversate ale revoluției pașoptiste.

Premisele și tendințele unității politice a românilor pînă la 1848

După cum se știe, premisele unității naționale au fost prezente, în forme, ce-i drept, nu pe deplin conturate, în toată perioada evului mediu. Originea romană a limbii și poporului român, continuitatea viețuirii sale pe acest teritoriu și unitatea sa etnică și lingvistică au intrat în conștiința românilor, conturîndu-se tot mai clar în decursul anilor⁶. Această conștiință de sine a poporului român, atestată mai întîi de scrierile umaniștilor vremii, a fost preluată și demonstrată convingător de cronicarii secolului al XVII-lea. Conștiința de origină și de limbă comune — exprimată în scrierile și tipăriturile românești — a generat cu timpul o conștiință de neam, a unității de neam și a solidarității românilor.

Dezvoltarea legăturilor economice, politice și culturale dintre cele trei țări române, în perioada feudală, a mai fost favorizată și de o serie de alți factori. Mai întîi, de faptul că economiile celor trei țări române erau în mare măsură complementare, apoi de interesele comune pentru apărarea gliei strămoșești împotriva cîmpitorilor străini, de răspîndirea acelorasi tipărituri și de circulația permanentă a grupurilor de populație românească dintr-o țară în alta. Acești factori de unire au accentuat atît dezvoltarea conștiinței de neam, cît și sentimentul de solidaritate al poporului român. E de subliniat că unificarea politică și militară înfăptuită de Mihai Viteazul, în anul 1600, a contribuit, de asemenea, la dezvoltarea conștiinței de unitate a românilor și a constituit un exemplu de urmat și un ideal de realizat pentru toate generațiile următoare⁷.

⁴ *Ibidem*, p. 54 — 55.

⁵ Vezi în acest sens: Vasile Maciu, Ștefan Pascu, *Formarea națiunii române*, în „Revista învățămîntului superior”, VIII, nr. 8/1966; Victor Chereșeșu, *Adunarea Națională de la Blaj*, Edit. politică, București, 1966; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, Edit. Academiei, București, 1967; *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu și prof. univ. Ștefan Pascu, Edit. Academiei, București, 1968; Dan Berindei, *Les révolutions roumaines de 1848 et l'idée d'unité*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. VII, nr. 6/1968; Vasile Maciu, *Crearea României moderne. Înfiptuirea statului național independent*, în *Studii și articole de istorie*, XI, București, 1968; idem, *Caracterul unitar al revoluției din 1848*, în „Studii”, tom. 21, nr. 5/1968; Ion Șendulescu, *Lupta revoluționarilor români pentru unitate în perioada 1848 — 1853*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția prof. univ. D. Berciu, Edit. Academiei, București, 1968; Miron Constantinescu, *Lupta națională și socială a românilor din Transilvania în 1848*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 — 1849 în Banat*, Edit. Academiei, București, 1968; Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, Edit. politică, București, 1969.

⁶ *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 5 — 6.

⁷ *Ibidem*, p. 13 — 14. Vezi și P. P. Panăitescu, *Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală*, în *Studii privind unirea Principatelor*, Edit. Academiei, 1960, p. 58 — 63 și 68 — 69.

Culturii i-a revenit un rol foarte important în cimentarea legăturilor dintre țările române. Legăturile economice și politice, unitatea limbii și circulația tipăriturilor românești — laice ori religioase — dintr-o țară în alta, în pofida granițelor artificiale ale vremii, au dus la unicitatea culturii românești. S-a făurit astfel, treptat, pe întreg teritoriul românesc, o unitate culturală izvorită din aceleași obiceiuri, din aceleași tradiții și aceeași factură sufletească. Intensificarea legăturilor culturale — altoite pe fondul etnic și lingvistic comun — a întărit și mai mult conștiința unității de neam a poporului român⁸. Această conștiință a unității politice, transmisă din generație în generație, răzbate din întreaga cultură românească de la cronicari, la reprezentanții școlii ardeleni, iar apoi la publiciștii și marii cărturari ai secolului al XIX-lea care au luptat, cu pana și cu fapta, pentru realizarea statului național român.

În condițiile vieții feudale, această conștiință evidentă a comunității de neam, de limbă și de origine a românilor, nu i-a determinat însă pe cronicari să tragă concluzia că românii au dreptul să formeze un singur stat⁹. Necesitatea unității politice a românilor și a constituirii unui stat național le era străină. Conștiința unității de neam nu se transformase încă în conștiință națională pentru faptul că nu se formase națiunea română, deși existau, într-o fază mai mult sau mai puțin avansată, elementele ei componente. Astfel în prima jumătate a secolului al XVIII-lea românii din Muntenia, Moldova și Transilvania aveau o unitate de limbă, de cultură, de teritoriu (fiecare în parte), precum și relații strânse economice, dar națiunea română încă nu se formase. Orinduirea feudală și dominația străină — otomană în principate și habsburgică în Transilvania — frânuau procesul de constituire a națiunii române.

De la mijlocul veacului al XVIII-lea au apărut însă germenii destrămării orinduirii feudale. Prin reformele lui Constantin Mavrocordat în Țara Românească și Moldova și prin patenta lui Iosif al II-lea (din 1785) în Transilvania „servitutea personală a țăranilor a fost înlocuită cu o formă de dependență mai ușoară, întemeiată pe libertatea personală; a început a fi utilizată munca salariată în agricultură, s-a extins arendășitul, au apărut atelierele de cooperatie capitalistă simplă și manufacturile feudale-capitaliste, s-a format capitalul comercial, s-au intensificat schimburile comerciale dintre cele trei țări române, a început a se forma burghesia”¹⁰. Totodată a crescut comerțul cu grâne și vite și s-a mărit circulația monetară.

Sporirea activității economice a dus, treptat, la dezvoltarea târgurilor și orașelor, implicit la formarea burgheziei românești și la afirmarea ei în viața politică și socială a țării. Dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor capitaliste a dat naștere, în această perioadă, ideii naționale imprimând frământărilor interne și un caracter național pe lângă cel social.

Dezvoltarea capitalismului era însă frinată de dominația străină, de relațiile feudale și de fărâmițarea statală, care ridica stavile în calea comerțului și împiedica formarea pieței naționale unice ce devenea

⁸ *Desăvârșirea unificării statului național român . . .*, p. 18.

⁹ A. Oțetea, *Unirea Principatelor*, în *Studii privind unirea Principatelor*, p. 15.

¹⁰ Vasile Maciu, Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 16.

necesară pentru burghezia română ¹¹. Se confirmă și pentru țările române justetea tezei lui Lenin care arăta că „larga și rapida dezvoltare a forțelor de producție ale capitalismului *necesită* teritorii întinse, unite și centralizate din punctul de vedere al organizației de stat, deoarece numai pe astfel de teritorii se poate uni clasa burgheză...”¹². Vorbind despre dreptul națiunilor la autodeterminare, Lenin sublinia totodată că, „în lumea întreagă, epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mișcări naționale. Baza economică a acestor mișcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producției de mărfuri este necesar ca burghezia să cucească piața internă, este necesar ca teritoriile cu populații vorbind aceeași limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi și în calea încetățenirii ei în literatură”¹³. La noi limba română se încetățenise în literatură, iar pentru perfecționarea ei apăruseră, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale celui următor, mai multe lucrări de gramatică ¹⁴, mai ales în Transilvania unde burghezia română trebuia să exprime interesele unui popor asuprit căruia i se contestau orice drepturi naționale.

Progresul societății românești impunea, așadar, cu necesitate, lichidarea relațiilor feudale, a dominației străine și a fărâmițării statale. În Transilvania criza orînduirii feudale și afirmarea puternică a românilor se manifestase prin răscoala lui Horea și prin cunoscutul memoriu din 1791 intitulat *Supplex Libellus Valachorum*, iar în principate prin mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu. *Supplexul* — avînd la bază ideologia și argumentele Școlii ardelenе și subliniind că națiunea română e cea mai veche, cea mai numeroasă și cea mai nedreptățită din Transilvania — cerea egalitate cu celelalte naționalități și reprezentare în dietă și în administrație proporțional cu numărul populației. Se dezvăluia tot mai puternic „conștiința națională a românilor în măsura în care națiunea română înainta pe drumul formării sale. Căutarea în trecut a temeiurilor pentru aspirațiile sale de viitor, adică originea romană, vechimea, prioritatea, continuitatea și unitatea de odinioară într-un stat cuprinzător al Daciei, vor stimula nu numai conștiința unității etnice, ci și a celei politice a românilor”¹⁵.

Începînd cu primele decenii ale veacului al XIX-lea, conștiința unității politice și în general mișcarea națională a românilor au început să se manifeste cu mai multă vigoare reclamînd unirea țărilor române într-un singur stat. În lucrarea *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, Lenin a subliniat — pe bună dreptate — că „orice mișcare națională tinde (năzuiește) spre formarea unui *stat național*...”¹⁶. Justetea acestei teze leniniste este confirmată și de realitățile românești. Formarea statului

¹¹ Nichita Adăniloae, Aron Petric, *Unirea Principatelor Române (1859)*, Edit. politică, București, 1966, p. 13 — 14.

¹² V. I. Lenin, *Note critice în problema națională*, în *Opere*, vol. 20, București, 1959, p. 30.

¹³ *Ibidem*, p. 398.

¹⁴ Vasile Maciu, Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 17.

¹⁵ *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 27.

¹⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 399.

român, ale cărei premise le-am întâlnit în îndepărtatul ev mediu, va deveni la mijlocul veacului al XIX-lea, când mișcarea națională ia amploare, o necesitate obiectivă, cerută de dezvoltarea istorică și progresul general al societății românești.

Un moment important al ridicării poporului împotriva asupririi naționale și feudale — când s-a pus și problema unității politice a românilor — l-a constituit mișcarea revoluționară din 1821. Tudor Vladimirescu „a manifestat ideea națională românească, a solidarității politice între români bazată pe existența unui popor român, același peste granițele politice”¹⁷. Scrisoarea din 5 aprilie 1821, prin care Tudor cerea reprezentanților Divanului din București să inițieze o corespondență cu cirmuirea din Moldova în vederea unei acțiuni comune, este revelatoare în acest sens: „Mai cu dinadins trebuința urmează să aveți corespondență cu dumnealor boierii moldoveni, ca unii ce sîntem de un neam, de o lege și supt aceeași stăpînire”, pentru ca, „fiind la un gînd și într-un glas cu Moldova, să putem cîștiga deopotrivă dreptățile acestor prințipaturi, ajutîndu-ne unii pe alții”¹⁸. Tudor, e adevărat, nu vorbește de unirea Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat, dar menționează necesitatea unității politice în sens național pentru cîștigarea „dreptăților” țării.

Deși a fost înăbușită, mișcarea din 1821 a avut urmări importante pe linia „redeșteptării românilor” și a dorinței lor de unitate națională. Țăranii români din Transilvania îl așteptau pe „Tudoraș” să treacă munții să-i scape de nemeșimea maghiară și să statornicească „legea națiunii române”¹⁹. Această conștiință națională, care stătea la baza solidarității revoluționare dintre țăranii români de pe ambele laturi ale Carpaților, era cunoscută și autorităților habsburgice care credeau că o pot anihila prin măsuri severe de pază a graniței și prin intimidarea celor ce vorbeau despre Tudor.

O altă urmare importantă a mișcării lui Tudor este restabilirea domniilor pămîntene în principate. Această cucerire reprezintă totodată un pas înainte spre dezvoltarea autonomă a Principatelor române. De acum se creează condiții pentru o mai bună dezvoltare a culturii românești și pentru elaborarea memoriilor și proiectelor reformatoare influențate de ideile revoluției burgheze din Franța²⁰. N. Iorga arată că la 1821 și în anii următori „este o adevărată pleoră de proiecte”, inclusiv „proiectul de constituție moldovenească” al vornicului Iordachi Drăghici²¹.

Mihail Kogălniceanu — vorbind despre importanța mișcării lui Tudor și despre urmările acesteia pentru țara noastră — ținea să sublinieze că „întîmplărilor de la 1821 sîntem datori cu orice propășire ... căci ele ne-au deșteptat duhul național”²². În adevăr, după 1821 ideile de unitate

¹⁷ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 88.

¹⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, Edit. Academiei, București, 1959, p. 33.

¹⁹ *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 28.

²⁰ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, în „Studii”, 21, nr. 5/1968, p. 826.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 48.

²² Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, volum coordonat de Dan Berindei, Edit. politică, București, 1967, p. 109 — 110.

politică se transformă tot mai mult în tendințe spre unitate, în luptă pentru înfăptuirea unității naționale și pentru înlăturarea dominației străine. Diplomatul francez Bois le Comte menționează că în anul 1827 unii boieri din Țara Românească au cerut „reunirea Daciei sub protecția marilor puteri”²³. Un an mai târziu, tot într-un memoriu al boierilor munteni — înaintat diplomaților ce aveau să înceapă tratativele de pace între ruși și turci la Adrianopole — se cerea, chiar la primul articol, ca „Valahia și Moldavia” să se unească și să facă „amindouă un prințipat” care să fie „neatîrnat de Turcia”. Acest principat, complet independent, urma să fie cîrmuit de un „prinț din familiile domnitoare în Germania de Sus”²⁴.

De memoriile menționate a trebuit să țină seama și diplomația țaristă, cînd, în instrucțiunile trimise de la Petersburg pentru întocmirea Regulamentelor organice, a recomandat ca cele două comisii de redactare să aibă în vedere și să includă principiul unirii în textul acestor legi fundamentale. Și astfel, Regulamentul organic — cu tot caracterul apăsător pe plan social — a cuprins în prevederile sale temeiurile și dorința de unire a Principatelor române, inclusiv posibilitatea de unificare a legislațiilor care să ducă la realizarea deplină a unității celor două țări. Din cuprinsul articolului 371 al Regulamentului Munteniei și din articolul 425 al celui moldovean rezultă, cu claritate, că această lege fundamentală „constituie numai o treaptă de trecere spre regimul unirii țărilor române într-un singur stat”²⁵.

E de menționat faptul că, în timpul discuțiilor pentru redactarea Regulamentului organic, s-a făcut și propunerea de a se trece la o unire efectivă a celor două principate într-un singur stat și nu numai la înscrierea principiului unirii în textul legii. Astfel, în ședința adunării de la Iași, deputatul Costin Catargiu a propus „unirea celor două țări sub un singur guvern”. Atît adunarea, cit și Kiselev — în calitate de președinte — au aprobat această propunere. Kiselev a trimis propunerea la Petersburg unde, în cele din urmă, n-a mai fost admisă, probabil pentru faptul că i se adăugase precizarea că principele noului stat să nu aparțină dinastiilor celor trei imperii înconjurătoare : țarist, habsburgic și otoman²⁶.

După aplicarea Regulamentului organic, patrioții români au căpătat noi speranțe și și-au exprimat deschis dorința unității naționale. Istoricul A. D. Xenopol scrie că într-o corespondență a unui moldovean aflat în 1834 la București se arăta că „ideea unirii preocupa pe atunci toate spiritele”²⁷. Corespondentul menționa apoi că crearea „unui mare ducat al Daciei” i s-a părut a fi la București „rostirea dorinței celei mai obștești a acestei țări”, iar la Iași toți oamenii întîlniți „rostiau aceiași dorință”. Unirea Principatelor române sub un principe străin și sub garanția marilor puteri europene — sublinia același corespondent — era o „dorință de lung timp manifestată” și mereu „repetată atît la Iași cit și la București și

²³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 90.

²⁴ *Ibidem*, p. 89 — 90; vezi și *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 29.

²⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 89.

²⁶ *Ibidem*, p. 90.

²⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, Iași, 1896, p. 153—154

realizarea ei este considerată ca trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestor țări”²⁸.

Confruntind textul menționat cu lucrarea lui N. Iorga²⁹ din 1915 și cu studiul mai recent a lui P. P. Panaitescu observăm că acel corespondent moldovean, menționat de A. D. Xenopol, era în realitate diplomatul francez Bois le Comte care constata, atât la București, cât și la Iași, o atmosferă favorabilă unirii principatelor și toți interlocutorii săi îi arăta-seră foloasele unirii pentru economia țării. Bois le Comte scria în martie 1834, că „crearea unui mare ducat al Daciei, care ar reuni cele două principate, ni s-a părut a fi aici... expresia dorinței celei mai generale a acestor țări” și că mai ales Moldova „nu poate trăi închisă între vămile sale”³⁰. De aici se constată și nevoia unei piețe largite ca bază a unirii Principatelor române.

Paralel cu acțiunile unioniste desfășurate în principate se observă și peste Carpați o intensificare a mișcării naționale a românilor din Imperiul habsburgic. Între anii 1830 — 1834 a activat la Lugoj o societate secretă română numită „Constituția” care urmărea să ridice la luptă poporul român pentru libertăți naționale și sociale³¹.

Autoritățile habsburgice au descoperit în anul 1834 la Sibiu o altă societate revoluționară conspirativă, condusă de emigrantul polonez Adolf David, care avea drept scop politic „întemeierea unei republici române prin unirea celor trei țări românești” și efectuarea unor reforme democratice³². Acest revoluționar, urmărind să găsească în poporul român un sprijin pentru năzuințele de independență poloneze, și-a însușit totodată ideea unei patrii comune a românilor și a acționat în această direcție. Era vremea cînd teza „daco-română”, al cărei rezultat practic era planul de a uni pe români dintr-o parte și alta a Carpaților într-o singură patrie”³³, într-un singur stat național, se afirma cu putere. Din societatea aceasta secretă făceau parte români transilvăneni, bărățeni, munteni și moldoveni. Erau implicați în conspirație: Zaharia Carcalechi, bănățeanul Damaschin Bojincă (trecut în 1833 la Iași unde a devenit jurisconsult al Moldovei), Eliade Rădulescu, învățătorul bihorean Ștefan Popovici Neagoe, învățătorul Maran din Caransebeș, episcopul bucovinean Isaia Bălășescu ș. a.³⁴ După arestarea lui Adolf David, societatea și-a mai continuat puțin timp activitatea la Brașov și în Banat, dar unii membri ai ei au fost nevoiți să treacă în principate spre a scăpa de urmărire.

Dezvoltarea economică, politică și culturală a Țării Românești făcea să crească speranțele românilor ardeleni că unitatea națională într-un singur stat român se va realiza sub conducerea acesteia³⁵. Așa se explică — printre alte motive — și trecerea multor cărturari transilvăneni, înce-

²⁸ *Ibidem*, p. 155.

²⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 42 — 44.

³⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 90.

³¹ Vasile Maciu și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 29.

³² *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 30 — 31.

³³ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, Edit. Academiei, București, 1967, p. 4 — 5.

³⁴ C. Göllner, *Conspirația emigrantului polon Adolf David (1834)*, în „Revista istorică”, XIII, 1937, nr. 7 — 9, p. 238 — 243; vezi și *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 31.

³⁵ Vasile Maciu și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 22.

pînd cu Gh. Lazăr, la București ori în alte orașe din Muntenia spre a desfășura o activitate care acasă le era îngrădită de autoritățile habsburgice și spre a contribui mai cu folos la ridicarea politică și culturală a națiunii române. Așa se explică și călătoriile pe care unii profesori și cărturari transilvăneni le făceau în Țara Românească spre a lua legătura cu oamenii de cultură de aici. De pildă în 1836 Gh. Barițiu, profesor la Brașov și Timotei Cipariu din Blaj au stat aproape o lună în București pentru a discuta probleme culturale și politice cu reprezentanții culturii din Țara Românească ³⁶. Dealtfel, ei intenționau să viziteze și Moldova și Bucovina, dar dorința lor nu s-a putut concretiza ³⁷.

Pe aceeași linie se înscrie și activitatea fruntașului bănățean Eftimie Murgu — cunoscut susținător al dacoromânismului — care pleacă în 1834 în Moldova pentru a preda filozofia la Academia Mihăileană, iar după doi ani trece în Țara Românească unde funcționează ca profesor de logică și drept roman la Colegiul de la Sf. Sava. La București, înainte de a fi angajat la Sf. Sava, Eftimie Murgu a predat lecții particulare avînd ca elevi și pe doi dintre viitorii revoluționari pașoptiști: N. Bălcescu și C. A. Rosetti. În vara anului 1836 cînd Barițiu și Cipariu au venit la București, Murgu discută cu aceștia și despre „liberalismul” unor boieri moldoveni potrivnici domnitorului M. Sturdza ³⁸. Implicat în mișcarea revoluționară condusă de Dimitrie Filipescu, Murgu a fost arestat și expulzat din țară la începutul anului 1841 ca supus străin ³⁹. Stabilit la Lugoj, el e arestat din nou în 1845 pentru propaganda ce o desfășurase printre românii bănățeni. Din corespondența confiscată de autoritățile habsburgice reiese că Eftimie Murgu plănuia „ruperea Banatului” de Ungaria și „unirea lui cu Ardealul, Moldova și Valahia” pentru a se întemeia „un stat românesc puternic” ⁴⁰.

Strînsa colaborare a intelectualilor de pe ambele versante ale Carpaților a dus și la apariția în 1837 și 1838, la București, a gazetei intitulată sugestiv „România”, scoasă de ardeleanul Aron Florian și de Gh. Hill, profesori la colegiul de la Sf. Sava ⁴¹. De asemenea în anul 1838 au luat ființă la Brașov, sub conducerea lui Gh. Barițiu, „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură” la care colaborează scriitori din „toate țările locuite de români” ⁴², contribuind la întărirea conștiinței și a tendințelor de unitate națională.

Despre aceste tendințe de unitate națională ale românilor relatează emisarul polonez Woronicz, trimis de principele Adam Czartoryski la București, în toamna anului 1838, să ia legătura cu partida lui Cîmpineanu și cu fruntașii „mișcării naționale din celelalte provincii românești”. Astfel, în decembrie 1838, Woronicz scrie: „Ideea reunirii tuturor românilor sub un singur sceptru ocupă toate mințile ... Această idee este puternic întreținută de valahii din Transilvania, care vin aici [în Țara

³⁶ *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 31.

³⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 11.

³⁸ Eftimie Murgu, *Scrieri*, ediție îngrijită de I. D. Suciu, Edit. pentru literatură, 1969, p. 19 — 21.

³⁹ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 29.

⁴¹ Vasile Netea, „România” — primul cotidian al poporului român, în „Studii”, 19, nr. 1/1966, p. 50.

⁴² *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 32.

Românească] pentru ca să găsească de lucru și să-și valorifice destoinicia lor”⁴³. Cam în același timp și fostul agent consular al Franței la București, Félix Colson, sublinia: „Valahii din Transilvania sînt români și trăiesc cu speranța de a se uni cu frații lor din Moldo-Valahia. Ideea unei uniri... se popularizează din ce în ce mai mult”⁴⁴.

În Țara Românească, între anii 1837—1840, mișcarea națională unionistă trece la acțiuni politice de mare anvergură. Se formează acum o „partidă națională” condusă de Ion Cîmpineanu, colonel în oștire și deputat în Adunarea obștească. Deși primele acțiuni ale acestei grupări au avut un caracter parlamentar⁴⁵, din toamna anului 1838 Cîmpineanu și adepții săi au trecut la măsuri mai radicale întocmind un proiect de constituție burghezo-liberal și preconizînd unirea țărilor române într-un stat național independent⁴⁶. „Declarația de principii a partidei naționale” sau „Actul de Unire și independență”, redactat la 1 noiembrie 1838 de această partidă, proclama datoria semnatărilor (membri ai Adunării obștești) de „a mîntui suveranitatea română” și a reda „o patrie slobodă și independentă” tuturor membrilor națiunii române. Erau chemați la luptă „românii Moldaviei” și toți frații lor care gemeau „supt un giug din cele mai despotice și cele mai barbare”, să se unească în cuget pentru a forma un „singur norod oblăduit dă către unul și același șef și stăpînit dă aceleași legi”⁴⁷. Bineînțeles că șeful urma să fie Ion Cîmpineanu. Necesitatea unității naționale este motivată și prin faptul că „cu un teritoriu împărțit ar fi cu neputință pentru români să se împotrivescă prin ei înșiși puternicelor imperii care îi înconjoară”; de aceea se stăruie asupra „fuziunii întregului popor român și a reunirii lor sub același sceptru”⁴⁸.

Cîmpineanu avea legături cu domnul Moldovei, Mihail Sturdza, cu emigrația poloneză și cu guvernele Franței și Angliei de la care spera să primească ajutor. Scriindu-i lui Czartoryski, el preciza că „idealul românilor este să fie un singur popor, unit și independent, să constituie un regat ereditar, pentru toți românii, cu îndepărtarea protectoratului rusesc și a suzeranității turcești și cu libertatea claselor sociale”⁴⁹. Ca prim pas, Cîmpineanu propune alegerea lui Mihail Sturdza și ca domn al Țării Românești spre a se putea realiza mai întîi unirea principatelor⁵⁰. Mihail Sturdza, prudent, nu se angajează în această acțiune, declarînd că se opune atît unirii celor trei țări române, căci e prematură, cît și alianței cu Polonia care e primejdioasă⁵¹. Cu toate acestea, Cîmpineanu persistă în planurile sale de unire și întreprinde în vara anului 1839 o călătorie la Constantinopol, Paris și Londra, dar nu a putu obține sprijinul scontat pentru cauza românească. Întorcîndu-se spre casă, a fost arestat la Lugoj

⁴³ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 16.; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 91.

⁴⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 16.

⁴⁵ Al. Lapedatu, *Ion Cîmpineanu*, în volumul *Figuri revoluționare române. Cinci conferințe ale Universității libere*, p. 85 — 87.

⁴⁶ Vasile Maciu și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 216; *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 32.

⁴⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 91; Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 17 — 18.

⁴⁹ Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 88 — 89.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 90.

⁵¹ *Ibidem*, p. 91.

de autoritățile habsburgice, extrădat domnitorului Alexandru D. Ghica și întemnițat la Mărgineni ⁵².

Mișcarea pentru unitate națională a îmbrăcat, după arestarea lui I. Cimpineanu, o formă revoluționară. În 1839 a existat în Moldova o mișcare națională, cunoscută sub denumirea de Conjurație confederativă condusă de Leonte Radu (președinte al Judecătoriei de Neamț), care urmărea să formeze din Moldova, Țara Românească și Serbia o federație după modelul celei germane ⁵³. Un an mai târziu, a fost descoperită la București mișcarea conspirativă condusă de Dimitrie Filipescu (la care au participat N. Bălcescu, Eftimie Murgu ș. a.), mișcare ce nu se mai sprijinea pe boierime, ci pe burghezie și armată și avea legături cu Moldova și Transilvania de unde spera să primească ajutoare pentru răsturnarea orânduirii sociale existente ⁵⁴. Ambele mișcări au fost reprimare, iar conducătorii lor și cei mai de seamă participanți au fost arestați.

După reprimarea acestor mișcări de către domnii regulamentari ai principatelor dar și la îndemnul și cu sprijinul Turciei și al Rusiei țariste, luptătorii patrioți români s-au gândit să-și creeze o organizație secretă care să dirijeze toate acțiunile revoluționare de eliberare națională și socială ale poporului român. Astfel, s-a întemeiat, în toamna anului 1843, societatea revoluționară secretă Frăția, inițiată de N. Bălcescu, Ion Ghica și căpitanul Christian Tell, care „urmărea răsturnarea orânduirii feudale și înfăptuirea unității naționale a românilor într-un stat democratic, independent” ⁵⁵. I. Ghica fiind în acel timp și profesor la Academia Mihăileană din Iași, Frăția a stabilit prin el o legătură directă și imediată cu gruparea liberal-democratică din Moldova condusă de Mihail Kogălniceanu. În 1846 va apare în Moldova, tot sub influența Frăției, Asociația patriotică având conducători pe Vasile Mălinescu și Teodor Rășcanu, care vor participa și la evenimentele revoluționare din 1848. În Transilvania Frăția și-a extins influența prin Gh. Barițiu ⁵⁶.

Frăția, pentru a putea desfășura o activitate eficientă și a atrage cât mai mulți luptători, și-a creat și organizații legale : la București Societatea literară, denumită din 1845 Asociația literară a României, iar în Franța Societatea studenților români din Paris ⁵⁷. Aceasta din urmă s-a înființat la sfârșitul anului 1845, după întoarcerea în Franța a lui A. G. Golescu și C. A. Rosetti ⁵⁸. Din vara anului 1846 la conducerea Societății studenților români va veni N. Bălcescu.

Asociația literară a României funcționa la București sub conducerea unui comitet care colabora cu un comitet în Moldova și cu altul similar în Transilvania ⁵⁹. Sub o formă culturală legală de răspîndire a cunoștințe-

⁵² *Ibidem*, p. 92.

⁵³ *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 999.

⁵⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 27 și 31.

⁵⁵ Vasile Maciu și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 23.

⁵⁶ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, p. 828.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 58.

⁵⁹ Vasile Maciu și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 25.

lor și de încurajare a scriitorilor români de pretutindeni ⁶⁰, asociația avea un scop politic tănuuit, acela de a acționa pentru unitate națională.

Moldovenii au aderat de la început la principiile Asociației literare. În februarie 1845, M. Kogălniceanu a sosit la București (chemat de I. Ghica ⁶¹, care revenise în 1844 din Moldova), tocmai pentru a participa la constituirea acestei asociații. Dealtfel, în aceeași lună, un membru al Frăției, Costăchiță N. Filipescu, a fost trimis în Moldova să ia legătură cu luptătorii de acolo: Costache Negri, V. Alecsandri, A. Russo, C. Rolla, Lascăr Rosetti etc. Acum se pune la cale întâlnirea de la Minjina, lângă Galați (la moșia lui C. Negri), din 21 mai 1845, a luptătorilor unioniști munteni și moldoveni. În tovărășia lui Negri, Alecsandri și a altor patrioți, C. N. Filipescu a călătorit în multe regiuni moldovene de la Iași la Bohotin, apoi la Minjina și Galați. Îndată după întoarcerea din Moldova, C. N. Filipescu primește o scrisoare din partea lui C. Negri în care-l îndeamnă să lucreze cu rîvnă pentru întâlnirea proiectată. „Nu avea în vedere — scrie Negri — decît bazele solide ale Unirii pe care o putem stabili prin această întâlnire între două popoare mici, care nu trebuie să formeze decît unul singur” ⁶². La întâlnirea politică de la Minjina, printre alți fruntași progresiști munteni și moldoveni a participat, după cum se știe, și N. Bălcescu.

Este cazul să subliniem că nu numai Asociația literară a României a îmbrăcat într-o haină culturală un conținut politic ci și principalele reviste, producții literare și scrieri istorice, apărute în principate în deceniile anterioare revoluției de la 1848, au avut un pronunțat caracter de luptă națională. Cărturarilor luminați ai vremii, exprimînd năzuințele poporului român spre unitatea națională, au popularizat această idee prin presă, literatură, artă și lucrări social-istorice ⁶³. Ei au luptat cu ardoare pentru înfăptuirea statului național român. Numele de *România* pentru Moldova și Țara Românească, iar adeseori și pentru Transilvania, alături de numele de *Dacia*, sint frecvent folosite în operele scriitorilor timpului; N. Iorga scrie că „chiar cuvîntul de *România* este o fabricație a generației din 1848” ⁶⁴.

În nomenclatura presei și a revistelor vremii se observă aceeași preocupare, începînd chiar de la primele periodice apărute. Astfel, Eliade Rădulescu intitulează ziarul său, apărut la București în 1829, „Curierul românesc”, iar Gh. Asachi numește gazeta sa, scoasă în același timp la Iași, „Albina românească”, în 1837 — 1838, a apărut — după cum am menționat — și gazeta cu nume simbolic „România”. Chiar în anul revoluției pașoptiste Vasile Alecsandri va scrie *Deșteptarea României*, iar C. A. Rosetti va edita importantul periodic bucureștean, „Pruncul român”. Mihail Kogălniceanu a editat, la Iași, în 1840, revista „Dacia literară” și peste un an a scos prima publicație de izvoare istorice: *Arhiva românească*, iar Nicolae Bălcescu, împreună cu transilvăneanul August Treboniu Laurian, au publicat la București, între anii 1845 — 1847, tot o colecție de izvoare intitulată *Magazin istoric pentru Dacia*. Însăși titulatura publica-

⁶⁰ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente ...*, tom. I, București, 1902, p. 45 și 76.

⁶¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese ...*, p. 127.

⁶² Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 59 — 60.

⁶³ Nichita Adăniloae, Aron Petric, *op. cit.*, p. 15.

⁶⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 49.

țiilor menționate lasă să se întrevadă că scopul mișcării naționale era refacerea vechii Dacii, adică unirea poporului român într-un stat național, într-o Românie modernă⁶⁵. Dar nu numai titlurile revistelor și conținutul lor reprezentau o contribuție la unitatea națională a românilor, ci și colaboratorii lor din moment ce au scris la ele moldoveni, munteni și transilvăneni⁶⁶.

Gazetele de peste Carpați propovăduiau același crez politic, în pofida cenzurii autorităților habsburgice. La 18 decembrie 1844, Gh. Barițiu publică în „Foaie pentru minte . . .” un articol foarte important despre naționalitate. El scrie „Unire națională este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă. Popoarele Europei pricep și cunosc cum că țaria și puterea unui popor, baza sa, politica sa de cumpănire, nădejile sale, prezentul și viitorul zac în unirea națională . . . Unirea și unimea națională sînt bunuri mari, importante și însuflețitoare, care nu cer mai mult decît voința tare de a fi și a răninea un singur popor . . . toți naționali, toți frați vorbitori ai unei limbi păstrate de străbuni și veacuri, toți fii ai unui popor păzitor de legile morale, înflăcărat de libertatea patriei, iubitor al semenului său, suferitor al străinului pînă unde suferă independența națională”⁶⁷.

Rolul reprezentanților de seamă ai culturii românești, din acea perioadă, era să pregătească opinia publică, să mobilizeze poporul pentru unitatea națională. Cărturarii — M. Kogălniceanu în primul rînd — căutau să arate că trebuie să existe în domeniul cultural o Dacie unitară care s-o pregătească pe cea politică. Iar Dacia politică — scrie N. Iorga — „va fi cu atît mai puternică, cu cît a fost mai puternică înainte de aceasta Dacia culturală”. Și iarăși este imposibil să existe o Dacie culturală fără ca aceasta „să nu aibă imediat consecința sa în domeniul politic”⁶⁸.

În 1840, M. Kogălniceanu fondind „Dacia literară”, mărturisea că urmărește o colaborare a scriitorilor din toate provinciile — moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni — pentru a realiza „o limbă și o literatură comună”, care să pregătească „unirea între deosebitele ramuri ale familiei române”. Trei ani mai tirziu, în lecția de deschidere a cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană, el sublinia că, prin prelegerile sale, caută să trezească în inimile auditorilor „un duh de unire”, o apropiere „între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie”⁶⁹. Marele luptător unionist ținea totodată să precizeze că privește drept patria sa „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională, istoria Moldovei întregi . . . a Valahiei și a fraților din Transilvania”⁷⁰. Acestea toate, în concepția lui Kogălniceanu, erau „părți a Daciei” și trebuiau întrunite într-un stat național român.

⁶⁵ Nichita Adăniloae, Aron Petric, *op. cit.*, p. 16.

⁶⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 92.

⁶⁷ *Gîndirea social-politică despre unire (1839)*, culegere apărută sub îngrijirea acad. Petre Constantinescu-Iași și a lui Dan Berindei, Edit. politică, București, 1966, p. 37.

⁶⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 50.

⁶⁹ *Mihail Kogălniceanu. Texte social-politice alese . . .*, p. 99 — 100 și 110.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 108.

Nicolae Bălcescu, în prospectul la „Magazin istoric pentru Dacia” vorbește, de asemenea, de „românii din cele trei provincii ale Daciei”⁷¹, iar în 1847, în lucrarea *Campania românilor contra turcilor de la anul 1595* — publicată tot în „Magazin istoric...” — scrie că Mihai Viteazul „lucra la crearea naționalității românești, la unirea tuturor românilor într-un stat politic. Idee măreață — sublinia N. Bălcescu — și singura mîntuitoare pentru noi pe care din orbirea acelor veacuri, părinții noștri n-o putură realiza statornic și care singură trebuie să fie ținta politică a românilor de astăzi”⁷².

Toate aceste mărturii reprezintă dovezi peremptorii că, în preajma revoluției de la 1848, unitatea națională devenise crezul politic al patrioților români, atît al celor rămași în țară cît și al celor plecați la studii în străinătate. Ideea de unitate națională era susținută în felurite chipuri și ocazii și manifestată atît pe ocolite cît și fățiș; chiar și rapoartele reprezentanților austriei din Transilvania semnalau cu îngrijorare vehicularea ideii de „făurire a Daco-României”⁷³. Ideea unității este exprimată limpede de N. Bălcescu într-o cuvîntare-program ținută, în noaptea anului nou 1847, în fața și în numele Societății studenților români de la Paris. „Ținta noastră — spunea N. Bălcescu — socotesc că nu poate fi alta decît unitatea națională a românilor. Unitate mai întîi în idei și simțimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică ..., la crearea acestei naționalități, la reformarea socială a românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptății și ale egalității, trebuie să țințească toate silințele noastre. Românismul dar e steagul nostru, subț dînsul trebuie să chiemăm pe toți românii”⁷⁴. Era enunțat, așadar, programul de emancipare națională și socială care va aduna în jurul său forțele sociale dornice de progres și de înnoiri burghezo-democratice și care „vor imprima revoluției din 1848 caracteristicile comune, definitorii în cele trei țări românești”⁷⁵.

Problema unității naționale românești pînă la înăbușirea revoluției pașoptiste din principate

Mișcarea națională și antifeudală a românilor, începută după cum s-a arătat încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a luat proporții în preajma și în timpul revoluției de la 1848. După o dezvoltare impetuoasă a noilor forțe de producție, după o întreagă activitate a cărturarilor și în general a oamenilor progresiști din țările române, era firesc ca problema unității naționale să capete contururi deosebite odată cu izbucnirea revoluției de la 1848, revoluție provocată de adîncirea crizei feudalismului și de înăsprirea dominației străine. Revoluția de la 1848, creînd un cadru favorabil de manifestare, a deschis calea luptei publice, de amploare, pentru înfăptuirea unității și independenței naționale a poporului nostru, implicit, pentru făurirea României moderne. Tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia, pe bună dreptate, în cuvîntarea de la Iași, că „revoluția de la 1848 a exprimat programul unitar al întregului popor, în centrul căruia

⁷¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, *Studii și articole*, Edit. Academiei, 1953, p. 53.

⁷² *Ibidem*, p. 215.

⁷³ *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 34.

⁷⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 87.

⁷⁵ *Desăvîrșirea unificării statului național român ...*, p. 34.

obiectivul cel mai imperios era unirea tuturor românilor în granițele aceluiași stat național, democratic, modern și independent. Tocmai aceasta explică faptul că în tot cursul desfășurării revoluției, militanții pașoptiști din cele trei țări românești au avut contacte strinse, au colaborat și s-au intrajutorat îndeaproape”⁷⁶.

Deși scopul mișcării naționale era unirea celor trei țări române într-un stat național, independent și modernizat din punct de vedere al legislației, revoluționarii de la 1848 n-au putut — din cauza condițiilor externe nefavorabile — exprima categoric în programele lor acest deziderat, iar uneori l-au introdus numai parțial; adică au propus, ca prim obiectiv, numai unirea Moldovei cu Țara Românească într-un stat independent care ar fi constituit, bineînțeles, o bază pentru unirea Transilvaniei. Vasile Maciu scrie că „revoluționarii români au urmărit, în prima etapă a revoluției, să răstoarne orînduirea feudală și să organizeze pe cea burgheză, pentru a putea, în a doua etapă, să consolideze autonomia Principatelor, unindu-se într-un singur stat democratic și să cucerească recunoașterea românilor din Transilvania ca națiune de sine stătătoare cu dreptul de a participa la conducerea statului. A treia și ultima etapă, prin extinderea revoluției, trebuia să aducă desăvîrșirea unirii poporului român într-un singur stat independent. Succesiunea celor trei etape nu s-a făcut însă, în timpul revoluției din 1848, în ordinea dorită, elemente ale lor s-au suprapus sau au întîrziat să acționeze”⁷⁷. Deși, în linii generale, aceste considerații sînt îndreptățite, trebuie să subliniem, totuși, că anumite elemente ale unității naționale — într-o formă sau alta — au fost prezente încă din prima fază a revoluției.

Unele mărturii concludente ale vremii demonstrează că unitatea națională, unirea principatelor, autonomia ori chiar independența au fost preocupări majore ale revoluționarilor pașoptiști români, chiar dacă în programe n-au figurat pregnant decît unele din aceste revendicări, în funcție de condițiile istorice specifice. Nicolae Bălcescu sublinia că „împrejurările politice” nu-i iertară pe revoluționarii pașoptiști din Țara Românească „a pune din început în programa lor chestia unității naționale”, dar ei „n-au pierdut un minut din vedere solidaritatea ce îi leagă cu toate ramurile nației române. Ei au apărut și s-au luptat deopotrivă pentru drepturile Moldovei ca și pentru ale Țării Românești ... ei mereu au apărut ... drepturile românilor din Ardeal, Banat și Ungaria...”⁷⁸. Împrejurările politice potrivnice se refereau desigur la situația internațională. Acest lucru îl explică și Ioan Ghica, la doi ani după revoluție, cînd afirmă că „ar fi fost poate primejdios pentru români a proclama principiul de unire între dinșii, la o epocă cînd amîndouă imperiile — austriac și otoman —, de care atirna cea mai mare parte a lor, erau încă puternice”⁷⁹.

Chiar dacă unirea celor trei țări române nu a fost proclamată la 1848 în programele din Moldova, Muntenia și Transilvania, o găsim în schimb

⁷⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848*, Edit. politică, București, 1973, p. 10.

⁷⁷ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848, în țările române ...*, p. 829.

⁷⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 335.

⁷⁹ Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, Edit. politică, București, 1969, p. 299 — 300.

clar exprimată în presă, în corespondență, în manifestări publice ale revoluționarilor și chiar în participarea unora dintr-o țară în alta la acțiunile revoluției. Atît între revoluționarii munteni și moldoveni, cît și între cei munteni și transilvăneni s-au purtat discuții în vederea unor planuri de acțiune comună ⁸⁰.

Astfel, în martie 1848, revoluționarii munteni și moldoveni ce se aflau la Paris — N. Bălcescu, A. G. Goleșcu-Negru, D. Bolintineanu, C. Mavrodin, Vasile Mălinescu, Iancu Alecsandri, I. Leca, Teodor Rășcanu ș. a. — au dezbătut împreună atît programul și sincronizarea acțiunilor din principate, cît și posibilitatea unei colaborări cu revoluționarii polonezi și maghiari. N. Bălcescu propusese ca revoluționarii români să se adune în Muntenia, să înceapă acțiunea cu forțe unite, iar apoi, de aici, revoluția odată dezlănțuită, să treacă cu toții în Moldova ca s-o extindă și acolo. S-a admis însă părerea moldovenilor ca „mișcarea să fie simultană” și fiecare, plecînd din Franța, să se întoarcă „în principatul lui”, spre a participa la revoluție ⁸¹. Dar, condițiile istorice fiind diferite, revoluția n-a putut izbucni concomitent și nici n-a putut lua aceeași amploare în Moldova și în Țara Românească.

Tot în primăvara anului 1848, o corespondență activă și discuții serioase s-au purtat între revoluționarii munteni și transilvăneni, în privința unor acțiuni comune. Ion Ghica, în *Însemnările* sale de mai tîrziu, vorbește de interceptarea unor scrisori dintre maiorul Chr. Tell și Gh. Magheru ⁸². În urma acestei interceptări Chr. Tell a fost chemat de la Giurgiu la București, din ordinul guvernului, pentru cercetări, fiind acuzat — după cum menționează și un alt revoluționar pașoptist, Gr. Serurie — că „avea corespondență cu românii transilvăneni, despre o înțelegere la revoluție în unirea Țării Românești cu Transilvania” ⁸³. Agentul consular al Austriei la București, Timoni, alarmat de aceste lucruri și de declanșarea revoluției la Paris și Viena, s-a grăbit să informeze atît pe cancelarul Metternich, cît și pe comandantul trupelor habsburgice din Transilvania, generalul Puchner, că evenimentele petrecute la Paris și Viena au produs o mare agitație în capitala Țării Românești și o mișcare în tot principatul. Scopul acestei mișcări — arată Timoni — era „unirea întregului neam românesc într-un imperiu dacic, a cărui conducere să fie încredințată principelui Gh. Bibescu” ⁸⁴. Domnitorul Bibescu — după afirmația lui Puchner — a divulgat însă secretul atît consulului austriac, cît și celui rus, și a pus sub urmărire pe fruntașii mișcării. Generalul Puchner, la rîndu-i, a ordonat măsuri de pază a graniței transilvănene dinspre principate spre a nu putea pătrunde emisari ori proclamații revoluționare care să atragă pe românii ardeleni.

După întoarcerea lui N. Bălcescu și a celorlalți tineri revoluționari de la Paris, comitetul revoluționar de la București a ținut, la 9 aprilie 1848,

⁸⁰ Cornelia Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind unirea Principatelor*, Edit. Academici, 1960, p. 126.

⁸¹ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănțuirii revoluției din 1848*, în „*Studii*”, IX, nr. 1/1956, p. 46 — 47; vezi și N. Aclânloaie, *120 de ani de la revoluția pașoptistă*, în „*Revista învățămîntului superior*”, X, nr. 6/1968, București, p. 69.

⁸² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 125.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 126.

o ședință pregătitoare în vederea începerii acțiunii. La această ședință D. Brătianu a susținut „ideea de a recruta oameni în Transilvania” și care să treacă în Țara Românească peste munți ⁸⁵. D. Brătianu, precum și unii dintre intelectualii transilvăneni ce funcționau în Țara Românească, August Treboniu Laurian, Axente Sever, Constantin Roman ș. a., au plecat apoi în Transilvania să se înțeleagă cu revoluționarii de acolo. Înainte de plecare, transilvănenii au discutat cu N. Bălcescu și I. Ghica care i-au sfătuit „să meargă printr-ascuns”, iar în privința purtării politice au „redijat instrucții lui Laurian, în care îi prescrie, să nu rupă cu ungurii, fiind însă pentru drepturile românilor . . .” ⁸⁶. Bălcescu însuși intenționase să meargă în Transilvania, pentru a participa la Adunarea de la Blaj, dar i se refuzase eliberarea pașaportului, cum se refuzase și transilvănenilor de la București. De aceea, el i-a sfătuit să treacă „printr-ascuns” granița.

În privința colaborării revoluționarilor munteni și transilvăneni mai avem o informație interesantă dată de maiorul Chr. Tell căpitanului N. Pleșoianu, pe care acesta din urmă o consemnează în memoriile sale. Astfel, N. Pleșoianu scrie că declanșarea revoluției în Țara Românească a fost amînată” pînă ce aveau să se întorcă ai noștri din Transilvania, unde s-au dus pentru a se înțelege cu cei d-acolo” ⁸⁷.

Despre dorința de unitate națională a revoluționarilor pașoptiști scrie pe larg și publicistul francez Hippolyte Desprez, care, în 1846 — însoțindu-l pe Woronicz emisarul emigrației poloneze —, vizitase și țările române. În ianuarie 1848 el publică, în „Revue des deux mondes”, un lung articol consacrat impresiilor de călătorie în România, articol care poartă titlul *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain* ⁸⁸. Desprez scrie acest articol sub influența ideilor lui N. Bălcescu și a altor tineri români, care se găseau în toamna anului 1847 în capitala Franței și cu care schimbaseră multe păreri după întoarcerea din călătorie ⁸⁹.

N. Bălcescu anunțase, la 29 noiembrie 1847, pe Vasile Alecsandri că în ianuarie va apare acest articol „înfricoșat pentru noi” ⁹⁰, pe care, de altfel, îl va considera un fel de program al „partidei tinerilor” ⁹¹. De aici reiese că ziaristul francez, susținător înflăcărat al cauzei unității naționale românești, devenise și un interpret al tineretului român din capitala Franței. Bălcescu, venind în București, la începutul lui aprilie 1848, a adus mai multe extrase din revista menționată și a depus un mare zel ca ele să fie difuzate în cele trei țări române. Axente Sever scria lui Simion Bărnuțiu că în revistă se precizează că „Dacia, prin felul cum e alcătuită, e menită să

⁸⁵ *Ibidem*, p. 125; Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, p. 832.

⁸⁶ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 53 și 62; Cornelia Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, p. 127—128.

⁸⁷ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 125.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 96 și 99.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 101.

⁹⁰ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență* . . ., ediție critică de G. Zanc, Edit. Academiei, București, 1961, p. 83.

⁹¹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 101 — 102.

fie unită”⁹². Axente Sever își exprima totodată speranța că C. Roman va aduce un exemplar din revistă și în Transilvania.

Sintetizînd lucrurile, trebuie să menționăm că în articolul lui Desprez⁹³ se arată că ideea și dorința de unitate națională înflorește în cele trei țări românești. Mișcarea politică și culturală românească din toate provinciile — bazată pe gloria trecutului — a renăscut un curent patriotic pentru „reunirea a opt milioane de români care au supraviețuit la 17 secole de crude încercări”. Legătura de idei și interese, la fel de puternică cum e legătura de sînge, îi unește pe toți românii. „Acest popor mutilat — scria Desprez — alcătuiește încă de acum un singur corp și întinsul teritoriu care-l cuprinde în unitatea sa se numește România, dacă nu în limba tratatelor, cel puțin în aceea a patriotismului”⁹⁴. Mișcarea națională militează pentru a-i reda întregului popor român tinerețea și unitatea politică. Constituirea unei Româнії unitare este ținta mișcării naționale a cugetării și mîndriei românești. Transilvănenii, care nu uită niciodată să considere cele două principate ca o patrie a lor, cred ei înșiși că vor izbîndi. Desprez aprecia totodată că realizarea unității, date fiind împrejurările istorice, era posibilă într-un viitor apropiat, mai ales în ceea ce privea Moldova și Țara Românească⁹⁵.

Vasile Maciu scrie, pe bună dreptate, că revoluția de la 1848 din țările române reprezintă „un fenomen unitar pentru că a fost, atît în Moldova și Țara Românească, cît și în Transilvania, opera poporului român ajuns la conștiința că formează o națiune distinctă de altele, ea a avut aceeași bază social-economică determinată de adîncirea crizei feudalismului și de ascensiunea capitalismului și s-a întemeiat pe aceeași ideologie care avea în vedere să strîngă întregul popor român într-un singur stat național independent, cu un regim politic democratic”⁹⁶. Deși lupta revoluționară a pașoptiștilor s-a desfășurat în cele trei țări, diferite din punct de vedere politic și administrativ, în care a îmbrăcat unele aspecte particulare, specifice locului, deși n-a avut o conducere formal organizată, în ea s-a manifestat o singură voință, aceea a poporului român de a înlătura asuprirea națională și socială și de a se uni într-o Românie modernă.

Nefăcînd abstracție de aspectele particulare locale, trebuie să vedem cum s-a pus problema unității naționale în desfășurarea evenimentelor revoluționare din cele trei țări române.

În Moldova, revoluționarii, participanți la adunarea de la Iași, din seara zilei de 27 martie 1848, după discuțiile purtate, redactînd cunoscuta *petiție-proclamație* n-au inclus în cele 35 de puncte ale ei și unitatea națională, deși ea fusese abordată în schimbul de păreri ce a avut loc la hotelul Petersburg. P. Balș referindu-se, mai tîrziu, la discuțiile revoluționarilor moldoveni din martie 1848 arăta că atunci s-ar

⁹² Victor Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, Edit. politică, București, 1966, p. 336.

⁹³ Vezi acest articol publicat integral, în *Anul 1848. Acte și documente*, vol. I, p. 88—122.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 91—92.

⁹⁵ Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, p. 301; vezi și Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 101—103.

⁹⁶ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române ...*, p. 825.

fi abordat și problema pregătirii „unirii României” și a realizării ei⁹⁷. Teamă de intervenția armatei țariste, lipsa din țară a unor luptători unioniști curajoși ca : V. Mălinescu, C. Negri, A. Russo și lipsa unui contact strâns cu masele populare i-a făcut pe revoluționarii moldoveni să nu pună în mod expres nici problema unirii Moldovei cu Țara Românească. Dealtfel, ei au formulat cele 35 de puncte de revendicări și le-au înaintat domnitorului Mihail Sturdza să le dea o sancționare legală. Domnitorul n-ar fi aprobat unirea principatelor — cum n-o aprobase nici în 1839 — de teamă să nu indispuină Turcia și Rusia și să-și pericliteze astfel tronul.

Revoluționarii moldoveni, izgoniți prin represiunile lui Mihail Sturdza, și-au găsit adăpost în Transilvania și Bucovina, unde s-au întâlnit cu cei veniți de la Paris și care fuseseră opriți de a intra în Moldova și împreună au întocmit noi programe prevăzând în ele, la loc de cinste, unirea principatelor. Unii dintre ei — Al. I. Cuza, C. Negri, Alecu Russo, Lascăr Rosetti, I. Curius, Gh. Sion, N. Ionescu, Teodor Moldovanu, P. Cazimir ș.a. — au participat la Adunarea națională de la Blaj din mai 1848⁹⁸.

În Transilvania s-a întrunit, la 3/15 mai 1848, pe Cimpul libertății de la Blaj, Adunarea națională a românilor ardeleni la care participanții — circa 40 000 de oameni, în majoritate țărani — au proclamat națiunea română „de sine stătătoare” și de „parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertății egale”⁹⁹.

Discursul răsunător, pronunțat de Simion Bărnuțiu în catedrala Blajului, în preziua adunării, subliniase necesitatea ca poporul român, proclamînd libertatea și independența națiunii române, să se constituie și să se organizeze ca națiune liberă și independentă. În acest sens, Bărnuțiu arătase că sînt indispensabile trei elemente „națiune... ca persoană juridică, teritoriul național și putere națională”. Referindu-se la atitudinea oratorului, baronul Perényi scria, la 3 iunie 1848, ministrului Szemere că Bărnuțiu, Poruț, Buteanu și alți români „deșteaptă aspirații pentru formarea unui stat independent român”¹⁰⁰.

Petițiunea națională, aprobată de Adunarea de la Blaj, cerea, de asemenea, independența națiunii române și dreptul de a avea reprezentanți în dieta Transilvaniei și în toate instituțiile și ramurile de activitate proporțional cu numărul populației românești, ceea ce ar fi dus, în fapt, la recunoașterea supremației națiunii române. În felul acesta se pregătea „trecerea la acțiunea menită să dea poporului român deplina unitate politică în cadrul Dacoromâniei”¹⁰¹. Refuzînd uniunea cu Ungaria, transilvănenii adunați la Blaj, prin acel strigăt — remarcat de N. Bălcescu — „vrem să ne unim cu țara”¹⁰², au cerut unirea cu frații lor de peste Carpați. Această dorință de unitate națională a românilor transilvăneni, pătrunzînd și însuflețînd masele populare, este consemnată

⁹⁷ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, p. 120.

⁹⁸ Victor Chereslesiu, *op. cit.*, p. 421 — 422.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 444.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 428.

¹⁰¹ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, p. 833.

¹⁰² N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 332.

și de autoritățile habsburgice. Astfel, în raportul comitatului Alba Superioră se arată că românii din Ardeal vor să se unească cu cei din Moldova și Țara Românească nu cu Ungaria¹⁰³.

I. Ghica sublinia, mai târziu, că la Adunarea de la Blaj se manifestase și ideea întemeierii unei Dacii, care să cuprindă cele trei țări române. „Românii de peste Carpați — scrie I. Ghica — sperau mult în românii din Principate. Cazul era prevăzut, fusese discutat și hotărât între noi în Comitetul revoluționar, îndată ce se ivise ideea de a se aduna la Blaj. Transilvania se prezenta, firește, ca refugiul revoluției române în caz de a fi învinsă. Hotărîrea era de a lupta la munte și a trece cu armele pe la Bran”¹⁰⁴. Profesorul sas Ștefan Ludwig Roth, care participase la adunarea de la Blaj, scria, peste o săptămână, unui coleg al său de la Brașov că „ideea unui stat al românilor trăiește în mii de inimi”, iar în Moldova și Țara Românească „materia asta inflamabilă nu poate să rămînă multă vreme fără efect, chiar dacă va fi să curgă sînge”¹⁰⁵.

Aici este cazul să subliniem că unii intelectuali sași, considerînd că o uniune cu Ungaria i-ar priva de drepturi naționale, se pronunțau deschis pentru constituirea unui mare stat daco-român sub coroana habsburgică, stat care ar garanta și naționalitatea sașilor transilvăneni. În mai 1848 a apărut, la Sibiu, o broșură, întocmită de pastorul sas Daniel Roth, în care se pleda deschis pentru Dacoromânia. „Noi credem — arăta Daniel Roth — că prin înființarea unui imperiu dacoromân care să cuprindă, sub sceptrul împăratului german din Viena, Transilvania, Moldova și Țara Românească, se pot atinge țelurile noastre. Moldovenii și muntenii vor libertate politică și de gîndire, o constituție și instituții care să garanteze dezvoltarea liberă a poporului pe bază națională... Fără Transilvania, țara compusă din Moldova și Muntenia nici n-ar avea o situație geografică bună; împreună cu Transilvania, România ar primi o formă rotunjită, solidă. Mica Românie, fără Transilvania, fiind situată între trei mari imperii (Rusia, Austria și Turcia), ar avea totdeauna o situație nesigură; dacă formează însă, împreună cu Transilvania, o parte integrantă a monarhiei austriece ar fi asigurată atît înspre est cît și înspre sud”¹⁰⁶. Autorul, subliniind că formarea acestui stat dacoromân în cadrul Imperiului habsburgic ar avantaja atît Austria cît și Transilvania, cere ca împăratul să nu sancționeze uniunea acesteia cu Ungaria. El ține totodată să accentueze că viitorul Daciei „nu aparține nici națiunii maghiare, nici celei germane, ci poporului numeros român”¹⁰⁷.

E de menționat că unele cercuri politice austriece căutau să încurajeze aceste idei de incorporare a întregului popor român în Imperiul habsburgic. De pildă, în luna aprilie 1848 au apărut în gazeta oficială „Wiener Zeitung” o serie de articole asupra mișcărilor naționale și sociale românești și asupra poziției ce ar trebui să o adopte Austria față de acestea. Se arată în aceste articole că partida tinerilor români tinde spre unirea tuturor teritoriilor românești, spre înlăturarea protectoratului țarist și a

¹⁰³ Vezi Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 512.

¹⁰⁴ Apud Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1842*, p. 109.

¹⁰⁵ Apud Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române ...*, p. 834.

¹⁰⁶ Apud Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 341.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 343.

influenței Fanarului. Această mișcare națională ar urma să constituie un stat care să înceapă, înainte de toate, prin unirea Moldovei și a Țării Românești într-un principat, ce ar trebui sprijinit de Austria. Într-un alt articol se scrie că Austria nu se gîndește la ocuparea principatelor pe calea armelor, ea „dorește și așteaptă intrarea lor de bună voie în marea familie a popoarelor Austriei”. Dealtfel, la 28 aprilie, se susține într-un raport al agentului habsburgic din București că „mulți boieri” din Muntenia ar dori „ca țara lor să se elibereze de Turcia și Rusia și să se alăture Austriei”¹⁰⁸.

Este adevărat că și unii intelectuali români din Transilvania, Bucovina, Țara Românească și Moldova — ca Timotei Cipariu, I. Maiorescu, N. Ghica, Alecu Russo, frații Hurmuzachi ș.a. — s-au arătat entuziasmați de planul reînființării vechii Dacii, adică al înfăptuirii unității naționale românești sub coroana austriacă, dar ei sperau că dependența față de Curtea Vieneză va constitui doar o fază de tranziție, pînă cînd conjunctura internațională va permite noului stat român să se întărească și să se desprindă cu totul de Imperiul habsburgic. Este de asemenea adevărat că habsburgii, încurajînd acest plan, nutreau scopuri expansioniste, vizînd încorporarea definitivă a Principatelor române și ocuparea gurilor Dunării.

Profesorii transilvăneni veniți de la București în preajma deschiderii Adunării de la Blaj — cam în același timp cu D. Brătianu și cu refugiații moldoveni — făceau propagandă pentru unitatea națională a românilor. Despre profesorul C. Roman poliția habsburgică raporta că „a făcut propagandă fățișă pentru reînființarea Daciei”¹⁰⁹. Diferiți alți intelectuali transilvăneni: avocați, preoți și studenți militau, de asemenea, pentru unirea românilor într-un stat național.

În lunile mai și iunie 1848, rapoartele unor comitate transilvănene subliniau că românii ardeleni vor să se unească cu cei din principate și că Transilvania e o țară românească. Astfel, aflăm că preotul Ioan Muntean din Măldărașul de Cîmpie, chemat în judecată de autorități, a afirmat categoric: „de acum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România”, iar Vasile Balint din Cărpiniș a declarat în piața din Abrud că Transilvania împreună cu cele două Principate dunărene trebuie să formeze un regat¹¹⁰. Lucruri asemănătoare sînt relate din Almașul Mare și Nandేశ. Se precizează că unirea Transilvaniei cu Țara Românească este propovăduită de un grup de studenți din Blaj în frunte cu Pop Șandor¹¹¹. Totodată, într-un raport din Aiud către contele Bathiany (ministrul președinte maghiar) se susține că o parte dintre români sînt „fanatici exaltați care visează sau despre o nouă Dacie—ce urmează să cuprindă Țara Românească, Moldova, Bucovina, jumătate din Ardeal sau chiar Ardealul întreg, ba și unele părți din Ungaria ce sînt învecinate cu Ardealul — sau despre un Ardeal valahizat”¹¹².

Ideea constituirii Dacoromâniei era prezentă și la revoluționarii moldoveni. Judele primar al Brașovului raportează, la începutul lunii

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 344.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 409 — 410.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 339 și 512.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 345.

¹¹² *Ibidem*, p. 339.

mai, că N. Ionescu, Gh. Sion și alți refugiați moldoveni ar fi făcut declarații în Transilvania despre reînființarea Daciei¹¹³. Aceeași idee este menționată la 12 mai 1848 și în gazeta „Allgemeine Zeitung” din Augsburg. Corespondentul acestei gazete relatează că a stat de vorbă cu „doi revoluționari din Iași, refugiați la Focșani”, care „erau ferm convinși că din haosul mișcărilor și răsturnărilor va apărea republica Dacia. Aceasta va cuprinde toate ținuturile... de la Carpații de nord pînă la Dunăre și Marea Neagră”.

După cum se știe, Adunarea națională de la Blaj, prin mulțimea și dirzenia participanților, a impresionat și a înflăcărat pe revoluționarii moldoveni și munteni care erau de față. Alecu Russo scria în acest sens: „Pe un cîmp întins patruzeci de mii de români stau să asculte, sub aripile unui steag în trei culori, cuvîntul înțelegerii ardeleni. Moldoveni și munteni, pribegi ai tulburărilor din țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă după grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii; un popor întreg, de același port și de aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui”¹¹⁴.

În această atmosferă de lumină și entuziasm a Blajului, din primăvara anului 1848, Vasile Alecsandri — care fusese expulzat din Moldova, pentru că participase la mișcarea de acolo, și care își găsisese acum adăpost în Transilvania — scrie și publică, la 24 mai 1848, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” poezia intitulată *Către români* în care reliefează ideea libertății și unirii tuturor românilor¹¹⁵.

În luna următoare, Vasile Alecsandri a publicat, tot în „Foaia...” de la Brașov¹¹⁶, *Hora Ardealului*, din care prima strofă va fi reluată de poet, cuvînt cu cuvînt, peste opt ani în *Hora Unirii*.

Tot acum (în „Foaia...” din 21 iunie)¹¹⁷, Andrei Mureșanu publică *Răsunetul* — cunoscut mai ales sub titlul de *Deșteaptă-te române* — care avea să devină imnul românilor ardeleni pînă la unirea din 1918. Ideea unirii și a unității naționale românești este prezentă și în acest atît de popular imn.

Revoluționari moldoveni, care participaseră la adunarea de la Blaj și primiseră de acolo noi forțe morale de luptă, au mers peste cîteva zile la Brașov, spre a se întîlni cu alți compatrioți exilați și a chibzui împreună asupra programului viitor al mișcării. La Brașov, ei au dezbătut și redactat, la 12/24 mai 1848, un nou program al mișcării revoluționare, mai avansat decît petiția-proclamație de la Iași. Acest nou program, intitulat *Prințiunile noastre pentru reformarea patriei*, includea în articolul 6 „Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc”.

Se punea, așadar, nu numai problema unirii principatelor ci și a independenței naționale. Dealtfel, în program se preconizau și alte măsuri radicale ca: abolirea tuturor privilegiilor nobiliare și acordarea

¹¹³ *Ibidem*, p. 338.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 516 — 517; vezi și Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 131.

¹¹⁵ Victor Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 512 — 513.

¹¹⁶ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, din 14 iunie 1848 (stil vechi), p. 192.

¹¹⁷ *Ibidem*, din 21 iunie 1818, p. 200.

drepturilor politice și civile întregului popor; întemeierea instituțiilor țării pe principiile libertății, egalității și frățietății, desființarea boierescului și improprietărea locuitorilor săteni fără nici o despăgubire din partea lor etc.¹¹⁸. Transpunerea în practică a acestor principii ar fi dus la înfăptuirea și consolidarea unui stat național român, guvernat de un regim burghezo-democratic.

Programul acesta, care constituia un fel de legământ revoluționar secret¹¹⁹, a fost semnat de 14 patrioți moldoveni, printre care se numărau : Costache Negri, Alecu Russo, Vasile și Ion Alecsandri, Zaharia Moldovanu, Gh. Sion, Nicolae Ionescu, I. Curius, Lascăr Rosetti, Manolache Costachi Epureanu.

După adoptarea programului și a unei proclamații împotriva lui Mihail Sturdza, grupul revoluționarilor moldoveni exilați se împrăștie. Cei mai mulți pleacă în Bucovina pentru a fi mai aproape de granițele Moldovei și a-și putea continua acțiunile revoluționare. N. Ionescu a trecut, pentru scurt timp, în Țara Românească; spre a întări colaborarea cu revoluționarii de acolo. Alecu Russo, Lascăr Rosetti și Manolache Costachi Epureanu au fost trimiși în Banat să se înțeleagă cu Eftimie Murgu (eliberat recent din închisoarea de la Pesta) și cu grănicerii români de acolo în privința unui ajutor militar pentru revoluția din Moldova¹²⁰. E. Murgu le-a promis moldovenilor 2 000 de oameni înarmați pentru a fi folosiți împotriva trupelor țariste în cazul cind ar interveni în Moldova¹²¹.

Luptătorii moldoveni sosind la Lugoj — relatează corespondentul ziarului „Pesti Hirlap” — au avut mai multe consfătuiri cu localnicii, fiind susținuți de aceștia¹²². Ei au participat apoi la adunarea revoluționarilor bănățeni ținută la Lugoj la 15/27 iunie 1848 și prezidată de E. Murgu¹²³. Doi dintre ei — Lascăr Rosetti și Alecu Russo — luaseră parte, după cum s-a menționat, și la Adunarea de la Blaj. În luna următoare — cu excepția lui Alecu Russo, care fusese întemnițat, citeva săptămîni, la Dej și Cluj — ei se vor afla în Bucovina — locul de adunare dinainte stabilit de refugiații moldoveni — unde se va întoarce și N. Ionescu din Țara Românească.

Grupul patrioților moldoveni care a plecat din Brașov direct spre Bucovina s-a întîlnit, la Cernăuți, cu cei veniți din Lugoj și cu alți refugiați și împreună au format un comitet revoluționar menit să colaboreze cu cei rămași la Iași și cu luptătorii din Țara Românească, în vederea unor noi acțiuni revoluționare. Tot aici, luptătorii moldoveni au plănuit să editeze și un ziar intitulat simbolic „Daco-România”, ca expresie fidelă a programului politic pe care-l urmăreau¹²⁴.

În privința componenței și activității comitetului revoluționar din Bucovina, informații prețioase ne furnizează Teodor Bălan¹²⁵, pe baza

¹¹⁸ Vezi programul în Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1954, nr. 1 — 2, p. 442 — 449.

¹¹⁹ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române ...*, p. 835.

¹²⁰ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 137.

¹²¹ *Ibidem*, p. 138; vezi și *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. II, p. 614.

¹²² Vezi I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 — 1849 în Banat*, Edit. Academiei, 1968, p. 106.

¹²³ *Ibidem*, p. 156.

¹²⁴ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 142.

¹²⁵ Vezi, Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, 1944.

cercetării documentelor rămase de la familia Hurmuzachi. În fruntea acestui comitet — sau a Societății românești, cum i se spunea uneori — se aflau Costache Negri, Vasile Alecsandri și Petrache Cazimir. Conform statutelor, aprobate la 26 iunie 1848, președintele — adică C. Negri — reprezenta „obștea într-o singură persoană” și era considerat drept „împlinitorul voinței ei”¹²⁶. Întreirile comitetului urmau să aibă loc de două ori pe săptămână și la ele trebuiau să participe toți membrii. De exemplu la întrunirea de la 2 iulie, în afara celor trei membri ai nucleului conducător, au mai participat Al. I. Cuza, I. Alecsandri, Z. Moldovan, N. Pistoșchi, Gh. Sion, A. Hurmuzachi, Lascăr Rosetti, M. C. Epureanu, Th. Sion, V. Ghica, Gr. Balș, Iorgu Radu, A. Moruzi, G. Cantacuzino și G. Dulcescu¹²⁷.

Comitetul întreținea legături strânse cu revoluționarii rămași la Iași, care formaseră, de asemenea, un comitet de acțiune. Aceste legături se concretizau fie printr-o corespondență clandestină purtată cu ajutorul unor emisari, fie prin întâlniri directe în capitala Moldovei ori la hotarul de sud al Bucovinei¹²⁸. Prin colaborarea strinsă cu luptătorii din Iași și uneori și cu cei din București se urmărea: înarmarea și revoluționarea populației Moldovei, înlăturarea domnitorului Mihail Sturdza și unirea Principatelor române.

La 2 iulie, comitetul a hotărât să-l trimită pe G. Dulcescu la Iași și pe Iancu Alecsandri la București pentru a discuta concret cu revoluționarii moldoveni și respectiv cu muntenii în vederea acțiunilor viitoare¹²⁹. G. Dulcescu împreună cu N. Pistoșchi aveau și sarcina de a colecta bani din Moldova pentru achiziționarea de arme de la Paris.

Plecând în Moldova, G. Dulcescu scrie tovarășilor săi că a găsit destui tineri „doritori de luptă, numai arme să fie în cantități suficiente”¹³⁰. Aceste arme se vor putea cumpăra de la Paris de către Vasile Mălinescu ori Cozadini, dar, dacă e nevoie, el se arată dispus să-și vîndă averea și să plece personal în capitala Franței pentru procurarea și aducerea armelor¹³¹. În alte scrisori, el arată că vestea „constituției” din Țara Românească a produs o mare bucurie în Moldova, că propaganda revoluționară s-a întins în mai multe județe și că membrii comitetului din Iași au pregătit „o proclamație către popor precum și un proiect de constituție în conformitate cu a Valahiei”¹³².

În același timp, Grigore Ghica și P. Mavrogheni comunică și ei lui C. Negri că moldovenii doresc să aibă o constituție identică cu a muntenilor, situație menită să ducă la unirea celor două principate¹³³. Și D. Cantacuzino scria la 16 iulie, din Baia, lui Lascăr Rosetti că „numai prin unire” țările române își pot asigura viitorul; de aceea el exclamă: „Trăiască Daco-România”¹³⁴. Dealtfel, o manifestare concretă de

¹²⁶ *Ibidem*, p. 62.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 15.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 18.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹³¹ *Ibidem*, p. 19 și 74.

¹³² *Ibidem*, p. 99.

¹³³ *Ibidem*, p. 98 și 105 — 106.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 97 — 98.

unitate națională a moldovenilor se observase și în luna precedentă cu ocazia sărbătoririi „constituției” revoluționare din Țara Românească în orașele de la granița cu Moldova. De pildă, administratorul județului Rîmnicu Sărat a raportat Ministerului Trebilor din Lăuntru al Țării Românești că la această sărbătorire publică „au luat parte și mulți din orașenii moldoveni”, care au mărturisit că „asemenea prilej de obștească veselie doresc să sosească și la dinșii cît mai curînd, ca împreună să poată striga: «să trăiască unirea poporului român»”¹²⁵.

La 18 iulie 1848, comitetul revoluționar din Cernăuți cere celui din Iași o acțiune energică pentru salvarea Moldovei și „pentru viitorul fericit al României întregi”. În acest apel se subliniază că acum cînd „frații de peste Milcov” au început „lupta libertății României” se impune să „conlucrăm cu dinșii la același țel”¹²⁶. Că „mișcarea Valahiei spre dobîndirea neatîrnării naționale, ajutorul ce a primit ea de peste Carpați și călcarea hotarelor Moldovei de către o putere” ce se îndatorase, prin tratate, a le respecta sînt trei acte însemnate care „au să hotărască pentru totdeauna soarta provinciilor dunărene legată cu chestia orientului. Totodată declararea românilor din Banat și din Transilvania de a veni în ajutorul Moldovei și a Valahiei, cînd le-ar călca vreun dușman, este o dovadă de duhul ce insuflă astăzi pe toți românii”¹²⁷.

Moldovenii trebuie să se simtă încurajați de această conjunctură — se arăta, în continuare, în apelul revoluționarilor exilați — și, dacă singuri n-au putere, prin înțelegere „cu toți românii” vor putea dobîndi puterea necesară. Revoluția din Muntenia trebuie sprijinită „căci de va izbîndi ea, va izbîndi și Moldova. Soartele acestor două provincii sînt atît de legate împreună, încît ele vor avea totdeauna același viitor”. Datoria și interesul moldovenilor este să întindă minile la frații „de peste Milcov, ca frați de același singe și de aceeași soartă”, să protesteze împreună la consulatele străine și la Poarta otomană pentru încălcarea hotarelor; să trimită, de asemenea, „deputați cu protesturi energice și cu cereri de ajutor” la Dieta din Frankfurt, Camera din Paris și la guvernele Austriei și Prusiei. Comitetul sugera totodată o retragere în munți unde să se întemeieze un centru militar cu forțe adunate din Moldova, Transilvania, Banat și Muntenia, căci „de la curajul” și „de la patriotismul” revoluționarilor „atîrna acum independența României”¹²⁸.

Din însărcinarea comitetului revoluționar, Mihail Kogălniceanu a elaborat și publicat, la Cernăuți, în august 1848, noul program al mișcării intitulat *Dorințele partidei naționale în Moldova*. În acest amplu program sînt concentrate revendicările de bază ale mișcării naționale moldovene, necesare modernizării și dezvoltării țării pe calea progresului¹²⁹. Ca încununare a tuturor reformelor înscrise în program, „partida națională” mai propune: „Unirea Moldovei cu Țara Românească”, considerată drept „cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”. Kogălniceanu arăta că aceasta e „o unire dorită de veacuri de toți românii cei mai

¹²⁵ Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente, tom. II, p. 22.

¹²⁶ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 81.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 82.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 82 — 83.

¹²⁹ Vezi Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente, tom. IV, p. 89 — 137.

insemnați ai amînduror Principatelor, o *unire* pre care, după spiritul timpurilor, cu armele în mină au vroit să o săvîrșească Ștefan cel Mare și Mihail Viteazul, carele și ajunsese a se intitula : *Cu mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului*. Prejudiciile veacului și intrigile străinilor pînă acum au stăvilit această unire. Astăzi însă împrejurările ne sînt mai favorabile ca să putem realiza aceea ce strămoșilor noștri le-a fost cu puțință numai a dori¹⁴⁰. Kogălniceanu sublinia totodată că Unirea „este dictată atît de vederat prin aceeași origine, limbă, obiceiuri și interese”¹⁴¹.

Deși vorbește în program de „o naționalitate de opt milioane de români... care au rezistat tuturor viforelor ce au trecut peste țările noastre”, M. Kogălniceanu respinge învinuirea adusă de guvernul țarist revoluționarilor pașoptiști că ar urmări să unească toate provinciile românești și să formeze astfel un stat neatîrnat „daco-român”. El își motivează argumentația pe faptul că Principatele române — Moldova și Țara Românească — „nu-și pot apăra pămîntul lor însuși”, dărmite să mai fie „în stare... de a se pune deodată în război cu Austria, cu Ungaria și cu Rusia” pentru „a reconstitui vechea Daciei!”¹⁴². Se desprinde și de aici ideea că revoluționarii pașoptiști n-au înscris categoric, în programele lor, dezideratul unirii tuturor românilor într-un stat național independent din cauza condițiilor externe nefavorabile. O argumentație asemănătoare ne furnizează — după cum s-a arătat — și fruntașii revoluției muntene — N. Bălcescu și I. Ghica.

În Țara Românească, cu două săptămîni înainte de a începe revoluția, membrii partidei naționale au întocmit și înmînat un memoriu comisarului turc Talaat-Efendi care sosise la București. În acest memoriu, pe lingă revendicarea introducerii în țară a unor reforme moderate, se subliniază și tendințele de unitate națională a Principatelor române. „Prin situația lor geografică — se reliefa în încheierea memoriului —, prin omogenitatea populației lor și prin tendințele de a se grupa într-aceleși stat, aceste două Principate formează bulevardul Imperiului Otoman și bariera sa cea mai firească contra încălcărilor rapide ale panslavismului”¹⁴³. Este o încercare timidă de a prezenta problema unirii principatelor chiar în interesul asigurării integrității Imperiului otoman, spre a-i cîștiga adeviziunea.

După cum se știe, revoluționarii români au declarat la Islaz că „sînt o nație mai mult de 8 milioane suflete și, la orice invazie din afară ce le va amenința libertățile, fiecare va ști să-și apere vetrele”¹⁴⁴. Cu toate acestea, din motive de conjunctură internațională, în proclamație n-au inclus unitatea națională a românilor. Revoluționarii au înscris totuși în programul de la Islaz „independența administrativă și legislativă”

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 109 — 110.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 134.

¹⁴² *Ibidem*, p. 128.

¹⁴³ *Ibidem*, tom. I, p. 442.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 500.

a țării și neamestecul nici unei puteri din afară, ceea ce constituia, ca și revendicarea transilvănenilor, o afirmare națională categorică a poporului român¹⁴⁵ și un pas spre independență națională.

Tot spre a se evita o intervenție din afară, în proclamația de la Islaz nu s-a înscris nici problema unirii principatelor, dar imediat ce revoluția a ieșit victorioasă această revendicare legitimă a fost manifestată public în presa din București. Astfel, ziarul „Pruncul român”, editat de C. A. Rosetti, a publicat în primul său număr, adică la 12 iunie 1848, un articol manifest : *Către frații noștri din Moldova* în care li se spunea „Uniți-vă cu noi, frați de dincolo de Milcov, peste undele lui vă întindem brațele, dorind cu înfocare a vă da sărutarea frăției și a libertății. Munteanul și moldoveanul sînt toți români, sînt frați, o singură nație... Să ne dăm mina ca niște frați și să ne ajutăm unii pe alții. Uniți vom fi tari; uniți vom sta împotriva oricărui vrăjmaș al libertății noastre... Trăiască România”¹⁴⁶.

Peste două săptămîni, ziarul a publicat un nou articol, cu același titlu, în care moldovenii erau îndemnați să răstoarne tirania și despotismul întronat de domnitorul Mihail Sturdza, „ca toată nația română să fie liberă, ca toată nația română să alcătuiască un singur stat, un singur popor de frați”. Subliniindu-se că împreună cu moldovenii revoluționari vor fi „îndoit de fericiți” și „îndoit de puternici” și nimic nu le va putea rezista, articolul, făcînd apel la dorința intimă de unitate națională, preciza : „Frați moldoveni nu uitați că numai cînd vom fi un singur trup, precum sîntem și un singur suflet, vom fi liberi. Brațele noastre vă sînt deschise, deschideți-ne și pe ale voastre, veniți spre noi, precum venim spre voi... să formăm o singură nație, o singură Românie”¹⁴⁷.

La 19 iunie 1848 a început să apară, la București, „Poporul suveran”, ziar editat de D. Bolintineanu, care, de asemenea, de la primul număr, scria că va avea drept țintă „unirea provinciilor române și tot ce va putea duce România la fericire și la mărire”. Tot atunci ziarul menționa că „dacă principatele ar fi ocupate de armatele unei puteri străine „frații transilvăneni vor alergera să apere cauza naționalității române”¹⁴⁸. Această afirmație se bazează, probabil, pe știrile transmise din Orlat, la 8 iunie 1848, de Constantin Roman lui N. Bălcescu, despre încrederea în ajutorul grănicerilor români transilvăneni care „sînt pregătiți”. C. Roman scria „Vom trece noi granița... vom veni spre ajutoriu, frații mei” și tiranii „nu vor mai putea pune graniță între român și român” pentru că aceștia „își vor da mina unii cu alții, se vor iubi și se vor apăra de vrăjmașii interni și externi”¹⁴⁹.

Despre o eventuală participare la revoluție a grănicerilor transilvăneni tratează și scrisorile soției lui Eliade Rădulescu trimise, din Vilcele (lîngă Brașov), lui Gh. Barițiu la 17 și 19 iunie 1848. De pildă, Maria Eliade scria : „Acu este vremea să treacă (după cum îmi ziceai) grănițarii de aci, dincolo, în țară, ca să puie baricadă vie rusului. Mi-ai zis că nu

¹⁴⁵ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, p. 836.

¹⁴⁶ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. I, p. 547 — 548.

¹⁴⁷ *Ibidem*, tom. II, p. 139 — 140.

¹⁴⁸ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, p. 837.

¹⁴⁹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 320.

asteptăți aci decît o mișcare în țară și atunci vor videa cine au fost și sînt românii. Așa dar a sosit minutul, la arme și uniți-vă cu frații voștri, faceți o patrie, o glorie”¹⁵⁰. Peste două zile, ea scrie din nou „...rușii vin, frații noștri sînt hotărîți să se bată, comuna noastră patrie este în pericol! Cine trebuie să alerge în ajutorul ei, dacă nu frații români de aci”¹⁵¹. Totodată, ea roagă pe Gh. Barițiu să meargă la București spre a se înțelege cu Eliade și N. Goleșcu pentru participarea armată a transilvănenilor¹⁵².

În luna iulie 1848, articolele din presa bucureșteană pun tot mai insistent și problema unității naționale. Ziarul „Konstituționalul” pleda chiar pentru o unire a tuturor românilor. Astfel, la 8 iulie, el scria că „toate țările locuite de români trebuie să se numească indeobște România și să formeze un stat, pentru că toate sînt patria românilor și pentru că toți patrioții români locuitori pe dinsele formează nația română, care cere să fie una și nedespărțită”¹⁵³. Celelalte două ziare erau mai prudente.

La 13 iulie 1848, ziarul „Pruncul român” publica din nou un amplu și documentat articol despre unirea cu Moldova. Se arată că Țara Românească „trebuie neapărat să se unească cu Moldova”, pentru ca astfel să poată fi liberă, „mare și puternică”. Moldovenii și muntenii „nu fac decît o singură nație”, poartă același „nume de români”, vorbesc „aceeași limbă, au aceeași religie, aceleași interese, au suferit aceleași nenorociri și simt aceeași trebuință de îmbunătățire a soartei lor; alcătuiesc, cu un cuvînt, un singur corp”. Se menționa apoi că nici un român nu se va putea bucura pe deplin de victoria revoluției „pînă ce Moldova nu va fi liberă”, iar aceasta, la rîndul ei, chiar liberă fiind, „nu poate fi fericită pînă cînd nu va fi unită cu țara de dincoace de Milcov”. Izolate, Moldova, la fel ca și Muntenia, nu vor putea rezista și vor cădea pradă oricărui inamic. „România toată, această mare familie de frați, nu poate fi fericită, nu poate fi tare și puternică decît numai prin unire; prin unire numai vom alcătui un stat mare”, care să nu se teamă de străini și care să fie considerat „între celelalte state libere”. După ce se reliefează foloasele materiale ale unirii (pentru dezvoltarea economică și socială), la sfîrșitul articolului se face un nou apel către moldoveni: „Vă întindem mîna, frați moldoveni, în interesul nostru comun vă cerem unirea ... vom alcătui un singur stat, o singură nație, o singură Românie liberă, mare și puternică ... și cărei lucește un viitor plin de fericire”¹⁵⁴.

Ziarul „Poporul suveran” publica și el, peste șase zile, un nou articol intitulat *Unirea Moldovei cu Țara Românească*, în care, subliniind că „străbunii noștri au înțeles foloasele unei asemenea uniri”, autorul pune următoarea întrebare: „Acum însă, cînd principiul unirii se pune în lucrare de toate națiile ... vom fi noi de altă idee, noi care, firește, sîntem frați și care am declarat frăție, dreptate?”¹⁵⁵.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 147 și 322.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 325.

¹⁵² *Ibidem*, p. 147.

¹⁵³ Apud Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției române de la 1848, în țările române*, p. 839.

¹⁵⁴ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. II, p. 484 — 485; publicat fragmentar și în *Gîndirea social-politică despre Unire*, p. 40 — 42.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 628.

Îndată după publicarea acestor apeluri la unire ale revoluționarilor din Țara Românească și revoluționarii moldoveni, refugiați în Bucovina, prin pana lui Vasile Alecsandri, își arată și ei dorința înflăcărată de a se uni cu frații lor de peste Milcov. Astfel, la 25 iulie 1848, Vasile Alecsandri scrie lui N. Bălcescu și celorlalți „frați din Țara Românească” că izbinda lor „a fost în stare” să-i mîngîie de nenorocirile ce s-au abătut asupra Moldovei „căci pentru noi țara voastră este tot o patrie. . . Trebuie să te înștiințez — continuă Alecsandri — că dorul cel mai înfocat al nostru, a unei mari partide din Moldova, este unirea Moldovei cu Valahia sub un singur guvern și sub aceeași constituție”¹⁵⁶.

Și în presa europeană din această perioadă au apărut știri referitoare la dorința de unitate națională a românilor. Astfel, ziarul „Allgemeine Zeitung” din Augsburg scria, la 22 iunie 1848, că „poporul român din toate provinciile vrea să se unească într-o singură țară”; iar „Neue Rheinische Zeitung”, într-un articol din 12 iulie — după ce redă unele fragmente ale Proclamației de la Islaz — menționează că „mulți cred că la Iași domnitorul va fi izgonit și Moldova se va uni cu principatul de dincoace”.

Problema unirii Moldovei cu Țara Românească, ca prima fază a formării statului național român, cit și ideea unirii politice a celor trei țări române a preocupat și a frământat mult pe revoluționarii pașoptiști. În presă, programe, manifeste, apeluri, corespondență, memorii și acțiuni diplomatice s-a militat cu asiduitate, pentru a servi cauza unității naționale. Formarea noului stat național spre care se conjugau eforturile revoluționarilor, indiferent cum s-ar fi numit — România, Dacoromânia, Regatul Daciei — , însemna în mintea tuturor unitatea țărilor române, care li se părea atunci sigură și apropiată¹⁵⁷. Dealtfel, August Treboniu Laurian propusese, la 20 iunie 1848, lui Bălcescu, întrunirea unui „congres general” al tuturor românilor. Revoluționarii munteni, cei mai radicali, împărtășiseră ideea congresului, dar el nu s-a putut ține din cauza conjuncturii internaționale nefavorabile.

Aron Pumnul, Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și alți revoluționari transilvăneni erau insistent chemați la București, pentru consultări privitoare la „cauza generală a românilor”¹⁵⁸. Speranța de a atrage regimentele grănicerești române din Transilvania, pentru apărarea revoluției din Muntenia, nu s-a împlinit. Au venit în schimb din Transilvania mulți intelectuali care au servit revoluția în calitate de comisari de propagandă prin județe¹⁵⁹.

Ion Ghica, trimis al guvernului revoluționar muntean la Constantinopol, a discutat „problema unirii celor două principate” și anunța, la 22 iulie 1848, că a găsit favorabili pe unii dregători otomani. El credea că, dacă muntenii și moldovenii ar face „o cerere colectivă către Poartă”, ar obține „un succes sigur”¹⁶⁰. Deputăția munteană trimisă în august 1848 la Constantinopol, pentru a obține recunoașterea de către Poartă a regi-

¹⁵⁶ *Gîndirea social-politică despre Unire*, p. 43.

¹⁵⁷ *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 37.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁵⁹ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, p. 838.

¹⁶⁰ Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *op. cit.*, p. 307.

mului revoluționar, a încercat, fără succes, să obțină înfăptuirea unirii Principatelor¹⁶¹. A. G. Golescu-Negru se străduia să cîștige sprijinul guvernului francez pentru unirea principatelor; iar Ion Maiorescu, trimis la Frankfurt, căuta sprijinul parlamentului german pentru aceleași revendicări, în forme variate¹⁶².

Rusia țaristă a reprobato prima — pe cale diplomatică și apoi militară — tendințele revoluționarilor pașoptiști de a se uni într-un stat național independent¹⁶³. Într-o notă, din 19 iulie 1848, Ministerul de Externe țarist condamna pe revoluționarii români care ar fi urmărit să extindă mișcarea și asupra Moldovei, să răstoarne ordinea stabilită și să realizeze „unirea celor două principate într-un singur stat fără vreo legătură cu Rusia sau Poarta otomană”¹⁶⁴. Totodată, Rusia țaristă a trimis trupe să înăbușe revoluția și a făcut presiuni asupra Turciei să grăbească și ea intervenția armată în Țara Românească.

Poarta otomană, la rîndul ei, nelăsîndu-se prea mult invitată să intervină în Muntenia, a destituit pe Soliman Pașa — care recunoscuse regimul revoluționar din București — și a pus în fruntea trupelor turcești de la Dunăre pe Fuad Efendi cu misiunea expresă de a trece la reprimarea mișcării. Fuad Efendi, venind cu oștirea otomană la București, a arestat pe fruntașii revoluției și a înăbușit în singe rezistența eroică a pompierilor din Dealul Spirii.

Problema unității naționale după înăbușirea revoluției din principate

cauza revoluției și a unității naționale va fi apărută și pe mai departe — cu metode diferite și în condiții grele, dar cu aceeași înflăcărare — de luptătorii pașoptiști. În anii imediat următori înăbușirii revoluției, lupta pentru unitatea națională a continuat pe plan intern și extern, în fruntea ei aflîndu-se cei mai cunoscuți revoluționari pașoptiști din țările române ca: N. Bălcescu, C. A. Rosetti, I. Ghica, Al. G. Golescu, I. Eliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, C. Negri, Al. I. Cuza, V. Alecsandri, Gh. Barițiu, Avram Iancu, Simion Bărnuțiu, Eftimie Murgu, Ion Maiorescu și mulți alții.

E de subliniat că agenții diplomatici ai guvernului revoluționar din București și-au prelungit activitatea în străinătate și după 13 septembrie, încercînd să obțină sprijinul guvernelor, pe lingă care au fost trimiși, pentru cauza unității naționale românești sau cel puțin pentru unirea principatelor. Astfel A. G. Golescu scria din Paris, lui Ion Ghica, că guvernul francez a promis că va trimite instrucțiuni precise reprezentantului său la Constantinopol, pentru a sprijini constituția și „unirea celor două principate”¹⁶⁵. Același lucru îl aflăm și dintr-o notă publicată la 30 septembrie 1848, în „Gazeta de Transilvania”, în care se precizează că Aupick,

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 308.

¹⁶² Cornelia Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, p. 130.

¹⁶³ *Desăvîrșirea unif.cării statului național român ...*, p. 37.

¹⁶⁴ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. II, p. 609 — 610.

¹⁶⁵ *Ibidem*, tom. IV, p. 325.

ambasadorul Franței la Poarta otomană, a primit „categorice instrucții” să propună sultanului „uniunea ambelor principate sub o constituție”¹⁶⁶.

Ion Maiorescu, în calitate de „plenipotențiar” al guvernului revoluționar muntean pe lângă guvernul și parlamentul german de la Frankfurt, milita pentru unirea principatelor, căutînd totodată să familiarizeze pe interlocutorii săi „și cu ideea unei Români întregi”¹⁶⁷. Pentru a-l cointereza pe baronul Gagern, președintele parlamentului german, să sprijine pe români, i-a sugerat o eventuală unificare politică a Moldovei, Munteniei, Transilvaniei și Bucovinei, care toate să formeze „un singur regat România, să se denumească un prinț austriac” și „să stea regatul sub protecțiunea Germaniei”¹⁶⁸. La 17 septembrie și 4 noiembrie 1848, I. Maiorescu a prezentat guvernului Germaniei ample memorii privind situația politică și economică a provinciilor românești, numărul locuitorilor și dorința lor de unitate și libertate națională¹⁶⁹. El ținea să sublinieze că Transilvania, datorită poziției sale geografice, „numai împreună cu Principatele danubiene va putea ajunge vreodată la o stare materială plăcută; și astăzi produsele industriale ale sașilor numai în Principatele danubiene își au a lor piață. De aici — preciza el — ar ieși pentru viitorul stat român de sine stătător un teritoriu ce ar cuprinde cam întreaga Dacie veche”¹⁷⁰.

Pledînd pentru formarea regatului României „sub protecțiunea Germaniei”, Maiorescu urmărea în primul rînd realizarea unității naționale a poporului român, convins fiind că, odată statul unitar creat, împrejurări viitoare aveau să înlesnească înlăturarea protecțiunii, care nu putea fi mai apăsătoare decît cea a imperiilor absolutiste vecine. Maiorescu insistă ca Germania să trimită ambasadori la Constantinopol și Petersburg care să apere interesele românilor; sugera și lui A. G. Golescu să propună guvernului francez și celui englez să convoace o conferință franco-anglo-germană, pentru organizarea viitoare a Principatelor române. Promisiuni a primit multe, dar, practic, nu s-a putut realiza nimic. De aceea, ajungînd la concluzia că nu se poate sprijini pe o Germanie centrală iluzorie — care nu avea armată proprie și nu se putea impune nici Prusiei și nici Austriei¹⁷¹ — I. Maiorescu a părăsit, în decembrie 1848, Frankfurtul, plecînd la Viena cu nădejdea că va primi acolo un ajutor pentru cauza unității naționale românești¹⁷².

La 14/26 septembrie 1848, cea de a treia adunare de la Blaj, pe lângă hotărîrile de înarmare a poporului român, pentru apărarea drepturilor sale, aprobă și un memoriu către Parlamentul din Viena în care se arată dorința națională a românilor ardeleni de a face parte dintr-o „Uniune liberă a unor popoare libere sub conducerea Austriei”. În acest memoriu, redactat după sugestiile lui A. G. Golescu¹⁷³, românii transilvăneni cer

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 567.

¹⁶⁷ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui. 1811 — 1911*, București, 1912, p. 206 — 207.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 211 și 213; vezi și J. Lupaș, *op. cit.*, p. 251.

¹⁶⁹ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 387 — 400.

¹⁷⁰ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române ...*, p. 841; vezi și Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *op. cit.*, p. 308.

¹⁷¹ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 262.

¹⁷² *Ibidem*, p. 233 și 256 — 257.

¹⁷³ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 341.

și ocrotirea „fraților lor din Principatele Dunărene” a căror bunăstare va influența prosperitatea economică a Transilvaniei¹⁷⁴.

La începutul lunii noiembrie 1848, N. Bălcescu, după multe peripeții, a ajuns la Sibiu¹⁷⁵ unde a sfătuit Comitetul național român „să convoace o adunare națională care să înceapă a organiza Transilvania ca o țară românească și a o declara astfel”. Ardelenii au și făcut acest lucru, dar comandantul trupelor austriece din Transilvania, ca să-i paralizeze, le-a cerut să facă două adunări una cu românii uniți și alta cu cei neuniți; pentru ca astfel cu dogma religioasă, ce fusese ștearsă la Adunarea de la Blaj, să-i poată el dezbină mai ușor. N. Bălcescu a povățuit și pe românii bănățeni să trimită deputați la acele adunări și „împreună să ceară ca românimea toată, cită se află în imperiul austriac să formeze un corp nedespărțit, avind aceeași organizație și aceeași administrație”¹⁷⁶. Scriind din Belgrad aceste lucruri lui I. Ghica, la 16 decembrie 1848, N. Bălcescu își exprima convingerea că „acum soarta românimei va fi mult îmbunătățită și că Transilvania și Banatul, dezmădulate de Ungaria, s-au apropiat mult de unirea cu noi”¹⁷⁷.

Comitetul național român din Sibiu a ținut totuși, la 16 decembrie 1848, o singură adunare reunită — așa cum sugerase N. Bălcescu — și a trimis o delegație cu un memoriu la împăratul Austriei Francisc Josif. La Viena se vor întâlni delegații transilvăneni cu bănățenii și bucovinenii și vor redacta o petiție națională comună, a cărei primă revendicare era „Unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură națiune independentă, sub sceptrul Austriei, ca parte întregitoare a monarhiei”¹⁷⁸.

Această petiție-memoriu, prin care se cerea constituirea „națiunii române într-un corp statal unitar în cadrul monarhiei”, a fost citită, la 13 februarie 1849, în fața împăratului Austriei de episcopul Andrei Șaguna¹⁷⁹. Printre semnatori mai figurau: A. T. Laurian, protopopul Popasu, Iosif Pop, Iacob Bologa în numele românilor din Transilvania; Lucian Mocioni, Ion Mocioni și Ioan Dobran pentru Banat; Eudoxiu Hurmuzachi și M. Botnariu din Bucovina ș. a. La redactarea textului a colaborat și I. Maiorescu¹⁸⁰. Într-un apel al deputaților români, adresat întregii populații românești din Imperiul habsburgic, se arătau foloasele care ar decurge din „unirea tuturor românilor” din monarhie într-o „națiune de sine stătătoare, sub sceptrul Austriei”. În apel se pledează pentru constituirea unei „Românii austriece” care să aibă „capul său național român și politic și bisericesc”, credincios împăratului, să aibă „senatul și administrațiunea sa națională română”, cu limba, adunările și instituțiile, de asemenea, românești¹⁸¹.

Unirea românilor din Imperiul austriac într-un corp național distinct în cadrul monarhiei este aprobată atît de fruntașii politici români din

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 337 — 339.

¹⁷⁵ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență* ..., p. 116.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 118.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 119.

¹⁷⁸ Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției de la 1848 în țările române*, p. 841—842.

¹⁷⁹ Ion Șendrulescu, *op. cit.*, p. 224.

¹⁸⁰ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 194.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 343 — 346.

monarhie cît și de mulți revoluționari din principate, văzînd în aceasta un mijloc de consolidare a naționalității românești și o treaptă spre înfăptuirea unui stat român independent. Gheorghe Hurmuzachi scria, atunci, că „unirea, organizația națională și concentrarea tuturor românilor din Austria într-un mănunchi, este atît de frumoasă, atît de mare, atît de grandioasă, încît curajoșii bărbați care pentru prima dată au exprimat-o în fața tronului și se străduiesc s-o înfăptuiască, vor trece în istoria poporului nostru drept cei mai mari binefăcători”¹⁸².

Oricum, formarea unui stat românesc în cadrul monarhiei habsburgice era considerată de luptătorii pașoptiști ca un mare pas înainte pe calea înfăptuirii unității naționale depline a românilor¹⁸³; ea nu s-a putut realiza, deși împăratul Francisc Iosif, speriat de revoluție, se arătase favorabil la început.

Aici este cazul să menționăm că, în iarna anului 1848 — 1849, în situația cînd înăbușirea brutală a revoluției din principate era un fapt implinit și cînd se prevedea o intervenție iminentă a trupelor țariste contra-revoluționare în Transilvania, fruntașii pașoptiști atrăgeau atenția că trebuie făcut totul pentru salvarea naționalității române. Zvonul că românii din Transilvania și Banat ar fi primit de la împărat dreptul de a fi guvernați de un voievod român este considerat de N. Bălcescu ca „un mare pas al naționalității noastre”. Marele democrat revoluționar scria la 21 ianuarie 1849 lui Ion Ghica că el pune problema naționalității „mai presus de libertate”. Pînă cînd un popor „nu va exista ca nație, n-are ce face cu libertatea. Libertatea se poate lesne redobîndi, cînd se va pierde, iar naționalitatea nu. De aceea — sublinia Bălcescu — eu crez că în poziția de acum a țării noastre trebuie să ținem mai mult a păstra naționalitatea noastră, atît de amenințată, și să cerem atîta libertate, pe cît ne este neapărată pentru dezvoltarea naționalității noastre”¹⁸⁴.

Tot la îndemnul lui N. Bălcescu, A. C. Golescu (Albu) și Ion Ionescu de la Brad au mers în ianuarie 1849 în taberele române din Munții Apuseni¹⁸⁵, unde s-au sfătuit cu Avram Iancu, Buteanu și Dobra în privința întreprinderii unor acțiuni pentru salvarea naționalității cît și asupra adunării de fonduri pentru sprijinirea cauzei revoluției din principate.

La 14 februarie 1849, Ion Ionescu de la Brad a trimis lui A. G. Golescu (Negru), la Paris, informații ample asupra problemelor discutate cu prefectii legiunilor române din Munții Apuseni. Astfel, el arată că s-a hotărît că „în Ardeal, Bucovina și Banat trebuie să se lucreze pentru românism”, indiferent de soarta Imperiului habsburgic ori otoman. Pentru aceea vor trebui să se adune fonduri și să se trimită delegați la Viena, Frankfurt, Berlin și Paris. S. Bărnuțiu, deși era mai sceptic în privința posibilității adunării de fonduri, pentru sprijinirea emigranților de peste Carpați, reliefa și el că „românii din Transilvania sînt datori a ajuta și a sprijini din toate puterile pe conaționali lor din Principatele danubiene”. Se menționa totodată că se speră în ajutoare bănești și de la moldoveni în care scop Al. C. Golescu o să treacă și în Bucovina. Ion Ionescu

¹⁸² *Ibidem*, p. 195.

¹⁸³ Vasile Maciu, *Crearea României moderne* ..., p. 107.

¹⁸⁴ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență* ..., p. 129.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 125.

serie, în continuare, că „ideea de a se uni toți românii” a găsit-o „foarte răspîndită” în popor, care vede „în ridicarea vămilor dintre Banat, Ardeal și Principate ... foloasele materiale ale unirii; însă românului nu este ertat a căuta de a se uni pe cînd toate neamurile celelalte caută a se uni”. Românii bănățeni văd și ei bine că „de vor fi uniți cu cei din Principate, apoi ei vor fi domnii Banatului”. În încheiere el își exprimă regretul că românii ardeleni au numai lănci, n-au arme și „fără arme nu este mîntuire”¹⁸⁶.

După înăbușirea revoluției din principate, luptătorii pașoptiști, siliți să emigreze în străinătate — la Constantinopol, Brussa, Paris, Viena, Cernăuți etc. —, au încercat să se organizeze împreună moldoveni și munteni spre a-și putea atinge mai ușor ținta imediată care era unirea țărilor lor. Întrîndu-se, în martie 1849, exilații români din Constantinopol au încheiat un jurnal, în care au arătat că „interesul național cere ca ambele emigrații române din Moldova și Țara Românească să se împreune sub o singură direcție, care să lucreze pe lîngă cabinetele și popoarele europene pentru unirea ambelor principate într-un singur stat, sub suzeranitatea Turciei”, cu dreptul de a înfăptui, pe temeiul autonomiei, și o reformă potrivită cu trebuințele societății¹⁸⁷.

Emigranții au hotărît ca acțiunile să fie dirijate de un comitet; N. Bălcescu și Răducanu-Rosetti (din Moldova) au fost desemnați ca secretari. În calitate de secretar, N. Bălcescu face un călduros apel la unire către toți emigranții munteni și moldoveni. Precizînd că „unire națională și libertate vrem”, N. Bălcescu ținea să sublinieze că „nu poate fi libertate fără putere și noi românii nu vom putea fi puternici pînă cînd nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unimea națională dar e singurul principiu de viață, singurul principiu de mîntuire pentru noi”. De aceea — continuă Bălcescu — e vremea „ca, moldoveni și munteni, să ne aducem aminte că sîntem români, să ne strîngem împreună inimă lîngă inimă, să ne organizăm, să ne concentrăm toate puterile, toate voințele într-o singură putere, într-o singură voință”¹⁸⁸. El propune ca șef al emigrației pe C. Negri.

În mai 1849, emigranții din Brussa au aprobat inițiativa celor din Constantinopol arătînd că sînt de acord atît cu „uniunea ambelor principate” cît și cu persoana lui C. Negri ca șef al comitetului moldo-muntean care să conducă acțiunile pentru unire. Ca membri în comitet au fost aleși V. Alecsandri, Al. G. Golescu, I. E. Rădulescu și Christian Tell¹⁸⁹.

Dar exilații români de la Paris n-au aprobat alegerea făcută la Constantinopol și atunci C. Negri s-a retras, în vara anului 1849, de la conducere¹⁹⁰. S-au constituit apoi alte comitete la Paris și s-au căutat totodată și alte forme de organizare în jurul revistelor ce au luat ființă în capitala Franței: „România viitoare” (1850), „Junimea română” (1851)

¹⁸⁶ Biblioteca Centrală de Stat, fondul M. Kogălniceanu, dos. I.XXXV/5; vezi și Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834 — 1849*, p. 188 și 191.

¹⁸⁷ Cornelia Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848 ...*, p. 133; Ion Șendrulescu, *op. cit.*, p. 227.

¹⁸⁸ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență ...*, p. 135 — 136.

¹⁸⁹ Ion Șendrulescu, *op. cit.*, p. 227.

¹⁹⁰ Cornelia Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848 ...*, p. 134—135.

și „Republica română” (1851), reviste, dirijate de N. Bălcescu și C. A. Rosetti, care prin însuși titlul lor semnificativ arătau programul și scopul luptei emigranților pașoptiști. În coloanele acestor publicații au apărut manifeste, apeluri și indemnuri la luptă pentru unitate politică¹⁹¹. „Junimea română” preciza, de la primul număr, că unul din țelurile ei este „Independența și unirea tuturor românilor”¹⁹².

Intrucât condițiile externe nu erau favorabile unirii simultane a celor trei țări române, revoluționarii pașoptiști, atît în țară cit și în emigratie, au ajuns la concluzia că e oportun să se meargă treptat la constituirea statului național român, făcîndu-se primul pas prin unirea Moldovei cu Muntenia. N. Bălcescu însuși la sfîrșitul anului 1849, deși sublinia că ținta principală a românilor trebuie să fie „unitatea națională”, singura care „ne poate pune în stare a ne împlini misia noastră în omenire”, atrăgea atenția că „acum practicabil în această privință” este „unirea Principatelor deocamdată”¹⁹³.

În anul 1850, publicîndu-și în „România viitoare” lucrarea sa *Mersul revoluției în istoria românilor*, N. Bălcescu expunea un adevărat program revoluționar pentru înfăptuirea unității naționale a românilor¹⁹⁴. El milita pentru „solidaritatea tuturor românilor”, pentru „unirea lor într-o singură nație, unire la care sînt meniți prin naționalitate, prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, sentimente, prin poziția geografică, prin trecutul lor și, în sfîrșit, prin nevoia de a se păstra și de-a se mîntui”¹⁹⁵. Bălcescu sublinia că revoluția viitoare, spre deosebire de cea de la 1848, „va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi *Dreptate, Frăție, Unitate*. Ea va fi o revoluție națională”¹⁹⁶. El își exprima totodată încrederea că unitatea națională, pe care au visat-o voievozii noștri, dar n-au putut-o realiza, o va înfăptui poporul nostru.

Tot în 1850, într-o scrisoare către A. C. Goleșcu, N. Bălcescu sublinia că mai erau de făcut alte două revoluții, *una pentru unitatea națională* și *alta pentru independența națională*, pentru ca națiunea română „să reîntre în plenitudinea drepturilor sale naturale”. El arată, pe bună dreptate, că unirea Moldovei și Țării Românești „este un fapt împlinit pentru toată lumea” și „nu poate să nu se realizeze neîntîrziat”, iar românii din Austria cer cu multă insistență a se constitui „într-un singur corp de națiune de trei milioane și jumătate”. Cînd aceste „două mari grupe de patru milioane și de trei milioane și jumătate de români se vor constitui unul alături de celălalt, cine le va mai putea împiedica să se unească? *România noastră va exista deci* ... E orb cine n-o vede ... eu cred că nu vom mai avea mult de suferit” — își exprimă convingerea intimă N. Bălcescu¹⁹⁷, iar viitorul avea să confirme în anii memorabili 1859, 1877 și 1918 previziunile marelui democrat revoluționar, chiar dacă mijloacele de realizare au fost puțin diferite.

¹⁹¹ Ion Șendrulescu, *op. cit.*, p. 236.

¹⁹² *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, p. 59.

¹⁹³ N. Bălcescu, *Opere, IV, Corespondență* ..., p. 248.

¹⁹⁴ Vasile Maciu, *Crearea României moderne* ..., p. 108.

¹⁹⁵ *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, p. 52.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 53.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 49.

Tendința de unitate a poporului nostru — întemeiată pe comunitatea de origină, de neam și limbă și pe legăturile multilaterale dintre cele trei țări române — a fost prezentă secole de-a rândul, afirmându-se cu vigoare deosebită odată cu apariția elementelor capitaliste și cu formarea națiunii române. Mișcarea națională și antifeudală a românilor, care se înfiripă în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, a luat o tot mai mare amploare în ajunul anului 1848. Intensificarea activității cărturarilor din toate provinciile românești, în deceniile anterioare revoluției pașoptiste, a dus la unitatea culturală a poporului român care a prefațat și a pregătit viitoarea unire politică.

Revoluția din 1848, provocată de adâncirea crizei feudalismului, a deschis calea și în fapt a creat un teren favorabil luptei publice de amploare pentru înfăptuirea unității și independenței naționale a poporului român. Chiar dacă împrejurările politice externe nu le-au permis revoluționarilor pașoptiști să înscrie în programele lor unitatea națională deplină, iar unii au proclamat numai unirea Principatelor române (bineînțeles ca primă fază), ideea unirii tuturor românilor o găsim exprimată în timpul revoluției în presă, în corespondență, în memorii, în manifestările publice și în însăși participarea unor luptători dintr-o țară în alta la acțiunile revoluționare.

Învățămintele revoluției i-au făcut pe patrioții români, în țară ori în exil, să-și clarifice pozițiile și să-și aleagă metodele cele mai eficiente pentru realizarea unității politice, adică pentru înfăptuirea statului național român.

Unirea principatelor din 1859, cucerirea independenței și desăvîrșirea unității statului național român din 1918 sînt momente cruciale ale istoriei noastre moderne, care își au rădăcinile în ideile programatice ale revoluției pașoptiste și pentru realizarea cărora poporul român, însuflețit de idealurile mărețe de libertate și unitate națională, a luptat eroic decenii de-a rândul.

LA RÉVOLUTION DE 1848 ET LE PROBLÈME DE L'UNITÉ NATIONALE

RÉSUMÉ

Des siècles durant, l'unité et la liberté nationale ont représenté des desiderata fondamentaux du peuple roumain, s'affirmant puissamment surtout à l'époque moderne, simultanément à la désagrégation du système féodal, à l'apparition des rapports de production capitalistes et à la formation de la nation roumaine. Les idées et les tendances d'unité du peuple roumain se fondaient sur la communauté d'origine et de langue, sur la continuité de son existence sur le territoire de l'ancienne Dacie et sur les relations multiformes entre les trois pays roumains.

La conscience politique de l'unité d'origine transmise d'une génération à l'autre — et transformée, au long du temps, en conscience nationale

— se fait jour dans toute la culture roumaine, depuis les chroniqueurs aux représentants de l'École transylvaine, et puis chez les publicistes et les lettrés du XIXe siècle qui, animés de grandioses idéaux d'unité et de liberté nationale, ont lutté par l'écrit et l'action pour l'union des pays roumains et la constitution d'un État moderne. D'ailleurs, les intellectuels éclairés du temps ne faisaient qu'exprimer les aspirations du peuple roumain à l'unité nationale, popularisant cette idée par la presse, la littérature, l'art et des ouvrages socio-historiques. L'intensification de l'activité des érudits de toutes les provinces roumaines, pendant la décennie antérieure à la révolution de 1848, a mené à l'unité culturelle du peuple roumain qui allait préfacier et préparer la future union politique.

Après un développement impétueux des nouvelles forces productives, après une fructueuse activité des érudits et en général des éléments progressistes des pays roumains, il était naturel que le problème de l'unité nationale acquière des contours plus précis dès le déclenchement de la révolution de 1848, révolution engendrée par l'approfondissement de la crise du système féodal et l'intensification de la domination étrangère. La révolution de 1848, créant un cadre favorable de manifestation, a ouvert la voie à la lutte publique, d'envergure, pour l'accomplissement de l'unité et de l'indépendance nationale du peuple roumain, implicitement pour l'édification de la Roumanie moderne.

Bien que le mouvement ait poursuivi — outre le renversement du système féodal et l'instauration de celui bourgeois — l'union des trois pays roumains en un État national, indépendant et modernisé au point de vue de la législation, les révolutionnaires des années 48, du fait des conditions extérieures défavorables, n'ont pu exprimer catégoriquement dans leurs programmes ce desideratum dans son ensemble. Parfois ils ne l'ont introduit qu'en partie, preposant en tant que premier objectif seulement l'union de la Moldavie à la Valachie en un État indépendant qui aurait constitué, certes, un fondement pour l'union de la Transylvanie. Pendant la phase finale de la révolution l'on proposa également l'union du Banat, de la Transylvanie et de la Bucovine en un État roumain sous l'égide de l'Autriche, pour sauver la partie de la nation roumaine soumise à la domination de l'Empire des Habsbourg ; on visait à ce qu'au moment opportun cet État s'unisse à celui d'au-delà des Carpates, c'est-à-dire aux Principautés, ce qui aurait permis de parachever l'unification de l'État national roumain.

Même si l'union des trois pays roumains n'a pas été officiellement proclamée en 1848 dans des programmes, nous la retrouvons en échange clairement exprimée dans la presse, la correspondance, les manifestations publiques des révolutionnaires et surtout dans la participation des insurgés d'un pays aux actions de la révolution de l'autre pays. La formation du nouvel État national, sur laquelle convergeaient les efforts des révolutionnaires, indifféremment de la dénomination qu'on lui aurait donnée — Roumanie, Dacoromania, le royaume de Dacie — signifiait pour tous l'unité des pays roumains qui leur semblait alors sûre et prochaine.

Mais les conditions extérieures n'étant pas favorables à l'union simultanée des trois pays roumains, les révolutionnaires de 1848 aboutirent

à la conclusion qu'il était opportun de passer progressivement à la formation de l'Etat national roumain, le premier pas à faire en étant l'union de la Moldavie à la Valachie. Vers la fin de l'année 1849, N. Bălcescu, bien que soulignant que le principal but des Roumains devait être „l'unité nationale”, la seule „à nous donner la possibilité de remplir notre mission dans le monde”, déclarait que pour le moment on ne pouvait envisager que l'union des Principautés. L'année suivante il relevait qu'il y avait encore deux révolutions à faire, l'une *pour l'unité nationale* et l'autre *pour l'indépendance nationale*, afin que la nation roumaine „puisse rentrer dans la plénitude de ses droits naturels”; l'avenir allait confirmer les convictions du grand démocrate révolutionnaire même si les moyens de réalisation de celles-ci furent en quelque sorte différents.

DE

GH. PLATON

Revoluția de la 1848, se știe, este rezultatul firesc, necesar, al unei îndelungi evoluții și acumulări. Constituit în națiune, poporul român și-a manifestat deschis voința de a trăi și de a se dezvolta în conformitate cu propriile sale nevoi și aspirații. Programul revoluționar care dădea expresia tuturor năzuințelor din cursul unui întreg secol de căutări și frământări neîncetate avea drept obiectiv integrarea românilor în orbita civilizației europene, prin impunerea unei organizări în raport cu „spiritul veacului”.

Eliberat de cătușele feudale, într-un stat unitar și independent, poporul român, stăpîn pe destinele sale, putea să contribuie, cu talentele și capacitatea sa creatoare, la tezaurul civilizației umane.

Trezirea poporului la viață conștientă proprie nu se manifestă întotdeauna puternic, spectaculos. Izbucnirile violente, de forță, alternează cu îndelungi perioade de acumulare, de luptă surdă, nu mai puțin bogate în consecințe. Răscoala din 1784 sau revoluția din 1821 au reprezentat manifestări puternice în cursul cărora poporul și-a afirmat dorința de viață demnă, socială și națională. Pe popor se sprijină cărturarii atunci cînd utilizează argumentele luminismului, în numele dreptății istorice; la starea sa fac apel pentru a justifica dreptul la viață demnă, cu valorile pe care doar el le păstrează participă românii la tezaurul civilizației umane.

Oamenii de cultură, chiar cei cu un puternic simț al clasei din care fac parte, își creează valorile pornind de la popor; legitimează drepturile acestuia chiar atunci cînd încearcă să-și fundamenteze propriile lor interese. Cele mai înaintate spirite ale epocii moderne, o mărturisesc, își trag seva creației lor din popor. Militantismul ideologiei și culturii românești din secolul care a precedat revoluției reflectă veridic această realitate. Conștiința că poporul reprezintă factorul esențial al existenței istorice, substanța activă a acesteia, că de ridicarea lui la viață demnă depinde viitorul României devine tot mai clară. Constatarea aceasta nu este desprinsă doar din analiza teoretică a realităților, ci din însăși desfășurarea practică a istoriei noastre în întreaga sută de ani care a precedat revoluția de la 1848.

Aspirațiile românilor de a se dezvolta liber, de a se încadra în circuitul civilizației moderne, aspirații care, în secolul al XVIII-lea, devin tot mai puternice, nu pot fi justificate prin interesele limitate ale unui grup sau ale unei clase, ci numai prin cele generale, ale poporului. Deci, din rațiuni ce decurg din procesul însuși al dezvoltării istorice, poporul apare pe primul plan al istoriei.

Procesul de conștientizare, ce-și găsea o expresie atât de vie în ideologia secolului al XVIII-lea și în cea de la începutul secolului următor, este propriu, în egală măsură, și poporului. Transformările structurale ale secolului au afectat conștiința acestuia, atât prin acțiunea directă, cât și prin cea mijlocită a activității cărțurărești.

Anul 1848, așa cum s-a mai arătat, reprezintă nu începutul, ci punctul final al unei evoluții; saltul calitativ al unei îndelungate acumulări. Ieșite din experiența vieții practice și confruntate mereu cu aceasta, punctele programatice ale programului revoluționar stabileau normele de organizare a României viitoare, în acord și cu năzuințele generale, dar și cu posibilitățile istorice concrete. În cursul acestei îndelungate evoluții, ideologia s-a maturizat, a devenit consistentă tocmai prin faptul că exprima mai viu, mai complet, năzuințele generale ale poporului, nu rupt de existența concretă a acestuia, ci în indisolubilă legătură cu ea.

În forme și într-o manieră ce, adesea, exprima mai direct și concret nevoile imediate, masele, în preajma anului 1848, își însușiseră ideile mari care urmau să fie rezolvate de societatea românească. Împrejurările istorice — asupra cărora nu este locul să stăruim aici — definiseră clar situația revoluționară în cursul căreia, divers și continuu, masele își exprimaseră hotărât voința de a nu mai trăi ca înainte, ci de a organiza o lume bazată pe principiile de libertate și egalitate.

Este clar, deci — chestiunea nu solicită a fi îndelung argumentată, adevărul se desprinde chiar și din analiza generală a evoluției istoriei noastre — în secolul care a precedat revoluției de la 1848, în preajma revoluției, necesitatea transformării era resimțită acut de popor, în totalitatea lui. Frământările ce dădeau expresie crizei sistemului feudal — pe planul ideologiei sau al acțiunilor directe — se desfășurau pe planul luptei revoluționare generalizate a întregului popor, extrăgându-și substanța și viabilitatea tocmai din existența acesteia. Această luptă generală — a cărei realitate a fost amplu demonstrată în istoriografia ultimilor 25 ani — trebuia însă dirijată, canalizată, înzestrată cu program corespunzător, conștientizată deplin, la nivelul impus de cerințele epocii. Este, tocmai, ceea ce au încercat să facă conducătorii revoluției de la 1848. Cei mai lucizi dintre aceștia au înțeles, încă de la început, că ei nu pot acționa decât în acord cu masele, că nu au altă calitate decât de a îndruma și orienta nevoile și aspirațiile poporului.

Aprecierea lui N. Bălcescu, valabilă, într-un oarecare sens, pentru revoluția românească în întregul ei, este cât se poate de semnificativă în acest sens: „Comitetul revoluționar — notează istoricul — nu el făcu revoluția, el puse numai mâna pe ea, o dirijă, o orîndui. El a formulat într-un program sentimentul popular și îi dădu ideea revoluționară”¹.

Aceste observații preliminare ne îngăduie să formulăm unele constatări pe care le considerăm deosebit de utile pentru stabilirea rolului jucat de masele populare, de popor, în revoluția de la 1848. Pornind de la premisa în conformitate cu care necesitatea transformării era acut resimțită și solicitată de popor, că acesta nu mai putea și nu mai voia să trăiască

¹ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, ediție critică de G. Zane, Edit. Acad., București, 1964, p. 278.

în vechile condiții, că era gata să se angajeze activ în opera de transformare a societății, era evident că răsturnarea revoluționară, în condițiile dezvoltării noastre istorice, nu se putea realiza de un grup restrîns, ci prin manifestarea voinței generale. Dealtfel, cu excepția Moldovei, din cauze asupra cărora vom stărui, tactica adoptată de conducători a fost tocmai aceea de a prezenta revoluția drept ceea ce este : o manifestare a dorinței unanime a întregului popor.

Separația ce a adus atîtea prejudicii poporului român în decursul istoriei sale nu mai era sprijinită la jumătatea secolului al XIX-lea decît de niște granițe șubrede, pe care le menținea încă forța celor trei imperii reacționare. În fapt, pe întregul teritoriu istoric, românii se afirmau ca un popor uimitor de unitar, nu numai prin limbă, năzuințe, obiceiuri, religie, dar și prin o ideologie și o conștiință unică, ce-și găsiseră o puternică expresie în perioada care a precedat revoluția. Această unitate, atît de complex ilustrată în interior, este constatată de toți cei cărora existența și năzuințele poporului român le erau apropiate. Această unitate, ce găsea forme înalte de expresie în condițiile constituirii românilor în națiune, trebuia, nu putea să nu ducă la unitate pe planul luptei pentru realizarea practică a dezideratelor sociale și naționale.

Împrejurările n-au îngăduit ca planurile de unitate, existente în decursul revoluției², să se transforme în tot atîtea realități. Revoluțiile nu s-au desfășurat concomitent nu atît din vina conducătorilor acestora, cît din aceea a condițiilor istorice. Ele, însă, au reprezentat expresia acelorași năzuințe și nevoi, proprii întregului popor, unitar în pofida granițelor arbitrare.

Deci, prin forța lucrurilor, dezvoltarea comună, conștiința existenței și a rostului istoric, cu toate limitele de reprezentare, trebuiau să ducă la forme comune de manifestare a voinței de transformare, de viață nouă.

Revoluția de la 1848 a fost revoluția poporului român. Deși s-a desfășurat separat, ea a fost unitară, nu numai prin program, ci și prin afirmarea puternică a conștiinței de unitate. Ideile lui 1848 au trăit și după înfringerea revoluției deoarece erau viabile, expresie a unor necesități obiective cărora poporul, în totalitatea lui, a încercat să le dea viață în cursul revoluției. Reliefarea acestui adevăr este scopul principal al lucrării noastre. Este, acum, început în istoria noastră acel proces în cursul căruia masele, poporul, participă activ și conștient la făurirea propriei sale istorii.

Așa cum am mai notat, revoluția de la 1848 nu a putut fi revoluția simultană, generală, a românilor, ci — păstrînd toate celelalte trăsături care le conferă caracterul de unitate : *ideologia* comună, reflectată în programele ce dădeau expresie acelorași nevoi și aspirații, *colaborarea revoluționară*, intenția de a generaliza mișcarea, la momentul oportun, asupra întregului teritoriu românesc, ș. a. — a fost revoluția din Moldova, Transilvania și Țara Românească. Mai tîrziu, în emigrație, trasînd sarcinile revoluției viitoare, Bălcescu sublinia adevărul în conformitate cu care succesul — date fiind învățămintele anului 1848 — putea fi realizat numai

² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834 — 1849*, Edit. Acad., București, 1967, passim.

printr-o ridicare a tuturor românilor, în cadrul general al revoluției europene³.

Revoluția de la 1848 nu a fost provincială, ci românească, reliefind dezvoltarea irezistibilă a conștiinței naționale, a ideii de unitate, ce trebuia să dea substanță organizării noi bazate pe dreptate și egalitate socială. Pretutindeni, eroul principal, care a dat revoluției implicațiile și semnificațiile sale majore, a fost poporul, masele de țărani și orașeni. Adevărul acesta este probat de fiecare filă din glorioasa istorie a anului 1848.

Întreaga perioadă anterioară anului 1848 stă sub semnul mișcărilor țărănești, expresie a necesităților de înnoire, obiectiv resimțite de societatea românească în întregul ei. Caracterul obiectiv al necesității de rezolvare a problemei agrare este reliefat și de faptul că, într-o manieră sau alta, aceasta formează obiectul atenției tuturor mișcărilor sociale și politice care au pregătit revoluția sub raport ideologic-programatic și organizatoric. În fruntea luptei pentru rezolvarea problemei agrare pe cale democratică s-au situat reprezentanții cei mai de seamă ai națiunii române, proveniți din rîndurile burgheziei în ascensiune sau profesind ideologia proprie acestora. Pe acest teren de luptă care cerea nu numai dăruire, spirit de sacrificiu, ci și energie practică și competență teoretică, îi întâlnim pe N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, pe S. Bărnuțiu, C. Negri și pe Avram Iancu.

Luptătorii pentru progresul societății românești au privit rezolvarea problemei agrare nu prin prisma unui demofilism steril. Ei au cerut-o nu în numele ideilor umanitare — deși apelul la acestea nu au lipsit în pledoariile lor — ci au văzut în ea condiția *sine qua non* de care depindea viitorul țării, a neamului românesc; țărănimea reprezenta majoritatea populației, ea păstra valorile prin care poporul român își legitima aspirațiile de acces la civilizația lumii⁴.

Înlăturarea servituților și improprietărirea constituiau condiția esențială a progresului. Actul ducînd la desființarea relațiilor feudale dădea o lovitură puternică reprezentanților vechiului regim; totodată, se crea o piață internă pentru capitalism și posibilități largi de dezvoltare pentru burghezie, în lupta acesteia pentru cucerirea puterii politice și pentru construirea unei societăți noi. În Transilvania, eliberarea și improprietărirea trebuiau să ducă, în același timp, la înlăturarea opresiunii străine și la afirmarea poporului român în drepturile sale naționale.

În realizarea acestor deziderate, țărănimea trebuia să fie forța motrice principală, aliatul esențial al noii clase — burghezia — chemată de istorie să descătușeze societatea din lanțurile robiei feudale.

Eliberarea și improprietărirea țăranilor, impuse obiectiv de același stadiu al dezvoltării istorice, reprezentau o sarcină majoră pentru țările române. Încă din 1840, la Paris, C. Negri „proclamă necesitatea improprietării țăranilor ca o reformă de care atîrnă însuși viitorul statului român”⁵. După aceasta, lucrarea lui N. Bălcescu, *Despre starea socială a*

³ Vezi *Mersul revoluției în istoria românilor*, în N. Bălcescu, *Scrisori sociale*, comentate de P. P. Panaitescu, Edit. Vatra, București, 1947.

⁴ Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gîndirea românească în epoca pașoptistă (1830 — 1860)*, E. P. L., București, 1964, vol. I, p. 19.

⁵ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, coordonator Dan Berindei, Edit. politică, București, 1967, p. 386.

muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri, apărută în „Magazinul istoric pentru Dacia”, în 1846, avea să fie, după expresia istoricului moldovean, „pledăuierul cel mai elocvent și cel mai veridic în favoarea marii reforme”⁶. În această lucrare, care avea să pună problema la ordinea zilei și să determine însușirea ei de către spiritele cele mai nobile ale timpului⁷, de pe întreg teritoriul românesc, Bălcescu sublinia necesitatea îmbunătățirii stării materiale a țăranilor (prin eliberare și împrumut, firește), a luminării acestora, a ridicării poziției lor sociale prin *drepturi deopotrivă*, cu scopul de a-i interesa la *apărarea și fericirea patriei comune* (s.n. — Gh. P.)⁸. Făcînd aceasta, marele nostru istoric anticipa acea teorie organică și unitară privind interdependența strictă dintre problemele fundamentale care stăteau la baza ideologiei revoluționare patruzecioptiste.

În Transilvania și Banat, de asemenea, eliberarea și împrumutarea țăranilor constituia o sarcină de ordin social și național, obiectiv solicitată de stadiul dezvoltării istorice. Îi dădeau expresie E. Murgu și, mai ales, tînărul Avram Iancu care exprima lapidar imperativul viemii: „desființarea robotelor fără despăgubire sau moarte”⁹. Iancu, la fel ca și ceilalți tineri ai generației sale, în fața atitudinii nobililor, manifestate cu prilejul noii reglementări urbariale din 1847, în dezbaterile Dietei din Cluj, își exprima convingerea că nobilii pot fi convinși „nu cu argumente filosofice, ci doar cu lancea, ca Horea”¹⁰.

Țăranii nu au așteptat pasivi ca situația lor să fie rezolvată prin tratative sau prin bunăvoința dușmanilor naționali și de clasă. Au înțeles să participe activ la lupta împotriva feudalismului și pentru promovarea dezideratelor naționale. Trebuia ca cei pe care istoria i-a situat în fruntea revoluției să-i conducă cu fermitate și consecvență pe calea luptei pentru dărîmarea vechiului regim și construirea unei societăți noi, să le folosească cu pricepere întreaga capacitate revoluționară.

Înainte de a urmări special participarea și rolul maselor în revoluția din cele trei țări românești, considerăm utile unele precizări de natură să lămurească mai deplin situația Moldovei în contextul revoluției românești de la 1848. Aici, după cum se știe, masele nu au luat parte activă și directă la revoluție. În lucrările de specialitate, chiar și în cele mai recente, aceasta este catalogată drept *mișcare revoluționară*, cu limite ce decurg dintr-o serie întreagă de factori, asupra cărora nu este locul să stăruim aici. Ne-am pronunțat împotriva acestei maniere de a privi lucrurile¹¹, care, după părerea noastră, aduce prejudicii înțelegerii reale

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ N. Bălcescu, *Opere*, tomul I, partea I, ediția critică de G. Zanc, București, 1940, p. 198.

⁹ V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj 3 — 5 (15 — 17) mai 1848*, Edit. politică, București, 1966, p. 182.

¹⁰ Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Edit. Dacia, Cluj, 1972, p. 196.

¹¹ Cf. Gh. Platon, *Probleme privind mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova*, în *Studii și articole de istorie*, vol. XI, București, 1968, p. 75 — 102 și *Țărănimea în revoluția de la 1848 în țările române*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, sect. a III-a, a. Istoric, t. XV, 1969, fasc. 1, p. 33 — 46.

a revoluției de la 1848. Cauzele desfășurării particulare a revoluției române în Moldova trebuie căutate mai departe decât se face de obicei.

În Moldova, în general, boierimea, proprietară a unei întinse rezerve, adaptată mai deplin necesităților pieței, cu toate consecințele economice și sociale care decurgeau de aici, era mai puternică și mai conservatoare, aparatul represiv al domnului moldovean mai bine organizat și mai prompt; populația orășenească, eterogenă și separată, prin regimul fiscal și juridic inegal, mai ales¹², care adinea concurența, nu-și putea da în bloc azeziunea spontană la revoluție. De asemenea, nu numai în virtutea cauzelor expuse mai sus, dar și din rațiuni ce decurgeau din propria sa mentalitate, boierimea moldoveană — și cea liberală, în speță — receptivă, aproape în totalitatea ei, la progresul social și național, nu era de acord cu calea transformării revoluționare. De asemenea, în vara anului 1848, Moldova, teatru al unei vaste acțiuni represive¹³, bîntuită de teribilul flagel al holerei¹⁴, era ocupată de armate intervenționiste. Toate aceste fapte au impus nu *limitele* mișcării din Moldova, ci o anumită manieră de a proceda, o anumită tactică ce trebuia să corespundă situației interne și internaționale, să fie compatibilă cu mijloacele de realizare a programului revoluționar.

În măsură egală, apropierea de puterea protectoare, care-și reafirmase prezența și obiectivele politicii sale externe prin cunoscuta notă a lui Nesselrode^{14 bis}, a contribuit, în largă măsură, la adoptarea unei linii tactice prudente. Firește, se poate spune că Țara Românească, supusă aceluiași amenințări externe, a acționat altfel. În realitate însă, după părerea noastră, această amenințare nu poate fi pusă sub semnul egalității. Evenimentele anterioare — vom aminti doar frământările legate de includerea în Regulamentul organic a articolului adițional — au dovedit maniera în care forțele progresiste înțelegeau să utilizeze rivalitatea dintre Rusia și Poartă pentru a promova interesele naționale.

Deci, revoluționarii din cele trei provincii românești, acționînd în numele intereselor naționale — care erau aceleași —, s-au angajat pe anumite căi, au utilizat anumite mijloace și au impus acțiunilor lor limite dictate de împrejurările pe care ei le cunoșteau mai bine decât oricine.

Considerarea generală a faptelor enunțate mai sus sugerează o constatare care, dealtfel, se desprinde și din logica internă a lucrurilor. În stadiul actual al cercetărilor nu mai există nici un fel de îndoială asupra caracterului unitar al revoluției românești. Pe bună dreptate tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia, în cuvîntarea de la Iași, că „desfăș-

¹² Idem, *Populația orașului moldovenesc la jumătatea secolului al XIX-lea*, în *Carpica*, III, Muzeul de istorie Bacău, 1970 și *Populația orașului Iași de la mijlocul secolului al XVIII-lea la 1859*, în *Populație și societate*, I, sub redacția lui Șt. Pascu, Edit. Dacia, Cluj, 1972. Vezi și Leonid Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc la mijlocul veacului al XIX-lea*, în „Studii”, an. XVI, nr. 2, 1963.

¹³ Gh. Platon, *Din lupta maselor fărânești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, în *Studii și articole de istorie*, vol. VII, București, 1965, p. 231 și urm.

¹⁴ Idem, *Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, II, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, secția, III-a, a. Istorie t. XIII, 1967, p. 49 — 58.

^{14 bis} *Anul 1848 în Principatele române*, Buc., 1902, I, p. 168 — 169.

șurindu-se în aceeași perioadă, proclamînd țeluri comune, revoluția de la 1848 a avut un caracter unitar în toate cele trei țări românești. Faptul că pe steagul revoluționar din toate aceste provincii erau scrise aceleași idealuri supreme — desființarea servitutiilor feudale și eliberarea țărănimii iobage, cucerirea de libertăți democratice, scuturarea dominației străine și realizarea unității și independenței naționale — ilustrează comunitatea de interese și aspirații ce-i unea pe fiii aceluiași popor, în pofida hotarelor despărțitoare artificiale și vremelnice”¹⁵.

Cunoscîndu-se realitățile istorice, pare surprinzător punctul de vedere în conformitate cu care în Moldova ar fi avut loc doar o *mișcare revoluționară*. Caracterizarea se face avîndu-se în vedere doar limitele programatice ale *Petiției* din martie și amploarea manifestărilor. De aici o serie întreagă de teorii privind *etapele* mișcării și procesul de clarificare, în cursul căruia, sub raport programatic și ideologic, mișcarea revoluționară din Moldova s-a apropiat de revoluțiile din celelalte țări române. Așa cum am notat și mai sus, această manieră de a privi lucrurile creează confuzii și contradicții, știrbind viziunea unitară a revoluției românești. Or, din momentul în care admitem că aceasta a fost pregătită de dezvoltarea organică a societății românești în prima jumătate a veacului trecut, că înprejurările au impus adoptarea unei anumite tactici, în conformitate cu care programul nu a putut fi afișat ostentativ, în toată cuprinderea sa, anumite puncte fiind estompate sau chiar — pentru moment — înlăturate, nu vedem rațiunea pentru care am fi de acord cu ideea că în Moldova a avut loc doar o *mișcare revoluționară*.

Sîntem de părere că trebuie să se renunțe la această terminologie. Cu toată dezvoltarea particulară a evenimentelor, în Moldova nu a fost mai puțin revoluție decît în țările surori. Ea nu a putut să se desfășoare în maniera clasică, proprie în general revoluțiilor, a fost înăbușită înainte de a-și afirma deplin dezideratele dar, cel puțin prin program, prin răscolirea generală a spiritelor, prin năzuințe, ea rămîne tot revoluție, deși este lipsită de desfășurarea directă, de forță, care a conferit caracterul propriu manifestărilor din Transilvania și Țara Românească. Acest adevăr, așa cum am notat și mai sus, se desprinde chiar și din analiza logică a faptelor și evenimentelor. Această viziune ne îngăduie să apreciem mai exact factorii care imprimă revoluției de la 1848 caracterul ei specific, particular; să desprindem cu mai multă claritate rolul poporului în acest important moment al istoriei noastre naționale.

I. În Moldova, în preajma și în timpul anului 1848, exista o situație revoluționară reală, pe fondul căreia o ridicare generală, revoluția, era perfect posibilă¹⁶. În virtutea cauzelor de ordin intern, sub impulsul ideilor generoase și al mișcărilor din afară — am nota, în acest sens, violentele mișcări din Galiția, din 1846 și 1848 — spiritul combativ al maselor a crescut într-o însemnată măsură. Sînt cunoscute diverse forme

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848*. Editura politică, București, 1973, p. 9.

¹⁶ Cf. Gh. Platon, *Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, loc. cit., t. XII — XIII (1966 — 1967).

de manifestare a luptei maselor : strămutări masive în interiorul țării ¹⁷, fuga peste hotare ¹⁸ și, mai ales, nesupunerea la îndeplinirea obligațiilor feudale, precum și răzvrătiri directe și violente ¹⁹.

În primele luni ale anului 1848, posibilitatea unei răscoale populare cu caracter general era considerată ca fiind certă de mulți dintre contemporani ²⁰. În acest sens, consulul francez nota textual că „întreaga primejdie vine din partea țăranilor” ²¹. Domnitorul însuși împărțea această temere ²². Contradicțiile sociale cunosc acum o ascuțime fără precedent. Chiar dacă informațiile privind legătura directă între mișcările sociale din Moldova și revoluțiile din Moldova, Țara Românească și Transilvania sînt puțin numeroase ²³, recrudescența acestora este determinată cert de atmosfera generală revoluționară. Consemnînd-o și relucind-o, Gh. Săulescu face următoarea constatare, deosebit de importantă pentru problema ce reprezintă obiectul atenției noastre :

„Un duh de revoltă, de nesupunere și de anarhie se înfășoază astăzi, cel puțin în parte, între lăcuiitori și mai virtos între răzeși ; o idee vagă, ca o epidemie politică, trecută de pe aiurea, circulează în fantazia lor, că ar fi sosit timpul cînd să rădice în contra proprietarilor, să împartă moșiile sau cel puțin să încalce proprietățile lor” ²⁴.

Această atmosferă, această stare de tensiune generală care domnea în satele și orașele Moldovei constituia o parte integrantă a revoluției ; ea a determinat, a justificat mișcarea din martie, care a reprezentat începutul revoluției. Aceasta nu a fost decît rezultatul firesc, necesar, al unor îndelungi, adînci și generale frămîntări. Starea de tensiune justifica cererile

¹⁷ Idem, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țăranesti din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848 — 1849. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, vol. IV, București, 1962, p. 131 — 164.

¹⁸ Idem, *Una din formele de luptă a maselor țăranesti împotriva exploatarei feudale din Moldova în preajma și în timpul revoluției de la 1848 : fuga peste hotare*, în „*Revista arhivelor*”, an. VI, nr. 1, 1963, p. 141 — 155.

¹⁹ Idem, *Din lupta maselor țăranesti din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, loc. cit. ; *Izgonirea locuitorilor răzvrătiți de pe moșii. Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țăranesti din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, secț. III, a. Istorie, Monografii, 1, 1966. Vezi și *Ecouri ale revoluției muntene și maghiare din anul 1848—1849 în Moldova*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, secț. III, a. Istorie, t. X, 1964, p. 37—53.

²⁰ Amenințarea a continuat să planeze în tot cursul anului 1848 și în prima parte a anului următor. Probabil, M. Kogălniceanu avea în vedere această stare de lucruri atunci cînd, în *Dorințele partidei naționale*, făcea apel la spiritul de înțelegere al boierilor cărora „împlîmirile din Galiția” trebuiau să le fie „mîntuitoare pildă” (s. n. — G. P.) (M. Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 153).

²¹ *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 227—230.

²² *Ibidem*, p. 173 — 174.

²³ Am nota, în rîndul acestora, cazul a șase locuitori din Laza și cătunurile sale, din ținutul Vaslui, care, în vara anului 1813, răzvrătesc pe ceilalți, în număr de 300. Locuitorii sînt instigați să nu mai lucreze boierescul, deoarece „*le vor aduce ponturi nouă de a eși la lucrul boierescului nu cînd li se va porunci, ci cînd vor voi ei*” (s. n. — Gh. P.). De asemenea, locuitorii satului Cotnari, care „au început a umbla bulucuri prin sat”, „au ajuns într-o grozavă anarhie”. Doi dintre aceștia, considerați drept instigatori, care „*în lăncile lor adunări*” au vorbit de „împlîmirile din Galiția și Bucovina”, au răspîndit zvonul că se va face „*modificație întru îndatoririle către proprietari*” (s. n. — Gh. P.). Cf. Gh. Platon, *Din lupta maselor țăranesti din Moldova*, loc. cit., p. 224 etc.

²⁴ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, editate de Direcția generală a arhivelor statului, București, 1960, p. 319 și urm.

de reformă, servea drept suport revoluționarilor, aceloră care se făcuseră purtătorii de cuvânt ai intereselor generale și — în același timp — justifica propria lor temere în legătură cu consecințele grave ale unei insurecții generale. Acțiunea lor — pe linia tactică a revoluției — trebuia să convingă ocîrmuirea de necesitatea unor reforme de sus, pentru a evita consecințele unei ridicări de jos. Împrejurările erau de natură să îngăduie acea „revoluție pacifică” la care se referă Sion²⁵ și cu care, din considerente care nu puteau fi aceleași, firește, erau de acord, aproape în totalitatea lor, acei care se făceau purtătorii de cuvânt ai revoluției din Moldova.

Limitele impuse cercetării noastre nu ne îngăduie să discutăm mai pe larg problemele principale ale revoluției în Moldova. Observațiile generale formulate pînă acum sînt suficiente. Trebuie reținut, însă, că participarea maselor la revoluție nu s-a realizat aici, în Moldova, numai în această manieră indirectă — o considerăm, deocamdată, așa din lipsa unor alte informații de natură să modifice aspectul problemei. Revoluția din Moldova, care nu poate fi redusă doar la mișcarea din martie, nu este doar opera unui grup; și în cazul acesta, se poate aplica observația lui Bălcescu referitoare la rolul conducătorilor, al guvernului revoluționar, la care ne-am referit la începutul cercetării noastre²⁶. Conducătorii s-au făcut purtătorii de cuvânt ai intereselor generale, au expus dezideratele maselor în maniera pe care o considerau mai potrivită cu împrejurările istorice. Acțiunea lor, mai puțin în faza finală, cînd precipitarea a făcut inoperantă o popularizare mai largă a intențiilor, a fost urmărită cu interes și atenție, a întrunit adevărate, a determinat o mare și largă frămîntare, care a cuprins mase largi. Vom încerca, în continuare, să desprindem proporțiile acestor reacții pentru a sublinia, încă o dată, că revoluția în Moldova are o bază care a fost subestimată în tratarea istoriei noastre.

Adunarea din 27 martie a fost precedată de o largă mișcare care a agitat nu numai populația capitalei, a Iașilor, ci și provincia, întreaga Moldovă. Mărturiile în acest sens nu lipsesc. Numeroasele întruniri provocaseră în capitala țării, după expresia lui Guérault, „o vie agitație”²⁷. Din toate părțile, notează N. Suțu, boierii „veneau în mare număr” spre Iași²⁸. Aserțiunea este confirmată de V. Alecsandri²⁹ și G. Sion³⁰. Apeluri anonime, cu largă circulație, asigurau că mișcarea se bucură și de sprijinul miliției. Populația era asigurată că „aceia ce vă așteaptă

²⁵ G. Sion, *Suvenir contimporane*, Iași, 1888, p. 184.

²⁶ Mai tîrziu, în 1869, referindu-se la aceasta, I. Brătianu spunea : „Revoluțiunea de la 1848 nu a fost o criză a cîtorva cameni sau chiar a unei generațiuni ; ea a fost rezultatul ideilor, aspirațiunilor tuturor românilor, urmărită de mai mulți secolii ; a fost o mișcare mare, liberală ; a fost pentru încetarea privilegiilor” (*Dezbaterile Camerei Deputaților a României*, ședința din 19 mai 1869, p. 111).

²⁷ *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 166 — 168.

²⁸ *Mémoires du prince Nicolas Soutzo grand Logothète de Moldavie 1798 — 1871*, publicé par P. Rizos, Vienne, 1899, p. 149.

²⁹ „... Un mare număr de persoane au alergat la Iași, de prin provinții spre a se uni cu frații lor din Capitalie”. Cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, sub redacția lui M. Roller, E. S., 1950, p. 200.

³⁰ La Iași, „... s-au adunat o mulțime din toate părțile și se vorbește de zaveră ; este mare febră”. Pe drumurile de acces spre capitală se puteau vedea „o mulțime de boieri vasiluieni și birlădeni înarmați cu puști și cu pistoale, ca cum s-ar duce la bătălie”. *Op. cit.*, p. 171 — 172, 176.

și vă cheamă... sînt patrioți și partidă mare”³¹. În cursul unor numeroase întruniri publice, cu participare largă, se pare, s-a solicitat îndeplinirea unora din dezideratele înscrise în apelurile anonime, larg răspîndite în capitală³². Pentru a evita dezlănțuirea violentă a crizei revoluționare, consuliile acreditați în capitala Moldovei întreprind un demers colectiv pe lingă domnitor³³. În același sens intervine și N. Suțu³⁴.

Măsurile represive ale lui M. Sturdza au avut darul să sporească agitația. Fornarea gărzii de arnăuți, mai ales, „a deșteptat grija populației întregi a capitalii... duhurile au început a fierbe cu ură”³⁵. Formele de manifestare a nemulțumirii populare au avut darul să îngrijoreze chiar și pe unii din cei care dăduseră semnalul mișcărilor³⁶.

Ca și mai tîrziu, în Țara Românească, programul de revendicări trebuia prezentat domnitorului, în urma consultării populare ce trebuia făcută în cursul adunării din 27 martie de la hotelul Petersburg. M. Sturdza a fost silit să intre în tratative cu conducătorii mișcării, să accepte ținerea acestei întruniri, sub puternica presiune a „nemulțumirii obștei”³⁷.

Din sumarele notații de pînă aici se desprinde faptul că evenimentele au avut o dezvoltare ascendentă. Frământările din Iași erau departe de a fi provocate de un număr restrîns de agitatori. Ele reprezentau rezultanta firească a unor nemulțumiri adînci cărora le dădeau expresie, fără excepție, toate clasele societății.

Cifra exactă a participanților la adunarea de la 27 martie nu ne este cunoscută. Documentele de epocă indică „un mare număr de persoane”³⁸, „numeroasă obște”³⁹. Doar în broșura *Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848* se notează că au luat parte „mai mult decît una mie bărbați”⁴⁰. Aprecierea concordă cu cea a lui N. Suțu⁴¹. Participanții erau recrutați „din toate clasele, de toate opiniunile, de toate națiile, din toate provinciile Moldovei”⁴² sau — așa cum se arată în preambulul *Petiției proclamație* — „din toate stările din țară precum și din străini de toate națiile ce locuiau în Moldova”⁴³. De o parte se afla

³¹ *Anul 1848 ...*, I, p. 142 — 145.

³² *Ibidem*, p. 184 — 185 (Guérout către Lamartine).

³³ *Ibidem*, p. 166 — 168.

³⁴ *Mémoires ...*, p. 171 — 172.

³⁵ „Mulți patrioți, tineri și bătrîni, fără osebire, începură a forma adunări mici, în care se consfățuiră pentru modul prin care ar fi a se păzi liniștea publică” (s.n. — Gh. P.). *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 184 — 186, 200 — 201.

³⁶ *Anul 1848...*, I, p. 184 — 185 (Guérout către Lamartine, 29 martie).

³⁷ „În preajma acestor simptome de nemulțumire obștească — notează, în legătură cu aceasta, V. Alecsandri — Domnul, urmărind propriile sale despotisme, a scos un ofis împotriva adunărilor, dar văzînd că acea poruncă nu se bagă în seamă de către obște și temîndu-se de a o alina pe aceasta mai mult, a socotit să-și puie iar masca de Părinte al patriei”. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 201.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 214 — 222.

⁴¹ *Mémoires ...*, p. 151.

⁴² *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 201 — 202.

⁴³ *Ibidem*, p. 9. G. Sion consemnează că la adunare au luat parte „o mulțime de cetățeni, boieri și fii de boieri, de toate clasele și de toate vîrstele, neguțitori și comersanți, atît pămînteni, cît și străini”. *Op. cit.*, p. 175.

nația, iar de cealaltă ocîrmuirea, reprezentată prin ministrul de interne și șeful poliției ⁴⁴.

Deși mergeau pe calea păstrării în continuare a legalității, din considerentele asupra cărora am stăruit mai sus conducătorii mișcării, pentru a forța mina domnului și a ocîrmuirii, contau pe presiunea populară, care devenea din ce în ce mai puternică.

Redactarea *Petiției*, în casele logofătului Sturdza, s-a făcut în aceeași atmosferă de tensiune. Populația capitalei urmărea cu atenție încordată desfășurarea evenimentelor, fiind, după cît se pare, meieu ținută la curent. Pe scara locuinței logofătului se încrucișau mereu „oameni de toate condițiunile; curtea era plină de echipajuri ca la o nuntă”. De asemenea, saloanele erau „pline de lume”. Într-una din camere, la mai multe mese, erau copiate „dorințele naționale” spie a fi răspîndite „în public” ⁴⁵.

Îngrijorarea în legătură cu înarmarea generală a maselor și cu eventualitatea unei ciocniri singeroase ⁴⁶ era tot mai vizibil exprimată. Participanții la mișcare, ei înșiși, chiar în cursul desfășurării evenimentelor, se declarau surprinși de caracterul larg al opoziției. Chiar dacă acesteia-i dădeau expresie un număr limitat de indivizi, în mod indiscutabil însă ea reprezenta un fenomen de masă, la fel ca și în Țara Românească ⁴⁷.

Potrivit tacticii care se adoptase, ridicarea poporului și înlăturarea eventuală a domnitorului trebuia să se producă în cazul în care acesta nu se declara de acord cu *Petiția*. După cît se pare, lumea era pregătită în acest sens ⁴⁸, cel puțin populația Iașilor. Faptul prezintă, în orice caz, c importantă particulară.

Cînd refuzul domnitorului a fost cunoscut, majoritatea celor adunați la casele Mavrocordat au hotărît „a merge a doua zi la Mitropolie, a pune în frunte pe Mitropolitu și trăgîndu-se clopotele, a merge la palat și a cere dorințele naționale” ⁴⁹.

Mulțimea adunată aici, care „inunda casa, curtea și ulița” ⁵⁰, a fost pusă la curent cu planul ce urma să fie realizat în ziua a doua. S-au rostit, cu acest prilej, cuvinte frumoase, înflăcărare ⁵¹. Evident, însă, ele nu erau suficiente pentru a determina o ridicare populară. Aceasta, firesc, nu a avut loc. Interesant de reținut, și în cazul acesta, participarea populației capitalei; atenția și receptivitatea cu care ea urmărea desfășurarea evenimentelor. Această atitudine, așa cum vom vedea în continuare, a rămas constantă și în perioada ulterioară, cînd activitatea revoluționară s-a desfășurat în condiții specifice.

⁴⁴ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 215.

⁴⁵ G. Sion, *op. cit.*, p. 175 — 176. Documentul a fost citit, notează Alecsandri, „în fața unui mare număr de boieri însemnați, de negustori și de străini”. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 208. Aceste informații contrazic pe cele furnizate de N. Suțu, care afirmă că în casele lui Sturdza erau adunate doar circa 50 de persoane. *Mémoires ...*, p. 152 — 154.

⁴⁶ N. Suțu, *op. cit.*, p. 162 — 163.

⁴⁷ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 45.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 131, 139, 146 — 147.

⁴⁹ G. Sion, *op. cit.*, p. 179.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 180.

Revoluția română în Moldova nu cunoaște *etape* și nici o *cristalizare* gradată a ideologiei. Terorismul care s-a abătut asupra capitalei și a întregii țări, după înăbușirea mișcării din martie, nu a putut să înfrângă spiritul revoluționar ce cuprinsese poporul în totalitatea lui. Mărturii ulterioare atestă, în egală măsură, adeziunea acestuia la ideile și la spiritul revoluționar⁵².

Este drept, masele, țăranii mai ales, nu au înțeles exact sensul mișcării din martie. Răspunzându-i lui Alecsandri — după ce acesta, în maniera ce-l caracteriza, încercase să lămurească țăranilor de pe moșia Hangu obiectivele mișcării de la Iași — un țăran, în hazul general, spunea : „am aflat cică vodă a prins pe ciocoi și le-ar fi tras o sfintă de bătaie”⁵³. C. Moruzi era pus în fața unei situații similare, țăranii „nelăsându-se a se ademini de cuvântările lui”⁵⁴. Aceeași atitudine o manifestă și morarul din Miclești care, împotrivindu-se să îndeplinească îndatoririle către proprietarul moșiei, îl amenință pe acesta cu moartea deoarece „nu ar avea nici o frică de mine — se plînge boierul, aga C. Miclescu — fiindcă pe boieri astăzi îi trimit surghiun peste Dunăre ca pe arestanți”⁵⁵.

Țăranii însă, așa cum am constatat și mai sus, pronunțându-se împotriva boierilor, își manifestau în continuare, ca întreaga populație a Moldovei, atașamentul pentru cauza revoluției, chemată să modifice structura societății românești. Mărturiile din vara anului 1848 sînt concludente în această privință. Prin eforturile conjugate ale celor două comitete revoluționare care, cu toate rigorile, acționau împreună la Iași și, peste hotare, la Cernăuți, țelurile revoluției fuseseră popularizate, căpătaseră acum un suport colectiv.

În vara anului 1848, după o perioadă de acalmie, frământări puternice cuprind din nou capitala Moldovei⁵⁶. La sosirea la Iași a comisarilor celor două puteri, suzerană și protectoare, boierii opoziționiști, răspîndiți pe la moșiile lor, s-au adunat din nou pentru a-și prezenta memoriile. Agitația, se pare, era asemănătoare celeia din zilele lui martie. În ziua de 11 iunie, notează G. Sion, cînd la București „se făcea o revoluțiune care a făcut epocă în viața românilor, la Iași se făcea o manifestațiune destul de impozantă”⁵⁷. Documentele alcătuite cu acest prilej

⁵² Guérault, consulul Franței, referindu-se la incapacitatea celor chemați să conducă destinele revoluției, la lipsa lor de pregătire, admite, totuși, că forța ideilor de libertate și independență este deosebit de puternică : „telle est la force de ces idées — notează el — telle est surtout la puissance du souffle qui les apporte du dehors que leur succès paraît assuré en dépit même de l'incapacité des hommes enrôlés à leur service”. Cf. *Anul 1848*, I, p. 171—172, 184—185. Merită să amintim, în acest sens, de pildă și marea mișcare provocată la Galați de sosirea în portul dunărean a revoluționarilor de la Iași care, potrivit instrucțiunilor, urmau să fie trecuți la Măcin. Cu acest prilej, în port, potrivit raportului colonelului Miscenco, s-au strîns circa 3000 de oameni. Cf. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 56.

⁵³ V. Alecsandri, *Proză*, ediția G. C. Niculescu, E.P.L., București, 1966, p. 401 și urm.

⁵⁴ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, I, p. 69—70.

⁵⁵ Arh. st. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.336 (7 aprilie 1848).

⁵⁶ „Satirile, versurile, prochiemările, curg fără sfîrșit, Inverșunarea este foarte mare, spiritele de tot agitate; împăcăciune nu se mai poate, noblețea și clirosul niciodată n-au fost mai unite ca acum; o mare parte din țară este plecată în parte-i”. „Gazeta de Transilvania”, an. XI, nr. 51, 23 iunie 1848, p. 212.

⁵⁷ *Op. cit.* p., 348.

trebuiau să reprezinte și reprezentau, potrivit aprecierii comitetului din Cernăuți, „caracterul unei drepte pretenții a obștei, nu caracterul unei rugăminți umilate”. Comitetul din Cernăuți recomandă celui din Iași să-și extindă activitatea, să dea mîna „cu reprezentanți din toate treptele și din toate ținuturile țării”⁵⁸.

G. Dulcescu, emisarului comitetului din Cernăuți în Moldova, în rapoartele sale consemnează extinderea spiritului revoluționar și adeziunea maselor la revoluție. În eventualitatea luptei, consemna el, „războinici” se vor găsi cu prisosință⁵⁹. Societatea revoluționară a cărei existență o atestă, alcătuită din „mai mulți bărbați din marte”, proveniți „din popor și fără de stare”, a intrat în legătură cu „ținuturile”, în care întrețin și o vie propagandă. Societatea respectivă avea pregătită o proclamație și un proiect de constituție „în conformitate cu a Valahiei”⁶⁰.

Pregătite să participe la revoluție, masele, după cum se știe, nu au fost însă solicitate. La împrejurările asupra cărora am stăruit — care au determinat adoptarea tacticii ce excludea antrenarea maselor — trebuie să adăugăm, firește, spiritul conservator, boierismul ce caracteriza chiar și pe cei mai sinceri patrioți recrutați din rindurile boierimii moldovene. Marea manifestație de pe cîmpia Blajului, la care unii dintre ei au participat, le-a stîrnit o nemăsurată uimire și o admirație fără egal. Au văzut aici frăția între conducători și mase, încrederea reciprocă, s-au convins de uriașa forță ce o reprezintă poporul român. Au înțeles — înțelegerea a fost utilă luptei viitoare — necesitatea modificării opticii care-i ținușe departe de popor și care nu le îngăduise să vadă adevăratele nevoi și năzuințe ale obștei⁶¹.

Chiar fără să participe activ și direct la desfășurarea evenimentelor, masele le-au determinat. Revoluția de la 1848 din Moldova, în formele particulare în care s-a dezvoltat, s-a grefat pe fondul intern

⁵⁸ T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, 1944, p. 61 — 62, anexa 11.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 73 — 75, anexa 23. Acesta notează textual: „pentru războinici, să puteți găsi Dvoastră atîtea focuri cîți soldați vă voi găsi eu, la care atît de bine m-am încredințat, după cercetările ce le-am făcut, încît vă pot pune drept cheazășie capul meu”.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 99 — 100, anexa 39. Starea de spirit din Moldova este reliefată și într-o scrisoare adresată de D. Golescu către I. Ghica, la 7/19 august 1848. Printre altele, în corespondență, se notează textual: „On m'écrit de Galatz que dans peu il doit éclater en Moldavie aussi un soulèvement général; mais selon toutes les apparences, ce soulèvement aurait pour unique but la destitution du Prince, contre lequel on commence déjà à distribuer des violentes diatribes...”. Cf. I. Ghica, *Aminiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri*, ediție comentată de Olimpiu Boitoș, Edit. „Scrisul românesc”, Craiova, 1940, vol. I, p. 31 — 32.

⁶¹ A. Russo consemnează faptul că românii din Transilvania alcătuiesc o familie patriarhală. „Pribegii dar — urmează el — înfățișătorii luptei în Principale, a egalității drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăția aceasta, și mai că, într-un minut de infocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori de boieri”. Cf. A. Russo, *Scrieri*, comentate de Petre V. Haneș, Edit. „Scrisul românesc”, Craiova, f. a., p. 111 — 112.

G. Sion, la rîndul său, dînd expresie acelorasi sentimente, notează replica țaranului Costan — care-l însoțea la Iași — la reproșul că țara a asistat pasivă la reprimarea mișcării din martie: „... țara, ce-i tot dai cu țara! De unde să știe țara că o mină de oameni s-au adunat la Iași ca să-i facă binele? Dacă [boierii] avea să facă un lucru ca aista, de ce n-au dat de șlire satelor... că, crede-mă... ar fi venit cincisute de mii de oameni”. În fața acestui răspuns, Sion a fost constrins să admită că „țaranii se pricep la revoluțiune mai bine ca noi ăștia oameni luminați și civilizați” (*op. cit.*, p. 188).

al luptei generale împotriva feudalismului, în care erau antrenate, în totalitatea lor, masele de la orașe și sate.

II. În Țara Românească evenimentele au avut o altă desfășurare. Încă de la început, masele populare au participat activ la revoluție, fiind forța principală de sprijin. Desigur, în explicarea atitudinii deosebite a maselor, care a imprimat revoluției din țările române caracteristicile principale ce le separă, fără să atribuim vreun rol determinant factorului temperamental, trebuie avută în vedere și tradiția revoluționară. Revoluția din 1821 — faptul este, astăzi, netăgăduit — a avut un profund ecou pe întreg teritoriul locuit de români⁶². Toți românii au vibrat la chemările revoluționare ale lui Tudor Vladimirescu. Acestea corespundeau unor interese care depășeau granițele trasate arbitrar între provinciile alcătuind un teritoriu unitar, locuit de unul și același popor. Tradiția a fost însă mai vie și mai durabilă în Țara Românească. Mișcările ulterioare — așa cum consemna și N. Bălcescu — nu au făcut decât să adapteze și să completeze programul din 1821. Și mișcarea revoluționară din 1840, ca și Frăția, au pus pe primul plan problema propagandei revoluționare, a antrenării pe făgașul revoluției a maselor largi. Tactica a rămas aceeași în 1848 și membrii comitetului revoluționar i-au dat expresie concretă. Mulți dintre ei — îl vom cita în primul loc pe N. Bălcescu — apropiați de popor cunoșteau durerile și năzuințele acestuia. Deci, tradiția revoluționară, la care s-a adăugat, firește, o serioasă pregătire prealabilă și o tactică corespunzătoare, în condițiile unor mai strînse legături și aderențe cu poporul ale unei însemnate părți a intelectualității ce reprezenta nucleul central, conducător al revoluției, a îngăduit mersul deosebit al acesteia în Țara Românească. Spre deosebire de Moldova, conducătorii revoluției din Țara Românească au izbutit să se desprindă de concepția și prejudecățile clasei din care, cei mai mulți, făceau parte, să cîștige încrederea poporului nu prin declarații abstracte, ci prin includerea în programul revoluționar, direct, a acelor revendicări capabile să întrunească adeziunea și participarea necondiționată a întregului popor.

Cei mai înaintați dintre aceștia — l-am cita, din nou, pe N. Bălcescu — își exprimau convingerea fermă că „poporul e gata și cîștigat pentru revoluție”⁶³. Și în Țara Românească, ca și în Moldova, dealtfel, după expresia unui comisar de propagandă, „țărării au simțit nevoia unei revoluții” înainte ca aceasta să fi devenit o necesitate pentru pătura

⁶² Cf. A. Oțelea, *Țărării români din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, în „Studii”, an. IX, 1956, nr. 6 și Hurmuzaki, *Documente*, seria nouă, vol. III, București, 1967.

⁶³ N. Pleșoianu, mai rezervat, sublinia necesitatea unei propagande prealabile, pentru care, însă, lipsea timpul necesar. Ea s-a făcut cu prisosință, însă, așa cum vom arăta în continuare, în cursul revoluției. Poporul, consemnează acesta, referindu-se în special la țărani, „... ca oameni de atîția secolii tot asupriți și înșelați și apoi tot de atîția secolii nepregătiți de o asemenea împrejurare, au spaima necredinței ciocoilor și necunoștința puterii lor... Crez că o să fie tot țărănul, tot asupritul cu noi, după oarecare deslușire și încredere” (s.n. — Gh. P.). Mențiunea este întrutotul valabilă și pentru situația din Moldova, la care ne-am referit mai sus. Cf. N. Pleșoianu, *Memoriu asupra revoluțiunii din 1848*, la Cornelia Bodea, *Curenți și opinii în sinul emigraților de la 1848*. 1. *Memoriile colonelului Pleșoianu*, în *Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu, 1970—1971*, Bălcești pe Topolog, 1971, p. 405.

intelectuală⁶¹. Chemarea revoluționară și „rugăciunea” rostită la Islaz, care condamnau în termeni atât de aspri „ticăloasa iobăgie” și „muncile faraonilor”, au căzut pe un teren pregătit. Situația revoluționară își găsea expresie, și aici, în puternice mișcări țărănești. Pe acest teren, ideile revoluției, potrivit aprecierilor unui istoric, au constituit „un veritabil balsam dătător de viață”⁶².

Çiștigate de la început de partea revoluției, masele populare i-au dat acesteia substanță. Au participat activ la toate actele ei, au justificat-o și au apărat-o, cu dăruire și generozitate, înscriind în cartea istoriei noastre pagini de neasemuită frumusețe a eroismului colectiv. Istoria revoluției din Țara Românească reprezintă, în fond, istoria participării active și eroice a maselor, a întregului popor la propria sa eliberare socială și națională, la construirea unei societăți noi, moderne.

Să urmărim, în continuare, unele din manifestările cele mai semnificative.

Încă de la început, după aprecierea lui Bălcescu, poporul „a îmbrățișat” revoluția „cu focul și energia care-l caracterizează”⁶³. Țărănimca a participat la acțiunile cu caracter revoluționar încă din primele momente. Activitatea desfășurată în vederea atragerii acesteia dăduse rezultatele așteptate. La 10 iunie, consulul Franței la București relatează că, încă din ziua precedentă, s-a răspândit zvonul în conformitate cu care țărani s-ar îndrepta în masă spre București, pentru a constrânge pe domnitorul Bibescu să sancționeze programul revoluționar⁶⁴.

La Islaz, semnalul revoluționar a fost dat în prezența unui însemnat număr de țărani din satele învecinate. Erau de față, în egală măsură, numeroși soldați aflați în zona Dunării. Adeziunea la programul revoluționar și-a găsit expresie nu numai în entuziasmul manifestat pe cîmpia de la Islaz. După constituirea guvernului provizoriu, țărani, al căror număr sporea mereu, au însoțit continuu pe membrii guvernului revoluționar în drumul spre Craiova, spre a apăra și a impune revoluția. Se reedita, în forme și în condiții noi, marșul armatei revoluționare de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu spre capitala Țării Românești.

Drapelele tricolore fluturau pe toate bisericile satelor⁶⁵. Intrarea în Caracal, capitala districtului Romanai, s-a făcut în aceeași atmosferă entuziastă. Maselor de țărani li s-a adăugat populația orașului. „Bucuria și entuziasmul din toate părțile era mare — se nota într-un izvor contemporan — ura și strigătele «să trăiască România și Constituția» se repetau des”⁶⁶. Drumul spre Craiova a fost un drum al triumfului. Poporul — țărani și orașeni — înfrîngînd complotul contrarevoluționar inițiat de fratele domnitorului în capitala Olteniei, a demonstrat, încă

⁶¹ A. Rîmniceanu, *Țărani în revoluția de la 1848*, București, 1948, p. 55. „Țărani — notează acesta — au simțit trebuința unei revoluții înaintea noastră”.

⁶² R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, 1907, p. 177.

⁶³ N. Bălcescu, *Opere*, t. I, partea a II-a, ed. cit., p. 121.

⁶⁴ *Anul 1848*..., I, p. 508.

⁶⁵ Apostol Stan, *Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie*, Edit. Acad., „Biblioteca Historica Romaniae”, 34, Section d'Histoire économique, 1, Bucarest, 1971, p. 51.

⁶⁶ N. Pleșoianu, *Memoriu*..., loc. cit., p. 414.

de la început, forța de neînfrînt a revoluției, rădăcinile adânci ale acesteia⁷⁰. La chemarea guvernului provizoriu, mase mari de țărani din Oltenia s-au concentrat în centrele mai importante ale provinciei⁷¹ pentru a participa la marșul asupra capitalei. Ca și în 1821, întregul principat se *clătea* sub imboldul chemărilor revoluționare.

În București, revoluția a triumfat ca urmare a participării active și entuziaste a poporului. Din vreme, comitetul revoluționar, printr-o largă difuzare a programului, a mobilizat țărani din jurul capitalei pentru a participa la acțiunea de răsturnare a regimului regulamentar⁷². Aaron Florian, martor al acestei extraordinare demonstrații de forță, în cursul căreia masele de țărani s-au înfrățit cu populația capitalei, descrie, cu emoție nedisimulată, înălțătorul spectacol oferit de forța poporului.

Țăranii — notează acesta — în scrisoarea adresată lui G. Barițiu, la 12 iunie 1848, a doua zi după izbînda revoluției în capitală — „fără arme fără nimic, cu merinde numai în traistă, cu puncturile noi constituții în mîini, intrară în capitală sub stindardele lor strigînd Dreptate!”. Întîlnirea cu populația Bucureștilor a oferit un spectacol „sublim”. „Țăranii cu orășenii, înfrățiți între răsunete de glasuri detunătoare, înaintară pe ulițele capitalei, către palatul prințului”. Mulțimea, aprecia Aaron Florian, era „nenumerată”⁷³. Domnitorul, se știe, a fost constrîns să subscrie constituția revoluționară, „văzînd stăruința poporului”⁷⁴.

Revoluția era a țării întregi. „Spiritele în general — consemnează același Aaron Florian — erau toate înflăcărâte și de la o margine a țării pînă la cealaltă toți simțeau trebuința de o prefacere mare în toate. În toată întinderea țării circulau proclamații tipărite ce cuprindeau puncturile noi Constituții. Va să zică *toată țara era revoluționată*”⁷⁵.

Ridicarea pentru apărarea constituției revoluționare se desfășura pe fondul unei ascuțite lupte de clasă. Călăuzită de proclamația de la Islaz, țărănimea „începuse să se miște în toate părțile”⁷⁶. Lupta împotriva obligațiilor feudale se generalizează⁷⁷. Arderea Regulamentului organic și a tuturor documentelor redactate în spiritul acestei legi — în Țara Românească a îmbrăcat proporțiile unei acțiuni generale — simboliza, evident, sfîrșitul regimului feudal. Doar ocupația principatelor de către

⁷⁰ „Tot drumul — notează N. Pleșoianu, descriînd marșul spre Craiova — era plin de orășeni eșiți călări și în trăsuri înaintea noastră, în margine crea tot celerul și cîmpul plin de orășeni, la barieră aștepta municipalitatea cu pline și sare, însoțită de toți funcționarii publici și o gardă națională de tinerime, urale, strigări să trăiască Constituția și altele; nu se poate descrie... cred că nu va fi avut încă capitala României mici o zi de sărbătoare atît de mare; ulițele pline de lume, ferestrele înșesate, de unde buchetele curgea din abundență, strigări să trăiască România și Constituția ei se urca pînă la cer”. *Loc. cit.*, p. 414—415. Vezi și C. Colescu-Vartic, 1848. *Zile revoluționare*, București, 1898, p. 160.

⁷¹ A. Stan, *op. cit.*, p. 52.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Anul 1848...*, I, p. 541—543.

⁷⁴ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 151.

⁷⁵ *Anul 1848...*, I, p. 541—543 (s.n.—Gh. P.).

⁷⁶ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 180.

⁷⁷ A. Stan, *op. cit.*, p. 71 și urm. Vezi și *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, București, 1960, p. 155—186.

armatele contrarevoluționare a împiedicat transformarea societății românești pe cale revoluționară⁷⁸.

Ridicată la conștiința revoluționară prin activitatea comisarilor de propagandă, mai ales, înțelegând temeiurile chemărilor revoluționare și sensul adînc al prevederilor constituției, țărani, așa cum se notează în numeroase documente ale vremii, „îndeobște sînt gata a muri pentru libertate și desrobirea drepturilor lor”. Aceștia — sublinia un comisar din Caracal — „au jurat că nu se mai întorc de nu vor dobîndi noua Constituție”⁷⁹.

În dezvoltarea spiritului și a conștiinței revoluționare, comisarii de propagandă, operă a lui N. Bălcescu, au contribuit într-o măsură esențială. În această activitate, un rol de prim rang, ca organizator și propagator al revoluției, l-a avut, alături de mulți alții⁸⁰, Florian Aaron. Referindu-se la activitatea acestuia în Oltenia, N. Pleșoianu, în ale sale *Memorii*, face următoarele interesante notații :

„Dintre administratorii României mici, Aaron era întîiul, atît în cunoștința administrației cit și în activitate. În fiecare săptămînă aducea o plasă la Craiova și-i deslușea articolele Constituției foarte bine, pînă și patriotice. Și mai tîrziu, pe la 12 septembrie, a adunat tot județul, tot pentru același scop, și mai cu seamă spre a avea încredere în puterea lor. Era frumos lucru a vedea 10 mii oameni cu sulite, coase și topoare defilînd prin mijlocul tîrgului, fără a se întîmpla cea mai mică neorînduială sau a lipsi cuiva un fir de ață. Toți strigau că vor apăra cu singele lor Constituția”⁸¹.

Se desprinde de aici, evident, influența certă a evenimentelor din Transilvania. Cărturarul transilvănean înțelegea să uzeze de aceleași metode ca și tribunii de peste Carpați, pentru a însufla maselor încredere în propriile lor forțe, pentru a le pregăti în vederea luptei revoluționare⁸².

Mai tîrziu, după înfrîngerea revoluției, Bălcescu face următoarea constatare ce reflectă generalitatea spiritului revoluționar, ca urmare a eficienței propagandei : „Țara e gata și credincioasă revoluției grație ... propagandei ce se făcu prin comisari. Din revoluție atît ne-a rămas și e mult”⁸³.

Masele populare erau stăpîne pe capitală și pe întreaga țară. Ele au contribuit la radicalizarea mișcării, neutralizînd, adeseori, politica de compromis sau șovăiala unora dintre conducători⁸⁴.

⁷⁸ Idem, *Le Problème agraire...*, p. 91—92.

⁷⁹ Gh. Părnulă, *Figuri de dascăli revoluționari la anul 1848*, în „Revista arhivelor”, nr. 2, 1960, p. 153. Țăranii, constată, la rîndul său, comisarul din Gorj, primeau „cu cea mai vie mulțumire Constituția jurînd că nu o vor lăsa-o a le-o răpi vrăjmașii... decît numai atunci cînd vor peri cu toții”. Cf. *Anul 1848...*, II, p. 588 și A. Stan, *Aspecte ale mișcării jărănești...*, loc. cit., p. 163.

⁸⁰ Iată, de pildă, cum este caracterizat Vasile Nameșu, comisarul din Teleorman : „...grozav aprinzător de inimi moarte ; a predicat prin toate satele și bilciurile prin exempluri prea morale, prin povestiri de faptele eroilor, prin cîntece de eroism încît adusesse în stare de cîntau și ființe fragede cîntece de eroism”. *Anul 1848...*, IV, p. 242.

⁸¹ Loc. cit., p. 431 (s.n. — G.P.).

⁸² *Anul 1848...*, IV, p. 431—432. Vezi și M. Regleanu, *Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească*, în „Revista arhivelor”, nr. 2.

⁸³ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 120 (scrisoarea către A. G. Golescu, din 16/28 decembrie 1848).

⁸⁴ Cf. Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene de la 1848*, în „Studii”, an. XI, nr. 3, 1958, p. 34.

Așa cum am constatat și mai înainte, alături de țărani, care reprezentau marea majoritate, masele orășenești și-au dat deplină adeziune la revoluție, sprijinind activ guvernul provizoriu în lupta împotriva uneltirilor contrarevoluționare din interior și a amenințării intervenției din afară. Sărăcimea orașelor, muncitorii din cartierele capitalei, mai ales tăbăcii și măcelarii, slugi, mici meșteșugari și negustori, intelectuali — în rindul cărora se întilnesc, faptul este demn de reținut, români din toate provinciile⁸⁵ — au reprezentat forța activă și permanentă care s-a manifestat continuu și entuziast. După ce au asigurat triumful revoluției în capitală, la 11 iunie, trei zile mai târziu, din nou, „în număr de mai multe mii, în sunetul clopotelor și cu stindardele tricolore”, înfringând șovăielile guvernului provizoriu, masele au anihilat uneltirile contrarevoluționare ale boierilor, impunând un nou guvern și un nou minister⁸⁶. A doua zi, la 15 iunie, într-o grandioasă manifestare pe cîmpia Filaretului, devenită Cîmpie a Libertății — exemplul Blajului este viu și aici — poporul a sancționat constituția, în condițiile noi create de fuga domnitorului, conferind guvernului provizoriu deplinele puteri ce-i erau atât de necesare⁸⁷.

La 19 iunie 1848 revoluția a dat primele jertfe. Înfringînd complotul contrarevoluționar condus de coloneii Odobescu și Solomon, „în numele proprietarilor”, poporul a eliberat guvernul provizoriu și a restabilit regimul revoluționar pe a cărui constituție jurase cîteva zile mai înainte⁸⁸. Bucureștii au trăit clipe de puternică efervescență revoluționară. Poporul înarmat a ridicat baricade. În tipografia „Pruncului român” se topeau literele pentru a se transforma în gloanțe⁸⁹. Cu acest prilej, s-au remarcat Ana Ipătescu și Popa Ambrozie, care au intrat în istoria acestei memorabile zile și în cea a revoluției, așa cum aveau să intre în istoria noastră națională cele opt victime aparținînd, toate, populației sărace a capitalei⁹⁰. Funeraliile naționale, făcute la 20 iunie 1848, cu participarea unei mulțimi apreciate la peste 30 000 de oameni⁹¹, au constituit o nouă manifestare a hotărîrii maselor de a apăra cuceririle revoluției.

Cea mai semnificativă manifestare a forței poporului, a atașamentului acestuia la cauza revoluției o reprezintă, poate, aceea prilejuită de cel de al doilea complot contrarevoluționar, din 29 iunie. Acum, ca urmare a unor zvonuri referitoare la intrarea în țară a armatelor intervenționiste, guvernul provizoriu, potrivit unei tactici stabilite în prealabil — dînd dovadă

⁸⁵ În privința participării populației orășenești și a compoziției acesteia, vezi I. și P. I. Panait, *Participarea maselor din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în „Studii”, an. XIII, nr. 6, 1960, p. 83—96; Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, Muzeul de istorie al orașului București, 1961; Cornelia C. Bodea, *Figuri pușin cunoscute din revoluția de la 1848*, în „Studii”, an. XIII, nr. 2, 1960, p. 131—164; Dan Berindei, *Noi documente privind revoluția de la 1848*, în „Revista arhivelor”, nr. 1, 1962.

⁸⁶ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 166—168.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 168 și urm.

⁸⁸ Referindu-se la acest eveniment, I. Heliade-Rădulescu constată că „în două ceasuri, toată lumea se înarmară și umplu piețele și ulițele învecinate cu palatul, cum și pe acele ce duc la cazarmă”. Cf. *Amintiri asupra istoriei regenerării române sau evenimentele de la 1848*, București, 1893, p. 45.

⁸⁹ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 182—183.

⁹⁰ Florian Georgescu, *op. cit.*, p. 82—84.

⁹¹ *Ibidem*, p. 84 și C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 183—184.

de o grabă ce nu poate fi explicată decît prin lipsa de curaj și combativitate a unora dintre componenții săi — s-a retras spre munte, la Rucăr. În capitală a fost restabilit regimul regulamentar ; sinistra figură a căpită-nului Costache a devenit din nou dominantă. Cu acest prilej, cu mai multă forță, încă o dată, masele și-au manifestat adeziunea la revoluție. Spontan, la 30 iunie 1848, populația Bucureștilor s-a ridicat împotriva căimăcămiei reacționare. A fost dată alarma și prin satele din jurul capitalei. Palatul metropolitan a fost înconjurat de o mulțime evaluată la peste 40 000 de oameni : „toți negustorii din oraș, meseriașii, popor, preoți, țărani din împrejurimi”. Sub presiunea poporului, mitropolitul Neofit, „aspru mus-trat”, a fost constrins să retracteze proclamația sa din ajun, să-și reinno-iască jurămîntul pe constituție. Căimăcămia boierească „fu spulberată cum învolbură vîntul paiea pe drumuri”⁹². A doua zi, la 1 iulie, se des-fășoară, din nou, o mare demonstrație care se sfîrșește cu fraternizarea deplină a armatei cu poporul⁹³ și izolarea comandanților reacționari.

Exprimîndu-și entuziasmul față de mișcarea populară, care resta-bilise încă o dată autoritatea guvernului revoluționar, N. Bălcescu îi scria lui I. Ghica : „Sîntem tari în București, căci poporul e cu noi și mai cu seamă negustorii care au făcut mult în revoluția din 30 iunie. Întoar-cerea noastră fu un triumf, în vreme ce tragerea noastră din capitală fusese o derută ; poporul nostru al capitalei — continuă marele nostru istoric — să știi, fără flaterie, că a întrecut pe toate popoarele Europei, chiar și pe parisieni”⁹⁴. La rîndul său, I. Ghica, constatînd atașamentul popular față de revoluție, față de conducătorii care, în aceste împre-jurări grele, lăsaseră poporul „în voia întîmplării”, subliniază : „atît era de mare iubirea și devotamentul poporului pentru constituție, încît toate erau iertate oamenilor de la Islaz”⁹⁵.

Perioada care a urmat este, în egală măsură, plină de o elevată efervescentă revoluționară. Pentru a consolida regimul revoluționar și a antrena și mai mult țărănimea în sprijinul revoluției, țărani erau mobi-lizați în formațiuni de apărare și convocați în adunări populare cu scopul de a-și exprima sprijinul față de guvern. În acest scop, la București au fost organizate largi adunări populare prin care ocîrmuirea intenționa să stabilească contacte directe cu reprezentanții tuturor satelor. Adunarea unui însemnat număr de țărani la București era menită, totodată, să contracareze uneltrile contrarevoluționare care se intensificaseră ca urmare a sosirii în Țara Românească a emisarului otoman Suleiman Pașa.

Alegerea delegațiilor de țărani care trebuiau să participe la adu-nările din capitală au prilejuit, în întreaga țară, mari manifestații în favoarea revoluției, o largă afirmare a spiritului revoluționar. Delegațiile de țărani participau la manifestațiile ce se desfășurau pe Cîmpia Liber-tății, organizau demonstrații impresionante în fața sediului guvernului provizoriu⁹⁶ sau pe străzile capitalei. S-a putut constata, în aceste îm-prejurări, „că nu numai Bucureștenii, cei ce luaseră parte directă la miș-

⁹² C. Colescu-Varlic, *op. cit.*, p. 219—221.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 95—98.

⁹⁵ *Aminiri din pribegia după 1848*, ed. cit., vol. I, p. 37—38.

⁹⁶ A. Stan, *Le problème agraire...*, p. 68—69.

care, dar că țara întreagă, de la Milcov la Cerna și din Carpați la Dunăre, era într-aceeași consonanță de idei, de cugete, de năzuințe și de speranțe. Este una din cele mai puternice dovezi ale necesității, ale *legitimității* mișcării revoluționare române”⁹⁷.

Delegațiile de țărani, în intenția guvernului provizoriu, așa cum am mai amintit, aveau drept obiectiv atît să impună reprezentantului Porții recunoașterea programului revoluției, prin reliefarea atașamentului maselor față de aceasta, cit și, în egală măsură, „să înăbușe, prin prezența inesei a țărănimii în capitală, orice tentativă contrarevoluționară a boierilor”⁹⁸. Miile de țărani care s-au aflat tot timpul aici — informațiile indică de la 12 000 la 15 000 de țărani, precum și intenția locuitorilor multora din sate de a veni în mare număr la București pentru a-și demonstra atașamentul la cauza revoluției — au jucat un rol asupra căruia nu s-a stăruit încă suficient în literatura noastră de specialitate⁹⁹. Țăranii reprezentau, după expresia lui N. Bălcescu, faptul este în afară de orice îndoială, „singura noastră putere”¹⁰⁰.

Masele și-au manifestat adeziunea la ideile revoluției în mod egal și prin afirmarea deschisă și hotărîită de a apăra cuceririle din iunie chiar prin lupta armată. Preparativele în acest sens dăduseră rezultatele scontate. Presa vremii, prin pana unora dintre cei mai străluciți reprezentanți ai ideilor revoluționare, dădea expresie sentimentului colectiv al conștiinței naționale¹⁰¹. Înainte ca trupele otomane să-și fi început înaintarea spre București, cînd Suleiman Pașa se afla la Giurgiu, iar Tinghir, reprezentantul acestuia, la București, frămîntările maselor, întrunirile, manifestațiile cunosc o desfășurare fără precedent. Ele aveau drept obiectiv împiedicarea intervenției armate, justificarea revoluției, legitimarea caracterului popular al acesteia.

În ziua de 20 iulie, mii de oameni, printr-o mare demonstrație, caută să sprijine tratativele în vederea modificării termenilor în care era redactată scrisoarea lui Suleiman. În după amiaza aceleiași zile, pe Cîmpia Libertății se desfășoară, din nou, o grandioasă adunare la care, ca și la cea din 15 iunie, participă peste 30 000 de oameni, printre care, după aprecieri contemporane, peste 15 000 de țărani. Vorbitorii, insuflind curaj mulțimii, îi vorbeau de sprijinul celor opt milioane de frați din celelalte provincii românești, de atenția cu care Europa urmărește ridicarea românilor, de eroismul poporului în lupta împotriva cotropitorului. „Aduceți-vă aminte — se spunea, în acest sens — de străbunii noștri, care sub Mihai Viteazul, cu 6 000 de români bătură sute de mii, atunci cînd Europa întreagă tremura de Poartă”¹⁰². Exprimîndu-și adeziunea la ideile revoluției și hotărîrea de a o apăra, zecile de mii de oameni au aprobat

⁹⁷ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 230.

⁹⁸ A. Stan, *I.e problème agraire...*, p. 69.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹⁰⁰ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 140.

¹⁰¹ România, scria în acest sens „Pruncul român”, „sau va trăi liberă, sau va fi un cimitir pentru toți fiii ei” (Cf. *Anul 1848...*, II, p. 71—72). La rîndul său, N. Bălcescu, în celebrul articol *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, inserat în „Popolul suveran”, notează: „De vom cădea în această luptă sîntă, să cădem încă bărbătește, astfel cum au trăit părinții noștri; și ca dinșii să strigăm: mai bine țara noastră să se prefacă într-un întins mormînt, numai să rămînă tol țara românilor”. *Ibidem*, III, p. 179.

¹⁰² C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 256—259.

documentul prin care se protesta solemn împotriva intrării trupelor turcești pe teritoriul țării ¹⁰³. Semnată de peste 30 000 de cetățeni, „protestația” este trimisă la Giurgiu, în timp ce poporul, în capitală, organiza o impunătoare manifestație ¹⁰⁴.

Adunări populare de mare amploare s-au ținut, de asemenea, la 22 și 23 iulie. La aceasta din urmă, la care, potrivit evaluărilor unor corespondenți de presă, ar fi participat aproximativ 40 000 de oameni, se aprobă noua componență — din șase membri — a locotenenței domnești. Cu acest prilej, a fost subscrisă o declarație cuprinzând „cererile națiunii române”. Adresa, înaintată lui Suleiman, a fost acoperită cu peste 24 000 de semnături, la care se adăugau pecetea a 40 de sate. După încheierea adunării, zeci de mii de oameni, cu făclii și muzici, au făcut o puternică demonstrație în favoarea constituției ¹⁰⁵.

Adunarea poporului era constituită în putere suverană. Prin intermediul ei, poporul, masele își impuneau hotărîrea și voința. Convocînd adunarea, guvernul revoluționar își depunea mandatul „în miinile poporului”, căruia i se solicita să aleagă noul guvern ce urma să capete denumirea de locotenență ¹⁰⁶. Deputății trimise spre Giurgiu erau însoțite continuu de mii de oameni, care formau un coridor viu între capitală și portul dunărean. În așteptarea răspunsului la cererile naționale, adunările de pe Cîmpia Libertății se țineau zilnic. Întreaga țară cunoaște o desfășurare de forțe fără precedent.

Intrarea lui Suleiman în București — după ce o nouă întrunire populară, din 28 iulie, consacrase locotenența de trei ¹⁰⁷ — la 8 august a prilejuit o formidabilă desfășurare a forței populare. Pe întreg parcursul de la Giurgiu la București, locuitorii au făcut un veritabil „gard viu”. Întreaga capitală era în picioare — mai bine de 40 000 de oameni au ieșit în calea reprezentantului Porții la barierele orașului ¹⁰⁸. Era, acesta, nu un prilej de manifestare a supunerii țării față de Poartă, ci afirmarea hotărîtă a sprijinirii constituției revoluționare. În aceste zile — între 8 și 12 august — mii de țărani, cu sute de stindarde tricolore, manifestau în București pentru constituție ¹⁰⁹.

După plecarea emisarului Porții, poporul a continuat mereu să se pronunțe în favoarea revoluției. Cîmpia Libertății devenise „un fel de școală deschisă asupra drepturilor cetățenești”, unde se discutau zilnic problemele cele mai arzătoare ¹¹⁰. Turcii, în împrejurările care sînt cunoscute, înlăturîndu-l pe Suleiman au decis restabilirea „ordinei regulamentare” prin intermediul forței armate. Aceasta puna pe primul plan al revoluției românești problema rezistenței armate.

În acest sens, fuseseră adoptate, din vreme, o serie de importante măsuri; de asemenea, spiritele erau pregătite pentru o astfel de eventualitate. În primul rînd, încă de la început, armata trecuse de partea revolu-

¹⁰³ *Ibidem*, p. 258—260.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 261—262.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 263 și urm.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 274.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 284.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 306 și urm.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 312.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 364.

ției¹¹¹. Propaganda revoluționară realizase profunde transformări în conștiința ostașilor¹¹². De asemenea, pentru apărarea revoluției, s-au organizat, la sate și orașe, gărzii naționale. Constituirea acestora — în condițiile unei neîncetate lupte de clasă, la sate mai ales¹¹³ — s-a făcut într-o elevată atmosferă de entuziasm patriotic¹¹⁴. În sfârșit, a fost organizată tabăra de la Riureni, pentru instruirea efectivului și organizarea rezistenței. Lui Gh. Magheru, numit la 18 iunie 1848 în calitate de căpitan general al trupelor neregulate de dorobanți și panduri, i-a revenit un rol important în acest sens¹¹⁵. Afluxul de voluntari spre tabăra de la Riureni — în preziua dizolvării, aceasta întrunea circa 30 000 de oameni — exprimă adeziunea maselor populare la planul de apărare a revoluției față de dușmanii din afară, chiar în momentul în care capitala a fost ocupată de armatele otomane¹¹⁶.

Consemnând atmosfera generală, Bălcescu notează următoarele : „... tot poporul voia a se bate. Propaganda — scria el lui Al. Golescu-Negru — se făcuse așa de bine în popor după măsurile ce luorăm . . . căci în toată țara voiau a se bate . . .”¹¹⁷. Alte izvoare ale timpului înregistrează, în egală măsură, voința de luptă a maselor populare¹¹⁸.

Cu acest prilej, a ieșit în evidență cu mai multă pregnanță solidaritatea ce lega pe români, adevărul că revoluția românească era una și aceeași pretutindeni. În afara informațiilor privind solidaritatea țăranilor din Moldova cu lupta fraților lor de peste Milcov¹¹⁹, posedăm date certe cu privire la dorința românilor din Transilvania de a participa la lupta comună. G. Barițiu, în paginile „Gazetei de Transilvania”, dădea expresie acestei dorințe în următorii termeni : „Să știe lumea toată că la orice încercare de ocupație a Principatelor Române din partea oricăria, nu

¹¹¹ În acest sens, „Pruncul român” din 13 iunie comunica : „bravii noștri ofițeri, . . . armia întreagă . . . au declarat cu toții, într-o glăsuire, că sînt frați cu tot românul și că nici unul nu va da într-un frate al său ci că toți sînt gata a-și vărsa cea din urmă picătură de sînge pentru patria lor”. *Anul 1848* . . . , II, p. 546.

¹¹² N. Pleșoianu, *Memorii* . . . , loc. cit., p. 419.

¹¹³ C. Căzănișteanu, col. M. Cucu, E. Popescu, *Aspecte militare ale revoluției de la 1848 în Țara Românească*, Edit. militară, București, 1968, p. 72. Vezi și Apostol Stan, *Gărzile naționale în revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în „Studii”, an. XVIII, nr. 4, 1965, p. 879—894.

¹¹⁴ C. Căzănișteanu, col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 68.

¹¹⁵ Pentru detalii, vezi Apostol Stan, Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Edit. științifică, București, 1969.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 118—122.

¹¹⁷ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 116.

¹¹⁸ Ziarul „Le National” scrie în acest sens : „Poporul valah, văzîndu-se părăsit și trădat din toate părțile, a luat una din acele hotărîri extreme, care singură reușește să salveze libertățile unei națiuni mici ; ridicarea în masă a fost proclamată și voluntarii vin din toate părțile” (*Anul 1848* . . . , II, p. 230 — 232). La rîndul său, Timoni, agentul austriac, notează că în așteptarea trupelor turcești „zilnic crește mulțimea adunată în fața orașului București”. Cf. G. G. Florescu, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, București, 1963, p. 34. De asemenea, I. Maiorescu comunica lui A. G. Golescu, la 6 septembrie 1848, următoarele : „Poporul încă hotărîse să easă la Călugăreni ca să se bată cu turcii . . . și eu m-am determinat să trimit nevasta și copiii la Brașov și să mă duc cu poporul la Călugăreni. Asemenea St. Golescu și alții . . . ca să murim o moarte glorioasă”. *Anul 1848* . . . , IV, p. 277.

¹¹⁹ Cf. Gh. Platon, *Ecouri ale revoluției muntene și maghiare din anul 1848—1849 în Moldova*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, secț. a III-a, a. Istorie, t. X, 1964.

numai regimentele granițere române, ci și toată națiunea română de dincoace va alerga peste munți spre a se înfrunța cu moartea ori unde ar întâlni-o”¹²⁰. Grănicerii își dăduseră adeviziunea în acest sens și erau *pregătiți*¹²¹. Ziarul „Nép-elem” din 10 iulie st. n., preluând o știre din anturajul lui Gh. Bibescu, aflat la Brașov, considera că revoluționarii munteni intenționau să facă o *incursiune* în Brașov și Sibiu și de acolo să pornească atacul înapoi în țară cu ajutorul a 30 000 de grănicerii¹²².

Purtarea arogantă a turcilor și intervenția brutală a lui Fuad a stîrnit, în întreaga țară, un val de indignare¹²³. Pretutindeni în țară au avut loc impunătoare manifestații de protest. Pentru a-și reliefa atașamentul față de constituția nouă, față de revoluție, precum și hotărîrea de a nu mai îngădui reinstaurarea vechiului regim, în satele și orașele țării Regulamentul organic, simbolul asupririi feudale, precum și Arhondologia, cartea conținînd rangurile boierești, au fost arse¹²⁴. Acțiunile, spontane, au fost, așa cum se aprecia, „operă a norodului în sine”¹²⁵.

La apropierea turcilor de București, o mare mulțime, apreciată la 100 000 de oameni¹²⁶, a ocupat punctele de acces pentru a opri înaintarea armatei invadatoare. Locuitorii de prin județe, comunică N. Pleșoianu, „de toate clasele, veneau mereu în capitală, astfel încît mulți ziceau că numărul trecea de 50 000 oameni, ca să meargă înaintea oastei suzerană. Poporul eșisă afară din capitală și se așezase în tabere, fiecare cu steagul județului său. Mai multe nopți dormiră pe cîmp așteptînd armia”¹²⁷.

Avînd consemnul de a nu se opune cu armele¹²⁸, mulțimea de oameni a format un zid viu în fața armatei otomane, care și-a făcut loc trecînd peste trupurile celor ce, doar din lipsa de inițiativă și curaj a cîrmuirii revoluționare, nu au opus rezistență armată¹²⁹. Armata însă, parte componentă a poporului, cîștigată total de partea revoluției, cu toate ordinele restrictive, a dat riposta cuvenită agresorului în glorioasa bătălie de pe

¹²⁰ Anul 1848 ..., I, p. 481.

¹²¹ I. Maiorescu și Al. Gulescu strinseseră numeroase adeviziuni de la grănicerii din Orlat, în timp ce V. Aricescu, trimis în Transilvania pentru a recruta voluntari, consemnează că grănicerii din Orlat sînt „plini de dorință” de a se uni cu frații de peste Carpați. Așa cum rezultă și din corespondența soției lui I. H. Rădulescu cu Barișiu, grănicerii „nu așteaptă decît o mișcare în țară și atunci vor vedea cine au fost și cine sînt românii”. Anul 1848 ..., I, p. 482—484, II, p. 649.

¹²² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, p. 147—148 și urm.

¹²³ La începutul lunii septembrie, în vederea intervenției, în capitală se înființează un „legion sacru”. Publicațiile revoluționare chemau poporul la luptă pentru „războiul sfînt”, al cărui țel trebuia să fie „apărarea păcii, libertății și a naționalității române”. Anul 1848 ..., IV, p. 174.

¹²⁴ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 379 și urm.

¹²⁵ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 40. Acuzat, mai tirziu, că ar fi organizat această ceremonie la Craiova, Aaron Florian dădea acest răspuns. N. Pleșoianu, în *Memorii*, consemnează arderea regulamentului și a Arhondologiei „ca niște cărți funeste”. „Această ardere — continuă el — s-a și urmat cu multă solemnitate și mai în toată țara, aflurindu-se de mitropolii și preoțime aceste cărți”. *Loc. cit.*, p. 432.

¹²⁶ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 387.

¹²⁷ *Loc. cit.*, p. 433.

¹²⁸ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 391.

¹²⁹ N. Bălcescu, mai tirziu, conlămna faptul că nu a fost folosită dorința poporului de a se bate cu invadatorul (*Opere*, IV, ed. cit., p. 116). Pleșoianu, la rîndul său, subliniind „indignația” poporului, constată cu amărăciune: „chiar din cei mai buni români împiedecară prin reacțiile lor orice măsură de împotrivire. Astfel indignația unei deputații de 60 — 70 mii de oameni ce reprezenta toată țara, urma a se mărgini în suspine”. *Loc. cit.*, p. 434.

Dealul Spirii. Aceasta, așa cum, pe drept, se apreciază, nu reprezintă un accident sau o provocare, ci „o consecință firească a atitudinii adoptate de masa soldaților în timpul revoluției. Unitățile militare din București erau pregătite moral și material pentru a riposta forțelor invadatoare”. În istoria noastră, lupta din Dealul Spirii poate fi considerată „cea dintâi acțiune armată întreprinsă de oastea română modernă ... în scopul apărării revoluției, salvagădării intereselor naționale ale poporului român”¹²⁰.

Din rațiuni politice, tabăra de la Riureni, expresia cea mai înaltă a voinței maselor de a lupta pentru revoluție¹³¹, a fost dizolvată. Pregătită să înfrunte pe dușman, armata revoluționară a trebuit să depună armele fără luptă: „trăsnetul cel mai îngrozitor — consemnează, în acest sens, un izvor al timpului — n-ar fi putut produce o senzație mai puternică decât aceasta”¹³².

Poporul aflat în București nu a acceptat supus reinstaurarea reacțiunii regulamentare. A treia zi chiar după ocuparea capitalei, masele din oraș, la care se adăugau numeroase cete de țărani, se declarau gata să se scoale iarăși și să arboreze steagul revoluționar. Eventualitatea a fost evitată în urma intervenției membrilor locotenentei și la amenințarea lui Omer Pașa că, la cel dintâi semn de tulburare, va bombarda mahalaua tabacilor¹³³.

Lupta maselor, a țăranilor, mai ales, nu s-a încheiat odată cu înfrângerea revoluției; izvorită din „principele comunismului” — cum se aprecia într-un document al vremii — în conformitate cu care „pământul particular va trece în a lor stăpânire”¹³⁴, aceasta s-a intensificat¹³⁵, transformându-se, în anumite locuri, chiar în răscoale organizate¹³⁶.

Revoluția din Țara Românească, considerată, pe drept, de Bălcescu ca „cea mai frumoasă ce s-a întâmplat vreodată la un popor”¹³⁷, a fost o revoluție a întregului popor, ieșită din nevoile și năzuințele acestuia. O afirmă izvoarele contemporane¹³⁸, o subliniază contemporanii. Bălcescu, mai ales, așa cum am constatat, făcea distincție netă între rolul maselor,

¹²⁰ C. Căzănișteanu, *Date noi cu privire la lupta din Dealul Spirii de la 13 septembrie 1848*, în „Studii”, an. XX, nr. 1, 1967, p. 78 — 80. În cursul luptei, după cît se pare, este atestată și prezența unui grup de civili înarmați. Cf. Matei Ionescu, *Episoade din anii 1848 — 1849. Însemnări despre Dincă Bălășan*, în „Studii”, an. XVIII, nr. 5, 1965, p. 1080 — 1081.

¹³¹ Așa cum am arătat și mai sus, aflulul de voluntari spre tabăra de la Riureni a fost considerabil. De la 6000 la sfîrșitul lui august, s-a ajuns la 30 000 în preajma dizolvării — țărani, în marea lor majoritate. *Anul 1848* ..., IV, p. 584, și Apostol Stan și Constantin Vlăduț, *op. cit.*, p. 99 și urm.

¹³² „Atît soldații, cît și pandurii cu capii lor se împotriveau a da ascultare — continuă același document — toți într-o unire, cu o inimă și cu o gură, se adresau către Dl general arătîndu-i că ei nu se vor despărți spre a se duce la casele și în familiile lor; că ei cer cu stăruință ca să-i ducă împotriva vrăjmașilor care amenință să cîmpească drepturile patriei ...”. *Anul 1848* ..., IV, p. 564 și urm. (corespondență către „Gazeta de Transilvania”). Vezi și Gh. Smarandache, *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, București, 1963, p. 37 — 58.

¹³³ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 418.

¹³⁴ *Anul 1848* ..., V, p. 180.

¹³⁵ Apostol Stan, *Le problème agraire* ..., p. 122 și urm.

¹³⁶ Maria Roșca-Rosen, Adrian Pațica, *Răscoala țăranilor în anul 1848 în Țara Românească*, în *Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai*, tomus III, nr. 8, series IV, fasc. 2 Historia, Cluj, 1958, p. 113 — 124.

¹³⁷ N. Bălcescu, *Opere*, IV, ed. cit., p. 95.

¹³⁸ *Anul 1848* ..., III, p. 39.

al poporului și cel al conducătorilor. I. Ghica, la rîndul său, condamînd pe cei ce-și arogau merite deosebite în declanșarea și desfășurarea revoluției, consemnează, în acest sens, într-o scrisoare adresată lui V. Alecsandri :

„Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluției de la 1848 și mi-am zis adesea : căci nu trăiește Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid. Le-ar spune că aceea revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni și că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintre acei care au sau au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. *Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea*”¹³⁹.

Participarea activă, conștientă și eroică¹⁴⁰ a maselor a determinat caracterul revoluției de la 1848 din Țara Românească, i-a legitimat rațiunea și i-a apărut existența. Tot masele aveau să fie acelea care, prin lupta desfășurată în noile condiții istorice, de după înăbușirea revoluției, aveau să impună în viață programul de la 1848, expresie a năzuințelor celor mai vitale ale poporului român.

III. Așa cum s-a desprins, credem, din rîndurile de mai sus, în Moldova revoluția s-a desfășurat pe fondul general al luptei antifeudale. Mișcările boierimii liberale și ale burgheziei, precum și frămîntările puternice ale țărănimii, care i-au dat substanță, s-au desfășurat paralel, fără a se identifica. Masele, pentru a nu determina o intervenție armată mai ales, nu au fost antrenate în realizarea practică a programului generos de transformare a societății pe drumul progresului.

În Țara Românească, spre deosebire de Moldova, revoluția a avut drept motor principal masele, țărănimia și populația orașelor, mobilizate și conduse de o burghezie și o boierime liberală profund interesate în transformări pe calea progresului, în direcție socială și națională. Adeziunea spontană și participarea masivă și continuă a maselor trebuiau să zădărnicească tendințele contrarevoluționare și să demonstreze că ideile revoluției, generate de stadiul de dezvoltare al societății, sînt îmbrățișate de popor în totalitatea lui.

În Transilvania, mai mult decît în celelalte țări surori, revoluția a fost, în exclusivitate, a maselor, a poporului, a țăranilor, care reprezentau imensa majoritate. Conducătorii, chiar dacă aparțineau clasei burgheze prin concepție, erau trup din trupul poporului, legați organic și indestructibil, identificîndu-se cu năzuințele acestuia^{140 bis}. În Transilvania, masele

¹³⁹ I. Ghica, *Opere*, ediție îngrijită de I. Roman, „Clasicii români”, E. S. P. L. A., București, 1956, p. 321 (s. n. — Gh. P.).

¹⁴⁰ Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene de la 1848*, loc. cit., p. 34.

^{140 bis} Astfel, de pildă, G. Barițiu afirma, încă din 1839 — concepția era caracteristică tuturor conducătorilor revoluției românești — că „mulțimea norodului face nația, iar nu cele cîteva persoane trufașe. Așadar educația poporului e cea dintîi treabă a patrioților”. Concepția și lupta patrioților pașoptiști continuă tradiția „Școlii ardeleni”. Cf. „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1839, nr. 11 — 12, p. 94.

Încă de timpuriu, conducătorii luptei românilor din Transilvania au înțeles că afirmarea poporului român se poate realiza numai prin transformarea radicală a situației lui politice. Mișcarea culturală se confundă tot mai mult cu lupta politică. În acest sens, vezi excelenta lucrare a acad. D. Prodan, *Supplex libellus valachorum*, Edit. științifică, București, 1967.

nu trebuiau numai să justifice existența poporului român, ci, pur și simplu, să lupte pentru existența fizică și națională. De aceea, aici, o revoluție nu se putea face printr-o simplă demonstrație de forță, ci prin utilizarea forței împotriva forței.

Identitatea problemelor sociale și naționale a conferit revoluției din Transilvania caracterul ei specific, particular. Aceasta a fost, de la început, o revoluție a poporului în totalitatea lui, pentru apărarea drepturilor și a libertăților sociale și naționale. Iată de ce mai mult, poate, decît în cazul revoluțiilor din Moldova și Țara Românească, masele se confundă cu revoluția însăși; momentele și etapele acesteia sînt indisolubil legate de lupta și eroismul poporului. În rîndurile care urmează, vom sugera doar aceste momente.

În Transilvania, așa cum s-a arătat și mai sus, țărănimea română nu era numai o forță socială. Ea reprezenta o națiune căreia Inochentie Micu, încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea, îi afirma prezența istorică cu argumente extrase din arsenalul ideologiei luminate. Europa întreagă văzuse în teribila răscoală din 1784, care pusese sub semnul întrebării existența întregii nobilimi, o manifestare viguroasă a poporului român, încătușat în lanțurile robiei sociale și naționale. „Școala ardeleană” și „Supplexul” constituiau o altă replică, nu mai puțin pregnantă, a voinței unui popor de a face să-i fie respectate drepturile.

În condițiile istorice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în plin proces de formare a națiunii române, problema socială, a desființării relațiilor feudale și a improprietății, imperios solicitată de dezvoltarea societății, nu putea fi despărțită de cea națională. Între ele exista un strîns raport de interdependență. Teama că Transilvania va deveni românească, în eventualitatea în care nobilimea își va pierde privilegiile, iar iobagii vor primi pămînt și drepturi, tempera veleitățile reformatoare ale multora dintre liberali ¹⁴¹.

Condusă de un tineret generos, ieșit din rîndurile sale, țărănimea din Transilvania, pe linia unei tradiții revoluționare neîntrerupte ¹⁴², s-a afirmat în 1848 ca o forță impresionantă, hotărîtă să meargă pe drumul indicat de Horea pentru a-și impune drepturile. Concluzia aceasta a fost exprimată firesc de Avram Iancu, cu prilejul dezbaterilor în jurul urbariului din 1847. Poziția adoptată de nobilimea maghiară îndreptățește atitudinea ce avea să călăuzească pe români în revoluția de la 1848 ¹⁴³.

Izbucnită în Austria, revoluția s-a extins în Ungaria și a cuprins și Transilvania. Frămîntările nu s-au produs doar în limitele orașelor, nu au cuprins doar mediile intelectuale, ci s-au extins, în egală măsură, asupra maselor largi. La sfîrșitul lunii martie și începutul lunii aprilie 1848, adunările populare din Munții Apuseni, la care participă, împreună cu intelectualii satelor, numeroși țărani și mineri, devin tot mai frecvente ¹⁴⁴.

¹⁴¹ V. Chereșeșiu, *Adunarea națională de la Blaj* ..., p. 96.

¹⁴² Pentru Munții Apuseni, vezi Tóth Zoltan, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, Edit. Acad., București, 1955, p. 9.

¹⁴³ Pompiliu Teodor, *loc. cit.*

¹⁴⁴ V. Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 201 și V. Chereșeșiu, C. Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan și colab., *Din istoria Transilvaniei*, II, Edit. Acad., București, 1961, p. 25.

Și aici, adunările aveau drept obiect fixarea liniei de conduită a poporului român în noile împrejurări istorice ; ele se desfășurau paralel cu puternice mișcări țărănești. Mai bine zis, unele le determină pe celelalte. Încă din martie 1848, în întreaga Transilvanie mișcările pentru pământ și libertate se generalizează¹⁴⁵. Mișcărilor țărănești li se adaugă cele ale muncitorilor mineri¹⁴⁶.

Puternica presiune a maselor populare, tendința intelectualității românești de a realiza o unitate a poporului român — în condițiile în care aceasta era necesară mai mult decât oricând — a determinat convocarea primei adunări de la Blaj, din duminica Tomei (30 aprilie). Chemarea lui Aron Pumnul, copiată de studenții din Blaj în sute de exemplare, în ciuda opreliștilor și a piedicilor puse de autorități, a fost larg răspândită în satele Transilvaniei, cu îndemnul de a trimite delegați la Blaj¹⁴⁷.

Tinerii intelectuali cutreierau satele vorbindu-le țăranilor despre libertate, despre puterea naționalității românești. Vorbele lor au găsit un profund ecou. „În cuvântarea ce le-am ținut — notează unul dintre aceștia (V. Moldovan) — le-am arătat că, în urma mișcării tuturor românilor, iobăgia se va șterge negreșit, căci atunci când un popor de trei milioane se va deștepta din somnul său de moarte, lanțurile sclaviei care l-au ținut legat de glie vor cădea ruginite dinaintea picioarelor lui”¹⁴⁸. Nu este de mirare, în aceste împrejurări, că amenințările autorităților nu au avut nici un efect. „Noi — declarau unii locuitori acelora ce voiau să-i împiedice — de ne-or frige, de ne-or fierbe, de-am ști că ne-am poptopi cu toți acolo, tot am mere pe ziua pusă la Blaj cu satu”¹⁴⁹.

Adunarea, la care a participat, prin reprezentanții săi, „o națiune întreagă”, potrivit unor aprecieri contemporane¹⁵⁰, era o adevărată *Adunare națională*. Această primă adunare din duminica Tomii, care urma unei întregi perioade de luptă deschisă împotriva cătușelor feudale, sociale și naționale, trebuia, în intenția organizatorilor, să realizeze coeziunea poporului, în condițiile gravei primejdii ce-i amenința ființa națională. Cei peste 4000 de țărani adunați la Blaj din toate părțile Transilvaniei, ascultînd cu evlavie cuvintele tribunilor lor, exprimau cu hotărîre : „Iobagi, ne jurăm, mai mult nu vom fi, ori vor șterge domnii iobăgia, ori nu... Șerbi nu vrem să mai fim, mai bucuroși vom muri”¹⁵¹.

Venirea lui Iancu și Buteanu, în fruntea muntenilor, a motilor a stîrnit în mulțime un entuziasm de nedescris. Poporul i-a purtat în triumf¹⁵². Prezența lui Iancu, după expresia lui Barițiu, a conferit adunării „măreția de sărbătoare și de luptă”. Încă de pe acum, tribunul încetase de a mai fi numai al motilor ; „era al întregului popor răsculat din Transilvania”¹⁵³.

¹⁴⁵ V. Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 227 și urm.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 249 — 250.

¹⁴⁷ Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, Edit. Meridiane, București, 1972, p. 69.

¹⁴⁸ V. Chereșeșiu, *op. cit.*, p. 305 — 306.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 305 — 307.

¹⁵⁰ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 70.

¹⁵¹ A. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, t. II, Viena, 1852, p. 137 — 138.

¹⁵² *Ibidem*, t. III, p. 141.

¹⁵³ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 72.

Li s-a vorbit țăranilor, aici, de libertate, de ștergerea iobăgiei, de națiunea română, de vechimea și puterea acesteia. I-a impresionat pe țărani nu numai sensul cuvintărilor, care exprima, atât de limpede, propriile lor aspirații, ci curajul și dirzenia conducătorilor lor; aceștia, înfruntând represaliile autorităților, vorbeau în termeni și cu o cutezanță pe care nimeni nu le manifestase pînă acum. Există, atunci, pe cîmpia Blajului o atmosferă de elevat patriotism, căreia-i erau străine, cu totul, sentimentele xenofobe¹⁵⁴. Referindu-se la această atmosferă, „Organul luminării” nota: „Entuziasmul cu care (poporul) asculta cuvintele însuflețitoare și ascultau de îndemnurile oratorilor erau nemărginite. Cine va mai zice că poporul român e popor sălbatec? Cine ar mai avea așa îndoială, păcat că n-a venit la Blaj la duminica Tomei să-l vadă pe acest popor și să se convingă”¹⁵⁵.

Într-adevăr, această mare adunare, prima de acest gen din istoria țării, dacă a impresionat prin entuziasmul nemărginit al celor prezenți, nu a impus mai puțin prin sobrietatea și disciplina pe care le-au manifestat miile de participanți. „Acest popor fript de arsura soarelui și de sete — se notează în același organ de presă, din Blaj — răbda ore întregi fără a se mișca nici o urmă de la locul său. O picătură de beutură bețivă (alcool) n-a gustat pe limba lui”¹⁵⁶.

Prima adunare de la Blaj, puternică afirmare a dorinței de libertate a maselor, a fost, așa cum pe drept s-a afirmat, „cea dintîi din timpuri nememorate, cea mai frumoasă din cîte adunări de popor s-au ținut pînă la acel timp în Transilvania”¹⁵⁷. Ea a avut o importanță inestimabilă în desfășurarea ulterioară a revoluției. Masele au ajuns la conștiința puterii lor, și-au recunoscut „povățuitorii” și conducătorii, acordîndu-le prețuirea și încrederea lor nelimitate. Conducătorii, la rîndul lor, la acest prim contact cu poporul, au înțeles căria de neclintit a acestuia; s-au întărit și mai mult în hotărîrea de a lupta pînă la capăt pentru realizarea năzuințelor lui. Acest contact și această fuziune între conducători și popor aveau să dea forța revoluției de la 1848 din Transilvania și să se manifeste mai puternic la cea de a doua adunare de la Blaj, din 3/15 mai 1848.

Încrezători în dreptatea năzuințelor lor și conștienți, acum, de forța ce o reprezintă, țăranii refuzau deschis să mai dea ascultare stăpînilor de pămînt și reprezentanților administrației imperiale. În întreaga Transilvanie, lupta de clasă capătă un caracter deosebit de ascuțit. „Românul — ar fi declarat Avram Iancu, reprezentînd expresia unei atitudini generale — nu cerșește libertatea de la unguri; națiunea română e destul de tare ca să-și cucerească libertatea prin luptă”¹⁵⁸. „Țara — considerau românii — este a noastră, lăsată din strămoși”¹⁵⁹.

În atmosfera de care era cuprinsă întreaga Transilvanie, a fost pregătită și s-a desfășurat marea adunare de la Blaj, care, în intenția tribunilor, a conducătorilor, urma să fie hotărîtoare pentru soarta națiunii române.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 71.

¹⁵⁵ Apud *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 24 — 25 și V. Cheresleșiu, *op. cit.*, p. 317.

¹⁵⁶ V. Cheresleșiu, *op. cit.*, p. 316.

¹⁵⁷ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 74.

¹⁵⁸ V. Cheresleșiu, *op. cit.*, p. 375 și *passim*.

¹⁵⁹ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 72.

„Cine vrea să nu mai fie iobag, să vie atunci la Blaj”¹⁶⁰, suna chemarea în numele căreia zecile de mii de țărani s-au adunat pentru a decide cu privire la atitudinea ce trebuia s-o manifeste poporul român. Cea de a doua adunare de la Blaj, adunare reprezentativă a poporului român, adunare națională, în adevăratul înțeles al cuvîntului, are o semnificație deosebită nu numai pentru românii din Transilvania, ci, în egală măsură, și pentru cei din principate. Marea desfășurare de forță a produs o impresie cu larg răsunet și a avut o deosebită influență asupra conștiinței contemporanilor.

În zilele premergătoare adunării naționale, mii și mii de oameni, țărani, lucrători mineri, intelectuali, din toate colțurile Transilvaniei se îndreptau spre Blajul care reprezenta împlinirea tuturor nădejdlor. Ca un adevărat fluviu se scurgeau românii spre orașul împlinirii: „Se slobozeau la vale — se notează într-un izvor contemporan — ca puhoiul, toți în veștminte albe ca în zi de cea mai mare sărbătoare”. La Blaj, „șesul plin de popor și de pe toate dealurile și colinele curgeau cete de popor. Văzîndu-le, omul gîndea că au înviat din morți și se grăbeau la Blaj, ca să vadă ziua libertății cu al cărei dor le-a expiat sufletul”¹⁶¹. „Părea că poporul, ca un uriaș din poveste, s-a trezit dintr-odată și că el acum știe cît e de puternic; nu era putere omenească ce l-ar fi putut abate din drumul său”¹⁶².

Aspectul exterior, plastic sugerat de notațiile de mai sus, trebuie completat prin sublinierea hotărîrii mulțimilor de a obține libertatea socială și națională. În mărturiile vremii se fac următoarele sublinieri în acest sens: „Dac-ar ști că pe toți i-ar omori, ei tot se duc la Blaj”; „întîmple-se orice, chiar dacă ar trebui să moară, tot vor merge la Blaj”. Cuvîntarea lui Bărnăuțiu, din 2/14 mai, care avea să traseze programul de a doua zi și care proclama ștergerea iobăgiei, libertatea și independența națiunii române, se încheia, semnificativ, cu îndemnul: „Țineți cu poporul toți, ca să nu răătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură”¹⁶³.

Cei peste 40 000 de oameni de pe cîmpia Blajului, prin forță, dar și prin spiritul de ordine și înțelepciunea ce le-au dovedit, au impresionat adînc pe contemporani, români sau străini. „Așa ceva — notează Mészáros Károly — n-a prea văzut vreodată Europa”¹⁶⁴. În același sens, generalul Schurter, reprezentantul armatei austriece, mărturisește că „o adunare de popor atît de numeros, care să fie condus în atîta liniște, să dovedească atîta cultură, atîta superioritate, atît entuziasm nobil” nu mai văzuse în toată Europa. „Un spirit extraordinar de ordine a animat într-un mod demn de admirat adunarea”, notează, de asemenea, foaia săsească „Siebenbürger Volksfreund”¹⁶⁵. La rîndul său, publicistul Iakab Elek, descriînd și el aspectul exterior al adunării, consemnează impresionat:

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 78.

¹⁶¹ Din *Memoriile* lui V. Moldovan, V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 416 — 417. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 79.

¹⁶² V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 416.

¹⁶³ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 83.

¹⁶⁴ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 439. „O masă populară fanatică — continuă acesta — cu trăsăturile accentuate, caracteristice, ușor de recunoscut, ale coloniștilor romani, ofereau spectatorului, în tumultul sălbatec, tălăzuitor al patimilor politice, un tablou extraordinar de interesant și de zguduitor. Din blocurile agitate de furtună se desprindeau ici pîlcuri de oameni cu fața oacheșă, cu ochii scinteițori, îmbrăcați în izmene groase, cu căciuli mițoase în cap, dincolo, cățărați pe butoaie, laviți înalte și pe mese, popi, avocați și profesori”.

¹⁶⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 87.

„Măreț era spectacolul ce se desfășura în fața noastră”. Țăranii, în portul lor caracteristic, cu fețele arse de soare și supte de suferință, grupați în cete mai mari sau mai mici, ofereau un „tablou extraordinar de interesant și zguduitor. Tabloul era completat de flamura cea mare tricoloră a națiunii române”¹⁶⁶.

Observatorii contemporani au înfățișat nu numai aspectul grandios al adunării naționale a românilor. Unii dintre dînșii, mai apropiati de realitățile românești, i-au interpretat și sensul. Stephan Ludwig Roth, de pildă, considera, pe drept, că deși „steagul acesta național nu era împlintat atît de sus, ca să poată fi zărit chiar de la Dunăre... totuși filfiitul culorilor naționale românești aici la noi trebuie să fi făcut inimile din Iași și București să bată la unison”¹⁶⁷. Cu adevărat, influența Blajului asupra românilor de peste Carpați a fost foarte puternică.

Alecu Russo vorbește cu emoție de cei 40 000 de români care ascultau, „sub aripile unui steag în trei culori, cuvîntul *inteligenței* ardelenene. Moldoveni și munteni, pribegi a tulburărilor din Țară, priveau cu bătaie de inimă adunarea oștită grămadă... un popor întreg de același port și aceeași limbă ca a poporului nostru sta măreț în lumina soarelui...”. Scriitorul moldovean reliefa spectacolul frăției curate între surtuce și sumane, „marea iubire de neamul românesc” a tribunilor revoluției române¹⁶⁸. Aceleași sentimente îl încearcă și pe G. Sion care descrie maniera de contact a tribunilor cu poporul. „Istoria românilor — însemna el — cu suferințele trecutului și ale prezentului, drepturile lor naționale, amarul patriei, mîndria numelui de român erau temele principale asupra cărora oratorii perorau...”¹⁶⁹.

N. Bălcescu închina un adevărat imn zilei de 15 mai 1848, considerată „zi de lumină, de libertate și de mărire română”, cînd un „popor întreg”, răspunzînd celor ce vorbeau de unirea cu Ungaria, declara: *Noi vrem să ne unim cu Țara, dorință ce reflectă „aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui român: mîntuirea de orice domnire străină prin unitate națională”*. Cu acest prilej, Bălcescu subliniază că revoluționarii din Țara Românească „crezură că trebuie a urma după pilda ardelenilor” (s.n. — G. P.)¹⁷⁰.

Importanța național-românească a Adunării poporului de la Blaj nu și-a găsit expresie doar în aceste mărturii, tîrzii, de entuziasm și mîndrie națională. Ea a avut și ecou imediat și nemijlocit. Ar fi suficient să amintim în acest sens legămîntul prin care moldovenii, la Brașov, au dat expresie adevăratelor principii ale revoluției. Este vorba de acele *Prințipii pentru reformarea patriei*. Tot revoluției din Transilvania, discursului lui Bărnăuțiu, în speță, îi putem atribui și precizarea unor atitudini privind problema națională¹⁷¹. Mai mult decît toate, însă, Adunarea de la Blaj, ca și desfă-

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 84 — 85.

¹⁶⁷ Stephan Ludwig Roth, *Viața și opera*, Ediție îngrijită de Carol Göllner, Edit. științifică, București, 1966, p. 52.

¹⁶⁸ Cf. Al. Russo, *op. cit.*, p. 111.

¹⁶⁹ *Op. cit.*, p. 308.

¹⁷⁰ N. Bălcescu, *Opere*, ed. cit., t. I., partea a II-a, p. 126 — 127, 130.

¹⁷¹ Atît experiența revoluției din Țara Românească, cît mai ales desfășurarea celei din Transilvania îl face pe N. Bălcescu să afirme, la 21 ianuarie 1849: „Pentru mine, chestia naționalității o pun mai presus de libertate. Pînă cînd un popor nu va exista ca nație, n-are ce face cu libertatea...”. *Opere*, IV, ed. cit., p. 129.

șurarea ulterioară a evenimentelor, au demonstrat rolul poporului în făurirea propriei sale istorii. Este un adevăr care, confirmat de adunarea de la Blaj, a fost verificat de desfășurarea revoluției în Țara Românească și Transilvania ¹⁷².

Caracterul național al adunării de la Blaj nu este imprimat, deci, numai de participarea românilor din Moldova și Țara Românească, ci și de faptul că a influențat în mod cert mișcarea generală a românilor. Mărturie în acest sens stau și manifestările pe planul culturii ¹⁷³. Forța poporului s-a dovedit mai puternică decât granitul munților.

De la Adunarea de la Blaj, zecile de mii de oameni au plecat cu convingerea, adică fundamentată de conducători, în virtutea căreia „aceasta este țara noastră . . . nimic nu vom mai suferi a se face fără știrea și învoirea noastră. . . Voi sințeti milioane ; îndărătul vostru e un trecut de glorie, înaintea voastră strălucește un viitor nemărginit” ¹⁷⁴. Se întărise încrederea în puterea de nezdruccinat a poporului. „Uitați-vă pe cîmp românilor — le spunea Iancu țaranilor — sîntem mulți ca cucuruzul brazilor. Sîntem mulți și tari, că Dumnezeu e cu noi” ¹⁷⁵. Convingerea aceasta este puternic reliefată de întreaga desfășurare a evenimentelor din vara anului 1848. Poporul român din Transilvania, în totalitatea lui, este cuprins în vârtejul revoluției. Românii din Banat, în fruntea cărora se afla E. Murgu, pășesc pe aceeași cale ¹⁷⁶. Teroarea nu a avut darul decât să întărească spiritul de libertate și independență. Înarmarea poporului pentru a răspunde cu forța la forță a fost hotărîtă încă de la începutul lunii iunie, din vara fierbinte a anului 1848 ¹⁷⁷.

În cursul lunii septembrie, din nou, Cîmpia Libertății de la Blaj e martora unor acte și fapte memorabile înscrise cu litere de aur și de foc în analele istoriei poporului român ¹⁷⁸. Dacă adunarea din 15 mai poate fi socotită adunarea eliberării naționale și sociale a poporului român, cea din septembrie, la care au participat circa 60 000 de oameni, este cea a organizării rezistenței sale armate ¹⁷⁹. Nucleul principal era alcătuit din oastea moșilor, de sub conducerea lui Avram Iancu.

Începerea luptei armate, organizarea Transilvaniei ca țară românească, cum pe drept s-a apreciat, are sensul unei veritabile *revoluții populare*, în cursul căreia masele au încercat să clădească o nouă societate. În fruntea revoluției se afla Iancu ¹⁸⁰.

Regiunea Munților Apuseni, în care s-a concentrat rezistența armată a românilor, a fost „o țară nouă, înfăptuită de popor, pentru popor, apă-

¹⁷² Subliniind caracterul „barbar” al războiului dintre români și unguri, Bălcescu reliefa că avantajul pentru români „este că s-a pus toți în picioare, că se află mulți tineri în capul nației și cu mare popularitate și că au învățat a se bate și a nu le fi teamă de război. Cînd gloatele s-a mișcat atît de tare, este anevoie a le supune, fără a le mușămi . . .”. *Opere*, IV, p. 118 — 119 (Scrisoare către I. Ghica, din 16/28 decembrie 1848).

¹⁷³ V. Cheresleşiu, *op. cit.*, p. 512 și urm. și *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 52 și urm.

¹⁷⁴ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, t. II, p. 236 — 238.

¹⁷⁵ Al. Russo, *op. cit.*, p. 113.

¹⁷⁶ Cf. I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 — 1849 în Banat*, Edit. Acad., București, 1968.

¹⁷⁷ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 99.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 110.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 111.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 121.

rată de oastea populară, condusă de oameni din popor, slujind pînă la sacrificiu interesele poporului”¹⁸¹. Avram Iancu, „Craiul Munților”, a îndrumat poporul și a dat cea mai înaltă expresie năzuințelor sale. „Rezistența din Munții Apuseni nu-i o «Vendee» transilvăneană. Ea este a poporului întreg, ultima expresie a programului revoluționar și suprema efortare a unei voințe constante pentru izbîndirea libertății. Iancu se identifica de acum cu națiunea însăși”¹⁸². „Noi, sublinia Iancu, sîntem oamenii libertății. Pentru aceasta s-au răsculat, au vărsat sînge și sînt gata a mai vărsa încă, pînă mai există un român”¹⁸³. Este cuprinsă aici o întreagă concepție, rod al experienței istorice a întregului popor român pentru care libertatea a fost sensul existenței.

Poporul a înscris acum, în cartea istoriei sale, una din cele mai înălțătoare și mai semnificative pagini. Trei ani mai tîrziu, Bălcescu, cu vie emoție, în vibranta sa evocare a revoluției din Transilvania, vorbea de „viața românească infocată și puternică” pe care a găsit-o în țara românească peste care stăpînea armata condusă de Iancu. Istoricul descrie „entuziasmul frenetic” cu care a fost aclamat de toți acei țărani, cînd le-a transmis urările de noroc și izbîndă „din partea fraților lor din țară, minunați de vitejia lor”. Subliniază „tăcerea adîncă” în care ascultau, atunci cînd le vorbea „de puterea nației române, de numărul ei, de întinderea pămîntului ce i-a dat Dumnezeu și de ursitele cele mărețe ce o așteaptă în viitor”; reliefează, plin de elan, impresia profundă ce i-a lăsat-o marșul de luptă al românilor, *Deșteaptă-te române*, această frumoasă marseieză¹⁸⁴.

În lupta lor pentru libertate, românii din Transilvania au dat un greu tribut. Revoluția de la 1848 reprezintă însă un glorios capitol din istoria națională. În cursul ei, românii au dat dovadă de sobrietate și maturitate politică, de înțelepciune, dar și de curaj legendar, legitimîndu-și dreptul la viață liberă și independentă în rîndul popoarelor lumii civilizate.

Revoluția română de la 1848 a fost a poporului, a maselor largi, ridicate la viață proprie în cursul unei îndelungate evoluții în structura materială și spirituală a societății românești. În cursul ei, românii au manifestat un fierbinte patriotism, un real atașament pentru progres și dezvoltare. S-au pronunțat pentru viață liberă și independentă, în conformitate cu tradițiile istorice, în respectul drepturilor celorlalte naționalități și popoare. Au dat dovadă de cumpătare, de tact și de maturitate politică obținînd sufragiile întregii societăți civilizate. Au demonstrat, cu prisosință, legitimitatea veleităților de a fi admiși alături de popoarele civilizate ale Europei. 1848 nu a fost decît începutul drumului la capătul căruia poporul român avea să-și găsească, deplin, libertatea, unitatea și independența.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 134.

¹⁸² Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Edit. științifică, București, 1965, p. 103.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 215 — 216.

¹⁸⁴ N. Bălcescu, *Opere*, ed. cit., t. I, partea a II-a, p. 129.

RÉSUMÉ

L'auteur de la présente étude part de la prémisse selon laquelle la révolution de 1848 représente un résultat naturel, nécessaire d'une longue évolution et accumulation. Au cours de celle-ci, le peuple roumain parvenu à la conscience de soi, sur le point de se constituer en nation, a manifesté ouvertement sa volonté de vivre et de se développer conformément à ses propres nécessités et idéaux.

Le programme révolutionnaire qui exprimait les aspirations formulées tout au long d'un siècle de tâtonnements et de tourments visait à intégrer les Roumains à la civilisation européenne en leur imposant une organisation conforme à l'esprit du siècle.

Les transformations structurales du siècle précédant la révolution ont fertilisé la conscience du peuple, élevant celui-ci à sa propre vie historique. Les troubles sociaux antérieurs à l'année 1848 firent ressortir non seulement la capacité révolutionnaire des masses, mais aussi la volonté et la conscience de celles-ci d'édifier un monde nouveau, dans l'esprit de la justice sociale et de la liberté nationale.

La lutte générale des masses devait être dirigée, canalisée et munie d'un programme adéquat, de perspective. Les dirigeants les plus lucides de la révolution roumaine de 1848 se rendirent compte dès le début qu'ils ne représentaient que l'instrument d'accomplissement des desiderata et aspirations des masses, qu'ils ne pouvaient agir que de commun accord avec ces dernières, qu'ils n'avaient que la qualité de diriger et d'orienter les nécessités et les aspirations du peuple.

La révolution de 1848 a été la révolution du peuple roumain, les masses ayant joué un rôle décisif.

Bien que s'étant déroulée par régions, la révolution a été organique, unitaire, non seulement de par son programme qui exprimait les mêmes aspirations, propres aux Roumains des deux versants des Carpates, mais aussi de par la puissante affirmation de la conscience d'unité.

En Moldavie, pour des raisons d'ordre tactique, découlant tant de l'orientation de ceux appelés à diriger la révolution, que du souci d'éviter une intervention étrangère, les masses n'ont été attirées que partiellement à une participation directe et active aux événements insurrectionnels. Les puissants mouvements de l'opposition, suivis avec attention et intérêt par les masses, se sont déroulés sur la toile de fond de la lutte antiféodale; ils ont été légitimés et ont tiré leur source précisément de la lutte générale des masses contre l'ancien régime.

Par rapport à la Moldavie, la participation active, consciente et héroïque des masses — amplement illustrée d'exemples dans l'étude — a déterminé en Valachie le caractère de la révolution, a légitimé sa raison et défendu son existence. L'adhésion spontanée et la participation massive et continuelle des masses à l'appui du gouvernement et du programme révolutionnaire ont déjoué les menées contre-révolutionnaires et démontré

que les idées de la révolution, engendrées par le stade de développement de la société, étaient embrassées par le peuple tout entier.

En Transylvanie, peut-être plus que dans les autres provinces sœurs, la révolution a été en exclusivité l'action des masses, du peuple, des paysans qui représentaient l'immense majorité, la nation roumaine elle-même. Là, les masses devaient non seulement justifier l'existence des Roumains en tant qu'entité politique et nationale, mais en même temps lutter pour l'existence physique, faire usage de la force contre la force.

L'identité des problèmes sociaux et nationaux a conféré à la révolution de Transylvanie son caractère spécifique, particulier. Celle-ci fut dès le début une révolution du peuple pour la défense des droits et des libertés sociales et nationales, grièvement menacés par le même oppresseur national et de classe.

C'est pourquoi, les moments et les étapes de la révolution sont indissolublement liés à la lutte et à l'héroïsme du peuple. Les exemples dont on fait état dans la présente étude en sont particulièrement probants.

La révolution de 1848 a été l'action du peuple, des larges masses qui s'étaient éveillées à la vie au cours d'une longue évolution de structure matérielle et spirituelle de la société roumaine. Pendant son déroulement, les Roumains ont manifesté un ardent patriotisme, un réel attachement au progrès et au développement. Ils se sont prononcés pour la vie libre et indépendante, conformément aux traditions historiques, au respect des droits des autres nationalités et peuples.

PROBLEME MILITARE ÎN REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848

DE

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU

Redusă mult timp la rezistența eroică din Munții Apuseni și la singeroasa ciocnire din Dealul Spirii, istoria militară a revoluției pașoptiste românești a reținut în ultimele două decenii atenția cercetătorilor, care, prin descoperirea unor materiale inedite și prin recitirea în lumina materialismului istoric a vechilor surse, au pus mai întâi în lumină rolul armatei în cadrul evenimentelor revoluționare de la jumătatea veacului trecut, iar mai târziu au abordat problema, a cărei complexitate solicita un efort mai îndelungat de investigare, a ideologiei militare a revoluției de la 1848. Această cercetare în curs de desfășurare a înnoit de pe acum fundamental istoria militară a 48-lui românesc. În rîndurile de mai jos încercăm o prezentare a stadiului actual al căutărilor în această direcție.

Maturizarea condițiilor pentru înlăturarea prin forță a vechii orînduiri feudale a pus și fruntașilor pașoptiști din țările române problema atitudinii pe care trebuiau să o adopte față de armată, a rolului ce îl atribuiau în pregătirea, desfășurarea și consolidarea cuceririlor mișcării, a structurii ei viitoare. Marea majoritate a conducătorilor revoluționari s-a arătat deosebit de preocupată de înfățișarea pe care avea să o capete armata după revoluție, de locul pe care avea să-l ocupe în sistemul de apărare a țării, de concepția și esența acestei apărări, de căile și mijloacele necesare pentru înfăptuirea ei.

În ceea ce privește necesitatea atragerii și folosirii oștirii, în ansamblu, pentru asigurarea victoriei cauzei revoluției și înfringerea reacțiunii interne sau a unei eventuale intervenții din afară, a existat un consens aproape unanim. Unele antecedente și premise sociale îndreptăteau o asemenea poziție.

Aproape în toate mișcărilor și „comploturile” dinainte de 1848 au fost implicați și militari sau oameni ce făcuseră parte din armată. Aceștia fuseseră prezenți masiv, prin intermediul pandurilor, în mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, implicați activ în mișcarea revoluționară de la 1840, inițiatori, prin fostul iuncăr Nicolae Bălcescu și prin căpitanul Cristian Tell (doi din cei trei membri fondatori), ai creării societății politice secrete „Frăția”, în care au intrat la scurtă vreme și alți ofițeri (maiorul Ion Voinescu II, căpitanul Nicolae Pleșoianu, locotenenții Ion Deivos și Alexandru Christofi); iar în Transilvania militarii au fost participanți nemijlociți, alături de țărani din regiunile regimen-

telor grănicerești — apăsați de povara fiscului și excesele ofițerilor austrieci —, la ciocnirile cu reprezentanții autorităților habsburgice. Se poate vorbi așadar de o adevărată tradiție a colaborării militarilor la luptele sociale și naționale, ceea ce făcea ca atragerea lor în înclăștarea revoluționară ce se anunța să fie privită de fruntașii pașoptiști ca una din condițiile de bază ale succesului.

Pe de altă parte, trupa era alcătuită din ostași-țărani, iar din corpul de cadre mulți ofițeri proveneau din rindurile boierimii liberale și ale burgheziei, adică din acele categorii sociale care erau interesate în renovarea structurilor economice și socio-politice ale țării. O bună parte a conducătorilor mișcării din țările române — amintim printre alții pe Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza — trecuseră ei înșiși prin această instituție și cunoșteau ca atare starea de spirit, năzuințele și opțiunile politice ale concetățenilor lor de sub arme, putînd deci aprecia în cunoștință de cauză șansele reale de a cîștiga de partea grupării revoluționare una din instituțiile de susținere cele mai puternice pe care conta vechiul regim. Deci elementul de „tradiție”, sesizat de Dimitrie Bolintineanu și exprimat în formularea „toate revoluțiunile noastre se fac de armată sau cel puțin cînd o parte din armată vine la ideile revoluționare și lasă a se face”¹, era întregit și de condiția socială obiectivă a componentilor armatei, care înainte de a fi fost ostași erau „cetățeni salariați de națiunea lor, nu de tiranii lor”².

La cele de mai sus se alătură convingerea nestrămutată a generației revoluționare de la mijlocul secolului trecut în însemnătatea pe care a avut-o dintotdeauna alcătuirea ostășească în menținerea și perpetuarea ființei poporului român. Cunoscuta profesie de credință a lui Nicolae Bălcescu din anul 1844, pentru care „țeara românilor de își va lua vreedată rangul ce i se cuvine între țările Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regenerației vechilor ei instituții ostășești”³, este întregită de alte două declarații tot atît de categorice, care pun în lumină concepția pașoptiștilor despre funcția istorică a armatei, ca factor de progres în viața poporului român. „Neamul român s-a menținut prin armată — scria Ion Ghica — el a căzut unde îl vedem prin slăbirea armatei și numai prin armată se va putea ridica și arăta demn de a fi”⁴. George Barițiu considera și el că : „Ostășimea română reprezintă în mod eminent puterea de viață a poporului român”⁵.

Drept urmare — expresie a crizei ce cuprinsese orînduirea feudală din spațiul carpato-dunărean — în preajma apropierii valului revoluționar de fruntariile țărilor române, asistăm la o vie agitație în rîndul trupelor, atitudine ce a culminat cu cîteva acțiuni fățișe de nesupunere față de autoritatea centrală, silită la rîndu-i de această neașteptată reacție la măsuri de preîntîmpinare și reprimare. Încă din 1846, Mihail

¹ Dimitrie Bolintineanu, *11 februarie sau istoria de trei ani precedată de domnia regulamentari*, București, 1879, p. 54.

² *Ibidem*.

³ N. Bălcescu, *Opere*, E. S. P. L. A., București, 1952, p. 131.

⁴ Ion Ghica, *Reorganizarea României. Comuna*, București, 1861, p. 78.

⁵ G. Barițiu, *Istoria Regimentului al II-lea românesc granițieru transilvanu*, Brașov, 1874, p. 34.

Sturdza, domnul Moldovei, își organizase o gardă pretoriană, adevărată unitate de mercenari, alcătuită din arnăuți și alte elemente străine, destinată a-i asigura securitatea în cazul unor mișcări populare. Constituția gârzii era un răspuns ce se dădea acelor acte de „rebeliune împotriva liniștii statului” — cum le caracterizau documentele oficiale — săvârșite de unii ofițeri din armata moldoveană și care evident îl îngrijoraseră pe cirmuitorul de la Iași. De asemenea manifestări nu era străin nici maiorul Voinescu, reținut preventiv, nici maiorul Alecu Costache, arestat la 18 martie 1846 pentru „sumețe cutezări cu slobozire de arme asupra soldaților orînduiți de isprăvnicie”⁶. În Țara Românească, într-un raport adresat direct domnitorului, maiorul Grigore Lăcusteanu, comandant al batalionului 2 din Regimentul 2 infanterie, avertiza despre „pregătirea unei revoluții ostășești”⁷, cu consecințe imprevizibile pentru domnie, „revoluție care odată deslănțuită” ar fi putut contamina toată țara, devenind extrem de dificil de stăvilit. Pentru înăbușirea frământărilor țărănești de la începutul anului 1848 semnalate în regiunea Trascău, dregătorii comitatului Turda au apelat la trupe de intervenție din Galiția⁸, deoarece nici ostași maghiari și nici cei români din regimentele grănicerești nu ofereau certificate de încredere. În perioada care a precedat izbucnirea revoluției unitățile de graniță din Transilvania și Banat s-au aflat într-o stare de continuă frământare.

Ceea ce însă dovedea cât se poate de convingător că ideile novatoare din țările române pătrunseseră chiar în conștiința militarilor, că importante categorii ale acestora fuseseră ciștigat de platforma socială și națională a revoluției în pregătire, era transformarea unora dintre militari din simpli receptori ai programelor de înnoire a societății românești în propagatori fervenți ai unor atare principii și din participarea unora dintre ei la elaborarea planului politico-militar al mișcării. Astfel, în armata Țării Românești, sublocotenentul N. Paraschivescu era acuzat că ar fi desfășurat acțiuni „subversive”, de subminare a ordinii legale, „atît pînă a nu izbucni (revoluția — n.n.), cît și după aceasta”. Locotenentul N. Racotă era caracterizat drept „revoluționar cu știință și cu înțelegere cu capii revoluției pentru izbucnirea ei”. Un alt ofițer, locotenentul T. Conțescu, în zilele de 29 și 31 mai 1848 îndemnase la răzmeriță pe „clăcașii după zisa moșie a sa Racoviță și alți alăturați locuitori ... făgăduindu-le arme, bani și apărare de toate datoriile sătenești și proprietărești, după care puindu-se în capul lor, înarmați fiind cu ciomege, au mers de au cătat tahtul subocîrmuirii și le-au zis sâtenilor ca să nu mai primească în satele lor pî nici un dregător al stăpînirii”⁹. Căpitanului M. Caracasidi i se imputa că a „propăvăduit republica și comunismul la orășenii Turnului (Severin — n.n.) și Cernețului și la soldații care comanda”¹⁰. În „notele” dictate lui Ion Ghica în 1852,

⁶ Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii” (XI), nr. 3 din 1958, p. 64.

⁷ *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, publicate de Radu Crutzesu, București, 1935, p. 113.

⁸ V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, Edit. politică, București, 1966, p. 233.

⁹ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 287.

¹⁰ *Ibidem*.

Nicolae Bălcescu arăta că ofițerii din garnizoana de la Turnu Severin „vorbeau foarte slobod și infocat” și „erau siguri de izbînda revoluției”¹¹. La reîntoarcerea din Franța, Nicolae Bălcescu și Al. G. Golescu-Negru, întîlnindu-l la Islaz pe căpitanul Nicolae Pleșoianu, comandantul companiei a 5-a din Regimentul 1 infanterie, acesta le declarase că „este gata de luptă” și că se bucură de „încrederea soldaților”¹².

Unul din manifestele prin care moldovenii erau chemați la luptă, răspîndit după începerea revoluției la Paris, Viena și Berlin, considera, privitor la situația din armată, că: „Toți ofițerii sunt luminați și buni patrioți. Ei așteaptă baterea ceasului și-a unui clopot de unire spre îndreptare”¹³. Partida protestatară de la Iași luase în calcul, așa cum reiese din depozitiile unora din cei implicați în evenimentele de la 30 martie de la hotelul Petersburg, să ridice la luptă pe „toți locuitorii moșilor lor” convinși fiind că și miliția „ar fi unită cu ei”¹⁴. Apare pe deplin îndreptățită constatarea pe care o făcea generalul Duhamel, trimisul special al țarului în Principate în ajunul revoluției de la 1848, că „ofițerii erau contaminați de spiritul revoluționar”¹⁵. Astfel, într-o formă sau alta, necesitatea atragerii organismului militar de partea revoluției a fost prezentă în planurile de acțiune din toate țările române, fapt explicabil nu numai prin dezideratele comune, ci și prin contactele realizate între conducătorii mișcărilor, atît în perioada de pregătire cît și în timpul evenimentelor.

Ideea a căpătat o materializare concludentă însă numai în condițiile specifice din Țara Românească. Pornită la 9 iunie de la Islaz, cu participarea activă a militarilor, revoluția a încorporat în rîndurile ei, din primele zile, cea mai mare parte a ostășimii; aceasta era și o vie expresie a angajării soldaților și ofițerilor de partea forțelor revoluționare din Țara Românească, care le cerea să nu asculte decît de „glasul poporului român”¹⁶. Efortul de a apropia și ciștiga adeziunea oștirii la țelurile revoluționare și-a aflat îndreptățita justificare și în conlucrarea efectivă a unităților din București la lichidarea comploturilor contrarevoluționare din iunie 1848, în pofida rolului nefast jucat de cîțiva ofițeri, în frunte cu coloneii reacționari Ion Odobescu și Ion Solomon.

Dovezile de credință și atașament ale soldaților și ale majorității ofițerilor au întărit convingerea conducătorilor pașoptiști din țările române asupra oportunității, dictată de cerințe obiective, a menținerii vechiului aparat militar; armata regulamentară, curățită de elemente ostile, potrivnice emancipării și propășirii țării, și revitalizată prin aducerea unor cadre noi, era chemată să concure activ la îndeplinirea obiectivelor naționale ce își reclamau rezolvarea. În acest spirit se vrea înțeles îndemnul pe care Eftimie Murgu, conducătorul revoluției din Banat, îl adresa guvernului provizoriu din Țara Românească: „Cea

¹¹ Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui Nicolae Bălcescu pentru pregătirea deslănțuirii revoluției de la 1848*, în „Studii (IX), nr. 1 din 1956, p. 50.

¹² *Ibidem*, p. 49.

¹³ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. I, București, 1902, p. 145.

¹⁴ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1950, p. 131.

¹⁵ Gh. Bezviconi, *Căldători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 387.

¹⁶ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul I, București, 1902, p. 500.

dintii grijă să vă fie, fraților, arma. Armată cît mai în grabă să aveți, ca să puteți cel puțin cea dintii năvală să o întîmpinați cu bună ispravă”¹⁷. În același timp însă, ținîndu-se seama de factorii enumerați mai sus, de nevoia consolidării și apărării cuceririlor revoluționare, de posibilitățile și particularitățile țărilor române, de tradiția militară autohtonă, de tăria inamicului probabil s-a preconizat pe lîngă menținerea vechilor unități permanente de infanterie, cavalerie și artilerie, în limita anumitor efective, și făurirea concomitentă a unor formațiuni militare de esență populară, care să lărgască și să diversifice baza socială a armatei, în primul rînd la nivelul cadrelor și să ducă treptat la o substanțială creștere numerică.

Pentru Nicolae Bălcescu, istoricul și ideologul militar al generației pașoptiste, puterea militară a statului rezida nu atît în extinderea trupelor active, cît mai ales în ceea ce el numea „rezervele naționale”. Aceasta presupunea că în privința căii adoptate de elementele înaintate pentru sporirea și consolidarea puterii armate fusese proclamat și admis conceptul înarmării poporului, al „națiunii armate”. Așa cum remarcă F. Engels, un popor care vrea să-și cucerească independența sau să se opună vreunui atac de cotropire trebuie să-și însușească sistemul revoluționar al „mobilizării întregii națiuni”¹⁸. Principiul a fost preluat integral în timpul desfășurărilor revoluționare românești de la 1848—1849; el a stat totodată la baza organizării militare a revoluției române și a eroicei rezistențe opuse trupelor străine trimise să înăbușe în sînge ridicarea la luptă a poporului nostru. Poporul înarmat era considerat așadar — și experiența istorică dovedise că folosirea energiei combative a maselor constituia unul din factorii de succes ai oricărei revoluții sau rezistențe naționale — a fi sprijinul cel mai trainic al însurecției pașoptiste. Acestei concepții i-a corespuns pretutindeni înființarea gărzilor naționale care trebuiau să apere cuceririle revoluției. Prezentă în programele moldovenilor, muntenilor sau transilvănenilor, care, fiecare îi relevă cel puțin cite o caracteristică, garda națională reclamă, pentru a-i fi înțeles conținutul, întrunirea tuturor acestor elemente definitorii formulate în cele trei țări românești. *Proclamația de la Islaz* o decreta drept instituția în care „tot românul se naște al ei soldat, tot românul e un gardian al fericirii publice, un garant al libertății publice”¹⁹, subliniindu-i largul demokratism, cuprinderea în cadrele ei a tuturor cetățenilor țării, indiferent de poziția lor socială; *Proiectul de constituire pentru Moldova* stipula la rîndu-i că va trebui să fie formată din „toți românii în stare a purta arme și care nu fac parte a armiei active”²⁰, adică va însuma pe toți cei valizi, crearea ei nu va însemna nicidecum lichidarea armatei permanente; *Petiția națională de la Blaj* decretînd în articolul 16 că „Națiunea română cere înarmarea poporului sau garda națională, spre apărarea țării dinlăuntru și din afară”²¹, stabilea clar

¹⁷ Eftimie Murgu, *Scrieri*, ediție îngrijită de I. D. Suciu, Edit. pentru literatură, București, 1969, p. 425.

¹⁸ F. Engels, *Opere militare alese*, Edit. militară, București, 1962, p. 14.

¹⁹ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul I, București, 1902, p. 194.

²⁰ *Ibidem*, tomul III, București, 1902, p. 139.

²¹ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 122.

misiunea principală a gărzii, apărarea revoluției, mai ales împotriva inamicilor ei interni, dar și a adversarilor potențiali din afară. Altfel spus, întemeierea gărzii naționale orășenești și sătești se făcea „spre a avea o garanție temeinică pentru averile materiale și morale și pentru păzirea țării”²², cum se afirma în documentul program al emigrației moldovene *Dorințele partidei naționale în Moldova*. Garda națională trebuia să devină brațul înarmat al poporului, apărătorul libertăților dobândite, căci, așa cum spunea Eftimie Murgu în manifestul lansat înainte de a pleca din Pesta, după eliberarea din închisoare, „folosul nostru cere, ca, de voim a rămâne oameni slobozi, toți cu toții să apucăm arma ca pentru la o timpulare, înșii să ne putem apăra drepturile noastre. Armata așadar sau garda națională să o socotiți ca o chezăsie acestor drepturi, a slobozeniei noastre naționale”²³. În discursul, rămas celebru, ținut în catedrala Blajului la 2/14 mai 1848, Simion Bărnuțiu, referindu-se la rostul și importanța gărzilor, spunea că ele trebuie să reprezinte „cetatea cea mai tare a libertății și averea fiecărei națiuni, așa cît fără de aceasta și fără de reprezentățiune națională, poporul e numai o ciurdă de vite”²⁴. Pentru Avram Iancu garda națională era menită „atit pentru a sustine liniștea și siguranța în comitatele române, cît și spre a ne apăra, dacă ar cere trebuință, în contra terorismului”²⁵.

Prin constituirea gărzilor naționale și creșterea numărului formațiunilor de graniță se sconta pe menținerea sub arme a unor efective sporite dintre bărbații apti de luptă și pe posibilitatea mobilizării, la nevoie, a „veteranilor” ce trecuseră prin școala gărzii naționale sau a trupelor de la hotare. Asemenea formațiuni puteau concura deci la realizarea acelei mobilizări generale a tuturor capacităților combative și a tuturor mijloacelor materiale, condiție absolut necesară pentru ducerea războiului popular, formă de apărare preconizată de revoluționarii pașoptiști a fi însușită de țările române, ca cel mai eficace și singurul mijloc corespunzător specificului național. Încă din evul mediu, în momentele dramatice, de grave amenințări din afară, marii noștri domni și căpitani de oști au înțeles că numai recurgînd la alte forme de ripostă decît cele obișnuite vor putea rezista și asigura existența stăpînirilor lor. Unica soluție ce li s-a părut a avea sorti de izbîndă a fost chemarea la acțiune a întregului popor, angajarea lui totală și necondiționată la purtarea luptei, prin întrebuintarea unor procedee variate de uzare și alungare a inamicului. Adepți ai reînvierii tradițiilor militare strămoșești, fruntașii revoluției române de la 1848–1849 au considerat că războiul popular din evul mediu reprezenta și în condițiile de la jumătatea veacului trecut forma de apărare cea mai convenabilă spiritului și posibilităților românești²⁶. „Cînd e vorba de apărarea teritoriului național — scria același Nicolae Bălcescu — d-a apăra patria de o năvală străină sau d-a o scăpa dacă este ocupată..., atunci corpurile nu ajung, atunci trebuie o

²² Anul 1848 în Principatele Române, Acte și documente, tomul IV, București, 1903, p. 100.

²³ Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 445.

²⁴ Simion Bărnuțiu, *Românii și ungurii*, Cluj, 1924, p. 31.

²⁵ Cf. N. Bălcescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, București, 1912, p. 78.

²⁶ Vezi în această privință *Oastea cea mare*, Edit. militară, București, 1972, și *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, Edit. militară, București, 1972.

populație întreagă armată, țărani fanatici pătrunși de sacrul foc al amorului de patrie". În asemenea momente de invazie străină, pe lângă armata regulată sau trupele nepermanente de felul gărzilor naționale sau dorobanților, trebuiau mobilizate și ridicate masele populare, înarmate cu ceea ce aveau la îndemână, de multe ori simple unelte de muncă, dar animate de o puternică iubire de neam și țară. Este semnificativ apelul lansat de ziarul „Pruncul român” maselor în momentul invadării teritoriului național de către trupele străine: „Orice lucru se poate transforma în armă, fiecare țăran are coasa sa și coasa pusă drept în sus și legată bine de coadă închipuiește o lance, o armă formidabilă ce slujește de minune. Dar nu numai coasa, orice altă unealtă poate sluji deocamdată: toporul fierarului, ciocanul ciocănarului, lopata, sapa, toate acestea țin loc de arme la vreme de trebuință”²⁷. Aderind la aceeași concepție C. A. Rosetti scria, într-un articol publicat în vara anului 1848, că „de va cere trebuință — toți la sunetul tobelor să se adune și să fie gata a-și apăra patria, libertatea, gata a vărsa pină la cea după urmă picătură de sînge”²⁸.

Dar intenția făuririi din gărzile naționale a unei forțe militare unice, rezultat al revoluției și instrument de bază pentru apărarea ei, nu este dată doar de aceleași misiuni stabilite prin programe, ci și de structura lor organizatorică, aproape identică. La baza organizării gărzilor naționale a stat principiul teritorial. În București garda națională era împărțită pe „văpsele”. Fiecare „văpsea” alcătua o legiune, subîmpărțită în batalioane de cîte 1 000 oameni fiecare; batalionul era format din 10 companii a cîte 100 persoane fiecare. Acolo unde nu se putea alcătui o legiune se prevedea constituirea unor unități sau subunități de tipul batalioanelor, companiilor sau chiar a unor formațiuni mai mici. La sate se formau detașamente comunale care, prin contopire, formau batalioane sau chiar legiuni. În capitală — dată fiind densitatea populației — „văpseaua” corespundea unui batalion.

Comitetul Național Român, ales la cea de-a treia Adunare de la Blaj din 25 septembrie 1848, a hotărît o structură asemănătoare pentru gărzile transilvane. În fiecare prefectură — și erau 15 — trebuia să se constituie cîte o legiune, condusă de un prefect și de un viceprefect. Legiunea se împărțea în 10 tribunate, avînd în frunte tribuni și vice-tribuni; tribunetele la rîndul lor se divideau în cîte 10 centurii fiecare conduse de centurioni sau căpitani. Centuria — recrutată în general dintr-un sat — se împărțea în decurii cu cîte 10 oameni, conduse de decurioni sau vicedecurioni sau căprari²⁹. Se cuvine amintit că instrucția

²⁷ Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente, tomul I, București, 1902, p. 668 — 670.

²⁸ Vezi Radu Pantazi, C. A. Rosetti. Gînditorul — omul, Edit. politică, București, 1969, p. 92.

²⁹ Pentru organizarea și activitatea gărzii din țările române vezi A. Stan, *Gărzile naționale în revoluția de la 1848 în Țara Românească*, în „Studii”, an XVIII, nr. 4/1965, p. 880 și următoarele; C. Căzănișteanu, col. M. Cucu, E. Popescu, *Aspecte militare ale revoluției din 1848 din Țara Românească*, Edit. militară, București, 1968, p. 56 — 84; Maria Georgescu, *Problema cuprinderii maselor populare în sistemul de apărare a țării reflectată în programele revoluționare, unele proiecte și legislația anilor 1840 — 1877*, în *Oastea cea mare*, Edit. militară, 1972, p. 137 — 167; col. L. Loghin, col. C. Ucrain, *Aspecte militare ale revoluției din 1848 — 1849 în Transilvania*, Edit. militară, București, 1970, p. 11 — 35.

militară a gărzilor naționale se făcea de ofițeri activi sau care făcuseră parte din armata permanentă. Gărzile naționale de peste munți au fost pregătite de ofițeri din regimentele grănicerești, de foști ofițeri români în armata austriacă, de militari refugiați din celelalte provincii românești. Pe principii asemănătoare fuseseră structurate și gărzile naționale din Banat de către Eftimie Murgu. Căpitanatul său — cum se numea armata creată în urma hotărârii de la Lugoș din 15/27 iunie 1848 — cuprindea trei comitate, ai căror comandanți militari — căpitani — erau subordonați comandantului șef sau căpitanului suprem³⁰.

Organizarea pe principiul teritorial asigura în primul rînd o mare mobilizare de forțe. La București, pînă la sfîrșitul lunii august se creaseră 5 legiuni, cu 10 batalioane și 40 de companii. În Transilvania, se sconta pe ridicarea unei armate românești de 195 000 de oameni, evaluare exagerată, lipsită de o bază reală de aproximare. În al doilea rînd, datorită acestui sistem de recrutare, gărzile naționale se întemeiau pe o coeziune sufletească și morală trainică, generată de cunoașterea reciprocă și de identitatea idealului național și social pentru care erau chemate ca să lupte. Așa se explică succesele oastei moțești a lui Avram Iancu împotriva unor forțe net superioare numeric și ca dotare în armament, așa se explică transformarea Munților Apuseni într-o cetate inexpugnabilă pentru multă vreme încercărilor insistente ale trupelor adverse de a forța pătrunderea în interior și de a impune predarea apărătorilor ei. Abia în august 1849 regiunea Munților Apuseni, rămasă pînă atunci teritoriu liber român, a capitulat, iar detașamentele gărzilor naționale țărănești conduse de Iancu au fost dezarmate. Nicolae Bălcescu, aflat o bună parte din vreme în mijlocul luptărilor transilvani, scria: „Post-am de am văzut eu însumi pe acei îngrozitori moți... în acea vreme cînd inima îmi era zdrobită, căci din toate părțile vedeam naționalitatea română călcată și strivită de dușmani străini, fusei fericit a găsi acolo pe acele piscuri uriașe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică”³¹.

Gărzile naționale au depășit astfel cu succes și proba de foc a războiului revoluționar, a luptei pentru libertate și independență, demonstrînd cu prisosință că meritau a fi considerate brațul înarmat al mișcării de înnoire a structurilor socio-politice românești de la jumătatea veacului trecut.

După pătrunderea trupelor ruse și otomane în Țara Românească, generalul Gheorghe Magheru, într-o proclamație adresată poporului român la 14 septembrie 1848, cerea gărzilor naționale să „ia armele și să se așeze sub steagurile libertății” pentru salvarea revoluției, ca detașamente ce s-au întocmit spre „a păzi casele voastre, cătunele voastre, pămîntul vostru”³². Așa se explică de ce printre cei concentrați la finele lunii septembrie în Cîmpul lui Traian de la Rîureni se aflau și numeroase unități ale gărzii naționale sau membri izolați ai acesteia.

³⁰ I. D. Suciș, *Revoluția de la 1848 — 1849 în Banat*, Edit. Academiei, București, 1970, p. 110 — 111.

³¹ Nicolae Bălcescu, *Scrieri militare alese*, Edit. militară, București, 1957, p. 575.
³² *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul IV, București, 1903, p. 355.

Gărzile naționale, corpuri armate plămădite în focul revoluției, reprezentau o forță complementară puternică, care în anumite situații deosebite, precum cele din Transilvania, putuseră să înlocuiască chiar unitățile militare permanente.

Iată de ce garda națională simboliza forța armată de nădejde a salvării revoluției și a țării, de ce revoluționarii moldoveni refugiați în Transilvania, după evenimentele din martie 1848, considerau că „cel mai însemnat punct din acest program (de la Blaj — n.n.) a fost organizarea guardiei naționale”, prin intermediul căreia se realiza „armarea poporului”, parte integrantă a suitei de reforme „ce aveau de scop rădicarea românismului”³³, cum spunea Gheorghe Sion, unul din fruntașii moldoveni ai revoluției. Pentru ginditorii revoluției române înarmarea poporului nu însemna doar principiul prin care se putea asigura apărarea integrității și autonomiei țărilor române împotriva dușmanilor interni și externi, dar și mijlocul care să contribuie efectiv — alături de ceilalți factori — la înfăptuirea programului pașoptist de perspectivă, cum era de pildă împlinirea dezideratului unității și independenței naționale.

Refuzul autorităților din Transilvania și Banat de a accepta înarmarea maselor populare ca și reacția evidentă a imperiilor limitrofe împotriva inițiativelor din Țara Românească, cu deosebire, trebuie căutate și în sesizarea unor asemenea intenții. Imperiul habsburgic s-a „temut să dea arme românilor (la 1848 — n.n.) de frica unei Daco-Românii”³⁴. Ce a vizat oare Eftimie Murgu prin alcătuirea în Banat a unei oștiri populare, înjghebată în lumina prevederilor programului de la Lugoj privind înarmarea poporului? Prezența a trei moldoveni la marea adunare de la Lugoj (Manolache Costache Epureanu, Lascăr Rosetti și Alecu Russo), care aveau să-i aducă vajnicului luptător bănățean programul întocmit de revoluționarii moldoveni la Brașov — *Prințișii noastre pentru reformarea patriei* — era un indiciu cert pentru ziarul „Pesti Hirlep” al declanșării unei ample acțiuni de agitație și propagandă avînd drept scop „unirea românilor de aici (Banat — n.n.) cu Ardealul, Moldova și Țara Românească”³⁵.

Pornind de la convingerea necesității înarmării poporului, fruntașii revoluționari din țările române au preconizat și alte forme de realizare a acestui obiectiv. La 28 iunie 1848, guvernul provizoriu al Țării Românești a emis un decret prin care se înființau „regimente de panduri și voluntiri”. Recrutarea „executată prin grija administratorilor de județe”, urmarea, în primul rînd, concentrarea dorobanților din districte, încît două treimi din efectivele noilor unități trebuiau să cuprindă pe „cei mai buni și exersați la arme” dintre aceștia. Restul se completau — pe bază de voluntariat — dintre foștii panduri olteni, dintre miliții scoși din cadrele active ale oștirii, preferîndu-se ostașii valizi „ieșiți din slujbă la anul 1840”, și oricine ar fi dorit să se instruiască pentru a putea apăra revoluția — la nevoie — cu arma în mînă.

Pentru aceste regimente de „panduri și voluntiri” se prevedea o organizare similară cu aceea a trupelor din armata permanentă. Unitatea

³³ G. Sion, *Suvenire contimporane*, București, 1888, p. 322 și 367.

³⁴ Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828 — 1902)*, Sibiu, 1928, p. 18.

³⁵ Vezi Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 41.

de bază era regimentul, fiecare regiment avînd un efectiv de 2 000 de oameni. Regimentele la rîndul lor erau constituite fiecare din cîte două batalioane, formate și acestea din cîte patru companii. Companiile erau alcătuite din două plutoane, fiecare pluton avînd șase „despărțiri” sau grupe. Spre deosebire de gărzile naționale unde comanda unităților și subunităților nu era obligatoriu să fie încredințată unui militar activ sau în rezervă — putînd fi deținută la nevoie și de un element din conducerea administrației civile — comanda unui regiment de panduri și voluntari și a subunităților componente era exercitată numai de către ofițeri. Pînă și grupele aveau să fie comandate de către subofițeri din trupele active. Dorobanții înrolați trebuiau să vină la unități cu muniția necesară. Pentru ceilalți armamentul se distribuia prin „grija patriei”. Se mai preciza că toți cei înscrși în aceste corpuri vor fi scutiți de plata „capitației” și de orice alte „îndatoriri săteneste”. Era evident o măsură care urmărea să atragă în cadrul acestor unități de factură populară mase cît mai numeroase de țărani. Semnificativ că „numirile” regimentelor se recomanda să aibă titluri „cît se putea mai naționale, precum asemenea și ale batalioanelor, plutoanelor, companiilor și despărțirilor”³⁶.

Dat fiind caracterul acestor unități și scopul pentru care fuseseră create — de a se forma o tabără întărită la Rîureni, sub conducerea generalului Gheorghe Magheru, care să transforme această provincie într-un bastion al rezistenței în cazul încercării vreunei puteri străine de a înăbuși revoluția victorioasă din Țara Românească — se înregistrează de la început o afliure crescîndă de voluntari. Tabăra de la Rîureni și Oltenia trebuia să fie dincoace de munți, ceea ce dincolo de Carpați avea să devină fortăreața Apusenilor pentru mișcarea de emancipare transilvană. Atunci cînd armatele otomane și țariste au pătruns în Țara Românească, la Rîureni s-a concentrat de pretutindeni luptători — în special țărani — cifra globală a celor prezenți acolo în a doua jumătate a lunii septembrie fiind apreciată la circa 30 000 de oameni, din care nu lipseau membri ai gărzilor naționale după cum am văzut și unități ale armatei permanente. La îndemnul entuziast al lui Gheorghe Magheru „Aideți, dar, frații mei români! Alergați cu orice arme ați avea, scuturi, lănci, coase, puști... alergați sub steagul libertății și aideți cu toții să ne luptăm și să păstrăm sfintele drepturi ce păgînii vor să ni le hrăpească”³⁷, poporul a răspuns printr-o participare masivă, exprimîndu-și hotărîrea fermă de a lupta. Forța covârșitoare a adversarilor și intervenția consulului englez pe lingă Gheorghe Magheru pentru a se evita o vărsare de sînge, ce părea sortită eșecului, au împiedicat masele să-și realizeze dorința lor nestrămutată de libertate.

Înăbușirea revoluției române de către trupele străine a arătat oportunitatea înarmării maselor populare, care demonstraseră — acolo unde au avut posibilitatea — hotărîrea lor fermă de a apăra revoluția și țara cu „paloșul”. Perspectiva anulării cuceririlor mișcării de la 1848 și a ocupării țării a adus în actualitatea imediată necesitatea ca „toată Ro-

³⁶ Pentru organizarea trupelor de panduri și activitatea din tabăra de la Rîureni amă-nunte la C. Căzânișteanu, col. M. Cucu, E. Popescu, *op. cit.*, p. 85 — 98 și 110 — 122.

³⁷ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul IV, București, 1903, p. 335.

mânia, orîcîcît de neînsemnătoare îi sint mijloacele de apărare”, să încerce „a opune toată rezistența putincioasă — cum consemna Ion Maiorescu la 17/29 septembrie 1848 — pentru libertatea sa înăuntru și pentru independența sa”³⁸.

Dar înarmarea poporului pentru apărarea patriei amenințate era serios împiedicată de insuficiența armamentului; cu toate strădaniile depuse, demersurile întreprinse în străinătate și măsurile luate pe plan local, cantitățile obținute de puterea revoluționară nu au atins cifre demne de luat în seamă. De aceea s-au căutat alte surse și mijloace de apărare care să poată suplini lipsa cronică a armelor de foc.

Adepti ai războiului popular și ai înarmării poporului, gînditorii pașoptiști considerau că doar antrenînd — sub diferite forme — masele cele mai largi la rezistență, țările române puteau supraviețui tentativelor cîmpuitoare ale celor trei imperii înconjurătoare. Ocuparea țării le-a sugerat și forma de rezistență de adoptat : partizanatul.

Încă de la 25 iunie 1848, îngrijorat de primejdiile din afară care amenințau puterea revoluționară, Nicolae Bălcescu recomanda lui A. G. Golescu să se intereseze dacă guvernul de la București nu dorește să trateze cu un ofițer de artilerie pe care-l cunoscuse la Focșani și care se arătase priceput și în „războiul de partizani”³⁹. Mai tîrziu el avea să scrie lui Ion Ghica, vorbind despre părăsirea capitalei de către guvernul provizoriu, că hotărîseră să se „retragă în munți, undeva spre Cîmpulung”, unde să organizeze rezistența și să poată avea „relații cu Transilvania”⁴⁰. În același timp, revoluționarii moldoveni, în chemarea la luptă lansată în iulie 1848, declarau că nu vor renunța la ideea de a pregăti o retragere în munți, de unde să deschidă război de partizani eliberator.

Istoria militară a revoluției române de la 1848 relevă încă o dată originile ei autohtone și caracterul ei unitar. Similitudinea, mergînd uneori pînă la identitatea programelor militare formulate în Moldova, Țara Românească și Transilvania, dezvăluie aceleași realități economice, sociale și politice care au generat revoluția în toate cele trei țări românești.

Condițiilor istorice asemănătoare le-au corespuns soluții asemănătoare. Cerințele obiective ale dezvoltării societății românești aflate la începuturile fazei capitaliste și colaborarea strînsă dintre fruntașii revoluției de o parte și alta a Carpaților s-au aflat la baza unei adevărate *doctrină militare* a revoluției românești, care a sintetizat revendicările specifice ale programului revoluției burghezo-democratice cu elementele ale organizării ostășești tradiționale ale românilor. În lumina cercetărilor recente, în cuprinsul acestei *doctrină militare* pot fi distinse patru elemente fundamentale.

Mai întîi „recuperarea” sistemului de organizare al armatei regulamentare, armată în cadrele căreia elementele revoluționare pătrunseseră

³⁸ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 236.

³⁹ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul II, București, 1902, p. 546.

⁴⁰ N. Bălcescu, *Opere*, ediția G. Zane, tomul IV, București, 1962, p. 93.

masiv. În al doilea rînd înființarea acelei gărzi naționale pe care o întîlnim revendicată în toate revoluțiile burgheze. Cea de a treia parte componentă a armatei avea să fie reprezentată de unitățile de dorobanți și panduri voluntari, care așa cum am văzut trebuiau să constituie o mare rezervă de efective în condițiile specifice demografice și economice ale țărilor române. În sfîrșit, doctrina militară pașoptistă își datora ca fundament concepția înarmării întregului popor și a războiului popular, care verificată de-a lungul luptei multiseculare împotriva agresiunii otomane putea să servească, adaptată noilor condiții, luptei îndreptate împotriva adversarilor revoluției.

În concepția revoluționarilor pașoptiști, înfăptuirea programului de revendicări sociale nu reprezenta decît o primă etapă, realizarea unității și a independenței urmînd a fi următoarele etape. În cadrul acestei perspective istorice de ansamblu, noul instrument militar pe care revoluția avea să și-l dea trebuia să fie pregătît a îndeplini misiuni specifice fiecărei etape a luptei de eliberare socială și națională a poporului român. Privit din acest unghi de vedere programul de organizare al armatei propus de revoluționari își dezvăluie un sens mult mai adînc și anume făurirea unei armate în măsură să concure la realizarea statului național unitar român și a independenței.

Preconizînd în toate cele trei țări române structuri identice de alcătuire a armatei, revoluționarii pașoptiști au contribuit în chip concret la așezarea bazelor armatei române moderne. Convertirea armatei regulamentare dintr-un instrument exclusiv de pază într-un instrument al revoluției, trecerea de la o armată organizată pe temeiurile înguste ale privilegiilor de stare la o armată deschisă tuturor categoriilor sociale, în sfîrșit, formularea concepției războiului popular ca mijloc de apărare al revoluției, iată moștenirea revoluției pașoptiste în domeniul organizării și gîndirii militare.

PROBLÈMES MILITAIRES DURANT LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848

RÉSUMÉ

La révolution roumaine de 1848 s'est manifestée sur le plan militaire également comme un phénomène unitaire. Par rapport à d'autres révolutions similaires d'Europe, dans les pays roumains l'armée a été attirée aux idées d'émancipation sociale et nationale promues par les forces novatrices de la société de l'espace carpatho-danubien et utilisée comme un instrument mis au service de la réalisation du programme de ces forces. Dans le même temps, les dirigeants du mouvement de Valachie et de Transylvanie ont élaboré — pour la première fois dans l'histoire moderne roumaine — une doctrine militaire propre où les éléments particuliers et traditionnels se sont imbriqués avec les principes stratégiques et opérationnels les plus avancés de l'époque. La doctrine engendrée par la révolution de 1848 a reposé sur le concept de l'armement du peuple et

de la guerre populaire considéré aussi par F. Engels comme le seul moyen susceptible d'assurer à un peuple la conquête ou la défense de l'indépendance. La traduction dans les faits du concept supposait — ce qui fut d'ailleurs réalisé pendant la révolution roumaine — le large développement des troupes non permanentes du genre des unités de frontière, des régiments de „dorobanți” et de volontaires etc., ainsi que de certaines formations armées à caractère populaire, dont au premier plan se situent les gardes nationales.

Du reste, l'évolution ultérieure de l'armée roumaine moderne s'est inscrite dans le cadre général tracé par la révolution roumaine de 1848, même si divers facteurs — dont celui imposé par les limites de classe ne fut pas le dernier — ont contribué à ce que l'organisation militaire des pays roumains ne comporte que partiellement et sporadiquement les structures militaires préconisées par le programme révolutionnaire de 1848.

DE

VASILE NETEA

În momentul declanșării revoluției pașoptiste, presa românească avea o existență de abia două decenii¹.

„Curierul românesc” și „Albina românească”, primele periodice — sub raportul continuității — ale epocii, fuseseră înființate, primul, la 8 aprilie 1829 la București, de către Ion Heliade Rădulescu, iar al doilea la 1 iunie 1829, la Iași, din inițiativa lui Gh. Asachi.

Ele au fost nu numai primele, ci, totodată, și principalele publicații anterioare anului 1848, în jurul lor, datorită tipografiilor de care dispuneau precum și politicii culturale a celor doi întemeietori, constituindu-se adevărate grupări de presă.

„Curierul românesc” a fost astfel nucleul care a propulsat, avînd aceeași redacție, „Foaia oficială” (1832), „Gazeta Teatrului Național” (1835), „Muzeul național” (1836), „Curierul de ambe sexe” (1836), „Buletinul Gazeta oficială” (1837), cărora Heliade le-a imprimat o direcție și o ortografie unitară.

În jurul „Albinei” lui Asachi s-au format succesiv: „Foaia oficială” (1832), „Alăuta românească” (1837), „Foaia sătească a Principatului Moldovei” (1837), „Icoana lumii” (1840), „Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie” (1847), avînd și acestea, ca și foile lui Heliade, o singură direcție culturală și ortografică.

Deși pe parcurs au apărut atît în Țara Românească cît și în Moldova numeroase alte publicații — unele din ele ca „România” (1838), „Dacia literară” (1840), „Propășirea, foaie științifică și literară” (1844), „Magazinul istoric pentru Dacia” (1845), cu un puternic ecou în epocă — totuși nici una n-a avut durată, tirajul și aria de răspîndire a „Curierului” și a „Albinei”. Meritul de căpetenie al tuturor acestora a fost, pe lîngă marea lor importanță patriotică și literară, de a fi dat expresie tuturor genurilor de presă periodică românească și de a fi contribuit, prin constatările și îndemnul lor de natură social-politică, la crearea unei atmosfere prerevoluționare, a unei tradiții publicistice luptătoare.

La 1 ianuarie 1848, la începutul anului revoluționar, apăreau la București, pe lîngă „Curierul” lui Heliade, ziarul comercial „Vestitorul

¹ Vezi pentru detalii: Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, București, 1913; N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* (I — II), Vălenii de Munte, 1909; N. Iorga, *Istoria presei românești*, București, 1922; Const. Antip, *Contribuții la istoria presei române*, București, 1964.

românesc”, înființat la 13 februarie 1843, care continua „Cantorul de avis și comers” al lui Zaharia Carcalechi întemeiat în 1837, „Învățătorul satului”, foaie pentru popor redactată, începînd din 1843, de Petrache Poenaru, directorul Eforiei școalelor, „Universu” profesorului Iosif Genilie, care, înființat în 1845, publica săptămînal „noutăți din toată natura, cultura, literatura”, cărora li se adaugă „Buletinul, gazetă administrativă”.

În Moldova, la Iași, apărea „Albina” lui Asachi, „Foaia sătască a Principatului Moldovei” și „Buletinul, foaia oficială”, iar la Galați „Dunărea — Il Danubio”, „jurnal de comerț, agricultură și navigație” care, editat de italianul Marco Cugino, publica articole și informații în limbile română și italiană.

În Transilvania, la Brașov, își continuau apariția periodicele lui Barițiu, „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, întemeiate cu 10 ani mai înainte, urmate, la Blaj, de „Organul luminării”, înființat de Timotei Cipariu la 4 ianuarie 1847.

Oltenia nu avea în acel început de an nici o publicație — „Mozaikul” de la Craiova înființat la 3 octombrie 1838 dispăruse la 25 septembrie 1839 — cum nu avea nici Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina.

Tabloul periodicelor românești la intrarea în anul 1848 nu era deci prea bogat, iar în preajma marilor evenimente el avea să devină și mai pauper prin suprimarea, la 19 aprilie — datorită însuflețirii cu care Heliade a prezentat revoluțiile de pe continent ² —, a celui mai dinamic dintre ele: „Curierul românesc”.

„Universu” își va înceta apariția, din motive pecuniare, la 2 mai.

În Moldova „Albina românească” își va continua nestingherită apariția, dar ea se va manifesta împotriva revoluției, pe care avea să o condamne, susținînd regimul regulamentar și domnia lui Mihail Sturdza ³. După irumperea revoluției din Țara Românească, „Albina” va combate însuși principiul unirii susținut de ziarele de la București ⁴.

Neizbutind să-și organizeze o presă proprie, revoluționarii moldoveni vor fi siliți astfel să apeleze la periodicele din Transilvania și de la București, și apoi la cele din Bucovina, care se vor înființa ca o consecință a biruinței spiritului revoluționar.

Declanșarea revoluției va avea însă un puternic efect asupra dezvoltării presei atît în Țara Românească cît și la românii din Transilvania, Ungaria și Bucovina.

În Țara Românească au apărut astfel, ca o urmare a desființării cenzurii și concomitent cu dezvoltarea revoluției, „Pruncul român” (12 iunie, 1848), „Reforma” (14 iunie), „Popolul suveran” (19 iunie), „Konstituționalul” (8 iulie), „România” (6 august), „Amicul comercianților” (11 august), la București, iar la Craiova „Naționalul” (24 august, 1848).

La 19 iunie a apărut și „Monitorul oficial” al guvernului provizoriu, în care se vor publica proclamațiile, hotărîrile și decretul guvernului.

² Vezi pentru revoluția din Franța „Curierul românesc” din 4 martie (nr. 18); pentru cea din Austria nr. 21 din 15 martie.

³ Vezi „Albina românească”, 1848, nr. 27.

⁴ Ibidem, 1848, 25 iulie/6 august.

Pe lângă periodicele în limba română, la 18/30 iunie a apărut în tipografia lui Rosetti și o publicație în limba germană numită „Roumanie”, destinată populației germane din București și Transilvania și totodată informării cercuilor străine. Redactor al „României” germane — care se va menține pînă la 28 august/9 septembrie — a fost S. I. Petri. Publicația menționată a fost subvenționată, la intervenția lui Grigore Alexandrescu, de către Ministerul de Interne⁵.

În Transilvania, pe lângă faptul că vechile periodice de la Brașov — „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură” — și-au accentuat caracterul combativ și au îmbrățișat cauza revoluționară a românilor de pretutindeni, „Organul luminării” de la Blaj, pentru a-și preciza și mai ferm semnificația, își va schimba la 12 mai 1848 titlul în „Organul național” (Organulu naționale), iar redactorul său, învățatul Timotei Cipariu, făcea să apară la aceeași dată și o publicație nouă dedicată țărănimii: „Învățătorul poporului” (Invețiatorul poporului).

Nevoia unei prese revoluționare în limba națională a fost simțită concomitent și de către românii din regiunile încadrate, din punct de vedere administrativ, regatului Ungariei, care, prin Sigismund Pop, au înființat la Pesta periodicele „Amicul poporului” (3/15 iunie 1848) și „Democrația” (12/24 iunie, 1849). Aceeași trebuință a determinat și pe frații Hurmuzaki (George și Alexandru), să întemeieze revista „Bucovina” (4 octombrie 1848) care la un moment dat avea să adune în jurul ei colaboratori din toate țările românești.

În sfîrșit, la 25 martie 1849, Cezar Bolliac, a determinat apariția la Brașov a unei publicații cu un caracter special „Espatriatul”, care va urmări împăcarea dintre revoluționarii români și maghiari.

Acestea au fost așadar periodicele revoluției românești de la 1848, ele au fost tribunele și totodată oglinzile ei, ele au reprezentat atît principiile și obiectivele ei fundamentale, cît și difeitele puncte de vedere și nuanțe proprii ale unor categorii sociale, grupări politice sau personalități din cadrul mișcării.

Foile transilvănene și bucovinene vor da în același timp expresie și aspirațiilor specifice ale provinciilor ce se aflau încadrate în imperiul habsburgic.

Avînd ca punct de plecare revoluția, cra firesc ca toate noile publicații, apărute sub impulsul ei, să urmărească în primul rînd să-și precizeze atitudinea față de aceasta, față de programul ei, exprimat prin Proclamația de la Islaz din 9 iunie, transformată la 11 iunie — prin semnătura domnitorului George Bibescu — în constituție, față de activitatea guvernului provizoriu, și față de tot ceea ce urma să se realizeze sub semnul revoluției. Precizările de această natură oferă totodată istoricului posibilitatea de a cerceta și aprecia orientarea proprie a periodicelor respective, categoriile sociale și grupările politice pe care le reprezentau, personalitățile dominante ale redacțiilor, stilul și relațiile lor cu opinia publică, cu un cuvînt semnifi-

⁵ Vezi Georgeta Răduică, *O publicație pașoptistă necunoscută*, în „Contemporanul”, 1965: 30 iulie.

cația lor directă în contextul politic ale epocii. Astfel de „creșterii” sînt absolut necesare, fiindcă dacă față de ideea unității naționale și față de marile principii democratice ale revoluției, exprimate prin cuvintele *dreptate, frăție, libertate, egalitate*, apreciate de pe poziții doctrinare și uneori chiar poetice, se constată o unanimitate monolitică, aplicarea lor, și îndeosebi a celor ce implicau împroprietărirea țăranilor, va fi întâmpinată de pe poziții diverse, în locul unanimității făcîndu-și apariția punctele de vedere antagoniste, și, uneori, chiar anumite ambiții și interese personale care, reflectînd relațiile dintre corifeii revoluției, vor determina adversități și polemici dăunătoare scopurilor urmărite.

Întîiul periodic revoluționar român, și care, în primele zile, apărînd de trei ori pe săptămînă, va fi singurul purtător de cuvînt al noii situații, a fost, cum s-a remarcat mai sus, „Pruncul român”, creație a lui C. A. Rosetti, proprietar în acel moment al unei tipografii și librării, a lui E. Winterhalder, tovarășul său de întreprindere, și a poetului Ion Catina, care, dealtfel, după precizările făcute chiar în primul număr, i-a dat și numele. „Pruncul român” reprezenta curentul de gîndire și acțiune al liberalilor radicali, preocupați de realizarea integrală și imediată — prin consimțămîntul mării boierimi — a programului revoluționar. Adresîndu-se — prin pana lui C. A. Rosetti — românilor din „toate clasele”, „Pruncul român” comenta în cuvinte înflăcărate, emfatice, ziua de 11 iunie în care revoluția cucerise Capitala fără nici o picătură de sînge. „Iată — exclama ziarul — aurora libertății, iată ziua fericită, ziua de mult dorită, ziua așteptată cu atîta înfocare, ziua în care v-ați arătat vrednici de strămoșii noștri, vrednici de numele de români”. Reflectînd situația din ziua menționată — zi în care Bibescu, sub presiunea maselor, semnase constituția și numise noul guvern — „Pruncul român” elogia totodată și pe domnitor... pe bravii noștri ofițeri, armia întreagă, cari au declarat toți într-o glăsuire că sînt frați cu tot românul... și că toți sînt gata a-și vărsa cea după urmă picătură de sînge pentru Patria lor”.

Alte elogii, și mai însuflețite, urmate de urarea „de trei ori trăiască”, se aduceau apoi „apostolilor libertății”, „domnii Golești, — așezați de Rosetti în fruntea tuturor — Crețuleștii, Ion Ghica, maior Voinescu II, frații Brătianu, Bălceștii, Eliad, maior Tell, Pleșoianu și toți cîți au contribuit la dobîndirea libertății (C. A. Rosetti lipsește din listă, el fiind autorul logiului).

Ziua, în ansamblul ei, e înfățișată ca fiind dominată de „bucurie și veselie”, de sunetele clopotelor și de muzicile militare. „Boeri, preoți, soldați, neguțători, meseriași, toți se îmbrățișau unul pe altul, toți strigau, rîdeau, plîngeau de bucurie; nu era — relevă ziarul — om în tot Bucureștiul care să nu fi luat parte la obșteasca fericire. Și toate acestea — se afirma în continuare — s-au făcut cu cea mai mare liniște, cu cea mai bună înțelegere, nici cea mai mică înstrăinare nu s-a făcut: *proprietatea era sfîntă tuturor* (sublinierea V. N.), toți au arătat că sînt români”.

Tabloul e impunător, dar, totodată, idilic, fals, mai mult dorit decît real, fiindcă îmbrățișările n-au fost atît de entuziaste și de sincere cum le prezenta C. A. Rosetti, lucru ce avea să se vadă numai peste cîteva zile, iar afirmația cu privire la sfințenia proprietății dovedea tocmai contrariul, ea fiind făcută să liniștească pe marii proprietari cari, așa cum se va con-

stata în curînd, nu erau deloc entuziasmați de articolul 13 din proclamația care stătea la baza revoluției.

Același entuziasm exagerat se desprindea și din primul articol al lui I. Catina, poetul care, recomandînd „Pruncul”, își puna totuși întrebarea dacă nu cumva printre cei cari îl înconjură, „nu se vor fi aflînd și oameni, cari, pîmași pe buclele sale cele aurii ... vor voi să-i dea sărutarea ce deteră pruncului din Vitleem”.

Evenimentele aveau să-l confirme în curînd.

„Pruncul român” dădea totodată o puternică expresie dorinței de unire între Țara Românească și Moldova, în legătură cu care publica un apel „cătrefrații noștri din Moldova”. Apelul se încheia cu urarea: „Trăiască libertatea, trăiască România!”

Prin România ziarul lui C. A. Rosetti înțelegea însă în acel moment numai cele două Principate, în articolul lui Catina, vorbindu-se astfel de „România din Marea Neagră și pînă în Carpați”.

Atît „Pruncul” cît și celelalte periodice revoluționare — așa cum se va vedea în paginile următoare — vor da însă în curînd unității naționale a poporului român adevărata ei accepție.

Primul număr al „Pruncului român” cuprindea totodată și apelul către cetățeni de a se înscrie în garda națională spre „păstrarea liniștei și a bunei rînduiei”, acesta fiind primul lucru ce trebuia făcut pentru a asigura „crescul dar”, libertatea.

Revoluția, deși considerată ca o operă a tuturor, simțea totuși nevoia unui organism de apărare ridicat din rîndurile ei. Chestiunea gărzilor va preocupa dealtfel „Pruncul român” și în numerele viitoare, arătîndu-se că ele sînt necesare și la sate unde urmau să se înființeze în curînd. În lipsa armelor de foc țărani erau îndemnați, prin C. A. Rosetti, să-și facă lănci din coase, să-și procure topoare, ciocane, sape care se puteau transforma în arme⁶.

Pe lingă articole și proclamații, „Pruncul român” publica chiar din primul număr și poezii, și îndeosebi ode, menite să exprime sentimentele literaților, și să consolideze autoritatea noului guvern. Primul poet al „Pruncului” a fost „cetățeanul” C. D. Aricescu care, sub titlul *Libertatea României*, a închinat o odă guvernului revoluționar.

În al doilea număr, sub titlul *Desrobirea României*, „Pruncul” publica și un lung articol destinat istoriei, semnat de E. Winterhalder, prin care se relevau etapele și conciliabulele premergătoare ale revoluției scoțîndu-se în relief contribuția tuturor celor care s-au „pus în capul sfintei întreprinderi”. În același număr se publica și un articol al lui C. I. Arion despre „sacra noastră constituție” alcătuită din 21 de articole, iar în numărul următor un amplu reportaj asupra noii adunări populare de pe Cîmpul Filaretului, ținută în ziua de 15 iunie, pentru depunerea jurămîntului pe constituție⁷. „Pruncul român” se voia deci și se afirma — cu tot stilul său grandilocvent care avea să-i aducă mai tîrziu atîtea critici — ca un adevărat monitor al revoluției.

⁶ „Pruncul român”, 1848, nr. 3, 19 iunie.

⁷ Ibidem.

La 14 iunie, un alt ziar avea să-și deschidă aripile : „Reforma” al cărui titlu amintea pe al ziarului francez „La réforme”. Redactorul său a fost Alexandru I. Crețescu, care mai târziu avea să ajungă președinte al Înaltei Curți de Casație și ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor (1868 — 1869). „Reforma”, aderînd la revoluție, a văzut și ea în ziua de 11 iunie „o zi în care poporul român triumfă cu alit mai multă glorie, cu cît pentru pregătirea unui asemenea triumf au trebuit să treacă 18 veacuri” și totodată recomanda cititorilor, într-o formă și mai exagerată decît „Pruncul român”, să mulțumească „acelor puțini boeri generoși cari cu capetele descoperite înaintea poporului român, cu ochii plini de lacrimi, cu miinile înălțate către cer, se lepădară înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor pentru dragostea fraților lor, se lepădară de toate drepturile ce au avut pînă acum, sărutară stindardele tricolore și jurară că nu numai nu vor cugeta și nu vor face nimic spre răul patriei lor și a fiilor lor, dar încă că vor fi gata a muri toți pentru ca să apere noua constituție ce-și dăte poporul român”.

După lauda „generoșilor” urma, — ca și în paginile „Pruncului român” — lauda lui Neofit care „a jurat că va susține cauza poporului”. Preocupată de bunăvoința față de revoluție a acestor boeri „generoși” — cuvîntul va face în politica românească o tristă carieră — „Reforma” se ridica totodată împotriva „ploșcașilor și clevetitorilor”, care urmăreau numai „să întărite și să aprindă duhurile”, ca și împotriva celor care „sbiară în gura mare și amenință ca să li se dea posturi, chiverniseli”. „Reforma” recomanda în același timp ca în miliția sau garda națională, care începuse să sperie pe unii boeri și negustori, să intre numai „oameni cu căpătii, cu proprietate sau cu prăvălie, căci aceștia au să fie răspunzători pentru toate faptele lor”.

O descriere mai sobră a zilei de 11 iunie, dar cu toate amănuntele necesare înțelegerii ei, a apărut la 17 iunie și în „Gazeta de Transilvania” fiind trimisă de Florian Aaron, unul din corespondenții săi de la București. Dealtfel foaia de la Brașov a urmărit în tot timpul cu un viu interes mișcările transcarpatine, Barițiu precizînd încă de la 29 aprilie — după ce publicase două corespondențe neverificate asupra situației din Moldova ⁶ — că „publicul stă să ne scoată din casă cu sila de a împărtași povești (noutăți) din vecinele Principate” ⁹.

Ceea ce preocupa îndeosebi pe transilvăneni era cunoașterea atitudinii Rusiei față de cele ce se întîmplau la Iași și București.

O nouă publicație avea să apară la 19 iunie — „Popolul suveran” — avînd în fruntea ei ca redactor responsabil, în primele săptămîni, pe poetul Dimitrie Bolintineanu. Ca motto, pe frontispiciu, ziarul a avut la început cuvintele : *Libertate, egalitate, fraternitate*, înlocuite apoi la 20 august cu : *Vox populi, vox dei, Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu* ¹⁰.

Titlul noului ziar era asemănător cu cel al publicației franceze „Le peuple souverain” apărută la Paris la 1 aprilie 1848.

⁶ A se vedea numerele 31, 33 și 34 din 15, 23, 26 aprilie 1848.

⁹ Gazeta de Transilvania, 1848, nr. 22, 19 aprilie.

¹⁰ Pentru înființarea și organizarea ziarului vezi T. Vârgolici, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, București, 1971, p. 81 — 90.

N. Iorga, atît în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*¹¹ cît și în *Istoria presei românești*¹² vedea în noul ziar, căruia îi atribuia tendința unui „conservatorism generos” și a unui „revoluționarism moderat”, o reacție a unor tineri față de rolul asumat de C. A. Rosetti de a fi „crainicul” revoluției, și chiar față de guvernul care părea că-i nesocotise.

Tendința conservatoare a „Popolului suveran” era găsită de N. Iorga în însuși articolul program: „Ținta acestui jurnal — se preciza în cuvintele de început — este a sprijini drepturile poporului român. Glasul său se va ridica cu energie în contra tiraniei, dar nu va rămînea mut nici împotriva poporului cînd acesta va abuza de libertatea de care se bucură: însă aceasta va fi ca să-l lumineze și să-l întoarcă de la orice urmare care i-ar compromite libertatea și ar aduce patria la peire și anarhie”.

Nu e prea greu a găsi în aceste cuvinte dictonul lui Heliade de la „Curierul românesc”; „*Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie*”¹³.

„Redacția acestei foi — se arăta în continuare — va primi orice plîngere dreaptă a cetățenilor și va face să răsunе coloanele sale în favorul celor nedreptățiți. Va avea drept țintă asemenea — se afirma în încheiere — unirea provinciilor române și tot ce va putea duce România la fericire și la mărire”.

Printr-o notă se arăta totodată că ziarul își propunea să „dezvolteze principiile constituției noastre și să trateze mai cu întindere toate chestiunile atît din lăuntru cît și din afară”.

Programul era urmat de un elogiu — scris în genul „Pruncului” — pentru „românii din Principatul Valahiei (care) după mai multe veacuri de amărăciune și robie . . . la 11 iunie se ridicară la glasul libertății de care erau însănațoșați, sparseră lanțurile și arătară Europei că fiii României locuiesc încă pămîntul Daciei. Dar ceea ce face mai mare onoare numelui de român este nobila purtare a poporului de la 11 iunie și pînă astăzi. Nu este încă exemplu în istoria lumii ca o nație să se scoale, să surpe tirania din rădăcini și să fie atîta de pașnică, atît de moderată”.

Conduita moderată — sublinia în continuare ziarul lui Bolintineanu — trebuie să fie urmată însă și în viitor, „spre a nu se vătămă sacra libertate de către dușmani politici, prin intrigile lor cele infame, ca să nu stricați frumosul monument ce ați zidit pe ruinele unui guvern pierit în ziua dreptății ca pasările de noapte la lumina soarelui”.

La apariția „Popolului suveran” Bibescu nemaifiind în țară, ziarul îi comentează în modul următor abdicarea: „Prințul a ieșit din Capitală, fie această plecare una dintre acelea ce nu mai are returnare”. Ca și „Pruncul român”, dar într-o formă mai elocventă decît acesta, și noul ziar își îndrepta privirile spre Moldova, cerind cititorilor săi să nu se bucure de binefacerile libertății pînă cînd nu va fi eliberată — prin revoluție — și Moldova. „Valahia — scria „Popolul suveran” — este liberă sau pe calea libertății; Moldova încă geme în lanțurile robiei. Moldova e roabă, și voi, cetățenii români, purtați cocarda libertății. Nu ziceți că România e liberă, cînd Moldova este robită. *Revoluția de la 11 iunie a*

¹¹ Vol. III, București, 1909, p. 8 — 9.

¹² București, 1922, p. 86 — 87.

¹³ „Curierul românesc”, 1848, 8 aprilie, p. 105.

liberat o provincie a României, iar nu România întreagă. S-au eliberat valahii (locuitorii Valahiei), dar nu românii. Smulgeți cocardele, alergați în Moldova”.

Se vede că tonul „Popolului suveran” a produs o profundă impresie în toate cercurile de cititori, fiindcă peste câteva zile el a fost adoptat și de „Pruncul român” care, la 26 iunie, prin pana lui C. A. Rosetti, se adresa și el din nou moldovenilor cu îndemnul: „Goniți din țara voastră pe tiran! Fără voi nu ne putem bucura decât pe jumătate de dobindirile noastre, cu voi bucuria noastră va fi desăvârșită. Veniți spre noi, cum venim noi spre voi”.

În urma apelurilor celor două ziare, Mihail Sturdza a interzis intrarea în Moldova a ziarelor de la București, excepție făcând numai pentru „Vestitorul” negustorilor.

„Popolul suveran”, într-un număr următor, dădea totodată și o concludentă definiție ideii de patrie, „această ființă ideală pe care locuitorii ei sînt gata a o apăra cu viața” și care „este identitatea intereselor, ideilor, pasiunilor ce-i stînge și-i unește în apărarea unui bine comun. Robul — se afirma în continuare — nu are patrie, fiindcă robul nu are nimic”¹⁴.

Atît „Pruncul român” cît și „Reforma” și „Popolul suveran” au stigmatizat în aceiași termeni lovitura contrarevoluționară de la 19 iunie 1848 a colonelilor I. Odobescu și I. Solomon, care au izbutit să aresteze pentru câteva ore guvernul provizoriu, în frunte cu Heliade, aflat în ședință de lucru la palat. În „Popolul suveran” din 25 iunie (n. 2) lovitura e înfățișată printr-un articol intitulat: *O înaltă trădare* semnat Dxxx¹⁵, în care ambii coloneli sînt acuzați de a fi trădat interesele poporului și de a se fi făcut vinovați de singele vărsat.

Guvernul însuși, printr-un alt articol publicat în același număr, era acuzat că „doarme”, recomandîndu-i-se „deșteptarea”.

Complotul reacțiunii a oferit totodată unuia din principalii colaboratori ai ziarului — Alexandru Zane, viitor redactor responsabil — de a întreprinde, sub titlul *Patrioții de astăzi și patrioții de ieri*, un examen critic al aderenților revoluției, luînd atitudine împotriva celor care pînă la 11 iunie își exprimaseră dorința de a vedea niște „instituții libere”, iar acum poartă „niște cocarde mai bizare decît fizionomiile lor din timpii trecuți”. Alții, arăta în continuare Zane, se pronunțaseră pînă în ajun pentru reforme, dar cînd au văzut că acestea, și îndeosebi reforma agrară, sînt pe cale să se aplice, au început a striga că „sînt înșelați, vînduți, despuiați pînă la piele”. Ei, sublinia autorul articolului, se pretind patrioți entuziaști, dar „nu vor a pierde nimic, și că dacă patriotismul stă în a face sacrificii, d-lor nu mai voesc cele dorite și cîștigate și reclamă cele moarte (situațiile anterioare zilei de 11 iunie — V. N.), cu reprezentanții și teroarele lor”.

Critica izbea și în cei care declaraseră că luptă desinteresat, dar acum „aleargă cu limba scoasă” după funcții, precum și în cei care își considerau

¹⁴ „Popolul suveran”, 1848, no. 3, 28 iunie.

¹⁵ Literele respective reprezentau numele lui D. Bolintineanu. Articolul avea să fie reprodus mai tîrziu și în edițiile sale de „Opere alese” (vezi D. Bolintineanu, *Opere alese, II. Proză*, E. S. P. I. A., 1955, p. 259 — 263).

funcțiile prea mici, și doreau unele mai mari. Se critica de asemeni poliția, care a trecut de partea revoluționarilor, fiindcă de aceștia atirna acum „situația materială”.

„Pruncul român” a atacat și el pe cei doi colonei trădători, arestați după eșuarea acțiunii lor, dar n-a cerut, cum n-a cerut-o nici Heliade, care a luat cuvîntul la înmormîntarea celor uciși, drastica și exemplara lor sancționare.

Complotul a fost relatat și de ziarele transilvănene, „Amicul poporului” insistînd indeosebi asupra intervenției Anei Ipătescu care parcă „ar fi picat din ceriu”. „Mai pre urmă — preciza în încheiere ziarul lui Sigismund Pop, relevînd patriotismul poporului — tot lucrul au luat sfîrșit bun”¹⁶.

Alte evenimente hotărîtoare pentru mersul revoluției vor reține în curînd atenția acestor periodice obligîndu-le la noi comentarii critice. În noaptea de 28 spre 29 iunie (10/11 iulie) s-a produs astfel fuga guvernului la Rucăr — provocată de zvonurile reacțiunii cu privire la intrarea trupelor țariste și a celor otomane pe teritoriul românesc — fugă urmată de instaurarea, prin mitropolitul Neofit, a unei caimacamii formată din banul Teodor Văcărescu și vornicul Emanoil Băleanu, care a ordonat repunerea în funcție a Regulamentului organic, rechemarea în vechile posturi a coloneilor I. Odobescu și I. Solomon, și, odată cu ei, a numeroși funcționari reacționari. Se începu totodată o crîncenă prigoană împotriva „rebeliștilor”.

Peste două zile — la 30 iunie — zvonurile dovedindu-se a fi neînte-meiate, populația Capitalei s-a ridicat însă cu aceeași însuflețire și energie ca și la 19 iunie și, înconjurînd reședința mitropolitului și cazarma în care cei doi colonei pregăteau răzburarea reacțiunii, răsturnară căimăcămia și-i zmulseră puterea.

Cei retrași la Rucăr, în frunte cu Heliade, se reîntoarseră în București, își reluară locurile, și astfel, salvat, și pentru a treia oară impus de popor, guvernul revoluționar rămase la cîrma țării păstrînd totuși în frunte pe ipocritul și nevolnicul Neofit.

Odată cu guvernul au părăsit însă capitala și redactorii „Pruncului” și ai „Popolului”, C. A. Rosetti și N. Bălcescu, care, în calitate de membri ai cabinetului, însoțiră pe Heliade la Rucăr, iar Bolintineanu împreună cu alți colaboratori ai ziarului își aflară refugiul la Brașov. În capitală, dintre redactorii „Popolului suveran” n-a rămas decît Al. Zane, dar care, intimidat, a lăsat ziarul în grija tipografului Kopainig. Tipograful, fără a ține seama de orientarea de pînă atunci a ziarului și nici de atitudinea conducătorilor săi, pentru a se pune bine cu viitorii ocupanți, s-a grăbit însă a introduce în ziar, fără a informa pe Zane, un articol de bun sosît pentru aceștia, apariția lor fiind considerată providențială¹⁷.

Bolintineanu, la reîntoarcere, a dezavuat, desigur, articolul menționat lămurînd proveniența lui, și, printr-un articol al său în care a elogiât spiritul patriotic al poporului român dovedit la 30 iunie, a redat ziarului

¹⁶ „Amicul poporului”, Pesta, 1848, nr. 6, 5/17 iulie.

¹⁷ „Popolul suveran”, 1848, n. 5.

orientarea și tonul anterior ¹⁸. „*Înmoi până în lacrimi de bucurie* — scria la 5 iulie D. Bolintineanu, el fiind desigur autorul articolului — ca să spui lumii, să spui Europei, să spui posterității patriotismul, bravura și înțelepciunea poporului român” ¹⁹.

Cu această ocazie, pe lângă un omagiu pentru Heliade, considerat „izbăvitorul României”, ziarul, pentru a evidenția tendințele reacționare ale căimăcămiei răsturnate de popor, publica și proclamațiile acesteia din zilele de 29 și 30 iunie, precum și noua proclamație a guvernului. În același număr Al. Zane, a cărui pană de publicist începea să aibă din ce în ce mai multă vigoare, condamna acțiunea lui Neofit și a caimacamlor prin articolul *Jurământul*. Printr-un alt articol, publicat la 14 iulie, „Popolul suveran” pleda pentru sprijinirea guvernului, dar „să nu-l lăsăm a păcătui”, iar „cînd va fi de trebuință să-l îndreptăm pe calea cea bună”. O sâgeată se arunca și împotriva acelor care, spre deosebire de popor, aleargă „după chiverniseală și umblă cu intrigi și cu liste ca să adune iscălituri și să ajungă cu modul acesta la putere” ²⁰.

„Pruncul român” a condamnat și el cele întimplate la 29 iunie, dar nici acum, sperînd într-o colaborare cu marea boerime, nu a înțeles să ceară sancționarea celor vinovați, mărginindu-se să remarcă în frazele sale patetice vrednicia poporului. Ziarul lui C. A. Rosetti cerea însă guvernului să-și intensifice activitatea și totodată să informeze țăranii asupra evenimentelor de la 29 și 30 iunie ²¹.

Și în „Pruncul român” căimăcănia — a cărei autoritate n-a durat decît 24 de ore — a fost vehement atacată printr-un articol semnat de Gh. Ion Vernescu, care avea să ajungă apoi unul din exponenții de mai tîrziu ai grupării conservatoare.

„Gazeta de Transilvania”, pe baza unei corespondențe din București, a relatat și ea cele întimplate, exprimîndu-și satisfacția pentru noua biruință a revoluționarilor ²².

Evenimentele de la 11, 19 și 29 iunie, ca și obiectivele revoluției în general, aveau să rețină și atenția periodicelor apărute după această dată, ele preocupînd intens opinia publică. La 8 iulie a apărut astfel ziarul „Konstituționalul”, avînd ca redactor pe C. Vișoreanu — cunoscut prin colaborarea sa anterioară la „Curierul românesc” și la „Foaia” lui Baritiu —, care va adopta și el ca motto cuvintele „Dreptate-Frăție” și care, ca și „Reforma”, va urma față de marii boieri o atitudine conciliatoare cu accente conservatoare. Neputîndu-se impune, — ca și „Reforma” care a dispărut după trei numere — redacția „Konstituționalului” își va uni la sfîrșitul lunii iulie eforturile cu ale unui alt grup, care intenționa să editeze și el un jurnal intitulat „Propaganda”, pentru a da naștere unei noi publicații numită „România”. Vechiul motto al periodicelor revoluționare

¹⁸ În 1867 D. Bolintineanu va reveni asupra acestei chestiuni și, pentru a-și apăra redactorii și îndeosebi pe Al. Zane, rămas în București, avea să publice o scrisoare deschisă în „Trompe la Carpaților” (1867. 30 octombrie/12 noiembrie). Înlăturînd astfel orice acuzație împotriva lui Zane care în acel moment figurase ca redactor al ziarului (vezi pentru detalii, Teodor Virgolici, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, p. 89).

¹⁹ „Popolul suveran”, 1848, nr. 4, 5 iulie.

²⁰ Ibidem, nr. 7.

²¹ „Pruncul român”, 1848, nr. 10, 8 iulie 1848.

²² „Gazeta de Transilvania”, 1848 nr. 56, 8 iulie.

— libertate, egalitate, fraternitate — va apărea și pe frontispiciul „României”, care, redactată de tânărul poet G. A. Baronzi, originar din Brăila²³, anunța că va lupta pentru „principiul democratic” și — ca și „România” lui Florian Aaron de la 1838 — pentru „ideea de unire a tuturor românilor”. Noua publicație declara totodată că „va sprijini constituția României în toată întregimea ei” și că va face cunoscută „politica Europei”.

Cu un profil mai distinct și cu o poziție mai fermă, se va prezenta la 11 august ziarul bisăptămănal „Amicul comercianților”, redactat de C. Andronic. Mărturisindu-se exponent al „corpului comercial”, noul ziar și-a început activitatea în mod polemic revendicând pentru negustorime meritul de a fi participat în mod decisiv la evenimentele revoluționare din zilele de 11, 19 și 29 iunie. Arătând că „mulți din neștiință sau și într-adins” susțin că negustorii și „isnafurile” (corporațiile de meserii — V. N.) n-ar fi luat „deloc parte în ziua de 11 iunie”, ziarul ținea să afirme în mod categoric: „Aceasta e nu numai o greșită părere, dar totodată și o calomnie, o hulă pentru corpurile comerciale și isnafuri”, declarând „că izbucnirea revoluției de la 11 este netăgăduit că a venit din partea neguțătorilor. După citirea celii întâi proclamații tipărite vineri la 4 ore după amiază — preciza în continuare foaia „corpului comercial” — ca printr-o electricitate, focul divin al libertății ca trăsnetul străbătu în inimile lor; într-o clipă obloanele prăvăliilor începură a răpăi, și, în entuziasmul cel mai cutezător, porniră cu toții la palat. Capul dinastiei — se arăta mai departe — se înfioară văzind în fruntea mulțimei pe cei mai venerabili dintre negustori, și după o jumătate de oră pana tremura sub degetele tiraniei subținsem-nind recunoașterea Constituției”.

Cu aceeași îndirjire „Amicul comercianților” revendica pentru negustorime și izbînzile revoluționare de la 19 și 29 iunie, menționînd totodată numele negustorului Dancovici — unul din conducătorii mulțimilor care au înconjurat palatul lui Neofit — în fața căruia „scirnavă caimăcămie, ca o ucigașă osîndită tremura ca varga”.

Meritele „corpului” fiind acum relevate și — considera ziarul — recunoscute de toată lumea, problema care se punea era aceea a primirii de către „corp” a tuturor drepturilor sale „bine meritate”. Aceste drepturi, afirma „Amicul comercianților”, nu se pot obține însă decît printr-o intensă activitate politică, drept care negustorimea era invitată să iasă din „letargie”, să caute „împrejur” și să cerceteze ce-i este „de lipsă”.

Ziarul recomanda totodată negustorilor să nu se mărginească numai la relațiile și activitatea lor din București ci, prin emisari, să ia legătura, și cu negustorii din capitalele județene, „spre a-i deștepta și pe dinșii” și astfel, împreună, să formeze un club unde să se discute interesele comerciale comune și să se examineze deșurarea „intrigelor și curselor” ce s-ar ivi în calea drepturilor lor și chiar și a „strănepoților”.

Un ton ferm avea să se desprindă și din paginile ziarului „Naționalul” de la Craiova al cărui prim număr a apărut la 24 august avînd ca redactori pe T. Strimbeanu și Petre I. Cernătescu, acesta din urmă avînd să devină în 1866 profesor de istorie universală la Universitatea din București.

²³ Vezi pentru activitatea și semnificația literară a lui G. A. Baronzi, Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1957, p. 149 — 166.

În articolul program intitulat *Numele și deviza Naționalului*, se mărturisea că noul ziar fusese destinat la început să poarte numele de „România mică”, voind astfel să se dea o expresie politică Olteniei (Valahia mică), dar că ulterior s-a ajuns la adoptarea numelui de „Naționalul”. „Cuvîntul (motivul) pentru care se primi acest nume — se preciza în continuare — e limba română, pe care e întemeiată *Naționalitatea noastră*” și care „în România mică se vorbește mai bine și mai curat decît în alte părți ale Daciei vechi”. „Naționalul” era considerat așadar o națiune egală cu *românul*, superioară României mici, mai expresivă și mai cuprinzătoare.

Subintitulindu-se „gazetă politică, literară și economică”, „Naționalul”, asumîndu-și și un rol cultural și economic, s-a arătat de la început dîrz și combativ. „Minciunile — se preciza în program — vor fi bătute cu toiagul puterii adevărului ... Pe temeiul dreptății și al frăției — se afirma mai departe — „Naționalul” va fi amicul dreptăților și fratele tuturor celor buni și voitori de bine, și din contră, vrăjmaș de moarte al abuzurilor, nedreptăților, hoțiilor și asupririlor, ce se vor face pe față, și pe dos, prin mină și pre sub mină, bătîndu-le și pre acestea și pre cei ce le vor face cu o energie gigantică”. Acest program „Naționalul” își propunea să-l realizeze într-o limbă cit „mai populară”, fără a evita însă, spre a putea populariza „ideile timpului”, nici neologismele pentru înțelegerea acestora indicîndu-se imediat și cuvîntul autohton.

Deși nu e menționat pe coperta sau în cuprinsul publicației, considerăm totuși că unul din întemeietorii și principalii inspiratori ai ziarului de la Craiova va fi fost profesorul și istoricul Florian Aaron, fostul redactor al „României” de la București din 1838, numit la începutul lui august administrator al județului Dolj. Elogiile aduse persoanei și activității sale în diferite numere ale ziarului, ne întăresc și mai mult în convingerea mărturisită ²⁴.

În „Naționalul” aveau să apară, cum se va vedea mai tîrziu, cîteva din cele mai entuziaste articole și reportaje pentru apărarea revoluției, pentru constituție, libertate și independență.

Elogiul patriei și al revoluției, ca element de înnoire socială și națională, ca promotoare a libertății, dreptății și independenței, și totodată al principalilor ei exponenți, s-a făcut și prin numeroase poezii cari au căutat să dea expresie marelui entuziasm al maselor. D. Bolintineanu publică astfel chiar în primul număr al „Popolului suveran” un *Cîntec de libertate improvizat în ziua de 11 iunie*, considerat însă de unii din biografii săi ca inferior creațiilor sale anterioare, și care, ca explozie revoluționară, avea să fie întrecut de un cîntec similar al lui Ioan Catina, autor și al unor entuziaste proclamații în proză, publicate în „Pruncul român”. Gheorghe Crețeanu apare la „Pruncul” cu o *Odă la patrie*, iar la „Popolul suveran” cu o *Rugăciune* pentru biruința dreptății.

Deosebit de activ în această direcție — fără a avea talentul unui adevărat poet — se arată C. D. Aricescu care la „Pruncul român” va închina o odă „eroinei române Ana Ipătescu” — aceasta avînd să fie reprodușă și în „Amicul poporului” de la Pesta —, alta „cetățeanului

²⁴ „Dl. F. Aaron, administratorul acestui district, — scria „Naționalul” la 9 septembrie — este unul din acei bărbați cari au făcut totdeauna onoare nației române și care a adus totdeauna servii însemnate patriei noastre.”

I. Eliade", considerat ca un Lamartine al românilor ²⁵, o a treia „Triumfului guvernului provizoriu”, precum și două „rugi”, una a „copiilor” și una a „libertății”.

Pe aceeași linie, dar cu mai puțină vigoare, se avîntă la „Pruncul român” și Al. Pelimon care va scrie și el ode și comentarii ditirambice.

Marii poeți ai revoluției aveau să fie însă Vasile Alecsandri și Andrei Mureșianu.

Concomitent cu informațiile, comentariile și versurile determinate de lupta pentru apărarea revoluției, atît în „Pruncul român” și „Popolul suveran” cît și în celelalte publicații, au apărut numeroase articole și note determinate de lupta pentru punerea în aplicare a constituției revoluționare, și îndeosebi a dispozițiilor privitoare la emanciparea și improprietărea clăcașilor, la convocarea și funcționarea viitoarei adunări constituante, și îndeobște la reorganizarea vieții de stat pe principii democratice.

Pe cît de eroice și de evidente au fost însă rezultatele obținute, datorită maselor populare, în direcția apărării revoluției față de loviturile contrarevoluționare ale reacțiunii, tot pe atît de insignifiante s-au arătat a fi cele așteptate de la lupta pentru transformarea în realități a revendicărilor social-economice pentru care se ridicaseră mulțimile.

Această luptă și-a aflat o largă reflectare în presă, ziarele revoluționare militînd cu energie pentru înfăptuirea marilor reforme așteptate, și îndeosebi pentru cauza clăcașilor. Lupta pentru aceste reforme, care a reprezentat totodată și o îndirjită și permanentă polemică cu cercurile reacționare, a determinat dealtfel însăși compoziția și conducerea redacțională a acestor publicații, numărul și diversitatea colaboratorilor lor, formele de expunere și genurile publicistice întrebuițate pentru realizarea scopurilor urmărite.

În redacția „Popolului suveran”, care reprezenta cea mai accentuată notă critică față de guvern, au intrat astfel, începînd de la 2 august — pe lingă D. Bolintineanu — și N. Bălcescu, Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu, P. Teulescu și Al. Zane.

Între 2 și 13 august Bălcescu, dînd din ce în ce mai multă atenție ziarului, va îndeplini chiar și funcția de redactor responsabil, în restul timpului aceasta fiind asigurată de Bolintineanu și Al. Zane.

Noi colaborări, care urmează a se releva în continuare, se vor înregistra și la „Pruncul român” și „România”.

Problema care a provocat cele mai pasionante dezbateri, și care era în același timp problema capitală a revoluției, a fost emanciparea clăcașilor și improprietărirea lor, cuprinsă în articolul 13 al Proclamației de la Islaz.

Pentru rezolvarea ei guvernul a convocat pe data de 9/21 august Comisia pentru proprietate alcătuită din 17 deputați boieri și 17 deputați clăcași. Deschiderea lucrărilor comisiei s-a anunțat atît prin „Monitorul oficial” (nr. 10) cît și prin „Pruncul român”, „Popolul suveran” și „Vestitorul românesc”. Din partea locotenenței a asistat la ședința inaugurală Ion Heliade Rădulescu și C. A. Rosetti care au adus salutul guvernului. Președintele al comisiei a fost numit Alecu Racoviță, iar vicepreședinte — la propunerea lui N. Bălcescu — Ion Ionescu de la Brad, principalul economist

²⁵ „Pruncul român”, 1848, 17 iunie,

agrar al timpului și îndirjit susținător al clăcașilor. Lucrările comisiei, asupra cărora vom reveni, aveau să dureze pînă la 19/31 august.

Atît înainte de deschiderea lucrărilor comisiei cît și în timpul și după încetarea lor, problema clăcașilor a fost larg dezbătută în coloanele ziarelor, numeroși colaboratori îmbrățișînd-o cu toată căldura. Principalul ei exponent, atît în sinul comisiei cît și în presă, a fost însă Ion Ionescu de la Brad, care și-a expus punctul de vedere prin numeroase articole. Primul dintre ele, intitulat *Proprietatea este baza societății*, a fost publicat în „Pruncul român”²⁶ iar al doilea *Proprietatea muncii și a pămîntului e sfîntă* în „Popolul suveran”²⁷. Faptul că Ion Ionescu își publica articolele, care aveau aceeași direcție, nu numai în „Pruncul” ci și în „Popolul”, dovedește că în problema agrară ambele ziare aveau aceeași atitudine, și unul și altul fiind susținătoare ale libertății și împroprietăririi clăcașilor.

Pentru a asigura ideilor sale o cît mai largă publicitate, Ion Ionescu și-a oferit colaborarea și ziarului „România”, în coloanele căruia a publicat articolul *Liberalii și regulamentariștii*²⁸.

Atît în aceste articole cît și în cele care vor urma — *Emanciparea clăcașilor*²⁹, *Sistemul de despăgubire al împroprietăririi țăranilor*³⁰, *Comte rendu (sama) de lucrările comisiei deputaților sătenilor și proprietarilor*³¹ — Ion Ionescu a pledat cu toată energia pentru împroprietărirea clăcașilor, fără a se abate însă, în speranța că în acest fel va obține asentimentul proprietarilor, de la principiul despăgubirii³².

„Fapta prin care se caracterizează revoluția din România — scria Ionescu în primul său articol din „Pruncul român” — este articolul 13 din Constituție, care dă emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire. În aceste cuvinte — preciza însușeșitul luptător — zace toată viitorimea de bogăție și putere a țării și pentru aceea articolul 13 devine problemul cel mai însemnat ... și care merită toată băgarea de seamă”.

În coloanele „Pruncului” problema împroprietăririi clăcașilor a fost abordată și de N. Zotovici, care arăta într-un articol că binele particular trebuie să fie sacrificat în favoarea binelui general, societatea avînd drept de expropriere, prin despăgubire, pentru realizarea binelui comun. Articolul lui Zotovici se încheia cu un stăruitor apel către boieri ca să cedeze o parte din proprietățile lor, cu asigurarea repetată că nu se va „păgubi nimeni”³³.

Un alt articol, semnat de E. Winterhalder, se adresa țăranilor indemnîndu-i să uite „cu mîrinimie cele trecute” și să nu întindă cererile lor „peste măsură”. „Nu pretindeți — sfătuia redactorul „Pruncului” — mai mult decît pot da proprietarii; mai lăsați, mai dați și voi din drepturile voastre”³⁴.

În „Popolul suveran”, pe lingă contribuțiile lui Ion Ionescu, au apărut și două articole scrise de doi dintre cei mai reprezentativi exponenți

²⁶ „Pruncul român”, 1848, nr. 23, 5 august.

²⁷ „Popolul suveran”, 1848, 6 — 9 august, nr. 16 — 17.

²⁸ „România”, 1848, p. 14.

²⁹ „Pruncul român”, 1848, nr. 36 — 38, 4 septembrie.

³⁰ „Popolul suveran”, 1848, 25, 7 septembrie.

³¹ Ibidem.

³² Din aceeași serie face parte și articolul *Socialiștii adversarii proprietății* („Pruncul român”, 1848, nr. 24, 7 septembrie).

³³ „Pruncul român”, 1848, nr. 6, 7 (26, 29 iunie).

³⁴ Ibidem, 1848, nr. 32, 26 august.

ai revoluției : Al. G. Golescu (Arăpilă) și N. Bălcescu (Citarea s-a făcut în ordinea cronologică a publicării articolelor). Articolul lui Golescu era un apel *către proprietarii cei reacționari*, cărora li se arăta stringenta necesitate a împroprietăririi clăcașilor. „De voi atîrnă — scria autorul apelului — ca revoluția să rămînă nepilduită în istoria națiilor ; n-o lăsați să se păteze prin sînge de român”³⁵.

Articolul lui Bălcescu, publicat în patru numere succesive³⁶, deși a rămas neterminat și totodată fără semnătură, constituie una din cele mai adînci expuneri ale problemei împroprietăririi, privită dintr-un întreg punct de vedere : național, moral, util. „Să nu ne ferim — scria Bălcescu în introducerea articolului său — de a tracta pe față o chestie de așa mare importanță, din a cărei deslegare atîrnă nu numai viitorul Țării Românești ci a toatei românimi, să fim curați la inimă, să fim drepți, să fim neinteresați și să nu uităm nemărginita îndatorire ce ne este impusă că sîntem români și că avem a organiza o patrie, a scăpa o patrie. Toți cîți sîntem bogați sau săraci, mici sau mari proprietari sau nu proprietari — afirma în continuare Bălcescu — trebuie să conchidem dar, că pentru a avea o patrie, spre a o putea apăra, și a apăra naționalitatea noastră, este de neapărată trebuință a face pe țaran proprietar. Fără aceasta nu e viitor, nu e naționalitate, și care e omul, care e românul, care să nu voiască o patrie, care să nu aspire la o Românie”. La sfîrșit Bălcescu declara „că orice posesor de pămînturi care-și înțelege bine interesul, care mai are o rămășiță de sentiment de moralitate și de dreptate, care mai păstrează în inimă oarecare amor de patrie, trebuie să se hotărască la o expropriație de o parte din pămîntul său, după o dreaptă indemnizație din partea statului”³⁷.

Pe lingă articolele cu caracter doctrinar și pe lingă apelurile patriotice, zierele menționate au încercat să obțină adeziunea proprietarilor și prin amenințări sau înduioșări, care s-au dovedit dealtfel deopotrivă de inutile. La 20 august „Popolul suveran” publica astfel sub titlu *Cuvînt al unui țaran către boieri*, o veche scriere a lui Ionică Tăutu, presupusul autor al proiectului de constituție cărvunărească din 1822. „Destul pînă aici — se afirma în acest discurs — răbdarea mai mult nu poate ; ori ne faceti dreptate, ori noi ne vom face ! Că bătrînii noștri ne povestesc că nu știu, de mult oarecînd, asemenea s-au fost buecit boerii, au fost pierdut orînduilele cele bune ; toate mergea după părerile lor în dreptate și ne zicea : *pînă n-am cruntat topoarele noastre în sîngele lor nu ne-am pus la cale*”³⁸.

³⁵ „Popolul suveran”, 1848, nr. 18, 13 august.

³⁶ „Popolul suveran”, 1848, nr. 21 — 24, 23 august — 3 septembrie.

³⁷ Fiind lipsit de semnătură, articolul lui N. Bălcescu, a fost reprodus în colecția de documente *Anul 1848 în Principatele române* (vol. IV, p. 626 — 642), fără indicația autorului. În anul 1935 D. Popovici în lucrarea „*Santa cetate*” între utopie și poezie îl atribuia lui Ion Ionescu de la Brad (p. 47). Clarificarea paternității articolului a fost făcută de G. Zane în 1940 — după o amănunțită confruntare cu alte scrieri ale lui Bălcescu, în „Notele și materialele” din partea a doua a volumului, *Opere de N. Bălcescu — Scrieri istorice, politice și economice* (p. 234 — 241) ; articolul a fost reprodus în partea I, p. 271 — 287.

³⁸ „Popolul suveran”, 1848, nr. 20, 20 august. Cercetări mai noi, vezi Dan Mănucă, *Din istoria pamfletului românesc*, în „Cronica”, Iași, 1970, nr. 32, 8 august, p. 71 afirmă însă că autorul acestui „Cuvînt n-ar fi fost Ionică Tăutu, ci unul din luptătorii progresiști moldoveni din preajma anului 1848. În *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, p. 543, N. Iorga, îl atribuisese lui Vartolomei Mătăreanu.

Concomitent cu amenințările „Pruncul român” făcea apel și la generozitate ca în articolul lui Winterhalder intitulat *Mai dulce este a da decât a lua* ³⁹, sau ca într-un articol anonim în care se compara poporul cu „un Christ al națiilor” care urca „Golgota sub crucea muncii lui” ⁴⁰.

Numeroase alte articole și comentarii asemănătoare au apărut și fără semnătură, ele reprezentând punctul de vedere al redacțiilor respective ⁴¹.

Iluziile inspirate de convocarea și lucrările comisiei proprietății ⁴² s-au dovedit însă neîntemeiate, fiindcă la 19 august, după numai 9 zile de discuții, guvernul, sub pretextul că ședințele comisiei deveniseră „tempestuoase” și că înșiși reprezentanții guvernului — afirmația viza pe Ion Ionescu de la Brad — s-au dovedit părținitori unei singure părți, țăranilor cu alte cuvinte, a decis închiderea lucrărilor, deputații urmînd să-și facă propunerile — ținînd seama de „respectul către proprietate” și de „respectul către persoane” — în scris, pentru ca apoi guvernul, pe baza lor, să prezinte viitoarei adunări constituante o lege a exproprierii.

Decretul pentru suspendarea lucrărilor comisiei a fost citit de Heliade.

Cu toate că militase pentru rezolvarea urgentă a problemei improprietății, „Popolul suveran”, încrezător în promisiunile guvernului, a salutat totuși cu satisfacție încetarea lucrărilor comisiei și — publicînd decretul de suspendare — a elogiât pe Heliade pentru rolul jucat în această chestiune. „Felicităm Locotenenta domnească — scria ziarul la 23 august — pentru bărbații ce o compun, și pentru că știe acum să întîmpine *răul din vreme* (subl. V. N.). Cit despre lucrările comisiei — semn că ideile și atitudinile lui Bălcescu, aflat în acest moment la Constantinopol, nu erau hotărîtoare pentru redacție — „Popolul suveran” afirma că acestea „în loc să apropie și să împace interesele vinzătorilor cu ale cumpărătorilor, ajunseseră ... o luptă vrăjmășească”, provocată de „vrăjmașii patriei cei de pe de lături” ⁴³.

În loc de a vorbi în mod deschis despre refuzul proprietarilor de a da satisfacția cuvenită clăcașilor, „Popolul suveran”, alarmat de rezistența boierilor, acuza pe niște vrăjmași imaginari.

Aceeași a fost și atitudinea „Princului”. În *Istoria României* (vol. IV, p. 99) se afirmă însă, în mod eronat, că „după suspendarea ședințelor comisiei proprietății, cele două ziare au publicat articole de protest și de acuzare împotriva rezoluțiunii”.

Închiderea comisiei a provocat și satisfacția „României” (nr. 4) precum și a „Vestitorului românesc”, acesta, spre a fi agreat de guvern, publicînd și el decretul care prin paragraful al 3-lea arunca o săgeată atît de veninoasă asupra lui Ion Ionescu de la Brad, afirmand că acesta, „în loc de a insufla o încredere de nepărtinire întregă și spiritul păcii, care e

³⁹ „Pruncul român”, 1848, nr. 32, 26 august.

⁴⁰ Ibidem, 1848, nr. 35, 2 septembrie.

⁴¹ Unele din articolele despre clăcași apărute în „Pruncul român” au fost atribuite de N. Iorga în 1909 (vezi *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, III, p. 72) lui Ioan Heliade Rădulescu. În 1922, în *Istoria presei românești* (p. 85), după ce între timp apăruse monografia lui Gh. Bogdan-Duică consacrată lui Ion Ionescu de la Brad, Iorga a revenit însă asupra acestei afirmații, socotind și el că aceste articole „ar putea fi puse în sama acestuia”.

⁴² Vezi pentru ședințele și discuțiile comisiei „Monitorul oficial”, 1848, nr. 10 — 17.

⁴³ „Popolul suveran”, 1848, nr. 21, 23 august.

singurul cuget al guvernului, au făcut să crează cei mai mulți că aceștia se trag mai mult la o parte decât la alte printr-un zel dictat de simpatii”⁴⁴.

Vinovați nu erau deci boierii și susținătorii lor, ci Ion Ionescu de la Brad care a îndrăznit să apere cauza milioanelor de clăcași.

Suspendarea lucrărilor comisiei proprietății a fost elogiată, după informații primite de la București, și de „Gazeta de Transilvania”, care a avut întotdeauna o mare simpatie pentru persoana și politica lui Heliade Rădulescu⁴⁵.

Ion Ionescu de la Brad, la rindul lui, pentru a se explica, a publicat în „Popolul suveran” concepția și propunerile sale exacte — expuse în 22 de puncte — asupra reformei proiectate⁴⁶ și a făcut totodată o dare de seamă riguroasă asupra ședințelor comisiei⁴⁷.

Toate acestea n-au mai putut schimba însă mersul lucrurilor, așa încît articolul al 13-lea din proclamația de la Islaz, cel în care, după precizările lui Bălcescu, se „cuprindea pe de-a-ntregul revoluția din 1848”⁴⁸ a fost înmormîntat, de teama boierilor, de însuși guvernul chemat să-l înfăptuiască.

Concomitent cu lupta pentru împrăștierea clăcașilor periodicele revoluției și-au consacrat o bună parte din scrisul lor popularizării principiilor și dispozițiilor constituției, convocării și alcătuirii adunării constitutive, problemelor vieții administrative și, în general, tuturor aspectelor social-politice determinate de noua situație. Nevoia de cunoaștere a principiilor constituționale, pentru popularizarea cărora, la propunerea lui N. Bălcescu, s-au înființat comisarii de propagandă, a inspirat astfel „Învățătorului satului”, alături de altele, articolele intitulate *Părinților (preoților) din toată Țara Românească* (nr. 19) și *Țilcuirea puncturilor constituției* (nr. 25) semnate de comisarul transilvănean Constantin Romanu-Vivu, aderent entuziast al lui Bălcescu, redactorul publicației, iar „Popolului suveran” seria de articole *Constituția explicată într-o școală de sat*, scrise în formă de dialog între un preot și un tînăr. Alte articole pe aceeași temă vor apărea în „Naționalul” de la Craiova, *Constituțiune* (p. 17 — 18) și *Egalitate* (p. 18 — 19).

Cu privire la alcătuirea constitutivei — prevăzută în Proclamația de la Islaz prin articolul 4 — în „Pruncul român” au fost susținute două puncte de vedere: unul al lui C. A. Rosetti, care era totodată și al lui Heliade și al guvernului, și altul al colaboratorului dr. I. Sibinianul. Propunerea celor dintîi preconiza o adunare compusă din 300 deputați, aleși în mod cenzitar, dintre care o sută urmau să fie reprezentanți ai boierilor, o sută ai negustorilor și intelectualilor, o sută ai țăranilor. Colaboratorul menționat a criticat însă punctul de vedere guvernamental — care urmărea să asigure, cu ajutorul negustorilor o majoritate a proprietarilor pentru a împiedica votarea articolului 13 — și, printr-un articol intitulat

⁴⁴ „Vestitorul românesc”, 1848, nr. 64, 24 august.

⁴⁵ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 71, 30 august.

⁴⁶ „Popolul suveran”, 1848, 7 septembrie.

⁴⁷ Idem, 1848, n. 25.

⁴⁸ N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, t. I, partea a II-a, București, 1940, p. 106.

Dreptate, a propus ca numărul deputaților să fie *potrivit cu mărimea fiecărei clase*". Arătînd că în țară se aflau aproximativ 100 000 proprietari, 50 000 intelectuali, negustori și meseriași și 2 000 000 țărani, Sibinianul propunea ca, potrivit cu aceste cifre, în adunare să intre numai 15 proprietari, 7 intelectuali și negustori și 278 țărani ⁴⁹. În urma opoziției lui Bălcescu — propunerea lui Sibinianul nereținînd decît atenția redacției „Pruncului român” — guvernul a fost silit să adopte un proiect prin care numărul deputaților se fixa la 250, cîte un deputat la 10 000 locuitori, dreptul de vot fiind acordat tuturor cetățenilor. Țăranii urmau să voteze însă prin delegați, cîte unul la 25 familii ⁵⁰.

Alegerile au fost fixate pe zilele de 9 și 18 august, adunarea urmînd să se întrunească la 25 august, pentru ca apoi să se anunțe amînarea, pe datele de 19 și 29 august, deschiderii adunării rezervîndu-i-se ziua de 6 septembrie. La 16 august se anunța pe neașteptate o nouă amînare. Precipitarea evenimentelor a făcut însă ca amînarea să fie „sine die”.

Și articolul 4 din constituție, de care depindea organizarea economică, politică și culturală a țării — pe baze revoluționare — a avut astfel aceeași soartă ca și articolul 13.

„Popolul suveran”, prin articolul *Bazurile constituționale* publicat la 28 iunie, a susținut și el proiectul unei adunări alcătuite din 300 deputați, aceasta fiind o nouă dovadă că nu întotdeauna opiniile lui Bălcescu — considerat greșit ca îndrumător permanent al ziarului — determinau linia acestuia ⁵¹. La 23 iulie „Popolul suveran” publica însă un nou articol intitulat *Despre adunarea națională* prin care cerea ca în aceasta să fie reprezentată „totimea poporului” și totodată accelerarea alegerilor ⁵². La 6 august problema va fi abordată de Cezar Bolliac care, acceptînd ultimul proiect electoral al guvernului, va face un drastic rechizitoriu Adunării obștești din perioada Regulamentului organic, arătînd că din aceasta, alcătuită exclusiv din 39 boeri și 4 clerici, lipseau atît „comerțul care învie societatea, industria care o înfrumusețează, inteligența care o cîrmuiește, agricultura care o hrănește”. În noua adunare, arăta în continuare Bolliac, fără a ști că aceasta nu avea să se întrunească niciodată, „se vor reprezenta toate interesele țării și deputatul va fi investit cu facultatea de a apăra cu demnitate cauza țării” ⁵³.

O altă preocupare a presei revoluționare a fost înlăturarea aparatului de stat moștenit de la guvernarea lui Bibescu și înlocuirea lui cu elemente noi, devotate revoluției. La 9 august „Popolul suveran” publica astfel un articol al lui Al. Zane intitulat *Cîte și mai cîte se fac din greșală* prin care recomandă atenție la practica și slăbiciunile guvernării, cu îndemnul de a opri „cu mîna de fier orice tendințe către rău” ⁵⁴. Printr-un articol publicat la 31 august „Pruncul român” cerea cu energie „să se mătore bine toate canțelariile”. În același articol „Pruncul” se adresa Ministerului Cultului întrebîndu-l „dacă crede și d-lui că un ministru al revoluției se poate sluji

⁴⁹ „Pruncul român”, 1848, 15 iulie.

⁵⁰ Ion Ghica, *Aminări din pribegie după 1848*, II, p. 221 — 222 (ed. A. Boitoș).

⁵¹ „Popolul suveran”, 1848, nr. 3, 28 iunie.

⁵² Ibidem, 1848, nr. 11, 23 iulie.

⁵³ Ibidem, 1848, nr. 16, 6 august.

⁵⁴ „Popolul suveran”, 1848, nr. 18, 4 august.

fără primejdie cu oamenii aceia ce strigau ieri „să trăiască Regulamentul” și strigă azi „să trăiască constituția; dacă crede d-lui că oamenii Regulamentului trebuie să fie în ministerul d-lui și fiii revoluției să fie tot pe uliți”. În încheiere ziarul arăta că astfel de observații erau valabile și pentru alte ministere, și chiar pentru „divanuri”⁵⁵.

Unele săgeți se îndreptau chiar și împotriva noilor demnitari și funcționari, unii dintre ei fiind arătați ca vanitoși și aroganți. La rubrica *Urzici* „Popolul suveran” arăta la 25 iunie într-o serie de ironii că „se mai zice că unul dintre comisarii trimiși pe la județe, cînd era să intre într-un oraș, ar fi cerut să-i iasă locuitorii înainte cu cheile cetății”. În aceleași „Urzici” era ironizată și dorința celor care voiau neapărat să devină miniștri. „Guvernul provizor — se scria într-o nouă „urzică” — are inimi; vina este a celor care nu l-au compus din 400 membri”. Alte ironii și atacuri se îndreptau împotriva cumularzilor. „Garda națională — arăta „Popolul” la 20 august — recunoșcătoare persoanelor ce au cîte două posturi și două lefi, dorește ca acele persoane atît de doritoare a servi patria, să poarte cîte două cocarde ca să se cunoască, și să le prezenteze armele, cînd îi va întîlni”.

Uneori „Urzicile” „Popolului” atingeau și „Pruncul” „Cînd vom scrie în jurnalul nostru — se întreba autorul rubricii — Pruncul a zis, Pruncul a făcut etc.; dăm de știre d-lui Pruncul de la Focșani ca să nu socotească că vorbim de d-lui, ci de gazeta noastră „Pruncul” ce iese la București”.

O rubrică asemănătoare, intitulată *Urzicării* avea și „Pruncul”, care urzica indeosebi pe țarul Nicolae I.

Pe lângă articolele și comentariile inspirate de aceste probleme, atît în „Pruncul” cît și în „Popolul” au apărut și unele studii cu caracter mai larg, de natură istorică, sociologică, menite a contribui la înțelegerea sensului evenimentelor.

În fruntea acestora menționăm studiul lui N. Bălcescu, *Drepturile românilor către Înalta Poartă* apărut — nesemnlat — în „Popolul suveran” la 6 august (nr. 15), reprodus apoi — cu semnătură — și în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, (1848, nr. 43, 25 octombrie). Studiul lui Bălcescu, care avea să fie invocat adeseori atît în această perioadă cît și în anii următori, rezema aceste drepturi pe temeiul tratatelor din 1393 și 1460 încheiate de voievozii munteni cu puterea otomană prin care se recunoștea deplina autonomie a țării. Alte două studii de această natură care se cer remarcate aparțin neobositului Ion Ionescu, care îmbina istoria cu sociologia pentru a explica, pe de o parte, *Cauza revoluțiilor*⁵⁶ iar pe de alta *Societatea de astăzi în comparație cu societatea veche sau rezelul și pacea*⁵⁷. „Cauza” e explicată de Ionescu pe linia gândirii lui Louis Blanc, prin discrepanța în care se găseau pămîntul, capitalul și munca, acestea fiind elementele care se aflau într-o continuă confruntare. Preocupat, în noua societate, de asigurarea păcii, Ion Ionescu afirma că aceasta nu se poate asigura decît pe solidaritatea socială a popoarelor.

⁵⁵ „Pruncul român”, 1848, nr. 34, 31 august.

⁵⁶ „Pruncul român”, 1848, nr. 15.

⁵⁷ „Pruncul român”, 1848, nr. 35, 9 septembrie.

Remarcăm, pe aceeași linie de gândire, articolul lui G. V. Vernescu intitulat *Reforma rumânilor justificată din caracterul lor moral*, din care desprindem aceste justificate constatări: „Popolul român va lua un caracter mare și impozant nu prin conciste (cucerire — V. N.) și războaie cu vecinii săi, ci prin dezvoltarea tuturor puterilor sale fizice și morale; va avea o voință generală dacă toți, și cultivatorul pământului și meseriașul, și neguțătorul și proprietarul, lăsând patimile la o parte și preferind interesul general la cel particular, vor avea între ei concordie și toți, drept țintă, fericirea patriei”⁵⁸.

Cu același interes se urmărea de la București și „fericirea” românilor de peste Carpați, aflați și ei atunci în același clocot revoluționar. Lor avea să le fie consacrat de către „Popolul suveran” articolul *România și Ungaria* în care, ca o consecință a evenimentelor ce s-au produs după Adunarea de la Blaj din 3/15 mai, s-a pus problema relațiilor dintre revoluția maghiară de la 15 martie și revoluția românilor din Transilvania. Articolul nu este semnat dar, cum avea să se constate mai târziu, el aparținea profesorului bănățean Vasile Maniu, stabilit la București, care în 1867 îl va republica într-o culegere de articole intitulate *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților*.

„15 martie — scria „Popolul suveran” — în ziua renașterii popoului ungaro-maghiar, 15 martie în ziua în care patria Ungariei salută pentru întâia oară aurora libertății...”. „Tot aceasta zi solenă — se arăta mai departe — „împlantă fiilor Ungariei speranța unui viitor ferice, și asigură națiilor eterogene inviolabilitatea naționalității lor”. Decețiile, arăta în continuare „Popolul suveran” adresându-se conducătorilor maghiari, n-au întârziat însă, fiindcă „bărbații” care au fost aleși în Minister „se alătură (abătură) de la principiul libertății, depuind respectul cari erau datoratori celorlalte nații de care e înpopulată Ungaria în număr preponderent”. „Frații noștri transilvăneni și bănățeni — scria ziarul mai departe — cunosc că interesele românilor sînt și ale noastre; ei sînt trei milioane, sînt bravi, ei ne iubesc și urăsc pe inamicii fraților lor; ei v-au oferit amicia, voi ați refuzat-o, ei v-au întins mina de ajutor, singurul mijloc ce poate să vă scoată din pericol, voi i-ați disprețuit... voi îi persecutați... Depuneți egoismul — îndemna „Popolul” în încheiere — cum l-a depus România ce astăzi îmbrățișează pe fiii săi adevărați și adoptivi, nutrește pe toți fără distincție... iubiți pe frații voștri și astfel va domni simpatia între noi, unii pentru alții, vom fi o fortăreață în contra inamicilor libertății, patriile noastre vor fi asigurate și posteritatea ne va binecuvînta”⁵⁹.

Apelul, precum se știe, n-a avut niciun efect.

Un puternic spirit combativ și, totodată, o adîncă credință revoluționară și patriotică au dovedit ambele ziare în legătură cu hotărîrea Înaltei Porți de a trimite forțe militare la București pentru a lichida revoluția și de a reintroduce Regulamentul organic.

La 27 iulie, aflîndu-se de sosirea lui Suleiman Pașa la Giurgiu, „Pruncul român” scria că, dacă acesta nu va ține seama de petiția înaintată de cetățenii Bucureștilor, „atunci acei români ce știură a rupe lanțuri de 18 veacuri vor ști negreșit să astupe și tunurile străinilor cu dreptatea

⁵⁸ Ibidem, 1848, nr. 12, 10 iulie.

⁵⁹ „Popolul suveran”, 1848, nr. 19, 16 august.

și credința lor”⁶⁰. Credința la care se referea „Pruncul român” era credința în puterea revoluției elogiată și cu privire la istoria Franței, a Italiei, a Spaniei — aceasta fiind expresia cea mai vie a solidarității naționale și a forței poporului român „Cine a făcut revoluția noastră”? — se întreba C. A. Rosetti în numărul următor al „Pruncului” — un om sau zece sau nația românească; negreșit că nația, căci 10 și 20 și 100, măcar rebeliști, cu toată activitatea lor n-ar fi izbutit să răstoarne atîția spioni, atîția cirmuitori și subcirmuitori, atîția miniștri și un prinț stăpînitor ...”. Revoluția, accentua cu putere Rosetti, „a făcut-o toată nația”. În încheierea articolului C. A. Rosetti afirma că „fiii României sînt hotărîți a muri pînă la unul” pentru libertatea lor⁶¹.

Ca răspuns la intrarea trupelor lui Suleiman Pașa în Giurgiu cu intenția de a le deplasa la București pentru a impune vechea stare de lucruri, „Pruncul român”, prin Rosetti, scria la 31 iulie: „România nu poate tracta cu Înalta Poartă cită vreme armia otomană ocupă pămîntul nostru. Ce cîștigă Înalta Poartă — întreba în continuare ziarul — prin toate concesile ce vom face în această vreme? Nimic, căci n-au nici o valoare. Înalta Poartă dar, ca să încheie un act legal cu România, trebuie mai întîi să-și retragă trupele; atunci numai negociațiile (negocierile — V. N.) vor avea un caracter legal și o putere pravilnică (putere de lege — V. N.) iar toate actele făcute sub influența baionetelor, adică prin silnicie, se anulează”⁶².

Invocînd mereu „independența administrației dinăuntru”, ziarul întreba în același număr: „Care este dreptul cu care Turcia ocupă pămîntul nostru fără a ne declara război, fără a ne înștiința fără a ne arăta măcar greșelile noastre? Români — se afirma în încheierea articolului scris de neînfricatul Rosetti —, protestați, strigați, aprindeți curajul în inimile tuturor și, dacă guvernul șovăește, luați-l în brațe și mergeți înainte, înainte și tot mai înainte, pînă ce vom ajunge în lumina cea adevărată, în libertatea cea desăvîrșită”⁶³.

Atacurile „Pruncului român” împotriva guvernului, mai exact spus împotriva lui Heliade și a grupului său, sînt frecvente în această perioadă, grupul heliadist fiind acuzat că a cedat în fața presiunilor lui Suleiman Pașa și a acceptat înlocuirea guvernului provizoriu printr-o locotenență domnească, alcătuită mai întîi din 6 și apoi din 3 membri, — și totodată punerea în aplicare a constituției numai după aprobarea ei de către sultan — sacrificînd astfel, prin călcarea tratatelor, independența patriei. „Așadar — exclamă „Pruncul român” — firul vieții noastre ni-l tăiem noi singuri. Așadar tata sugrumă pe fiii săi. Vai nouă — se afirmă în continuare — dacă guvernul revoluției dăruiește străinilor viața a două milioane și jumătate de români”⁶⁴.

„Popolul suveran” se arăta și el tot atît de dîrz cu privire la apărarea libertății și a demnității patriei. „Două milioane de oameni sînt hotărîți — se scria într-un articol din 27 august — să moară pentru libertate. Și nu va

⁶⁰ „Pruncul român”, 1848, nr. 19, 27 iulie.

⁶¹ Ibidem, 1848, nr. 20, 29 iulie.

⁶² „Pruncul român”, 1848, nr. 21, 31 iulie.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ „Pruncul român”, 1848, nr. 20, 29 iulie.

fi nici o putere în lume, nici o putere materială, mai tare decât puterea morală a două milioane de oameni, ca să ne impună un Regulament infam și să ne întoarcă către timpurile în care am gemut pînă acum”⁶⁵.

La 30 august, după ce Suleiman fusese înlocuit cu Fuad Efendi, situația era examinată de Cezar Bolliac printr-un nou articol, mai reținut ca expresie și totodată mai realist. „Revoluția noastră — scria Bolliac — e amenințată și brațele ce ar trebui să o sprijine o părăsesc. Sîntem amenințați de invazii străine chiar în Capitală; și cei ce jurară în toate zilele în Cîmpul Libertății, că vor apăra Constituția cu sîngele lor s-au oboșit cu libertatea în mijlocul muzicilor”. În continuare, pentru a arăta dușmanilor revoluției, atît celor dinăuntru cît și celor dinafară, voința hotărîtă a poporului român de a împiedica prin toate mijloacele reintroducerea Regulamentului organic, Cezar Bolliac propunea organizarea unei demonstrații uriașe, cu caracter pașnic, urmată apoi, la nevoie, de rezistența militară”⁶⁶.

Adunarea propusă de Bolliac — accelerată de sosirea lui Fuad la Giurgiu — s-a ținut la 6/18 septembrie și, precum se știe, în fața ei, după cuvîntările rostite de I. C. Brătianu și Cezar Bolliac, a fost ars originalul Regulamentului organic precum și toate copiile aflate la dispoziția autorităților. Odată cu Regulamentul s-au ars și „catastifele rangurilor” (Arhondologia) și s-a reînnoit jurămîntul de la 15/27 iunie, manifestîndu-se puternic pentru constituție.

La 8 septembrie manifestația de la București s-a repetat cu același ritual și cu aceeași însuflețire și la Craiova, în prezența lui Florian Aaron, arzîndu-se astfel și „Arhondologia” olteană.

Ambele manifestații au fost înregistrate și amplu descrise atît de ziarele din București⁶⁷ cît și de „Naționalul” din Craiova⁶⁸ și de „Gazeta de Transilvania” de la Brașov⁶⁹.

În preajma intrării armatei lui Fuad în București, „Pruncul român” — consecvent cu tonul său anterior — scria încă o minunată dar zadarnică pagină de patos revoluționar. „Sfînta treime” « libertate, dreptate, frăție » este cu noi. Vie mii de milioane de oștiri împotriva noastră: ei, cu puterea lor, pot să ne ridice viața, viața trupească, dar nu pot să ne ia libertatea, viața sufletească. Cu miinile goale, fără alte arme decât crucea și stindardele tricolore, le vom ieși înainte cerînd Constituția sau moartea”⁷⁰.

Odată cu acest eroic strigăt de mîndrie patriotică, caracteristic stilului lui C. A. Rosetti, se stîngea însă și viața „Pruncului român”, acesta fiind ultimul său număr — numărul 39 — fiindcă la 13 septembrie C. A. Rosetti, împreună cu ceilalți exponenți ai revoluției, avea să fie arestat de Fuad și apoi pornit pe calea lungă a exilului.

Odată cu „Pruncul român”, în aceeași zi — 11 septembrie, dispărea și „Popolul suveran”, care întîmpinase și el pe dușmani în același mod ca și confratele său.

Intrarea oastei lui Fuad în București, îndrăzneța ciocnire din Dealul Spirii dintre pompierii români și invadatori, arestarea căpeteniilor revolu-

⁶⁵ „Popolul suveran”, 1848, nr. 22, 27 august.

⁶⁶ „Popolul suveran”, 1848, nr. 23, 30 august.

⁶⁷ „Pruncul român”, 1848, nr. 37, 7 septembrie, „Popolul suveran”, 1848.

⁶⁸ „Naționalul”, 1848, nr. 5, 9 septembrie, nr. 6, 13 septembrie.

⁶⁹ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 75, 13 septembrie.

⁷⁰ „Pruncul român”, 1848, nr. 39, 11 septembrie.

ționare, numirea caimacamului Constantin Cantacuzino, dizolvarea taberei generalului Gh. Magheru de peste Olt, și alte măsuri privitoare la lichidarea revoluției, aveau să fie relatate de „Gazeta de Transilvania” sub titlul *Funesta întâmplare din București de la 13/25 septembrie*⁷¹ și de „Bucovina” de la Cernăuți care tocmai atunci își pregătea apariția⁷².

Misiunea de a anunța publicistic sfârșitul revoluției și totodată exilarea conducătorilor ei a revenit „Vestitorului românesc” care în nr. 69 publica proclamația lui Fuad și apoi decretul de exilare al exponenților revoluției semnat de noul caimacam, în ordinea următoare : I. Heliade, Ch. Tell, N. Golescu, Ștefan Golescu, Cesar Bolliac, Grigore Grădișteanu, C. A. Rosetti, C. Bălcescu, Nicolae Bălcescu, Grigore Ipătescu, N. Ipătescu, I. Voinescu II, D. Bolintineanu, Al. Zane, I. Snagoveanu, I. C. Brătianu, D. Brătianu, Ion Ionescu de la Brad, N. Deivos, Mărgărit Moșoiu, N. Apoloni, C. Aristia.

Adresele de protest înaintate de generalul Magheru caimacamului Cantacuzino și consulilor puterilor străine din București împotriva intrării armatelor otomane și țariste în țară, precum și proclamațiile către trupele revoluționare și poporul român, au fost publicate în „Foaia pentru munte, inimă și literatură” (nr. 40, 41, 47).

Periodicele transilvănene au debutat ca organe ale revoluției prin informațiile, reportajele și comentariile consacrate evenimentelor de această natură din Franța, Austria și Ungaria.

La 4 martie — paralel cu informațiile apărute în ziarele maghiare și germane⁷³ — George Barițiu anunța astfel prin „Gazeta de Transilvania” că, în urma detronării lui Ludovic Filip I, „crunta și feroasa revoluție din Paris ... nu e nici o îndoială că va scutura și va cutreiera toată Europa începînd de la staturile cele mai mari și tari pînă la cele mai mici și neputîncioase”⁷⁴.

Evenimentele îl confirmă fiindcă la 15 martie, după st. n., el relatează cititorilor săi erupțiile revoluționare de la Viena și Pesta și apoi în curînd pe cele din Moldova.

Pentru a lămuri pe români asupra caracterului și scopurilor revoluției maghiare el publică articolul *Ce dorește nația maghiară*⁷⁵, lucru pe care îl va face și „Organul luminării”⁷⁶.

La început Barițiu a fost preocupat îndeosebi de programul social al revoluției, mărturisindu-și satisfacția cu privire la hotărîrea dietei maghiare de la Pozsony (Bratislava) de a desființa iobăgia — a cărei problemă el o ridicase cu ani înainte — socotind, în mod firesc, că și dieta Transilvaniei va veni în curînd cu o lege asemănătoare⁷⁷.

În această primă fază, convins de sinceritatea democratică a conducătorilor revoluției maghiare, și avînd speranța — așa cum preciza în articolul

⁷¹ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 78, 79, din 23, 27 septembrie.

⁷² „Bucovina”, 1848, nr. 1, 4/16 octombrie, nr. 3, 22 octombrie.

⁷³ „Erdély Híradó” (Vestitorul Ardealului), „Ellenör” (Opoziția), „Mult és jelen” (Trecutul și prezentul), „Der Siebenbürger Bote”, „Siebenbürger Wochenblatt”, „Der Satellit”.

⁷⁴ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 19, 4 martie.

⁷⁵ Ibidem, 1848, nr. 21, 11 martie.

⁷⁶ „Organul luminării”, 1848, nr. 44.

⁷⁷ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 22, 15 martie.

Unele idei practice despre libertatea tiparului — că pentru români „încă se deschise o epohă care să pună temeiul stătătoriu al fericirii noastre. Atîrnă — adăuga el în concluzie — numai de modul în care ne vom ști folosi de ea”⁷⁸. Printr-un alt articol intitulat *Unirea Transilvaniei cu Ungaria*, el își mărturisea totodată ideea că Ungaria se va transforma într-o confederație de națiuni libere și egale, întrebarea fiind numai dacă aceasta va fi „o confederație ca între cantoanele sviteriene (elvețiene) ca între provinciile germane sau ca între cele din Statele Americii de Nord”⁷⁹.

Față de noua situație Barițiu se considera totodată obligat să alcătuiască și un program politic pentru a arăta de pe o poziție personală care sînt revendicările românilor. Intitulat *Ce voiesc românii*⁸⁰, programul lui Barițiu începea prin reproducerea „din cuvînt în cuvînt” a vechilor aspirații cuprinse în *Supplexul* de la 1791, a căror concluzie (depășită la 1848) era recunoașterea românilor ca a patra „națiune” transilvăneană. În continuare el releva conținutul și importanța celor 12 puncte ale programului revoluției maghiare, declarîndu-se solidar cu primele 11, consacrate desființării privilegiilor feudale, înlăturării iobăgiei, egalității în drepturi între toți locuitorii, libertatea presei — al 12-lea punct prevedea unirea Transilvaniei cu Ungaria. În legătură cu punctul al 12-lea, care provocase indignarea românilor, Barițiu afirma că oricare ar fi soluția adoptată „noi nu-i ducem nici o frică”.

Optimismul lui Barițiu cu privire la această chestiune, care avea să devină esențială pentru dezvoltarea evenimentelor ulterioare, se baza pe „legătura frățească” între românii din Transilvania și cei de peste Carpați, afirmînd că „cei 1 200 000 români transilvăneni — fără a-i uita și pe cei din Banat, Crișana și Maramureș — nu se pot prefăce, apune și desființa, pînă nu ar apune și muri nația întreagă”.

Considerînd că problemele social-politice se vor realiza prin punerea în aplicare a celor 11 puncte revoluționare maghiare, Barițiu arăta apoi că românii „voiesc” să-și cultive limba prin toate mijloacele, fiindcă „orice încercare de a-i deznăționaliza este numai osteneală deșartă”, și totodată, ceea ce se va cere și prin programul de la Blaj, scoaterea episcopilor românești de sub jurisdicția mitropoliilor de la Strigoni (catolic) și Carloviț (ortodox) și ridicarea lor la treapta de mitropolii independente, participarea mitropoliților români la lucrările dietei ca membri de drept, salarizarea preoților din bugetul statului, înființarea de școli primare, subvenționate de stat, în toate comunele românești, gimnazii și școli tehnice și comerciale în diferite orașe, o universitate românească la Blaj.

În același fel vedea lucrurile și Cipariu care prin „Organul luminării” își exprimase și el satisfacția pentru cele întimplăte în Ungaria, pentru sfărîmarea privilegiilor și a proclamării libertății și egalității în drepturi și datorii „pentru toți locuitorii ei”⁸¹.

În urma unei călătorii la Cluj, unde a însoțit pe episcopul Lemeni, și a avut unele conversații politice cu diferiți fruntași maghiari, Cipariu, dîndu-și seama de pregătirile lor militare, avea să scrie cu îngrijorare că „aspectele sînt așa că veri, neveri, trebuie să ne unim”.

⁷⁸ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 12, 22 martie, p. 93—95.

⁷⁹ Ibidem, p. 95 — 96.

⁸⁰ Ibidem, 1848, nr. 14 — 16, 5 — 19 aprilie.

⁸¹ „Organul luminării”, 1848, 31 martie.

Tonul presei române avea să se schimbe însă după cunoașterea mai amănunțită a constituției elaborate de dieta maghiară, care, deși a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, n-a adus nici o dispoziție pentru respectarea drepturilor naționale ale românilor, germanilor și slavilor, și a impus totodată limba maghiară ca singura limbă oficială a țării.

Unirea Transilvaniei cu Ungaria a fost combătută și demascată în mod categoric de Simion Bărnuțiu, care, prin proclamația adresată poporului român la 25 martie, a cerut ca, mai înainte de a se legifera această chestiune, să se recunoască egalitatea politică a națiunii române, alegerea unei noi diete a Transilvaniei pe baza numărului populației sale, singură această dietă fiind îndreptățită să discute și să ia hotărâri cu privire la desființarea statului transilvănean⁸². Proclamația lui Bărnuțiu, răspândită în mii de copii manuscrise, a constituit un adevărat act de mobilizare revoluționară românească, și a determinat convocarea a numeroase consfătuiri și întruniri ale intelectualității române pentru a-și preciza atitudinea față de evenimentele în curs. Una dintre primele întruniri de acest fel a avut loc la Blaj, convocată de Aron Pumnul, care a decis convocarea unei adunări la Blaj pe data de 18/30 aprilie și apoi la Tîrgu Mureș, la care au participat toți canceliștii români din acest oraș în frunte cu Avram Iancu și Al. Papiu, acceptîndu-se cu mare însuflețire inițiativa susținută de blăjeni.

Hotărârile de la Tîrgu Mureș au fost concretizate de Al. Papiu-Ilarian în expunerea intitulată *Adresele de la Mureș Osorhei*, care a fost publicată atît de „foaia” lui Barițiu cît și de „organul” lui Cipariu⁸³.

Ecourile și directivele proclamației lui Bărnuțiu s-au dovedit astfel mai puternice decît opiniile redactorilor de la Brașov și Blaj, aceștia, după o îndelungată corespondență între ei⁸⁴, văzîndu-se siliți de evenimente să adopte orientarea lui Bărnuțiu și totodată conducerea sa politică.

Atît „Organul luminării” cît și „Gazeta de Transilvania” publicară astfel lungi și entuziaste dări de seamă despre adunarea de la Blaj de la 18/30 aprilie, prin care s-au relevat tendințele revoluționare ale maselor — adunarea fiind interzisă de către autorități — și s-au impus, cu rol conducător, alături de Bărnuțiu, tinerii Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Ioan Buteanu și alții⁸⁵. Adunarea menționată, pe care „Gazeta de Transilvania” o cifra la 4 000 de oameni⁸⁶, a fost prima adunare politică populară înregistrată de presa română transilvăneană, ea anticipînd pe cea de la 3/15 mai. „Acest popor, scria după adunare ziarul lui Ciprian — fript de arsura soarelui și de sete, a răbdat ore întregi fără a se mișca nici o urmă de la locul său ... Entuziasmul cu care asculta cuvintele însuflețitoare și ascultarea de îndemnurile oratorilor erau nemărginite. Cine va mai zice — întreba „Organul luminării” — că poporul român e popor sălbatic? Cine

⁸² Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 75 — 76.

⁸³ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 13, 29 martie; „Organul luminării”, 1848, nr. 66, 31 martie.

⁸⁴ Vezi Vasile Netea, *Cu privire la poziția democraților burghezi și a democraților revoluționari români din Transilvania în 1848*, Convocarea și organizarea adunării de la 18/30 aprilie în „Studii”, 1965, nr. 3, p. 531 — 618.

⁸⁵ „Organul luminării”, 1848, 21 aprilie, „Gazeta de Transilvania”, 1848, 21 aprilie, st. n. ..

⁸⁶ „Gazeta de Transilvania”, 1848, 26 aprilie, st. n.

ar mai avea îndoială, păcat că n-a venit la Blaj ... să-l vadă pe acest popor și să se convingă”.

Pe lângă cele două ziare românești, aflunarea a reținut și atenția ziarului maghiar „Erdély Hirádo” (Vestitorul Ardealului) din 5 mai, care a afirmat însă, pentru a-i diminua importanța, că numărul participanților n-ar fi fost decît de 2 000.

„În „Gazeta de Transilvania” își găseau totodată ecou și frămîntările și revendicările revoluționare din Banat, la 29 martie ea informînd că bănățenii, anticipînd programul lui Murgu, pretind : 1. Restaurarea demnității de ban și a Banatului Timișoarei prin unirea teritoriului celor 3 comitate — Caraș, Timiș, Torontal — și a regimentului român de graniță ; 2. Ruperea celor trei episcopii populate de români — Arad, Timișoara, Virșeț — de către mitropolia Carlovițului și unirea lor cu cea transilvăneană sub un mitropolit român ; 3. Dreptul de a-și alege slobod pe toți episcopii și pe mitropolit prin deputați (clerici) și mireni ; 4. Un fond al clerului și al seminariilor religioase răsăritene ; 5. Limba explicatoare și învățătoare a tuturor școlilor elementare în comunitățile române peste tot, precum și a seminariilor și preparandiilor, va fi numai română, pentru limba maghiară, ca limbă diplomatică, urmînd să se înființeze cîte o catedră la fiecare institut ; 7. Sinod anual bisericesc ; 8. Desființarea călugăriei ⁸⁷.

La 11 aprilie un alt corespondent al „Gazetei” cerea ca pe baza principiilor de libertate, egalitate și frățietate să se convoace un congres românesc care să discute soarta școlilor române din episcopiile bănățene și învecinate, și totodată instituirea unor episcopi români ⁸⁸.

Cu o accentuată atenție sînt relatate de „Gazeta” lui Barițiu dezbaterele de la Lugoj din 3/15 mai ale congregației comitatului Caraș pentru alegerea comisiei comitatense permanente, la care Eftimie Murgu a luat cel mai mare număr de voturi (517), și la care, cerîndu-se congres românesc, s-a hotărît ca românii să nu participe la congresul sîrbesc de la Carloviț ⁸⁹.

În preajma mării adunări istorice de la Blaj din 3/15 mai atît foile de la Brașov cît și „Organul” de la Blaj au publicat numeroase informații asupra intrunirilor și mișcărilor revoluționare din diferite localități, căutînd să sublinieze necesitatea unei atitudini naționale solidare.

Față de intenția guvernului de a nu permite românilor ținerea unui congres politic unic, recomandînd două congrese, pe bază confesională, unul pentru ortodocși la Sibiu și altul pentru greco-catolici la Blaj, „Gazeta de Transilvania”, prin Barițiu, ia o atitudine categorică, afirmînd la 22 aprilie : „Aceasta nu se mai poate întîmpla ; congresul trebuie să se țină la un loc, oriunde, și *trebuie să fie numai unul* ; aici nu poate amesteca nimeni ce nu este de amestecat, adică confesia ; *congresul are un scop civil și politic, iar nu religios*”. Cu privire la hotărîrile congresului, răspunzînd celor care se îndoiau de posibilitatea unei atitudini comune, Barițiu preciza cu aceeași energie : „Nu opinia unuia sau altuia, ci judecata totului, reprezentată prin majoritatea, va avea a determina puncturile petițiunii noastre” ⁹⁰.

⁸⁷ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 16, 29 martie.

⁸⁸ „Gazeta de Transilvania”, 1848 nr. 33, 22 aprilie.

⁸⁹ Ibidem, nr. 40, 17 mai.

⁹⁰ Ibidem, 1848, nr. 33, 22 aprilie.

Opunerii anacronice a unui ziar german de la Braşov de a se recunoaşte românilor calitatea de a patria naţiune politică transilvăneană, Bariţiu îi declara în preajma adunării de la 3/15 mai : „Noi mai înainte de a şti rezultatul adunării naţionale de la Blaj îi răspundem scurt (ziarului) că românii sînt atît de pătu unşi de trebuinţa drepturilor politice, pe care pînă acum nu le avuă, încît o nouă străformare politică cu totala trecere din vedere a naţiei române, astăzi anevoie s-ar putea duce la îndeplinire fără a nu se atrage după sine urmări nedorite”⁹¹.

Aspectele, dezbaterile şi hotărîrile marii adunări care a proclamat independenţa politică a naţiunii române, desfiinţarea iobăgiei şi conservarea fiinţei statale a Transilvaniei, au fost descrise pe larg de ambii redactori, amîndoi avînd sentimentul inaugurării unei noi etape istorice. „Zilele de 3, 4, 5 mai — scria Bariţiu îndată după adunare — vor face epocă în istoria românilor, iar numărul celor de faţă — calculat de redactorul braşovean la 40 000 — 50 000 — va determina pe împărat să înţeleagă că a sosit momentul ca şi această naţie să se ridice din pulberea în care o aruncase nedreptăţile veacurilor”. Cît despre celelalte naţionalităţi din Transilvania, Bariţiu scrie că aşteaptă ca acestea de acum înainte, „să privească pe români de fraţi şi patrioţi iar nu de nişte creaturi apuse pe care ai vrea a le spăria şi aduce la ascultare cu suta de mii de baionete secuieşti”⁹².

Pentru Cipariu momentul adunării a fost atît de important, încît a hotărît ca ziarul său să-şi schimbe numele purtat pînă atunci, pentru a deveni, sub numele de „Organul naţional”, purtătorul de cuvînt al aspiraţiilor revoluţionare ale poporului român. „Blajul — scria Cipariu în primul număr al „Organului naţional” — încă avu ale sale sale trei zile, zile de bucurie, de sărbătoare, de înfrăţire şi împăcarea tuturor inimilor. Nu zilele Parisului, Berlinului, Vienei, ci zile pline de entuziasm pentru naţiunea sa, căroră rare pagini ale istoriei se află asemenea aşa glorioase, măcar că nu ar fi lipsit elementele de împărechire (contrarietate — V. N.) dacă sfînta cauză a libertăţii naţiunii române nu ar fi stins toate patimile arzătoare”⁹³.

Descrierea făcută de Cipariu care, dealtfel, a redactat şi procesul verbal al adunării, a fost considerată de Bariţiu atît de exactă, încît mai tîrziu avea să o reproducă în marea sa lucrare *Părţi alese din istoria Transilvaniei* (vol. II, p. 106 — 115), cu motivarea că Timotei Cipariu a fost „un bărbat cunoscut de toţi contemporanii ca foarte moderat, care chiar şi în mijlocul evenimentelor furtunoase ştia să-şi cumpete tot cuvîntul”.

Concomitent cu schimbarea numelui „Organului luminării” în „Organul naţional”, Cipariu a înfiinţat, cu ajutorul lui Aron Pumnul, şi un ziar săptămînal numit „Învăţătorul poporului” (12 mai), destinat a contribui, pe baza programului revoluţionar, la educaţia politică, economică şi culturală a ţăranimii române⁹⁴.

⁹¹ Ibidem, 1848, 10 mai.

⁹² „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 39, 13 mai.

⁹³ „Organul naţional”, 1848, nr. 1, 13 mai.

⁹⁴ Vezi pentru detalii Pompiliu Teodor şi Gelu Neamţu *Din istoria presei revoluţionare româneşti, Învăţătorul poporului (1848)*, în „Studii”, 1968, nr. 3, p. 435 — 448.

Printre articolele de direcție ale noii publicații menționăm articolul lui Aron Pumnul intitulat *Viața națiunii române, dulceața limbii și a simțimentelor ei*, prin care autorul recomanda cunoașterea istoriei naționale și stigmatiza exploatarea social-economică la care fusese supusă țărănimea până atunci. „Învățătorul poporului” în a cărui redacție, pe lângă T. Cipariu și A. Pumnul, lucra și profesorul și poetul Iosif Mani, va urmări și el, ca și celelalte ziare românești, dezvoltarea revoluției transilvane și totodată mișcările românilor de pretutindeni.

Prin noul ziar, care a fost cea dintâi publicație cu caracter popular la românii din Transilvania, numărul periodicelor revoluționare transilvănene s-a ridicat la patru, atît Brașovul cît și Blajul avînd acum cîte două publicații.

Toate acestea vor urmări cu o neobosită atenție desfășurarea evenimentelor atît din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, cît și pe cele din Moldova și Țara Românească.

În Transilvania la ordinea zilei se afla în acel moment deschiderea dietei de la Cluj căreia adunarea de la Blaj avea să-i înainteze, printr-o delegație condusă de episcopul Lemeni și din care făcea parte și Barițiu, petiția votată la 4/16 mai. Prin punctul ultim al acestei petiții — punctul al 16-lea — națiunea română cerea ca „conlocuitoarele națiuni nici decum să nu iee la dezbattere cauza uniunii cu Ungaria, pînă cînd națiunea română nu va fi națiune constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv în Camera legislativă, iar din contra, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se lăsa le pertractarea aceleiași uniuni de noi fără noi, atunci națiunea română protestează cu solemnitate”.

Dîndu-și seama din declarațiile unor fruntași maghiari, ca și din articolele apărute în presa maghiară, cît de puțin era dispusă dieta feudală, în care românii nu erau reprezentați ca națiune, să țină seama de petiția românească, Barițiu a făcut în „Gazeta de Transilvania” una din cele mai îndrăznețe declarații politice a epocii. „Soarta națiunii române — scria el la 17 mai în ajunul deschiderii dietei — se va hotărî în București și în Iași, iar nu în Cluj, nici în Blaj, nici în Buda”⁹⁵. Într-un alt număr din „Gazeta de Transilvania” el afirma în mod tot atît de categoric: *Libertatea și independența națională este deviza noastră*⁹⁶.

Așa cum era de prevăzut, dieta, întrunită pe data de 29 mai, n-a luat act de petiția românilor și sub lozinca „Uniune sau moarte” a votat în unanimitate unirea Transilvaniei cu Ungaria. Votul dietei a fost stigmatizat de Barițiu într-un mod pe cît de lapidar tot de atît și de necruțător: „Uniunea cu Ungaria va rămîne înscrisă în istoria ce o vom lăsa fiilor și nepoților noștri ca o faptă a silei, a terorismului, a tiraniei”⁹⁷.

Singura mîngiere adusă de dieta din Cluj a fost votarea legii pentru desființarea iobăgiei, efectuată la 6 iunie (st. n.), și anunțată de „Gazeta” la 3 iunie (st. v.), pentru ca apoi, spre marea ei decepție, la 23 iunie să fie silită a denunța teroarea dezlănțuită de nobili împotriva foștilor iobagi cari își reclamau drepturile acordate de lege.

⁹⁵ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 43, 17 mai.

⁹⁶ Ibidem, 1848, nr. 44.

⁹⁷ Ibidem, 1848, 24 mai.

Votarea unirii Transilvaniei cu Ungaria, sancționată de împărat la 7 iunie, întârzierea aplicării legii pentru desființarea iobăgiei, ca și prigoana pornită împotriva susținătorilor programului de la Blaj, au creat pentru români o atmosferă de evidentă îngrijorare, din care nu se putea ieși decât prin luarea unor măsuri de apărare cu armele. Lucrurile s-au agravat și mai mult în urma masacrului de la Mihalț, unde au fost împușcați 12 iobagi români iar alți 11 grav răniți ⁹⁸.

În fața acestei situații „Gazeta de Transilvania” s-a văzut nevoită să ceară „armarea poporului” ⁹⁹, aceasta fiind singura cale pentru a se pune capăt prigoanelor și pentru a se apăra legitimele drepturi ale poporului. Acesta va fi de acum înainte sensul dezvoltării revoluției românești, care se va accentua prin noua adunare de la Blaj din 15—25 septembrie, și va avea să culmineze cu luptele din Munții Apuseni conduse de Avram Iancu.

Un nou eveniment care a atras și reținut atenția presei române transilvănene — cu unele deosebiri de informație — a fost adunarea de la Lugoj din 15/27 iunie convocată de Eftimie Murgu pentru a fixa orientarea și obiectivele revoluționare ale românilor bănățeni. Spre deosebire de transilvăneni, bănățenii s-au pronunțat pentru o colaborare cu revoluționarii maghiari, cerind însă înființarea unei armate populare române, numirea lui Murgu în calitate de căpitan suprem al acestei armate, întrebuintarea limbii române în toate instituțiile bănățene precum și în armată, înlocuirea episcopilor sârbi cu episcopi români ¹⁰⁰.

Colaborarea cu revoluționarii maghiari a fost susținută și de noua publicație românească „Amicul poporului”, apărută la 3/15 iunie în Pesta, pentru a da expresie orientării românilor din vestul Transilvaniei, încadrați din punct de vedere administrativ în regatul Ungariei. Redactorul ei, Sigismund Pop, cumula calitatea de publicist cu aceea de deputat în Camera Ungariei. Într-un articol intitulat *Cu cine să ținem noi românii*, publicat la 29 iulie, ziarul lui Pop răspundea: „Firește că dintii noi cu noi, apoi cu frații noștri unguri”.

Ca și „Învățătorul poporului” de la Blaj, și „Amicul poporului” își propunea să realizeze, concomitent cu acțiunea politică, și un stăruitor program educativ pentru ridicarea maselor populare.

Ideea revoluției, a libertății și a independenței românești și-a găsit în această perioadă o puternică pirghie în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” care publică marile creații patriotice revoluționare ale lui Vasile Alecsandri și Andrei Mureșanu. Cel dintii, refugiat din Moldova după eșecul mișcării revoluționare din martie și stabilit temporar la Brașov, a scris, sub influența adunării de la Blaj din 3/15 mai și a oferit foii lui Barițiu mai întâi poezia intitulată *15 mai* — semnată *Un român* ¹⁰¹ — și apoi *Hora Ardealului* care nu era alta decât prima versiune a *Horei*

⁹⁸ Vezi pentru cazul de la Mihalț, „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 43, 27 mai; „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, p. 25.

⁹⁹ „Gazeta de Transilvania”, 23 iunie.

¹⁰⁰ Vezi „Organul național”, 1848, nr. 5, 9 iunie, „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 54, 1 iulie.

¹⁰¹ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 19, 10 mai.

*Unirii*¹⁰². Barițiu va reproduce totodată și *Deșteptarea României* (Către români) răspîndită mai întîi în foi volante, contribuind astfel la popularizarea „Marsiliezei” lui Alecsandri în toate ținuturile românești¹⁰³. Foaia lui Cipariu, „Învățătorul poporului”, va reproduce și ea poezia *15 mai*¹⁰⁴, versurile lui V. Alecsandri însuflețind puternic pe românii transilvăneni.

Un mare ecou a produs însă apariția în foaia de la Brașov a poeziei lui Andrei Mureșanu, *Deșteaptă-te române*, intitulat *Răsunset* și semnat A.m...u...¹⁰⁵, care avea să devină, îndată după publicarea ei, marșul de luptă al tuturor românilor.

Poeziile ambilor poeți, adresate românilor de pretutindeni, au fost considerate ca adevărate manifeste politice, ele reprezentînd cele mai elocvente pledoarii și apeluri pașoptiste pentru libertatea și unitatea națională.

Solidaritatea între revoluționarii români de pe ambele versante ale Carpaților era totodată exprimată și prin articolele și raportajele publicate de „Gazeta de Transilvania”, de „Organul național”, de „Învățătorul poporului”, și de „Amicul poporului” de la Pesta.

În legătură cu acestea menționăm îndeosebi publicarea în „Organul național” a Proclamației de la Islaz¹⁰⁶ și lunga serie de articole publicate de George Barițiu în „Gazeta de Transilvania” și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”: *Terorismul străin în Moldo—România*¹⁰⁷, *Pericolul este foarte mare*¹⁰⁸; *Osebirea între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene*¹⁰⁹; *Regulamentul organic, Rusia. Revoluția românilor*¹¹⁰. „Țara Românească (și totodată și Moldova) — preciza Barițiu în unul din aceste articole — n-are a se lupta numai cu partida reacționară din sinul său, ci totodată cu necontenite amenințare a sabiei tiranului Damocles asupra capului său”¹¹¹.

În atitudinea sa față de puterile vecine, care căutau să înăbușe revoluția românească, George Barițiu ca și ceilalți exponenți revoluționari nu era condus de sentimente șoviniste, ci numai de spiritul libertății și al independenței. „Românii — afirma Barițiu — nu urăsc poporul muscălesc (poporul rus) nici pe turci, urăsc însă din fundul sufletului orice sistem absolutistic... Românii — declara în continuare ziaristul de la Brașov — vreau suveranitate deplină, vreau pace cu toți vecinii, vreau libertate și fraternitate înăuntrul și înafară și ei nu se vor odihni pînă nu le vor cîștiga”¹¹².

După sancțiunea de către împărat a noii constituții a Ungariei și a unirii Transilvaniei cu aceasta, s-a procedat la alegeri pentru dieta din Pesta. În Transilvania nu s-au putut alege însă, datorită dispozi-

¹⁰² Ibidem, 1848, nr. 24, 14 iunie.

¹⁰³ Ibidem, 1848, nr. 21, 24 mai.

¹⁰⁴ „Învățătorul poporului”, 1848, nr. 2, p. 5.

¹⁰⁵ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 25, 21 iunie.

¹⁰⁶ „Organul național”, 1848, nr. 8, 9, 10.

¹⁰⁷ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 43, 27 mai.

¹⁰⁸ Ibidem, 1848, nr. 46.

¹⁰⁹ Ibidem, 1848, nr. 5, 7.

¹¹⁰ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 30, 26 iulie.

¹¹¹ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 57.

¹¹² Ibidem, 26 aprilie.

țrilor legii electorale și ingerințelor administrative — combătute pas cu pas de către foile de la Brașov și Blaj — decît 3 deputați, în timp ce în celelalte ținuturi Banatul, Aradul, Bihorul, Chioarul, Maramureșul, care beneficiau de o altă lege electorală, numărul deputaților români aleși a fost de 16, românii fiind reprezentați astfel în dieta maghiară de 19 deputați, cei mai numeroși fiind deputații bănățeni¹¹³. Printre ei locul de frunte îl ocupa Eftimie Murgu, reprezentantul Banatului, și Sigismund Pop, redactorul „Amicului poporului”, ales în Chioar, ambii militanți stăruitori pentru apropierea dintre români și maghiari. Atît dieta cît și presa din Pesta, îndeosebi ziarul „Pesti Hirlep”, oficiosul guvernului, prin baronul Nicolae Josika, au întîmpinat însă revendicările de ordin național ale deputaților români cu o accentuată ostilitate, fapt ce a determinat pe 8 din acești deputați să protesteze împotriva modului în care erau tratați deputații români. Protestul lor s-a publicat în ziarul „Nemzeti” din Pesta, dar totodată și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” de la Brașov sub titlul *Un răspuns național dat baronului Nicolae Josika*¹¹⁴.

Alte proteste de această natură au apărut în „Organul național”¹¹⁵ precum și în „Gazeta de Transilvania”.

Dureroasă a fost îndeosebi înfringerea lui Murgu, care a luat cuvîntul la 26 august pentru a susține dezideratele românilor bănățeni. Propunerile lui Murgu, deși ele erau mai mult decît moderate, referindu-se îndeosebi la chestiunile bisericești ale Banatului, au fost respinse printr-un discurs rostit de însuși Kossuth, atitudinea acestuia determinînd pe deputatul bănățean să renunțe la a mai lua cuvîntul în această dietă. Atît discursul lui Murgu cît și răspunsul lui Kossuth au fost înregistrate și comentate în mod ferm de către presa română, el fiind dovada concludentă a atitudinii incoercibile a guvernului maghiar¹¹⁶.

Această atitudine, manifestată în Transilvania prin introducerea stării de asediu, prin urmărirea și terorizarea elementelor politice românești ostile unirii, prin refuzul nobilimii de a recunoaște drepturile legale atribuite țărănimii, prin maghiarizarea forțată a administrației, a determinat comitetul național român ca, profitînd și de conflictul dintre guvernul maghiar și Curtea din Viena, să convoace pe data de 3/15 septembrie o nouă adunare populară la Blaj, pentru a reexamina situația politică și pentru a lua măsurile impuse de situație.

Dezbaterile noii adunări, la care poporul, datorită lui Avram Iancu Axente Sever, Iovian Bradu și altor elemente tinere, a venit înarmat, s-au ținut în zilele de 3/15—13/25 septembrie, și ele și-au aflat un amplu răspuns atît în paginile ziarelor de la Blaj, cît și ale celor de la Brașov, care au acordat noii adunări aceeași atenție ca și celei de la 3/15 mai¹¹⁷.

¹¹³ Vezi asupra lor „Amicul poporului”, 1848, p. 119.

¹¹⁴ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 32, 9 august.

¹¹⁵ „Organul național”, 1848, nr. 10, 12.

¹¹⁶ „Gazeta de Transilvania”, 1848, n. 70, 71; „Organul național”, 1848, nr. 17.

¹¹⁷ „Organul național”, 1848, nr. 18, 19, 20; „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 74, 75, 76; „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 39.

Principalele hotărâri ale acestei adunări la care, dintre fruntașii politici, au participat Simion Bărnuțiu, A. T. Laurian, T. Cipariu, Al. Papiu-Ilarian, au fost neregnoașterea guvernului maghiar ca guvern al Transilvaniei, neregnoașterea unirii votate de dieta din Cluj, alegerea unei noi diete și a unui guvern transilvănian, bazată pe „proportia sufletelor fiecărei națiuni”, și totodată împărțirea Transilvaniei în 15 prefecturi românești și a organizării populației, din punct de vedere militar, în 15 legiuni conduse de prefecti și tribuni.

Noile hotărâri ale adunării populare de la Blaj, devenită adevărată instituție politică românească, ca și organizarea militară și înarmarea poporului, au deschis o etapă nouă în desfășurarea revoluției și în organizarea Transilvaniei ca „țară românească”, și, totodată, a raporturilor dintre maghiari și români, aceștia fiind siliți să încerce o salvare a situației lor prin colaborarea cu Habsburgii.

În locul înțelegerii și al cooperării româno-maghiare, dorite și susținute de toate periodicele românești, atit de cele transilvănene cit și de cele de la București, apare lupta cu armele, războiul, care avea să fie fatal ambelor revoluții.

În această fază presa română transilvăniană se prezintă însă diminuată față de perioada anterioară, fiindcă, odată cu începerea primelor ciocniri între legiunile militare românești și gărzile maghiare, „Organul național” și „Învățătorul poporul” s-au văzut nevoite să-și înceteze apariția, primul la 29 septembrie iar al doilea la 6 octombrie. „Amărăciunea inimii noastre — scria Cipariu în ultimul număr al „Organului” — e nespasă văzîndu-ne împiedecați în această ocupațiune așa cald îmbrățișată din partea noastră. Dumnezeu dee-ne zile mai bune”. Cu aceeași intristare se anunța și suspendarea „Învățătorului”. „Pentru împrejurările crîncene de aici, pînă la mai bune, încetăm de a mai da foaia aceasta”. La 28 octombrie, văzînd zădărnicia acțiunii sale, și-a încetat apariția și „Amicul poporului” de la Pesta, Sigismund Pop așteptînd și el o altă conjunctură. Singurele care își continuă existența, și odată cu ea atitudinea anterioară, sînt foile lui Barițiu care rămîn singurele stindarde publicistice ale revoluției românești.

Prin „Gazeta de Transilvania” aveau să se publice astfel proclamațiile Comitetului național român din 19 și 21 octombrie, ambele fiind elocvente prin patriotismul și umanitarismul lor. Prima proclamație era adresată „fraților români”, cărora li se spunea: „Ridicați-vă capetele voastre. Zorile unui viitor frumos se revarsă peste voi... Ridicați-vă cu toții pînă la cel din urmă om, vărsați-vă singele pînă la cea din urmă picătură pentru cauza cea dreaptă... Purnați-vă frățește către toate națiunile, omenește chiar și către vrăjmașii voștri”¹¹⁸. Proclamației către români îi urma o proclamație către maghiari și secui¹¹⁹.

O nouă proclamație cu privire la disciplina formațiunilor militare se dădea la 21 octombrie¹²⁰.

Noua activitate a Comitetului al cărui sediu se afla la Sibiu, a făcut însă necesară și prezența lui Barițiu în acest oraș, el fiind numit

¹¹⁸ Gazeta de Transilvania, 1848, nr. 87.

¹¹⁹ Ibidem, 1848, nr. 88.

¹²⁰ Ibidem, 1848, nr. 89.

membru în „Comitetul pentru apărarea țării” care avea misiunea de a ține legătura cu comandamentul militar austriac, de a asigura colaborarea între comitetele naționale român și săsesc, și totodată între prefecții ambelor naționalități pentru a nu se „ciocni între sine”¹²¹.

Apariția ambelor publicații brașovene a rămas în grija poetului Andrei Mureșanu, care urma să le redacteze în spiritul lui Barițiu. Paginile „Gazetei” reflectează în această perioadă confruntările militare, atrocitățile comise în diferite locuri, activitatea Comitetului național și încordarea raporturilor dintre români și sași, presa acestora făcînd responsabili pe români de înfringerile suferite de trupele habsburgice din partea generalului Bem.

În aceeași perioadă ea își va arunca privirile și asupra Bucovinei, protestînd, prin articolul *Călcare de dreptul popoarelor* (22 decembrie 1848, nr. 101), împotriva integrării acesteia în „Austria polonă”.

Îa începutul lunii martie 1849, în urma ocupării Brașovului și a Sibiului de către trupele lui Bem, ambele publicații și-au încetat însă în mod brusc apariția — „Foaie pentru minte, inimă și literatură” la 7 martie iar „Gazeta de Transilvania” la 17 martie — redactorii lor, George Barițiu și Andrei Mureșanu, fiind siliți să se refugieze peste Carpați, de unde Barițiu, ca arestat, va ajunge apoi în închisoarea de la Cernăuți¹²².

La 25 martie 1849, Brașovul avea să vadă însă apariția unei noi publicații românești, care, sub titlul „Espatriatul”, urma să se arate preocupat de scopuri opuse celor susținute de foile dispărute. Apariția „Espatriatului” s-a datorat lui Cesar Bolliac, poetul și revoluționarul de la București, care, ca și Bălcescu, dar cu mai puțină sensibilitate și perspicacitate națională decît acesta, era adept al unei înțelegeri cu revoluționarii maghiari. În concepția lui Bolliac, noul ziar trebuia să fie o punte între cele două poziții antagoniste, speranța sa bazîndu-se pe energia și spiritul democratic al generalului Bem, care, printr-o *Proclamațiune către locuitorii Transilvaniei*, făcuse apel la „maghiari, sași și români”, fără a aduce însă nici o precizare de natură practică, pentru a se înțelege între ei și a alunga „toată ura națională”¹²³.

„Espatriatul” a urmărit totodată frămîntările din Moldova și Țara Românească, luînd atitudine împotriva orientării antirevoluționare a „Albinei” lui Asachi și întretinînd speranța muntenilor și oltenilor într-o apropiată reluare a acțiunilor revoluționare¹²⁴.

Principalii colaboratori ai „Espatriatului” au fost Costache Bălcescu și arhimandritul Ioasaf Snagoveanu, exilați și ei din Țara Românească, scriitorii și publiciștii ardeleni refuzîndu-și colaborarea. După 12 numere, la 10 iunie, constatîndu-se lipsa de eficacitate a noului ziar, Bolliac s-a văzut nevoit să renunțe la el pentru a-și continua activitatea politică la Pesta¹²⁵.

¹²¹ Ibidem, nr. 25.

¹²² Vezi pentru detalii, Vasile Netea, *George Barițiu, viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 223 — 226.

¹²³ „Espatriatul”, 1848, nr. 1.

¹²⁴ Vezi și S. Retegan, *Expatriatul — ziar militant pentru înfrățirea popoarelor în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”*, VII, 1964, p. 329 — 331.

¹²⁵ Vezi O. Papadima, *Cesar Bolliac*, București, 1966, p. 164 — 171.

La o publicație cu astfel de scopuri se gîdea și Bălcescu, și de aceea în timpul cunoscutei sale tratative cu Kossuth și alți fruntași ai guvernului maghiar, a îndemnat pe Sigismund Pop, fostul redactor al „Amicului poporului”, să editeze la Pesta o nouă publicație românească. Intitulată „Democrația”, publicația a apărut la 12/24 iunie avînd un însuflețit cuvînt înainte semnat de Sigismund Pop. „Nu vom să fie nici o clasă privilegiată — se spunea în acest cuvînt — (care) cu putere mai mare să domnească asupra altora... (și) fiind noi români, înaintea ochilor ne-a sta totdeauna mai cu seamă a vorbi în interesul omînimii; vom căuta la toate — se arăta în continuare — ce ar fi soarta ei; pentru fericirea și bună starea ei nu vom pregeta ostenelele cele mai mari, căci scopul nostru numai înflorirea națiunii este”.

„Aicia — la Pesta, îi scria N. Bălcescu lui I. Ghica la 14 iunie 1849 — se începe o foaie română. N-am vrut să mă dau pe față ca redactor dar voi căuta a o influența mult și fără asta, cum și a scrie cite o dată”¹²⁶. Ce va fi scris Bălcescu la „Democrația”, din care dealtfel nu au apărut decît două numere, nu s-a putut identifica, dar în sumarul numărului 1 se află, pe lîngă articolul program al lui Pop, o poezie (*Patria mamă*) de I. Roman, unele evocări din trecut și numeroase vești despre lucrările dietei din Pozson, din părțile Ungariei de sus, din părțile Ardealului și din Hălmagiu¹²⁷.

Vremurile n-au fost însă prielnice nici pentru „Democrația”, cum n-au fost nici pentru „Espatriatul”, revoluția maghiară aflîndu-se, prin capitularea de la Șiria din 13 august 1849, în preajma înfrîngerii.

Deși din punct de vedere cronologic publicația „Bucovina”, menționată la începutul acestor pagini, a apărut înaintea „Espatriatului” și a „Democrației”, totuși în contextul presei românești pașoptiste, o cercetăm în urma acestora, ea avînd o semnificație aparte și o durată care va depăși pe cea a periodicelor revoluționare din Țara Românească precum și pe cea a periodicelor transilvănene a căror apariție a fost determinată de revoluție.

Apărută la Cernăuți la 4 octombrie 1848 — după lichidarea revoluției din Țara Românească — ca „gazetă românească pentru politică, religie și literatură”, avînd și un subtitlu în limba germană „Romanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur”, „Bucovina” a ținut să precizeze că și provincia al cărei nume îl purta „nu mai puțin decît celelalte, a sale surori — provincii — au simțit apăsarea de fier a căzutului despotism (austriac), și ea au sîngerat prin mii de răni, și ea au avut un trecut întunecios și fără mîngiere...” „Necunoscută — se arăta mai departe în programul semnat de George Hurmuzachi — sau puțin cunoscută, uitată, părăsită, în tot felul tratată cu o mină de maștihă, ani îndelungați în cătuși ținută de o birocrație obraznică sau incapabilă, Bucovina au băut un pahar al durerilor mult mai amar decît unele din provinciile

¹²⁶ N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 191.

¹²⁷ Silviu Dragomir, *Democrația*, 24 iunie și 1 iulie 1849, în „Almanahul presei române din Ardeal și Banat”, Cluj, 1928, p. 88 — 89.

austriece". „Foaia noastră — se preciza în continuare — va fi dar defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale a Bucovinei, reprezentantul dorințelor și nevoințelor ei, organul bucuriilor și suferințelor ei".

În programul „Bucovinei" nu intrau însă numai problemele și revendicările bucovinene — în fruntea cărora figura autonomia provinciei — ci totodată și ale Moldovei și ale Țării Românești, căci, se preciza cu toată fermitatea, „noi nu ne putem opri de a trage în sfera cercetărilor noastre călcatele lor drituri (drepturi) și de a face să răsunе prin foaia noastră glasul nefalsatului (nefalsificatului) adevăr, pe care un terorism fără pildă se pare că vroește într-aceste asuprite țări a-l osîndi la o vecinică tăcere"... „Nu vom lipsi asemenea — se preciza în încheiere — a ne ocupa și de soarta fraților noștri români — în număr de mai mult de trii milioane — din Ungaria și Transilvania" pentru a le dovedi „toată frățeasca împărtășare, la care prin aceeași naționalitate sintem îndatorați".

Din punct de vedere al unității naționale „Bucovina" a avut astfel cel mai avansat program, ea voindu-se „oginda activității intelectuale a românilor" — a românilor din toate țările românești.

Dealtfel ceea ce exprima ca program, noua publicație reprezenta și ca formație redacțională, în jurul ei adunîndu-se, pe lângă bucovineni, și numeroși colaboratori refugiați în Bucovina în urma înfringerii revoluțiilor din Moldova și Transilvania. Dintre moldoveni întîlnim astfel pe Vasile Alecsandri, care va deveni principalul poet al publicației, pe M. Kogălniceanu, George Sion și numeroși alții ¹²⁸, iar dintre transilvăneni pe George Barițiu, eliberat din închisoare la intervenția Hurmuzăcheștilor ¹²⁹, și Aron Pumnul. Muntenii vor fi reprezentați în coloanele publicației prin reproduceri, printre ei aflîndu-se D. Bolintineanu, C. D. Aricescu etc.

Timp de peste un an, pînă la reapariția în Transilvania a foilor de la Brașov (1 decembrie 1849), „Bucovina" va fi singura publicație care va înregistra și comenta activitatea românilor de pretutindeni, protestînd neconținut împotriva silniciilor la care erau supuși și relevînd orientarea și activitatea lor patriotică.

Ca și „Pruncul român", „Popolul suveran" și „Gazeta de Transilvania", „Bucovina" va duce o îndîrjită campanie împotriva lui Mihai Sturdza domnul Moldovei, inspirată, evident, de către refugiații moldoveni, și totodată împotriva atrocităților comise împotriva românilor din Transilvania. Furia lui Sturdza împotriva ziarelor „Gazeta de Transilvania" și „Bucovina" a fost atît de mare, încît a interzis intrarea lor în Moldova, iar pentru cei care le introduceau sau citeau clandestin a fixat o amendă de 50 galbeni sau 6 luni închisoare. Repetarea delictului se sancționa prin 100 galbeni amendă și 1 an închisoare ¹³⁰.

Cu toate acestea la 20 mai/1 iunie 1849 gazeta de la Cernăuți are satisfacția de a anunța înlăturarea de pe tron a lui Sturdza, omul care a întrebuițat „toată puterea, toate mijloacele sale ca să înăbușe (în

¹²⁸ Vezi Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina*, Sibiu, 1944, p. 6.

¹²⁹ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 225.

¹³⁰ T. Bălan, *op. cit.*, p. 32.

Moldova) orice pricină de dezvoltare, să ucidă orice mișcare a vieții politice și naționale, să paralizaze orice propășire spirituală și materială”.

Față de problema agrară „Bucovina” a împărtășit punctul de vedere al lui M. Kogălniceanu din „dorințele partidei naționale” — elaborate la Cernăuți — din care a reprodus fragmentul referitor la desființarea șerbiei și improprietărirea țăranilor ¹³¹, și a publicat totodată unele corespondențe din Moldova, care, deși moderate, se pronunțau totuși pentru o îmbunătățire a vieții pălmașilor ¹³².

M. Kogălniceanu a fost prezent însă în paginile „Bucovinei” nu numai cu acest fragment semnificativ, ci și cu diferite articole de natură istorică-politică. Deși nesemnat, el este totuși autorul articolelor *Țările Românești în privința mișcărilor naționale și politice* ¹³³, *Unirea Moldovei cu Țara Românească* ¹³⁴, *Țiparul Constantinopolului și Principatele românești* ¹³⁵ și altele, identificate de biografii și bibliografii săi mai recenti ¹³⁶.

Prin Kogălniceanu au fost expuse și susținute în publicația de la Cernăuți problemele Moldovei și ale Țării Românești, prin articolele lui Barițiu se va da expresie frământărilor din Transilvania determinate de înfrângerea revoluției maghiare și de introducerea noului absolutism habsburgic ¹³⁷. În luna august 1849 Barițiu a redactat de altfel în întregime gazeta Hurmuzăcheștilor, aceștia fiind plecați în Moldova ¹³⁸. Alături de Barițiu, apare în „Bucovina” și Aron Pumnul cu articole despre limbă prin care își va expune sistemul propriu de ortografie.

Vasile Alecsandri, considerat de redacție ca unul „din cei mai slăviți poeți românești”, e prezent în paginile „Bucovinei” mai întâi prin satira *Păsărica* îndreptată împotriva lui Mihail Sturdza ¹³⁹ și apoi prin *Adio Moldovei* ¹⁴⁰, scrisă la 8 aprilie 1848, în momentul în care poetul și tovarășii săi de luptă au fost siliți să părăsească pământul Moldovei. Din poeziile vechi i se reproduce legenda *Trei arcași sau Altariul mănăstirii Putna*, urmată de numeroase balade și hore din colecția sa de poezii populare. *Dorul țării Moldovei* e cîntat de G. Sion, prin poezia cu același nume extrasă dintr-o lungă poemă intitulată *Panorama Moldovei* ¹⁴¹. Din Bolintineanu se reproduc două din cele mai elocvente poezii ale sale: *Mircea cel Mare și solii*, *Ștefan cel Mare și maica sa*.

Atît prin articole cît și prin creații literare „Bucovina” urmărea deci întărirea conștiinței naționale și a ideii de libertate și independență, prin orientarea și prin colaboratorii săi ea fiind o publicație a românilor de pretutindeni.

S-a menținut pînă la 20 septembrie 1850 cînd a căzut și ea victimă noii politici reacționare a Habsburgilor.

¹³¹ „Bucovina”, 1849, p. 265 — 266.

¹³² Ibidem, 1849, p. 235 — 237, 264 — 65.

¹³³ „Bucovina”, 1848, nr. 2, 11 octombrie.

¹³⁴ Ibidem, 1848, nr. 3, 22 octombrie.

¹³⁵ Ibidem, 1848, nr. 10 — 12, 17, 24 decembrie.

¹³⁶ I. Ionescu, *Mihail Kogălniceanu*, București, 1963, p. 318; Al Zub, *Mihail Kogălniceanu, biobibliografie*, București, 1971, p. 39.

¹³⁷ „Bucovina”, 1849, nr. 30, 34, 36.

¹³⁸ „Transilvania”, 1877, nr. 16, f. 186.

¹³⁹ „Bucovina”, 1849, nr. 1, 14/26 februarie.

¹⁴⁰ Ibidem, 1849, nr. 10, 15/27 aprilie.

¹⁴¹ „Bucovina”, 1849, p. 39 — 40.

„Bucovina” a fost supraviețuitoarea presei revoluției românești din 1848 ; ultima flacără publicistică a ei pe pământul românesc.

Creație, cu excepția foilor lui Barițiu apărute cu zece ani mai înainte, a spiritului revoluționar și a necesității de afirmare și apărare a revoluției, publicistica revoluționară românească a constituit unul din modurile cele mai efervescente și mai viguroase de manifestare a revoluției de la 1848.

Ea reprezintă totodată un salt în istoria publicisticii românești și afirmarea politică cea mai înaltă a acesteia.

Culturală îndeosebi, literară, pedagogică și economică pînă la 1848, odată cu irumperea revoluției noua presă, determinată și inspirată de aceasta, dobîndește un puternic caracter politic, și își formează totodată un stil adecvat noilor scopuri.

Publicațiile revoluției sînt conștiente de misiunea lor, de sarcinile care le incumbă, de ideologia pe care o servesc, și totodată de publicul cărui i se adresează. Fără a avea un program stabilit în comun și o conducere unică, ele au exprimat în mod ferm ideea independenței și unității naționale, a interesului pentru viața românilor de pretutindeni, a relevării tuturor elementelor ei, a existenței categorice a unei conștiințe solidare românești. Aceeași unitate se constată și cu privire la necesitatea ridicării culturale și politice a maselor, a difuzării în popor a cunoștințelor istorice și politice reclamate de noile împrejurări, și de crearea unui stat român independent.

Atît pentru afirmarea unității naționale cît și pentru ridicarea maselor s-au folosit aceleași mijloace : studii, articole, creații literare, reportaje și informații politice, explicații concrete și precizări de amănunt, corespondență cu cititorii.

Mai puțin fermă și mai puțin unitară a fost atitudinea presei cu privire la emanciparea clăcașilor și a împrăștiatării lor, precum și a convocării și structurii viitoarei adunări constituante. Șovăirile, și chiar contradicțiile constatate în această direcție, au fost provocate însă de una din greșelile fundamentale ale exponenților revoluției : convingerea că pentru izbînda revoluției e necesară și colaborarea marilor boieri, motiv pentru care aceștia au fost menajați neconținut evitîndu-se în mod permanent luarea unor măsuri cu caracter practic.

S-a înțeles prea tîrziu că boierii s-au declarat solidari numai cu revoluția politică pașoptistă, care le-ar fi menținut dominația, dar nu și cu cea socială.

Lupta pentru apărarea și valorificarea revoluției a relevat elanul și talentul a numeroși luptători care, imbinînd activitatea politică cu cea ziaristică, au izbutit să se releve ca publiciști de seamă a căror activitate se va continua și în viitor. Capii primei promoții de ziariști revoluționari au fost C. A. Rosetti, D. Bolintineanu și N. Bălcescu, creatorii și conducătorii „Pruncului român” și ai „Popolului suveran”, Ion Ionescu de la Brad, principalul și multilateralul lor colaborator, Alexandru Zane, Cezar Bolliac la București, George Barițiu și Andrei Mureșanu la Brașov,

Timotei Cipariu, Aron Pumnul și I. Mani la Blaj, Sigismund Pop la Pesta, G. Hurmuzaki și M. Kogălniceanu la Cernăuți.

Numele unora din publiciștii români ai revoluției și a unor periodice ca „Gazeta de Transilvania”, „Organul luminării” și „Pruncul român”, au reținut chiar și atenția lui Karl Marx care le-a menționat în însemnările sale ¹⁴².

Deși publicațiile pașoptiste au avut o existență scurtă, totuși ele au creat o tradiție și, sub un nume sau altul, ele vor însoți necontenit mișcarea națională.

În exilul de la Paris, N. Bălcescu va da astfel viață „României viitoare” (1850), C. A. Rosetti își va lega numele de „Republica română” (1851), D. Bolintineanu va înființa „Albumul pelerinilor români” (1851), Gh. Crețeanu „Junimea română” (1851) iar Cezar Bolliac „Buciumul” (1857), care vor apăra cu vechea energie principiile și poziția revoluției pașoptiste, și vor continua, într-un cadru european, lupta pentru Unirea Principatelor, pentru România.

La întoarcerea din exil — în 1857 — „Pruncul român” va reînvia sub numele de „Românul” condus de același înflăcărat C. A. Rosetti; „Popolul suveran” va fi continuat în aceeași perioadă de D. Bolintineanu prin „Dîmbovița” (1858) iar în 1865 de Cezar Bolliac prin „Trompeta Carpaților”; „Bucovina” va reapărea la 1865 sub numele de „Focea societății pentru literatura română și cultura română”; „Amicul poporului” își va relua apariția cu același nume și cu același redactor în 1867.

Exemplul „Espatriatului” va rodi și el în 1871 cînd la Pesta va apărea urmărind aceleași obiective, ziarul „Patria”.

Presa pașoptistă, privită în totalitatea ei, oferă totodată cea mai largă informație asupra desfășurării revoluției, asupra etapelor pe care le-a străbătut, asupra ideilor epocii și asupra exponenților ei.

Din acest punct de vedere — pentru istorici — ea își păstrează o necontenită actualitate.

LA PRESSE ROUMAINE PENDANT LA RÉVOLUTION DE 1848

RÉSUMÉ

Dans la présente étude l'auteur s'est appliqué à présenter la situation de la presse roumaine pendant la révolution de 1848 en Valachie et en Moldavie ainsi qu'en Transylvanie.

Sous l'impulsion de la révolution, à Bucarest ont paru les journaux « Pruncul român » (Le nourrisson roumain) (12 juin 1848), « Reforma » (La réforme) (14 juin), « Popolul suveran » (Le peuple souverain) (19 juin), « Konstitutionalul » (Le constitutionnel) (8 juillet), « România » (La Roumanie) (6 août), « Amicul comercianților » (L'ami des commerçants) (11 août) et à Craiova le journal « Naționalul » (Le national) (24 août).

¹⁴² Karl Marx, *Însemnări despre români*, București, 1964, p. 145, 148, 154 (Manuscrite inedite publicate de A. Oțetea și I. Schwann).

En tant que publication du gouvernement révolutionnaire, a paru le 19 juin « Monitorul oficial » (Le moniteur officiel).

A Bucarest a paru également une publication en allemand intitulée « Roumanie » (30 juillet) destinée à l'information de l'étranger.

En Transylvanie, à part les périodiques antérieurs — « Gazeta de Transilvania » (La Gazette de Transylvanie) et « Foaie pentru minte, inimă și literatură » (Feuille pour l'esprit, le cœur et la littérature) — ont paru le 12 mai le journal « Organul național » (L'organe national), ainsi que la publication pour la paysannerie intitulée « Învățătorul poporului » (L'éducateur du peuple), tous les deux à Blaj.

En tant qu'organes des Roumains des régions ouest de la Transylvanie, encadrées au points de vue administratif au royaume de la Hongrie, ont paru à Budapest les journaux « Amicul poporului » (L'ami du peuple) (15 juin 1848) et « Democrația » (La démocratie) (24 juin 1849).

Au printemps de l'année 1849 a été fondée une nouvelle publication à Brașov, intitulée « Espatriatul » (L'expatrié) (25 mars), qui a milité pour un rapprochement entre les révolutionnaires roumains et hongrois.

Une autre publication roumaine parue pendant cette période a été la revue « Bucovina » (La Bucovine) créée à Tchernovitsy (3 octobre 1848), qui a représenté le point de vue des révolutionnaires moldaves.

Toutes ces publications ont été des tribunes de la révolution de tous les pays roumains, elles ont été dirigées par des combattants révolutionnaires et ont milité intensément pour l'accomplissement des revendications révolutionnaires et de l'unité du peuple roumain.

ECOUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DE LA 1848 ÎN PRESA EUROPEANĂ A VREMII

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

În anul 1848 românii de pe ambele versante ale Carpaților s-au ridicat la luptă fățișă, ca un singur om, pentru dobândirea drepturilor lor legitime, pentru libertate socială, economică, politică și culturală, pentru independență și unitate națională, pe calea revoluției burghezo-democratice.

Acest eveniment istoric de mare însemnătate încadrat în mișcarea generală europeană intrată în conștiința contemporanilor acelor vremuri, cînd sub numele de „furtună generală”¹, cînd de „primăvara popoarelor”² și care a zdruncinat din temelii rînduiriile social-economice perimate din multe țări de pe continent, a avut un puternic ecou în presa de peste hotare. Aceasta nu numai că a urmărit cu foarte mult interes revoluția română din 1848 și a manifestat în general simpatie pentru ea, dar prin modul în care erau prezentate în coloanele ei astfel de știri dovedește că opinia publică de pe continent era aproape în unanimitate de partea poporului nostru care lupta pentru sfărîmarea orînduirii feudale și înlocuirea ei cu orînduirea capitalistă³.

Mijloacele de informare de atunci prin care se difuzau astfel de știri, pentru opinia publică de pe continent, erau cît se poate de diferite, începînd cu actele oficiale ale guvernelor din principatele române, cu rapoartele consulatelor străine din București, Iași, Galați, încheind cu însemnările unor corespondenți de presă străini sau autohtoni și cu scrisorile particulare ale unor negustori, boieri, intelectuali cu vederi înaintate etc. De asemenea, în condițiile dezvoltării științei și tehnicii din acea vreme astfel de știri parcurgeau distanțele destul de lungi cu viteza poștelor cu cai care le aduceau mai întîi la Pesta în Ungaria și apoi la Viena în Austria, de unde se răspîndeau în restul țărilor. Altele se îndreptau spre Constantinopol în Imperiul otoman și la Odesa în Rusia țaristă pentru ca și de acolo să ajungă pe diferite căi în Occident.

¹ Vezi „Morning Chronicle”, 24 martie 1849, și „Vestitorul românesc”, nr. 31/19 aprilie 1849.

² J. Godechot, *Les révolutions de 1848*, Paris, 1971, p. 207—251.

³ *Istoria României*, București, 1964, vol. IV, *Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848 — 1878)*, p. 169; S. Albin, *1848 în Principatele române*, București, 1910, 223 p.; vezi și *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente*, vol. VI, București, 1910, *Introducere* de S. Albin, XVII, *Străinătatea și revoluția română*, p. CII—CXIV.

În momentul în care astfel de știri provenite din țările române, privind revoluția burghezo-democratică declanșată mai întâi la Iași, apoi la Blaj, Izlaz și București, aduceau la cunoștința opiniei publice europene hotărîrea poporului român de a aboli privilegiile feudale, de a introduce unele reforme structurale cu caracter burghez, de a instaura un regim constituțional care să garanteze libertatea individuală, egalitatea în fața legilor, libertatea presei și a cuvîntului, în numeroase țări de pe continent izbucniseră fie revoluții burgheze, fie revoluții burghezo-democratice, fie mișcări revoluționare și frământări sociale în care diferite clase și pături sociale, în frunte cu burghezia, luptau să schimbe cu totul „fața lumii”, așa cum s-a exprimat N. Bălcescu, într-o scrisoare adresată prietenului său V. Alecsandri, prin care îi relata modul cum participase la asediul palatului regal din Paris, la 24 februarie 1848, și la proclamarea celei de a doua republici în Franța ⁴.

Izbucnirea revoluției în țările române n-a fost o surpriză pentru opinia publică europeană întrucît aceasta fusese informată anterior nu numai cu privire la lupta seculară a poporului nostru pentru libertate și dreptate socială, pentru înlăturarea dominației otomane, pentru unire și independență națională, dar și asupra stării revoluționare ce se crease aici.

Așa, de exemplu, cîrula în Occident din 1846 o broșură tipărită la Paris privind „Turburările din Iași” care, după părerea autorului, trebuiau considerate drept primul episod al unor grave evenimente, ce pregăteau o „efervescentă generală” ⁵; după cum o altă broșură prezentase mai înainte năzuința firească a românilor din Transilvania de a se uni cu cei din Moldova și Țara Românească ⁶. De asemenea unele ziare din Occident relatau știri despre frământările țărănești din Transilvania din anii 1846 — 1847 împotriva servitutilor feudale, precum și despre opoziția pe care o întîmpina guvernul din București din partea tinerilor din noua generație, animați de idei reformatoare. Cît privește „Giornale del Regno delle Due Sicilie” din 3 iulie 1848, ziar guvernamental de orientare moderată, care apărea la Neapole, comentînd pe larg situația generală politică europeană la începutul lui aprilie 1848 arată, printre altele, că la Galați știrile privind mersul revoluției în Austria au produs un deosebit interes și că în general „populația din Moldova, Valahia și din Serbia este tot mai agitată”.

Mai mult chiar, potrivit unei știri publicată la 16 aprilie 1848 în „Journal des Débats”, organ al burgheziei orleaniste din Franța ⁷, se dădea ca sigură iminenta izbucnire a revoluției la București, chiar înainte de 29 aprilie. După cum se știe, acest eveniment a avut loc abia după două luni. O zi mai tîrziu un alt ziar francez „Le Siècle”, cotidian al micii burghezii, care lupta pentru reforme constituționale moderate, relata faptul că populația din Țara Românească și Moldova ca și aceea din Serbia este „în plină fierbere” hotărîită să se elibereze de sub stăpînirea boierilor

⁴ N. Bălcescu, *Opere*, București, 1952, p. 232.

⁵ Gh. Georgescu-Buzău, *La révolution de 1848 dans les pays roumains*, București, 1965, p. 27.

⁶ *Ibidem*, p. 31; vezi Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839.

⁷ „Journal des débats”, 16 aprilie 1848.

și că manifesta o deosebită simpatie față de revoluția din Ungaria, mergînd pînă la dorința de a participa activ la lupta împotriva despotismului austriac. Totodată se mai arată că domnii din Moldova și Țara Românească luaseră toate măsurile pentru a preveni izbucnirea revoluției sprijinindu-se și pe un ajutor militar din partea puterilor suzerane și protectoare, Turcia și Rusia țaristă⁸.

După cum se știe revoluția a izbucnit mai întîi în Moldova la Iași, la 27 martie 1848. Știrile comentate de „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, cotidian german reacționar, și „Wiener Zeitung”, cotidian guvernamental austriac, precizau că tineri boieri instruiți la Paris, sprijiniți de elemente opoziționiste guvernului au cerut la o mare întrunire reforme cu caracter revoluționar, printre care: dizolvarea Adunării obștești, libertatea presei și înființarea gărzii naționale, că domnul țării speriat a acceptat aproape toate cererile la început dar, a doua zi, folosindu-se de armata aflată sub conducerea celor doi fii ai săi, a atacat prin surprindere pe răsculați, pe care, după o scurtă luptă singeroasă, i-a arestat și întemnițat; parte din ei au fost apoi deportați în Turcia sau surghiuniți pe la moșii⁹.

În cotidianul din Augsburg se arăta, ulterior, că revoluția a fost înăbușită la Iași după o luptă înversunată care a durat patru ore și în urma căreia răsculații au fost copleșiți de numărul mare al trupelor de reprimare.

O știre similară a apărut și în „Giornale del Regno delle Due Sicilie” din Napoli, în care se mai adaugă că cei arestați au fost tratați dur „tratati duramente”, de către temniceri¹⁰.

Cîteva zile mai tîrziu un ziar francez „Le Siècle” reproducea aproape in extenso conținutul petiției ce o înaintaseră revoluționarilor din Iași domnului, prin care cereau reforme radicale ca de exemplu: asigurarea libertății personale, reorganizarea învățămîntului pe baze liberale, publicitatea ședințelor tribunalelor, responsabilitatea funcționarilor de stat, desființarea gărzii domnești și înființarea uneia naționale, abolirea cenzurii și a pedepsei corporale, constituirea unei adunări naționale etc.¹¹. Comențind această petiție, un alt ziar francez, avea s-o considere o adevărată *chartă*, „Une Charte moldave” menită ulterior să devină constituția țării¹². Opt zile mai tîrziu, ziarul „Le National” din Paris, cotidian republican burghez moderat, făcea precizarea că „adevărații patrioți” care au participat la revoluție — cîteva mii de oameni (o cifră cam exagerată față de realitate) — proveneau din toate clasele sociale și că evenimentele singeroase din Iași dovediseră „întregii Europe” hotărîrea populației din Moldova de a se sacrifica în lupta pentru libertate împotriva tiraniei și abuzurilor domnului țării. Pe de altă parte, același ziar, repro-

⁸ „Le Siècle”, 17 și 23 aprilie 1848; „Le National”, 5 mai 1848, „Schwabischer Mercur”, 25 aprilie 1848.

⁹ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg și „Wiener Zeitung”, 27 aprilie 1848. Știrea este confirmată de documente, vezi C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, V. Nicolae, *Revoluția română din 1848*, București, 1969, p. 152–158.

¹⁰ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 25 mai 1848; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 13 mai 1848.

¹¹ „Le Siècle”, 1 mai 1848; „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 7 mai 1848.

¹² „Journal des débats”, 2 mai 1848.

ducînd conținutul celor 35 de articole, descrie aspectul jalnic al capitalei Moldovei după înăbușirea revoluției astfel : „Acest oraș prezintă cel mai trist aspect. Pe străzi nu se văd decît mame și soții cu părul despletit, plîngînd și cerînd în gura mare pe copiii lor, pe soții lor, dar nenorocitele sînt tratate cu cea mai mare barbarie și izgonite cu lovituri de baionetă”¹³.

Dar în ziarele europene ale vremii avea să apară, încă din timpul izbucnirii revoluției de la Iași, ideea realizării unității poporului român din toate cele trei provincii românești. Știrea este reproducă în „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, din 22 iunie 1848 în sensul că „poporul român din toate provinciile vrea să se unească într-o singură țară”.

În unele ziare europene au fost reproduse de asemenea știri privind atitudinea Turciei și Rusiei țariste față de revoluția din Moldova, despre negocierile intense diplomatice la Constantinopol între ambasadorul Rusiei și guvernul turc, precum și despre publicarea unui ucaz al lui Nicolae I al Rusiei, prin care populația Moldovei era amenințată de hotărîrea țarului de a nu tolera în Principatele române spiritul revoluționar „lo spirito revolucionario”. De asemenea se mai afirma că în Țara Românească a fost interzisă circulația ziarelor străine și chiar a celor autohtone¹⁴.

Cît privește soarta deportaților moldoveni în Turcia se relatează într-un ziar parizian că aceștia ar fi sosit la Constantinopol la 30 mai, după care au fost îndrumați la Brusa, unde aveau să fie judecați¹⁵.

În timp ce la Constantinopol negocierile ruso-turce înaintau destul de încet, deodată numeroase ziare europene reproduc știrea concomitent la Lemberg, Augsburg, Neapole, Paris și Viena, despre izbucnirea revoluției la București în Țara Românească apreciată ca o „mișcare populară”, „Volksbewegung”, „Moto popolare”¹⁶. În afară de aceasta se mai arată că domnul țării George Bibescu a fost obligat să accepte o constituție și alcătuirea unui comitet format din 8 persoane. În același timp se sublinia că acest eveniment, cunoscut la Viena și Berlin, este considerat nou și „foarte interesant pentru întreaga Europă”. Ulterior, știrea a fost preluată de alte ziare cu noi amănunte. Astfel, în unele se arată, la numai cîteva zile, că revoluționarii erau tineri boieri, negustori și ofițeri, că prin Constituția, aprobată de domn, care cuprinde 22 articole, s-a proclamat republica, că domnul George Bibescu intenționînd să fugă din țară a fost obligat mai întîi să abdice și apoi a fost lăsat să plece la Brașov în Transilvania, că s-a constituit apoi un guvern provizoriu și o gardă națională, că în ajunul acestor evenimente s-a comis un atentat împotriva lui George Bibescu¹⁷. Un ziar vienez guvernamental prezintă în cîteva rînduri chiar atmosfera înălțătoare din București în acele zile revoluționare astfel : „Potrivit unei scrisori din 4 iulie primită din București, acest oraș nu mai era un oraș ci o mare a bucuriei. Procesiuni și serbări

¹³ „Le National”, 10 mai 1848.

¹⁴ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 25 și 29 mai și 19 iunie 1848; „Le Moniteur Universel”, 12 mai 1848.

¹⁵ „Le National”, 22 iulie 1848.

¹⁶ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 7 și 15 iulie 1848; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 7 iulie 1848; „Le Moniteur Universel”, 11 iulie 1848; „Journal des débats”, 11 iulie 1848.

¹⁷ „Wiener Zeitung”, 12 iulie 1848; „Le Moniteur Universel”, 13 iulie; „Le National”, 13 și 14 iulie 1848, „Le Siècle”, 14 iulie 1848.

populare se succedau unele după altele . . . garda națională recent constituită are 1 500 de oameni, dar este slab înarmată. Acum domnește în țară liniștea și în toate județele a fost numită noua administrație revoluționară”¹⁸. În fine, un ziar francez și unul austriac reproduc rezumativ conținutul principalelor articole ale Constituției revoluționare și în extenso dau numele noilor miniștri ai țării cu funcțiile lor, precizând totodată că poporul poartă de bucurie enorme cocarde tricolore¹⁹. De remarcă că principalele puncte ale Constituției muntene au fost publicate în aceeași zi de ziare austriece și italiene²⁰, odată cu știrea că guvernul provizoriu expediasă o notă consulilor Franței, Austriei și Prusiei cerându-le sprijinul în cazul când s-ar fi ivit o opoziție „din cine știe ce parte”, menită să pună în primejdie Constituția aprobată de George Bibescu²¹.

Evenimentele revoluționare din București care au avut un puternic ecou în cercurile politice europene au determinat mai mult decât cele din Moldova apariția în presa străină a știrilor privind nu numai poziția diferitelor mari puteri de pe continent față de acest eveniment, dar și unele aspecte din trecutul poporului român. În acest sens într-un ziar parizian se exprima speranța că puterile occidentale nu vor abandona poporul român în acest moment și că burghezia revoluționară vieneză și ungară, ca și burghezia română revoluționară din Transilvania și Bucovina, vor da un sprijin efectiv surorii lor lipsită de ajutor²². Ziarul francez „Le Siècle” din 16 iulie 1848 într-un articol intitulat *Revoluția din Moldo-Vlahia* expunea greutățile pe care le avea poporul român aflat pe calea revoluției, că Țara Românească „voia să arate ce poate un popor mic și viteaz și bine organizat împotriva unei mari puteri”, vecine, care nu acceptă reformele cerute de revoluționari. De asemenea, în același articol se arată că românii sînt de origine latină ca și toți locuitorii din această parte a Dunării de Jos, căreia i se dă în mod just numele de România, că ei sînt descendenți din coloniile înființate de Traian în Dacia și se expune convingerea că românii își vor putea cuceri independența numai cu ajutorul simultan al Germaniei, Ungariei și Franței. Cît despre știrile istorice privind trecutul poporului român ele se refereau la o epocă lungă din secolul al XIV-lea pînă la 1844²³.

Ziarele europene ale vremii au relatat de asemenea pe larg evenimentele singeroase contrarevoluționare din București care au avut loc la numai o săptămînă de la triumful revoluției burghezo-democratice. Astfel de exemplu în presa germană se relatează pe larg modul în care colonelii I. Odobescu și I. Solomon au arestat guvernul provizoriu la reședința sa în timpul unei ședințe și cum masele populare au dejucat planurile boierimii reacționare luînd apărarea reprezentanților lor. Comentîndu-se aceste evenimente se arăta că în fruntea adevăraților patrioți se aflase

¹⁸ „Wiener Zeitung”, 14 iulie 1848.

¹⁹ „Journal des débats”, 15 iulie 1848; „Wiener Zeitung”, 15 iulie 1848; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 15 iulie 1848.

²⁰ „Wiener Zeitung”, 15 iulie 1848; „Giornale del Regno delle due Sicilie”, 15 iulie 1848.
²¹ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 12 iulie 1848; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 15 iulie 1848.

²² „Le National”, 15 iulie 1848.

²³ „Le Siècle”, 16 iulie 1848.

o tină ră eroină — Ana Ipătescu — care cu două pistoale în mîini înflăcăraseră la luptă mulțimea cu cuvintele : „Moarte trădătorilor ! Săriți oameni buni, să salvați libertatea !” și că în timpul luptelor cu armata populația ridicase baricade pregătindu-se pentru o rezistență mai lungă. Desigur, au fost incluse și acele știri despre ciocnirile sîngeroase care au urmat, încheiate cu uciderea unui număr de șapte persoane și rănirea citorva zeci, despre arestarea ofițerilor și soldaților trădători și despre cererea de ajutor a guvernului provizoriu din Țara Românească făcută revoluționarilor români din Transilvania ²⁴ de la care aștepta o armată de 30 000 de oameni. Ulterior știrea a fost preluată de presa franceză republicană moderată și completată cu noi amănunte ²⁵. Tot atunci un ziar din Augsburg a dat mai pe larg această știre, descriind evenimentele din 19 iunie/1 iulie aproape oră cu oră, de la ora 13 pînă la ora 21. În ziare germane și franceze din zilele următoare găsim de asemenea știri potrivit cărora noua formă de stat a Țării Românești ar fi republica daco-romană; garda națională, deși slab înarmată, ar avea (la 18 iulie) totuși 2 000 de oameni, constituția ar fi suferit unele modificări după evenimentele din 19 iunie/1 iulie, populația orașului Galați ar fi manifestat atașament față de republica daco-romană a Țării Românești (știrea din 20 iulie). Informează apoi că guvernul provizoriu ar fi trecut la înfăptuirea unor reforme ca de exemplu desființarea titlurilor și rangurilor boierești, abolirea cenzurii, a pedepsei cu bătaia, cu moartea, că ar fi decretat înființarea drapelului tricolor, așa cum se făcuse în Germania și Italia etc ²⁶. Este interesant faptul că ziarele reproduc în extenso proclamații, decrete, corespondență diplomatică a guvernului provizoriu, însoțite de comentarii.

De asemenea, nu sînt lipsite de interes acele știri, apărute în presa străină, relativ la a doua încercare de contrarevoluție, cînd reacțiunea din București a răspîndit zvonul fals că trupele țariste și otomane au pătruns în țară și cînd guvernul provizoriu s-a retras pentru scurt timp la munte în zona județului Muscel. În acest sens „Le Moniteur universel” din 29 iulie 1848 și „Journal des débats” din 30 iulie 1848 arătau pe larg cum guvernul provizoriu a hotărît retragerea în munți cu o parte din armată pentru a opune acolo rezistență trupelor străine. Apoi, cum o parte dintre ofițeri s-ar fi opus acestui plan, cum după ce guvernul provizoriu a părăsit totuși capitala țării, dînd în acest sens și o proclamație — reprodușă în extenso în ziar —, conducerea politică a fost preluată de mitropolitul țării etc.

De un deosebit interes sînt știrile cu privire la atitudinea marilor puteri europene față de revoluția română din vara anului 1848. Astfel în primul rînd sînt acelea din ziarele engleze, germane și franceze care comentează interpelările din cîteva parlamente de pe continent, de exemplu în Camera comunelor din Anglia, în Parlamentul german central din Frankfurt, din Camera austriacă și Adunarea națională franceză, generate

²⁴ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 17 iulie 1848; „Wiener Zeitung”, 19 iulie 1848; „Le Moniteur Universel”, 19, 22 iulie 1848.

²⁵ „Le National”, 18 iulie 1848; „Journal des débats”, 19 iulie 1848; „Le Siècle”, 22 iulie 1848.

²⁶ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 18, 20 iulie 1848; „Le Moniteur Universel”, 24 iulie 1848.

de acest eveniment de mare importanță la vremea aceea. În acest sens ziarul „Journal des débats” din 18 iulie 1848 reproduce interpelarea deputatului Lherbette adresată guvernului Republicii franceze privitoare la atitudinea țării sale față de situația nou creată în Principatele dunărene și răspunsul ministrului de externe J. Bartie care a asigurat adunarea că după obținerea celor mai recente informații relativ la această problemă, Franța nu va întârzia să ajute la „triumful principiilor democratice pe care ea le reprezintă dealtfel”²⁷.

Potrivit știrilor din presă rezultă că în Camera comunelor din Anglia situația din Principatele române a fost discutată în ședințele din 25 iulie, 20 august 1848 și în aceea din 19 martie 1849, dar de fiecare dată lordul Palmerston a răspuns interpelărilor că guvernul său consideră că Rusia țaristă va da dovadă de moderație și respect pentru tratatele internaționale în vigoare și că n-ar fi în interesul nici unei puteri europene ca în această parte a continentului să izbucnească un „mare război”.

Despre discuția din Camera austriacă, din 26 iulie și 14 august 1848, ziarele vieneze arătau pe larg interesul manifestat de Austria „liberă” care nu putea privi „cu indiferență subjugarea poporului român”, în acest moment, dar care era convinsă că Turcia va „sfârși prin a acorda ușurări esențiale poporului român”.

Pe de altă parte în ziare italiene și franceze se va comenta în special ecoul pe care l-a avut în cercurile diplomatice din Constantinopol izbucnirea revoluției la Iași și București. Astfel în „Giornale del Regno delle Due Sicilie” ca și în „Le Moniteur universel” se arăta cum guvernul provizoriu din Țara Românească a declarat că revoluția sa nu are un caracter antiotoman și spre a convinge guvernul turc de aceasta a trimis o delegație cu un memoriu, pentru a fi primită de sultan. Drept urmare se știe că guvernul otoman a recunoscut inițial, de facto, guvernul provizoriu și în acest sens a trimis un comisar imperial în Țara Românească pentru a studia la fața locului noua situație politică creată după izbucnirea revoluției²⁸. În fine, într-un ziar parizian sint expuse pozițiile Angliei, Franței, Ungariei și Germaniei față de acest eveniment și anume că Anglia manifestă o atitudine de neutralitate, că Germania este preocupată cu propriile ei probleme politice interne, că Ungaria nu poate da vreun ajutor revoluționarilor români, iar Franța nu acționează fără Germania și Anglia²⁹. Comentindu-se aceeași problemă, adică poziția marilor puteri europene față de revoluția română, un ziar din Augsburg consideră că România ar putea fi sau o republică recunoscută de toată Europa sau un stat autonom dependent de Turcia și sub protecția Rusiei țariste, dar că Europa ar trebui să se gândească la soarta Principatelor dunărene a căror poziție

²⁷ „Wiener Zeitung,” 14 august 1848; „Journal des débats”, 18 iulie 1848; „Le Constitutionnel”, 22 iulie 1848; „Le Moniteur Universel”, 27 iulie, 20 august, 21 octombrie 1848; „Morning Chronicle”, 24 martie 1849; vezi și *Anul 1848 în Principatele române*, vol. II, p. 296–302; III, p. 449–450, 574–575; IV, p. 280–284, 701; V, p. 11–12, 102, 215–216, 244–246; VI, p. CIX–CXIV, p. 292–302; Colecția de documente privind anul 1848, apărută în 6 volume în anii 1902–1909 (*Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente*), cuprinde printre altele și unele extrase din ziarele germane și franceze.

²⁸ „Giornale dell Regno delle due Sicilie”, 22 iulie 1848; „Le Moniteur Universel”, 9 august 1848; vezi și G.B.D., *O gazeta din 1848*, în „Transilvania”, 1926, p. 569–570.

²⁹ „Le Siècle”, 23 iulie 1848.

strategică la gurile Dunării nu trebuie neglijată de nici una din marile puteri ³⁰.

Ziarele europene de la sfârșitul lui iulie și începutul lui august 1848 comentează pe larg noua situație creată în Principatele române după ce Rusia țaristă și Turcia au hotărât să trimită trupe pentru a ocupa aceste țări. Într-un ziar parizian se consideră că situația s-a agravat în această parte a Europei, că Turcia acuză Rusia țaristă că ar fi încălcat tratatele pe care le-au semnat împreună privind Principatele române, că guvernul provizoriu după ce a lansat o proclamație către popor (e vorba de cea din 29 iunie/10 iulie 1848 ³¹ reproducă într-un ziar vienez în două numere ³²), s-ar fi retras la munte, că Soliman pașa, comisarul guvernului otoman, a adresat o proclamație poporului din Țara Românească în care-l anunță că armata turcă va pătrunde în țară, că guvernul provizoriu a fost înlocuit de o Locotenență domnească compusă din Chr. Tell, N. Golescu și I. Eliade. Față de aceste evenimente succedate în grabă în ultimele zile, ziarul conchide că reglementarea situației nu poate fi realizată decât pe cale diplomatică și pe calea realizării, în această parte a Europei, a unei confederații dunărene așezată între Rusia țaristă și Turcia — pentru că „Europa Orientală se află acum într-un spirit de confuzie și forțele de care dispune sînt slăbite de indisciplină și revoltă” și că „o diplomatie cu experiență și înțeleaptă care cunoaște relațiile dintre diferitele state ale Europei și-și adaptează promisiunile sale și acțiunea sa la această stare de lucruri, o diplomatie care nu-și bate capul cu iluzii demagogice, care nu crede orbește în forța răscoalelor populare împotriva loviturii armatelor regulate . . . o diplomatie care nu neglijează sau nu se teme de forța trecutului, pentru a avea încredere în mod superstițios în forța unui viitor himeric, iată în situația actuală a Europei orientale, forța pe care noi trebuie s-o arătăm” ³³.

Aceeași idee este exprimată într-un ziar englez care afirmă următoarele : „Totuși, principalele state ale Europei occidentale revendică dreptul lor de a fi consultate înainte ca Brăila, Galații și toată navigația de pe Dunăre la sud de Porțile de Fier să treacă sub dominația absolută a unui potentat care este deja stăpîn al Podoliei, ca și asupra tuturor lagunelor prin care acest mare fluviu se varsă în mare” ³⁴. De notat că articolul din „Morning Chronicle”, despre care este vorba, a fost reproduc opt zile mai tîrziu într-un ziar vienez ³⁵.

Din păcate, Turcia, ca putere suzerană, n-a ales calea diplomatică ci pe aceea a forței militare, trimițînd trupe de ocupație în Țara Românească. Astfel, potrivit unei știri dintr-un ziar austriac, se arată că Soliman pașa, comisarul turc, a dat de la Giurgiu un ultimatum guvernului provizoriu al Țării Românești prin care se cerea ca în numai 24 de ore să fie restabilit pe tronul țării George Bibescu odată cu dizolvarea guvernului

³⁰ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 23 iulie 1848.

³¹ „Journal des débats”, 30, 31 iulie 1848.

³² „Wiener Zeitung”, 23, 26 iulie 1848.

³³ „Journal des débats”, 31 iulie 1848.

³⁴ „Morning Chronicle”, 18 iulie 1848.

³⁵ „Wiener Zeitung”, 26 iulie 1848.

provizoriu ³⁶. Ziarele franceze, care reproduc știrea, mai adaugă și faptul că poporul român, rămas credincios guvernului provizoriu, s-a adunat în fața locuinței secretarului pașei la București și a manifestat pentru „constituția română” ³⁷. Cu privire la atitudinea lui Soliman pașa față de revoluția din Țara Românească, în ziarul „Giornale del Regno delle Due Sicilie” se arată, în septembrie 1848, că acesta este „minunat prin demnitate, prin prudență și fermitatea sa; cinstea să ducă la disperare pe cei care au jurat să-l piardă, dar el are de partea sa întreaga țară și cu aceasta poate trece peste toate piedicile ... demn de recunoștința românilor, de admirația sultanului și stima întregii Europe” ³⁸.

După cum se știe, expirarea acestui ultimatum a atras intrarea trupelor turcești în Țara Românească pe la Giurgiu și îndreptarea lor spre București în timp ce Locotenența Domnească, aleasă în locul guvernului provizoriu, a trimis pe de o parte o delegație la Constantinopol cu un memoriu, pentru a supune aprobării sultanului programul de reforme elaborat de poporul român, iar pe de altă parte a convocat alegeri pentru Adunarea constituantă, în care urmau să fie aleși 250 de deputați, potrivit știrilor unor ziare franceze și din „Giornale del Regno delle Due Sicilie” ³⁹.

Acest moment critic din desfășurarea revoluției din Țara Românească a fost reținut cu ample reportaje de presa europeană.

Într-un ziar francez se arată în acest sens că delegația munteană trimisă cu memoriul la Constantinopol n-a fost primită în audiență de sultan și că ambasadorul Angliei la Constantinopol ar fi declarat că întrucât Principatele române nefiind în acel moment state recunoscute și aflându-se în afara dreptului european, i-ar fi greu Angliei să intervină în această problemă. În fine, că sprijinul Franței e problematic și că Turcia lipsită de un partener occidental va trebui să se înțeleagă cu Rusia țaristă în această chestiune ⁴⁰. Un alt ziar arăta că: revoluția din Țara Românească era un prilej pentru Europa să dea dreptate acelor care luptau pentru cele mai minunate destine ⁴¹.

Desigur că ocupația Țării Românești de către trupele turcești și a Moldovei de către cele țariste avea să lase urmări grave pentru economia Principatelor dunărene. Un ziar vienez comentind situația arăta că trupele turcești care intraseră în Țara Românească pe la Giurgiu, în număr de aproape 20 000 de soldați, sărăceau pe locuitori de provizii ⁴². Cît privește Moldova corespondenții ziarelor franceze și italiene afirmă: „Într-un cuvînt acest Principat, a cărei rodnicie și bogății agricole au făcut din el unul din grînarele cele mai abundente din Europa orientală este azi adus la cea mai mare sărăcie” ⁴³.

³⁶ „Abend Beilage zur Wiener Zeitung”, 16 august 1848.

³⁷ „Journal des débats”, 22 august 1848; „Le Constitutionnel”, 23 august 1848.

³⁸ „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, septembrie 1848.

³⁹ „Le National”, 14 septembrie 1848; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 16 septembrie 1848.

⁴⁰ „Journal des débats”, 19, 20 septembrie 1848.

⁴¹ „Le Constitutionnel”, 20 septembrie 1848.

⁴² „Wiener Zeitung”, 28 septembrie 1848.

⁴³ „Journal des débats”, septembrie 1848; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, septembrie 1848; „Le National”, 9 octombrie 1848.

Correspondenții de presă au reținut de asemenea atitudinea poporului român față de intrarea trupelor turcești în țară și apropierea lor de București. În acest sens în presa franceză se arată că la București s-a proclamat „la levée en masse”, că guvernul s-ar pregăti la o rezistență armată în regiuni de munte unde urma să se lupte „pînă la unul” pentru libertatea țării. Acestea sînt relatate în felul următor: „Poporul român văzîndu-se astfel părăsit și trădat din toate părțile s-a hotărît să ia o măsură extremă, care singură îl poate regrupa pentru a salva libertățile unei națiuni slabe. Mobilizarea în masă a fost proclamată și voluntarii aleargă din toate părțile. 16 000 de oameni s-au și constituit într-o armată și se află concentrați în orașele de la poalele munților ... Guvernul se gindește să-și mute sediul la munte și se va incendia întreaga cîmpie; în afara de aceasta s-a și format un corp patriotic alcătuit din voluntarii cei mai hotărîți. Toți soldații care alcătuiesc această legiune jură să lupte pînă la unul pentru libertățile țării, nici unul din ei nu trebuie să supraviețuiască unei înfringeri nici să cadă prizonier ...; la țară se lucrează în mod neobosit la confecționarea sulitelor ...”⁴⁴.

Așadar, în momentul în care trupele turcești se pregăteau să intre în București, poporul român era pregătit să reziste ocupației dușmane. În acest sens ziarul francez „Le National”, din 12 octombrie 1848, prezintă un adevărat panoramic al capitalei Țării Românești, ai cărei locuitori, hotărîți să reziste pînă la unul, ieșiseră la porțile orașului pentru a-și apăra cuceririle revoluționare. „La București clopotul sună necontenit de trei zile. Populația întreagă a ieșit în afara porților orașului să oprească intrarea dușmanului. În același timp corpuri de voluntari și mase de țărani cu securi și sulii aleargă din toate părțile țării pentru a apăra Constituția. Preoții cu crucea în mină îi preced și îi îndeamnă la o nouă cruciată în numele libertății. Nu se poate picta un tablou mai important care să prezinte acest moment din împrejurimile Bucureștilor. O populație întreagă este acolo de sentinelă la porțile orașului, decisă, entuziasmată și gata de luptă pînă la moarte pentru naționalitatea sa ... Pericolul este iminent, dar credința este mai puternică în inima unui popor, care se sprijină pe drepturile sale decît primejdia”. Ce a urmat se știe și ziarele europene ale vremii au dat știri ample cu privire la întîlnirea de la Cotroceni a lui Fuad Effendi, comandantul trupelor turcești de ocupație, cu Locotenenta Domnească și foștii membri ai guvernului provizoriu, arestarea acestora, luptele dintre pompierii de la cazarma din Dealul Spirii și turci, încheiate cu numeroși morți și răniți de ambele părți, care aveau să aducă triumful contrarevoluției în Țara Românească. Un ziar parizian guvernamental, care relata astfel de știri, reproduce pe larg o scrisoare din București, din 25 septembrie, în care se arată că Fuad Effendi i-a declarat rebeli pe revoluționarii români și i-a arestat, armata turcă a bombardat orașul București, populația orașului a luptat împotriva turcilor. „La bombardamentul tunurilor și la împușcăturile armatei turcești — se spune într-un reportaj — locuitorii n-au putut să opună decît curajul și disperarea lor. Măcelul a fost îngrozitor. Turcii au străbătut maha-

⁴⁴ „Journal des débats”, 12 octombrie 1848; vezi și A. Stan, C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, 1964, p. 99—146.

lalele oraşului dedându-se la tot felul de excese, dar curînd ajunşi aproape de cazarma (de cazarma pompierilor din Dealul Spirii, — *n.n.*) unde soldaţii români aşteptau în zadar ordine, ei au fost opriţi în goana lor de o grindină de gloanţe. Aici a început o luptă adevărată care a durat mai multe ore. Soldaţii români copleşiţi şi expuşi focului artileriei numeroase au opus o rezistenţă eroică, dar curînd cazarma lor s-a sfărîmat (sub numărul celor care o luaseră cu asalt) cu strigătul de : *Trăiască Constituţia !*"⁴⁵.

Ştirea care avea să fie reproducă şi într-un ziar napolitan guvernamental din aceeaşi lună, va fi completată cu noi amănunte şi anume că în bătălia singeroasă dintre români şi turci — caracterizată de ziarul „Allgemeine Zeitung” din Augsburg drept o „înspăimîntătoare contrarevoluţie”⁴⁶ — cazarma pompierilor ar fi fost bombardată de 26 de tunuri şi că 15 din ele au fost cucerite de români; de asemenea că cei 600 de prizonieri români ar fi fost ucişi cu cruzime de către turci. Nu sînt lipsite de interes ştirile despre acelaşi eveniment, existente într-un ziar parizian şi unul din Augsburg. În primul se arăta că la vestea masacrului din Bucureşti de la 13/25 septembrie ţăranii moldoveni ar fi cerut arme, pentru a veni în sprijinul „*fraţilor lor*” (subl. ns., — *C.Ş.*) care apărau cu eroism constituţia. În celălalt ziar se sublinia faptul că, după ce trupele turceşti au atacat prin surprindere cazarma pompierilor, s-au răspîndit prin mahalalele oraşului după jaf, iar spre seară au prădat mărfurile negustorilor dintr-una din marile pieţe⁴⁷.

Cît priveşte mult aşteptata rezistenţă a armatei de voluntari, aflată sub comanda lui Gh. Magheru la Rîureni, ziare franceze dau ştiri cît se poate de interesante; mai întîi, „că armata acestuia — de „*partizani*” (după aprecierile ziarului „Le Moniteur Universel” din Paris) — controla toate drumurile care legau Bucureştii de Rîmnicu Vilcea şi că împotriva acesteia se îndreptau concomitent trupe turceşti intrate în ţară pe la Calafat şi Giurgiu. Apoi era reproducă ştirea că armata lui Gh. Magheru se risipise, la hotărîrea comandantului ei care ţinuse seamă de promisiunea ce i se făcuse de consulul Angliei din Bucureşti, în calitate de mediator pe lîngă guvernul otoman, potrivit căreia revendicările revoluţionarilor din Principatele române urmau să fie acceptate⁴⁸.

Ultimele ştiri din presa europeană privind situaţia din Principatele române, la sfîrşitul anului 1848, se referă la regimul ocupaţiei turco-ruse, închiderea consulatului austriac din Iaşi, expulzarea supuşilor polonezi din Moldova, efectivul trupelor de ocupaţie şi cheltuielile acestora, negocierile dintre guvernul din Constantinopol şi ambasadorul Rusiei ţariste privind viitorul statut internaţional al Țării Româneşti şi Moldovei, pregătirile pentru alegerea unor noi domni în aceste ţări, situaţia internă generală, decăderea comerţului intern şi extern al Principatelor române. În legătură cu acest aspect reţinem dintr-un ziar francez o descriere suges-

⁴⁵ „Journal des débats”, 15 octombrie 1848; „Le Moniteur Universel”, 12 octombrie 1848; „Le Siècle”, 16 octombrie 1848.

⁴⁶ „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 10 octombrie 1848.

⁴⁷ „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, octombrie 1848; „Le National”, 12 octombrie 1848.

⁴⁸ „Le Moniteur Universel”, 22 octombrie 1848; „Journal des débats”, 5 noiembrie 1848; „Le Siècle”, 5 noiembrie 1848; „Le National”, 23 decembrie 1848.

tivă a stării interne din Principatele române la acea dată : „Mizeria începe să se resimtă, numerarul a dispărut odată cu încrederea, comerțul este nimic, o mare parte a recoltei a fost pierdută din lipsă de brațe de muncă, lucrătorii agricoli fiind în grevă față de proprietari nu vor să mai muncească”⁴⁹.

Situația politică și economică a Principatelor române de la sfârșitul anului 1848 avea să fie și obiectul unui interesant articol apărut în ziarul englez „Morning Herald” din 14 decembrie 1848, semnat „Un român”. În materialul nefolosit până în prezent de istoricii acestei probleme se face o trecere în revistă a evenimentelor revoluționare din vara și toamna lui 1848 din Țara Românească și Moldova și a poziției marilor puteri față de ele. La sfârșitul anului 1848 și în prima jumătate a anului 1849 în presa europeană sînt știri relativ la negocierile ruso-turce cu privire la situația Principatelor dunărene și la pătrunderea trupelor țariste în Țara Românească. Găsim informații despre : semnarea convenției de la Balta Liman (reprodusă integral), numirea lui Barbu Știrbei ca domn în Țara Românească, acordarea amnistiei la București acelor care participaseră la revoluție, cu excepția lui I. Eliade, Gh. Magheru și Chr. Tell etc.⁵⁰. Desigur, că s-au înregistrat și alte aspecte ale urmărilor revoluției ca, de exemplu, protestul poporului român împotriva convenției de la Balta Liman, semnat de C.A. Rosetti, I.V. Voinescu, Gr. Marghiloman, D. Brătianu și Gr. Mălinescu⁵¹.

Și revoluția din 1848 din Transilvania a avut un puternic ecou în presa europeană a vremii, știrile fiind însă totdeauna legate de desfășurarea revoluției din Ungaria. Coloanele ziarelor europene de atunci sînt pline de știri în legătură cu revoluția maghiară și cea a românilor din Transilvania ca, de exemplu, despre programul revoluționarilor maghiari, primele lor reforme revoluționare (desființarea iobăgiei, a clăcii și obligațiilor feudale), proclamarea guvernului independent al Ungariei, sancționarea de către împăratul Austriei a „Unirii” Transilvaniei cu Ungaria. În acest sens sînt de semnalat cîteva articole publicate de Fr. Engels în cotidianul democrat german „Neue Rheinische Zeitung”, care cuprind considerații privind aspecte ale revoluției burgheze din Ungaria, cum ar fi implicațiile ei europene și relațiile revoluționarilor unguri cu revoluționarii români și sași din Transilvania⁵². Ziarele se referă de asemenea la lupta românilor din Transilvania împotriva „Unirii” cu Ungaria⁵³. În acest sens într-un ziar parizian se sublinia „marea fierbere” ce domnea printre românii din Transilvania care se vedeau amenințați în îndeplinirea programului lor revoluționar⁵⁴.

⁴⁹ „Journal des débats”, 12 și 16 octombrie 1848 ; „Le Siècle”, 25 octombrie și 5 noiembrie 1848 ; „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 17 noiembrie 1848 ; „Le National”, 20 noiembrie 1848.

⁵⁰ „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 15 mai 1849, „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 23 mai 1849.

⁵¹ „La réforme”, 9 iunie 1849 ; „La Democratie”, 11 iunie 1849 ; vezi și Ghenadie Petrescu, D. A. Stourdza, D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la nașterea României*, vol. I, București, 1910, p. 357–360.

⁵² „Neue Rheinische Zeitung”, 13 ianuarie, 27 martie, 18 mai 1849 ; Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 6, Editura politică, București, 1959 : *Lupta din Ungaria*, p. 181–193, *Războiul din Italia și Ungaria*, p. 423–426, *Ungaria*, p. 565–574.

⁵³ „Le Moniteur Universel”, 9, 23 mai 1848.

⁵⁴ „Le National”, 8 iulie 1848.

În vara anului 1848 în presa europeană se dau amănunte despre lupta dintre revoluționarii maghiari pe de o parte, croați, iliri, sîrbi și bosniaci pe de alta, cum se relatează într-un ziar napolitan „croaii și illirii refuză să asculte de supremația maghiară și au atras de partea lor pe sîrbi și bosniaci. Cît privește pe românii din Transilvania — se spune în continuare — aceștia folosindu-se de simpatia de care se bucură din partea locuitorilor din Principatele dunărene se apără împotriva Ungariei și Casei de Austria”⁵⁵.

Relativ la izbucnirea și desfășurarea revoluției române de la 1848 în Transilvania în ziarele europene mai sînt comentate primele acțiuni ale țărănimii împotriva nobilimii, în luna iunie, și anume acelea de pe moșia Mihalț a contelui Ezterházy încheiate cu masacrarea țăranilor, apariția primelor formații militare ale revoluției române din Transilvania evaluate în iulie 1848 la cîteva mii de oameni. Ziare franceze și germane arată că în iulie 1848 domnea o mare fierbere printre românii din Transilvania, ceea ce a obligat pe guvernatorul acestei provincii să rețină trupe pentru menținerea ordinii, deși, inițial, aceste trupe trebuiau să fie trimise în Banat unde revoluția cu caracter antiaustriac luase o mare amploare⁵⁶.

Presa europeană din toamna anului 1848 cuprinde noi știri despre desfășurarea revoluției maghiare și a celei române din Transilvania. Astfel, în ziare franceze și germane sînt prezentate discuțiile din Parlamentul revoluționar maghiar din Pesta, privind atitudinea față de celelalte naționalități din Transilvania, sînt exprimate opinii privind căile de pacificare națională în Ungaria și Transilvania, este arătată alăturarea sașilor la cauza românilor ardeleni, sînt descrise luptele dintre români și maghiari, se subliniază colaborarea trupelor austriece, conduse de generalul Puchner, cu românii și secuii, se relatează despre luptele de lîngă Sighișoara din noiembrie 1848, despre naționalitățile din Ungaria și Transilvania. Relativ la acest din urmă aspect se spune : „Lupta în Transilvania a atins apogeul ... Războiul... amintește de luptele din evul mediu, jaful este la ordinea zilei”⁵⁷. De asemenea sînt publicate știri privind situația grea a țării pustiită de un adevărat război civil (numit cînd „guerra civile”, cînd „guerra di razza”, cînd „guerre civil”) „țara este devastată și pustiită, peste tot nu vezi decît incendii, ... și tot felul de excese caracteristice unui război civil”⁵⁸.

Către sfîrșitul anului 1848 se întîlnesc în presa europeană știri privind : pregătirile armatei austriece de a intra în Ungaria ca să înăbușe revoluția, direcțiile de pătrundere ale acesteia în Ungaria, operațiile militare duse de generalul Bem în Transilvania, efectivele militare ale acestuia, efectele colaborării trupelor românilor și ale sașilor împotriva armatei lui Bem.

Relativ la această ultimă problemă într-un ziar german se arată că românii și sașii care luptau alături ocupau „poziții excelente, în parte din

⁵⁵ „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, iulie 1848.

⁵⁶ „Le Moniteur Universel”, 19 iunie, 19 iulie 1848; „Zeitungshalle”, 19 iulie 1848.

⁵⁷ „Neue Rheinische Zeitung”, 18 mai 1849.

⁵⁸ „Le Moniteur Universel”, 30 septembrie, 6, 16 octombrie, 3, 10 noiembrie, 14 decembrie 1848.

⁵⁹ „Le Moniteur Universel”, 14, 22, 23 ianuarie, 11, 13, 19, 22, 26, 27, 28 februarie, 26 martie, 1, 8, 23 aprilie 1849; „Allgemeine Zeitung” din Augsburg, 7, 26 aprilie, 17 august 1849; „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, octombrie—noiembrie 1848.

pricina terenului muntos, în parte pentru că aveau în stăpînire majoritatea oraşelor şi cetăţilor”⁵⁹.

Astfel de ştiri vor continua să umple coloanele ziarelor europene şi în anul următor, 1849, spre toamnă, cînd se va încheia revoluţia maghiară prin capitularea de la Şiria (13 august). Se găsesc amănunte relativ la : operaţiile militare ale armatei revoluţionare maghiare în Transilvania, pătrunderea trupelor lui Bem în Bucovina şi Moldova, intervenţia trupelor ţariste venind din Țara Românească şi Moldova împotriva revoluţionarilor, refugiarea în Țara Românească a unor revoluţionari români şi maghiari din Transilvania, lipsa de alimente în zona de operaţii după ororile războiului civil; tot astfel, relativ la înfrîngerea definitivă a lui Bem lângă Sighişoara, luptă în care şi-a găsit moartea şi poetul revoluţionar Petöfi⁶⁰. Din multitudinea acestor ştiri reţinem una mai puţin cunoscută şi anume scrisoarea generalului Bem trimisă în mai 1849 lui Fuad paşa, comandantul trupelor turceşti de ocupaţie din Țara Românească, prin care reclama însuşirea ilegală de către armata generalului austriac Puchner, retrasă în urma luptelor în această ţară, a unui număr de 8 case cu bani, aparţinînd locuitorilor oraşului Sibiu (banii erau din Casa de economii, din Casa de impozite, de la Muntele de pietate etc.). Scrisoarea generalului Bem era însoţită de o jalbă de protest a sibienilor împotriva intervenţiei ţariste în Transilvania⁶¹.

De revoluţia românilor din Transilvania sînt legate şi ştirile din presa europeană, din 1849, în care sînt comentate din nou disensiunile dintre revoluţionarii maghiari pe de o parte şi revoluţionarii altor naţionalităţi din Imperiul austriac ca de ex. slavi, germani, români, pe de altă parte, precum şi eforturile depuse pentru crearea unui front comun al acestor naţionalităţi împotriva armatelor coalizate austro-ţariste. Astfel, este de reţinut din ziarul „Giornale del Regno delle Due Sicilie” apelul opiniei publice italiene pentru reconciliere în Ungaria între naţionalităţi⁶². O lună mai tîrziu în acelaşi ziar napolitan se afirma că, „dacă Kossuth şi colaboratorii lui îşi vor da seama de falimentul politicii duse pînă acum şi vor acţiona prin a acorda drepturi egale şi celorlalte naţionalităţi, numai aşa revoluţia va putea fi salvată”⁶³.

Presa europeană avea să înregistreze în acelaşi timp şi primele încercări de conciliere dintre românii din Transilvania şi revoluţionarii maghiari — schiţate încă de la 25 decembrie 1848, la Cluj, de generalul Bem prin cuvintele : „Împăcaţi-vă, puneţi capăt certei naţionale şi în faţa voastră se va deschide un viitor fericit”. În legătură cu aceasta nu este lipsită de interes ştirea apărută într-un ziar parizian potrivit căreia, generalul Bem, care la 11 martie 1849, după ce a intrat în Sibiu, a oferit un banchet

⁵⁹ „Neue Rheinische Zeitung”, 13 ianuarie 1849; vezi Karl Marx, Friedrich Engels, *op. cit.*, p. 191, 565—574.

⁶⁰ „Le Moniteur Universel”, 5, 14, 21, 22 ianuarie, 10, 11, 13, 19, 22, 26, 27, 28 februarie, 16, 26, 29 martie, 1, 2, 5, 8, 10, 11, 13, 16, 19, 23 aprilie, 5—8, 22, 23, 31 mai, 4, 6, 9, 16, 19 iunie, 8, 13, 24, 26 iulie, 2, 10, 13, 14, 16, 17, 18, 23 august 1849.

⁶¹ „Le Moniteur Universel”, 10 mai 1849.

⁶² „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, 16 iunie 1849.

⁶³ „Ibidem”, iulie 1849.

colaboratorilor săi apropiați, ar fi toastat pentru „frăția dintre români și maghiari și pentru ruina Austriei...”⁶⁴.

Problema aceasta era privită cu atîtă interes în Occident, încît nu e de mirare, că într-un ziar francez a apărut articolul : *La situation en Transylvanie et la revolte des Roumains*”. Ici și colo sînt inserate în ziarele pariziene știri cu privire la unii conducători ai revoluției românilor din Transilvania și la legăturile lor cu aceia din Principatele române și Ungaria, de exemplu, acțiunea de mediere a lui N. Bălcescu în tabăra lui Kossuth cînd încercase să aplice „un proiect de pacificare cu Ungaria”; Axente Sever și Avram Iancu, precum și relațiile lor cu guvernul austriac⁶⁵ etc.

Desigur, că știrile din presa europeană a vremii despre revoluția din 1848 a poporului român sînt mult mai numeroase, dacă ne gîndim că ele trebuie să existe și în alte ziare încă necunoscute din Spania, Italia, Suedia, Anglia, Belgia și Olanda. Ceea ce trebuie reținut nu este atît faptul că ele sînt extrem de numeroase și interesante ca conținut, completînd uneori în mod armonios informația documentară de arhivă, ci faptul că în acele luni furtunoase atenția opiniei publice de pe continent s-a oprit asupra poporului nostru, care lupta pentru dreptate socială și libertate, și că lupta poporului nostru s-a înscris în mișcarea generală europeană intrată în istorie prin rezultatele sale menite să împingă societatea omenească pe drumul civilizației și progresului.

L'ÉCHO DE LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848 DANS LA PRESSE EUROPÉENNE DE L'ÉPOQUE

RÉSUMÉ

La révolution roumaine de 1848 qui a soulevé tout le peuple roumain habitant les régions situées des deux côtés des Carpates à la lutte pour la reconquête de ses droits légitimes à la liberté sociale, économique, politique et culturelle, à l'indépendance et à l'unité nationale a eu un puissant écho dans la presse de l'étranger. Celle-ci a suivi avec un très vif intérêt les événements historiques qui se sont déroulés pendant plus d'une année dans les pays roumains, manifestant en général des sentiments de sympathie envers cette lutte révolutionnaire; aussi la manière dont ces événements ont été présentés dans ses colonnes prouve-t-elle que l'opinion publique du continent était dans sa majorité du côté du peuple roumain qui essayait de liquider le système féodal et de le remplacer par celui capitaliste.

A cet égard, en parcourant la presse des années 1848 — 1849 — notamment les journaux français (*Le Journal des débats*, *Le Siècle*, *Le National*, *Le Moniteur universel*, *Le Constitutionnel*), allemands (*Wiener Zeitung*, *Allgemeine Zeitung* d'Augsburg, *Neue Rheinische Zeitung*, *Zeitungshalle*, *Schwä-*

⁶⁴ „Le Moniteur Universel”, 19 aprilie 1849.

⁶⁵ „La Démocratie”, 2, 31 martie 1849; „Le Temps”, 10 octombrie 1849; „Le Crédit”, 30 noiembrie 1849; D. Berindei, *Bălcescu*, București, 1969, p. 164—178; „Le Moniteur Universel”, 29 iulie 1849.

bische Mercur, Abend Beilage zur Wiener Zeitung), italiens (*Giornale del Regno delle Due Sicilie*), hongrois (*Ellenőr*), anglais (*Morning Chronicle*) — l'on constate tout d'abord une reconnaissance presque unanime des correspondants de presse quant à l'unité du programme révolutionnaire du peuple roumain et au caractère légitime de sa lutte révolutionnaire.

Il en résulte également que les journaux respectifs reproduisaient de nombreuses informations précises touchant le déroulement des événements. Ils ont inséré tour à tour des nouvelles ayant trait au déclenchement de la révolution en Moldavie, en Transylvanie et en Valachie, au contenu du programme révolutionnaire, aux réformes accomplies à l'application du programme révolutionnaire. On y retrouve également des informations intéressantes concernant les implications de la révolution de 1848 sur le plan européen. Il convient de mentionner à cet égard les commentaires des correspondants de presse au sujet de la position de la Russie tsariste et de la Turquie en tant que puissances protectrice et respectivement souzeraine envers cette révolution. En même temps on relève l'attitude manifestée par certaines grandes puissances européennes, telles que l'Angleterre, la France, l'Autriche et l'Allemagne, aux parlements desquelles fut discutée la situation des pays roumains après la victoire de la révolution et pendant l'intervalle où la Russie tsariste et la Turquie se préparaient à les occuper et à étouffer la révolution.

On commente finalement les informations touchant l'intervention des armées étrangères dans les pays roumains, qui a étouffé pour un certain laps de temps, la lutte du peuple roumain pour l'émancipation nationale et sociale. La presse européenne de l'époque contient également une série d'articles où sont présentées des suggestions quant à la réglementation par voie diplomatique de la crise politique engendrée dans cette partie du continent par le déclenchement de la révolution roumaine de 1848.

Les informations insérées dans la presse étrangère confirment les affirmations documentaires sur les événements révolutionnaires, démontrant en même temps que l'attention de l'opinion publique du continent s'est concentrée également sur les pays roumains, renforçant la conviction sur la nécessité de l'émancipation des Roumains par la reconquête de leur indépendance et l'accomplissement de l'unité nationale, buts qui seront atteints dans les décennies suivantes.

REVOLUȚIA PAȘOPTISTĂ REFLECTATĂ ÎN CONȘTIINȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI MODERNE (1859 – 1877)

DE

APOSTOL STAN

Revoluția română de la 1848 a fost înfățișată în scrierile cu caracter istoriografic sub o multitudine de aspecte. Au fost reliefate condițiile social-economice și politico-ideologice care au generat fenomenul revoluționar, modalitățile lui de manifestare, implicațiile lui politice interne și externe, precum și consecințele lui pe planul general al dezvoltării societății și națiunii române¹. Nu s-a tratat, în schimb, în întreaga literatură istorică de care dispunem pînă acum, felul cum revoluția pașoptistă s-a reflectat în conștiința politică din epoca organizării și consolidării statului național român. Maniera în care experiența revoluției este evocată în scopul desprinderii unor învățăminte pentru activitatea politică în răstimpul dintre Unirea Principatelor și ajunul războiului de independență este un aspect al vieții politice românești dintre cele mai interesante.

Confruntarea între grupările politice cauzată de necesitatea definirii și impunerii unei căi de dezvoltare social-politice a României moderne evidențiază, pe de o parte, o tendință liberală de fructificare a experienței revoluției de la 1848 în cadrul procesului de devenire istorică a națiunii române, iar pe de altă parte — în scopul perpetuării dominației politice a moșierimii — o încercare conservatoare de făurire a unor instituții politice pe o bază socială mai îngustă, contrară spiritului pașoptist. Ciocnirea de idei dintre cele două curențe în jurul importanței, rolului și valorii experienței revoluției în procesul de organizare instituțională și politică a statului național și-a pus puternic amprenta asupra întregii epoci dintre 1859 și 1877. Disputele acestea cu caracter ideologic reliefează laturi inedite ale revoluției și dezvăluie prezența ei vie în conștiința politică a României moderne. Este tocmai ceea ce constituie obiectul preocupărilor în lucrarea de față.

Generația de oameni politici care și-au desfășurat activitatea în această epocă este constituită dintr-o serie de personalități, multe dintre ele formate în anii regimului regulamentar, ai revoluției pașoptiste și ai luptei pentru făurirea statului național. Participînd de pe poziții uneori

¹ Vezi în acest sens lucrarea lui Paul Simionescu, *Historiographie de la révolution de 1848 dans les pays roumains*, în „Revue roumaine d'histoire”, t. VII (1968), nr. 3, p. 413–433.

total diferite la evenimente istorice atât de contradictorii ca sens, acești fruntași s-au găsit după Unire în tabere opuse. Deosebiri de concepție mai ales sub aspect social-economic, precum și năzuințele opuse în privința formelor politice instituționale cu care trebuia înzestrată România modernă i-a aruncat pe fruntașii vieții politice românești din răstimpul menționat în două mari tabere divergente: liberală și conservatoare.

Este de remarcat că după fundarea statului național liberalismul și conservatorismul român sînt grefate nu pe structuri politice feudale, ci pe instituții noi, capitaliste. Conturul acestora din urmă era fixat de legile fundamentale ale statului român modern: Convenția din 1858, Statutul lui Cuza din 1864 și Constituția din 1866, care sub raportul principiilor politice și al instituțiilor promovate reprezentau concretizarea — pe calea reformelor, în anumite limite desigur — a unor idei proclamate de revoluția pașoptistă. Înfăptuite în condițiile existenței unei puternice moșierimi conservatoare și ale unei burghezii mai slabă numeric, dar deosebit de activă pe planul luptei pentru instaurarea unui regim politic liberal, ultimele două legi organice erau un compromis între spiritul liberal al epocii și cel conservator. Compromisul acesta avantaja sau defavoriza unul din cele două curente, în funcție de ponderea politică deținută în momentele cheie, de elaborare a așezămintelor constituționale. Lupta pentru integrarea fenomenului de la 1848 în cadrul celor mai bune tradiții naționale și pentru transformarea lui într-o importantă sursă de inspirație politică sau, dimpotrivă, pentru respingerea lui din conștiința politică românească — considerat un corp străin implantat în organismul țării — se înscrie astfel în contextul ciocnirilor esențiale dintre liberali și conservatori pentru promovarea unei căi proprii de dezvoltare a societății românești.

Evocarea evenimentelor de la 1848 prin scrieri și discursuri politice a început îndată după Unire, cînd este deschisă lupta pentru guvernarea și administrarea țării. În temeiul rolului lor în timpul revoluției, foștii fruntași ai acesteia socoteau că sînt îndreptățiți să prezideze introducerea noilor instituții liberale. Dezvoltînd ideea exprimată de M. Kogălniceanu la alegerea lui Cuza, anume „la legi noi, oameni noi”, C.D. Aricescu făcea și el o astfel de pledoarie în favoarea fruntașilor pașoptiști, în aprilie 1859. „Capii regenerației române — susținea el — afară de vreo cîteva execepții, sînt românii cei mai sinceri și consecuenți principiilor proclamate de 48 și de cei mai devotați amici ai naționalității noastre”². El invoca drept argument în favoarea opiniei de mai sus faptul că acești oameni politici au activat stăruitor în exil, spre „a scoate la lumină drepturile poporului român”, sacrificînd familie, avere, poziție socială și chiar viața pentru triumful „causei sacre”³. Foștii fruntași pașoptiști, care s-au bucurat de încrederea națiunii, au fost și rămîn — după cum arată C.D. Aricescu — „organul cel mai fidel și energic al opiniei publice pe care o luminează”⁴. Necesitatea prezenței imediate a acestora la conducerea țării era demonstrată și prin invocarea spiritului liberal al legii de organizare a statului național, care în linia esențială constituise crezul luptei politice desfășurate de ei în timpul

² „Românul”, an. III (1859), p. 195, col. 3.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

evenimentelor de la 1848. E sugestivă, în acest sens, asertiunea conform căreia tendința moșierimii conservatoare de a îndepărta de la putere „persoanele de la 1848” era în fond o încercare de a eluda „ideile din Convenție”⁵.

Avîntindu-se în lupta pentru guvernarea țării, foștii pașoptiști considerau — încă din primele momente de după Unire — drept o trebuință stringentă elaborarea unei constituții, a unei legi fundamentale, deci, care să fie rodul voinței națiunii române. Ca oameni cu experiență în această direcție, dobîndită în timpul evenimentelor de la 1848, liberalii acreditau ideea că numai ei sînt capabili de o asemenea operă. În martie 1859, Cezar Bolliac afirma că dreptul de a elabora o constituție „l-au dobîndit oamenii de la 1848 prin stăruințele lor”⁶. În plus, el adăuga că „știința a face astă Constituție este numai în partidul nostru”⁷, oamenii acestei grupări posedînd pe deasupra și capacitatea de a aplica noua lege fundamentală a țării.

În referirile lor la revoluție în primele momente de după Unire, foștii fruntași pașoptiști vedeau un interes special pentru combaterea calomniilor și exagerărilor privitoare la activitatea și țelurile urmărite de ei în 1848 și ulterior, puse în circulație de elementele conservatoare. Tot în martie 1859, comentînd și criticînd lucrarea lui Barbu Catargiu — care, în realitate, reprezenta programul politic al orientării conservatoare — despre natura proprietății în Principatele române⁸, Cezar Bolliac ținea să afirme că proprietarul cîstit nuse va lăsa înșelat de denaturările fruntașului conservator. El remarcă iarăși că foștii revoluționari de la 1848 — care pentru credințele lor politice au îndurat anii grei ai exilului și au fost calomniați și condamnați de aceiași oameni care în acel moment îi ponegreau — au fost totdeauna cei mai sinceri apărători ai „drepturilor patriei, ai persoanei și ai proprietății personale” și adversari redutabili ai elementelor privilegiate⁹.

Acțiunea de minimalizare sau chiar de denigrare a revoluției pașoptiste și a programului ei socio-politic este inițiată de conservatori îndată după Unire. Atacurile fruntașilor acestui curent politic tindeau să compromită liberalismul, împreună cu susținătorii lui, îndeosebi în rîndul categoriilor sociale, restrînse numeric, care beneficiau pe temeiul Convenției de la Paris de drepturi electorale. În intenția conservatorilor, denaturarea programului revoluționar de la 1848 constituia un mijloc de îndepărtare a liberalilor de lupta pentru putere. Este semnificativă — sub acest unghi de vedere — asertiunea lui Cezar Bolliac conform căreia conservatorii se străduiau „să negrească în opinia proprietarilor de toată clasa pe oamenii din 48”¹⁰. Aceștia erau recomandați pe nedrept ca indivizi ce nesoco-

⁵ Ibidem, p. 115, col. 4.

⁶ Ibidem, col. 3.

⁷ Ibidem.

⁸ Vezi în acest sens Barbu Catargiu, *Proprietatea în Principatele Moldo-Române*, în D. C. Sturdza-Scheianu, *Acte și legiuri privitoare la chestia fărânească*, seria I, vol. IV, București, 1908.

⁹ „Românul”, an. III (1859), p. 115, col. 3.

¹⁰ Ibidem.

teau tradițiile și trecutul poporului român și, în primul rînd, ca oameni ce se „luptă de nouă ani să stingă și proprietatea și proprietarii din Țara Românească”¹¹.

Liberalii înfățișau revoluția pașoptistă ca un fenomen socio-economic și politic generat de profunde necesități de dezvoltare. Ei arătau în acest sens că revoluția a izbucnit din trebuința de a răsturna „instituțiunile barbare”¹² și de a da statului „o nouă viață” prin organizarea lui pe temeiul principiilor moderne¹³. Obiectivele revoluției nu sînt rodul fanteziei conducătorilor ei sau al contaminării acestora cu ideile înnoitoare implantate mai ales în structurile unor societăți occidentale. Ele se bazau, dimpotrivă, „pe dreptul omului și al ginților” care reclama măsuri radicale de schimbare a instituțiilor socio-politice¹⁴.

Trebuința unei mișcări de regenerare socială și națională era resimțită de aproape toate clasele sociale, printre care țărănimea clăcașă, comercianții, „industriașii” și — în general — de toți românii „cari n-aveau nici un rang” și erau deposezați „de toate drepturile politice”¹⁵. Privilegiile feudale, printre care și regimul de suditență — arăta I.C. Brătianu — constituiau unul din cele mai importante obstacole în calea dezvoltării burgheziei române. Prin protecția acordată de consulate, străinii „găseau în țara noastră un comerț și o industrie asigurate ca monopol în mîinile lor”¹⁶.

În viziunea acelorași elemente liberale, revoluția era un instrument indispensabil pentru acea epocă de rezolvare a unor profunde contradicții sociale. Opresiunea social-politică exercitată de un grup restrîns de privilegiați era înfățișată ca unul din motivele care au provocat lupta revoluționară. La o adunare publică organizată de „Societatea amicilor Constituțiunii”, I. Geanoglu — de pildă — susținea că înainte de revoluție țara se afla la dispoziția unui număr restrîns de privilegiați care „numai ei singuri aveau drepturi”, în timp ce majoritatea covârșitoare a populației „cădea sub greutatea datoriilor”¹⁷. Tot astfel, pe plan politic, puterea era deținută de același grup restrîns de mari boieri reacționari. Ei transformaseră statul într-un instrument de dominație asupra tuturor acelor „ce cutezau a protesta contra abuzurilor”¹⁸.

Plasîndu-se pe o poziție moderată și tinzînd să realizeze o conciliere între spiritul liberal și cel conservator, gruparea politică din jurul ziarului „Pressa” condus de V. Boerescu considera că revoluția a fost îndreptată nu împotriva edificiului socio-politic feudal, ci contra unui „guvern nedecis și nepăsător sub care se paralizase totul”¹⁹. Scopurile profunde ale revoluției sînt limitate într-o asemenea interpretare doar la o simplă acțiune de răsturnare a unui guvern.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, an II (1867), p. 1048, col. 3.

¹³ Ibidem, p. 481, col. 1—2.

¹⁴ „Telegraful”, an. I, (1871), nr. 58, p. 1, col. 1.

¹⁵ „Românul”, an. XI (1867), p. 481, col. 1—2.

¹⁶ „Monitorul oficial”, nr. 95 (1868), p. 596, col. 4.

¹⁷ „Românul”, an X (1866), p. 694, col. 5.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ „Pressa”, an. II (1869), nr. 92, p. 366, col. 1.

Imaginea unei revoluții române generate de cauze interne este întregită și amplificată de unele spirite liberale prin interpretarea ei în strînsă conexiune cu marele curent înnoitor care începînd din primăvara anului 1848 a pus stăpînire pe cea mai mare parte a Europei. Sub acest unghi de vedere, C. Baronzi aprecia că în 1848 „toată Europa era în picioare” din trebuința națiunilor „de a respira un aer de libertate și a-și îmbunătăți starea politică și materială”²⁰. Integrînd evenimentele de la 1848 din țările române în cadrul mișcării generale de eliberare socială și națională, C.A. Rosetti era îndreptățit să regrete că n-a existat o sincronizare a acțiunilor românești cu celea din Europa occidentală. Revoluția română — spunea el — „avu nenorocirea a se face cu trei luni mai tîrziu. În ziua în care izbucni la București, ea se ucidea la Paris”²¹.

Caracterul legitim al revoluției este dedus de liberalii radicali din raportarea ei la evenimente și frămîntări socio-politice anterioare, survenite în prima jumătate a secolului trecut, dar mai ales sub regimul regulamentar. Revoluția apare în concepția acestora drept o consecință a unui proces de gestație în sinul societății românești al celor mai înaintate idei ale epocii. În legătură cu aceasta, se susținea că ideile lui 1848 „sînt cu mult mai anterioare acelei revoluții”²². O constatare elocventă în acest sens era făcută și de I. C. Brătianu care afirma că revoluția a fost pregătită de „aceea eterie al cărui drapel îl ridicase încă de la 1836 Cîmpineanu”²³.

O activitate anterioară revoluției în vederea răsturnării orînduirii feudale și emancipării naționale era remarcată și în Moldova. Într-o intervenție parlamentară, G. Missail evidenția atitudinea plină de patriotism a lui Alecu Sturdza Miclăușeanu și Mihalache Pașcanu, care în Adunarea obștească a Moldovei au protestat împotriva ingerințelor străine în treburile interne și au îndemnat pe compatrioții la lupta pentru apărarea existenței naționale²⁴. Tot în acest sens era evocată și contribuția deosebită a lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea spiritului și a conștiinței naționale. Același G. Missail ținea să sublinieze în Cameră că M. Kogălniceanu, eminent publicist sub regimul regulamentar, a fost printre cei dintîi români care „au ridicat stindardul libertății, al protestării și liberei discuțiuni în contra pericolelor noastre naționale”²⁵.

Era relevantă, de asemenea, importanța colaborării dintre românii din toate cele trei provincii și rolul presei periodice îndeosebi în pregătirea ideologică a revoluției. „Gazeta de Transilvania” de sub redacția lui G. Barițiu era socotită organul publicistic și propagandistic „la care românii de dincoace de Carpați aveau refugiu de a se răcori, de a răsufla, de a scrie ceea ce aveau pe inimă”²⁶.

În lumina acestor considerente, I.C. Brătianu se credea îndreptățit să scrie că revoluția a fost rezultatul unei activități premergătoare la care a participat în diferite moduri „națiunea întreagă”²⁷. Ea a decurs din

²⁰ „Zioa”, an. I (1859), nr. 2, p. 6, col. 2.

²¹ „Românul”, an. X (1866), p. 510, col. 2—3.

²² Ibidem, an. XI (1867), p. 1023, col. 5.

²³ I. C. Brătianu, *Reflesiuni asupra situațiunii*, București, 1865, p. 26.

²⁴ „Monitorul oficial”, nr. 163 (1876), p. 4067, col. 1.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ I. C. Brătianu, *Reflesiuni asupra situațiunii*, p. 26.

„natura lucrurilor”, din „instinctul de conservare a națiunii” și a fost din toate punctele de vedere „legitimă”²⁸.

Legitimitatea revoluției era dedusă mai ales de gruparea liberalilor radicali și prin relevarea unor similitudini între evenimentele de la 1848 și acelea de la 1821. I.C. Brătianu combătea, de pildă, acele aserțiuni ale moșierimii conservatoare prin care interpretau evenimentele de la 1821 — întocmai ca pe acelea de la 1848 — ca momente de anarhie. El aprecia că Tudor — al cărui exemplu a fost urmat de revoluție — animat de „cauza română” a chemat la colaborare toate elementele națiunii, inclusiv boierimea care-i accepta programul. Dacă „casele avute” n-au conlucrat în totalitate cu Tudor, vina le aparține în mod exclusiv²⁹. Revoluția de la 1821 a inaugurat însă și o nouă tradiție militară — accentuată de evenimentele pașoptiste — în lupta de emancipare națională. N. Ionescu, unul dintre fruntașii liberalismului din Moldova, arăta în acest sens în Cameră că „încă din 1821” românii au demonstrat că dispun nu numai de resurse diplomatice, ci „au și curajul militar și aptitudini resbelnice”³⁰ în lupta de afirmare a națiunii noastre ca entitate distinctă.

O interpretare a celor două momente istorice într-o strânsă conexiune, în scopul de a schița trăsături similare, dar și note distincte, era dată de C.A. Rosetti³¹. Revoluția pașoptistă — după cum afirma acesta — „n-a fost decît urmarea, cu dezvoltarea timpului, a revoluțiunii lui domnu Tudor”³², care a trezit poporul „din somnul cel adînc al slaviei”³³.

În concepția aceluiași fruntaș liberal, cele două fenomene nu erau însă confundate și interpretate fără discernămint. Spre deosebire de revoluția de la 1821 care-și propusese lupta împotriva inegalității sociale și a domniilor fanariote — susținea același reprezentant al liberalilor radicali —, programul de la 1848 „cuprindea și partea morală și cea materială”³⁴, ceea ce însemna că în cazul acesta nu era vorba numai de enunțarea unor principii, ci și de indicarea căilor de concretizare a lor. E de observat că în ce privește laturile comune ale celor două mari evenimente, liberalii radicali insistau mai ales în reliefarea aspectului luptei de eliberare națională și de integrare a națiunii române în drepturile sale suverane. Ei nu uitau însă să accentueze conjunctura politică particulară în care s-a desfășurat fiecare din cele două revoluții și — în funcție de aceasta — obiectivele speciale ale celor două momente istorice³⁵.

Spiritele moderat-liberale însă — în ciuda faptului că recunoșteau legitimitatea revoluției și rolul factorilor interni în dezlănțuirea ei — o interpretau detașat de contextul frământărilor asemănătoare care au precedat-o. Petru Grădișteanu, de pildă, afirma că revoluția de la 1848 „a fost

²⁸ Este de remarcat că punctul acesta de vedere privind originile revoluției concordă integral cu acela exprimat de N. Bălcescu (vezi N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ed. critică de G. Zane, Edit. Academiei, București, 1964, p. 277).

²⁹ *Dezbaterile Adunării electivă a României*, Iași, 1863, p. 236.

³⁰ „Monitorul oficial”, nr. 36 (1875), p. 820, col. 3.

³¹ „Românul”, an. X (1866), p. 510, col. 2—3.

³² Ibidem, an. XI (1867), p. 1023, col. 5.

³³ Ibidem, an. X (1866), p. 510, col. 1.

³⁴ Ibidem, col. 2—3.

³⁵ Ibidem, an. III (1859), nr. 69, p. 273, col. 2; an. XIX (1875), p. 356, col. 1.

cel întâi suspin, cel întâi simțămînt, cel întâi germene al libertății noastre”³⁶. Ziarul „Pressa” încerca și el o interpretare statică a evenimentelor de la 1848. El tindea să acrediteze ideea unei revoluții izbucnită în condiții insuficient maturizate, deși recunoștea că punctele ei programatice constituiau țeluri ale întregului nostru popor”³⁷. Este sugestivă în acest sens aserțiunea conform căreia „mișcarea de la 48 a fost o exploziune a ilusilor, o faptă giuvenilă în care a licărit un moment aurora regenerării”³⁸. Se făcea și în acest caz abstracție de frământările socio-politice din deceniile premergătoare revoluției, care au reprezentat neîndoielnic etape importante în activitatea de cristalizare și de precizare a obiectivelor mișcării sociale și naționale.

Detășarea revoluției de contextul frământărilor din prima jumătate a secolului trecut facilita proiectarea asupra ei — în optică conservatoare — a unei viziuni dintre cele mai stranii. Anul 1848 este reprezentat ca un fenomen singular, rupt de realitățile românești și deci o deviație de la cursul istoriei noastre naționale. Este caracteristică sub acest unghi de vedere poziția unui ziar conservator de sub redacția lui G.R. Bossueceanu, care susținea că — neavînd nici o tangență cu solul autohton — principiile programatice ale revoluției erau „poetice și ridicole”³⁹.

Conservatori moderați ca Dimitrie Ghica afirmau deschis inutilitatea revoluției. Deși declara că nu condamnă principiile acesteia și „tot ce a fost de generos și de înalt în acea mișcare”, blama totuși ușurința cu care s-au aplicat acele principii⁴⁰. Deformînd rolul diferitelor păături sociale în declanșarea și susținerea revoluției, cu scopul nemărturisit dar evident de a elogia pe acei boieri „cari sacrificară cu abnegație starea și privilegiile lor” — în ciuda declarației de aprobare a scopurilor revoluției —, Dim. Ghica aprecia că mijloacele adoptate în acele împrejurări „erau ridicole”, iar mișcarea — calificată drept o aventură — nu era oportună, deoarece fruntașii ei au expus la grave pericole însăși existența națiunii⁴¹. Tot el afirma — cu aceeași intenție de a sublinia inutilitatea revoluției — că principiile liberale proclamate de aceasta s-ar fi putut concretiza „ceva mai tîrziu e drept, pe cale legală, pe calea adevărat națională”, justificîndu-se o astfel de poziție prin argumentul neîntemeiat că principiile liberale „făceau deja parte din educațiunea noii generațiuni și că multe fusese deja puse în aplicațiune”⁴².

Aprecierea caracterului revoluției oferă oamenilor politici ocazia de a exprima opinii dintre cele mai interesante. Cu acest prilej, însă, erau frecvent evocate punctele ei programatice, subliniindu-se țelurile fundamentale și explicîndu-se sensul unor revendicări apărute în cursul evenimentelor desfășurate.

³⁶ „Pressa”, an. III (1870), nr. 116, p. 462, col. 2.

³⁷ Ibidem, an. II (1869), nr. 92, p. 336, col. 1.

³⁸ Ibidem, an. V (1872), nr. 183, p. 1, col. 2.

³⁹ „Secolul”, an. II (1860), nr. 5, p. 12, col. 2.

⁴⁰ „Terra”, an. I (1867), nr. 9, p. 35, col. 1.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

O temă predilectă a liberalilor-radicali în legătură cu interpretarea de ansamblu a programului de la 1848 o constituia accentuarea laturii liberale și democratice a revoluției și a rolului ei în propulsarea noilor idealuri în cadrul societății românești. Revoluția de la „1848 — susținea Dim. G. Zisu — fu strigătul națiunii care cerea restabilirea demnității umane”⁴³. Democratismul ei era susținut prin aceea că a proclamat principiul suveranității naționale⁴⁴, năzuindu-se astfel la constituirea unei adunări reprezentative compuse din trimiși ai tuturor claselor sociale⁴⁵.

În iunie 1875, C. Bolliac, făcând o incursiune în istoria parlamentarismului român, pornea de la sistemul inaugurat de Regulamentele organice, condamnându-l pentru monopolul politic acordat unui număr restrins de boieri conservatori. Acest regim — mai afirma el — a fost abolit de revoluția pașoptistă, care „n-a mai pus nici o stavilă la drepturile politice”⁴⁶, introducând principiul participării tuturor românilor la desemnarea adunării reprezentative și dînd astfel ideii de suveranitate națională adevăratul ei sens. Tot astfel, separarea puterilor politice ale statului și guvernarea constituțională erau principii afirmate cu vigoare de revoluție. Pînă și un conservator ca Gr. M. Sturdza — în februarie 1863, cu scopul de a lovi în domnia lui Cuza — afirma că lupta dintre puterea executivă — care căuta „a merge pe calea domniei personale” — și aceea legislativă — care acționează pentru întronarea unui regim constituțional — s-a afirmat cu toată vigoarea în Europa și deci și în Principatele române în timpul evenimentelor de la 1848⁴⁷.

Caracterul democratic al revoluției era afirmat și prin invocarea unor largi libertăți acordate de aceasta în favoarea maselor populare. În decembrie 1863, M. Kogălniceanu declara în Cameră că pretutindeni „în anul libertății și al mîntuirii naționalităților 1848” cele dintîi principii proclamate și garantate au fost libertatea individuală și respectul domiciliului⁴⁸. Totodată, presa de nuanță liberală releva rolul revoluției în afirmarea drepturilor omului, precum și a libertății și egalității juridice pentru toți cetățenii țării⁴⁹. Un liberal moderat ca Petru Grădișteanu considera și el că revoluția a avut un rol decisiv în democratizarea regimului politic. Revoluția — după cum afirma el — a ridicat steagul libertății sub faldurile căruia poporul român a început să învețe că „are drepturi și nu este sclav”⁵⁰. Un conservator ca P. P. Carp — redutabil adversar al ideilor pașoptiste — recunoștea și el indirect că pe planul democratizării statului și al accesului spre funcțiile sale revoluția a făcut ca „egalitatea între toți” să devină mai mare⁵¹.

Revoluția este prezentată și ca un moment de debut al vieții politice moderne. Ca urmare a proclamării unor libertăți politice fundamentale,

⁴³ „Românul”, an. XIII (1869), p. 439, col. 4.

⁴⁴ „Reforma”, an. VIII (1866), nr. 19, p. 9, col. 4.

⁴⁵ Ibidem, an. IV (1863), nr. 24, p. 94—95.

⁴⁶ „Monitorul oficial”, nr. 125 (1875), p. 2786, col. 2.

⁴⁷ *Dezbaterile Adunării electivă a României*, p. 83.

⁴⁸ „Monitorul oficial”, nr. 31 (1863), p. 244.

⁴⁹ „Telegraful”, an. II (1872), nr. 107, p. 1, col. 1.

⁵⁰ Ibidem, nr. 62 (1867), p. 439, col. 4.

⁵¹ Ibidem, nr. 24 (1876), p. 591, col. 2.

are loc o grupare a oamenilor politici în cele două curente esențiale : liberal și conservator. Fruntași liberali, printre care I. Marghiloman, declarau în Cameră că cele două tendințe politice care se confruntau cu înversunare în anii de după Unire s-au conturat de la 1848, de cînd „libertatea a vrut să rupă despotismul”⁵². Din acel an — cum arăta I. C. Brătianu — liberalii și conservatorii au devenit „cei mai mari inamici”⁵³. Un conservator moderat ca M. C. Epureanu, care combătea liberalismul muntean de nuanță radicală, vedea și el rădăcinile acestuia în revoluția de la 1848. El condamna acest curent liberal, deoarece încă din timpul revoluției a „introdus desbinări în clase din chestiuni sociale”⁵⁴. Consecințele acestei orientări se resimțeau din plin și în anii luptei pentru organizarea statului național. M. C. Epureanu afirma că acest gen de liberalism n-a existat în Moldova, încît „deși mișcarea de acolo a fost tot așa de mare ca și aicea”, în Moldova însă „au fost toți uniți : bărbați, tineri, bogați și săraci”⁵⁵.

Desigur că în încercarea de a tempera zelul politic al liberalilor radicali munteni și a-i determina să accepte unele proiecte conservatoare de organizare a statului, M. C. Epureanu — unul dintre participanții la evenimentele de la 1848 din Moldova — caută să dea o interpretare idilică revoluției, dar mai ales raporturilor dintre fruntașii ei politici. Nu-i mai puțin adevărat însă că prin obiectivele urmărite, prin forțele sociale puse în mișcare și prin întreaga sa desfășurare, revoluția din Moldova a fost mult mai temperată decît aceea din Țara Românească. În această privință I. C. Brătianu, explicînd slabul ecou al principiilor radicale în rîndul celor mai mulți liberali moldoveni, arăta că una din cauze o reprezenta și aceea că revoluția „n-a atins decît cu vîrfurile aripei ei Moldova”⁵⁶.

Liberalii manifestă tot timpul — cu ocazia confruntării lor cu conservatorii — o grijă deosebită pentru plasarea originii activității lor în evenimentele pașoptiste. În timpul acțiunilor de reunire a tuturor fracțiunilor de nuanță liberală și de închegare a lor într-un partid național, I. C. Brătianu — în 1875 — declara că activitatea politică a liberalilor își are începutul în 1848, identificîndu-se cu idealurile revoluției⁵⁷. Declarații similare erau făcute și de alți fruntași liberali în aceleași împrejurări, străduindu-se să demonstreze că experiența lor politică este intim legată de evenimentele de la 1848⁵⁸.

O atenție specială în propaganda liberal-radicală este acordată punerii în lumină mai ales a țelurilor sociale ale revoluției. Formulînd o apreciere globală, I. C. Brătianu declara în Cameră că aceasta a fost o mișcare „nu numai politică dar și socială”⁵⁹. Un liberal ca Dim. G. Zisu scria că „1848 este unica revoluție socială ce se făcu în România”⁶⁰. La o întrunire publică organizată de Societatea amicilor Constituțiunii, un vorbitor, Ghiculescu, susținea că masele populare avîntate în luptă tin-

⁵² *Dezbaterile Adunării electivă a României*, p. 181.

⁵³ *Ibidem*, p. 240.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ „Românul”, an. VIII (1864), p. 471, col. 2.

⁵⁷ „Monitorul oficial”, nr. 124 (1875), p. 2764, col. 2.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 176 (1876), p. 4435, col. 7.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 288 (1876), p. 6976, col. 1.

⁶⁰ „Românul”, an. XIII (1869), p. 439, col. 4.

„deau să scape” de domnia boierilor și de privilegiurile, de nedreptățile cele mai vechi”⁶¹. Petru Grădișteanu — în ciuda faptului că privea revoluția de pe poziții moderate — afirma și el în Parlament rolul revoluției în abolirea regimului regulamentar⁶². Tot astfel, într-un comentariu, ziarul „Telegraful” pune pe prim plan aceași idee, anume că revoluția a sfărâmat „casta boierilor împreună cu toate privilegiurile și monopoliurile regimului regulamentar”⁶³.

În reliefaarea aspectului social al revoluției, referirea liberalilor-radicali îndeosebi la programul ei agrar ocupă un loc proeminent. Latura aceasta a fenomenului de la 1848 este frecvent evocată și explicată de fruntașii acestui curent politic mai ales în momente de acute contradicții sociale, generate de lupta pentru reformarea structurilor socio-economice ale României moderne.

Lupta pentru soluționarea problemei agrare după constituirea statului național oferă elementelor liberale ocazia de a dezvălui legătura dintre programul lor din acel moment și ideologia pașoptistă. În iunie 1862, cu prilejul dezbaterei legii rurale de Camera cu majoritatea conservatoare, M. Kogălniceanu sublinia rolul revoluției în dezvoltarea conștiinței politice a țărănimii clăcașe. Revoluția — după cum lăsa să se înțeleagă acesta — a afirmat voința țărănimii de a deveni prin emancipare și împroprietărire principalul scut de apărare a suveranității țării⁶⁴. Demonstrând necesitatea transformării țărănimii clăcașe în mici cultivatori liberi în scopul de a garanta însăși marea proprietate, M. Kogălniceanu evoca unele episoade ale revoluției franceze de la 1848, care prin intensitatea luptelor sociale rămăseseră puternic imprimare în conștiința unora dintre moșierii conservatori. El afirma că tocmai mica proprietate, respectiv țărănimea, a reprezentat obstacolul cel mai serios în calea mișcărilor extreme⁶⁵ și prin urmare — pe temeiul idealului pașoptist — ea trebuia creată și în România.

În aprilie 1864, în timpul unor frământări dintre cele mai încordate cauzate de măsurile întreprinse de guvern pentru soluționarea problemei agrare, I. C. Brătianu publica articolul *Cestiunea clăcașilor* în care arată că, sub raport socio-economic, revoluția a fost „o protestare energică contra muncii silnice, care supt o administrațiune vițioasă dase loc celor mai mari abuzuri”. Totodată ca a formulat și revendicarea drepturilor „ab-antiquo” de posesiune a clăcașilor asupra „locurilor supuse clăcii”⁶⁶. Mai explicit în această privință se vedea C. A. Rosetti. Într-un articol consacrat acestei chestiuni el arăta că s-a recunoscut de toți în adunare că principiul de a atribui sătenilor ceea ce posedă „este acela ce l-a susținut revoluțiunea de la 1848”⁶⁷. O părere similară era expusă și de un alt

⁶¹ Ibidem, an. X (1866), p. 695, col. 1.

⁶² „Monitorul oficial”, nr. 62 (1867), p. 361, col. 4, Același om politic într-un discurs electoral ținut la o adunare publică organizată de un Comitet central al fracțiunilor conservatoare și centriste aprecia că „48 a fost mai cu seamă o protestare națională contra protectoratului înăbușitor al Rusiei” („Pressa”, an. III (1870), nr. 116, p. 463, col. 1).

⁶³ „Telegraful”, an. I (1871), nr. 49, p. 1, col. 2.

⁶⁴ „Monitorul oficial”, nr. 111 (1862), p. 3.

⁶⁵ Ibidem, p. 1.

⁶⁶ „Românul”, an. VIII (1864), p. 367, col. 5.

⁶⁷ Ibidem, p. 395, col. 3.

liberal, A. Petrescu, care afirma că proiectul de lege rurală dezbătut în primăvara anului 1864 era, în fond, o transpunere, în alte condiții politice, a principiului revoluției pașoptiste ⁶⁸.

Relația dintre programul agrar de la 1848 și legiuirea agrară din 1864 era evidențiată și mai tirziu, în timpul unor frământări politice dintre cele mai ascutite. În octombrie 1867, într-un articol contra fostului principe Cuza aflat la Viena, C. A. Rosetti afirma că în opera de reformare a structurilor social-economice, dar mai ales în realizarea secularizării averilor mănăstirești și rezolvarea problemei agrare, acesta s-a inspirat din „programa revoluțiunii de la 1848” ⁶⁹. C. A. Rosetti era nedrept sub acest unghi de vedere numai în măsura în care încerca să minimalizeze rolul lui Cuza în rezolvarea uneia dintre cele mai acute chestiuni sociale. Tot astfel, în martie 1870, în ziarul lui Cezar Bolliac se scria textual că „împroprietărirea plugarului român pe locurile lui de laborare” era rezultatul aplicării programului agrar de la 1848 ⁷⁰.

Elementele conservatoare ale căror principii de soluționare a problemei agrare erau total diferite de acelea ale liberalilor susțineau — ca, de pildă, Gr. M. Sturdza — că marea proprietate a început să fie atacată de „unii” în timpul revoluției de la 1848 ⁷¹. Un alt conservator, Ap. Arsachi, arăta și el că preocuparea pentru transformarea clăcașilor în mici cultivatori de tip capitalist a început să domine spiritele în Principatele române de la 1848, dar era regretabil că s-au confruntat „nu atît spiritele părților interesate, cît ale acelor de pe dinafara” ⁷². Conservatorii socoteau astfel că liberalii nu numai că s-au interpus într-o dezbateră ce nu-i privea în mod direct, ci au devenit și principala forță politică care organiza acțiunea de rezolvare a problemei agrare ⁷³. În februarie 1863, M. C. Epureanu acuza pe liberalii radicali din Cameră că agită această chestiune de la 1848, învrăjbind astfel spiritele și blocînd „toate interesele” ⁷⁴.

Liberalii denunțau ca inexacte și acele afirmații ale conservatorilor potrivit cărora ideile sociale ale revoluției erau de inspirație socialistă sau comunistă ⁷⁵. Referindu-se la programul agrar, într-un articol din septembrie 1859, A. Pelimon arăta că deși acesta „nu conține în sine nici scînteie de comunism” ⁷⁶, boierimea conservatoare a inițiat totuși o serie de acțiuni în numele necesității de a stinge „sămînța comunismului introdus în țară” ⁷⁷. Dealtfel, ideea unei revoluții de tip comunist dedusă din programul ei

⁶⁸ Ibidem, p. 286, col. 1—5.

⁶⁹ Ibidem, an. XI (1867), p. 899, col. 2.

⁷⁰ „Trompeta Carpaților”, an. VIII (1870), nr. 811, p. 1, col. 1.

⁷¹ „Monitorul oficial”, nr. 106 (1862), p. 6.

⁷² „Conservatorul progresist”, an. I (1860), nr. 14, p. 53, col. 3.

⁷³ „Secolul”, an. II (1860), nr. 55, p. 217, col. 2.

⁷⁴ *Dezbaterile Adurării electivă a României*, Iași, 1863, p. 54, G. Costaforu, combătînd programul pașoptist de rezolvare a problemei agrare, menționa în schimb că revoluția și-a făcut un titlu de glorie din abolirea robiei („Monitorul oficial”, nr. 145 (1864), p. 1151).

⁷⁵ Blamul de comunism sau socialism dat unor manifestări sau idei pașoptiste pornește din Occident. J. B. Duroselle susținea că una din rațiunile care explică eșecul revoluțiilor de la 1848 a fost teama de „pericolul roșu” (vezi J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris, 1967, p. 101).

⁷⁶ „Reforma”, an. I (1859), nr. 7, supliment.

⁷⁷ Ibidem.

agrar era acreditată în chip premeditat și de puterile suzerană și proteatoare. Tot A. Pelimon sublinia în acest sens că „mulți dintre inamicii țărilor noastre a calificat și revoluția românilor de la 1848 ca tendință către ideile de socialism și comunism”⁷⁸.

În ciuda delimitării nete a programului agrar al revoluției române față de ideile socialiste care au circulat îndeosebi în Europa occidentală, unii conservatori continuau să facă asociații forțate spre a pondera radicalismul liberalilor. Este semnificativă în această privință poziția principelui Gr. M. Sturdza, expusă în mai 1862 în Cameră, cu prilejul dezbaterii legii rurale. El arăta că experiența revoluției impunea o linie împăciuitoare de rezolvare a acestei chestiuni sociale, spre a se evita excesele și mișcările extremiste⁷⁹. El solicita atât liberalilor cât și conservatorilor să-și amintească „de revoluțiunea de la 1848, când teoriile sociale cele mai extreme, cele mai radicale se revărsau din Paris peste toată Europa ca un foc”⁸⁰, inclusiv asupra țărilor române. Același om politic interpreta în sens conservator tergiversarea aplicării programului agrar de către guvernul revoluționar, insinuând că acesta s-ar fi aflat în dificultate nu atât din cauza marilor proprietari, cât mai ales din cauza celor 80 de mii de familii de moșneni, a căror proprietate chipurile ar fi fost primejduită de revoluție⁸¹.

Un crez politic liberal regăsit în programul revoluției îl reprezenta afirmarea poziției autonome a principatelor în raport cu marile puteri străine. În acest sens, liberalii relevau caracterul național al revoluției, care — întocmai ca și aceea din 1821 — a propus drept obiectiv lupta pentru „naționalitate”⁸². M. Kogălniceanu declara în această privință că revoluția se înscrie în șirul acelor evenimente de excepțională importanță, când națiunea română s-a ridicat în bloc pentru reafirmarea dreptului său inalienabil de guvernare și existență autonomă, de sine stătătoare⁸³. Revoluția — în concepția liberalilor — a formulat principiul de politică externă noi, prin intermediul cărora națiunea română încerca să elimine orice ingerință în opera de guvernare internă⁸⁴. E caracteristică în această privință aserțiunea liberal-radicală că românii ceruseră „liberul exercițiu al autonomiei și suveranității lor naționale”⁸⁵. Acest deziderat era prezentat ca o restaurare a unor drepturi internaționale străvechi, românii tinzând să obțină recunoașterea de către Turcia a vechilor tratate încheiate cu această putere, în vederea liberului exercițiu al politicii „din afară”⁸⁶. Caracterul național al revoluției pașoptiste mai era demonstrat și prin sublinierea obiectivului ei antițarist. Protectoratul Rusiei asupra Principatelor constituia un instrument de ingerințe interne ale acestei puteri și de îngrădire pînă aproape de lichidare a autonomiei statale⁸⁷. De aceea, în

⁷⁸ Ibidem, nr. 6, p. 23, col. 3.

⁷⁹ „Monitorul oficial”, nr. 106 (1862), p. 2.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² „Românul”, an. III (1859), nr. 69, p. 273, col. 2.

⁸³ „Monitorul oficial”, nr. 26 (1871), p. 136, col. 5.

⁸⁴ „Românul”, an. XIX (1875), p. 356, col. 1.

⁸⁵ „Reforma”, an. I (1859), nr. 15, p. 58, col. 2.

⁸⁶ „Românul”, an. V (1861), nr. 214, p. 678, col. 1.

⁸⁷ „Telegraful”, an. IV (1874), nr. 603, p. 1, col. 1; nr. 661, p. 1, col. 1.

viziunea liberală ceremonia de ardere a Regulamentului organic organizată spre finele revoluției reprezenta un simbol al luptei pentru nimicirea protecției străine⁸⁸. Sensul unor astfel de manifestări revoluționare era larg afirmat de liberali. Într-o profesiune de credință din aprilie 1875 către alegătorii colegiului al treilea din județul Muscel, A. G. Golescu spunea că generația pașoptistă a luptat pentru a „respinge amestecul străinului în treburile noastre interne”⁸⁹, ceea ce înseamnă afirmarea dublului obiectiv al luptei de emancipare națională: abolirea suzeranității otomane și a protectoratului țarist. Tot în acel an, 1875, într-o profesiune de credință către alegători, I. C. Brătianu releva și el principiile de politică externă autonomă promovate de revoluție. Izbutind să-și salveze individualitatea în decursul mai multor secole de opresiune și dominație străină, națiunea română și-a propus — întocmai ca la 1821 — „a sfărâma mrejele în care o înfășuraseră străinii”⁹⁰ și a se reintegra în drepturile sale suverane în raport cu imperiile vecine.

Gruparea condusă de V. Boerescu ce se situa pe o poziție de centru, tinzând spre o raliere cu liberalii moderați și conservatorii moderați, se străduia să pună pe prim plan numai țelurile naționale ale revoluției pașoptiste. Revoluția pașoptistă — susținea această grupare — a urmărit înlăturarea protectoratului țarist⁹¹. Omul politic cel mai explicit în acest sens era Petru Grădișteanu care afirma că „48 a fost mai cu seamă o protestare națională contra protectoratului înăbușitor al Rusiei”⁹².

Revoluția pașoptistă apare în concepția liberală și ca un moment de afirmare a națiunii române pe plan european. În timpul frământărilor evenimente din vara și toamna anului 1848, prin manifestările sale de politică internă și externă națiunea și-a făcut cunoscută lumii voința unei existențe de sine stătătoare. Revoluția a făcut ca prin munții și văile și câmpiile „Daciei traiane” să se audă „buciume și cîntări ca în timp de voinicie”⁹³. Acțiunile revoluționare din țările române constituiau pentru popoarele europene o dovadă elocventă că România nu este „o țară a morților”⁹⁴. Prin ridicarea „drapelului național”, se dovedea Europei că românii „trăiesc, că inima lor bate în acord cu a popoarelor celor mai înaintate”⁹⁵. Prin revoluție — după cum afirma I. C. Brătianu — românii intenționau „să-și iee rangul” în concertul puterilor europene⁹⁶. Promovarea unei politici naționale, cu sprijinul puterilor occidentale⁹⁷, dar mai ales cu acela al Franței⁹⁸ — cum arăta C. Bolliac —, care puneau la baza politicii lor externe principiul naționalităților, era unul din obiectivele esențiale ale revoluției. Numai concretizarea lui putea asigura descătușarea națiunii române de dominația imperiilor înconjurătoare.

⁸⁸ *Dezbaterile Adunării electivă a României*, p. 216.

⁸⁹ „Românul”, an. XIX (1875), p. 356, col. 5.

⁹⁰ *Ibidem*, col. 1.

⁹¹ „Pressa”, an. III (1870), nr. 158, p. 630, col. 3.

⁹² *Ibidem*, nr. 116, p. 463, col. 1.

⁹³ „Românul”, an. XIII (1869), p. 54, col. 4.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, an. XVI (1872), p. 505, col. 1.

⁹⁶ *Dezbaterile Adunării electivă a României*, p. 216.

⁹⁷ „Monitorul oficial”, nr. 268 (1867), p. 6496, col. 1—2.

⁹⁸ *Ibidem*, nr. 126 (1875), p. 2787, col. 3.

Momente mai importante ale evenimentelor de la 1848 sînt evocate de fruntașii liberali-radicali tot în scopul de a se sublinia rolul revoluției în afirmarea pe plan european a voinței poporului nostru de a duce o existență națională independentă. I. C. Brătianu, de pildă, susținea că acțiunea energetică a „bravilor din munții Abrușului și o oră de eroism a pompierilor din Dealul Spirii, pe care urmașii noștri îl vor numi Dealul pompierilor, au făcut mai mult pentru cauza română decît toate scrierile noastre, decît toate jalele noastre date-n proșap pe la toți puternicii și împărații”⁹⁹. La 11 iunie 1861 se remarcă faptul că pompierii singuri, în 1848, „au scăpat onoarea și viața națiunii române”¹⁰⁰. Tot astfel, C. Missail aprecia că rezistența pompierilor și lupta contra ocupanților țării reprezentau un simbol al neatîrnării politice a românilor¹⁰¹. Pompierii — cum se desprinde dintr-un comentariu din iulie 1875 — „fuseseră în aceea zi adevărați reprezentanți ai națiunii”¹⁰², în ei pătrunzînd în momentul confruntării cu dușmanii țării „suflarea geniului român” și, deși învinși, ei „salvaseră onoarea națiunii și-i asigurase viitorul prin stima și încrederea în eroismul lor”¹⁰³.

Liberalii radicali sînt preocupați îndată după Unire de asigurarea unor condiții materiale pentru pompierii rămași cu infirmități din timpul luptelor cu turcii¹⁰⁴. Situația lor este adusă dealtfel în dezbaterile parlamentare în mai multe rînduri¹⁰⁵, oameni politici conservatori — fără a face caz de idealurile de care fuseseră însuflețiți aceștia — fiind ei înșiși în situația de a consimți la acordarea unor recompense materiale. Liberalii însă, cu ocazia dezbaterii unei asemenea chestiuni, relatau semnificația luptei pompierilor și a idealurilor pașoptiste. Ostașii români au demonstrat atunci — cum declara în Cameră Pavel Zăgănescu, fostul lor comandant — că „ginta latină de la Dunăre nu a degenerat”, întrucît un număr de numai 150 de pompieri s-au încumetat să înfrunte „cu atîta bravură” cele cîteva mii de ostași otomani¹⁰⁶.

Acțiunile de apărare a existenței naționale desfășurate de poporul român în timpul revoluției au avut o importanță capitală pe planul luptei de emancipare națională. Liberalii-radicali susțineau că grație revoluției „nu sîntem în acest moment înmormîțați” ca națiune¹⁰⁷, întrucît puterile occidentale — dar mai ales Franța — „ne crezu leșinați, iar nu morți”¹⁰⁸ și în condițiile războiului Crimeii și-au dat concursul la opera de constituire a statului național român.

Sublinierea bazei sociale a revoluției era un important obiectiv al liberalilor în lupta împotriva tendinței conservatoare de acreditare a ideii că fruntașii de la 1848 s-au aflat în postura unor oameni izolați, care n-au

⁹⁹ „Românul” an. VI (1862), nr. 204–205, p. 638, col. 3.

¹⁰⁰ Ibidem, an. V (1861), nr. 162, p. 513, col. 4.

¹⁰¹ Ibidem, an. XI (1867), p. 791–792.

¹⁰² Ibidem, an. XIX (1875), p. 685.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Protocoalele ședințelor Adunării Legislative a Țării Românești, 1860, p. 262.

¹⁰⁵ „Monitorul oficial”, nr. 84 (1866), p. 369, 380; nr. 20 (1874), p. 109–110.

¹⁰⁶ Ibidem, nr. 20 (1874), p. 110.

¹⁰⁷ „Românul”, an. V (1861), nr. 162, p. 513, col. 4.

¹⁰⁸ Ibidem.

fost urmați în acțiunile inițiate de masele populare. În intervențiile lor politice liberalii demonstau că conduita lor a primit adeziunea mulțimii din straturile de jos ale societății, lăsând astfel să se înțeleagă că nu numai în 1848, ci și ulterior ei erau exponenții autentici ai acesteia.

N. Dimancea declara în parlamentul țării că revoluția pașoptistă „a fost o manifestare eminamente națională” în sensul că s-a bucurat de concursul celei mai mari părți a națiunii și a fost în acest mod legitimă ¹⁰⁹. Ziarul „Românul” aprofunda această interpretare și demonstra că în ciuda unor păreri conservatoare sceptice și demobilizatoare, care minimizează cu dispreț capacitatea maselor largi populare de a declanșa și a face să triumfe o amplă mișcare de emancipare socială și națională, revoluția a scos la suprafața politică nu numai o burghezie destul de viguroasă, ci și pături populare, solidare prin scopurile urmărite și închegate într-o națiune, care s-au avîntat cu energie în lupta pentru promovarea noilor structuri socio-politice ¹¹⁰. Deși națiunea nu fusese pregătită din timp, dar fiind „jună, se pasiona de dreptate și de libertate” ¹¹¹. Acestea erau idealuri pe care chiar dacă nu le înțelegea total, națiunea „le simțea, credea în aceste zeități și se da cu inima celor cari le reprezentau în acea epocă” ¹¹². În ciuda lipsei de experiență — arăta I. C. Brătianu — națiunea română a dovedit un remarcabil simț politic și generozitate față de adversarii de clasă biruiți ¹¹³.

Liberalii demonstau că revoluția a clădit din toate forțele oprimate ale națiunii o voință unitară, care a facilitat succesul luptei pentru răsturnarea orinduirii feudale. În octombrie 1859, I. G. Valentinescu scria că la 1848 „țara română se sculă ca un singur om, cînd ideea de regenerare și de libertate cuprinse toți membrii ei” ¹¹⁴. Aceeași părere era exprimată și mai tîrziu, în 1866, de T. Pascal, cînd sublinia că revoluția s-a realizat „prin unirea tuturor românilor” ¹¹⁵.

Gruparea politică condusă de V. Boerescu — în ciuda faptului că se străduia să sublinieze spiritul moderat al revoluției — afirma totuși că aceasta era opera poporului român. Revoluția n-a făcut decît să traducă aspirațiile sale pentru libertate, pentru dreptate, pentru civilizație și pentru „consolidarea naționalității sale” ¹¹⁶.

Baza socială largă a revoluției mai era afirmată îndeosebi de liberalii-radicali și prin demonstrarea incapacității boierimii conservatoare în a se reinstala la putere, în 1848, cu concursul exclusiv al forțelor interne. E semnificativă în acest sens o referire din ziarul „Românul”, prin care se arăta că fruntașii revoluției — deci guvernul revoluționar — „au fost alungați” ¹¹⁷ în urma dublei invazii străine, făcute de cele două curți, suzerană și protectoare. În 1875, într-un discurs electoral, I. C. Brătianu susținea că revoluția pașoptistă — întocmai ca aceea a lui Tudor — „fură

¹⁰⁹ „Monitorul oficial”, nr. 176 (1876), p. 4436, col. 1.

¹¹⁰ „Românul”, an. XI (1867), p. 481, col. 2.

¹¹¹ Ibidem, an. X (1866), p. 510, col. 2–3.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ „Monitorul oficial”, nr. 288 (1876), p. 6976, col. 1.

¹¹⁴ „Reforma”, an. I (1859), nr. 10, p. 38, col. 1.

¹¹⁵ Ibidem, an. VIII (1866), nr. 41, p. 46, col. 2.

¹¹⁶ „Pressa”, an. II (1869), nr. 92, p. 366, col. 1.

¹¹⁷ „Românul”, an. X (1866), p. 695, col. 1.

impiedicate prin răpezi și puternice invasiuni străine”¹¹⁸, poporul român aflându-se astfel strivit „sub o dublă ocupație”¹¹⁹.

Boierimea conservatoare era blamată că n-a înțeles imperativele națiunii, s-a desolidarizat de ea și a adoptat deci o poziție antinațională. E sugestivă din acest punct de vedere părerea lui C. A. Rosetti care în august 1861 spunea : „Privilegiații regulamentari fugiră mai toți de voința națională și mai toți deveniră, îndată ce intrară armatele turco-ruse, ceea ce fuseseră pînă atunci : servitorii supuși al străinilor, impilatorii și sugrumatorii națiunii lor”¹²⁰. Aceași boierime era considerată — evident, în chip exagerat — singura răspunzătoare de invazia străină în Principatele române. În septembrie 1859, într-un articol special, A. Pelimon condamna boierimea reacționară și indirect pe reprezentanții grupărilor conservatoare pentru motivul că la 1848 au cerut „ajutorul puterilor armate ca să sugrume revoluțiunea”¹²¹. Tot astfel, în februarie 1869, în focul unor lupte politice dintre liberali și conservatori, se remarcă iarăși de către primii că boierimea reacționară „chemă după vechiul ei obicei invasiuni străine pentru a înăbuși suflarea măreată și mîntuitoare a libertății românilor și proclamării drepturilor imprescriptibile ale omului”¹²². Atitudinea aceasta era cu atît mai blamabilă — susțineau liberalii — cu cît „după o peregrinare provisorie au intrat în țară în fruntea armatelor de ocupație, benchetuind la o masă comună cu adoratorul semilunei și cu cosacul de la Don, fără a se sfii de umbrele eroilor noștri căzuți în lupta de la Dealul Spirei”¹²³.

M. Kogălniceanu deplîngea faptul că într-un moment crucial cum a fost revoluția pașoptistă boierimea conservatoare s-a desolidarizat de națiunea română. Tot el condamna această fracțiune socio-politică pentru că a alungat pe revoluționari „peste hotare” și i-a osîndit „să minince piinea surghiunului”¹²⁴. Boierimea conservatoare a contribuit — cum arăta I. Marghiloman — la instaurarea unui regim bazat pe teroare și închisoare, care-și propunea să nimicească pe cei mai remarcabili fruntași ai mișcării sociale și naționale¹²⁵. Regimul regulamentar restaurat era potrivit patrioților luminați, animați de idealul de renaștere a națiunii române, el nepermițînd — afirma I. C. Brătianu referindu-se la destinul tragic al lui Bălcescu — „nici chiar să fim îngropați în pămîntul părinților noștri”¹²⁶.

Negarea caracterului popular al revoluției pașoptiste constituie o preocupare pînă și a unui conservator moderat ca Dimitrie Ghica. El susținea că fenomenul de la 1848 era opera unui „pumn de oameni inteligenți” care au luat inițiativa tuturor „reformelor mari”¹²⁷. Trăsătura aceasta apare și mai caracteristică în Moldova, unde — după același Dim. Ghica

¹¹⁸ Ibidem, an. XIX (1875), nr. 214, p. 678, col. 1. Cezar Bolliac afirma și el în Cameră că revoluția a fost înăbușită de pătrunderea în țară a armatelor ruso-turce („Monitorul oficial”, nr. 125 (1875), p. 2786, col. 2).

¹¹⁹ „Monitorul oficial”, nr. 163 (1876), p. 4074, col. 2.

¹²⁰ „Românul”, an. V (1861), nr. 214, p. 678, col. 1.

¹²¹ „Reforma”, an. I (1859), nr. 7, supliment.

¹²² „Românul”, an. XIII (1869), p. 133, col. 4.

¹²³ Ibidem, an. XI (1867), p. 1048, col. 3.

¹²⁴ *Dezbaterile Adunării electivă a României*, p. 219.

¹²⁵ Ibidem, p. 181.

¹²⁶ Ibidem, p. 238.

¹²⁷ „Terra”, an. I (1867), nr. 9, p. 34, col. 3.

— nici un element social, exceptînd boierimea — „nu cugetase a se manifesta”¹²⁸. El explica pretinsa stare de indiferență a majorității populației în timpul evenimentelor de la 1848 prin faptul că Principatele române erau „niște țări în copilărie”¹²⁹.

Conservatorii mai susțineau că revoluția a fost declanșată „fără voința națiunii”¹³⁰. Ei demonstau că aceasta nu se putea angaja într-o amplă mișcare, întrucît nu pricepea „vorbele cele noi cu cari oameni acelei epoci îl vorbeau” și nu era cuprinsă de „ură și pismă socială care sunt numai efectele unei populațiuni proletare”¹³¹. În plus, națiunea română nu era pregătită pentru o astfel de luptă „gigantică”, neavînd „nici mijloace pecuniare, nici arme, nici o armată destul de considerabilă și bine exersată, nici artilerie, nici trupe de geniu și pontonieri, nici tunuri, nici magazii, nici fortărețe, nici cetăți și planuri, nici generali cu științele necesarii”¹³². Iată o dovadă elocventă a felului limitat în care conservatorii concepeau o acțiune revoluționară. Ei nu voiau să recunoască rolul straturilor de jos ale populației dovedit cu prisosință în timpul evenimentelor de la 1848. Deși slab echipate și înarmate, dar animate de idealurile sacre de eliberare socială și națională, masele populare au instaurat puterea revoluționară care n-a putut fi lichidată decît de forțele de ocupație străine.

Elementele conservatoare-moderate, în cazul în care recunoșteau o anumită importanță revoluției pașoptiste, se străduiau în interpretările lor să-i nege spiritul radical. Ideile republicane erau ținta unor atacuri susținute din partea acestor fruntași politici. M. C. Epureanu — conservator după Unire, dar participant la evenimentele de la 1848 în Moldova — într-o polemică parlamentară cu I. C. Brătianu contesta existența în societatea moldovană a spiritului republican¹³³. El făcea astfel abstracție de manifestări în acest sens ale unor fruntași ai românilor de dincolo de Milcov, în timpul revoluției. G. Costa-Foru, un om politic cu vederi moderate, combătea în schimb republicanismul promovat de unii conducători ai revoluției din Țara Românească, considerînd acest curent sinonim cu dezordinea și anarhia¹³⁴.

Negarea sau minimalizarea rolului fruntașilor revoluției cu vederi radicale și democratice era o modalitate de interpretare de pe poziții conservatoare a evenimentelor de la 1848. E semnificativă în această privință

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ „Unirea”, an. III (1861), nr. 40, p. 158, col. 2.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Ibidem.

¹³³ „Monitorul oficial”, nr. 61 (1867), p. 360, col. 1.

¹³⁴ Ibidem, nr. 78 (1864), p. 614. G. Costa-Foru se vedea a fi un combatant dintre cei mai redevabili ai spiritului radical al revoluției. În ianuarie 1873, în timpul unor dezbateri legate de modificarea codului penal, el evoca printre altele episoade violente din timpul revoluției de la 1848 din Franța, atrăgînd atenția asupra furiei cu care acționau republicanii, roșii”. Exemplul acesta era o aluzie care viza îndeosebi pe liberalii radicali, oameni care s-au ilustrat prin credințe republicane în timpul evenimentelor de la 1848 („Monitorul oficial”, nr. 19 (1873), p. 93, col. 3).

poziția ziarului „Curierul Bucureștilor”, care în iulie 1875 într-o polemică cu „Românul” admitea că fruntașii liberalilor radicali au avut și ei o mică contribuție în timpul evenimentelor, dar socotea că participarea lor în general „a compromis acea mișcare”¹³⁵. C. A. Rosetti și I. C. Brătianu — ținta atacurilor ziarului conservator — n-au avut alt rol decât „să arunce pasiunea și tulburarea în acea calmă, demnă și matură manifestare a națiunii”¹³⁶. Era invocat și numele lui Bălcescu, dar în sens conservator, susținându-se în chip deformat că acesta a prevăzut fatalitatea pentru țară a democrației¹³⁷. Tot astfel, ziarul „Pressa”, plasindu-se pe aceleași poziții de combatere a radicalismului revoluției, recunoștea existența la 1848 a unui „partid liberal” călăuzit de „sentimente naționale și cu amoare de binele țării”¹³⁸. Dar pe lângă această grupare, care indirect era prezentată ca moderată și înțeleaptă, exista la 1848 o serie de fruntași care în colaborare cu străinii se străduiau să profite de neînțelegerile interne. Ei nu se remarcaseră prin altceva decât prin „o conduită proverbială de vagabondă și prin o viață din cele fără socoteală și mai destrămată”¹³⁹. Aluzia privea îndeosebi pe I. C. Brătianu și C. A. Rosetti¹⁴⁰, acuzați în alte articole ale aceluiași cotidian că prin actele lor radicale au pregătit terenul pentru ocuparea țării de oștile turco-ruse¹⁴¹.

Radicalismul revoluției pașoptiste era estompat de conservatori și de o parte din liberalii moderați grupați în jurul lui V. Boerescu prin tendința de a pune pe primul plan al interpretării evenimentelor de la 1848 pe unii dintre fruntașii acestora plasați pe poziții moderate. Este semnificativă în acest sens atitudinea ziarului „Pressa”, care într-un comentariu special sublinia că la 1848 „exista o partidă mică și foarte restrînsă, o adevărată partidă numită liberală, în care figurau ca capi bărbați adevărați, români, și cu sentimente naționale”¹⁴². Un ziar conservator socotea că în afară de I. Heliade Rădulescu și Chr. Tell — pe care-i așeza pe primul plan —, cei ce au dat „o mare impulsie și oarecare credit acestei mișcări au fost Câmpinenii, Filipeștii, Crețuleștii, Grădiștenii, Cantacuzinii, Voineștii, Racoteștii, Ghiculeștii”¹⁴³. Conservatorii susțineau deci că revoluția a dobîndit un „oarecare credit” grație participării acestor elemente moderate, prezentate într-o asemenea viziune drept expresia autentică a fenomenului de la 1848. Tot astfel, într-o dispută în Parlament cu I. C. Brătianu, care criticase boierimea moldoveană pentru atitudinea ei politică în timpul revoluției, M. C. Epureanu încerca să acrediteze ideea că conservatori ca L. Catargiu ar fi avut merite deosebite în timpul evenimentelor de la 1848¹⁴⁴.

¹³⁵ „Curierul Bucureștilor”, an. I (1875), nr. 4, p. 13, col. 2–3.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ „Pressa”, an. II (1869), nr. 87, p. 345, col. 2.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem, an. III (1870), nr. 40, p. 158, col. 3; nr. 160, p. 638, col. 3.

¹⁴¹ Ibidem, nr. 151, p. 601, col. 3; nr. 177, p. 706, col. 1–2.

¹⁴² Ibidem, an. II (1869), nr. 87, p. 345, col. 2; an. IV (1871), nr. 185, p. 745, col. 1.

¹⁴³ „Terra”, an. I (1867), nr. 9, p. 34, col. 1.

¹⁴⁴ „Monitorul oficial”, nr. 61 (1867), p. 360, col. 1.

Pretinzînd că singur Heliade a fost „capul acelei revoluțiuni”¹⁴⁵, aceleași elemente politice — în dorința de a estompa și chiar a nega rolul liberalilor radicali — îl prezentau pe acesta ca un factor determinant atît în faza premergătoare, cît și în timpul desfășurării revoluției. În acest sens, ziarul „Pressa” susținea, de pildă, că Heliade „a preparat și a făcut pe 48 pe calea luminii, a științei și adevărului”¹⁴⁶.

O serie de referințe ale fruntașilor vieții politice românești privește consecințele și importanța revoluției. G. Vernescu, un liberal moderat, o numea „nemuritoarea revoluție”¹⁴⁷, în timp ce Cezar Bolliac — în ziarul său — o considera „revoluția cea mare română, egală pentru noi în parte cu revoluțiunea cea mare a Franței”¹⁴⁸. Un om politic ca Gr. M. Sturdza — deși de pe poziții conservatoare — făcînd o apreciere globală era nevoit să constate și el: „Am avut și noi o revoluțiune, o revoluțiune pentru țara noastră și pentru situația în care se află”¹⁴⁹. Rolul revoluției pașoptiste — după aprecierea bănățeanului V. Maniu stabilit în România — consta și în faptul că a contribuit mult la dezvoltarea conștiinței naționale și a tendințelor de unitate politică în rîndul românilor din toate provinciile istorice. Românii din Imperiul habsburgic — sublinia același om politic — împărtășeau aceleași concepții revoluționare și vedeau în frunțașii evenimentelor pașoptiste din Moldova și Țara Românească bărbații politici „care au condus spre bine destinele acestei țări”¹⁵⁰.

Revoluției i se atribuie un rol important în transformarea structurală a vechii societăți. Ziarul „Telegraful” afirma textual că revoluția pașoptistă „sgduie din temelii edificiul putred al trecutului, întemeiat pe privilegiu și arbitrarul unei caste de oameni crescuți și îmbătrîniți în rele”¹⁵¹. Deși înăbușită de forțele externe de ocupație, revoluția a produs puternice mutații în spiritul public. În acest sens, Dim. G. Zisu afirma: „1848 fu scurt, dar salutar! El deschise capetele oamenilor”¹⁵², lăsînd „în inimile mulțimii speranțe, chiar credințe puternice”¹⁵³. Spiritul acesta nou de care erau animate masele populare își pune parțial amprenta chiar și asupra domniei lui Barbu Știrbei, în ciuda faptului că regimul său este în general conservator. M. Kogălniceanu susținea și el — pe bună dreptate — că așezămintele agrare de la 1851 — care ușurau într-o anumită măsură situația țărănimii — sînt consecința fricii moșierimii conservatoare față de revoluție¹⁵⁴.

Liberalii constatau existența unei legături organice între revoluția de la 1848 și Unirea din 1859. Idealurile pașoptiste se impun puternic în

¹⁴⁵ „Unirea”, an. II (1861), nr. 33, p. 129, col. 3—4.

¹⁴⁶ „Pressa”, an. VII (1874), nr. 206, p. 1, col. 2.

¹⁴⁷ „Reforma”, an. VI (1864), nr. 59, p. 234, col. 4.

¹⁴⁸ „Trompeta Carpaților”, an. VIII (1870), nr. 841, p. 1, col. 3.

¹⁴⁹ „Monitorul oficial”, nr. 106 (1862), p. 2.

¹⁵⁰ Ibidem, nr. 163 (1876), p. 4063, col. 3.

¹⁵¹ „Telegraful”, an. I (1871), nr. 58, p. 1, col. 1.

¹⁵² „Românul”, an. XIII (1869), p. 439, col. 4.

¹⁵³ Ibidem, an. VIII (1864), p. 471, col. 3.

¹⁵⁴ „Monitorul oficial”, nr. 100 (1863), p. 4.

anii luptei pentru formarea și organizarea statului național, cînd noul statut politic extern al Principatelor române permitea oamenilor politici de la 1848 să lupte deschis pentru triumful principiilor liberale și democratice. M. Kogălniceanu, președinte de consiliu, în decembrie 1863 afirma în Cameră că regimul politic creat după Unire era rezultatul luptelor purtate de generația pașoptistă¹⁵⁵. Principiile socio-economice ale revoluției — demonstra liberalul radical A. Petrescu în 1864 — se concretizau treptat în „instituțiuni de reorganizare socială”¹⁵⁶. Suveranitatea națiunii române dobîndită și ea după Unire — după cum amintea Gh. Magheru — nu era decît înfăptuirea unuia dintre idealurile revoluției pașoptiste¹⁵⁷. Era remarcat faptul că triumful revoluției se realizase fără convulsii socio-politice grave¹⁵⁸. În această privință, un comentariu din 11 iunie 1867 din ziarul „Românul” preciza: „Negreșit c-au trebuit oarecare suferințe și oarecare lupte pentru ca să se smulgă din rădăcini chiar edificiul cel vechi și instituțiuni noi, o societate nouă să-și ia locul său; luptele însă și suferințele au fost mici, foarte mici în comparație cu ceea ce am dobîndit și nebulii de la 1848 avură fericirea cea mare, rară și încă unică în istoria lumii, ca să facă în timp de 19 ani cea mai deplină revoluțiune politică și socială, să vază programa lor îndeplinită în toate puncturile și încă complinită prin întrunirea ambelor Principate”¹⁵⁹. Tot astfel, în martie 1867, în Parlament, Petru Grădișteanu arăta că epoca de după 1859 este în strînsă interdependență cu revoluția pașoptistă¹⁶⁰.

În ciuda faptului că recunoșteau o anumită importanță revoluției, elementele moderat-conservatoare contestau orice legătură între idealurile acestora și transformările survenite în procesul de constituire a statului național. M. C. Epureanu, de pildă, într-o polemică cu I. C. Brătianu, susținea în Cameră că revoluția „n-a fost decît o aspirațiune generală a românilor, care însă n-ar fi avut un rezultat pozitiv”¹⁶¹. Unirea și reformele ulterioare — mai susținea el — erau consecința influenței civilizației occidentale în zona dunăreană¹⁶².

Negarea consecințelor revoluției constituia pentru grupările conservatoare un obiectiv principal al activității lor propagandiste. Sub acest unghi de vedere e interesant de remarcat că într-un articol intitulat *Trădarea*, ziaristul conservator A. Călugăreanu susținea că 1848 „n-a fost un an de regenerare, ci numai o epocă de umilință”¹⁶³. Continuîndu-și raționamentul, același autor condamna frunțașii de la 1848 pentru că au „sfărîmat bazele societății, au ars legile țerei, au pus țeara în pericolul unei lupte cu vecinii ei”¹⁶⁴.

¹⁵⁵ Ibidem, nr. 32, (1863), p. 245.

¹⁵⁶ „Românul”, an. VIII (1864), p. 286, col. 1—5.

¹⁵⁷ „Monitorul oficial”, nr. 177 (1876), p. 4 456, col. 1.

¹⁵⁸ „Românul”, an. VIII (1864), p. 395, col. 4.

¹⁵⁹ Ibidem, an. XI (1867), p. 481, col. 3. E de remarcat că la 11 iunie 1872, într-un alt ziar, salutîndu-se revoluția pașoptistă, se cerea ca românii să nu uite niciodată acea zi și să lupte neconținut „plină cînd se va pune în aplicațiune definitivă principiile cuprinse în programa revoluțiunii” („Telegraful”, an. II (1872), nr. 107, p. 1, col. 1).

¹⁶⁰ „Monitorul oficial”, nr. 62 (1867), p. 364, col. 4.

¹⁶¹ Ibidem, nr. 61 (1867), p. 360, col. 1.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ „Unirea”. an. III (1861), nr. 40, p. 158, col. 2.

¹⁶⁴ Ibidem.

Elementele moderat-conservatoare se străduiau să detașeze ideile și mișcarea liberală de revoluția pașoptistă. Este semnificativ în acest sens un articol al lui Dim. Ghica prin care se încerca să se minimalizeze rolul revoluției în determinarea unor consecințe politice înnoitoare. Deși recunoștea indirect caracterul necesar al revoluției și pregătirea ei de către o întreagă mișcare de idei, Dim. Ghica — minimalizînd însă rolul acesteia — arată că programul de la 1848 era anterior acestui an „căci erau printre români inimi nobile și generoase, care n-au așteptat o revoluțiune spre a profesa principiile moderne și a considera ca odioase și inice privilegiile de altă dată”¹⁶⁵. El se referă, desigur, la mișcarea națională de sub conducerea lui Ion Cămpineanu, precum și la acțiunile sociale și naționale din anii premergători revoluției, dar toate acestea se desfășurau mai mult sau mai puțin secret și nu puteau provoca mutații în conștiința și mentalitatea societății pe o scară mare, cum a făcut revoluția prin antrenarea la cele mai importante momente ale ei a păturilor largi populare.

Acțiunea de reînviere și de promovare în cadrul vieții politice a spiritului pașoptist este inițiată de gruparea liberalilor radicali îndeosebi îndată după constituirea statului național. Ziua de 11 iunie era salutată ca „aniversarea învierii noastre naționale”¹⁶⁶. Se elogia regimul liberal creat după Unire care permitea ca „după unsprezece ani de suferință” să se poată saluta „pe tărîmul românesc și în limba noastră ziua cea sfîntă a învierii de la 11/23 iunie, fără ca cei care o salută să fie împunși cu sulita cazacului, tăiați de sabia turcului, străpunși de baioneta austriacului sau uciși moralicește de biciul dorobanțului poliției privilegiaților”¹⁶⁷.

Aniversarea anuală a revoluției pașoptiste prilejuia apariția unor comentarii politice în care se expuneau principalele obiective ale revoluției stabile de frunțașii ei și se demonstra consecvența cu care aceștia se angajaseră în lupta pentru regenerarea socială și națională. Desigur că în aceste comentarii festive ieșeau în evidență rolul și consecințele evenimentelor de la 1848 în cadrul istoriei noastre naționale. E demn de menționat că asemenea prilejuri erau folosite și pentru reliefaarea unor slăbiciuni îndeosebi ale conducerii revoluției. „Nesțiința generală și nesțiința ce firește trebuia să fie și-n majoritatea guvernului provisoriu — și care nesțiință a domnit la 1848 pînă la oarecare punct și-n majoritatea guvernelor provisorii a celorlalte națiuni — făcu ca revoluțiunea să cază peste trei luni”¹⁶⁸.

Ziua de 11 iunie, data izbucnirii revoluției la București, este în fiecare an evocată și cinstită de liberalii radicali îndeosebi pe calea organizării unor întruniri populare, care le prilejuiau contactul cu păturile populare ale națiunii. Este semnificativă în această privință o dare de seamă publicată în „Românul” din iunie 1861. Rezultă dintr-un articol special conșa-

¹⁶⁵ „Terra”, an. I (1867), nr. 9, p. 34, col. 2.

¹⁶⁶ „Românul”, an. III (1859), nr. 69, p. 273, col. 1.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem, an. XI (1867), p. 481, col. 2. Aceeași idee a slabei capacități de conducere a frunțașilor revoluției este subliniată și în anii imediat următori de după Unire (ibidem, an. V (1861), nr. 162, p. 513, col. 2—3).

crat comemorării revoluției că „Cîmpia libertății” — locul atîtor întruniri politice organizate de fruntașii pașoptiști — constituia un punct de pelerinaj. La 11 iunie 1861, „cetățeni și popor porniră la Cîmpul Libertății” unde se pregătise „un banchet poporar pentru 2 000 de oameni”¹⁶³. Festivitatea a durat trei ore, fiind descrisă ca un tablou sublim: „în fundul cîmpiei” se afla statuia ce simboliza România, spre ea fiind ațintiți ochii a „zeci de mii de oameni” îmbrăcați în costume naționale. Cînd începu masa, cei invitați oferiră hrană la cei săraci aflați în jur și apoi, toți împreună, ascultară discursuri pronunțate de Anton Arion, Cezar Bolliac, C. A. Rosetti „la piceoarele statuiei României de la 1848”¹⁷⁰.

Liberalii radicali se străduiesc să facă din aniversarea zilei de 11 iunie o manifestare cu caracter național. Ei solicitau concursul tuturor forțelor politice pentru ca ziua menționată să devină o sărbătoare „nu numai a noastră, nu numai a claselor suferinde, ci a tuturor românilor”¹⁷¹. Tot astfel, într-un comentariu din 11 iunie 1864 se exprima regretul că și de această dată liberalii serbau declanșarea revoluției „tot singuri”¹⁷². „Miine se împlinesc 16 ani și națiunea n-a putut încă să serbeze acea zi a reînvierii pe Cîmpul Libertății întrunită întreagă în jurul tribunei sale libere și fără nici o piedică, fără nici un jandarm”¹⁷³.

Organizarea unor adunări populare în spiritul manifestărilor revoluției pașoptiste este o caracteristică a contactului liberalilor radicali cu păturile de jos ale populației, mai ales cu ocazia alegerilor parlamentare. Reține atenția din acest punct de vedere o întrunire electorală organizată în noiembrie 1866, la colegiul patru din capitală. Liberalii au chemat țărani din împrejurimi, în frunte cu Mircea Mălăeru, și în alocuțiunile pronunțate au condamnat conservatorismul și ciocoismul, au făcut elogiul activității în slujba intereselor naționale și a apărării dezideratelor claselor oropsite ale societății, desfășurată în timpul revoluției și în exil de C. A. Rosetti, Golești, Brătieni¹⁷⁴ etc. Atmosfera aceasta — după părerea unor conservatori — producea o vie impresie printre țărani, aceștia întrebîndu-se „dacă nu s-a întors cumva vremea de la 1848”¹⁷⁵.

Organizarea unor reuniuni politice la care erau invitate elemente orășenești și chiar țărănești este o manieră de contact cu națiunea — în spiritul tradiției pașoptiste — frecvent uzitată de liberalii radicali. În iunie 1875, principele Dimitrie Ghica evoca în Parlament „o adunare publică la Filaret” de peste 50 de mii de oameni, organizată de liberalii radicali în 1866 cu scopul de a explica maselor conjunctura politică creată de răs-

¹⁶⁹ Ibidem, nr. 163 — 165, p. 517, col. 3—4.

¹⁷⁰ Ibidem. Într-o scrisoare din 10 iunie 1861 expediată din București către Ap. Arsaki aflat la Ploșni, ca membru în Comisia centrală, conservatorul moderat Dim. Ghica releva pregătirile făcute de liberali încă din zilele anterioare pentru organizarea unei mari demonstrații și a unui banchet popular pe Cîmpia libertății, în locul unde de obicei în 1848 erau convocate astfel de adunări de tribuna revoluției. Liberalii radicali năzuiau — după aceeași apreciere — ca printr-o astfel de întrunire să se câștige adevărata politică a locuitorilor din mahalalele capitalei (Biblioteca centrală de stat, fond Brătianu, pachet XXI, dos. 24).

¹⁷¹ „Românul”, an. III (1859), nr. 69, p. 273, col. 1.

¹⁷² Ibidem, an. VIII (1864), p. 511, col. 1.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ „Ordinea”, an. I (1866), nr. 36, supliment.

¹⁷⁵ Ibidem.

turnarea lui Cuza¹⁷⁶. Tot în acel an, George Brătianu, un om politic liberal-moderat, menționa preocuparea liberalilor radicali de contact nemijlocit cu o serie de elemente populare îndeosebi din capitala țării¹⁷⁷. Întocmai, ca în timpul revoluției, liberalii radicali recurgeau la demonstrații populare și „spectacole patriotice”¹⁷⁸, în care — în afară de protestul contra abuzurilor guvernului conservator — se evocau evenimente istorice memorabile, printre ele figurînd desigur și nemuritoarea revoluție pașoptistă.

Spiritele conservatoare detestau sau chiar dezaprobau asemenea manifestări politice. Ele erau conștiente de faptul că prin intermediul lor liberalismul de nuanță radicală se implanta puternic în spiritul public românesc și contribuia la sporirea influenței lui în toate straturile de bază ale societății¹⁷⁹. Este edificatoare în această privință atitudinea ziarului „Unirea” față de intenția liberalilor radicali de a organiza o manifestație populară în amintirea rezistenței eroice a pompierilor, la 13 septembrie 1848 : „Ne înclinăm înaintea curagiului nefericit și admirăm orice devotament, chiar de ar fi steril sau funest. Dar nu ne plac demonstrațiunile ce se produc în comemorația actelor care poartă o dată revoluționară, fiindcă glorificînd pe unii, aduc aminte de erorile, greșelile și adesea crimele celorlalți, fiindcă pun partitele față-n față și au de efect a reînvia pasiunile ce s-ar putea potoli cu timpul”¹⁸⁰. Gruparea junimistă se opunea și ea la ideea de a face din evenimentele revoluției pașoptiste fenomene cu aură națională. Titu Maiorescu, de pildă, era îngrijorat că tineretul școlar și universitar — prin intermediul unor manuale editate de liberali, dar și cu ajutorul demonstrațiilor politice — era exaltat în spiritul idealurilor pașoptiste și cîștigat în activitatea politică de către liberali. Într-un discurs parlamentar din februarie 1876 el afirma textual că este vătămător pentru moravurile politice ale țării „să spui tinerimii ce a fost revoluțiunea de la 1848 și ce însemnează partidul democrat liberal”¹⁸¹.

Eveniment de importanță capitală în dezvoltarea națiunii române, revoluția de la 1848 s-a reflectat puternic în conștiința politică din epoca organizării și consolidării statului național român. Răstimpul cuprins între Unirea din 1859 și războiul de neațîrnare din 1877 evidențiază o puternică luptă ideologică între grupările liberale și conservatoare, care, printre altele, pune în atenția opiniei publice importanța, rolul și valoarea experienței revoluției de la 1848 în cadrul procesului de dezvoltare politică și instituțională a României moderne.

Confruntarea dintre ideologia liberală și cea conservatoare a contribuit, în primul rînd, la difuzarea idealurilor sociale și naționale care au animat generația de la 1848. Aceeași luptă de opinii a conturat obiectivele,

¹⁷⁶ „Monitorul oficial”, nr. 128 (1875), p. 2859, col. 1.

¹⁷⁷ Ibidem, nr. 126 (1875), p. 2809, col. 2.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ Vezi scrisoarea lui Dimitrie Ghica către Apostol Arsaki, din 10 iunie 1861 (Biblioteca centrală de stat, fond Brătianu, pachet XXI, dosar 24).

¹⁸⁰ „Unirea”, an. III (1861), nr. 60, p. 237, col. 2.

¹⁸¹ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I (1866 – 1876), București, 1897, p. 509.

rolul și locul jucat de diferite păături și clase sociale, precum și contribuția unor oameni politici la izbucnirea, desfășurarea și apărarea revoluției române. Tot astfel, disputele dintre grupările politice au reliefat și măsura în care patrimoniul ideologic al revoluției se regăsea în sistemul de organizare politică și instituțională al statului național român.

Evocarea sub formă memorialistică de către fruntași de seamă ai revoluției a unor evenimente sau a caracterului unor principii programatice amplifică, totodată, sursele de bază ale fenomenului de la 1848. În lumina acestor amintiri și interpretări sensurile, amploarea desfășurărilor și importanța revoluției române apar astfel conturate și din perspectiva principalelor curente și tendințe politico-ideologice ale României moderne.

Toată această literatură politică trebuie, firește, privită critic și confruntată tot timpul cu documentele vremii. Atît liberalii, mulți dintre ei participanți la revoluția de la 1848, cît și, mai ales, conservatorii fac deseori aprecieri dictate de interese de partid. Dintr-o asemenea perspectivă, multe dintre interpretările lor sînt tendențioase. În ciuda acestei carențe, confruntarea aceasta de opinii a dezvăluit nu numai laturi inedite ale revoluției, dar a menținut-o permanent vie în conștiința politică și în opinia publică a anilor 1859 — 1877.

LA RÉVOLUTION DE 1848 REFLÉTÉE DANS LA CONSCIENCE POLITIQUE DE LA ROUMANIE MODERNE (1859 — 1877)

RÉSUMÉ

La riche littérature historique consacrée à la révolution roumaine de 1848 n'a pas encore traité la manière dont ce phénomène s'est reflété dans la conscience politique de l'époque d'organisation et de consolidation de l'Etat national roumain. L'intervalle qui s'est écoulé entre l'Union de 1859 et la guerre d'indépendance de 1877 met en relief une puissante lutte idéologique entre les groupements libéraux et conservateurs qui, entre autres, imposait à l'attention de l'opinion publique l'importance, le rôle et la valeur de l'expérience de la révolution de 1848 dans le cadre du processus de développement politique et international de la Roumanie moderne.

La confrontation de l'idéologie libérale et de celle conservatrice a contribué au premier chef à la diffusion des idéals sociaux et nationaux qui ont animé la génération de 1848. La même lutte d'opinions a mis en évidence les objectifs, la place et le rôle joué par différentes couches et classes sociales, ainsi que la contribution de certains hommes politiques au déclenchement, au déroulement et à la défense de la révolution roumaine. En outre, les disputes entre les groupements politiques ont relevé également

la mesure dans laquelle le patrimoine idéologique de la révolution se retrouvait dans le système d'organisation politique et institutionnelle de l'Etat national roumain.

L'évocation, sous forme de mémoires, par des leaders marquants de la révolution de différents événements ou du caractère de certains principes de programme amplifie en même temps les sources fondamentales du phénomène de 1848. A la lumière de ces souvenirs et interprétation qui, certes, doivent être prudemment considérés et constamment confrontés avec les documents de l'époque, les sens, l'ampleur des événements et l'importance de la révolution se précisent également dans la perspective des principaux courants et tendances politiques et idéologiques de la Roumanie moderne. Tout en révélant des aspects inédits, ces confrontations politiques démontrent la présence vive de la révolution dans la conscience politique des années 1859 — 1877.

TRADIȚIILE REVOLUȚIEI PAȘOPTISTE ÎN MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA

DE

ALEXANDRU PORȚEANU

Specificul desfășurării revoluției burghezo-democratice în țara noastră a făcut ca tradițiile revoluției de la 1848 și cultivarea lor să dobândească o importanță deosebită pentru dezvoltarea social-politică, ideologică și culturală a societății românești, pe o lungă perioadă istorică, de un întreg secol. Memoria revoluției nu era, ca în alte țări, o problemă doar culturală, sau cu caracter ocazional, general, fără consecințe în actualitate. Proletariatul din România și elementele socialiste din fruntea sa s-au declarat încă de timpuriu, la scurt timp după apariția și formarea lor ca forțe social-politice, ca moștenitori ai tradițiilor de la 1848; aceasta nu reprezenta o simplă afirmație întâmplătoare, ci esența unui vast program politic, cu implicații asupra întregii societăți. Socialismul științific a apreciat întotdeauna, toate problemele sociale în mod istoric și este firesc ca o revoluție de proporțiile celei de la 1848 să lase urme adânci în întreaga dezvoltare a societății. Preluarea treptată, în profunzime, în esență, a tradițiilor revoluționare de către mișcarea socialistă din țara noastră este desigur în măsură să ofere indicii obiective asupra gradului de dezvoltare proprie, în diferitele ei etape, dar însăși preluarea tradițiilor progresiste avea loc în funcție de acest grad de dezvoltare, îndeosebi a conștiinței de clasă a proletariatului. Studiind procesul istoric al preluării moștenirii revoluționare de la 1848 de către mișcarea noastră muncitorească și socialistă, ne putem da seama că aceasta dovedea nu numai o bună cunoaștere a glorioșului trecut istoric al poporului român, ci se străduia totodată, mai mult ca oricare altă forță socială sau politică, să desprindă din acest trecut învățăminte prețioase pentru lupta din prezent, să deschidă noi perspective, să aplice la realitățile țării noastre, în mod original, constructiv, învățătura socialismului științific. Preluarea tradițiilor de la 1848 de către clasa muncitoare — ca și negarea lor de către grupările conservatoare — aveau un caracter politic, contribuind a exprima dialectica raporturilor dintre diferitele grupări și orientări politice. Mișcarea muncitorească și socialistă din România — cu toate limitele și scăderile ei obiective și subiective — a formulat aprecieri în general exacte asupra caracterului și însemnătății revoluției de la 1848, dar mai ales a căutat să deslușească în acest eveniment un model, un izvor de tărie morală și de clarificare programatică. Procesul preluării acestor tradiții cunoaște, după părerea noastră, câteva etape succesive, marcate de semicentenarul revoluției (1898), apoi de crearea partidu-

lui de tip nou al proletariatului — îndeosebi după congresul al V-lea al P.C.R. și, în fine, de prima etapă a revoluției populare din țara noastră, care era totodată și ultima etapă a desăvârșirii revoluției burghezo-democratice. Procesul amintit nu a fost însă liniar, lipsit de ezitări și chiar erori, dar, în perspectiva istoriei, el ne apare astăzi la adevărata sa valoare, atât pentru istoria mișcării muncitorești cât și pentru istoria patriei.

Primele aprecieri conturate, directe, ale mișcării socialiste asupra evenimentelor și operei revoluției de la 1848, datează din deceniul opt al secolului trecut, provenind de la cercurile socialiste ieșene. Acestea și-au exprimat opinia prin cunoscuta gazetă „Besarabia” care scria: „Părinții noștri au luat parte în mișcarea de la 1848. Această mișcare a dat națiunii cîțiva democrați adevărați, oameni care au făcut pentru popor tot ce era în puterile lor”¹. Această generație și-a îndeplinit rolul ei progresist, ceea ce, după 30 de ani de la evenimente făcea necesară afirmarea unei noi generații revoluționare; de la primele manifestări de apreciere a revoluției de la 1848, socialiștii români înțelegeau să extragă din opera înaintașilor lor învățămintele necesare pentru propria lor misiune. Asupra modului cum vedeau socialiștii această legătură dintre destinele istorice ale celor două generații revoluționare, asupra unor opinii privind revoluția burgheză clasică, din apusul Europei, ca și asupra unor considerații mai generale, sociologice, asupra revoluției burgheze, a tipologiei acesteia, nu vom insista în cele ce urmează, încercînd să deslușim în primul rînd precizările de ordin istoric. Dealtfel, stadiul incipient al dezvoltării mișcării noastre socialiste făcea ca adesea, în documentele cercurilor revoluționare din preajma războiului de independență, să se facă aprecieri negativiste, dogmatice, exagerate, asupra revoluției burgheze din occident; este cu atât mai meritoriu așadar, că revoluția română de la 1848 era privită mai nuanțat, mai aproape de realitatea istorică, încercîndu-se chiar actualizarea învățămintelor ei.

„Marele principiu al Drepturilor Omului” consacrat de ilustrele date 1792 și 1848 era salutat călduros de „organul democratic-socialist român — Înainte”², publicația ce continua în fapt „Besarabia” suprimată la finele anului 1879.

Remarcabila revistă „Dacia Viitoare” (1883), care a îndeplinit un important rol în precizarea poziției socialiste față de problema națională, evoca într-o privire istorică de ansamblu, „sentimentul patriotic și al naționalității, atât de viu în 1848 și care a dat fructe atât de precise în 1859”³.

Materialele care apar mai frecvent în presa socialistă românească după 1883, anul morții lui Karl Marx, despre impunătoarea personalitate a întemeietorului socialismului științific, prezintă în mod regulat activitatea revoluționară a acestuia, din 1848.

În amplul său studiu *Karl Marx și economiștii noștri*, C. Dobrogeanu-Gherea, polemizînd cu P. Missir, cita „mișcarea noastră națională de la

¹ „Besarabia” 1879, I, nr. 9, 8 nov., p. 1. Articolul *Iași, 27 octombrie (8 noiembrie) 1879*.

² „Înainte”, 1880, I, 26 octombrie (*Fraternitate și solidaritate*).

³ „Dacia viitoare”, 1883, I, nr. 4, p. 2.

1848... [cînd] cîțiva tineri energici, devotați, ridicară steagul revoluției celei mari. În țară, prigonirea, rîsul, disprețul au întîmpinat propaganda tinerilor *utopiști*; dar n-au trecut nici douăzeci de ani și acești tineri au văzut ideile lor puse în mișcare”⁴. Autorul explica acest proces istoric prin maturizarea condițiilor social-economice necesare, interne și externe.

Problemele revoluției de la 1848 sînt luate în dezbatere din nou de Gherea, mai profund, în elaborarea programului cunoscut sub titlul *Ce vor socialiștii români?* (1885), care a stat la baza dezvoltării mișcării socialiste pînă în 1893 și chiar ulterior. Examinînd „Socialismul în România” și încercînd să dea un răspuns convingător la întrebarea dacă „este socialismul la noi o plantă exotică?”, Gherea analiza încă o dată „starea noastră socială înainte de 1848”, considerînd însă că stadiul dezvoltării economice era mult mai întîrziat decît cel real. Este justă remarca ce s-a făcut îndeobște pînă acum cu privire la supraevaluarea, de către Gherea, a factorului extern, a rolului tinerei generații revoluționare, formată în occident, în ciuda condițiilor incomplet coapte din țară, dar credem că ar trebui adăugată precizarea că autorul urmărea în fond mai degrabă o actualizare, prin analogie, a învățămintelor luptei de la 1848 la condițiile pe care le sugera ca fiind similare — transpuse desigur la nivelul noii epoci — celor ale mișcării socialiste din vremea sa. Aceasta a urmărit în primul rînd Gherea prin amplele și repetatele analize de felul celor de mai sus, asupra evenimentelor de la 1848; dovadă este și faptul că el însuși își nuanțează, cu timpul, opinia. Programul din 1885 continua cu o paralelă interesantă între liberalii de la 1848 și socialiști, citînd numele lui Rosetti, ale Brătienilor și Goleștilor. „Liberalii noștri nu ne pot face nici o învinuire care să nu le fi putut fi făcută și lor de boierii iobăgiști... oare n-au fost și ei revoluționari la 1848? Oare liberalii n-au expropriat pe boierii stăpîni de clăcași?” Se expun apoi în continuare deosebirile dintre revoluționarii de la 1848 și socialiști, ținînd de esența de clasă a programelor pentru care luptau unii și alții, făcîndu-se aprecierea că „marele cetățean C.A. Rosetti, acest suflet înalt și nobil care nutrea în sine frumoase idealuri ale tinerimii române de la 1848”⁵, a murit decepționat de rezultatele revoluției. Dealtfel, tinerimea de la 1848 lupta pentru ideile liberale cînd acestea erau deja realizate în Europa, spre deosebire de socialiști. Dar, rezultatele noii orînduiri se vedeau deja clar, căci în 1848 „ulițele Parisului au fost acoperite cu trupurile muncitorilor răsculați împotriva organizației burgheze”. Revoluția de la 1848 „a fost cu toate acestea cea mai mare revoluție întîmplată în țările noastre”, iar ținta „întregii activități sociale a oamenilor de la 1848, cu știre ori ba, a fost crearea și dezvoltarea clasei burgheze”. Concluzia studiului se formula sintetic: „socialismul pentru noi este plantă exotică tot atîta de puțin cît a fost și liberalismul care la 1848 a fost adus în țara noastră”⁶ — ceea ce atenuează întru cîtva remarca critică la adresa supraevaluării factorului extern.

C. Dobrogeanu-Gherea reia această problematică și în lucrarea sa *Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii*. „Știm foarte bine să facem deosebire între oameni ca Bălcescu, Rosetti, Goleșcu și între ceata libe-

⁴ „Revista socială”, 1884, I, aprilie, p. 6–20.

⁵ Ibidem, 1885, I, nr. 8–9, septembrie, p. 333–457.

⁶ Ibidem.

ralilor cari ne ocîrmuiesc astăzi, după cum știm a deosebi pe Mazzini și Garibaldi de șarlatanii cari poartă acuma în Apusul Europei steagul acestor oameni mari. Darea pe față a celei mai sincere și adînci dureri a socialiștilor români cînd cu moartea marelui cetățean C.A. Rosetti, poate singura durere sinceră, este martor destul de vorbitor”⁷. Ceea ce Gherea numea teoria „nației-familie” în ideologia de la 1848, adică ideea unității naționale (cu sens social, nu politic), a devenit curînd un anacronism, după părerea autorului, din cauza adîncirii contradicțiilor sociale. În realitate însă, epoca revoluției de la 1848 a fost epoca marilor conflicte sociale ale aceluia timp, pe care revoluționarii au încercat să le dezlege. Trecînd peste acest fapt, Gherea încearcă să explice adversitatea politică dintre Brătianu și Rosetti prin prisma amintită, poziția contradictorie a lui Rosetti care l-a făcut în cele din urmă să rămînă singur, izolat, lipsit de un sprijin social, de o bază de clasă propriu-zisă (părăsit de burghezie și neputînd exprima efectiv nici poziția muncitorilor). În acest fel explică, schematic, desigur, Gherea, imposibilitatea istorică a colaborării dintre socialiști și „liberalii ideologi-utopiști”, adăugînd însă în încheiere speranța și în același timp condiția ca „acei tineri cari s-au pătruns de mărimea sufletească a bătrînilor noștri liberali ca Bălcescu, Rosetti, de iubirea de oameni a acestora, de focul lor pentru cauza ce o credeau dreaptă, de înalta și rara lor onestitate, acești tineri... vor veni la noi”.

Din cele de pînă aici rezultă că Gherea își propusese să examineze deocamdată evenimentele anului 1848 mai mult sub aspect teoretic, cu scopul de a formula unele concluzii pentru mișcarea socialistă al cărei ideolog, de larg orizont filozofic și politic, era. Revoluția nu este încă analizată minuțios, din punct de vedere social și cu atît mai puțin din punct de vedere național. Faptul însă că Gherea nu se înșela în aprecierile asupra unor personalități sau asupra consecințelor mai îndepărtate ale revoluției, arată că — cu toate unele limite ale opticii sale istorice — era unul dintre cei mai profunzi interpreți ai marei ridicări la luptă a poporului român de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Moartea lui C.A. Rosetti a produs într-adevăr un ecou de profundă durere în rîndurile muncitorimii române. Ziarul „Drepturile omului” îl caracteriza „marele cetățean, ziaristul strălucit, luptătorul neobosit pentru drepturile poporului”⁸. Două numere consecutive ale ziarului au apărut cu pagina întîi îndoliată, afirmîndu-se dorința de a-și însuși „programa umanitară a sa, pentru a-i duce mai departe opera începută, dîndu-i însă, în același timp, de bază, ideile științifice moderne care constituie socialismul”⁹. Socialiștii — prin redacția ziarului lor — au depus pe catafalc o coroană cu panglici roșii, iar în cortegiu se distingea grupul muncitorilor cu steagul roșu — era pentru prima dată cînd pe străzile Bucureștilor se purta steagul clasei muncitoare. Sierul lui C.A. Rosetti a fost depus în mormînt de membrii redacției ziarului „Drepturile omului”. Omagierea memoriei lui Rosetti va continua în mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră. După cum se știe, fiul marelui luptător, Mircea Rosetti, a participat în mod direct în rîndurile mișcării socialiste din țara

⁷ Ibidem, 1886, II, p. 1—24.

⁸ „Drepturile omului”, 1885, I, 9 aprilie, p.1.

⁹ Ibidem, 10 aprilie.

noastră, încă de la începuturi, legându-și numele de epoca Comunei din Paris, a contactelor cu Internaționala I și a ecourilor acestora în România.

De fapt, pe măsura trecerii anilor, se deschidea nu numai o perspectivă mai largă asupra evenimentelor, ci se dezvolta totodată însăși mișcarea noastră socialistă, care va înțelege tot mai mult și tot mai profund sensul revoluției, inclusiv urmările binefăcătoare ale acesteia în domeniul culturii. Tradițiile de la 1848 în cultura românească sînt amplu analizate în coloanele revistei „Contemporanul” care a făcut epocă nu numai în istoria culturii sau a presei, ci și a mișcării noastre socialiste. Scrisoarea lui Engels către socialiștii români de la „Contemporanul” — din 4 ianuarie 1888, menționa rolul țarismului în înăbușirea revoluției de la 1848 din țările române¹⁰. În conferința lui C. Gr. Gheorghiu de la Universitatea din Iași intitulată *Legea și poporul*, publicată în „Contemporanul”, se arăta că „o mină de oameni luminați în țările Apusului, energici și plini de simțire, întorși în țară plini de ideile mărețe ale liberalismului de atunci, a putut transforma România de la starea de atunci în cea de azi”¹¹.

Generația de la 1848 și era nouă era titlul unui studiu de A. Cuza, a cărui apariție era anunțată în ziarul socialist „Drepturile omului”¹². Ideea lui Bălcescu despre legătura dintre cei doi ani revoluționari din istoria modernă a țării noastre — 1821 și 1848 — este reluată de „Drepturile Omului” care scria în 1889: „Generațiunea de la 1821 avea de scop regenerarea națională a țării și ea a reușit prin aducerea lui 1848... Aceste generațiuni au întreprins lupte uriașe, le-au susținut cu multă căldură și prin sacrificii și stăruințe mari au reușit de a aduce la îndeplinire o parte cel puțin din idealul lor”¹³. Lascăr Veniamin publica în același ziar două articole — *Înainte de 48*¹⁴ și, respectiv, *Liberalismul de la 48*¹⁵ — în care făcea aprecieri exagerate, negativiste, asupra rezultatului dezvoltării social-politice postrevoluționare a țării, recunoscînd că „liberalismul a făcut mult bine țării acesteia, înscriind în legile și constituția noastră libertăți și asigurînd existența noastră ca stat și ca națiune. Nu noi vom fi aceia care să tăgăduim meritele liberalismului și binele ce l-a adus țării românești. Nu noi vom fi aceia care să nu ne plecăm cu respect înaintea marilor figuri, înaintea eroilor liberalismului român”. Autorul făcea apoi o paralelă între revoluția franceză din 1789 și revoluția română de la 1848, o analiză a bazelor sociale respective, diferite, provenite din stadiul diferit al dezvoltării burgheziei. „În Franța burghezia a dat naștere liberalismului burghez, la noi s-a căutat să se introducă liberalismul pentru a crea o burghezie”¹⁶ — era ideea expusă anterior de Ghenea, care conținea elemente de apreciere numai parțial îndreptățite.

„Noi trebuie să luăm exemplu, să ne organizăm puternic și să aducem la îndeplinire în viitor ceea ce au dorit martirii și prietenii popoarelor din 1789, 1848 și 1871” — se afirma într-un discurs ținut la serbarea orga-

¹⁰ „Contemporanul”, 1888, VI, p. 570—573.

¹¹ Ibidem, 1888, VII, p. 311—326.

¹² „Drepturile omului”, 1889, I, seria a II-a, nr. 129, 11 februarie p. 3.

¹³ Ibidem, nr. 130, 12 februarie, p. 1 (C. Mille).

¹⁴ Ibidem, nr. 126, 8 februarie, p. 1. Articol de fond.

¹⁵ Ibidem, nr. 131, 13—14 februarie, p. 1. Articol de fond.

¹⁶ Ibidem.

nizată de socialiștii din București cu prilejul împlinirii a două decenii de la evenimentele Comunei din Paris¹⁷.

Moartea lui Mihail Kogălniceanu (1891), marele patriot, cărturar și om politic rămas credincios prin esența activității sale idealului de la 1848 în care s-a format, a fost primită cu durere de mișcarea socialistă¹⁸.

„Revoluționarii români din Principatele Dunărene tratau cu revoluționarii maghiari spre a se înțelege și lucra în comun pentru izbînda libertății” — scria „Contemporanul”, apreciind și „vinovăția revoluționarilor unguri, care țineau morțiș la maghiarizarea românilor”^{18a}. Revista „Critica Socială” arată și ea că „partea cea mai inteligentă în revoluție, ca Bălcescu și alții, își pun toate puterile de a stabili o înțelegere între români și unguri, ca să lupte alături împotriva Rusiei” exprimîndu-și regretul pentru încheierea tardivă a înțelegerii^{18b}.

C. Dobrogeanu-Gherea dezvoltă din nou ideile sale despre revoluția de la 1848 în studiul despre *Rolul păturei culte în transformările sociale*, expus sub formă de conferință la „Cercul studiilor sociale” din Iași (23 februarie 1892) și publicat apoi în valoroasa revistă de orientare ideologică a mișcării socialiste din țara noastră, „Critica Socială”, în același an, sub pseudonimul I. Vasiliu. Autorul încearcă să demonstreze și de astă dată că „transformarea societății feudale în societate burgheză s-a făcut în țările înapoiate prin influența mediului internațional”, împingînd însă demonstrația dincolo de datele reale atunci cînd își exemplifică teza cu situația din țara noastră. Autorul avea în vedere încă o dată argumentarea posibilității și necesității transformărilor socialiste în țările mai puțin dezvoltate, iar prin aceasta urmărirea de fapt atragerea în mișcarea socialistă a unor noi aderenți, recurînd la analogii istorice, chiar dacă acestea nu erau justificate în întregime („noi sintem acum într-o stare foarte mult asemănătoare cu a Franței de la '48”). Actualizarea învățămintelor istoriei era însă justă. „Pătura cultă actuală are o sarcină mai grea decît cea de la '48, căci ea trebuie să pregătească o transformare care nu s-a operat încă nici în Europa, ci numai se întrevade, dar cu cît această sarcină este mai grea, cu atîta și rolul ei mai mîndru și mai măreț. Precum însă pătura cultă era odrasla clasei feudale — continua Gherea — tot așa pătura cultă actuală e odrasla clasei burgheze : . . . de aceea, aceeași primădie de a nu-și înțelege rolul istoric e posibilă și pentru pătura cultă actuală”¹⁹ — ceea ce era adevărat într-o oarecare măsură. Gherea făcea, în paginile aceleiași reviste, în studiul despre *Tactica liberală*, o importantă confesiune : „Și eu . . . și cei mai mulți dintre noi mărturisesc fără șovăire că am avut această credință . . . Noi am fost creșcuți la școala «roșilor» (revoluționarii de la 1848, viitorii liberali — n.n.), am fost îmbibați de ideile lor”²⁰ (subl. ns. — A.P.). El afirma prin aceasta, în fond, continuitatea tradițiilor revoluționare în istoria țării.

¹⁷ „Munca”, 1891, II, nr. 3, p. 3.

¹⁸ Ibidem, 1891, 2 iulie.

^{18-a} „Contemporanul”, 1891, nr. 12, p. 543.

^{18-b} „Critica socială” 1892, I, nr. 9, sept. — oct., p. 349.

¹⁹ Ibidem, 1892, I, nr. 5, aprilie, p. 165—187.

²⁰ Ibidem, nr. 9, p. 351.

Alte mențiuni asupra revoluției de la 1848 din principate apar în publicații socialiste ca „Înainte” (Roman, 1891)²¹, „Democrația Socială” (Ploiești, 1892)²², „Calendarul pozitivist” (Galați, 1892)²³. Frecvența lor sporită atestă interesul crescând al militanților socialiști pentru învățăminte evenimentelor revoluționare din trecut.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, mișcarea muncitorească și socialistă din România intrase într-o etapă nouă, superioară, lărgindu-și caracterul de masă, intensificându-și acțiunile de luptă economică și politică, însușindu-și tot mai profund socialismul științific, marxist; acest proces ascendent se va solda, după cum se știe, prin crearea în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, „partidul politic al clasei noastre muncitoare, care a constituit un moment de cea mai mare însemnatate pentru dezvoltarea mișcării revoluționare din țara noastră, pentru evoluția națiunii noastre, pentru afirmarea independentă a României... Revoluția burghezo-democratică de la 1848, contactele stabilite cu mișcarea revoluționară din Occident au înlesnit de timpuriu cunoașterea programului Internaționalei întemeiate de Marx și Engels, care a avut o puternică influență asupra dezvoltării luptei revoluționare din România” — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvântarea rostită la adunarea festivă cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România²⁴.

În articolul *Mișcarea literară și științifică* publicat de revista „Literatură și știință” (1893), C. Dobrogeanu-Gherea aprecia că prin revoluția de la 1848 „o întregă întocmire socială bazată pe iobăgie... a căzut și a fost înlocuită cu altă întocmire, de obicei numită întocmirea burgheză, democratică”. După ce face, din nou, paralela sa favorită între țările române de la 1848 și Franța epocii 1789—1793, Gherea aduce acum în discuție, mai substanțial, o componentă esențială a revoluției române, redeşptarea națională: „pe cînd burghezimea revoluționară europeană se lupta pentru doborîrea unei întocmiri sociale și înlocuirea ei prin alta, la noi generația de la ’48 ducea, afară de aceasta, și o luptă pentru ridicarea, pentru redeşptarea și liberarea națională. Fiecare din aceste scopuri în parte — continua Gherea — e în stare să provoace o puternică mișcare intelectuală. Ce să mai zicem cînd ele amîndouă devin idealul, scopul generației de la 1848! Mai ales deșeptarea națională a fost totdeauna un puternic factor al unei mișcări literare”²⁵. Deși nu precizează că era vorba, în esență, de idealul *unității* naționale, prezent în creația artistică încă înainte de revoluție, Gherea analizează în profunzime, just, resorturile fenomenului literar, care, potrivit concepției sale materialiste, reflecta realitatea social-politică. „Mai întîi e însuflețirea, dacă nu a nației întregi, apoi a elementelor celor mai culte și simțitoare (rezerva nu se justifică istoricește în întregime — n.n.), e un entuziasm, o ridicare a diapazonului emoțional al unei însemnate părți din națiune, care devine un teren foarte favorabil pentru

²¹ „Înainte” (Roman), 1891, I, nr. 1, 29 decembrie, p. 1 (*Domnia absolută*).

²² „Democrația socială” (Ploiești), 1892, I, nr. 6, 9 februarie, p. 2. (*Unde-i scăparea*, de Anton Bacalbașa).

²³ „Calendarul pozitivist” (Galați), 1892, p. 18—19 (*Epoca noastră*, de Ioan Gherea).

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*. Vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 253, 259.

²⁵ „Literatură și știință”, 1893, I, p. 3—4.

crearea artistică. O masă de oameni sînt însuflețiți de același ideal, au aceeași mare dorință, forțele lor sufletești lucrează în aceeași direcție și de aceea e o cerință psihică de a comunica unul cu altul, de a-și spune dorințele, de a-și manifesta simțirile, emoțiunile, speranțele”. Autorul aplică aceste considerații la domeniul mai conturat al poeziei, „cuvîntul sfînt și înaripat, cel mai prielnic mod de a manifesta și a comunica emoțională între oameni” cu o evidentă importanță „utilitară, politică”. Epoca redeșteptării naționale înseamnă și o „tendință de a se întoarce către izvoarele vii și sănătoase ale poeziei populare”²⁶. Citînd pe Eliade, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, Bolliac, Rosetti, Negri, autorul acestui valoros studiu, teoreticianul socialist binecunoscut cercurilor intelectuale și opiniei publice din țară și străinătate — Dobrogeanu Gherea — constată că „toți capii mișcării revoluționare democrato-burgheze și naționale sînt poeți. Aceia cari nu făceau versuri — Ion Ghica, Kogălniceanu, Bălcescu și alții — creează proza română, Alecsandri descoperă creațiunea marelui nostru poet anonim, țărănimea. E un elan, e un entuziasm, e o speranță în viitor, chiar în acele creațiuni care deplîngeau prezentul. După spiritul ei, această literatură cu drept cuvînt poate fi numită literatura ideologilor burghezi de la 1848. Pentru fruntașii mișcării de la 1848, literatura nu era nici o glumă, nici o petrecere : era un instrument de luptă, era o armă puternică de deșteptare, o armă politică și morală totodată — precizează pe drept cuvînt Gherea — ... Cuvintele calde ale poezilor găseau răsunset în inima caldă a publicului, era o armonie completă între acești doi factori necesari pentru producerea unei mișcări literare și iată pentru ce epoca de la 1848 ne-a dat o mișcare literară în adevăratul sens al cuvîntului, o mișcare puternică și rodnică”²⁷. În continuare, este analizată epoca literară post-revoluționară, cu argumentația cunoscută a lui Gherea, care căuta în noile condiții ale epocii, rădăcinile unei atmosfere mai puțin entuziaste, mergînd pînă la pesimism, pînă la explicarea pe aceste baze a fenomenului eminescian, sintetizat în modul cel mai direct în *Epigonii*. Analiza atît de largă a epocii i-a permis lui Gherea să-și illustreze concepția sa estetică, nu numai în celebra dispută cu Titu Maiorescu ci și ulterior, să elaboreze tezele despre influența mediului social asupra artei, inclusiv nuanțele care se apropiau de un determinism pe care critica literară marxist-leninistă de azi din țara noastră nu și-l mai poate însuși fără discernămint. Este însă indiscutabil că la nivelul dezvoltării disciplinei estetice materialiste contemporane, pe plan internațional, C. Dobrogeanu-Ghera se situa în primele rînduri. Tot atît de adevărat este însă și faptul, aparent paradoxal, că dacă în domeniul estetic Gherea a fost uneori înclinat să opereze cu criterii deterministe dincolo de datele reale, în domeniul istoriei, îndeosebi al celei politice, el nu a reușit să vadă întotdeauna clar cauzalitatea fenomenelor social-economice și politice interne, în pregătirea, desfășurarea și chiar în urmările revoluției de la 1848. Gherea rămîne însă și în această privință teoreticianul socialist care s-a preocupat cel mai stăruitor de fenomenul românesc al anului revoluționar 1848, prilejuind ample dezbateri și clarificări ulterioare, contribuind prin aceasta în mod substanțial la dezvoltarea ideologică a mișcării socialiste, la fundamentarea ei pe realitățile țării noastre.

²⁶ Ibidem.

²⁷ „Literatură și știință”, 1893, p. 5—6.

O interesantă apreciere asupra revoluției de la 1848 din Ungaria, cu un aspect din desfășurarea evenimentelor în Transilvania, se făcea în paginile aceleiași reviste conduse de Gherea, în articolul *Artiștii cetățeni*, scris de el însuși. „Cel mai mare poet al Ungariei e Petöfi, dar Petöfi e și acela care prin admirabilele lui cîntece a deșteptat atît de mult pe unguri. În sunetul acestor cîntece se duceau ungurii în lupta contra cazacilor care au năvălit în Ungaria ca să înăbușească revoluția de la 1848. Și Petöfi nu s-a mulțumit cu activitatea sa de poet — arăta Gherea — și s-a dus să și lupte pentru liberarea patriei sale, s-a înrolat ca voluntar în armată, unde a făcut minuni de vitejie și unde a căzut străpuns de lancea unui cazac rus : a căzut ca un erou”²⁸.

Literatura de la 48 se intitula un articol publicat în coloanele „Evenimentului literar” (1894), revista ieșeană condusă de G. Ibrăileanu, la care colaborau Raicu Ionescu-Rion, Gherea, Nădejde și alți socialiști de seamă ai timpului. Aruncînd o privire asupra rolului literaturii de la 1848 în evoluția limbii noastre literare, a „formeî poetice”, articolul amintit sublinia faptul că „aceste creații sînt rodul unei epoci de luptă și frămîntare în care «artiștii cetățeni» scriau mai mult pentru cauza pe care o apărau, îndemnați și entuziasmați de convingerile lor și de ideile ce le profesau, idei produse de conflictul dintre vechea stare de iobăgie și feudalism, care ajunse la faliment, și între începuturile unei organizații burgheze în țara noastră”²⁹. Autorul surprinde de pe acum conflictul latent între idealurile umanitare ale revoluționarilor și caracterul burghez, limitat, al posibilităților obiective ale epocii, menționînd influența ideilor socialismului utopic asupra unor frunțași revoluționari de la 1848 (este citat C.A. Rosetti). „Revoluționarii au avut de lucrat pentru burghezi și aveau de împărțit [puterea] chiar cu boierimea și nu arareori poporul a fost jertfit. Același lucru și în literatură. Umanitarismul larg prea adesea a fost înădușit de aspirații burgheze și scoborîtorii claselor dominante descriu mizeria clăcașului, dar îl îndeamnă în același timp la resignare... Perioada de la 48 e o perioadă de tranziție în starea noastră socială și perioada născătoare a literaturii noastre de azi”, evident superioare, — conchidea publicația ieșeană³⁰.

Una din formele prin care au fost popularizate și cultivate tradițiile revoluționare ale trecutului în mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră o constituie calendarele și almanahurile socialiste. Astfel, „Almanahul social-democrat” apărut la București în anul 1894 menționa revoluția de la 1848 printre evenimentele importante pentru clasa muncitoare³¹ și critica totodată — prin luarea de poziție a lui Alexandru G. Radovici din articolul *Legalitatea burghezească* — inconsecvența și slăbiciunile frunțașilor generației de la 1848³².

²⁸ Ibidem, 1894, nr. 2, p. 1—26.

²⁹ „Evenimentul literar”, 1894, nr. 5, 17 ianuarie.

³⁰ Ibidem.

³¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, Vol. I, partea a II-a, Edit. politică, București, 1964, p. 493.

³² „Almanahul social-democrat”, 1894, p. 80.

Primul organ de presă zilnic al social-democrației române, „Lumea Nouă” publica în primăvara anului 1895 un articol despre revoluția de la 1848 din Germania, de M. Văleanu³³.

„Numai preluând pilda vieții generației de la 1848, apropiindu-ne ideile timpului nostru precum dinșii și-au apropiat ideile timpului lor, cătind către nevoile de acum precum dinșii au căutat către nevoile de atunci, numai așa ne facem vrednici urmași ai lor, numai așa îi cinstim cu adevărat” — se arăta în paginile revistei „Mișcarea socială” (1897)³⁴.

Cele mai largi prezentări și aprecieri ale mișcării socialiste din România asupra revoluției de la 1848, îndeosebi a celei din Țara Românească, au apărut cu prilejul semicentenarului acesteia, în vara anului 1898, în special în organul central „Lumea Nouă”. Aniversarea revoluției a fost în centrul preocupărilor ziarului și ale întregii mișcări muncitorești, timp de aproape o lună de zile, cu o intensitate cum nu se mai poate întâlni până atunci în întreaga noastră presă și nici în următoarea jumătate de veac; abia revoluția socialistă va relua, la un nivel firește superior, analiza evenimentelor, începând cu centenarul revoluției, până în zilele noastre. Prin prezența mereu trează în conștiința maselor largi populare a memoriei revoluției de la 1848, mișcarea muncitorească a urmărit permanent să folosească învățămintele revoluției pentru propriile ei obiective revoluționare. Analiza evenimentelor istorice concrete contribuia la aceasta tot atât de eficient ca și studiile cu caracter sociologic.

În cursul campaniei din 1898 pentru sărbătorirea semicentenarului revoluției s-au afirmat în mod deosebit elemente proletare înaintate, ca Ștefan Petică, alături de militanții mai vechi (Ion Nădejde ș.a.).

Încă de la 27 mai 1898, „Lumea Nouă” atrăgea atenția asupra faptului că „se apropie ziua cînd va trebui să se serbeze a cincizecea aniversare a marelui revoluționar de la 1848 și cu toate acestea nu se face nici o pregătire deosebită... 11 iunie înseamnă pentru noi românii începutul activității de emancipare națională și de libertate politică și din acest punct de vedere merită să fie serbat cu toată strălucirea cuvenită unei zile mari”. Încercînd de la început să se situeze pe poziții lucide, proprii, de clasă, evitînd simpla proslăvire a trecutului, autorul acestui articol, intitulat *Serbarea Revoluțiunii*, Ștefan Petică, preciza: „noi n-am mai fi socialiștii cari sîntem și dialectica noastră n-ar mai fi admirabilă metodă care e acum, dacă, alături de părțile rele n-am vedea și pe cele cu adevărat bune. Revoluția de acum cincizeci de ani e, în dezvoltarea noastră politică, socială și culturală, de aceeași însemnătate ca și 14 Iulie în Franța”³⁵. Această apreciere era adresată indirect detractorilor revoluției, partidului conservator în primul rînd, dar și acelor liberali care — fie din motive personale, fie din motive de principiu — minimalizau sau chiar ponegreau revoluția și pe înfăptuitorii ei. Din acest punct de vedere, întrucît este cunoscut faptul că în peisajul nostru ideologic din a doua jumătate a secolului trecut și pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, nu a fost dezlăuită consecvent semnificația completă, reală, a revoluției de la 1848 pentru destinele istoriei noastre naționale și sociale, credem că miș-

³³ „Lumea nouă”, 1895, I, nr. 116, 7 martie, p. 1.

³⁴ „Mișcarea socială”, 1897, I, nr. 12, 4 mai.

³⁵ „Lumea nouă”, 1898, IV, nr. 1155, 27 mai, p. 1 (articol de fond).

carea muncitorească și socialistă a îndeplinit un rol deosebit de însemnat, reprezentind de fapt forța socială care va asigura continuitatea tradițiilor revoluționare. Procesul istoric al preluării și dezvoltării tradițiilor revoluționare nu a fost lipsit de limite, dar sensul obiectiv al desfășurării sale în timp indică cu limpezime direcția, pe măsura clarificării programatice, ideologice și politice, a mișcării noastre revoluționare, pe măsura înțelegerii de către aceasta a sarcinilor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice începută la 1848. Ștefan Petică evoca în mod călduros evenimentele, aprecia just meritele celor ce le-au înlăptuit, observa scăderile și încerca să descifreze perspectivele, afirmind *pentru prima oară* în mod răspicat că mișcarea socialistă este moștenitoarea revoluției de la 1848. „Atunci, o mină de oameni entuziaști, beți de visul eroic al unei Români civilizate, setoși de a vedea înflorind pe țărmurile Dunării flamura nobilelor principii egalitare și umanitare, porniră curajoși lupta împotriva unor instituții aproape barbare, a unor obiceiuri învechite și a unor oameni mărginiți. Că au fost greșeli mai târziu, că oamenii au părăsit aventurile lor curate pentru interese mai pipăibile, e prea adevărat, dar nu e mai puțin adevărat că la început, entuziasmul care-i stăpînea pe toți era de o fermecătoare frumusețe. Ideile care-i însuflețeau — continua aprecierile sale Șt. Petică — aveau darul să pasioneze pe tot ce fusese rob și împilat. Țăranii, de veacuri înjugați la greul jug al muncii și al mizeriei, alergau din toate părțile, ademeniți de frazele calde ale luptătorilor”³⁶. Situația se prezenta însă mai puțin entuziasmantă după cinci decenii. „O jumătate de veac a trecut de atunci și numai o parte din făgăduielile date au fost îndeplinite, cele mai multe și cele mai însemnate cer de acum înainte luptă și jertfe. Libertatea pentru burghezie a devenit libertatea de a exploata, egalitatea a rămas vorbă goală și fraternitatea s-a dus în vînt. Teribila luptă de clasă își arată pretutindeni puterea. *Dar tocmai din această pricină, socialiștii se consideră ca singurii și adevărații urmași ai revoluționarilor de la 1848*” (subl. ns. — A.P.). Din analiza științifică a evenimentelor istorice se desprind sarcinile cele mai importante pentru socialiști : „Luptătorilor de sub steagul roșu de astăzi le cade datoria de a aduce la îndeplinire reformele făgăduite de idealisții de odinioară. Arma căzută din mîinile acelor va fi ridicată de aceștia și minuită cu vrednicie pînă cînd cuvintele care străluceau în aureola roșie de acum cincizeci de ani, vor deveni fapte”³⁷. Prin toate aceste aprecieri și caracterizări este vorba așadar de unul din materialele remarcabile de atitudine a mișcării muncitorești din țara noastră, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, față de revoluția de la 1848.

Încă de la sfîrșitul lunii mai 1898, „Lumea Nouă” publica sub mari manșete știri despre pregătirile pentru aniversarea revoluției de la 1848, discutate în Consiliul comunal al Capitalei ³⁸, despre semnificația participării la aceste pregătiri a lui C. Bălcescu ³⁹, luînd atitudine față de neînțelegerile ce s-au ivit între diferite grupări politice, care vizau exploatarea evenimentului în scopuri politicianiste ⁴⁰; față de „Liga Culturală” însă,

³⁶ Ibidem. •

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, nr. 1157, 29 mai, p. 1.

³⁹ Ibidem, nr. 1158, 30 mai, p. 2.

⁴⁰ Ibidem, nr. 1162, 4 iunie, p. 1; 1163, 5 iunie, p. 2, 3; nr. 1164, 6 iunie, p. 2.

a cărei participare la serbări era incertă din cauza guvernului, „Lumea Nouă” emite aprecieri nedrepte⁴¹. Din varietatea de mijloace publicistice utilizate de presa socialistă în același scop nu lipsea nici rubrica „Sătura zilei”, unde erau vizați îndeosebi conservatorii⁴².

Ion Nădejde arăta că „din cererile de la 48 s-a realizat dezrobirea țig nilor la 1855, dar nu de partidul liberal, ci de domniile celor două țări; s-a realizat desființarea clăcii și împroprietărirea țăranilor, dar de Vodă Cuza, prin lovitură de stat, contra liberalilor și contra conservatorilor. Ceea ce ar fi trebuit să facă singuri (liberalii — n.n.), votul universal, nu numai că n-au făcut, dar pe Rosetti l-au izgonit din partid, văzându-l că se îndărătnicea — bravul bătrîn! — a face ceva și pentru «frații țărani». Autorul se adresa cu reproș liberalilor: „nu fățăriți dragoste prefăcută” și întreba „care revoluție o vor serba? Pe-acea cinstită, a lui Brătianu, Rosetti, Bălcescu, ori pe cea în două luni a lui Eliad și a guvernului provizor? Serbează revoluția liberalilor moderați, veșnici crucători ai boierilor, ori revoluția liberalilor radicali, cari voiau să taie-n carnea mincată de cangrenă a României feudale, sprijinită de ruși și turci”?⁴³. Atitudinea socialistilor era definită limpede: „din partea noastră nimeni nu se va îndoi că serbăm pe acei oameni de la 48 cari n-au amăgit pe țărani și cari au căutat să-și ție făgăduințele date ... Acuma, la cei cincizeci de ani de la acele întâmplări, ar fi de datoria acelor ce vor o Românie puternică, o țară de cetățeni liberi, să-și incoarde puterile pentru cucerirea votului universal”⁴⁴. Faptul că autorul acestui articol, Ion Nădejde, va trăda mișcarea socialistă și va trece chiar în rindurile partidului liberal peste mai puțin de un an de la data când scria aceste rinduri, nu alterează exactitatea constatărilor.

„Burghezimea noastră a devenit pozitivistă și ca atare înțelege să tragă un ce profit din toate chestiile cari se agită. Dar ce profit au să tragă din revoluția de la 48?” — fără îndoială unul egoist, politicianist, arăta Ștefan Petică⁴⁵. Tocmai de aceea, socialiștii trebuie să fie atent preocupați de a nu se lăsa antrenati, de a nu participa la asemenea acțiuni, ci de a-și spune cuvântul propriu despre marele eveniment ce se va sărbători. Autorul arată că „Brătianu de la 48 a devenit mai pe urmă Brătianu de la 88, Eliade Rădulescu, în focul proclamațiunilor sale visa mantia cezariană ... Serbarea revoluțiunei de acum cincizeci de ani nu înseamnă pentru socialiști serbarea memoriei cutărui sau cutărui om, ci serbarea *principiului însuși al revoluției*. Suntem, aici ca și în toate concepțiile noastre sociale, evoluționiști și *ne considerăm ca moștenitori direcți și unici ai spiritelor entuziaste, cari au dat naștere revoluției de acum cincizeci de ani*”⁴⁶ (subl. ns. — A.P.) — preciza din nou Ștefan Petică.

Pe măsura apropierii datei evenimentului sărbătorit, pregătirile și întrunirile devin tot mai frecvente, participarea tot mai largă, dezbaterele tot mai vii. Despre toate acestea relatează Ion Nădejde atunci când

⁴¹ Ibidem, nr. 1160, 2 iunie, p. 2.

⁴² Ibidem, p. 1.

⁴³ Ibidem, nr. 1159, 31 mai, p. 1 (articol de fond).

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem, nr. 1163, 5 iunie, p. 1. (*Socialiștii și aniversarea lui 11 iunie 1848* — articol de fond).

⁴⁶ Ibidem.

descrie *Serbarea noastră* ⁴⁷. „Noi serbăm revoluția de la 48 în înțelegere cu Vintilă Rosetti, fiul lui C. A. Rosetti și cu Vasile Kogălniceanu, fiul lui Mihai Kogălniceanu. Noi serbăm revoluția democratică și socială, aceia care a voit : desființarea clăcei, desființarea pretinsului drept al boierilor asupra pământului cultivat de țărani, desființarea nedreptelor deosebiri de drepturi, după naștere și după religie, deci răsturnarea nobilimei. Serbăm acea revoluție care a voit votul universal și deci prefacerea milioaneilor de muncitori obijduiți în cetățeni care să conducă treburile țării”. Era expus apoi detaliat programul acțiunilor menite a da expresie ideilor mai sus formulate. „Pentru acest scop vom ține în seara de 11 iunie întruniri publice în mai multe părți ale orașului, în cari oratorii vor arăta însemnătatea mișcării de la 48 și cauzele pentru cari nu s-a putut reuși atunci, ci abia la 64 și 66 am văzut reformele dorite atunci, afară de votul universal și altele, cari idealuri și puncte de program au ajuns azi pentru unii liberali ceva de groază și spaimă. Totodată — continua articolul — în amintirea acelor zile mărețe de eroism al unora și de perfidie ale altora, cari și-au dat pe față instinctele reacționare, lepădând masca sub care se ascundeau, dindu-se de apărători ai poporului, vom face seara un banchet popular, la cari vom aminti luptele celor ce-au fost înainte mergătorii noștri și vom prinde curaj noi, cari azi ne luptăm pentru emanciparea clasei muncitoare”. Pentru a explica mai exact sensul acestor planuri, autorul făcea incursiuni și aprecieri istorice mai concrete. „Și cum n-am serba amintirea zilelor cînd s-a ars arhondologia și regulamentul organic, adecă s-a ars condica nobilimei și cel mai crîncen instrument de despoiere a țăranilor. Boierii și sprijinatorii lor ruși au reușit să-și înalțe un monument nepieritor, mai traicnic decît dacă ar fi din bronz și din marmură, dar un monument nepieritor al nerușinării cu care acești boieri, vecinic cu numele lui Dumnezeu și al patriei în gură, prefăcuseră pe semenii lor în robi în toată puterea cuvîntului. Acest monument de robie a țărănimii a fost ars de poporul din București, ca semn că sosise vremea să fie sfîrșită domnia boierilor și a protectoratului rusc. E drept că boierii și rușii (Rusia țaristă — n.n.) au reușit să pună din nou ghearele pe țară, dar n-a trecut mult și li s-a prăbușit puterea. Iată-ne scăpați și de domnia legală a boierilor și de protectoratul rusc”. Autorul exprima aici un punct de vedere mai cuprinzător asupra sensului evenimentelor revoluționare, încercînd să îmbrățișeze atît caracterul lor social cît și pe cel național. „Amintirea acestor timpuri o vom serba noi împreună cu toți cei adevărați democrați ... liniștiți și demni vom da zilei de 11 iunie adevăratul ei caracter de serbare a democrației. Și sintem siguri că muncitorimea Capitalei ne va înțelege și ne va urma” ⁴⁸. Adevărul este — cel puțin din relatările presei, care nu ar fi putut omite desfășurarea unor acțiuni proiectate atît de amplu — că ele nu s-au desfășurat întocmai, manifestațiile proprii, socialiste, fiind mai restrînse, ceea ce constituie încă un indiciu asupra discrepantei dintre vorbele și faptele unora dintre conducătorii mișcării socialiste, care în realitate, din punct de vedere ideologic, erau pregătiți deja pentru a face pasul din anul următor, în rîndurile liberalilor. Frazele generale declarative despre tradițiile de la

⁴⁷ Ibidem, nr. 1164, 6 iunie, p. 1. (articol de fond).

⁴⁸ Ibidem.

1848 erau în fond menite de pe acum să justifice apropiata trădare a „generoșilor” tocmai cu acel argument, devenit leit-motiv, al necesității întăririi aripii de stînga a partidului liberal. Se știe că dacă într-adevăr, prin actul din 1899, liberalii au dobîndit un plus în această direcție — fapt real, ce nu poate fi trecut cu vederea și care a avut în acest sens unele consecințe în viața politică a țării —, pentru mișcarea socialistă el a însemnat un moment de derută, trecătoare dar tot atît de reală. Dacă planurile amintite, de sărbătorire a semicentenarului revoluției nu au fost integral transpuse în fapt prin sprijinul maselor muncitorești, al păturilor largi democratice, acesta era încă un indiciu că, apropiata trădare a „generoșilor” exprima, în mod indirect, creșterea rîndurilor mișcării, imposibilitatea perpetuării vechilor metode de conducere, incompatibilitatea dintre masele muncitorești tot mai combative și „generoșii” tot mai ezitanți; era așa dar, după opinia noastră, un semn pozitiv, nu unul de slăbiciune a mișcării, în ansamblul ei. Denumirea ce s-a dat „generoșilor” în unele lucrări ale istoriografiei noastre recente, aceea de „elemente burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R.”, este însă necorespunzătoare și confuză, fie și numai din cauza caracterizării lor ca liberali prin anticiparea desfășurării evenimentelor istorice.

„Revoluția de la 48 a însemnat pentru țara noastră un larg pas spre progres, din ea a născut legile la adăpostul cărora burghezimea și proletariatul își caută de interese... Aniversarea acestei revoluții trebuie serbată măreț, cum n-a mai fost serbată altă aniversare. Întreaga populație a Capitalei dacă se poate, să se pătrundă de mărețele idealuri ale celor de la 48, să ia parte la întruniri, să se veselească la banchete”⁴⁹; în acest scop „Lumea Nouă” propunea ca ziua de 11 iunie, care în anul 1898 cădea într-o zi de lucru, să fie zi de sărbătoare generală; inițiativa în acest sens ar fi putut-o lua, potrivit redacției ziarului, chiar statul, închizînd atelierelor și fabricile sale. Altfel, potrivit aceleiași surse, va fi trist ca la o asemenea serbare să lipsească zecile de mii de muncitori. „Dacă modesta noastră propunere ar găsi răsunset în presa democrată și dacă guvernul ar căuta s-o aducă la îndeplinire, ce grandios s-ar sărbători aniversarea lui 48 !”⁵⁰. Datorită tonului mult prea moderat al acestei propuneri — se preconiza formarea unor comitete care „să roage frumos pe toți patronii” —, poate și prin data formulării ei, care o făcea oarecum tardivă, ca a rămas fără urmă, ceea ce a contribuit probabil la transpunerea în realitate în proporții mai reduse a intențiilor inițiale ale socialiștilor de a serba aniversarea revoluției de la 1848. „Lumea Nouă” relua cu satisfacție știrea din „Românul” care preciza: «Românul», care niciodată n-a rămas nepăsător în fața dreptelor revendicări ale social-democrației, care a sărbătorit împreună cu socialiștii aniversările scumpe muncitorimii, s-a asociat și de astă dată cu «Lumea Nouă», spre a reda revoluției din 1848 adevăratul ei caracter social și economic. La banchetul ce se va da, probabil la Opler, vor lua cuvînt din partea socialiștilor d. Nădejde și din partea democraților dnii V. Kogălniceanu și V. Rosetti”⁵¹. Nu avem alte știri cari să confirme ținerea acestei întruniri.

⁴⁹ Ibidem, p. 1 (O propunere).

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem, nr. 1165, 7 iunie, p. 3.

La 9 iunie, data aniversării adunării de la Islaz, „Lumea Nouă” publica un fragment despre *Revoluția de la 1848* (din Muntenia — n.n.) „după eminentul nostru istoric A. D. Xenopol”⁵² și un articol de fond al lui Ștefan Petică în care se exprima, pe drept cuvânt, mirarea că pregătirile oficiale ale liberalilor se concentrează exclusiv asupra zilei de 11 iunie, omițându-se tocmai evenimentul inițial atât de important, de la 9 iunie. După ce amintește pe Ion Cimpineanu, „inimă de aur cum i s-a zis mai târziu, boier de viță veche, dînsul lăsase la o parte toate privilegiile de nobleță, ne păstrînd decît unul : noblețea de inimă”⁵³, articolul arăta că „adevărata revoluție izbucni la Islaz la 9 iunie. În mijlocul unei adunări compusă din țărani, avînd în fruntea lor pe preoții și dascălii satelor, Eliade citi faimoasa proclamație care spunea între altele : Poporul român respinge un regulament care este protivnic drepturilor sale legiuitoare precum și tratatelor cari recunosc autonomia sa. «Poporul român decretează responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor publici, egalitatea drepturilor civile și politice, contribuția generală în raport cu starea fiecăruia, reprezentarea țării întregi în adunare, libertatea presei, a cuvîntului, a întrunirilor, emanciparea averilor mînaștiresți, suprimarea boierescului»”. Analiza revendicărilor concrete ale revoluției, în diferitele ei faze, avea scopul să înlesnească înțelegerea corespunzătoare a caracterului ei, a meritelor și scăderilor personalităților din fruntea ei. Șt. Petică utilizează în acest scop și opinia lui Bălcescu despre 1848 care „avea de scop reinnoirea revoluției democratice, adăugîndu-se pe lîngă ea o nuanță socială, împroprietărirea țăranilor”. Cu asemenea principii, neapărat că mulțimea țăranilor fu cîștigată numaidecît. „De aceea — continua autorul — în tot drumul de la Islaz pînă la Craiova, revoluționarii fură însoțiți de numeroase gloate de țărani și întîmpinați pretutindeni cu flori și binecuvîntări. *Era apologia revoluției sîndatoase*, a revoluției pașnice, pe care o așteptau toți asupriți”. Lucrurile luară însă curînd o întorsătură, căci la Craiova „boierii organizaseră o contrarevoluție, cerînd să nu li se dea țăranilor atît cît li se făgăduise. *Din acel moment revoluția deveni burgheză* (subl. ns. — A.P.). Cerințele sale nu mai păreau înspăimîntătoare decît doar celor prea din cale afară mîrginiți la minte”⁵⁴. În concluzie, Șt. Petică aprecia, nu fără temei, că punerea accentului de către liberalii de la 1898 asupra evenimentului de la 11 iunie avea menirea de a eclipsa memoria Islazului care „ar aminti cetățenilor de acum călcarea făgăduințelor de atunci”. Avînd, ca și celelalte materiale publicistice prilejuite de semicentenarul revoluției, un caracter de actualitate, asemenea aprecieri prezintă totodată un cert interes istoric, prin referirile pe care le fac la evenimente, la militanți, la programul și acțiunile lor, prin considerațiile mai largi, explicate sau implicite.

„Lumea Nouă” a creat, cu prilejul semicentenarului, o rubrică specială intitulată *Galeria revoluționarilor de la 1848*, apoi o pagină întreagă *Oamenii și faptele de la Anul 1848*, consacrate portretizării pertinente, reușite, a celor mai de seamă revoluționari. Figura preferată era și de astă dată C. A. Rosetti — „unul din cei mai idealiști și din cei mai entuziaști

⁵² Ibidem, nr. 1166, 9 iunie, p. 1.

⁵³ Ibidem, p. 1. (articol de fond).

⁵⁴ Ibidem.

dintre capii mișcării de la 1848. Dorințele sale mergeau mult mai departe decât ale celorlalți tovarăși. Într-o scrisoare către Ioan Ghica, arată că scopul revoluției din 1848 ar fi fost de a scăpa de robia turcească și rusească : « Ah, dacă eram uniți cu ungurii, am fi fost siguri să luăm Viena și să proclamăm republica »⁵⁵. După ce se reamintește faptul că C. A. Rosetti a fost și el influențat de ideile socialismului utopic, portretul (nesemnat) se încheie cu următoarele aprecieri : „entuziastul luptător nu s-a descurajat. Curajul pe care l-a desfășurat la 11 iunie 1848 nu l-a părăsit un moment și pînă la sfîrșitul vieții sale Rosetti a rămas un mare cetățean, plin de adîncă dragoste pentru popor și de mare grijă pentru țară. Socialiștii serbează în el pe unul din cei mai sinceri revoluționari. Alături de Cîmpineanu și de Bălcescu, figura sa va străluci pururi ca una din cele mai simpatice democrației”⁵⁶.

Ion Eliade Rădulescu (1802 — 1872) — „omul care prin activitatea sa de uriaș domină toată jumătatea dinții a veacului nostru, a fost de toate în ramurile activității intelectuale : poet și filozof, dramaturg și istoric, matematic și filolog, om politic și om de litere, ziarist și director de teatru”. După datele biografice care arătau că Eliade nu mai era la 1848 un tînăr, ceea ce nu l-a împiedicat de a participa activ la revoluție, „Lumea Nouă” adăuga : „De altminteri, încă de mult el pregătise terenul în această privință, insuflînd tuturor prietenilor și elevilor săi dragostea de românism și ura împotriva asupritorilor. La 9 iunie el a proclamat constituția la Islaz și a plecat în fruntea trupelor spre Craiova. Ales membru în guvernul provizoriu — se arăta în încheiere — el luptă din răputeri împotriva tovarășilor săi cari voiau să dea ascultare sfaturilor rușilor”⁵⁶. În ziua următoare, „Lumea Nouă” adăuga alte precizări despre Eliade în cadrul paginii intitulată *Oamenii și faptele de la Anul 1848*, subliniind faptul că a fost elevul lui George Lazăr, că „a fost unul din principalii intemeietori ai literaturii românești”, rolul său în fruntea „Curierului Românesc” — conchizînd că „cu toate greșelile sale, România modernă îi datorește mult”⁵⁷.

Toate aceste prezentări ale personalităților marcante ale revoluției sînt însoțite de portrete sau schițe sugestive.

Pe mari spații, organul socialist român publica la 12 iunie 1898 o suită de 13 prezentări ale celor mai iluștri bărbați politici de la 1848. În introducere sînt evocate evenimentele de la 11 iunie legate de atitudinea domnitorului Bibescu, de controversata numire a lui Odobescu la ministerul de război, de fuga domnitorului, de proclamarea guvernului provizoriu și rolul lui I. Brătianu și C. A. Rosetti în această privință. După lista membrilor guvernului provizoriu, care se va retrage la Tîrgoviște la 29 iunie, după menționarea succintă a divergențelor ce s-au ivit în interiorul său, ziarul socialist începea de astă dată în mod semnificativ biografiile revoluționarilor cu personalitatea proeminentă a lui Nicolae Bălcescu, caracterizat pe bună dreptate ca fiind „cea mai clară figură de la 1848. De un entuziasm fără margini, de un sentimentalism dus la exces, dînsul și-a pus în revoluție tot focul vîrstei sale, toate visurile de înălțare a țării,

⁵⁵ Ibidem, nr. 1167, 10 iunie, p. 1 (cu portret); republicat în nr. 1169, 12 iunie, p. 2.

⁵⁶ Ibidem, nr. 1168, 11 iunie, p. 1 (cu portret).

⁵⁷ Ibidem, nr. 1169, 12 iunie, p. 2.

tot idealul vieții lui. Cult, erudit, a desgroat din noianul vremurilor și al legendelor icoana marea a lui Mihai Viteazul și a dat-o generațiilor moderne ca pe o pildă de acțiune și energie. Pe cînd alții nu aveau țeluri anumite și bine hotărîte (un program politic precis — n.n.), Bălcescu proclama sus și tare că revoluția trebuie să se facă pe de o parte împotriva rușilor (a Rusiei țariste — n.n.), pe de altă parte împotriva boierilor, cari nu înțelegeau să se plece cerințelor timpului”. Sînt trecute apoi în revistă principalele evenimente legate de numele lui Bălcescu în fruntea aripei radicale a revoluției, care „voia să se folosească de turburarea de care era cuprinsă întreagă Europa pentru a uni țările române într-o singură republică”. Împreună cu Rosetti, Brătianu și Bolliac, el stăruie pentru înarmarea țării împotriva pericolului intervenționist. Divergența dintre Bălcescu și Eliade, căruia i s-au adăugat și alți membri ai locotenenței domnești, se adîncește; la insistența lui Brătianu, Bălcescu nu dă curs dorinței de a pleca la Paris. Biografia marelui patriot democrat-revoluționar este expusă apoi, în continuare, pînă la prematura sa stingere din viață în 1852, la Palermo ⁵⁸.

După Bălcescu, urmează C. A. Rosetti, a cărui prezentare se repetă, fiind identică cu cea publicată cu numai două zile înainte, amintită mai sus.

„Tinăr pe acele vremuri, I. Brătianu a luat totuși parte la revoluție. Împreună cu C. A. Rosetti, dînsul era unul dintre capii revoluționarilor din Capitală și a îndemnat poporul să proclame guvernul provizoriu”. Se citează apoi rolul lui Brătianu și al lui C. A. Rosetti în arderea regulamentului organic în piața publică, la 6 septembrie 1848, dar se precizează că odată cu înaintarea în vîrstă, Brătianu, ca și alți pașoptiști, „și-au restrîns numărul idealurilor. Din tinărul democrat și înaintat de la 1848, a ajuns bătrînul reacționar de la 1888. Liberalii îl serbează ca pe unul ce a știut să le asigure puterea pentru multă vreme” ⁵⁹.

Figura lui Ion Eliade Rădulescu este caracterizată apoi în termenii mai sus menționați.

Ion Ghica, fiu de mare boier, „s-a lepădat repede de prejudecățile de clasă și a trecut chiar de la început în rîndurile revoluționarilor al căror sfătuitor și conducător a fost. Era unul dintre puținii liberali care vedeau clar situația și nu-și făceau nici o iluzie asupra mișcării”. Este amintit apoi rolul îndeplinit de Ion Ghica la Constantinopol, exilul său — citîndu-se *Amintirile din pribegie* —, activitatea publicistică, apreciindu-se în final că Ion Ghica „a fost unul din cei mai mari oameni politici ai țării” ⁶⁰.

Cezar Bolliac (1813 — 1880) „făcea parte din gruparea celor înaintați, cu rol însemnat foarte activ, în revoluția de la 1848”, ca președinte al clubului „Junimeii”, redactor al „Poporului Suveran” membru al consiliului capitalei. Alături de alți fruntași, s-a pronunțat pentru înarmarea poporului împotriva pericolului intervenției turcești. Ca om de litere a

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

fost și este apreciat pentru conținutul social al poeziei sale (*Țiganul vîndut* ș.a.)⁶¹.

„O figură simpatică, aproape legendară, deși foarte puțin cunoscută — arăta presa socialistă — e aceea a lui *Popa Șapcă*. A luat parte la proclamarea revoluției de la Islaz, unde a zugrăvit în culori vii suferințele țăranilor. În numele sătenilor a cerut să se dea muncitorilor de pămînt o părtică de loc de arat ca nu tocmai ei cari duc toate greutățile țării să fie străini și nemernici pe propria lor moșie. De prisos să mai spunem că a fost tratat ca socialist și batjocorit de boieri”⁶².

Ștefan Golescu, membru al guvernului provizoriu, era „om cu foarte mare vază și însuflețit de adîncă dragoste pentru popor”, fiind adept al votului universal⁶³. Generalul *Nicolae Golescu* este evocat și el pentru meritele activității din guvernul provizoriu⁶⁴. „Familia Golescu a contribuit mai mult ca oricare altă familie românească la ajutarea revoluției și la înființarea României moderne. Cei patru frați Golești — Ștefan, Neculai, Radu și Alexandru — și-au jertfit întreaga lor tinerețe idealului revoluționar. Toți patru au făcut parte din comitetul revoluționar care se formase la București în mai 1848”. Mențiunea că scopul comitetului nu era de a organiza revoluția, ci de a o conduce, dovedește cunoașterea de către autorul socialist al acestor portrete de revoluționari de la 1848, a operelor lui Nicolae Bălcescu. *Radu Golescu* era apreciat, la semicentenarul revoluției, de către mișcarea socialistă românească — drept „un caracter măreț și generos, om energic, [ce] a luat parte la toate actele mari ale revoluției, dîndu-și obolul său cu o dezinteresare antică”⁶⁵.

Dimitrie Brătianu este caracterizat ca „luptător modest dar sincer și convins, democrat doritor de a vedea bucurîndu-se și românii de drepturi egale”. Și-a închinat tinerețea revoluției, a fost „unul dintre cei mai aprigi propagandiști în popor”, un iscusit diplomat ca reprezentant al guvernului revoluționar la Pesta, unde „s-a purtat cu un tact deosebit”; portretizarea succintă a lui D. Brătianu nu omite nici neînțelegerile politice ce s-au ivit ulterior, între acesta și fratele său, Ion Brătianu⁶⁶.

„Transilvania a contribuit mult prin oamenii săi la revoluția de la 1848” — citîndu-se în acest sens exemplul lui *Ion Maiorescu*, activitatea sa la Craiova, rolul său în revoluție, în contactul cu revoluționarii de peste graniță și îndeosebi în misiunea pe lângă Dieta de la Franckfurt⁶⁷.

Grigorie Serurie este apreciat în mod elogios pentru meritele sale în pregătirea adunării de la Islaz, în mobilizarea maselor țărănești dar și în atragerea trupelor la cauza revoluției, împreună cu *Zalic* și *frații Racota*, în înștiințarea comitetului revoluționar de la București asupra îndeplinirii misiunii sale deosebit de dificile⁶⁸.

„Lumea Nouă” găsea prilejul de a evoca și rolul pozitiv al unor străini în revoluția de la 1848 din principate, menționînd rolul unor evrei

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem. nr. 1170, 13 iunie, p. 1.

⁶⁶ Ibidem, nr. 1169, p. 2.

⁶⁷ Ibidem, p. 2.

⁶⁸ Ibidem, nr. 1170, p. 1.

ca acela al lui *Davicion Bally*, mare bogătaş, simpatizant al revoluției care, datorită relațiilor sale personale cu marele vornic I. Manu, a reușit să zădărnicească intenția domnitorului Bibescu de a înăbuși mișcarea în fașă. Bally a colaborat la „Pruncul român” iar după revoluție, reacțiunea s-a răzbunat și asupra lui, sărăcindu-l ⁶⁹. Cunoscutul pictor *Constantin Daniel Rosenthal* încheie șirul personalităților a căror evocare în paginile presei socialiste avea menirea de a contribui la dezvoltarea tradițiilor revoluționare. Născut în Ungaria și devenit cetățean român încă în august 1848 (deci nu din împrejurările exilului), Rosenthal a fost un foarte apropiat prieten al lui C. A. Rosetti, al familiei acestuia. După ce a ajutat eliberarea fruntașilor surghiuniți în Turcia, îi conduse pe aceștia prin Ungaria și Austria, pe unii pînă la Paris, unde C. D. Rosenthal „era foarte prețuit de revoluționarii francezi”. Este menționată misiunea revoluționarilor români încredințată lui Rosenthal în Austria, unde pictorul revoluționar a căzut în mâinile poliției fără a divulga scopul misiunii, murind în 1852. Cunoscutele sale tablouri între care și un autoportret (nu este specificată expres celebra alegorie, dar este de presupus că și ea se află acolo) au fost păstrate de prietenul său C.A. Rosetti și transmise prin testament, la moartea acestuia, patrimoniului artistic național care se constituia atunci instituțional, în capitala țării ⁷⁰.

La 11 iunie 1898, „Lumea Nouă” publica mai multe articole consacrate semicentenarului revoluției, arătînd, încă în articolul de fond intitulat *Ideal și realitate*, că dorința socialiștilor era „ca aniversarea revoluției de la 1848 să fie sărbătorită de toți liberalii și democrații în chipul cel mai măreț. Gîndul nostru a fost ca prin această sărbătoare să aducem în primul loc omagii figurilor revoluționare de pe acea vreme și în al doilea loc să întărim în mințile cetățenilor principiile, ideile de dreptate și libertate cari însufleteau pe entuziaștii revoluționari ... Pentru noi aniversarea lui 1848 este o afirmare mai mult că sîntem un popor civilizat, setos de lumină, gelos de a vedea odată aplicate și la noi marile principii pentru care în alte țări a curs atîta sînge”. Articolul critica cu tărie jocul politicianist al diferitelor partide și grupări în jurul sărbătoririi revoluției, îndeosebi încercarea unora de a folosi și acest prilej în scopul proslăvirii dinastiei ⁷¹. Răspunzînd calomniei lansată și întreținută perseverent de burghezie pe seama mișcării socialiste, că aceasta ar fi, datorită spiritului ei internaționalist care o caracteriza — „trădătoare de neam”, P. Crainic arăta în esență că mișcările revoluționare sînt animate în genere de acest spirit de colaborare între popoare, citînd un pasaj din *Amintirile din pribegie* ale lui Ion Ghica care arăta că „unul din punctele importante ale acestui program (al revoluționarilor — n.n.) era înțelegerea cu toți capii cari conduceau partidul liberal din Ungaria, Transilvania, Banat, Bucovina, Italia, Polonia, Germania și înființarea unui ziar care să se ocupe cu *interesele tuturor naționalităților*, propagînd unire și frăție între dîsele” ⁷². Se reproducea apoi amplul articol *11 Iunie 1848* al

⁶⁹ Ibidem, nr. 1169, p. 2.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, nr. 1168, 11 iunie, p. 1 (articol de fond).

⁷² Ibidem, p. 1. Vezi și Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, București, 1839, p. 61.

lui E. Winterhalder care evoca în cuvinte vibrante scenele acțiunilor politice și ale participării maselor la revoluție, elogiind îndeosebi rolul armatei : „mulțămită și de o mie de ori mulțămită ostași români ce nu vă sfiirăți a declara celuia ce era în putere (domnului — n.n.) că sinteți în adevăr români”. Este vorba de precizarea anticipată a refuzului de a trage în popor și a hotărârii de apărare a patriei. „Această vrednică și vitejească purtare ... face astăzi gloria armiei, căreia sîntem datori că revoluția noastră s-a putut săvîrși fără vărsare de sînge”. Evenimentele au culminat apoi cu citirea proclamației pe ulița Lipsanilor, cu mobilizarea directă a maselor, cu momentul emoționant al eliberării lui C. A. Rosetti — toate acestea constituind preludiul instaurării puterii revoluționare ⁷³. Știrile din același număr al organului mișcării socialiste anunțau apariția ziarului într-un număr festiv, dedicat aniversării revoluției de la 1848 și punerea pietrei fundamentale a monumentului din Dealul Spirei închinat memoriei eroilor pompieri de la 13 septembrie 1848 ⁷⁴.

„Oricum, un fapt nu se poate nega : la 48 liberali au încercat să transforme România într-un stat modern, să facă atunci ceea ce s-a făcut abia la 1864. Tot așa de adevărat este că boierii conservatori au pus totul în mișcare, s-au plecat și rușilor și turcilor, au întrebuițat viclenia și violența pentru a zădărnici planurile revoluționarilor liberali. Au și reușit, mulțumită complicității celor ce se îndesară în fruntea mișcării numai pentru a o face să piară” — arăta Ion Nădejde în articolul de fond din „Lumea Nouă” de la 12 iunie 1898. „Nenorocirea a fost că Ion Brătianu, C. A. Rosetti și ceilalți radicali se simțeau prea slabi pentru a pune ei înșiși mîna pe putere. De două ori poporul din București sub conducerea lui I. Brătianu a sfărîmat pe reacționari și au adus la cîrmă același guvern provizoriu nu numai incapabil, dar de bună seamă și înțeles pe sub mînă cu partidul conservator. Și de două ori s-au grăbit a se folosi de cea mai mică ocazie pentru a părăsi postul de onoare la care îi puse poporul” ⁷⁵ — aprecia, cu o severitate prea mare autorul din 1898. „Această purtare a reacționarilor s-a arătat și în mișcarea de la Islaz în drumul spre Craiova, reacționari amestecați în conducerea revoluției, lupi furișați între oi, s-au grăbit a turna apă rece peste flăcările țăranilor cari se sculară cu miile și a cădea la învoială cu boierii din Craiova. Puțin a lipsit să nu se sugruma revoluția chiar în acest oraș, prin o contră-revoluție organizată de prietenii lui Eliade Rădulescu” — continua articolul care considera apoi că nu atît proveniența socială cît orientarea politică și ideologică a fost cea care explică acțiunile fruntașilor revoluției, precum și ale vrăjmașilor acesteia. „Boieri sau nu, revoluționarii erau pentru modernizarea României, pentru desființarea tuturor instituțiilor feudale : pe cînd conservatorii erau acei boieri sau neboieri slugarnici, cari voiau să se păstreze nedreapta organizație de pînă atunci. Conservatori erau cei cari după înfrîngerea revoluției au stăruit din răsuputeri să nu se dea țăranilor pămîntul pe care îl cultivau, ci numai liberarea de clacă și asta cu despăgubire ! Conservatorii erau partizanii aceluia care a strigat în adunare că țăranii sunt capitalul boierilor și acuzau de socialism pe toți cei cari voiau

⁷³ „Lumea nouă”, 1898, IV, nr. 1168, 11 iunie, p. 1—2.

⁷⁴ Ibidem, p. 2.

⁷⁵ Ibidem, nr. 1169, 12 iunie, p. 1.

pentru România reforma care se făcuse nu mai zicem în Franța, dar în Germania și Austria, ba chiar și în Rusia”⁷⁶. Tocmai din aceste motive, istorice și politice, socialiștii serbau aniversarea revoluției „dorind ca trezirea vie a amintirilor aceluia trecut blestemat și a jertfelor ce au trebuit pînă la aducerea la îndeplinire a unora din reformele de la 48, să aprindă din nou zelul pentru fapte mari, să discrediteze pe conservatori și pe toți cei vinduți lor și să convingă pe cetățeni că mîntuirea e în reforme adînci. Votul universal, proclamat la 48, desființarea privilegiilor datorite religiei, egalarea în drepturi a tuturor supușilor români, sînt reforme cari nu mai pot suferi întîrziere. Și un lucru să se știe — arăta Nădejde în încheiere, dar fără perspectiva propriei sale evoluții — numai cînd actualii liberali vor da lui 48 însemnătatea ce se cuvine, numai cînd vor lucra în sensul revoluționarilor de pe acele vremuri, numai atunci vor merita numele de urmași ai marilor revoluționari”⁷⁷. Acest lucru era însă o imposibilitate istorică obiectivă, deoarece, îndeosebi după cucerirea Independenței, partidul liberal, realizîndu-și principalele obiective politice, nu va mai avea același caracter ca înainte.

Sărbătorirea propriu-zisă a semicentenarului revoluției a avut loc printr-o serie de manifestații în București și în alte centre din țară, la care au participat și socialiștii, în sensul precizării — nu totdeauna consecvente — a poziției lor politice din seria de articole examinate mai sus. Capitala era împodobită cu steaguri și arcuiri luminoase, punctul de adunare a manifestanților fiind piața Sf. Gheorghe. Au fost depuse coroane de flori la mormintele revoluționarilor (Rosetti, Eliade ș.a.). La ora prînzului (11 iunie), o mare masă de cetățeni era adunată în centru, erau de față, între alții, veterani ai revoluției și 80 de delegații venite din toată țara. Cortegiul ce s-a format a urmat traseul străzilor Lipsani — Rahovei — 11 iunie, pînă în dealul de la Filaret, unde cu o jumătate de veac în urmă avusese loc istorica adunare populară. Pe parcurs s-a petrecut un mic incident care a pus într-o lumină mai puțin favorabilă pe Nicolae Flea (după o întrunire cam zgomotoasă a grupării sale de la sala Dacia, liderul, antrenat într-o încăerare provocată de adepții săi, a fugit în trăsura poliției!). După adunarea de la Filaret, participanții au plecat spre Dealul Spirii unde s-a pus piatra fundamentală a monumentului, iar seara au urmat obișnuitele spectacole populare⁷⁸. Pe marginea desfășurării manifestației din București de la 11 iunie, se aprecia de către socialiștii români că „nu era pornirea naturală pentru serbarea pioasă întru amintirea eroilor pieriți în luptă și sărăcie”⁷⁹.

Imaginea cunoscută, a arderii Arhondologiei și a Regulamentului organic de către popor, era reproducă de „Lumea Nouă” pe mari dimensiuni, însoțită de un text explicativ, care le caracteriza drept „doi dușmani vechi și de moarte: *clasa boierească*, a cărei carte de aur era arhondologia, unde

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, nr. 1169, p. 1.

⁷⁸ Ibidem, p. 3; nr. 1170, 13 iunie, p. 1, 2. Nu se dau alte amănunte; nici presa democratică nici cea oficială nu spune mai mult despre participarea socialiștilor la aceste serbări.

⁷⁹ Ibidem, nr. 1170, p. 1 (articolul nesemnat *Politicianii și 1848*). În același număr, o *Satiră a zilei*, pe marginea incidentului Flea. Alte satire, similare, în nr. 1171, 14 iunie, p. 1; nr. 1172, 16 iunie, p. 1; nr. 1173, 17 iunie, p. 1; nr. 1178, 23 iunie, p. 1.

erau trecute toate neamurile privilegiate, ciolanele sfinte, oamenii coboriți din cer, stăpînii născuți ai claselor muncitoare și robite”. Alt dușman era Rusia țaristă, care „pururea a sprijinit pe boieri și prin regulamentul din 1831, introdus prin vărsare de sînge, a vîrit pe nenorociții țărani într-o robie pe lingă care iadul lui Dante poate părea, cu toate cele șapte cercuri ale lui, o glumă nevinovată”. Se evoca apoi cu culoare momentul răzbunării simbolice de la 1848, cînd „poporul din București a purtat pe strade în pataște cernite reglementul organic și arhondologia, bocindu-le păcatele, în hohotele de rîs, în glumele sîrate ale poporului și în sunetele muzicilor vesele. La Mitropolie, preasfîntul a fost silit a blestema răposatele cărți, iar un țăran le-a rupt filă cu filă și le-a ars pe rug în aplauzele poporului”⁸⁰. Același număr reproduce programul revoluției, cu cele 22 puncte ale sale.⁸¹

Atenția pe care au acordat-o socialiștii aniversării revoluției de la 1848 rezultă și din faptul că în presa lor au continuat să apară și după data aniversării materiale pe această temă. Ștefan Petică reapărea în campania de presă consacrată semicentenarului cu considerații mai largi și mai profunde, ce rămîn deosebit de interesante pînă astăzi, intitulate *Teoria Revoluției*. Autorul arată că pentru țărănimă, revoluția de la 1848 a avut o adîncă semnificație socială, fiind singura soluție pentru îndeplinirea dezideratelor arzătoare ale majorității locuitorilor principatelor: „loc de muncă ca să nu fie străini și nemernici în propriul lor pămînt”, cum s-a formulat principala lor revendicare în Comisia proprietății. Negustorimea era și ea interesată în reformele sociale și politice, la care se adăugau și problemele de ordin extern al revoluției; din acest punct de vedere, aprecia cu îndreptățire autorul acestui micro-eseu, „războiul independenței a coronat pentru negustorime lupta începută la 1848”. Din interesele diferite ale forțelor participante la revoluție, a rezultat caracterul complex, adesea contradictoriu, al acesteia. „Cei care au înțeles mișcarea de atunci așa cum trebuia să fie înțeleasă au fost capii revoluției și îndeosebi Bălcescu, Rosetti și Brătianu. Pentru aceștia, revoluția, pe lingă caracterul său democratic și social, avea unul și mai de seamă: *aducerea unității și nealăturării naționale* (subl. ns. — A.P.). Lupta împotriva înfriurilor și stăpînirilor străine era lozinca lor. Pentru a se putea dezvolta liber — arăta autorul — România avea în adevăr nevoie de a scăpa de sub stăpînirea turcilor și a rușilor”⁸². Dacă eliberarea națională era într-adevăr un obiectiv formulat destul de clar de revoluționari („libertatea dinăuntru e peste putință a se dobîndi fără libertate din afară” cum arăta Bălcescu), trebuie să adăugăm corectivul că în ceea ce privește unitatea și independența națională, militanții de la 1848 în frunte cu Bălcescu doreau cu toată dăruirea de care erau capabili realizarea acestor năzuințe multiseculare ale tuturor românilor, dar, în același timp, pe baza unei remarcabile gîndiri politice realiste, și-au dat seama că ele nu vor putea fi realizate simultan și integral la 1848; istoriografia marxistă din țara noastră a analizat multilateral semnificația evenimentelor revoluționare subliniind de pe poziții proprii, științifice, caracterul național al acestora, aprofundînd problema destinului istoric și a perspec-

⁸⁰ Ibidem, nr. 1169, p. 1.

⁸¹ Ibidem, p. 2.

⁸² Ibidem, nr. 1170, 13 iunie, p. 1 (articol de fond).

tivelor revoluției în sensul indicației profunde a lui Bălcescu despre *etapele necesare* ale revoluției naționale, singura cale a realizării statului național unitar democratic, independent. Ștefan Petică intuia încă de la 1898 acest punct de vedere, exprimând răspicat ideea că aprecierea caracterului național al revoluției de la 1848 *e în deplină concordanță cu marxismul*, ceea ce, în condițiile istorice ale epocii de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, avea o valoare ideologică, politică și morală deosebit de ridicată. Ea apare, astăzi chiar, în unele privințe, de-a dreptul surprinzătoare, relevante, actuală. „În revoluția de acum cincizeci de ani caracterul social nu putea fi înlăturat, deoarece era determinat de o întreagă sumă de cauze, dar caracterul dominant trebuia să fie, cum a și fost, cel naționalist (aici cu sensul: național — n.n.). Multora li se va părea că facem aici o abatere de la doctrina marxistă. Cu toate acestea nu e așa. Departe de a contrazice doctrina marxistă, revoluția de la 1848 privită din punctul de vedere naționalist (vezi mai sus — A.P.) *e o dovadă de largimea și profunzimea acestei doctrine în sensul ei cel mai științific*”⁸³. Este o formulare care mergea cel mai departe și cel mai profund în aprecierea, de pe poziții marxiste, a caracterului dominant al revoluției române de la 1848. Ideea va fi reluată, dezvoltată și aprofundată în documentele P.C.R. de după cel de al V-lea congres, în lucrările lui Lucrețiu Pătrășcanu, apoi în aprecierile partidului după eliberare. Am insistat asupra poziției clare exprimate de Ștefan Petică în acest sens încă în 1898, deoarece ea depășea de fapt însemnătatea momentului 1898, pentru a putea înțelege mai bine atât valoarea acestei poziții, cât și desfășurarea ulterioară a procesului ideologic în mișcarea noastră muncitorească, revoluționară, cu atât mai mult cu cât, după cum se știe, asupra acestei probleme au existat controverse și puncte de vedere eronate, care făceau opoziție artificială între conținutul social și cel național, între acesta și semnificația internațională a evenimentelor de la 1848. Militantul socialist pe cât de entuziast și sincer, pe atât de modest și temeinic cunoscător al istoriei și al concepției marxiste, fără o pregătire științifică sau teoretică desfășurată în școli înalte din țară sau străinătate, care a fost Ștefan Petică, înțelegea într-un mod meritoriu dialectica socialului, naționalului și internaționalului, a factorilor interni și externi, a unității și diversității, a particularului și generalului, în revoluția de la 1848.

Reproducind fragmente dintr-un memoriu în limba franceză al unui boier reacționar⁸⁴ despre revoluția din Muntenia de la 1848 organul socialist „Lumea Nouă” exemplifica în acest fel opinia ei proprie despre aspectele conservatoare din desfășurarea evenimentelor de la 1848, răspunderea ce revenea în această privință unor fruntași, în primul rînd lui Eliade⁸⁵.

La Galați a avut loc o conferință despre revoluția de la 1848, susținută de I. C. Atanasiu, care se afla încă în mișcarea socialistă, pînă în primăvara anului următor, cînd va lua același drum cu ceilalți „generoși”. La conferința amintită au participat, potrivit relatărilor presei, numeroși muncitori gălățeni. „Socialiștii sînt urmașii direcți ai revoluționarilor de

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Cf. Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XII, p. 1—23.

⁸⁵ „Lumea nouă”, 1898, IV, nr. 1172, 16 iunie, p. 1—2.

la 48'' — se sublinia și de astă dată. Deși viziunea istorică și analogiile la care apela vorbitorul nu erau într-un totuși justificate, e de reținut pentru sensul ei general, agitatoric, ideea potrivit căreia „precum la 48 România a primit reformele Europei democratice și liberale de atunci, tot așa în curînd, sub influența Europei socialiste, România va primi adevăratele reforme care vor face să domnească Egalitatea și Frăția între români, prin suprimarea robiei economice de acum”⁶⁶.

Ultimul material din seria bogată publicată de organul socialist „Lumea Nouă” în memoria revoluției de la 1848 cu prilejul semicentenarului acesteia, este o amplă și palpitantă descriere a evenimentelor legate de complotul reacțiunii care a dus la arestarea guvernului provizoriu și apoi eliberarea acestuia datorită abnegației revoluționare a maselor populare. Evocarea este făcută după surse autentice, care, coroborate, coincid între ele (I. Ghica, C. A. Rosetti ș. a.). Momentul care a precedat dezlanțuirea dramatică a confruntării a fost acela cînd ofițerii reacționari au ordonat soldaților foc asupra poporului. „În minutele acestea văzurăm o eroină strecurîndu-se prin mulțime, armată cu două pistoale și strigînd : « Curagiu copii, moarte trădătorilor ! » Ea venea de pe podul Mogoșoaiei și înainta la palat. Mulțimea electrizată, văzînd curajul acestei române, se înfierbîntă și repetă : « moarte vînzătorilor ! » ... Cine este această eroină ? Este d-na Anica, soția d-lui Nicolae Ipătescu, română ce poartă arma ca orice bărbat. Guvernul era acum mîntuit ; pompierii se aduseră în apărarea lui și poporul făcu împiejur patru baricade — spre a înfrîna vreo nouă năvală”⁶⁷.

La Craiova, gazeta socialistă „Revoluția socială” care apărea în același an al aniversării semicentenarului revoluției de la 1848 publica, la 3 mai, pe întreaga pagină întîi, cu continuare, un amplu articol, scris probabil de D. D. Radoviceanu — redactorul noului organ — despre *3/15 mai 1848 și azi*⁶⁸. *Era prima abordare distinctă, amplă, a evenimentelor revoluționare din Transilvania* și cu toate limitele unor aprecieri — îndeosebi asupra actualizării lor, deci asupra evoluției ulterioare, afectînd mai puțin înțelegerea faptelor istorice propriu-zise — acest articol prezintă o importanță deosebită, cu atît mai mult cu cît el reflectă dezvoltarea mișcării socialiste din provincie. Dealtfel, în organul craiovean amintit — care, chiar dacă își va atenua simțitor curînd caracterul socialist, rămîne un document grăitor al frămîntărilor epocii, exista un remarcabil interes pentru evenimentele din Transilvania, publicîndu-se și alte materiale cu caracter politic consacrate luptei de eliberare națională a românilor de peste munți, de exemplu un călduros portret făcut energicului luptător dr. Ioan Rațiu⁶⁹.

În articolul consacrat evocării marii adunări naționale de la Blaj, menționat mai sus, se arată că „ziua de 3/15 mai 1848 este aurora renașterii naționale a poporului român, este de o mare însemnătate istorică și ca atare nu o putem trece cu vederea ... ne afirmăm solidari cu frații

⁶⁶ Ibidem, p. 2 (Correspondențe din țară).

⁶⁷ Ibidem, nr. 1179, 24 iunie, p. 2.

⁶⁸ „Revoluția socială”, Craiova, 1898, I, nr. 8, 3 mai, p. 1—2. (semnat cu pseudonim : Craioveanu).

⁶⁹ Ibidem, p. 2.

de peste munți în lupta pentru emanciparea lor . . . Întorcându-ne privirea cu 50 de ani în urmă, vedem pe Cîmpia Libertății de lingă Blaj o adunare de zeci de mii de desmoșteniți pentru a pune la cale desrobirea, căci în întreg înțelesul cuvintului aproape totalitatea celor adunați erau robii feudalilor. Deși cei mai mulți instinctiv — arăta autorul — dar cu toții simțeau importanța cauzei pentru care s-au adunat cum și că scăparea nu le va veni decît de la ei și prin ei și astfel se leagă prin jurămint sărbătoreasc de a jertfi cu toții pe altarul cauzei ultima picătură de singe pentru dezrobire, chemînd pe toți frații lor la luptă”⁹⁰. Articolul încerca să actualizeze învățămintele istoriei, căci „fructe amare ați cules la 848/9... după cum odinioară în veci neuitatul poet de pie memorie Andrei Mureșanu ne striga « Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte » . . . după cum la 3/15 mai 1848, românii de pretutindeni au alergat individual sau prin delegați pe Cîmpia Blajului pentru a-și «croi o altă soartă, la care să se închine și cruzii lui dușmani» — sfătuiți-vă astfel ca la momentul dat să fiți bine preparați și uniți, și atunci cu siguranță veți reuși a dispune de soarta voastră . . . Frați de suferință de peste Carpați — chemau la acțiune socialiștii craioveni — continuați a lucra serios și vă organizați bine pe calea apucată încă la 3/15 mai 1848 și pe temelia acestor principii, uniți cu social democrația României libere și a celei ungare de la voi, izbînda este asigurată”⁹¹. *Autorul consideră că lupta de emancipare socială și națională nu se va putea împlini decît prin victoria socialismului*, — teza era larg răspîdită în mișcarea socialistă — dar calea de urmat, metoda de luptă era indicată corespunzător: „dezrobirea voastră de orice jug (subl. ns. — A.P.) o puteți obține făcînd cauză comună cu proletariatul”, ceea ce în noile condiții istorice era o apreciere îndreptățită. Articolul aruncă o privire asupra „desiobăgirii fraților de peste munți de la 1848 și a desființării clăcii la noi în 1864”, dezvăluind carențele reformelor amintite, în deosebi în lumina evoluției ulterioare a procesului social-economic. Sint combătute manifestațiile zgomotoase, politicianiste, naționaliste, ale burgheziei, amintindu-se atitudinea echivocă a oficialității din România față de cauza românilor transilvăneni (se citează faimoasele „scuze de la Iași” ale lui D. A. Sturdza, problema subvențiilor pentru școlile din Brașov ș.a.)⁹². Articolul omite să intre în analiza caracterului național al revoluției de la 1848 — 1849 din Transilvania, deși lasă să se înțeleagă că include obiectivele naționale în ansamblul fenomenului revoluționar și al evoluției din epoca post-revoluționară. Se face o amplă trecere în revistă, cu caracter de popularizare, a învățăturii lui Marx și Engels despre clase și lupta de clasă, cu aplicații la subiectul abordat și, desigur, este sever criticată burghezia pentru politica ei de clasă — de astă dată această orientare proprie, combativă, nemaiavînd un caracter concret, legat de situația din Transilvania; necesitățile propagandei, ale afirmării punctului de vedere propriu, în opoziție cu politica burgheză, făceau ca în unele privințe, tonul polemic să se dilueze în generalități agitatorice. În ansamblu însă, putem considera, după opinia noastră

⁹⁰ Ibidem, p. 1—2.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem, p. 1—2.

acest întins articol ca pe o importantă luare de atitudine a mișcării socialiste din vechea Românie într-o asemenea problemă complexă.

Gazeta socialistă craioveană relua, după „Adevărul” din București, prezentarea sărbătoririi zilei de 3 mai peste munți. „Un apel semnat de dnii dr. Rațiu, G. Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Dionisiu Vaida, Theodor Mihali, Rubin Patița și dr. D. Ciuta cheamă pe românii de peste munți ca să serbeze a 50-a aniversare a întrunirii de pe Cîmpia libertății de lângă Blaj unde la 3/15 mai 1848 în fața a 40 mii români s-au proclamat principiurile și pretențiunile naționale care și astăzi constituie crezul nostru politic. Acolo a rostit Bărnăuțiu marile cuvinte «Naționalitatea este libertatea noastră cea din urmă și limanul mîntuirii noastre viitoare»”⁹³. Apelul amintit se încheia astfel: „Să dovedim frați români că una sintem în credințe, sentimente și aspirațiuni cu vrednicii noștri părinți și să serbăm cu toată solemnitatea posibilă ziua de 3(15) mai! Să arătăm lumii că ținem la neamul nostru și că hotărîți suntem a nu ne da naționalitatea noastră odată cu capul! În fața lui Dumnezeu și a lumii întregi să dovedim că ținem neclintit la jurămîntul sfînt al celor 40.000 români și acolo în Blaj să o arătăm aceasta deschis, ca și părinții noștri. Să mergem acolo să reinviem forțele sufletului nostru și celebrînd solemn memoria celei mai mari adunări a poporului român, să ne întărim bărbăția și hotărîrea la luptă pentru aceleași sfînte drepturi și atunci putem fi siguri că vom învinge”⁹⁴. Publicarea acestui apel a contribuit desigur într-o măsură mai însemnată la popularizarea în rîndurile maselor, nu numai din Craiova sau Oltenia, a însemnătății și caracterului revoluției române transilvănene de la 1848 — 1849, a luptei de eliberare națională din epoca post-memorandistă.

La Craiova, ziua de 3/15 mai a fost sărbătorită printr-o manifestație pe care descriind-o, gazeta socialistă locală arăta critic și unele scăderi ale modului în care a fost concepută această acțiune. Apelînd la partidele politice „a nu se mai juca de-a naționalismul, fiind un ce periculos” (deosebirea între atitudinea din opoziție și cea de la guvern), autorul făcea dovada unei bune cunoașteri a evenimentelor, a culiselor politice, atunci cînd cita unitatea de acțiune a maghiarilor în problema națională, ilustrînd-o cu cazul dezbaterilor asupra înmormîntării lui Kossuth, cu activitatea acelor „Kulturegyletiuri” (societați culturale de felul lui E.M.K.E. ș.a. — A.P.), cu rolul pe care au ajuns să-l joace ungurii în conducerea monarhiei habsburgice⁹⁵.

Dezbătînd sărbătorirea zilei de 11 iunie 1848, „Revoluția Socială” din Craiova aprecia această dată ca pe una din „zilele mărețe de amintire care glorifică trecutul istoric al mișcărilor grandioase pe urma cărora s-a format România modernă de astăzi ... Ea reamintește marca mișcare revoluționară care a adus acca schimbare uriașe în destinele țării românești; această zi trebuie sărbătorită de tot locuitorul țării românești cu entuziasmul sincer ce ni-l dă trecutul în care este înscrisă cu litere de sînge eroica mișcare a luptătorilor cu dor de țară și națiune, pentru egalitate și libertate ... Gloria națiunii — se arăta în articol — se ser-

⁹³ Ibidem, p. 3.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem, nr. 9, 10 mai, p. 3.

bează de popor ca o recunoștință celor ce s-au jertfit pe altarul luptei pentru libertate”. Obiectivul acestui articol, care exprima poziția socialiştilor craioveni, a mișcării socialiste din vechea Românie în ansamblul ei, era apelul ca serbarea zilei de 11 iunie să aibe loc „uitind culoarea politică și considerînd numai faptul că serbarea aparține de fapt românimii și se sărbătorește de români”⁹⁶. Sărbătorirea zilei de 11 iunie la Craiova a fost pe larg redată și comentată de presa socialistă⁹⁷.

O retrospectivă 1848 – 1898 arăta că „S-a sărbătorit ziua de 11 iunie ca amintire a 50 de ani împliniți din ziua izbucnirii Revoluțiunii din 1848 – cu splendoarea ce se cuvine unei sărbătoriri naționale și poporul român a depus tributul său de respect și admirațiune memoriei adevăraților patrioți români, luptătorilor pentru țară și popor. Democrația română nu poate decît să laude fapta liberalilor, întru cît ea ne amintește epoca luptelor pentru libertate, egalitate, dreptate și fraternitate, acele vremuri atît de frumoase cînd țara avea în sinul său oameni cari luptau jertfindu-se cu dezinteresare pentru ideal și patriotism, mulțumită cărora s-a realizat emanciparea poporului român”⁹⁸. Pentru marii revoluționari și marii patrioți de la 1848 – se afirma în continuare – „țara și egalitatea între popor erau singurul gînd, către care se îndrepta întreaga lor acțiune ... C. A. Rosetti, N. Bălcescu, Ioan Cîmpineanu, Mihail Kogălniceanu, au avut un ideal, acela al dezrobirii țaranului și dispariția privilegiilor de clasă ... Principiile de cari au fost călăuziți Rosetti, Kogălniceanu, Ghica sint icoana sfîntă a celor mai mari oameni politici ai țării”. Țaranul român era însă (la 1898) „încă despuiat”, iar sarcinile partidelor politice, ale celui liberal în primul rînd, erau „urmarea de fapt a programului de la 1848”. Autorul considera însă în mod eronat că „întocmai ca la 1848” trebuie să se formeze un atare partid – condițiile erau altele; așa cum, numai în parte cu îndreptățire, se aprecia în același articol că „la 1848 au fost oameni mari în fapte cari au creat România modernă, la 1898 găsim oameni mari în patinți cari au creat Robia modernă”⁹⁹. Concluzia viza de fapt pregătirea opiniei publice pentru realizarea proiectului propriu al grupării din jurul gazetei craiovene, transpus curînd în practică prin schimbarea succesivă a titlului și a conținutului gazetei, care s-a îndepărtat de socialism, în același timp cu acțiunea nefastă a „generoșilor” de la centru: „Un partid democrat liberal ar fi singurul care ar avea dreptul de a se numi urmașul generațiunii de la 1848”. Această afirmație ne apare cu atît mai semnificativă cu cît „Revoluția socială” nu găsisese pînă atunci prilejul de a afirma, așa cum o făcuseră mai înainte alte organe de presă socialiste, ideea despre proletariat ca moștenitor al revoluției de la 1848.

Cu toate acestea, „Revoluția Socială” a îndeplinit și ea un rol important în procesul preluării de către socialiștii români a tradițiilor de la 1848.

În Transilvania, mișcarea socialistă dispunea de mai puține organe de presă și alte mijloace de afirmare; pînă la începutul secolului al

⁹⁶ Ibidem, nr. 13, 7 iunie, p. 1 (articol de fond).

⁹⁷ Ibidem, nr. 14, 14 iunie, p. 3.

⁹⁸ Ibidem, p. 1.

⁹⁹ Ibidem.

XIX-lea, au apărut doar patru gazete socialiste la Arad și Timișoara, în limbile maghiară și germană. În anul 1898, cu prilejul semicentenarului revoluției, socialiștii din Arad și Timișoara, grupați în jurul gazetelor „Uj Villág” (Lumea Nouă) și „Volkswille” (Voința poporului) au luat atitudine deschisă împotriva sensului naționalist pe care căutau să-l imprime serbării jubiliare oficialitățile locale ale timpului și burghezia maghiară. Serbările se organizau ca întotdeauna, în mod tradițional, la 15 martie, având așadar un caracter limitat la comemorarea revoluției ungare.

Întrucît autoritățile din Arad au interzis socialiștilor să participe la sărbătorirea revoluției, aceștia au declarat că „vom sărbători între noi, în felul nostru, ceea ce este de sărbătorit din evenimentele de la 1848 . . . Bieți domni organizatori, plini de spaimă și de griji, ați fi putut asculta liniștiți cuvîntarea noastră, ați fi putut dormi liniștiți . . . Ceea ce ați făcut cu noi este batjocorirea libertății, chiar în ziua cînd se sărbătorește libertatea”. De aceea, socialiștii arădani înțelegeau să reamintească cu acel prilej „cuvintele unei figuri nemuritoare a anului 1848, izvorite din pieptul înflăcărat al lui Petőfi — Trăiască libertatea lumii!”, exprimîndu-și convingerea că mișcarea socialistă va fi în cele din urmă forța care va realiza acest ideal¹⁰⁰.

Prețuirea de către mișcarea socialistă a revoluției de la 1848 a continuat și după sărbătorirea semicentenarului acesteia. „Drepturile țăranelui” gazetă ce apărea la Bucureșt în 1899 supliment gratuit al organului „Lumea Nouă” pentru sate, publica fragmente din *Cîntare României*¹⁰¹ și mai ales *Rugăciunea preotului Șapcă de la 1848*¹⁰². „În mișcarea de la '48, cînd s-au făcut multe îndreptări bune în țara românească, s-au ivit și oameni de inimă dintre preoți, profesori, boieri cari au ținut partea celor nedreptățiți și apăsăți. E bine să ne aducem aminte de oamenii mari ai țării noastre, iar purtarea lor să slujească de pildă și altora. Unul din aceștia e și preotul Șapcă. Cît de mare deosebire între dînsul și mulți din popii din zilele noastre. Miercuri dimineața, la 9 iunie 1848, piața satului Islaz era plină de țărani. În mijlocul pieții, pe o masă drept altar, strălucea evanghelia și crucea; două steaguri în culori naționale, unul de-a dreapta și altul de-a stînga, douăzeci de făclii aprinse și fumul tămiei, vesteau o zi mare . . .”. Este evocată apoi constituirea adunării și este descrisă pe larg desfășurarea serviciului divin, în special semnificația citirii de către Popa Șapcă a unui capitol biblic intitulat *Răzmerița*. Rugăciunea ce a urmat, rostea prin glasul lui Popa Șapcă durerea unui întreg popor. „Izbăvește poporul acesta, care moare, ca să facă să trăiască asuprașii săi. Scapă-l de cei ce-l înșală și-l fură, de cei ce-și bat joc de așezămintele sale și de virtuțile sale. Scapă-l de acele munci ale lui Faraon, de orice silnicie și nedreptate. Fă-l să se bucure

¹⁰⁰ „Uj Villág”, Arad, 1898, III, nr. 3, 15 martie, p. 2. Titlul, în traducere, era: *Domni organizatori ai serbării naționale și socialiștii din Arad*. Vezi și „Volkswille”, 1898, V, nr. 15 martie, p. 1.

¹⁰¹ „Drepturile țăranelui”, București, 1899, I, nr. 2, 23 iulie; nr. 4, 22 august.

¹⁰² Ibidem, nr. 1, 11 iulie.

de roadele muncii sale. Mingie, stăpîne, un popor zdrobit de suferințe”¹⁰³. Evocarea acestei pagini glorioase de luptă din trecut avea o semnificație de seamă în cadrul propagandei socialiste la sate, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, cînd se intensificau simțitor frămîntările țărănești. Prezența elementului religios în materialul amintit ținea seama de mentalitatea țărăneasă a timpului, fiind utilizată de fapt pentru a atrage atenția în primul rînd asupra suferințelor maselor și mai puțin asupra speranței de izbăvire cu ajutorul divinității.

Panaît Mușoiu, întemeietorul „Revistei ideei” încerca încă în primul număr al acesteia (noiembrie 1900) unele *Priviri asupra mișcării sociale la noi* în care, arătînd și el că originile mișcării sociale „purced cu agitație întreprinsă pentru emanciparea națională, din preajma anului patruzeci și opt”, sublinia în mod deosebit rolul ideilor socialismului utopic: „bărbați iluștri ... cu toate că neapartînd clasei dezmoștenite, în agitarea pentru reforma așezămintelor ce dăinuiau pe atuncea, așezăminte decrepite, vădesc inspirarea cea mai directă de la ideile acelor gînditori cunoscuți îndeobște sub numele generic de utopiști”¹⁰⁴.

„Apărătorul — organ al lucrătorilor fără lucr-u” — reproducea pe prima pagină a celui dintîi număr al său (3 iunie 1901) portretul lui C. A. Rosetti și chema pe muncitori la un pelerinaj la mormîntul celui care „toată viața sa a luptat pentru binele obștesc și în special pentru emanciparea lucrătorilor”¹⁰⁵.

Este demn de remarcat faptul că și noul organ socialist românesc ce apărea la Budapesta în 1902 — „Voința poporului” — apelînd la tradițiile revoluționare ale poporului român pentru a susține ideea de bază formulată prin titlul articolului *Românismul vrînd socialismul*, menționa numele iluștrilor luptători de la 1848, din toate cele trei țări române: S. Bărnuțiu, N. Bălcescu, C. A. Rosetti, Al. I. Cuza, D. Bolintineanu, alături de personalități din generațiile următoare, reprezentînd nume de mare prestigiu din domeniul culturii (Mihail Eminescu, G. Coșbuc ș.a.) sau al mișcării socialiste (C. Dobrogeanu-Gherea în primul rînd)¹⁰⁶. Tot astfel, „Votul poporului” (Timișoara, 1903), care se preocupa în mod deosebit de situația maselor muncitoare românești — în mare majoritate țărănești — din Transilvania, analiza situația țărănimii dinainte de 1848, care a constituit o cauză importantă a revoluției, apoi urmările revoluției asupra problemei agrare; articolul apela inclusiv la argumente din domeniul culturii pentru a evoca „epoca Renașterii, a patriotismului și optimismului în operele lui Alecsandri, Bolintineanu etc.”¹⁰⁷. Gazeta „Kolozsvári Munkás” s-a ocupat de aniversarea revoluției de la 1848 din Ungaria¹⁰⁸, iar revista teoretică „A jövö” (Viitorul) ce apărea la Oradea (1906), încercînd o *Perspectivă asupra materialismului istoric* se referea, în mod

¹⁰³ Ibidem. Vezi și *Anul 1848 în Principatele române*. Vol. I, București, 1902, p. 489—490.

¹⁰⁴ „Revista ideei”, 1900, I, nr. 1, noiembrie, p. 13—14.

¹⁰⁵ „Apărătorul”, București, 1901, I, nr. 1, 3 iunie, p. 1.

¹⁰⁶ „Voința poporului”, 1903, 12 noiembrie.

¹⁰⁷ „Votul poporului”, 1903, I, nr. din 27 iunie (*Cătră luptătorii mei de muncă!*).

¹⁰⁸ „Kolozsvári Munkás”, 1905, 15 martie.

general, la pregătirea încă din epoca anterioară, a condițiilor pentru revoluția de la 1848, în special pentru eliberarea iobagilor ¹⁰⁹.

Prima interpretare completă, justă, asupra revoluției de la 1848 — 1849 din Ungaria și Transilvania, exprimând orientarea înaintată, chiar dacă aceasta nu era dominantă, a social-democrației ungare — care în condițiile cunoscute ale epocii cuprindea din punct de vedere organizatoric și mișcarea muncitorească din Transilvania —, aparține lui Szabó Ervin, care a editat între anii 1905 — 1909 operele alese ale lui K. Marx și F. Engels în limba maghiară (una din edițiile remarcabile de acest fel), însoțindu-le de studii introductive deosebit de interesante, ce încercau să aplice concepția marxistă la studiul societății și istoriei ungare ¹¹⁰. Datorită celor de mai sus, faptului că aceste lucrări au circulat și în Transilvania, cit și datorită faptului că ele exprimau opinii proprii și asupra unor evenimente din istoria Transilvaniei, îndeosebi asupra revoluției române din 1848 — 1849, aceste lucrări marchează un punct de contact semnificativ între mișcarea socialistă maghiară și cea română, îndreptând luarea lor în considerare în studierea tradițiilor revoluției de la 1848 în mișcarea socialistă.

În introducerea primului volum al operelor alese ale lui Marx și Engels, trăgând învățămintele revoluției de la 1848 — 1849 din monarhia habsburgică, Szabó Ervin conchidea: „Ceea ce era valabil înainte de 1848 pentru proletariatul italian, maghiar, german ș.a. este și astăzi valabil pentru proletariatul croat, sîrb, român, ceh, sas. Baza contradicțiilor naționale față de națiunea dominantă în țările lor se accentuează cu atît mai mult cu cît asuprirea națională este mai puternică. Rezolvarea problemei nu poate fi, nici în acest caz, alta decît ca în cazul luptelor de independență ale italienilor, maghiarilor, germanilor, adică *restabilirea autonomiei naționale și a unității națiunilor croată, sîrbă, română, cehă*” ¹¹¹ (subl. ns.).

Szabó Ervin a acordat o atenție deosebită revoluției de la 1848 — 1849 din Transilvania, luptei românilor pentru libertate națională și emancipare socială. În comentariul pe marginea articolului lui Engels despre *Panslavismul democrat*, el reproduce programul mării adunări de la Blaj, pe care, analizîndu-l în contextul evenimentelor revoluționare ale epocii, ajunge la aprecierea esențială că „programul din Blaj e hotărît mai radical decît legiuirea din martie a dietei ungare, deoarece pretinde desființarea prestațiilor iobăgiei fără nici o despăgubire și nu îngăduie ca prin instituirea unei garanții bănești să se desființeze libertatea presei”. În studiul său consacrat *Luptelor sociale și de partid din revoluția maghiară de la 1848 — 1849*, Szabó Ervin duce mai departe analiza asupra caracterului profund revoluționar al programului „adunării naționale a românilor de la Blaj, [care] a pus în primul rînd problemele dijmii, robotei, pămîntului și alte probleme economice ... Dintre cele 16 puncte ale rezoluției Adunării, nici unul nu a rămas mai prejos de cele 12 puncte de la Budapesta în ceea ce privește radicalismul”. Este apreciat și rolul unor perso-

¹⁰⁹ „A Jövő”, Oradea 1906, I, nr. 2, februarie, p. 45.

¹¹⁰ Alexandru Porțeanu, *Legături între Szabó Ervin și I. C. Frimu*, „Magazin istoric” 1971, V, nr. 9(54), p. 58—59, 78.

¹¹¹ Marx és Engels, *Válogatott művei* [Opere alese], vol. I, Budapesta, 1905, p. 109—110.

nalități de frunte ale revoluției românilor transilvăneni ca „Iancu și ceilalți intelectuali români [care] n-au fost cu nimic mai puțin democrați decât cei mai radicali membri ai « tineretului din martie » din Ungaria. Acești intelectuali români trăiau în mijlocul poporului și erau în ce privește obiectivele lor, apropiați de popor”¹¹².

Combătind tendința de idealizare a politicii lui Kossuth Lajos din emigrație, mișcarea muncitorească și socialistă maghiară a arătat — prin pana lui Szabó Ervin — că cultul lui Kossuth servea scopurile propagandei partidelor burghezo-moșierești maghiare din epoca dualismului austro-ungar.

Szabó Ervin a fost un partizan convins al dreptului sacru al tuturor popoarelor asuprite, la aceiași libertate și independență națională pentru care s-a ridicat la luptă energetică, eroică, poporul maghiar.

La sfârșitul anului 1907, după marea răscoală a țăranilor din România și în plin proces de întărire organizatorică a mișcării socialiste, dr. Cristian Racovski publica în revista „Viitorul Social” *Cîteva cuvinte de introducere [la] Programul și Statutele mișcării noastre* în care, expunînd programul agrar, aprecia că în vechea Românie, „lupta țăranilor se găsește încă în acea fază istorică pe care Franța a trăit-o în 1789 și Transilvania la 1848”¹¹³; de fapt, problema agrară din Transilvania se aseamăna mai degrabă cu cea din vechea țară decât cu cea din Franța, avînd totodată trăsăturile specifice distinctive, cunoscute.

Cu prilejul aniversării semicentenarului Unirii din 1859, mișcarea socialistă din România a apreciat cu multă căldură opera de însemnătate istorică a maselor populare, a luptătorilor uniونيști, subliniind ideea că ea reprezenta o înfăptuire parțială a programului revoluționar de la 1848, o continuare firească a evenimentelor, în sensul modernizării societății și statului¹¹⁴.

Organul partidului social-democrat muncitoresc din Bucovina — „Lupta” a publicat în 1909 manifestul partidului care chema masele populare să participe la manifestația organizată cu ocazia aniversării revoluției de la 1848: „Muncitori ! veniți la adunarea asta cu sutele și cu miile ! Să arătăm că noi sîntem vrednici urmași ai celor căzuți în revoluția din anul 1848 pentru drept și libertate”¹¹⁵. Cultivarea, preluarea și dezvoltarea tradițiilor revoluționare de la 1848, împreună cu evocarea altor pagini eroice ale luptelor întregului popor român (Mihai Viteazul ; Horea, Cloșca și Crișan ș.a.) — aveau o deosebită semnificație nu numai pentru mișcarea muncitorească și socialistă din Bucovina, ci pentru întreaga mișcare de eliberare socială și națională a românilor din Bucovina, aflați sub jugul dominației habsburgice.

În anul 1910 apărea la București lucrarea clasică a lui C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, în care problema socială fundamentală a revoluției de la 1848, problema agrară, era studiată evolutiv, cu unele limite ale viziunii istorice, dar cu o remarcabilă profunzime a analizei. Apreciind că punctul de plecare al procesului luat în studiu se află în revoluția de

¹¹² *Ibidem*, p. 160—161.

¹¹³ „Viitorul social”, 1907, decembrie, p. 435—436.

¹¹⁴ „România muncitoare”, 1909, 1 februarie.

¹¹⁵ „Lupta”, Cernăuți, 21 martie 1909.

la 1848, autorul nu insistă însă prea mult asupra acestor evenimente, fiind preocupat mai mult de consecințele lor îndepărtate, de la începutul secolului al XX-lea ¹¹⁶.

C. Dobrogeanu-Gherea reamintea în „Viitorul Social” (1913) faptul că oamenii politici de la 1877, ca M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, I. Ghica, I. Brătianu, ș.a., erau tot oameni care nu-și uitaseră trecutul lor revoluționar” ¹¹⁷.

Revoluția de la 1848 și dreptul electoral era prezentată de dr. C. Racovski în „România Muncitoare”, ca o încercare de aplicare la lupta politică dusă de proletariat, a învățămintelor istoriei. Una din revendicările fundamentale ale mișcării socialiste, votul universal, oferea și de astă dată largi posibilități de referință la lupta revoluționarilor de la 1848 ¹¹⁸.

Aspecte ale revoluției de la 1848 — 1849 din Transilvania reapar de astă dată în paginile presei socialiste române transilvănene, care face aceleași încercări de preluare a tradițiilor revoluționare, ceea ce, în condițiile complexe ale mișcării socialiste din Transilvania, avea semnificații sporite, implicații mai directe. *Avram Iancu*, exponentul maselor și conducătorul lor militar, era apreciat ca unul „dintre marii revoluționari care și-au jertfit viața pentru libertatea poporului” ¹¹⁹.

Izbucnirea primul război mondial și apropierea desăvârșirii unității statului național român aduc unele elemente noi — deși, firește, mai sporadice, ca date propriu-zise —, îndeosebi prin semnificația largă a evenimentelor, în perspectiva istoriei.

Problema votului universal era tot mai acută, de aceea și mișcarea socialistă făcea din nou apel la lupta înaintașilor citind în acest sens din proclamația de la Islaz și din opiniile lui Eliade ¹²⁰. Mihail G. Bujor, constatînd faptul că *Martie [este] luna revoluției*, arunca o privire generală asupra izbucnirii și desfășurării revoluției de la 1848 în Europa, continuîndu-și exemplificarea cu evenimentele Comunei din Paris și ale răscoalei din 1907 ¹²¹.

Tradițiile revoluției de la 1848 au fost permanent prezente în mișcarea muncitorească și socialistă, care s-a străduit să le dezvolte și să le valorifice de pe propriile sale poziții. Desigur că viziunea militanților socialiști asupra revoluției nu era scutită de unele limite, că ei nu puteau înțelege evenimentele în toată profunzimea și complexitatea lor, identic cu felul cum le înțelegem noi astăzi, după decenii întregi de studiere a trecutului, călăuziți de concepția științifică a materialismului istoric marxist-leninist. Se poate spune însă că în mișcarea propriu-zisă muncitorească și socialistă, preluarea tradițiilor revoluționare ale trecutului s-a făcut *în acțiune*. Un exemplu elocvent în această privință îl constituie chiar rolul de prim plan pe care l-a îndeplinit mișcarea muncitorească, îndeosebi cea din Transilvania, la realizarea de mare însemnătate istorică.

¹¹⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neiobăgia. Studiu economico-social al problemei noastre agrare* București, 1910, p. 2—4, 27—51 (Cap. II. *Instituțiile liberalo-burgheze în țara noastră*).

¹¹⁷ „Viitorul social”, 1913, martie—aprilie, p. 17.

¹¹⁸ „România muncitoare”, 1913, IX, nr. 35, 9 mai.

¹¹⁹ „Adevărul”, Budapesta, 1913, XI, nr. 44, 31 octombrie.

¹²⁰ „Convorbiri sociale”, 1916, 15 ianuarie, p. 35.

¹²¹ Ibidem, 1 martie, p. 121—122.

a încheierii procesului unificării naționale de stat a românilor, prin actele politice succesive din anul 1918, culminând cu cel de la 1 Decembrie ¹²².

Realizarea unității depline a statului național român era o etapă importantă a procesului desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în țara noastră, fiind astfel strîns legată istoricește de revoluția de la 1848, iar aportul mișcării muncitorești revoluționare avea și el această semnificație; valoarea efectivă, practică, a acestei înfăptuiri, venea după decenii întregi de dezvoltare a proletariatului și a conștiinței sale, inclusiv de aprofundare a învățămîntelor revoluției de la 1848.

În 16 martie 1919, la Carei, în plin proces de transformare a revoluției burghezo-democratice în revoluție proletară, avea loc o mare adunare populară, în cursul căreia au fost evocate evenimentele revoluției de la 1848 din Ungaria și rolul lui Petöfi ¹²³.

După desăvîrșirea unității de stat, mișcarea muncitorească a intrat într-o fază nouă, superioară, de dezvoltare rapidă, ascendentă, ce va culmina cu crearea Partidului Comunist din România și cu întreaga desfășurare ulterioară a luptelor sociale și politice din țara noastră. Tradițiile revoluției de la 1848 vor avea un rol corespunzător și putem spune că ele încep să joace un rol tot mai activ în *practica* revoluționară. Procesul acesta se va împlini prin formularea concluziilor Congresului al V-lea al P.C.R. (1931) asupra stadiului dezvoltării României și asupra perspectivelor, obiectivelor, sarcinilor și etapelor revoluției în țara noastră, asupra necesității parcurgerii obligatorii pînă la capăt a transformărilor revoluționare cu caracter burghezo-democratic, ca o premisă obiectivă a trecerii la revoluția socialistă. Aceste concluzii au avut marea și cunoscuta însemnătate pentru elaborarea programului de acțiune, a strategiei și tacticii luptei P.C.R. în fruntea maselor populare, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, pentru înlăturarea exploatării omului de către om, pentru trecerea la revoluția socialistă.

Mișcarea muncitorească revoluționară din România a înțeles tot mai profund, pe măsura scurgerii timpului, caracterul, programul și forțele motrice ale revoluției de la 1848, importanța preluării și dezvoltării tradițiilor acesteia ¹²⁴. Mișcarea socialistă și muncitorească, apoi cea comunistă, nu au căutat niciodată să „modernizeze” istoria, să atribuie evenimentelor de la 1848 — 1849 caractere proprii, socialiste. Totodată, în acest proces s-au produs și unele aprecieri dogmatice, sectare, exagerări

¹²² Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvîrșirea unității statului național român*, „Studii”, tom. 21, 1968, nr. 6, p. 1 039 — 1 069.

¹²³ „Nepakárat”, Carei, 1919, 23 februarie.

¹²⁴ Vezi și : Vasile Niculae, Marin Florescu, *1848 în tradițiile mișcării socialiste din România*, „Anale de istorie”, 1968, XIV, nr. 1 2—3, p. 111—121; Al. Porțeanu, Tr. Udrea, *Lucrări de Lucrețiu Patrașcanu consacrate istoriei moderne și contemporane a României* („Probleme ale istoriografiei contemporane” — studii documentare), „Studii”, tom. 24, 1971, nr. 3, p. 629, 631; Const. Căzănișteanu și Ion Mamina, *Programul pașoptist, prezență vie în tradițiile și acțiunea revoluționară a mișcării muncitorești din România*, „Anale de istorie”, 1973, XIX, nr. 3, p. 39—56; Alexandru Porțeanu, *Tradiții revoluționare*, „Orizont”, 1973, XXIV, nr. 41, (294), p. 1, 5; idem, *Socialiștii [din Oltenia] și revoluția*, „Ramuri”, 1973, X, nr. 6 (108), 15 iunie, p. 3, 23; idem, *Dialectica revoluției*, „Luceafărul”, 1973, XVI, nr. 22 (579), 2 iunie, p. 1.

negativiste la adresa burgheziei — provenite, în bună parte, din sarcinile luptei politice curente —, limite și scăderi în ceea ce privește înțelegerea caracterului național al revoluției (în special cea din Transilvania), a rolului factorului extern, a problemei agrare (însăși revendicarea improprietărilor nu a figurat mult timp în programele socialiste), tendințe de idealizare a revoluției ș.a.

Revoluția populară din țara noastră a dus pînă la capăt programul pașoptist. Prima etapă a revoluției populare, dintre 23 August 1944 și 30 decembrie 1947, reprezintă totodată ultima etapă a revoluției burghezo-democratice din România, etapa desăvîșirii acesteia și creării condițiilor pentru trecerea la revoluția socialistă. Anul centenarului revoluției de la 1848 ¹²⁵ era anul trecerii la revoluția socialistă în țara noastră.

Documentele de partid și de stat culminînd cu cuvîntările tovarășului Nicolae Ceaușescu la marile adunări populare de la Iași, Blaj și București, cu prilejul celei de a 125-a aniversări a revoluției de la 1848, fac cea mai cuprinzătoare analiză asupra revoluției de la 1848. Una dintre cele mai importante concluzii ale istoriografiei românești din ultimul deceniu, este aceea asupra caracterului unitar al revoluției de la 1848, în toate cele trei țări române. Elaborarea acestei concluzii dă expresie puternicei conștiințe a unității naționale a întregului popor și reprezintă una dintre cele mai valoroase și înalte aprecieri pe care a făcut-o mișcarea noastră muncitorească, revoluționară, asupra evenimentelor din anii 1848 — 1849. Tovarășul Nicolae Ceaușescu subliniază în acest sens: „Plămădită în condiții asemănătoare, desfășurîndu-se în aceeași perioadă, proclamînd țeluri comune, revoluția de la 1848 a avut un caracter unitar în toate cele trei țări românești. Faptul că pe steagul revoluționar din toate aceste provincii erau scrise aceleași idealuri supreme — desființarea servitutiilor feudale și eliberarea țărănimii iobage, cucerirea de libertăți democratice, scuturarea dominației străine și realizarea unității și independenței naționale — ilustrează comunitatea de interese și aspirații ce-i unea pe fiii aceluiasi popor, în pofida hotarelor despărțitoare artificiale și vremelnice” ¹²⁶.

Cultivarea cu deosebită atenție a tradițiilor revoluționare ale trecutului, între care cele ale revoluției de la 1848 ocupă un loc de prim plan, interesul crescînd față de acestea, atestă odată mai mult caracterul vesnic viu al istoriei, izvor nesecat de învățăminte, de educație patriotică, umanistă, în sensul celor mai nobile năzuințe și idealuri ale tuturor popoarelor care au luptat și luptă pentru dreptate socială, pentru libertate, unitate și independență națională, obiective care continuă să aibă un profund caracter revoluționar.

¹²⁵ „Scnteia”, 1948, XVII, seria a III-a, nr. 1121 din 16 mai și 1122 din 17 mai — aniversarea adunării de la Blaj: articole semnate de Nestor Ignat și Victor Chereșteșiu, cuvîntările rostite de dr. P. Groza și Miron Constantinescu. Numerele 1141 din 9 iunie 1146 din 16 iunie — festivitățile centenarului; adunările festive de la Islaz și din București, de la Aterzu, cuvîntări rostite de: Emil Bodnaraș, P. Constantinescu-Iași, dr. P. Groza, N. Popescu-Doreanu, Teohari Georgescu, Octav Livezeanu, Articole de Nestor Ignat, Victor Bîrlădeanu ș.a.

¹²⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 392.

LES TRADITIONS DE LA RÉVOLUTION DE 1848 DANS LE MOUVEMENT OUVRIER ET SOCIALISTE DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

La continuation et le développement par le mouvement ouvrier des traditions de la révolution de 1848, l'approfondissement des enseignements de celle-ci représentent l'essence d'un ample programme politique, de classe, à caractère révolutionnaire, ayant des implications sur la société tout entière et témoignant non seulement d'une étude approfondie du passé de lutte du peuple roumain, mais encore de l'effort de détacher de ce passé les conclusions nécessaires pour l'étape actuelle, d'ouvrir de nouvelles perspectives, d'appliquer aux réalités du pays, de manière originale, constructive, l'enseignement du socialisme scientifique. Le mouvement ouvrier a formulé des appréciations, en général, exactes sur le caractère et l'importance de la révolution de 1848, mais surtout il a essayé de déterminer dans ces événements une source de force morale et de clarification du programme.

Dès les dernières décennies du siècle passé, les événements de 1848 ont retenu l'attention de revues et de gazettes socialistes telles que „Dacia Viitoare” (La future Dacie), „Revista Socială” (La revue sociale), „Drepturile omului” (Les droits de l'homme), „Contemporanul” (Le Contemporain), „Munca” (Le Travail), „Critica socială” (La critique sociale), „Democrația socială” (La démocratie sociale). Le remarquable théoricien socialiste C. Dobrogeanu-Gherea a abordé amplement les problèmes de la révolution de 1848 dans ses études bien connues *Karl Marx și economiștii noștri* (Karl Marx et nos économistes), *Ce vor socialiștii români?* (Que désirent les socialistes roumains?), *Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii* (Les libéraux idéologues-utopistes face aux socialistes), *Rolul păturii culte în transformările sociale* (Le rôle de la couche des intellectuels dans les transformations sociales), *Tactica liberală* (La tactique libérale), *Mișcarea literară și științifică* (Le mouvement littéraire et scientifique), *Artiștii cetățeni* (Les artistes citoyens), etc. concluant „*Pour nous le socialisme est si peu une plante exotique que le fut le libéralisme importé en 1848 dans notre pays*”. Ultérieurement, Gherea déclarera lui-même que „moi aussi ... et la plupart d'entre nous avouons sans hésitation que... nous avons été éduqués à l'école des rouges” (les révolutionnaires de 1848, les futures libéraux — n. n.), que nous nous sommes abreuvés à leurs idées”, affirmant parla la continuité des traditions révolutionnaires dans l'histoire du pays. Analysant amplement le contenu social de la révolution, Gherea soulignait : „tandis que la bourgeoisie révolutionnaire européenne luttait pour le renversement d'un système social et pour son remplacement par un autre, chez nous, la génération de '48 menait en plus une lutte visant au progrès, à la résurrection et à la liberté nationale”. La corrélation entre les facteurs d'ordre intérieur et extérieur retenait également l'attention des militants socialistes qui étudiaient la révolution de 1848.

La célébration, en 1898, du semi-centenaire de la révolution de 1848 a offert au mouvement socialiste l'occasion particulière de mettre en

valeur les enseignements de la révolution, de formuler d'amples appréciations sur les événements et les figures marquantes de celle-ci.

La révolution de 1848—1849 de Transylvanie s'est située, constamment, de par sa complexité, au centre de l'attention du mouvement ouvrier roumain et, à son tour, la classe ouvrière de Transylvanie et de Bucovine—provinces historiques roumaines dominées par les Habsbourg jusqu'en 1918 — a étudié sans relâche les enseignements de la révolution roumaine de 1848 dans son ensemble.

La réalisation de l'unité pleine et entière de l'Etat national roumain, en 1918, a constitué une étape importante du processus de parachèvement de la révolution bourgeoise-démocratique du pays, étroitement liée au point de vue historique à la révolution de 1848, à ses enseignements.

Après la création du P.C.R. (Parti Communiste Roumain) (1921), les traditions de la révolution de 1848 joueront un rôle toujours plus actif dans la pratique révolutionnaire, dans l'action. Le Ve Congrès du P.C.R. et les ouvrages du remarquable militant et intellectuel communiste Lucrețiu Patrașcanu, élèveront à un plus haut échelon le processus de continuation et *d'application* des conclusions qui se détachent de l'analyse marxiste de la révolution de 1848.

La révolution populaire de Roumanie a mené à bonne fin le programme de 1848. La première étape de la révolution populaire comprise entre le 23 Août 1944 et le 30 décembre 1947, représente en même temps la dernière étape de la révolution démocratique bourgeoise de Roumanie, celle du parachèvement de celle-ci et de la création des conditions requises pour le passage à la révolution socialiste.

Grâce à ce processus évolutif, les plus amples et les plus profondes considérations sur la révolution de 1848 sont contenues dans les documents du Parti Communiste Roumain et de l'Etat, dans la vaste littérature historiographique roumaine des décennies qui ont suivi la Libération.

1848 ÎN TRADIȚIILE LUPTEI REVOLUȚIONARE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DE

VASILE NICULAE

Eveniment cu ample rezonanțe și profunde semnificații în istoria luptei poporului român pentru eliberare socială, unitate și independență națională, revoluția de la 1848 a rămas vie în tradițiile și conștiința românilor, înriurind dezbaterele de idei din deceniile care au urmat și constituindu-se ca un moment de referință pentru forțele sociale progresiste ce și-au propus să militeze pentru transpunerea în practică a dezideratelor formulate la 1848 și nerezolvate atunci.

În concepția mișcării noastre muncitorești și socialiste, a Partidului Comunist Român, revoluția de la 1848 se prefigurează ca un moment de descătușare a avânturilor creatoare și energiilor revoluționare ale poporului, hotărît să rupă cu trecutul de impilare feudală, să scuture jugul asupritor străin și să-și făurească un stat bazat pe principiile democratice ale dreptății, egalității și fraternității. Pornind de la această înțelegere adâncă a realității istorice, proletariatul, în frunte cu partidul său politic, și-a asumat misiunea de a prelua sarcinile fundamentale ale revoluției pașoptiste, le-a înscris pe steagul său de luptă și a militat neabătut, de pe pozițiile sale de clasă consecvent revoluționară, pentru realizarea la nivel superior a acestor nobile idealuri, pentru transformarea socialistă a societății românești¹.

În lupta necurmată împotriva orînduirii bazate pe exploatare, desfășurată timp de două decenii în adâncă ilegalitate, Partidul Comunist Român, continuator al glorioaselor tradiții revoluționare ale poporului, ale mișcării muncitorești și socialiste, ale partidului politic al clasei muncitoare creat în 1893, a consacrat o atenție deosebită acestor tradiții, pronunțându-se pentru folosirea lor drept factor mobilizator în lupta eroică a comunistilor, a tuturor forțelor democratice și progresiste ale țării, pentru edificarea unei noi orînduiri sociale pe pămîntul României. Luptele și jertfele generațiilor trecute, între care generația pașoptistă s-a situat la loc de înaltă cinstire, au constituit pentru militanții partidului puternici

¹ Vezi Titu Georgescu, *De la revoluționarii democrați la săurarii Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1971; Damian Hurezeanu, *1848 în confruntările de idei din România*, în „Viitorul social”, anul II, nr. 3/1973, p. 535—550; V. Nicolae, M. Florescu, *1848 în tradițiile mișcării socialiste din România*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P.C.R.”, anul XIV, nr. 2—3/1968, p. 111—121; C. Căzănișteanu, I. Mamina, *Programul pașoptist, prezență vie în tradițiile și acțiunea revoluționară a mișcării muncitorești din România*, în „Analele de istorie”, anul XIX, nr. 3/1973, p. 39—56.

factori stimulatori, pilde vii, demne de urmat pentru toți cei ce-și iubeau țara și o doreau liberă, independentă și prosperă. Comuniștii, subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, acordă o deosebită prețuire „celor care nu și-au precupețit viața pentru a asigura libertatea și progresul poporului român, care au pus, la timpul lor, o piatră la temelia mărețului edificiu pe care îl înălțăm astăzi pe meleagurile României socialiste”².

De-a lungul anilor, în documente adoptate de congrese sau plenary ale P.C.R., în presa de partid și a organizațiilor de masă conduse, îndrumate sau influențate de partidul comunist, în publicistica socialistă și social-democrată și într-un mare număr de alte publicații cu orientare marxistă sau situate pe poziții democrate, numeroși militanți ai mișcării noastre muncitorești, precum și o seamă de intelectuali democrați-antifasciști au evocat evenimentele revoluționare de la 1848, reliefindu-le geneza, modul de desfășurare, rolul maselor muncitoare în revoluție și al personalităților generației pașoptiste, precum și însemnătatea revoluției pentru destinele istorice ale poporului român. Mai mult, evocarea acestui eveniment nodal al istoriei patriei a constituit prilej de analiză temeinică a consecințelor generate de revoluția pașoptistă pentru dezvoltarea ulterioară a țării, ceea ce a permis fundamentarea concluziei privind necesitatea luptei pentru desăvârșirea sarcinilor revoluției burghezo-democrate, în perspectiva trecerii la revoluția socialistă, sarcină istorică ce revenea clasei muncitoare, conduse de Partidul comunist.

În ceea ce privește primul aspect, acela al modului cum s-au reflectat tradițiile revoluționare pașoptiste în concepția partidului comunist, este demn de remarcat că momentul 1848 n-a apărut niciodată izolat, ca un fapt în sine, fără o firească determinare și lipsit de legătură cu desfășurările revoluționare anterioare sau ulterioare, ci el a fost totdeauna încorporat fluxului revoluționar continuu care a direcționat veacuri de istorie a poporului român. Răscoala țăranilor de la Bobilna din 1437, războiul țăranesc de sub conducerea lui Gheroghe Doja (1514), răscoală lui Horia, Cloșca și Crișan (1784), mișcarea revoluționară din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, sînt considerate tot atîtea etape din lungul șir de bătălii sociale și naționale purtate de poporul nostru, cărora revoluția din 1848 li s-a alăturat într-o firească continuitate și, în același timp, ca un punct de pornire spre noi aventuri generatoare de prefaceri structurale, pe care istoria le-a consemnat la loc de cînte — Unirea Principatelor, cucerirea independenței naționale, desăvârșirea unității statale a poporului român. „Faptele trecutului poporului român — scria M. Diaciuc-Dăscălescu, unul dintre conducătorii partidului comunist, care a realizat o sinteză a procesului revoluționar din România, începînd cu răscoala de la Bobilna — așteaptă a fi redată în scopul înarmării poporului în drum spre progres. Căci studiînd istoria, noi vom pătrunde mai bine prezentul și drumul pe care sîntem sortiți să-l urmăm”³.

Cel mai adesea însă revoluția din 1848 a fost analizată în directă relație cu mișcarea revoluționară din 1821, așa cum, la vremea sa, remarcase marele democrat-revoluționar Nicolae Bălcescu. Pentru că, sublinia

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 465—466.

³ M. Diaciuc—Dăscălescu, *Răscoala iobagilor de la Bobilna*, București, 1970, p. 28.

Ștefan Voicu, deși mișcarea revoluționară din 1821 a fost înăbușită „scinteia revoltei pentru dreptățile și libertățile sociale și naționale nu s-a stins. 27 de ani mai târziu, revoluția din 1848 «dezvoltarea progresivă a revoluției din 1821» cum spune Nicolae Bălcescu, a pus din nou problema luptei pentru democrație, luptă care, în condițiuni și forme schimbate, continuă și în zilele noastre”⁴.

Militanții partidului comunist și ai organizațiilor sale de masă au relevat în prim plan obiectivele înaintate ale revoluției pașoptiste. Într-un studiu din 1926, P. Constantinescu-Iași sublinia ca principal merit al generației de la 1848 faptul de a fi preconizat și luptat pentru „constituții înaintate, egalitatea înaintea legilor, miliție națională și gardă civică, dreptul de vot, împrumutarea țărănilor — toate principiile epocii — concretizate la români în *Manifestul* lui Kogălniceanu și mai ales în *Constituția* de la Isalz”⁵.

Dar, cum obiectivele fundamentale ale revoluției au fost cel mai clar exprimate în programele adoptate la marile adunări populare de la Blaj și Islaz, aceste momente incandescente ale desfășurării revoluționare pașoptiste au polarizat adesea atenția publicisticii muncitorești din țara noastră, prilejuind și relevarea atașamentului profund al maselor populare la ideile revoluției, determinat tocmai de cuprinderea în programe a unora dintre arzătoarele lor revendicări.

Marea adunare de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, scria Petre Pandrea, n-a fost doar „o manifestație populară prin care se cer anumite îmbunătățiri materiale și câteva drepturi politice”, ea a depășit această condiție, concretizându-se într-un pas decisiv prin care „se înfăptuia integrarea într-un organism unitar a vieții publice ardelenesti”⁶. Și aceasta, pentru că adunarea și-a propus, sub imboldul clocotitoare voințe a tuturor românilor din Transilvania, a țărănimii în primul rînd, rezolvarea acelor aspirații veacuri întregi nesocotite de asupritori. „Masele largi ale iobagilor adunați pe Cîmpia Libertății din Blaj — avea să scrie M. Diaciuc-Dăscălescu — au strigat în cor : *ștergerea iobăgiei*. . . *Țărănimea din Ardeal nu mai putea să suporte jugul pe care l-a purtat 600 — 700 de ani în spinare*”⁷.

Ca și la Blaj, la Islaz, unde s-a citit istorica proclamație menită — așa cum remarcă în 1923 Petre Constantinescu-Iași —, „că consfințească marile idei ale veacului: libertate, egalitate și fraternitate”, s-a dat semnalul unei lupte care, vremelnic s-a dovedit victorioasă. Iar explicația trebuie căutată în capacitatea conducătorilor revoluției de a-și fi apropiat marea masă a truditorilor ogoarelor, de a fi căutat „să se sprijine mai mult pe țărănime, această forță puternică numerică”⁸.

⁴ Ștefan Voicu, „*Patria se cheamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor*”, în „Societatea de miine”, anul XIV, nr. 1/1937, p. 35.

⁵ Petre Constantinescu — Iași, *Caracterizarea și împărțirea istoriei românilor. O nouă concepție*, în *Din gândirea materialist-istorică românească. 1921 — 1944*, Culegere de texte, introducere și note bibliografice de conf. dr. Pompiliu Teodor, București, Edit. științifică, 1972, p. 69.

⁶ „Cuvîntul liber”, anul I, nr. 7 din 22 decembrie 1934.

⁷ M. Diaciuc-Dăscălescu, *op. cit.*, p. 208.

⁸ P. Constantinescu-Iași, *Reforma constituției. Constatări istorice*, Birlad, 1923, p. 34. (lucrarea a fost publicată inițial sub forma unui serial de articole în 1922, în „Socialismul”, organul de presă al C.C. al P.C.R.).

În iunie 1928, ziarul „Socialismul” organul de presă al Partidului Social-Democrat din România, releva, cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la izbucnirea revoluției în Țara Românească : „Proclamația de la Islaz cuprindea un program de revendicări democratice care, în mare parte, nu și-au pierdut nici azi actualitatea”⁹.

O consistentă analiză, în spirit marxist, a revoluției române din 1848 a realizat militantul comunist Lucrețiu Pătrășcanu în capitolul destinat acestui eveniment din lucrarea sa *Un veac de frământări sociale. 1821—1907*. Deși lucrarea a apărut după eliberare, în 1945, ea a fost, de fapt, concepută și realizată încă în anii anteriori, începînd din 1933, fiind definitivată în 1942, iar unele părți, inclusiv paragrafe referitoare la 1848, au văzut lumina tiparului în anul 1938, sub pseudonimul Ion C. Ion, în paginile revistei „Viața românească”¹⁰.

Autorul și-a intitulat, pe drept cuvînt, capitolul consacrat revoluției, *Adevăratul 1848*, și aceasta pentru că, mai mult decît oricare dintre istoricii care s-au ocupat înainte de el de problematica revoluției, a întreprins o analiză și a reușit să redea o imagine cuprinzătoare a marii ridicări la luptă a românilor din Țara Românească și Moldova în 1848 și să releve istorica sa semnificație, aducînd, în același timp, o critică aspră la adresa detractorilor revoluției, proveniți mai întîi din tabăra moșierimii conservatoare, apoi din cea a grupărilor fasciste, sau a acelor care încercau să-i minimalizeze însemnătatea considerînd-o ca o imitație a fenomenului similar din apusul și centrul Europei, negîndu-i astfel rădăcinile adînci izvorîte din realitățile economice, sociale și politice ale țărilor române.

Un merit deosebit al lucrării lui Lucrețiu Pătrășcanu este acela de a fi integrat revoluția din 1848 în lungul șir de lupte sociale și naționale purtate de poporul român și de a fi demonstrat că revoluția a fost generată de cauze adînci interne, ce-și aveau rădăcinile în structura și contradicțiile societății românești. „Revoluția de la 1848 — scria Pătrășcanu — în conținutul ei social și politic, nu poate fi înțeleasă decît prin prisma dezvoltării principatelor, care a urmat după 1821. Cea mai bună dovadă că această revoluție nu a fost o izbucnire spontană sau un simplu act reflex al răsturnărilor din apusul și centrul Europei, după cum n-a fost nici o banală imitație, artificial importată de pe malurile Senei pe cele ale Dimboviței, ci dimpotrivă că ea și-a avut cauzele în structura societății românești din acea vreme, ne-o dovedește tocmai epoca cuprinsă între 1821—1848”¹¹. Între aceste cauze Pătrășcanu enumera persistența unor relații sociale învechite și jugul asupritor străin, ambele generatoare de înapoiere economică și frîne în calea dezvoltării forțelor de producție.

Militantul comunist a reliefat, de asemenea, rolul conducător al burgheziei în revoluție, ca și acela de forță motrice al maselor țărănești

⁹ „Socialismul”, anul XX, nr. 25 din 17 iunie 1923; vezi și „Proletarul”, anul VI, nr. 67 din 17 decembrie 1933.

¹⁰ Vezi: Ion C. Ion, *Adevăratul 1848. Mișcarea din Moldova*, în „Viața românească”, anul XXX, nr. 2 din februarie 1933, p. 7—9; Ion C. Ion, *Pregătirea mișcării din Muntenia*, în „Viața românească”, anul XXX, nr. 3 din martie 1933, p. 31—49. Referirile din text le vom face la Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale. 1821—1921*, București, Edit. politică, 1969.

¹¹ L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 110.

și orășnești¹². Interesele de clasă, arăta Pătrășcanu, au determinat ca burghezia română, cu toate că se înfățișa „variata ca origine, împeștrită și lipsită de omogenitate în elementele ei componente”, să-și impună o unitate de vederi în problemele fundamentale vizate de revoluție, să aibă inițiative politice însemnate, într-un cuvânt „să se situeze în fruntea mișcării”¹³.

Ridicarea la luptă a maselor în timpul revoluției este evidențiată în toată măreția, remarcându-se dinamismul și combativitatea, eroismul, abnegația și dăruirea cu care ele au apărât cuceririle revoluționare în cele trei luni de guvernare sub stindardul revoluției în Muntenia. Atît țărănimea, marea masă a poporului, cît și elementul muncitoresc în formare — tabacii, măcelarii, calfele și ucenicii — fără a intra în focul luptei înarmate cu platforme proprii de revendicări, vedeau în revoluție o posibilitate reală de îndeplinire a aspirațiilor lor sociale și naționale, urmînd fără șovăire pe conducători și dînd jertfe de sînge în încheștarea cu reacțiunea internă și intervenția străină¹⁴.

Lucrețiu Pătrășcanu se oprește și asupra unor limite ale revoluției, asupra unor erori de tactică, pe care le consideră inerente, avînd în vedere stadiul general de dezvoltare a țării, dar apreciază, cu îndreptățire, că nu aici trebuie căutate motivațiile înăbușirii ei, ci, așa cum spunea și Fr. Engels, referindu-se la realitățile din Germania, dar care „își păstrează întreaga valabilitate și pentru revoluția pașoptistă din principatele române”, în „condițiile de viață ale fiecărei națiuni atinse de zguduire”¹⁵, precum și în amestecul brutal al forțelor armate ale imperiilor vecine.

Clasa muncitoare, partidul ei politic, pe steagul cărora s-au înscris și „țelurile de luptă ale generației pașoptiste”¹⁶, au datoriat, sublinia Pătrășcanu, de a reevalua și repune în adevărata lumină acest moment crucial al istoriei noastre naționale. „Este de datorită noastră — scria el — s-o ridicăm pe pedestalul de cînte pe care-l merită, căci ea — cu toate greșelile și slăbiciunile dovedite — înfățișează unul din episoadele în care tradiția de luptă a poporului român și-a găsit, la un moment dat, întruchiparea”¹⁷.

În scrierile militanților de frunte ai Partidului Comunist Român, ai mișcării revoluționare și democratice din România, referitoare la revoluția din 1848, un loc de seamă ocupă și prezentarea figurilor proeminente ale generației pașoptiste, a acelor personalități provenite, în mare parte, din rîndurile burgheziei, clasă care „a fost izvor de progres și cultură în perioada ei de ascensiune, în perioada revoluționară”¹⁸, conducători ce s-au identificat cu năzuințele sociale și naționale ale poporului și au însușit masele țărănești și orășnești în uriașa bătălie revoluționară de la mijlocul veacului trecut. Asupra vieții și activității lui Nicolae Bălcescu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Avram Iancu, Simion Bărnuțiu,

¹² A. Deac, *Lucrețiu Pătrășcanu: „Un veac de frămîntări sociale”. 1821 — 1907*”, în „Anale de istorie”, anul XVI, nr. 1/1970, p. 29 — 31.

¹³ L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 197.

¹⁴ *Ibidem*, p. 188 — 208.

¹⁵ *Ibidem*, p. 212.

¹⁶ *Ibidem*, p. 134.

¹⁷ *Ibidem*, p. 142.

¹⁸ „Manifest”, anul 5, nr. 1 din 5 octombrie 1931.

Eftimie Murgu și a altor fruntași pașoptiști s-au aplecat nu odată, cu venerație și mândrie patriotică, numeroși luptători și publiciști comuniști, democrați și antifasciști, de sub pana cărora au ținut articole și medalioane de cinstire și în același timp de îndemn la luptă pentru generația care, în anii grei ai luptei în adincă ilegalitate, își asumase misiunea istorică de a duce la izbândă glorioase tradiții revoluționare.

Pentru N. Popescu-Doreanu, militant comunist cu bogată activitate în partid și în mișcarea de tineret, aprecierea personalității lui Nicolae Bălcescu reprezintă un excelent prilej de rememorare, a evenimentelor revoluționare de la 1848. Într-un ciclu de articole publicate în revista „Dacia nouă” din 1938, sub genericul *Generația de la 1848*, el realizează un emoționant portret al marelui patriot pe care-l consideră, pe bună dreptate, „un temeinic și glorios anticipator al ideii democratice” în România. Idealurile revoluției, cuprinse în programele sale de acțiune, subliniază Doreanu, pentru izbânda cărora Bălcescu cel dintîi a luptat, sînt prezente în conștiința și acțiunea comuniștilor, pentru ele „continuă să trăiască, să lupte și să moară atîția urmași ai săi”¹⁹.

Personalitatea complexă și multilaterală a lui Bălcescu — om politic, apărător al țărănimii, susținător înfocat al unității naționale și istoric de înaltă ținută și mare valoare — a fost remarcată și în coloanele revistei „Societatea de mîine”. „Autorul lui *Mihai Viteazul* — scria revista — este o mină de virtuți sociale și umane pe care n-am exploatat-o îndeajuns. Dacă am avut un democrat sincer în trecutul nostru, apoi acela Bălcescu a fost; dacă am avut un iubitor al țărănimii, autorul *Stării sociale a muncitorilor plugari* a fost; dacă am avut un profet al unității naționale, atunci inspiratul autor al *Mersului revoluției în istoria românilor* a fost”²⁰.

În 1935, la aniversarea semicentenarului morții unei alte figuri ilustre ale generației de la 1848, C.A. Rosetti, publicistica de partid și cea aflată sub influența partidului comunist au inserat materiale de evocare a personalității și luptei acestuia. În ziarul „Cuvîntul liber”, C.A. Rosetti era considerat „omul de acțiune, intrat în focul luptei pentru promovarea ideologiei liberatoare în țara românească”, revoluționarul ce „n-a privit decît la steaua polară a idealurilor de tinerețe revoluționară, de tinerețe care urăște tirania, balastul istoriei și luptă pentru progres, umanitate, omenie, democrație socială și înfrățire prin dărimarea privilegiilor”²¹. La rîndul său, publicația ieșeană „Manifest” aducea „prinosul unui pios omagiu” lui Rosetti, revoluționarul socotit „printre ce dintîi care s-au reliefat prin puterea convingerilor lor, ca și prin lărgimea vederilor, pentru a căror aplicare au luptat o viață întreagă”²². Evocarea personalității marelui democrat C.A. Rosetti, într-o perioadă cînd asupra Europei se întindea mantia neagră a fascismului, a fost folosită pentru a se atrage încă o dată atenția asupra necesității apărării consecvente a drepturilor și a libertăților democratice, deziderate scumpe ale celui evocat, ca și a întregii generații din care acesta a făcut parte: „Astăzi însă, cînd umbre tot mai dese se îngrămădesc în jurul unei libertăți pe care ne-a lăsat-o moștenire frămîntarea chinuită a

¹⁹ „Dacia nouă”, anul II, nr. 4 din 9 ianuarie 1938.

²⁰ „Societatea de mîine”, anul IX, nr. 13—14/1932, p. 218.

²¹ Petre Pandrea, C.A. Rosetti, în „Cuvîntul liber”, anul II, nr. 23 din 13 aprilie 1935.

²² Emil Condurachi, C.A. Rosetti, în „Manifest”, anul II, nr. 4, din 15 aprilie—15 mai 1935.

douăzeci de veacuri, figura lui C.A. Rosetti apare ca o făclie, luminînd zări ce nu le pot vedea decît marii vizionari”²³.

Tot în anul 1935, „Cuvîntul liber” a închinat o pagină memoriei lui Mihail Kogălniceanu. În articolul „Ministrul ţăranilor” se releva că revoluţionarul paşoptist „a avut în viaţă o singură ţintă : dreptate, cît mai multă dreptate pentru cei năpăstuiţi, pentru atingerea căreia n-a precupeţit nimic din al său”²⁴. Mergîndu-se în continuare pe linia valorificării tradiţiilor de luptă ale poporului, pentru învăţăminte în lupta de zi cu zi a noilor generaţii, într-un alt articol, după ce Kogălniceanu era aşezat printre „novatorii secolului XIX, dotaţi cu splendid instinct politic şi cu admirabilă abilitate diplomatică”, ambele calităţi fiind puse în slujba propăşirii patriei, se insista asupra necesităţii continuării „liniei progresiste, adîncirea democratizării şi transformarea actualei democraţii formale într-o democraţie socială, fără robi şi fără exploatare economică”²⁵.

Dintre revoluţionarii de la 1848 din Transilvania, personalitatea cea mai des îşi mai elogios evocată a fost Avram Iancu, pe care dr. Petru Groza îl încadra printre „marii antecesorii în mişcările noastre revoluţionare”²⁶. Conducătorul efectiv al revoluţiei din 1848 în Transilvania a fost Avram Iancu, scria V. Munteanu în 1937, revoluţionarul „care era atît de ataşat de ţărănime şi se identificase atît de mult cu clasa ce pretindea desfiinţarea iobăgiei, încît uitase de orice rezervă şi manieră intelectuală”²⁷.

Alături de Horia şi Tudor Vladimirescu — sublinia şi Miron Constantinescu —, Avram Iancu face parte din categoria acelor mari personalităţi ale neamului, care „au reprezentat mişcările pentru libertate naţională şi dreptate socială din ţările româneşti . . . Noi îi numim eroi, eroi ai poporului românesc, în lupta pentru libertate şi dreptate, luptă pe care o continuăm şi astăzi”²⁸.

Revista „Societatea de miine” a consacrat lui Avram Iancu un întreg număr în 1924, cu prilejul centenarului naşterii sale. Relevînd istorica personalitate a lui Iancu, adînc înrădăcinată în conştiinţa poporului român, articolul intitulat *Avram Iancu, un caracter* preciza : „În veacul nostru a existat şi mai există, cu tot dreptul un cult al marelui erou de la 1848, Avram Iancu, luptător cu faţa pentru libertatea neamului. . . Mare şi strălucită a fost personalitatea acestui erou, ca şi faptele ce le-a creat”²⁹. Este motivul pentru care, ca şi în cazul lui Nicolae Bălcescu, Iancu reprezenta o pildă vie, demnă de urmat, un imbold în lupta de realizare a dezi-deratelor pentru care el a luptat.

Simion Bărnuţiu, o altă figură reprezentativă de revoluţionar paşoptist, de ideolog şi conducător al maselor, a atras, de asemenea, atenţia publicisticii militante a partidului, care a evidenţiat îndeosebi rolul său

²³ *Ibidem*.

²⁴ Octav Livezeanu, *Ministrul ţăranilor*, în „Cuvîntul liber”, anul II, nr. 15 din 16 februarie 1935.

²⁵ „Cuvîntul liber”, anul II, nr. 15 din 16 februarie 1935.

²⁶ Dr. Petru Groza, *Texte alese*, Bucureşti, Edit. politică, 1973, p. 85.

²⁷ V. Munteanu, *Scrisori ardeleni. Profilul istoric al Ardealului*, în „Viaţa românească”, anul XXIX, nr. 4 din aprilie-mai 1937, p. 59 — 60.

²⁸ „Românismul”, anul I, nr. 9 din 6 iunie 1937.

²⁹ „Societatea de miine”, anul I, nr. 19 — 20/1924, p. 391.

în alcătuirea programului revoluționar, în pregătirea și desfășurarea marii adunări de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, din mai 1848. Această măreață manifestare a voinței românilor de eliberare socială, de unitate și independență națională a fost privită ca o întruchipare profundă a unui act de conștiință națională. La Blaj, scria „Cuvîntul liber”, „conștiința comunității de interese materiale și sufletești (a românilor — *n.n.*) lua cunoștință de sine în sine”³⁰.

Cu privire la personalitatea lui Eftimie Murgu, revista „Societatea de miine” releva, pe lingă meritele în desfășurarea evenimentelor eroice de la 1848 din Banat, lupta acestuia pentru realizarea unui front comun în revoluție al tuturor românilor. „Puține figuri politice au avut un amestec mai direct și mai hotărîtor în desfășurarea evenimentelor (de la 1848 — *n.n.*) privind deopotrivă pe românii din Banat ca și pe cei din principate, decît profesorul și revoluționarul Eftimie Murgu” — scria revista, în articolul semnificativ intitulat *Destinul măreț și tragic al marelui bănățean Eftimie Murgu*³¹.

Invocarea figurii luminoase a preotului țăran Radu Șapcă din Celei, este intim legată de activitatea sa în timpul adunării de la Islaz din 9 iunie 1848. Aici, în fața mulțimii, scria N. Popescu-Doreanu, „vorbele lui nu se mai asemănau cu cele rostite în biserică. Drept, cu barba încărunțită, bătută de vînt, cu fața dogorită de soare și arsă de flacăra biruinței, cu brațul încheștat către cer, el era acum țăranul din Celei, fratele miilor de țărani ce ascultau cu capetele descoperite cuvintele de foc”³².

Invocarea tradițiilor revoluționare pașoptiste a semnat, în concepția Partidului Comunist Român, o acțiune conștientă, de permanent raportare la dialectica procesului istoric, menită să dezvăluie sarcinile prezentului, bazate pe studierea lucidă a evoluției structurilor fundamentale, sociale și politice, ale societății românești. Partidul Comunist a făcut din cunoașterea trecutului eroic de luptă al poporului, o armă politică în stabilirea atitudinii sale în diferitele etape ale procesului revoluționar.

De o însemnătate deosebită în stabilirea obiectivelor luptei clasei muncitoare a partidului comunist în etapa istorică dată, a fost definirea stadiului de dezvoltare în care se afla România. Depășind, ca urmare a unei profunde analize, în spirit marxist-leninist, acea etapă de confuzii din primii ani de după congresul din mai 1921, cînd s-a considerat că România se află în faza trecerii la revoluția socialistă și că principala sarcină era aceea a preluării puterii politice, P.C.R. a ajuns treptat la clarificarea și adoptarea unor puncte de vedere realiste, corespunzătoare cadrului economic și social-politic al țării noastre și anume, s-a demonstrat în mod temeinic că România se afla în faza desăvîrșirii unor obiective esențiale ale revoluției burghezo-democratice, sarcină aflată în fața clasei muncitoare și a aliaților ei, în frunte cu partidul comunist, etapă necesară trecerii la revoluția socialistă³³.

³⁰ „Cuvîntul liber”, anul I, nr. 7 din 22 decembrie 1934.

³¹ „Societatea de miine”, anul XV, nr. 2/1938, p. 62.

³² N. Popescu-Doreanu, *Radu Șapcă — preotul țăran*, în „Reporter”, anul VI, nr. 6 din 6 februarie 1938.

³³ S. Cutișteanu, *Elucidarea problemei caracterului revoluției, imperativ major al activității ideologice și politice a P.C.R. din anii 1921 — 1931*, în „Studii”, tomul 24, nr. 3/1971, p. 487 — 500.

Atari concluzii au fost posibile datorită studierii atente atât a problemelor fundamentale cu care se confrunta România în perioada respectivă, cât și a experienței revoluționare a trecutului, în cadrul căreia revoluția română de la 1848 era eveniment de referință.

Astfel, plenara C.C. al P.C.R. și a Comisiei centrale de control din 21–24 iulie 1925³⁴, deși nu a ajuns la înțelegerea necesității desăvârșirii revoluției burghezo-democratice, a făcut pași însemnați în această direcție, fixându-se partidului ca o sarcină principală studierea procesului revoluționar din România, ca un mijloc eficace de educare marxist-leninistă și patriotică a comuniștilor. „Ridicarea nivelului de pregătire teoretică a militanților și membrilor partidului și a elitei clasei muncitoare din România — se scria în rezoluția plenarei — este cea mai urgentă datorie a partidului. La îndeplinirea ei va contribui studierea, din punctul nostru de vedere, a mișcărilor revoluționare trecute din România (Horia, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu, A. Iancu etc.) și combaterea falsificării istoriei de către oligarhie”³⁵.

În anii ce au urmat, într-o seamă de publicații ale partidului — „Lupta de clasă”, „Cultura proletară” sau în alte reviste la care au colaborat militanți comuniști cum a fost „Viața românească”³⁶ — problema necesității desăvârșirii revoluției burghezo-democratice a fost larg dezbătută. În 1929, „Lupta de clasă” susținea cu îndreptățire că într-o țară cum era România „se pune problema desăvârșirii revoluției burghezo-democratice și transformarea ei în revoluția socială”, etapă în care vor trebui rezolvate „probleme cât se poate de grele ale revoluției democratice burgheze”³⁷. Zece ani mai târziu, aceeași revistă demonstra că realitățile românești și evoluția firească a procesului revoluționar în România impun mai întâi „desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și numai apoi, în desfășurarea acestui proces, transformarea ei în revoluție socialistă”, a cărei forță motrică va fi „muncitorimea, sub conducerea partidului comunist, aflându-se în alianță și în fruntea maselor țărănești și a maselor exploatate”³⁸. De asemenea, „Cultura proletară”, a publicat în anii 1926–1927 un ciclu de articole scrise de Marcel Leonin³⁹, în care era reliefată aceeași necesitate, istoricește confirmată de evoluția evenimentelor.

Accastă clarificare asupra stadiului de dezvoltare a României și a sarcinilor clasei muncitoare în direcția desăvârșirii obiectivelor de natură burghezo-democratică, a fost consfințită prin hotărârile Congresului al V-lea al P.C.R. din 1931⁴⁰. Ca urmare a unei analize aprofundate a structurilor economice, sociale și politice ale țării, a contradicțiilor de clasă din societatea românească, Congresul din 1931 a stabilit că România se află

³⁴ Despre lucrările plenarei vezi, pe larg, M.C. Slănescu, *Probleme ale teoriei și practice revoluționare dezbătute în Plenara C.C. al P.C.R. din iulie 1925*, în „Anale de istorie”, anul XVIII, nr. 5/1972, p. 37–50.

³⁵ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul P.C.R. cota AB. IX, 14, p. 5.

³⁶ „Lupta de clasă”, nr. 14–15 din iulie-august 1929.

³⁷ *Ibidem*, nr. 7 din decembrie 1939.

³⁸ Vezi „Cultura proletară”, anul I, nr. 1 din 15 septembrie 1926, p. 10–13; anul II, nr. 1 din 15 ianuarie 1927, p. 15–23; anul II, nr. 3–7 din aprilie-august, 1927, p. 159–172.

³⁹ Vezi, pe larg, despre lucrările Congresului al V-lea, Nicolae Popescu, *Congresul al V-lea — etapă importantă în dezvoltarea Partidului Comunist Român*, în „Anale de istorie”, anul XVII, nr. 6/1971, p. 55–69.

în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, concluzie de mare importanță în activitatea ulterioară a partidului comunist. Stabilind, de asemenea, că această etapă a procesului revoluționar va fi înfăptuită „fără burghezie, împotriva ei, sub hegemonia proletariatului și sub conducerea partidului comunist”⁴⁰, congresul definea proletariatul ca principală forță motrică a revoluției, indicind, în același timp, necesitatea făuririi alianței muncitorești-tărănești, sarcină strategică de mare însemnătate, de care depindea însăși realizarea misiunii istorice a proletariatului. În acest fel, Partidul comunist se angaja ferm pe drumul desăvîrșirii năzuințelor generației de la 1848, condiție necesară trecerii la înfăptuirea obiectivelor revoluției socialiste în România.

În activitatea practică a partidului comunist de înfăptuire a unor trainice alianțe cu forțele politice democratice, înaintate în lupta împotriva pericolului fascist și de război, în lupta sa de zi cu zi pentru apărarea intereselor oamenilor muncii, a drepturilor și libertăților democratice, a suveranității și independenței patriei, amintirea luminoasă a revoluției de la 1848, a poporului ridicat la acțiune revoluționară, s-a păstrat întotdeauna vie.

Constituirea, în 1933, a Frontului plugarilor, una dintre cele mai importante organizații de masă îndrumate de Partidul comunist, a fost, așa cum releva conducătorul său, dr. Petru Groza, urmarea unei inițiative a țărănilor de pe meleagurile ardelenne, acolo unde „revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan și cea din 1848 a lui Avram Iancu a creat tradiția specifică a mișcării din Munții Apuseni și a plugarului din județul Zărand, Hunedoara. Exploziile adânci la răspîntii istorice lumineau drumul înainte. Nu este deci o întimplare că generațiile noi iau acest drum al strămoșilor”⁴¹.

N-a fost, de asemenea, o întimplare, ci un eveniment cu adânci sensuri istorice, faptul că acordul de Front Popular de la Tebea dintre Blocul democrat, creat și condus de partidul comunist, Frontul plugarilor, Mădăraz și Partidul socialist (Popovici), încheiat în 1935, a fost semnat sub gorunul lui Horia și la mormîntul lui Avram Iancu⁴², simbolic și profund omagiu adus eroilor luptei de eliberare socială și națională a poporului român.

Este semnificativ și faptul că, intensă luptă antifascistă desfășurată de partid și organizațiile sale de masă era mereu însoțită de referiri la evenimentele mărețe din trecutul nostru istoric: 1821, 1848, 1859, 1877, 1918. În ianuarie 1938, Ion Popescu-Puțuri lansa, în paginile publicației „Reporter”, un apel către forțele democratice, chemîndu-le să ceară interzicerea activității organizațiilor fasciste. Seris cu prilejul comemorării Unirii Principatelor, act istoric a cărui realizare este strîns legată de revoluția din 1848, articolul sublinia că numai adoptînd o linie de conduită fermă față de dușmanii democrației și progresului, numai pe o astfel de cale „se poate merge pentru apărarea cu succes a regimului democratic, a libertății și a independenței noastre politice și naționale”⁴³.

⁴⁰ *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România*, București, Edit. P.M.R. 1951, p. 32.

⁴¹ Dr. Petru Groza, *op. cit.*, p. 180.

⁴² Gh. I. Ioniță, Gh. Tutoi, *Frontul plugarilor. 1933—1953*, București, Edit. politică, 1970, p. 74; vezi și P. Constantinescu-Iași, *În jinutul Hunedoarei*, în „Cuvîntul liber”, anul III, nr. 8 din 28 decembrie 1935.

⁴³ „Reporter”, anul VI, nr. 4 din 23 ianuarie 1938.

Un an mai târziu, în ianuarie 1939, omagîind același mare eveniment, organul central de presă al C.C. al P.C.R. „Scînteia” scria : „Astăzi, cînd independența națională a poporului român și unitatea României sînt din nou primejduite, amintirea luptelor duse pentru unire trebuie să îndemne la o luptă dîrză și hotărîtă contra dușmanilor din afară și a agenților lor dinăuntru”⁴⁴.

Marile manifestații organizate în 1940 în întreaga țară, în semn de protest împotriva dictatului fascist de la Viena, la care, la chemarea partidului, au participat mase mari de muncitori, țărani, intelectuali, au pus, în acele clipe dramatice, încă o dată în evidență sentimentele profund patriotice ale comunistilor, ale întregului nostru popor. Atunci, alături de alte cîntece patriotice, imnul pașoptist „Deșteaptă-te române”⁴⁵ a răsunat ca o chemare din strămoși către poporul gata de luptă pentru a-și vedea țara reîntregită.

În anii grei ai războiului, partidul comunist, deși acționa în condiții extrem de grele, a găsit forme și metode de înrîurire a conștiinței clasei muncitoare, chemînd-o la acțiuni energice pentru înlăturarea dictaturii antonesciene, izgonirea hitleriștilor, pentru eliberarea patriei.

Evocarea trecutului, a dizideratelor unirii, independenței și suveranității, pentru izbînda căroră „au înfruntat marii români de talia lui Bălcescu, Russo, Kogălniceanu și atîția alții persecuțiile și temnițele asupritorilor străini și ale uneltelor lor pămîtene”, era considerată un îndemn pentru „unirea tuturor forțelor patriotice ale țării într-un front unic național al poporului român”, pentru eliberarea țării — „sfînta poruncă a ceasului de față”⁴⁶.

Înflăcărare chemări la luptă adresa în 1943 și organul de presă al Uniunii patriotice, „Buletin” : „Numele lui Horia, Cloșca și Crișan, al lui Avram Iancu, al lui Tudor Vladimirescu și Mihai Viteazul să însuflețească pe eroii patrioți care luptă pentru răsturnarea lui Hitler și a complicitilor lui ajuși la cîrma țării, pentru ieșirea țării din războiul nemțesc pierdut, pentru curățirea pămîntului patriei de murdăria hitleristă”⁴⁷.

Unirea, cerință de prim ordin a revoluției pașoptiste, transpusă de partidul comunist pe planul unității de acțiune a clasei muncitoare, a tuturor forțelor patriotice din România, a fost un element decisiv în izbucnirea și victoria insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperiale din august 1944, act memorabil, încununare a luptei duse de-a lungul veacurilor de poporul român împotriva exploatării și asupririi, pentru libertate și independență națională, pentru progres social și propășirea țării.

În cele trei decenii de viață liberă și independentă, sub semnul insurecției dezrobitoare, poporul român, angajat ferm și ireversibil pe calea edificării unei societăți lipsite de exploatare, sub conducerea partidului comunist, a făcut din moștenirea trecutului său de luptă, în care

⁴⁴ „Scînteia”, anul IX, nr. 17 din 8 februarie 1939.

⁴⁵ Traian Bunesco, *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, București, Edit. politică, 1971, p. 124 — 190.

⁴⁶ „România liberă” din 24 ianuarie 1942.

⁴⁷ „Buletin” din 4 septembrie 1943.

tradiția revoluționară pașoptistă ocupă un loc de cinste, o nesecată sursă de inspirație în opera de realizare a educației comuniste a omului nou, constructor al acestei societăți. Urmaș legitim al patrimoniului lăsat de generațiile trecute, poporul nostru, în frunte cu avangarda sa revoluționară, devine adevăratul executor testamentar al acelor mărețe idealuri. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice în anii imediat următori actului de la 23 August 1914, și apoi trecerea la înfăptuirea construcției socialiste pe pământul României — acesta este cel mai înalt omagiu adus de partid și popor glorioșilor săi înaintași. Acum, ca și la 1848, dar la dimensiunile unei ere istorice noi, rolul hotărîtor al maselor, angajate plenar într-o operă transformatoare fără precedent, ca și acela de conducător al personalităților — întruchipate de partidul comunist, au fost puse clar în evidență, cu forța de necontestat a faptului istoric real, cu intensitatea pe care doar împlinirile datorate oamenilor ce construiesc pentru țară și oameni, o poate demonstra.

Încărcat de profunde semnificații este faptul că transformările epocale ale celor dintii ani de viață sub semnul insurecției victorioase au fost permanent însoțite de pilda tradițiilor pașoptiste. Din acest punct de vedere este foarte semnificativ faptul că înfăptuirea actului istoric de la 30 decembrie 1947 al abolirii monarhiei și instaurării republicii, ca și numeroasele comentarii pe marginea acestei izbîzni a poporului în lupta sa eroică pentru așezarea României pe temelii dreptății și ale libertății, erau însoțite de evocarea tradițiilor pașoptiste, în cadrul cărora ideea de republică ocupa un loc de seamă. Astfel, la 7 ianuarie 1948 ziarul „Scînteia” reproducînd fragmente din lucrarea lui Nicolae Bălcescu „Manualul bunului român”, în care marele revoluționar de la 1848 demonstra superioritatea regimului de stat republican asupra celui monarhic, le însoțea de constatarea : „Încă de acum un veac cugetele cele mai luminate ale poporului nostru au arătat necesitatea instaurării republicii”. Ideea de continuitate a procesului revoluționar aflat în plină perioadă de desăvîrșire pe linia burghezo-democratică, era și ea prezentată, atunci cînd, pornindu-se tot de la lucrarea lui Bălcescu, se sublinia că : „De-abia după un veac de suferință, poporul român, avînd în frunte clasa muncitoare, clasă care luptă împotriva oricărei exploatare, a reușit să înlăture vechea barieră a monarhiei”⁴⁸, ridicată în calea poporului de clasele exploataatoare.

De asemenea, naționalizarea principalelor mijloace de producție s-a legiferat de Parlamentul român la 11 iunie 1948, dată simbol, într-o ședință special convocată pentru a aniversa centenarul revoluției, a acelei revoluții care vedea calea de propășire a țării prin dezvoltarea industriei naționale. În deschiderea lucrărilor, președintele biroului Marii Adunări Naționale, C. Agiu, a evocat „evenimentele revoluționare de la 11 iunie 1848, cînd masele populare ale capitalei au ieșit în stradă, arătîndu-și voința de a vedea înfăptuite revendicările cuprinse în proclamația de la Islaz. Această aniversare poporul nostru o sărbătorește în condițiile luptei și muncii încordate pentru înflorirea și dezvoltarea Republicii Populare Române”⁴⁹.

Sărbătorirea, în 1948, a centenarului revoluției pașoptiste a reprezentat un minunat prilej de relevare a modului în care partidul clasei munci-

⁴⁸ „Scînteia”, anul XVII, nr. 1011 din 7 ianuarie 1948.

⁴⁹ *Ibidem*, anul XVII, nr. 1114 din 13 iunie 1948.

toare, întregul popor român, cinstește marele eveniment deschizător de drumuri noi, petrecut cu un veac în urmă, de reliefare a atașamentului profund al românilor față de glorioasele lor tradiții de luptă revoluționară. Realizate sub conducerea Comitetului de direcție pentru sărbătorirea centenarului anului revoluționar 1848, manifestațiile omagiale s-au desfășurat sub forma unor mari întruniri populare, conferințe și simpozioane, serbări școlare, editarea de lucrări științifice și de popularizare a evenimentelor revoluționare pașoptiste, omagierea în presa centrală și locală a mărețului eveniment.

La 15 mai 1948 a avut loc pe Cimpia Libertății de la Blaj o mare adunare populară la care au luat parte mii de muncitori, țărani, elevi — români, maghiari și de alte naționalități —, înfrățiți în opera de înflorire a patriei. Cuvîntarea omagială a rostit-o primul ministru, dr. Petru Groza, iar Miron Constantinescu a transmis participanților un mesaj de salut din partea conducerii partidului. Citirea mesajului a fost primită cu entuziasm de mulțimea participanților. „Zeci de mii de oameni — relatează „Scinteia” — au izbucnit în ropote de aplauze și urale nesfîrșite, manifestîndu-și încredere în forțele clasei muncitoare și ale partidului ei”⁵⁰.

Evenimentele revoluționare de la 1848 din Țara Românească au fost comemorate în cadrul unei impresionante adunări ținute la 9 iunie 1948, pe locul istoric de la Islaz, acolo unde cu un veac de ani în urmă poporul aclamase programul de luptă cuprins în proclamația revoluționară, precum și printr-o adunare omagială ce a avut loc la 11 iunie 1948 la Ateneul Român din București. La Islaz, printre oratori s-au aflat Emil Bodnaraș și P. Constantinescu-Iași⁵¹, iar la Ateneu a conferențiat, relevînd semnificația istorică a revoluției de la 1848, dr. Petru Groza⁵².

Sub egida Comitetului de direcție pentru sărbătorirea anului revoluționar 1848 au fost publicate numeroase lucrări, în care fenomenul revoluționar pașoptist era analizat în lumina materialismului dialectic și istoric, subliniindu-se adevăratele cauze ale revoluției, rolul de forțe motrice jucat de masele țărănești și orășenești, precum și personalitatea iluștrilor lor conducători⁵³.

În perioada următoare, poporul român, condus de partidul comunist, a obținut victorii istorice în marea operă de edificare pe pămîntul patriei a societății socialiste. Dezvoltarea multilaterală și armonioasă a economiei naționale, industrializarea în ritm rapid a țării și transformarea socialistă a agriculturii, rezolvarea în spirit marxist-leninist a problemei naționale, democratizarea reală a statului român, avîntul științei, culturii, învățămîntului, toate puse în slujba bunăstării și fericirii întregii noastre națiuni, înseamnă nu numai îndeplinirea, dar depășirea cu mult a dezideratelor formulate la 1848.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 1122 din 17 mai 1948.

⁵¹ *Ibidem*, nr. 1142 din 10 iunie 1948.

⁵² *Ibidem*, nr. 1144 din 13 iunie 1948.

⁵³ Vezi N. Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu în revoluția de la 1848*; P. Constantinescu-Iași, *Intellectualii și revoluția de la 1848*; Gh. Malei, *Revoluția de la 1848 și țărănimia*; *Anul 1848 în principalele române* (album) și altele, toate apărute în 1948, cu [prilejul centenarului revoluției.

Istoriografia română, solid așezată pe baze marxiste, a înregistrat succese considerabile, inclusiv pe planul valorificării în lucrări de înaltă ținută documentară și interpretativă a revoluției române de la 1848⁵⁴.

În anii 1968 și 1973, cu prilejul împlinirii a 120 și, respectiv, 125 ani de la revoluție, manifestațiile omagiale — adunările populare, noile apariții istoriografice, sesiunile științifice, activitatea publicistică — au devenit noi prilejuri de relevare a atașamentului întregului popor față de politica înțeleaptă a partidului de cultivare a tradițiilor progresiste, revoluționare ale generațiilor trecute.

Prezența secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la marile adunări populare, cuvântările rostite cu aceste prilejuri le-au conferit un plus de semnificație, ele constituindu-se în veritabile momente de înălțătoare dovezi ale cinstirii datorate înaintașilor. Aceste cuvântări reprezintă documente de referință pentru studiul istoriei, dar sînt, în același timp, îndreptare prețioasă pentru toți cei care, cunoscînd istoria așa cum a fost, transformă cunoașterea trecutului în pildă vie ancorată realităților prezentului și mai ales, îndrumar prețios făuririi unui viitor luminos.

În cuvântările rostite în 1968 și 1973, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat caracterul unitar al revoluției române, determinat de comunitatea cauzelor care au generat-o, de unitatea obiectivelor sociale și naționale pe care și le-a propus, de permanentele legături statornicite pe parcursul desfășurării între conducătorii acesteia, ca și de faptul că în cele trei țări române rolul de forță motrice a fost îndeplinit cu exemplară dăruire pentru cauza libertății și dreptății de masele țărănești și orășenești. A fost, de asemenea, subliniată continuitatea procesului revoluționar în România după înfringerea revoluției, datorită coalizării forțelor retrograde interne, cu cele trei imperii absolutiste vecine — otoman, habsburgic și țarist —, faptul că tratat, în 1859, 1864, 1877, 1918, unele dintre obiectivele sale și-au aflat împlinirea, precum și semnificația deosebită a preluării steagului liberator al revoluției de către mișcarea muncitorească și partidul său politic, cel care avea s-o și ducă la deplină izbîndă. „În cursul unor îndelungate și aprige înclăștări de clasă — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea din 29 iunie 1968 — proletariatul român și-a dovedit din plin rolul de cea mai înaintată forță a societății, de purtător consecvent al aspirațiilor de progres, de libertate socială și națională”⁵⁵.

În 1973, la împlinirea a cinci pătrare de veac de la revoluție, tovarășul Nicolae Ceaușescu a omagiat în cuvîntări ținute în trei dintre principalele locuri istorice legate de revoluție — Iași, Blaj și București —, desfășurările revoluționare și istorica lor semnificație. Perenitatea ideilor revoluției române din 1848, preluate și înscrise pe steagul de luptă al clasei muncitoare, este pusă și de această dată, cu vigoare, în evidență. „Ceea ce a caracterizat întreaga perioadă de după 1848 — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la 16 iunie 1973 la București — a

⁵⁴ Vezi, pe larg, D. Berindei și V. Curticăpeanu, *Revoluția de la 1848 — 1849*, în „Studii” anul XV, nr. 6/1962, p. 1579 — 1595; P. Simionescu, *Historiographie de la révolution de 1848 dans les pays roumains*, în „Revue roumaine d'histoire”, tom. VII, nr. 3/1968, p. 413 — 433.

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, Edit. politică, 1969, p. 296.

fost mersul ascendent al poporului nostru, întărirea forțelor progresiste revoluționare, care au luat un nou avânt odată cu dezvoltarea clasei muncitoare, cu înființarea Partidului Comunist Român, în 1921, care a ridicat pe o treaptă superioară întreaga luptă de clasă pentru progres social și libertate națională a întregului popor”⁵⁶.

Evocind cu sentimente de aleasă cinstire acest eveniment crucial al istoriei noastre, încorporat unor vechi și glorioase tradiții revoluționare, poporul român, liber și stăpîn pe soarta sa, în patria strămoșească, își manifestă, în același timp, încrederea în viitorul țării, pe pămîntul căreia muncește cu toată responsabilitatea pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate.

L'ANNÉE 1848 DANS LES TRADITIONS DE LA LUTTE RÉVOLUTIONNAIRE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude *L'année 1848 dans les traditions de la lutte révolutionnaire du Parti Communiste Roumain* se propose d'analyser et de présenter la manière dont cet événement de portée exceptionnelle dans l'histoire du peuple roumain s'est reflété dans la conception du mouvement ouvrier et du parti communiste comme un moment de libération des élans créateurs et des énergies révolutionnaires du peuple décidé à rompre avec le passé d'exploitation féodale, à secouer le joug de l'oppression étrangère, à se forger un Etat fondé sur les principes démocratiques de la justice, de l'égalité et de la fraternité.

Au long des années, dans des documents adoptés par des Congrès ou des sessions plénières du Parti Communiste Roumain, dans la presse du parti et des organisations de masse dirigées, orientées ou influencées par le parti communiste, dans les ouvrages des publicistes socialistes et sociaux-démocrates, ainsi que dans un grand nombre de publications à orientation marxiste ou se situant sur des positions démocratiques, de nombreux militants du mouvement ouvrier roumain et des intellectuels démocrates antifascistes ont évoqué les événements révolutionnaires de 1848, soulignant leur genèse, la manière dont ils se sont déroulés, le rôle des masses dans la révolution et celui des personnalités de la marquante génération de 1848, de même que l'importance de la révolution pour les destinées historiques du peuple roumain. Ce qui plus est, l'évocation de cet événement crucial de l'histoire de la patrie a offert l'occasion de procéder à une profonde analyse des conséquences engendrées par la révolution de 1848 pour le développement ultérieur du pays, ce qui a permis d'établir sur des bases scientifiques la conclusion touchant la nécessité de la lutte pour le parachèvement des tâches de la révolution démocratique bourgeoise en vue du passage à la révolution et à la construction socialistes, mission qui revenait au prolétariat ayant à sa tête le Parti Communiste Roumain.

⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1973, p. 596.

REVOLUȚIA DE LA 1848 — 1849 DIN TRANSILVANIA ÎN GÎNDIREA FORTELOR PROGRESISTE MAGHIARE DIN ROMÂNIA INTERBELICĂ

L.E

ȘTEFAN CSUCSUJA

În istoria popoarelor român și maghiar din epoca modernă nu există un eveniment mai important, mai complex, care să se fi impus atenției generațiilor, ca revoluția din 1848. Chemată să rezolve lichidarea orinduirii feudale perimate, eliberarea țăranilor de sub jugul iobăgiei și instaurarea unui regim social-politic mai avansat, precum și eliberarea popoarelor de sub dominația străină, această revoluție a pornit sub auspicii promițătoare, în condițiile puternicului avânt revoluționar declanșat în întreaga Europă. Ea promitea dreptatea socială și libertatea națională și aceste deziderate i-au netezit drumul, i-au definit principalele trăsături, impunându-i însă în împrejurările etnico-naționale din zona carpato-danubiană, un caracter complex și nu o dată contradictoriu. De la Viena, Pesta, Praga și pînă la Iași și București primăvara anului 1848 aducea mult așteptată epocă plină de nădejdi, descătușa și arunca în luptă forțe populare nebănuite în seculara bătălie pentru dezrobire. Idealurile libertății și independenței naționale deveniseră un crez fără de care viitorul nu era de imaginat de generația timpurilor de atunci.

Experiența de un secol și un sfert parcurs de la revoluția pașoptistă ne face să admirăm figurile luminoase ale unui Nicolae Bălcescu, Petőfi Sándor, Avram Iancu, Táncsics Mihály, Anton Kurz, Cezar Bolliac, Teleki László, clarviziunea și devotamentul lor nețărmurit față de revoluție, legăturile lor atît de trainice cu poporul de unde își trăgeau toată seva și înțelepciunea.

În acest secol și un sfert care a trecut de la revoluția burghezodemocratică și lupta de eliberare națională pașoptistă gîndirea social-politică, în general, și gîndirea istorică, în special, s-a preocupat în mod intens de evenimentele anilor 1848—1849. Interpretarea lor a fost definită dintotdeauna de interesele de grup sau de clasă, de interesele politice urmărite și evident, de viziunea națională.

Nu ne propunem în rîndurile de față să reconstituim drumul lung, adesea contradictoriu, parcurs de gîndirea istorică și social-politică cu privire la revoluția pașoptistă. Scopul studiului nostru este mult mai limitat. El dorește să înfățișeze viziunea pe care și-au format-o forțele progresiste maghiare din România interbelică despre evenimentele din Transilvania de la 1848—1849.

La 1848—1849 Transilvania, precum se știe, a fost teatrul unor bătălii de clasă și naționale foarte complexe. S-au întîlnit și s-au împletit pe

aceste meleaguri revoluția și lupta națională română cu revoluția și lupta antihabsburgică maghiară, s-au ridicat împreună țărani iobagi români, maghiari și germani pentru lichidarea rinduielilor feudale, s-au făurit la început planuri mari de colaborare, s-au formulat în adunări naționale adevărate programe revoluționare, pe urmă au avut loc luptele tragice fratricide, dar tot aici dintr-o experiență amară și dintr-o clarviziune demnă de admirat s-au născut proiecte ce vizau soluții de perspectivă atât pentru români cât și pentru maghiari. Chiar și o succintă trecere în revistă a evenimentelor, a programelor sociale și naționale, a acțiunilor militare și politice primate într-un context local sau mai general, ne dezvăluie extraordinara complexitate a evenimentelor definite de condițiile sociale și naționale date, de conjunctura internațională și aici, pentru a folosi plastica expresie a lui N. Iorga „omul unei singure viziuni, al unui singur crez”, fie el maghiar, român sau german nu putea oferi soluția desfacerii nodului gordian.

Privite dintr-o perspectivă mai largă, revoluția și lupta națională română, revoluția și lupta antihabsburgică maghiară aveau multe puncte comune, ceea ce de fapt s-a evidențiat chiar în toiul evenimentelor. Atît poporul român cît și cel maghiar luptau pentru libertate, pentru afirmarea drepturilor legitime naționale și în ciuda faptului că ele nu se găseau întotdeauna alături, față în față cu principalul dușman al libertății popoarelor din bazinul dunărean, reacțiunea habsburgică, ci adesea în tabere adverse, nu trebuie să uităm că unii dintre revoluționarii democrați români și maghiari, ținînd seama de interesele vitale ale propriilor națiuni dar și de faptul că în fața dușmanului comun unirea forțelor revoluționare constituie singura cale, au căutat să netezească calea colaborării, să militeze pentru înfrățire chiar și în împrejurările tragice încheștări. Stăruința lor ne dovedește că și acest aspect face parte dintre moștenirile revoluției, el este o tradiție comună de cea mai autentică valoare.

Idealurile democratice ale lui martie 1848, programele formulate ulterior la adunările naționale de la Blaj, Lugoj sau la Lutița, nu s-au realizat în acel moment istoric, unele dintre prevederile lor au trebuit să fie soluționate mai tîrziu chiar de cei ce au înăbușit revoluția, căci imperativul vremii nu suferea aminarea lor.

În perspectiva însăși a istoriei din secolul ce a urmat, au rămas problemele fundamentale puse de revoluționarii democrați pașoptiști, care abia în cadrul revoluției democrat-populare înfăptuită după eliberarea de sub jugul fascismului au găsit rezolvarea lor firească și pe măsura secolului al XX-lea.

Programul pașoptist român în ce privește aspirațiile naționale a fost realizat în 1918 o dată cu unirea Transilvaniei cu România. Acest act istoric, care decurgea în mod firesc din dreptul românilor transilvăneni la autodeterminare, a dus la desăvîrșirea statului român. Forțele democratice și revoluționare care au înfăptuit unirea și care luptau pentru transformări sociale adînci în cadrul noului stat au fost însă învinse de reacțiune. Mișcarea muncitorească după o perioadă de avînt revoluționar este nevoită să ducă o luptă crîncenă pentru apărarea drepturilor burghezodemocratice cucerite. Astfel, programul enunțat de Vasile Goldiș la Adunarea de la Alba Iulia sub aspectul democratizării țării nu s-a realizat

decît în parte, ceea ce alături de masele oamenilor muncii români apăsa și mai greu asupra naționalităților.

În fața populației maghiare din România se punea deci după 1918 ca un imperativ nu numai încadrarea în noile realități istorice, ci și problema căutării unei înțelegeri și apropieri față de forțele de stînga din societatea românească, singurele care puteau oferi sprijin în lupta pentru democratizarea țării. Coordonatele social-politice noi ale populației maghiare din România au definit orientarea ei și în abordarea moștenirii revoluției de la 1848—1849. De aici a izvorit stăruința forțelor democratice maghiare din România interbelică, de la aripa radicală a partidului maghiar pînă la cei încadrați în mișcarea muncitorească, de a desluși, a înțelege adevăratele trăsături ale revoluției pașoptiste, de a folosi învățămintele ei în viața politică a momentului dat. Ele, ca dealtfel și forțele progresiste ale societății românești, erau păstrătoarele moștenirii înaintate a revoluției burghezo-democratice nedesăvîrșite, erau gata să continue, să ducă mai departe scopurile și năzuințele cele mai nobile ale generației pașoptiste, idealurile celor mai clarvăzători fii ai acestei generații. Orientarea în complexitatea evenimentelor și a realităților sociale și naționale din timpul revoluției nu numai că ușura înțelegerea reală a situației în care se găsea populația maghiară din România interbelică, dar ea întărea convingerea acelor care în mod firesc și inevitabil căutau contactul cu forțele democratice românești.

În cazul naționalității maghiare reexaminarea învățămintelor revoluției de la 1848 se impunea cu atît mai mult cu cît viziunea regimului reacționar dualist austro-ungar, clădit pe asuprirea socială și națională, deținea poziții dominante. Această viziune unilaterală și falsă nu numai că elimina tradițiile democratice din moștenirea revoluției, ci înfățișa într-o lumină denaturată mișcările revoluționare și naționale din Ungaria, inclusiv revoluția și mișcarea națională română din Transilvania. Schimbarea acestei optici pătrunsă de poziția naționalistă și exclusivistă a claselor dominante maghiare era chemată să dovedească maturizarea forțelor democratice maghiare din România interbelică, ea constituind totodată și un semn al dorinței sincere de cunoaștere reciprocă și de apropiere.

Este necesar să subliniem însă că orientarea nouă nu se clădea pe un teren deșert, nu era fără rădăcini de clasă în viața ideologică a naționalității maghiare. Masele muncitoare maghiare păstrau tradițiile democratice ale revoluției pașoptiste. Era vie imaginea lui Petőfi Sándor și Tánácsies Mihály revoluționari devotați. Intelectualii maghiari înaintați în opoziție cu istoriografia oficioasă căutau să deslușească în cadrul revoluției din 1848 înainte de toate lupta popoarelor pentru libertate, pentru un trai mai bun pentru afirmarea idealului național deopotrivă valabil pentru toate națiunile. Este suficient să ne gîndim la un Mocsári Lajos, la un Ady Endre, pentru care Avram Iancu reprezenta o pildă de devotament față de poporul din care a ieșit, la mișcarea radicalilor maghiari de la începutul secolului al XX-lea și nu în ultimul rînd la mișcarea socialistă în plină desfășurare. În fond, din frămîntările ideologice socialiste s-a încheat concepția privitoare la revoluția din 1848 a lui Szabó Ervin unul dintre primii ideologi marxști în gîndirea social-politică maghiară care afirma referindu-se la Adunarea națională română de pe Cîmpia

Libertății de lingă Blaj că „printre cele 16 puncte ale hotărârii ei nu era nici unul care prin radicalismul său să fi rămas în urma celor 12 puncte de la Pesta, ci le depășeau mai toate atât sub aspectul revendicărilor sociale cât și în privința instituțiilor politice democratice”¹. Tot în aceste cercuri au fost arătate principalele linii ale politicii naționale greșite ale guvernului revoluționar maghiar.

În aceste împrejurări mișcării maghiare de stînga din România interbelică îi revenea misiunea de a dezvolta pe această linie revizuirea vechilor concepții despre revoluția pașoptistă din Transilvania. Este departe de noi gîndul de a prezenta în mod simplist evoluția pe planul politic și ideologic al stîngii maghiare. Încadrarea ei în realitățile politice era și ea plină de contradicții, realizîndu-se în condițiile regimului burghez-moșieresc asupritor². Dezorientarea stîngii maghiare era alimentată și de stăvilirea vremelnică a mișcării revoluționare și muncitorești din România ca și din celelalte țări capitaliste europene.

În ciuda acestor greutăți stînga maghiară din România interbelică își dă seama că îi revine sarcina de a se înrola în lupta forțelor democratice din noua sa patrie, alături de care și numai împreună cu ele poate sluji cauza naționalității maghiare de aici, poate contribui la asigurarea egalității de drepturi în viitorul ei. Astfel intelectualitatea din stînga maghiară se detașază, se delimitează de politica revizionistă a forțelor de dreapta din Partidul maghiar, își formulează un program propriu care pregătește terenul mișcării „Tinerii ardeleni” din deceniul al patrulea, decis să rupă cu orice exagerare naționalistă, ajungînd să se încadreze în mod organic în mișcarea antifascistă condusă de P.C.R.

Gîndirii istorice îi revine un rol de frunte în elaborarea noii orientări. Reprezentanții de frunte ai stîngii maghiare se îndreaptă spre mișcărilor populare din trecutul frămîntat al Transilvaniei, care ofereau tot atîtea pilde de luptă și năzuințe comune. Prin această prizmă sînt abordate, fără prejudecăți, trăsăturile fundamentale ale revoluției de la 1848; astfel dorește această intelectualitate de stînga să introducă în conștiința noii generații concluziile ce se degajau din experiența istorică a revoluției pașoptiste transilvănene. La început noile idei sînt promovate nu atât de istoricii de profesie, ci mai mult de publiciști, oameni de seamă ai vieții publice-literare, scriitori legați de tradițiile populare, care formați într-o viziune definită de moștenirea lui Petőfi Sándor, au reușit mai ușor să ajungă la înțelegerea realistă și mai profundă a tot ceea ce s-a întîmplat în 1848.

Schița de istorie a culturii publicată de Kós Károly în 1929 sub titlul de *Erdély*³ (Transilvania) reprezenta pe acest drum un pas decisiv nu numai pentru faptul că întreaga istorie a acestei provincii era înfățișată ca o strînsă și indisolubilă dezvoltare româno-maghiaro-germană, ci și

¹ Szabó Ervin, *Társadalmi és pártarcok a 48–49-es magyar forradalomban* (Lupte sociale și politice în cadrul revoluției maghiare din 1848–1849), Népszava Könyvkiadó, Budapest, 1945, p. 226.

² Vezi studiul publicat de Ludovic Ciato, *Problema minoritară în România Mare*, Cluj, 1924. L. Ciato a fost unul dintre fruntașii români, redactor al ziarului „Națiunea”.

³ Kós Károly, *Erdély. Kulturtörténeti vázlat* (Transilvania. Schiță de istorie a culturii), Erdélyi Szépírók Egyesülete, Cluj, 1929.

pentru că în ea s-au formulat adevăruri despre 1848 mistificate de istoriografia naționalistă maghiară, sau considerate spinoase de alții: „Dietă din Cluj a proclamat uniunea Transilvaniei cu Ungaria. «Istoria» consemnează că această decizie de gravă semnificație a fost votată de dietă în unanimitate, dar considerăm necesar să consemnăm, pentru a respecta adevărul că : 1) Deputații sași participanți la dietă sub presiunea teroarei introduse pentru a asigura votul unanim deși au votat pentru unire dar nici ei nici poporul pe care-l reprezentau nu și-au însușit acest vot după adunare ; 2) Episcopul român și-a dat votul favorabil doar pe răspunderea proprie și în numele său, dar poporul român nu s-a identificat cu el nicio dată, nici înainte de dietă nici după, ci dimpotrivă în mod deschis l-a dezavuat ; 3) Nici maghiarii, nici secuii nu erau însă toți partizanii uniunii... După aceasta era cu totul firesc ca românii și sașii, care erau împotriva uniunii, să nu se angajeze în luptă în cadrul revoluției maghiare de la 1848—1849 alături de maghiarimea transilvăneană care a octroat uniunea, ci s-au ridicat împotriva ei... sașii prin pasivitate, iar românii cu arma în mână”⁴.

În aceste rânduri referitoare la una din fazele revoluției cu grave urmări pentru soarta ei Kós Károly exprima clar și fără echivoc noua interpretare, care analiza evenimentele anilor 1848—1849 nu de pe poziții exclusiviste, ci în strânsa lor interdependență, ținând seama de conexiunea și consecințele lor sociale și naționale. Nu viziunea izolării evenimentelor ce țin de resortul revoluției maghiare, nu ruperea lor din contextul local sau mai general, căci o astfel de înfățișare prin unilateralitatea ei i se părea pe bună dreptate falsă, ci prezentarea obiectivă a realității istorice, a năzuințelor și luptei românilor, maghiarilor și sașilor laolaltă. Concluzia politică pe care o trăgea Kós Károly din învățămintele revoluției consta în aceea că nu pe căile dezbinării ci dimpotrivă, în unirea reală a forțelor populare, în democratismul adevărat se află zălogul viitorului pentru toți cei ce locuiau în această provincie istorică indiferent de naționalitate.

Kós Károly a respins interpretarea pe care a dat-o Jancsó Benedek, evenimentelor revoluției din 1848 — 1849, în cartea lui din 1931⁵. În recenzia publicată despre această carte Kós Károly afirma „este regretabil că Jancsó Benedek chiar dacă ar fi dorit să înțeleagă istoria Transilvaniei, el n-a izbutit”⁶. Critica lui Kós era pe deplin îndreptățită cu toate că și Jancsó Benedek adopta o poziție sensibil modificată față de poziția sa naționalistă anterioară, căci în figura lui Bem recunoaște pe revoluționarul care avea o viziune europeană și nu nega că în diferendul dintre Bem și Csányi dreptatea era de partea revoluționarului polon⁷. Kós exprima dorința ca lucrările despre revoluția din 1848 să fie mai profunde, să analizeze rosturile mai adinci ale evenimentelor și transformărilor să nu rămână la suprafață cum se întâmplă — după părerea lui — în cartea lui Jancsó Benedek, care se limitează la istoria politică „dar nu surprinde

⁴ *Ibidem*, p. 85.

⁵ Jancsó Benedek, *Erdély története* (Istoria Transilvaniei), Kiadásra rendezte Gyallay Domokos, Minerva, Cluj, 1931.

⁶ Kós Károly, *Jancsó Benedek: Erdély története* (I.B. Istoria Transilvaniei). In „Erdélyi Helikon”, IV (1931), nr. 10, p. 810.

⁷ Jancsó, *op. cit.*, p. 291.

transformările adinci ..., nu ne dezvăluie activitatea permanentă care transformă omenirea, nu ne face să medităm, nu oferă învățăminte ⁹".

Unul dintre cercetătorii perioadei pașoptiste istoricul Asztalos Miklós abordează problemele fundamentale ale revoluției din 1848 tot de pe poziții înaintate. El subliniază că nu se poate realiza un progres simțitor în cercetarea evenimentelor revoluționare decât dacă vom privi evenimentele și întâmplările în mod obiectiv și fără patimă ⁹. El dezvăluie o serie de trăsături fundamentale ale revoluției, oferă soluții noi în multe probleme complexe. Se poate afirma fără exagerare că Asztalos Miklós, înfățișează într-o lumină nouă evenimentele anilor 1848 — 1849, căci respingînd viziunea unilaterală naționalistă caută să pătrundă în semnificațiile mai adinci nu numai ale luptei revoluționare maghiare dar și ale celei românești. Pentru prima dată în istoriografia maghiară în cercetările lui Asztalos se fac încercări de a sublinia și a înfățișa mai pe larg acele momente cînd se putea realiza colaborarea româno-maghiară. El considera deosebit de gravă în urmări tragice anihilarea încercării lui Dragoș și aprecia ca o mare lipsă faptul că guvernul revoluționar maghiar identifica mișcările naționale cu reacțiunea și că abia în ultima fază a recunoscut caracterul revoluționar al acestora ¹⁰. În felul acesta poziția lui Asztalos Miklós marchează acea cotitură în gîndirea istorică maghiară, care nu mai era dispusă să prezinte mișcările naționale și deci inclusiv revoluția și lupta națională română din Transilvania, doar ca unelte ale Curții de la Viena. Reținem faptul că el folosește în mod consecvent doar termenul de „revoluționari români”.

Alături de Asztalos Miklós revoluția pașoptistă este studiată de pe pozițiile cunoașterii reciproce și apropierii dintre români și maghiari de către Deák Imre. El își concentrează atenția asupra întâmplărilor din Banat, adună un interesant și bogat material referitor la anii 1848 — 1849 în comitatul Caraș, publicînd printre altele corespondența privitoare la activitatea revoluționarului român Eftimie Murgu ¹¹. Deák Imre era unul dintre colaboratorii publicației „Magyar Kisebbség” (Minoritatea maghiară) ce apărea la Lugoj și se ocupa îndeaproape cu problemele politice și juridice ale naționalității maghiare, de pe poziții burghezo-democratice, și astfel în mod firesc în coloanele ei se abordau și problemele trecutului. În articolele pe care le publica Deák Imre în această revistă ¹², el prezenta pe larg figura luminoasă a revoluționarului democrat N. Bălcescu, scoțînd totodată în relief personalitatea lui Teleki László, fruntaș al revoluției maghiare, care a manifestat cea mai largă înțelegere față de lupta națională română. Înfațișînd, pentru prima dată atît de larg în gîndirea istorică maghiară, pozițiile avansate ale lui Bălcescu și Teleki, Deák

⁸ Kós, Jancsó Benedek : Erdély története. p. 810.

⁹ Asztalos Miklós, *A nemzetiségek története Magyarországon* (Istoria naționalităților în Ungaria), Budapesta, 1934, p. 31.

¹⁰ *Ibidem*, p. 58.

¹¹ *Adatok az 1848-én cseményeihez Krassó vármegyében* (Date privind evenimentele anului 1848 petrecute în comitatul Caraș), Lugoj, 1931.

¹² Deák Imre, *Az első magyar-román konföderációs tervek* (Primele proiecte de confederație româno-maghiare), în „Magyar Kisebbség”, XI (1932), nr. 11—12 din 16 iunie — *Egy régi felhívás a románokhoz* (Un vechi apel către români), în „Magyar Kisebbség”, XV (1936), nr. 21—22 din 16 nov.

Imre dovedea că o asemenea platformă democratică consecventă era aptă să ducă la colaborarea dintre popoare. El citează una din scrisorile lui Teleki, în care acest reprezentant al revoluției maghiare scria : „Mă aflu în cea mai perfectă înțelegere cu trimisul Golesecu, deși eu mă consider unul dintre ungurii cei mai devotați națiunii mele; i-am spus lui că dacă eu mă înțeleg perfect cu el, unul dintre cei mai devotați români și pot să fiu prieten cu el, este un semn că națiunile română și maghiară nu se pot considera dușmane”¹³.

În numărul din iunie 1932 „Magyar Kisebbség” prezenta Legea naționalităților elaborată de guvernul Szemere, care era pe plan european prima lege de acest fel. Apariția ei era explicată prin aceea că guvernul Szemere recunoștea că „nu s-a făcut totul pentru a asigura dezvoltarea popoarelor ... și și-a dat seama că enunțarea principiului (egalității individuale — n.n. St. Cs.) n-a fost în stare să aducă în aceeași tabără maghiarimea cu popoarele nemaghiare din țară”¹⁴. Se dovedește astfel că legea naționalităților născută în focul revoluției a fost rezultatul unei evoluții lăuntrice, care se îndrepta spre stînga și tindea inclusiv în problema națională spre soluții democratice. „Evenimentele au depășit această înfăptuire importantă ..., colaborarea puterilor absolutiste ... a zădărnicit posibilitatea unirii frățești”¹⁵.

Orientarea progresistă a revistei „Magyar Kisebbség” se reflecta și în aceea că afirmarea ideologiei mișcării naționale și democratice române la 1848 era considerată ca unul din aspectele fundamentale ale revoluției. Se aprecia că *Supplex Libellus Valachorum* a declanșat acest proces, care prin hotărârile adunării naționale de la Blaj născute sub semnul egalității și frăției intra într-o fază nouă. Studiile istorice publicate în această revistă demonstrează că mișcarea națională română evolua după 1849 într-o direcție care în mod logic trebuia să ducă la Adunarea națională de la Alba Iulia din 1918, astfel că între : „Alba Iulia și Cîmpul Libertății există o legătură istorică intimă”¹⁶.

Față de încercarea cercurilor conservatoare de a aduce pe primul plan figuri care nu prezentau linia democratică în revoluția pașoptistă și a trece sub tăcere moștenirea aripei revoluționar-democratice, reprezentată de N. Bălcescu, Petőfi Sándor, Avram Iancu, Tánecsics Mihály, Cezar Bolliac, Teleki László, Anton Kurz și alți revoluționari români, maghiari sau germani din Transilvania, gîndirea istorică maghiară de stînga din România deceniului al treilea încerca de pe aceleași poziții democratice, general umaniste să abordeze în mod obiectiv problematica complexă a anilor 1848 — 1849, să readucă pe primul plan ceea ce se înscrisa și în acești ani pe linia colaborării revoluționare. Ea, cu excepția unora, nu reușește încă să atace în mod frontal și de pe poziții mai radicale rosturile sociale și naționale adînci ale revoluției burghezo-democratice de la mijlocul secolului trecut. Această gîndire istorică nu era nici ea

¹³ Citează Deák în *Az első magyar-román konföderációs tervek*, p. 331.

¹⁴ *Ibidem*, p. 333.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ A *Supplex libellustól a gyulafehérvári határozatokig* (De la *Supplex Libellus* pînă la hotărârile de la Alba Iulia), în „Magyar Kisebbség”, VIII (1929), nr. 24, din 16 dec. p. 903.

suficient de matură pentru a desluși toate acele elemente din învățămintele revoluției care urmau să fie dezvoltate pentru desăvîrșirea procesului declanșat în 1848.

În deceniul al patrulea are loc în opinia publică democratică maghiară din România o schimbare radicală, care se va reflecta și în gândirea ei istorică referitoare la moștenirea revoluției pașoptiste. Pe de o parte, se formează din sinul intelectualității maghiare gruparea așa-numitului „Erdélyi Fiatalok” (Tinerii ardeleni) în jurul publicației ce purta aceeași denumire, pe de altă parte, în interpretarea moștenirii pașoptiste tot mai puternic și mai larg pătrunde ideologia marxistă. Se realizează o anumită apropiere dintre aceste forțe de stînga, nelipsită desigur de confruntări ideologice, dar care în fața pericolului fascist, datorită politicii Partidului Comunist Român de a concentra toate forțele democratice într-un singur front popular antifascist, se consolidează.

Reprezentanții mișcării „Tinerii ardeleni” ca Demeter János, Bányai László, Dsida Jenő, Szabédi László, Jancsó Elemér, Mikó Imre, Csögör Lajos, I. Tóth Zoltán, Kovács György, Méliusz József, Bözödi György și alții, sensibili față de problemele sociale și naționale ale timpului lor, preiau ceea ce a reușit să realizeze generația anterioară, resimt influența viziunii transilvaniste a lui Kós Károly, Szentimrei Jenő, Spectator și a altora, dar dau dovadă nu numai de mai mult curaj ci și de o gândire ideologică mai matură, influențată de concepția marxistă. Radicalismul lor popular îi aduce mai aproape de năzuințele maselor populare, de țărănime întii de toate, dar și de clasa muncitoare. Ei recunosc însemnătatea apropierii dintre păturile tineretului maghiar și cele ale tineretului român și căutînd în prezentul lor și în moștenirea istorică comună momentele în care s-a realizat sau se putea realiza — după părerea lor — apropierea au ajuns la cercetarea revoluției pașoptiste. În 1932 o mare parte din gruparea tinerilor ardeleni aderă la mișcarea revoluționară muncitorească, dar chiar și acei care nu au reușit atunci să facă acest act curajos, ajung la cunoașterea marxismului. Astfel, trebuie să ținem seama de faptul că pozițiile ideologice și politice diferite s-au reflectat și în interpretarea evenimentelor pașoptiste. Într-un fel vedeau revoluția intelectualii încadrați în mișcarea comunistă, altfel cei ce s-au familiarizat doar cu concepția marxistă, și iarăși altfel cei care nu au reușit să aibă o viziune reală despre misiunea istorică a clasei muncitoare. Cei dintii se consideră moștenitori și continuatori ai tineretului din martie 1848, pentru ei linia democratică reprezintă valoarea adevărată și autentică din moștenirea pașoptistă, pe cînd cei din urmă sînt copleșiți de personalitatea lui Széchenyi, fac abstracție de conservatorismul lui, vād în el pe marele reformator liberal. Curentul ce aducea pe prim plan cultul lui Széchenyi se grupează în jurul publicației de dreapta cu un nume semnificativ „Hitel”¹⁷ (Creditul). Curentul progresist se folosește întii de toate de revista marxistă Korunk (Epoca noastră), dar și de alte organe ale presei democratice pentru a-și promova poziția ideologică în interpretarea revoluției de la 1848. Intelectualii marxiști considerau că nu figura lui Széchenyi este cea mai reprezentativă din generația pașoptistă maghiară. Această poziție era clar expri-

¹⁷ Acest titlu îl purta una din principalele lucrări ale lui Széchenyi.

mată în coloanele revistei marxiste „Korunk”¹⁸, redactată de eminentul gânditor marxist Gaál Gábor, pe marginea cărții lui László Dezső scrisă despre Széchenyi, *Akarom: Tisztán lássatok*¹⁹ (Doresc să fiți clarvăzători). Este criticat umanismul abstract al lui Széchenyi, se condamnă accentele conservatoare din opera sa, fără să se nege că din opera acestui mare om al reformelor se poate învăța tăria suflatească de a privi trecutul cu obiectivitate, de a dezvălui stări grave și a fi lucizi în autocunoaștere. Astfel reprezentanții curentului marxist nu se ridică împotriva analizei moștenirii lui Széchenyi, dar în același timp ei resping intenția de a „păstra o tăcere perfectă” în jurul personalității lui Kossuth, constată Kovács György²⁰. Democratismul burghez a lui Kossuth este situat de ei pe o poziție mai avansată. Scriitorii progresiști Kovács György și Szenczei László văd în persoana lui Széchenyi partizanul reformelor treptate, bine gândite, care nu era de acord cu mijloacele revoluționare, în persoana lui Kossuth pe cel ce pune în practică ideile, pe revoluționarul și democratul intransigent, care a întruchipat setea de libertate a maselor maghiare²¹. Ei își dau seama totodată de limitele lui Kossuth, de faptul că el vrea să mențină nobilimea liberală, ceea ce face să nu fie întotdeauna la înălțimea situației, dar care însă în unele împrejurări a reușit să se întoarcă și împotriva acelor elemente din pătura din care și el făcea parte, care au ajuns pînă la politica de capitulare față de Habsburgi. „Mărimea lui Kossuth — arată Rozgonyi Endre într-un studiu publicat în revista „Korunk” — constă tocmai în aceea că în momentul mării cotituri a revoluției se întoarce împotriva majorității partidei sale și se aliază cu radicalii, cu poporul”²². Kossuth stă mai aproape — după părerea intelectualilor maghiari marxiști din România interbelică — de cei ce caută drumul la nivelul de înțelegere a revoluționarilor democrați populari, nu are viziunea acestora cum o aveau Petőfi sau Táncsics, dar s-a aliat cu poporul. Tocmai de aceea a fost Kossuth — arată Kovács György — „una din figurile dominante ale tradiției moștenite de la mijlocul secolului trecut”²³.

Concepția materialismului istoric i-a ajutat pe intelectualii comuniști să dezvăluie cauzele economice și sociale ale declanșării evenimentelor din anii 1848—1849. În deceniul al patrulea revista „Korunk” acordă un spațiu larg acestor probleme.

Analizînd raportul de forțe dintre diferitele pături și clase sociale din cadrul revoluției poporului maghiar și a luptei sale pentru independență Haraszi Sándor arată că datorită căii specifice de dezvoltare apropiată de cea din răsăritul Europei „elementul iacobin”, „elementul burgheziei industriale” este foarte slab și că inconsecvențele forțelor din fruntea revoluției se explică astfel prin aceea că mica nobilime și-a păstrat

¹⁸ „Korunk” VIII (1933), nr. 6, p. 490.

¹⁹ László Dezső, *Akarom: Tisztán lássatok* (Doresc să fiți clarvăzători), Erdélyi Fialatok kiadása, Cluj, 1933.

²⁰ Kovács György, *Föld és fa* (Pămînt și copac), în „Brassói Lapok”, an XLV, nr. 268 din 16 nov. 1939.

²¹ Kovács Gy., art. cit. — Szenczei László, *1848 — Supka Géza könyve*, (1848 — Cartea lui Supka Géza, în „Erdélyi Helikon” XI (1938), nr. 5.

²² Rozgonyi Endre, *Táncsics, Petőfi, Kossuth*, în „Korunk”, XIV (1939), nr. 3, p. 194.

²³ Kovács György, art. cit.

puterea. După părerea lui în lupta împotriva absolutismului habsburgic revoluția nu putea fi lipsită de contribuția acestei pătri mai ales sub raport militar ²⁴. Participarea nobilimii liberale i-a conferit revoluției un caracter limitat, de care ea nu s-a putut elibera, căci nobilimea liberală nu era dispusă să renunțe la putere. Revoluția maghiară n-a reușit să fie consecventă în soluționarea sarcinilor sociale ce-i stăteau în față; căci — arăta Bodó Ferenc — participarea nobilimii crea breșe pentru infiltrarea reacțiunii. Tergiversările în rezolvarea consecventă a problemelor agrare și a egalității naționale dovedesc — după părerea lui — că transformările revoluționare nu erau pe placul nobilimii ²⁵.

În a doua parte a deceniului al patrulea și în zona Europei centrale și de sud-est, în urma terenului cucerit de fascism s-a creat o situație politică internă și internațională gravă care reclama înțelegerea între popoarele și statele mici și mijlocii, o stringere a rîndurilor forțelor democratice din fiecare țară. Partidul Comunist Român se prezenta cu un program clar, situîndu-se în fruntea acțiunii de concentrare a forțelor înaintate din România într-un front popular antifascist. La fel și forțele de stînga ale naționalității maghiare se orientau spre o colaborare tot mai strînsă cu forțele democratice din sinul poporului român. Pe planul elaborării unui program de integrare în lupta antifascistă din România și de largă conlucrare democratică dintre diferitele grupări de stînga (intellectualitatea progresistă, social-democrația de stînga, comuniștii) din rîndurile naționalității maghiare din România o deosebită importanță a avut întîlnirea de la Tîrgu-Mureș din 1937.

În aceste împrejurări politice s-au consolidat și pozițiile gândirii social-politice de stînga inclusiv în problema privitoare la moștenirea revoluției pașoptiste. Publicații ca „Brassói Lapok” (Foi brașovene), de orientare burghezo-democratică condusă de Kacsó Sándor, „6 Órai újság” (Gazeta de la ora 6), ziar timișorean de orientare democratică radicală în fruntea căreia se situa Franyó Zoltán, „Erdélyi Magyar Szó” (Cuvîntul maghiar transilvănean) organ al MADOSZ-ului aflat sub îndrumarea P.C.R. și redactat de intelectualul comunist Szábó Árpád, revista „Korunk” și altele publicau numeroase materiale privitoare la evenimentele anilor 1848 — 1849. În ciuda faptului că existau deosebiri ideologice evidente se promova în toate aceste articole și studii ideea cultivării moștenirii înaintate din tradiția pașoptistă la fel ca și stăruința de a netezi drumul înțelegerii dintre români și maghiari. Intellectualitatea înaintată maghiară din România se simțea chemată cum scria Bányai László să fie „păstrătoarea și continuatoarea gândirii democratice”. Scriitori, publiciști și istorici ca Bányai László, Balogh Edgár, Józsa Béla, Jordáky Lajos, Szabó Árpád, Nagy István, Kacsó Sándor, Méliusz József, Franyó Zoltán, Kovács György, Kakassy Endre, Böződi György și alți comuniști, social-democrați de stînga, intelectuali progresiști legați de popor se străduiau să introducă în opinia publică adevăratele învățăminte ale revoluției pașoptiste. Mai ales în studiile și articolele intelectualilor

²⁴ Haraszti Sándor, *A magyar mezőgazdaság 48-évtől* (Agricultura maghiară înainte de anul 1848), în „Korunk”, XI (1936), nr. 6, p. 506.

²⁵ Bodó Ferenc, *A magyar történelem vázlatja* (Schita istoriei maghiare), în „Korunk”, IX (1934), nr. 12, p. 858.

comuniști și social-democrați de stînga se evidențiază înlocuirea punctului de vedere nu o dată naționalist cu poziția marxist-leninistă, cu poziția aplicării teoriei materialist-dialectice despre lupta de clasă și despre rolul maselor populare. Evident, nici ei nu trec cu vederea tragicele confruntări naționale, care în ultimă analiză au favorizat izbînda forțelor reacțiunii habsburgice, dar cercetează cu deosebită stăruință tot ceea ce demonstrează necesitatea și chiar posibilitatea colaborării româno-maghiare în revoluția pașoptistă. În acest context reține atenția suita de studii publicată de Bányai László în 1938 în coloanele revistei „Korunk”²⁶. Problemele fundamentale la care Bányai László caută răspuns sînt: Ce s-a întîmplat pentru ca înțelegerea care exista la izbucnirea revoluției între români și maghiari să se fi deteriorat? Care a fost cauza pentru care revoluția maghiară în cadrul căreia se decidea soarta forțelor democratice din zona central și est-europeană n-a reușit să grupeze în jurul său popoarele asuprite din aceste părți? După părerea lui răspunsul se află în aceea că legile privind eliberarea iobagilor au fost aplicate cu întîrziere și că „revoluția maghiară tocmai atunci se închistează în fața revendicărilor largi ale românilor, care reprezentau elementul cel mai numeros, cînd tactica de stăpînire habsburgică reușește să strice pacea dintre popoarele care trăiau aici”²⁷. Astfel se întîmplă — după Bányai — că cele două revoluții „rămîn două brațe întinse, dar care în loc să se îmbrățișeze una cu alta, fiecare își strînge separat pumnul”²⁸.

Contradicțiile interne sînt și după Balogh Edgar acelea care explică în parte eșecul suferit. După el politica nobilimii liberale a împins naționalitățile în tabăra adversă²⁹, căci liberalismul romantic ce se afirma din ce în ce mai puternic nu era dispus să recunoască decît libertățile personale și el s-a dovedit rigid față de naționalități, care revendicau pe drept cuvînt egala recunoaștere a naționalităților lor”³⁰. După părerea lui Kovács György greșeala conducătorilor revoluției maghiare constă în aceea că „abordau chestiunea națională ca fiind de natură internă deși ea era în fond o gravă problemă de politică internațională”³¹. Bányai László mai subliniază totodată că în ciuda inconsecvențelor și a faptului că în revoluția maghiară elementul popular abia treptat cîștigă teren ea rămîne una din cele mai mărețe momente ale luptei poporului maghiar pentru libertate, care purta în sine năzuințele unei eliberări a popoarelor din toată zona central și est europeană. La fel apreciază el și revoluția și lupta națională română, care în ciuda alianței nefirești cu habsburgii și-a păstrat puternicul său caracter popular³². Un răspuns în fond asemă-

²⁶ Bányai László, *Dunamenti mult* (Trecutul bazinului Dunării) în „Korunk”, XIII (1938), nr. 9 — *Visszatérő dunamenti történelem* (Elementul constant în istoria bazinului Dunării), în „Korunk”, XIII (1938), nr. 10 — *Erdélyi történelem* (Istorie transilvană), în „Korunk”, XIII (1938), nr. 12.

²⁷ Bányai, *Erdélyi történelem*, p. 1078.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Balogh Edgár, *Irattlan történelem* (Istorie nescrisă), Erdélyi Enciklopédia, Cluj, 1939, p. 94.

³⁰ Bálogh Új erdélyi történeltrés (Istoriografia nouă transilvăneană), în „Korunk”, XII (1937), nr. 9, p. 809.

³¹ Kovács György, *Supka Géza: 1848* (S.G.: 1848), în „Korunk”, XIII (1938), nr. 5, p. 468.

³² Bányai, *Visszatérő dunamenti történelem*, p. 843.

nător dă și Balogh Edgar în 1937 la una din întâlnirile dintre MADOSZ și Frontul Plugarilor ³³.

Lukács György a fost printre primii care introduc în circuitul publicistic maghiar din România aprecierile lui Marx și Engels făcute în 1849 cu referire la revoluția din bazinul dunărean ³⁴. Gáll Ernő subliniază că reprezentanții aripei democrat-revoluționare a revoluției române, Bălcescu și alții, nu numai că au recunoscut caracterul popular al revoluției maghiare, dar erau convinși că prin împăcarea româno-maghiară ei servesc o cauză comună, cauza progresului general european ³⁵.

Caracterul de revoluție al mișcării naționale române este înfățișat într-un studiu publicat de Kerékgyártó Kálmán în revista „Korunk”. El subliniază că ea „s-a născut tot în atmosfera revoluției europene” ³⁶. Această realitate este afirmată răspicat și categoric de Balogh Edgar: „Mișcarea națională română de la 1848 — 1849 din Transilvania, în fruntea căreia se aflau conducătorii conștiinței, a fost o luptă pentru libertate” ³⁷, căci poporul român din Ardeal — argumentează el — era cel mai puternic susținător al eliberării iobagilor și tot românii sînt aceia care cu consecvența idealurilor de libertate europene revendică libertatea națională ³⁸.

În lumina sublinierii aspectului profund democratic al celor două revoluții se apreciază stăruințele de unire a forțelor revoluționare române și maghiare. Bányai scotea în evidență că „românii din Transilvania nu puteau uita că frații lor de neam de dincolo de Carpați gem sub jugul țarist aliat al împăratului (Austriei) ³⁹”. Balogh Edgar citează cuvintele lui Mester Miklós, care referindu-se la decepția conducătorilor revoluționari români în urma tratamentului ce li s-a aplicat de către habsburgi după înăbușirea revoluției arăta: „Acea împrejurare tragică în care românii luptînd pentru libertate au fost nevoiți să se ralieze la regimul Curții de la Viena care în fond nu manifesta nici o înțelegere față de țelurile românești a cauzat o mare suferință și profundă frămîntare sufletească în rîndul conducătorilor români” ⁴⁰.

Bányai apreciază, totodată, că înțelegerea de care dau dovadă conducătorii maghiari față de problema națională în faza finală a revoluției se datora faptului că forțele democratice au cucerit teren. „După darea în vileag a proclamației de independență și guvernul maghiar ajunge la concluzia că ideologia „aristocratică maghiară” a nobilimii nu are ce căuta în cadrele noii democrații și că trebuie să fie satisfăcute revendicările celorlalte popoare” ⁴¹. Tot el scoate în evidență pasajele din proclamația lui Bem în care acest conducător revoluționar cheamă la unirea

³³ Balogh Edgár, *Mócsok és Góbék*, (Moți și secuiei), în vol. *Dunának, Oltnak egy a hangja* (Dunărea, Oltul au un singur glas), București 1957, p. 324.

³⁴ Lukács György, *Petőfi és Ady* (Petőfy și Ady) în „Korunk”, XIV (1939), nr. 9, p. 723.

³⁵ Gál Ernő, *A románság és a dunai szövetség eszméje* (Românii și ideea alianței în zona Dunării), în „Korunk”, XIII (1938), nr. 5, p. 450.

³⁶ Kerékgyártó Kálmán, *Magyar történel* (Istorie maghiară), în „Korunk”, XIV (1939), nr. 4, p. 329.

³⁷ Balogh Edgár, *Új erdélyi történetírás*, p. 810.

³⁸ Balogh Edgár, *Irattan történelem*, p. 92—94.

³⁹ Bányai, *Visszatérő dumamenti történelem*, p. 842.

⁴⁰ Balogh Edgár, *Új erdélyi történetírás*, p. 809.

⁴¹ Bányai, *Visszatérő dunamenti történelem*, p. 842.

forțelor dintre locuitorii Transilvaniei ⁴². După părerea lui Bányaï revoluția a fost înfrântă din cauză că înțelegerea româno-maghiară a întârziat să se înfăptuiască și astfel popoarele au ajuns sub jugul „sistemului absolutist de germanizare deopotrivă de apăsător pentru ambele popoare” ⁴³.

Putem desluși din toate acestea îngrijorarea intelectualilor înaintați față de expansiunea fascistă din ce în ce mai amenințătoare din preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial care a modelat, a determinat în fond viziunea lor asupra revoluției pașoptiste. Referindu-se strict la problema națională, Bányaï sublinia că „este de reținut din învățămintele anului 1849 pentru politica naționalităților că acolo unde nu există democrație este zadarnic să se revendice drepturi, iar pentru politica populației majoritare că fără asigurarea libertăților pentru naționalități nici democrația ei nu poate fi completă” ⁴⁴. Se indica astfel implicit calea colaborării forțelor democratice maghiare cu cele ale poporului român ca singură soluție politică de perspectivă.

Nu era întâmplător în aceste împrejurări că cei mai consecvenți slujitori ai cauzei populare din rîndurile naționalității maghiare, comuniștii, social-democrații de stînga și o bună parte dintre intelectualii progresiști-radicali, devin purtătorii moștenirii revoluționarului poet Petőfi Sándor, care întruchipa ce era mai valoros și trainic din energiile revoluționare. El cu viziunea lui universală formulată în poezia program *Világszabadság* (Libertatea lumii) a reușit să îmbine armonios dragostea pentru națiunea proprie, cu devotamentul pentru cauza revoluției generale, cu respectul și stima față de celelalte popoare. Tocmai de aceea a devenit el atît de apropiat forțelor democratice angajate în luptă împotriva tiraniei amenințătoare a fascismului. Într-un articol publicat în 1934 în revista „Korunk” se explica astfel popularitatea lui Petőfi : „Ar fi naiv să spunem că Petőfi a fost un precursor al ideilor marxiste. În realitate el nu a fost precursor ideologic, dar în sentimente, în setea lui de libertate, și în temperamentul său întruchipa asemenea elemente pentru care a devenit poetul preferat al muncitorilor” ⁴⁵.

Aniversarea a 90 de ani de la moartea lui Petőfi oferea în vara lui 1939 un prilej de a evoca tradiția cea mai avansată a moștenirii pașoptiste. El era prezentat de Franyó Zoltan drept ideal pentru cei ce luptau împotriva fascismului, căci Petőfi „a fost poetul poporului, poetul oamenilor muncii, care a ținut singur sus stindardul libertății cu o convingere și însuflețire de neclintit” ⁴⁶. Prezintă deci interes faptul de a examina mai îndeaproape imaginea pe care au făurit-o intelectualii progresiști maghiari din România despre Petőfi „acest devotat reprezentant al frăției dintre popoare” ⁴⁷ — scrie Lázár József.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Bányaï, *Dumanenti mult*, p. 721.

⁴⁵ Fülöp Ernő, *A magyar irodalom történetéhez kérdéseikhez* (Cu privire la problemele istoriei literare maghiare), în : „Korunk”, IX, (1934), nr. 12, p. 872.

⁴⁶ Franyó Zoltán, *Petőfi ünnepek* (Sărbătoriri consacrate lui Petőfi) în „6 Órai újság”, an IX, nr. 13, din 17 iulie 1939.

⁴⁷ Lázár József, *Petőfi időszerege* (Actualitatea lui Petőfi), în „6 Órai újság”, an IX, nr. 14–17 din 31 iulie 1939.

Se impune întâi de toate critica scrisă de fruntașul comunist Józsa Béla despre revoluția pașoptistă și Petőfi, cu ocazia aniversării a 90 de ani de la dispariția marelui mesager al idealurilor revoluționare, pe cîmpul de luptă de la Albești ⁴⁸. Petőfi — scria Józsa Béla — lupta pentru drepturile poporului și a reușit să vadă ceea ce Kossuth nu sesizase în revoluția maghiară, că zălogul succeselor se afla în năzuința țărănimii pentru o viață socială mai bună, în lupta tuturor popoarelor împotriva aceluiași suferințe ⁴⁹. „Putea oare să biruiască lupta de eliberare a poporului maghiar fără participarea naționalităților sau găsindu-se față în față cu ele. . . , cînd problema cea mai dureroasă — aceea a eliberării iobăgiei s-a contopit cu problema națională” ⁵⁰. După părerea lui Józsa Béla „tragedia pașoptului maghiar a constatat tocmai în aceea că poporul maghiar care ducea o luptă eroică pentru libertatea sa s-a găsit față în față cu naționalitățile care năzuiau și ele spre libertatea națională și drepturi umane” ⁵¹. Fruntașul comunist clujean se oprește însă pe larg asupra momentului cînd, la vestea izbucnirii revoluției „tineretul român și maghiar sărbătorea împreună perspectiva libertății” ⁵². „Poporul român și-a ridicat glasul pentru drepturi legitime, poporul român adunat la Blaj dorea un singur lucru: de a revendica și obține drepturile ce-i aparțin” ⁵³. Józsa Béla subliniază că „înlăcărata chemare” a românilor „reprezenta cuvîntul prietenului și nu al dușmanului” ⁵⁴. Revoluțiile română și maghiară puteau să se contopească într-o singură luptă — scria Józsa Béla — numai dacă libertățile reclamate de Petőfi ar fi fost realizate la timp, căci „cuvîntarea lui Bărnuțiu la Blaj reprezenta rechizitoriul la adresa lipsei de clarviziune și a tiraniei nobiliare împotriva cărora s-a ridicat cu atîta vehemență și Petőfi” ⁵⁵. Tot el subliniază clarviziunea lui Bem care și-a dat seama de locul țărănimii, de ponderea pe care o căpătase lupta pentru drepturi naționale. Bem cunoștea situația din Transilvania și „se afla în legături cu Bălcescu” ⁵⁶. Józsa Béla citează chemarea înlăcărată a lui Bem adresată românilor, maghiarilor și sașilor din Transilvania de a se uni împotriva tiraniei habsburgice ⁵⁷. Înțelegerea mijlocită și netezită de Bălcescu a sosit însă tîrziu. Porunca experienței istorice a revoluției de la 1848 formulată de comunistul Józsa Béla suna în 1939 foarte actuală: „Să învățăm din trecut, să ne apropiem în mod deschis unii de alții în înțelegerea frățască pe baza drepturilor egale” ⁵⁸.

La fel și Balogh Edgár, intelectual comunist remarcabil, vede în figura luminoasă a lui Petőfi pe purtătorul revoluției pașoptiste europene. Revolta lui nu era un act nechipzuit, ci rezultatul unei gândiri istorice consecvente. În sistemul gândirii lui Petőfi toate barierele sociale trebuie

⁴⁸ Józsa Béla, *Petőfi és az 1848–49-es magyar szabadságharc* (Petőfi și lupta pentru libertate a maghiarilor în 1848–1849), Ed. a II-a, Munkács Athenacum, Cluj, 1939.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 12.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 15.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 16.

⁵³ *Ibidem*, p. 17.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 25.

să cadă. Din moștenirea feudală Petőfi nu acceptă pe plan social decît răscoalele țărănești și tradițiile revoluționare, el considerîndu-se urmașul lui Dózsa. Viziunea lui Petőfi despre națiune — arăta Balogh Edgár — exclude ura națională, el este adeptul revoluției mondiale⁵⁹.

Întreaga structură ideologică a lui Petőfi — arăta și poetul Méliusz József — s-a încheșat din tradițiile revoluționare ale poporului maghiar și din ideile revoluției franceze⁶⁰. Franyó Zoltán sublinia și el influența covârșitoare a revoluției franceze a lui Voltaire și Rousseau asupra lui Petőfi⁶¹. Acest tribun revoluționar maghiar a reușit să confere idealului național — seria Kacsó Sándor — un asemenea conținut, în perioada cînd ea a devenit o forță motrice, în care „noua lume mai bună înlocuia pe cea veche, o lume în care milioanele de oameni nedreptățiți înainte puteau să-și afirme patriotismul, căci deveneau membrii egali ai națiunii”⁶². În idealul libertății lui Petőfi, care nu recunoștea nici un fel de privilegii, forțele înaintate ale societății recunoșteau și în ajunul celui de al doilea război mondial propria orientare. La serbările populare organizate în 1939 cu ocazia aniversării a 90 de ani de la moartea eroică a poetului Petőfi Sándor în numele muncitorilor maghiari din România, Csizmadia István declara: „luptăm pentru viitor în spiritul lui Petőfi. Români, maghiari, slavi, evrei sau de orice neam să fim uniți în luptă pentru libertate”⁶³. Aceleași idei erau exprimate în numele muncitorilor români de către Tina Francisc „Muncitorimea luptă pentru libertate în spiritul în care ea a fost concepută de Petőfi ... adică libertatea mondială. Muncitorimea în libertate nu recunoaște privilegiați, deoarece știe că ea nu poate fi realizată cu prețul asupririi altor națiuni ... Noi muncitorii vom lupta uniți pentru viitor, pentru libertate și independență”⁶⁴. În toate aceste manifestări cu un vădit caracter politic de orientare democratică promovată din partea intelectualității maghiare comuniste din România, grupată în jurul săptămînalului „Erdélyi Magyar Szó” apare clar ideea stringerii rîndurilor cu forțele democratice ale societății românești, fiind conștienți de faptul că numai „unirea frățească în numele egalității și libertății” poate că ducă la îndeplinirea năzuințelor populare⁶⁵. Ideea ce apare în publicația amintită cu un fel de program bine precizat, suna: „Noi maghiarii din România acordăm o mare însemnătate manifestării sincere și deschise a dorinței de înfrățire cu poporul român, ... căci putem să dobîndim libertatea și egalitatea noastră în drepturi numai cu sprijinul poporului român”⁶⁶.

⁵⁹ Balogh Edgár, *Iratlan történelem*, p. 91—92.

⁶⁰ Méliusz József, *Jelkép és tartalma* (Simbol și conținutul lui), în „Erdélyi Magyar Szó”, an. I, nr. 6, din 23 iulie 1939.

⁶¹ Franyó Zoltán, *Az igazi Petőfi* (Adevăratul Petőfi), în „6 Órai újság”, an. IX, nr. 15—17 din 31 iulie 1939.

⁶² Kacsó Sándor, *Petőfi szellemének orgazdája nem leszünk* (Tăinuitorii ai spiritului lui Petőfi nu vom fi), în „Brassói Lapok”, an. XLV, nr. 172, din 30 iulie 1939.

⁶³ *Ülőhang a Petőfi ünnepségekről* (Ecou al sărbătorilor consacrate lui Petőfi), în „Erdélyi Magyar Szó”, an. I, nr. 9, din 13 august 1939.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ *Parancsol Petőfi szelleme* (Spiritul lui Petőfi, obligă), în „Erdélyi Magyar Szó”, an. I, nr. 5, din 16 iulie 1939.

⁶⁶ *Miért nem ünnepelték meg Petőfit a temesvári magyar tömegek* (De ce nu l-au sărbătorit masele maghiare din Timișoara pe Petőfi) în „Erdélyi Magyar Szó”, an. I, nr. 11, din 27 august 1939.

Colaborarea forțelor democratice nu a întârziat să se manifeste din plin, dar fascismul ce înainta pe plan european a reușit momentan să biruie. Nici dictatul de la Viena n-a reușit însă să schimbe poziția politică și orientarea hotărât democratică a celor mai devotați luptători ai oamenilor muncii maghiari transilvăneni. În ciuda condițiilor vitrege ale ocupației horthyste grupul intelectualilor comuniști, socialiști de stînga și progresiști maghiari din nordul Transilvaniei scoate în 1943 cartea care se intitula *A 48-as Erdély*⁶⁷ (Transilvania de la 1848) pătrunsă de clarviziune și spirit democratic pentru întărirea frăției dintre români și maghiari. În această viziune este concepută valorificarea moștenirii revoluției pașoptiste. În fruntea cărții se află citat pasajul din chemarea lui Bem adresată în martie 1849 românilor, maghiarilor și sașilor transilvăneni de a se uni într-un singur suvoi revoluționar împotriva reacțiunii habsburgice. Prefața este scrisă de Spectator (Krenner Miklós), care subliniază că prin carte se urmărește slujirea „ideilor nemuritoare ale lui martie”, să se evoce momentele cînd are loc încercarea de „mare înțelegere dintre români și maghiari”⁶⁸. Kovács György înfățișează lupta de libertate a secuilor în cursul anilor 1848 — 1849 subliniind că „ei au dat pildă de acțiune democratică la adunarea lor națională de la Lutița”⁶⁹. La această adunare „năzuințele populare s-au manifestat din plin și în fața revendicărilor de aici tocmai pe baza forței de constringere a principiului democratic au fost nevoiți să cedeze cei a căror privilegii, situație socială și economică privilegiată au fost periclitate de revendicările populare”⁷⁰. Kovács György constata că „însemnătatea istorică a adunării de la Lutița n-a fost încă apreciată de istoriografie, dar o va face negreșit atunci cînd evenimentele vor fi interpretate prin prizma luptei seculare a poporului pentru drepturi sociale și umane”⁷¹. Popularitatea lui Bem printre secuie este explicată de Kovács György prin aceea că acest revoluționar și-a manifestat înțelegerea față de starea deplorabilă a maselor populare secuiești, față de sărăcia de aici. Cu o deosebită căldură scria Kovács György despre figura luminoasă a revoluționarului democrat și mare patriot român N. Bălcescu⁷². Jordáky Lajos scrie despre tineretul din martie 1848, arătînd că „zilele din martie ne-au lăsat în Transilvania, spre moștenire, o serie de învățăminte în privința noțiunilor de popor, libertate și problemă națională de care trebuie să ținem seama”⁷³. Într-o carte separată încearcă el să dezvăluie pe larg care ar fi după părerea lui aceste învățăminte, dar cenzura oprește imprimarea ei. Democratul radical Szentimrei Jenő scrie despre literatură și presa pașoptistă, evocă poeziile lui Mentovich Ferenc și Medgyes Lajos în care aceștia promovau ideea

⁶⁷ *48-as Erdély* (Transilvania de la 1848), Zsebkönyv. Spectator előszavával, Cluj, 1943.

⁶⁸ Spectator, *48-as Erdély*, în *48-as Erdély*, p. 6—8.

⁶⁹ Kovács György, *Székelyek szabadságharca* (Lupta pentru libertate a secuilor), în *48-as Erdély*, p. 15.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*, p. 16.

⁷³ Jordáky Lajos, *Erdély márciusi ifjúsága* (Tineretul din martie al Transilvaniei), în *48-as Erdély*, p. 28.

de colaborare dintre popoare, analizează publicistica antihabsburgică maghiară din timpul revoluției ⁷⁴.

Cu un spirit de profundă analiză marxistă înfățișa comunistul Kovács Katona Jenő, asasinat de fasciști în ajunul eliberării, problema agrară și semnificația mișcărilor țărănești, inclusiv ale răscoalelor țărănimii române ⁷⁵. „A sosit timpul, pentru noi ardelenii — scrie Szenczei László — să ne debarasăm cel puțin în gîndirea noastră, dacă nu mai putem schimba nimic din tragedia ireversibilă a întimplărilor pașoptiste, de viziunea îngustă ...” ⁷⁶. El considera în 1943 drept cel mai important imperativ al timpului colaborarea frățească dintre popoare.

Balogh Edgár sublinia în studiul său că a sosit timpul ca în personalitatea lui Bem să fie puse în valoare nu numai calitățile de iscusit comandant militar, dar și cele ale unui om politic revoluționar care a slujit și în Transilvania idealurile europene de libertate a popoarelor ⁷⁷. Prin spiritul său democratic — arată Balogh Edgár — Bem a reușit să cucerască simpatia unor români. În jurul lui se aflau un Cezar Bolliac, care inițiază ziarul „Espatriatul”, un Anton Kurz dintre sași. Spre această atmosferă democratică și revoluționară este atras și Petőfi ⁷⁸. Balogh Edgár dezvăluie planurile mai largi ale lui Bem. Din Transilvania eliberată dorea el să dea un nou impuls revoluției maghiare, de aici plănuiește o expediție în Polonia, de aci face el încercări de a-i atrage pe românii de dincolo de Carpați. Transilvania era destinată în viziunea lui Bem — arată el — de a deveni un punct de sprijin al unei alianțe de libertate dintre slavi, unguri și români ⁷⁹.

Era firesc ca Balogh Edgár să condamne politica lui Csányi față de cea a lui Bem și să scoată în evidență perspectivele care pe linia promovată de revoluționarul polonez se deschideau colaborării româno-maghiare ⁸⁰. Proiectul de pacificație a fost elaborat de N. Bălcescu în atmosfera pregătită și de Bem ⁸¹. Balogh Edgár analizează pe larg și înfățișează cu o viziune militantă, democratică și revoluționară stăruințele lui N. Bălcescu, perspectivele înțelegerii intervenite cu Kossuth precum și tragedia pentru ambele popoare ce a rezultat din faptul că reacțiunea internațională nu a lăsat răgaz pentru înfăptuirea frumoaselor proiecte ⁸².

„La prezentarea evenimentelor pașoptiste nu se vorbește de muncitorimea transilvăneană — arăta Nagy István. Azi totuși ea reprezintă clasa socială cea mai pașoptistă” ⁸³. Muncitorimea, în numele căreia el vorbea, căci din rîndurile ei s-a ridicat acest scriitor comunist, își asumă răspunderea continuării revoluției”. După Nagy István revoluția de la

⁷⁴ Szentimrei Jenő, *A 48-as Erdéli irodalma sajtója* (Literatura și presa Transilvaniei de la 1848), în *48-as Erdély*, p. 45—51.

⁷⁵ Kovács Katona Jenő, *Nemzetiség, Demokrácia, Unió* (Naționalitate, Democrație, Uniune), în *48-as Erdély*, p. 66.

⁷⁶ Szenczei László, *Kossuth és Erdély* (Kossuth și Transilvania), în *48-as Erdély*, p. 74.

⁷⁷ Balogh Edgár, *Bem erdélyi politikája* (Politica lui Bem în Transilvania), în *48-as Erdély*, p. 84.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 85.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 85—86.

⁸¹ *Ibidem*, p. 87.

⁸² *Ibidem*, p. 87—88.

⁸³ Nagy István, *A munkásság Petőfije* (Petőfi al muncitorilor), în *48-as Erdély*, p. 114.

1848 a fost înfrîntă pentru că revendicările milioanei de iobagi nu au fost împlinite în măsura cerută, pentru că egala îndreptăţire a naţiunilor a fost recunoscută tirziu, pentru că tirania europeană a reuşit să-şi unească rîndurile în faţa oricărei eliberări⁸⁴. „Lupta de libertate paşoptistă a rămas de aceea în rîndul revoluţiilor naţionale burghezo-democratice nedeşăvîrşite, desăvîrşirea şi dezvoltarea ei pe mai departe nu mai este o cauză a burgheziei mai mult sau mai puţin satisfăcută ci trebuie să fie opera muncitorimii, care a cunoscut doar frînturi din drepturile burghezo-democratice şi a ţărănimii despuiate...”⁸⁵. Nagy István înfăţişa în viziunea clasei muncitoare moştenirea lui Petőfi arătînd că „atunci cînd capitalişti au încercat să semene disensiuni... muncitorimea organizată de o compoziţie naţională complexă, nu a găsit nici o poezie în lirica lui Petőfi, nici un fapt din scurta lui viaţă, despre care să se spună că asemenea fapte nu se cuvine azi să facem sau că cutare sau cutare poezie din motive interne sau externe nu se cuvine a fi recitată. Muncitorul român socialist a savurat lirica lui Petőfi tot atît cît şi cel maghiar”⁸⁶. Din aceste motive clasa muncitoare, păstrătoare a idealurilor revoluţionare consecvente, reprezintă acea forţă — arăta Nagy István — care „concentrează în jurul său toate energiile înaintate şi constituie zălogul înţelegerii şi unirii forţelor revoluţionare dincolo de apartenenţa naţională”⁸⁷.

Gîndirea social-politică şi istorică de stînga din rîndurile naţionalităţii maghiare a României interbelice a parcurs în desluşirea trăsăturilor revoluţiei de la 1848 un drum lung care nu a fost lipsit de contradicţii. Nota dominantă a acestei evoluţii este însă progresul realizat pas cu pas în înţelegerea fenomenului paşoptist, în dezvoltarea de la o viziune burghezo-democratică spre interpretarea materialist-dialectică, afirmată cu deosebită vigoare în anii cei mai grei ai fascizării şi războiului. Evident, istoriografia marxistă de la noi, prin cercetări mai profunde, mai amănunţite, a corectat în unele puncte această viziune, a precizat mai clar în altele, dar tot atît de adevărat este că ea s-a folosit de progresul realizat de gînditorii înaintaţi inclusiv de rezultatele dobîndite în înţelegerea revoluţiei. Iată de ce noi considerăm că şi gîndirea istorică de stînga a intelectualităţii maghiare din România interbelică face parte din moştenirea generală a României socialiste, cu atît mai mult cu cît înfăţişarea învăţămintelor paşoptiste a contribuit la întărirea unităţii dintre forţele înaintate ale poporului român şi ale naţionalităţilor conlocuitoare.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 112—113.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 114—115.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 116.

LA RÉVOLUTION DE 1848 — 1849 DE TRANSYLVANIE DANS LA PENSÉE DES FORCES PROGRESSISTES HONGROISES DE LA ROUMANIE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

RÉSUMÉ

L'auteur présente l'évolution de la pensée sociale, politique et historique progressiste hongroise de la Roumanie de l'entre-deux-guerres en ce qui concerne la détermination des traits caractéristiques de la révolution de 1848. Les forces sociales avancées de la nationalité hongroise de cette période essayaient de tirer des événements révolutionnaires des enseignements pour leur lutte politique visant à la démocratisation du pays.

Dès la période qui suivit la première guerre mondiale, des historiens, publicistes et écrivains tels que Kós Károly, Deák Imre, Asztalos Miklós ont étudié notamment les aspects qui soulignaient la lutte pour la liberté, pour l'affirmation de l'idéal national valable pour les deux peuples. En 1929 est paru l'ouvrage de Kós Károly *Erdély* (Transylvanie) où l'auteur résume les enseignements de la révolution comme suit : ce n'est pas dans la voie de la désunion, mais dans celle de l'union réelle des forces populaires que réside la garantie de l'avenir pour tous ceux qui habitent cette province historique. Deák Imre présentait dans ses études les figures lumineuses de Nicolae Bălcescu et de Teleki László.

Cette pensée historique a abordé de manière objective la problématique complexe des années 1848 — 1849, a ramené au premier plan ce qui s'inscrivait sur la ligne de la coopération entre les peuples, mais elle n'était pas suffisamment mûre pour déceler tous les aspects sociaux et nationaux de la révolution qui devaient être développés désormais en vue du parachèvement du processus de transformations commencées en 1848.

Pendant la quatrième décennie apparaît le groupement „Erdélyi Fiatalok” (Les Jeunes Transylvains), dont les représentants furent Demeter János, Bányai László, Dsida Jenő, Szabédi Lászcó, Jancsó Elemér, Mikó Imre, Csögör Lajos, I. Tóth, Kovács György, Méliusz József, Bözödi György et autres. Quelques uns d'entre eux ont adhéré au mouvement ouvrier et communiste. Ils se considéraient des continuateurs des traditions les plus avancées de la révolution. Vers la fin de cette décennie, où la situation politique intérieure et internationale s'aggrava, le danger fasciste imposa la concentration de toutes les forces progressistes de Roumanie autour du Parti Communiste Roumain. Les publications „Brassói Lapok” (Feuille de Braşov), „6 Orai újság” (Gazette de six heures), „Erdélyi Magyar Szó” (Parole hongroise transylvaine) — organe du MADOSZ, par les articles de Bányai László, Balogh Edgár, Józsa Béla, Jordáky Lajos, Szabó Alpád, Nagy István, Kacsó Sándor, Méliusz József, Franyó Zoltán, Kovács György, Kakassy Endre s'efforçaient de promouvoir les véritables enseignements de la révolution de 1848. L'union des forces démocratiques réclamée par la lutte antifasciste a mis son empreinte sur la manière d'aborder les événements de la révolution de 1848 de Transylvanie. Une attention croissante fut accordée à la lutte des masses populaires. On étudia de manière toujours plus approfondie

le caractère populaire et révolutionnaire du programme formulé au cours de l'assemblée de Blaj, l'idéologie de la jeunesse révolutionnaire démocrate roumaine en tête avec Avram Iancu et Al. Papiu Ilarian, la lutte des Sicules contre les Habsbourg, l'héritage légué par Bem, Bolliac, Bălcescu, Petőfi et par d'autres révolutionnaires.

La position résolument démocratique des plus dévoués combattants provenant des rangs des travailleurs hongrois de Transylvanie s'est manifestée également au cours de l'occupation horthyste : un groupe d'intellectuels hongrois ont édité en 1943 le livre *48-as Erdély* (La Transylvanie de 1848), où l'on soulignait l'effort déployé par les dirigeants révolutionnaires roumains et hongrois en vue de l'union des forces révolutionnaires de Transylvanie de 1848 aussi bien que le fait qu'à l'époque historique en cours la classe ouvrière était devenue la continuatrice des traditions révolutionnaires.

ISTORIOGRAFIA REVOLUȚIEI ROMÂNE DE LA 1848 — 1849

DE

VASILE CURTICĂPEANU

I. Revoluția de la 1848 — 1849 în istoriografia românească până în 1944

Însemnătatea revoluției române de la 1848 — 1849 a fost confirmată, încă din momentul declarării ei, și de marele interes pe care l-au manifestat oamenii politici, literații, ziariștii și cu deosebire istoriografii, pentru acest eveniment epocal. Faptele și evenimentele petrecute la 1848 au fost consemnate în note și articole, însemnări și memorii, în ediții de documente, studii și lucrări de sinteză care au lărgit treptat orizontul cunoașterii revoluției.

Ziarele și revistele au publicat primele știri despre frământările din preajma și din timpul revoluției. În Transilvania „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, conduse de G. Barițiu la Brașov, apoi „Organul luminării” (Organul național) al lui Timotei Cipariu la Blaj, „Învățătorul poporului”, „Espatriatul”, condus de C. Bolliac la Brașov, „Amicul poporului” de sub direcția lui Sigismund Pop la Pesta și „Democrația” au informat pe larg publicul asupra frământărilor și desfășurării evenimentelor revoluției, în condițiile impuse de cenzura habsburgică.

În condiții similare îndeplineau aceeași misiune dificilă ziarele din Țara Românească: „Pruncul român” al lui C. A. Rosetti, „Poporul suveran” în frunte cu D. Bolintineanu, N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, „Constituționalul”, cu deviza „dreptate, frăție”, apoi „România” lui G. A. Baronzii, cu deviza „libertate, egalitate, fraternitate”.

Cu același zel își închinau activitatea revoluției frații Gheorghe, Alexandru și Eudoxiu Hurmuzaki în coloanele ziarului „Bucovina” de la Cernăuți.

Primii istorici ai revoluției au fost unii dintre fruntașii de la 1848. A. Treboniu Laurian, unul din secretarii Adunării de la Blaj, a tipărit la Viena, în 1849 — 1850, din necesități politice, rapoartele celor trei prefeți ai legiunilor românești, Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint: *Die Rumänen der österreichischen Monarchie*, cu o anexă de documente. Concomitent, Ion Eliade Rădulescu tipărește la Paris în „Librăria de propagandă democratică și socială europeană” o suită de lucrări asupra revoluției, cu caracter memorialistic, în care utilizează principalele docu-

mente din timpul evenimentelor. Printre acestea : *Histoire de la régénération roumaine en 1848, avec tous les documents authentiques propres à éclairer le dernier mouvement valaque et la question des Principautés Danubiennes* (1850) ; *Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie, nouveaux documents sur la situation européenne, par J.R. témoin oculaire des événements qui se sont passés en Valachie de 1829 à 1849*, 1850 ; *Epistole și acte ale oamenilor mișcării române din 1848*, 1851 ; *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, 1851, publicată apoi în versiune românească la București, în 1893. Istoria evenimentelor din Muntenia și frământările politice din timpul revoluției trădează intenția sa de a face cunoscută lupta grupării moderate în fruntea căreia se găsea el însuși, politica filoturcă și antițarismul declarat al lui I. Eliade Rădulescu. În același timp Ion Ghica publică, în 1853, tot la Paris, sub pseudonimul G. Chenoi, lucrarea *Dernière occupation des Principautés Danubiennes*, în care furniza, pe lângă informații politice, numeroase date de natură economică și socială asupra principatelor.

Un adevărat tezaur de idei înaintate asupra revoluției găsim în scrierile lui Nicolae Bălcescu : *Question économique des Principautés Danubiennes*¹, *Mersul revoluției în istoria românilor*², *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*³ și în corespondența sa politică. În gândirea lui Bălcescu „revoluția generală fu ocazia iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor”. Dacă pentru revoluția munteană subliniază caracterul social, adică de a elibera pe țăran și de a-l face proprietar, ziua de 15 mai 1848 din Transilvania o consideră „zi de lumină, de libertate și de mărire română”. Lui Bălcescu îi aparține evocarea istoricului strigăt al miilor de țărani din Cimpia Blajului : „noi vrem să ne unim cu țara”. Este primul istoric care subliniază importanța Transilvaniei pentru principate, considerînd-o drept reazem și, totodată, puntea de legătură a acestora cu apusul Europei. Pornind de la experiența și învățămintele revoluției din 1848, N. Bălcescu a formulat conceptul de *revoluție viitoare*, care „nu se mai poate mărgini a voi ca românii să fie liberi, egali, proprietari de pământ și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun. . . , ea va cere unitatea și libertatea națională ; ea va fi o revoluție națională”. Pătruns de idealurile istoriografiei romantice, N. Bălcescu își făurea imaginea revoluției viitoare și prin aceasta a națiunii române în devenire, deschizînd o largă perspectivă gândirii istorice românești și luptei politice pentru libertate și independență națională. Pentru atinșerea acestui țel el preconiza două căi, una de luminare a poporului pentru ca „să-l facem să simtă trebuințele unirii”, iar alta de îndemn la acțiune politică violentă. „Fiți gata dar — era îndemnul său — a lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pământului nu dau fără numai aceea ce smulg popoarele”.

¹ Lucrarea a fost tipărită de Editura Charpentier de la Paris în 1850. Textul comentat și adnotat a apărut sub îngrijirea lui G. Zane, N. Bălcescu, *Opere*, tom I, partea a II-a, București, 1940, p. 5—81.

² N. Bălcescu a publicat lucrarea în primul număr al revistei „România viitoare”, Paris, p. 7—15.

³ Articolul a fost publicat sub titlul : *Revoluțiile române. Discursul cetățeanului Bălcescu*, în „Junimea română”, Paris, an I, nr. 2, 1851, p. 11—13. G. Zane, *op. cit.*, p. 123—131.

Dar multiplele laturi ale concepției lui N. Bălcescu asupra genezei, conținutului, programului, tacticii și strategiei revoluției sînt oglindite mai bine în bogata sa corespondență purtată cu o serie de fruntași ai generației de la 1848 printre care I. Ghica, A.G. Golescu, C. A. Rosetti, Al. Russo, Eudoxiu Hurmuzaki ș.a. Corespondența este unica sursă în care se oglindește pe deplin poziția sa față de politica marilor puteri europene, față de revoluția română, poziția revoluționarilor maghiari față de cauza românilor, încercările persistente ale lui Bălcescu pentru unirea forțelor revoluționare româno-maghiare și triumful revoluției. Cel care a scos la iveală o parte din bogata corespondență a lui N. Bălcescu a fost I. Ghica⁴ abia în 1888, îmbogățită apoi în lucrarea *Amintiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri*, București, 1889 (882 p.). După I. Ghica, numeroși istorici și publiciști au adăugat noi scrisori ale democratului revoluționar aflate în arhive publice și particulare⁵, ediția cea mai completă datorindu-se lui G. Zane cu 182 de scrisori: N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Correspondență, Scrisori, Memorii, Adrese, Documente. Note și materiale*, ediție critică, București, 1964.

Trebuie să observăm că lucrările despre revoluție tipărite în primii ani după înăbușirea acesteia n-au avut efectul scontat de fruntașii de la 1848, fiind răsbindite în puține exemplare în principate. Cu atît mai puțin au putut fi cunoscute ideile cuprinse în corespondența purtată între capii revoluției, în primul rînd ideile lui N. Bălcescu, pînă cînd au început să fie tipărite.

În schimb, bogata activitate publicistică și istoriografică desfășurată de N. Bălcescu, I. Eliade Rădulescu, I. Ghica, Al. Papiu Ilarian ș.a. a exercitat o mare înrîurire asupra unor istorici, publiciști și oameni politici străini. Pornind mai ales de la scrierile acestora, J. Michelet⁶, H. Desprez⁷, Elias Regnault⁸, A. Ubcini⁹, P. Bataillard¹⁰, Edgar Quinet¹¹, Felix Colson¹² au consacrat articole, studii sau lucrări de amploare asupra istoriei românești în care revoluția de la 1848 își găsește un loc de frunte. Lucrările acestora sînt străbătute de simpatie față de cauza ridicării țărilor române la 1848 pentru libertate socială și pentru independență politică. Lucrarea care a fost influențată în cea mai mare măsură de istoriografia românească din epoca revoluției și care, la rîndul ei, a avut cel

⁴ I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri*, în „Revista nouă”, București, 1, nr. 6, 1888, p. 204—207; 1, nr. 7, 1889, p. 268—277.

⁵ Pentru bogala contribuție la editarea corespondenței lui N. Bălcescu, vezi Horia Nesculescu-Bălcescu, *Nicolae Bălcescu. Contribuții bibliografice*, cu un studiu introductiv de Dan Berindei, Editura enciclopedică română, Editura militară, București, 1971, p. 46—94.

⁶ J. Michelet, *Principautés Danubiennes*. Madame Rosetti, 1848 [Paris, 1853].

⁷ H. Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*. Extrait de la „Revue des deux mondes”, livr. 1-er, janv. 1848; idem, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie. Histoire contemporaine des illyres, des magyars, des roumains et des polonais*, 1848, Paris, 2 vol.

⁸ Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes...*, Paris, 1855; a apărut și în l. română în trad. lui Ion Fătu, Iași, 1856.

⁹ A. Ubcini, *Provinces d'origine roumaine: Valachie, Moldavie, Bukowine, Transylvanie...*, Paris, 1856.

¹⁰ P. Bataillard, *La Moldo-Valachie dans la manifestation des ses efforts et de ses vœux*, Paris, 1856.

¹¹ Edgar Quinet, *Les roumains, les titres de leur nationalité. Leur histoire*, în „Revue des deux mondes”, 16 ian. 1856. A apărut și în l. română în broșură: *Românii principatelor dunărene*, Iași, 1856.

¹² F. Colson, *Nationalité et régénération des paysans Moldo-Valaques par...*, Paris, 1862.

mai mare rol pentru răspîndirea cauzei românești în străinătate a fost *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* a lui Elias Regnault, publicată la Paris în 1855.

Urmărind să prezinte în esență istoria românilor în raport cu marile puteri europene, cartea lui Elias Regnault consacră cinci capitole (XII — XVI) revoluției din cele trei țări române, subliniind în primul rînd latura politică a evenimentelor. Referindu-se la revoluția din Transilvania, consideră că românii din această provincie au jucat un rol important în „acest episod al insurecțiilor naționale de la 1848. Dar — continuă el — înainte de a lua armele contra despotismului maghiar au epuizat toate mijloacele de conciliere”. E. Regnault accentuează asupra acestei etape a luptei pașnice duse de români „pentru renașterea egalității lor, care a precedat războiul deschis”¹³.

Cartea lui E. Regnault a constituit izvorul de bază pentru K. Marx, în scrierile sale despre români. Pornind de la informația furnizată în cea mai mare parte de istoricul francez și de lucrarea lui N. Bălcescu, *Question économique des Principautés Danubiennes*, K. Marx a lăsat pagini de o mare forță de sinteză materialist-istorică asupra revoluției românilor de la 1848.

Karl Marx a privit revoluția românilor ca parte integrantă a revoluției generale europene și s-a ridicat împotriva dominațiilor otomană, țaristă și habsburgică. Aceste idei apar în articolele sale publicate în timpul revoluției, dar mai ales în cele din anii 1853 și 1854 tipărite în ziarul londonez „New York Daily Tribune”¹⁴, precum și în cele patru manuscrise elaborate în aceeași perioadă privitoare la români, rămase multă vreme necunoscute¹⁵. Marx a simpatizat cu revoluția din principate și a susținut dreptul istoric la independență al acestora, invocînd „capitulațiile” ca argumente de drept internațional. Totodată, Marx a justificat ridicarea românilor din Transilvania în primăvara anului 1848, care constituiau 2/3 din populația țării, împotriva „jugului feudal al marilor proprietari funciari maghiari” și împotriva „uniunii” cu Ungaria.

Prima lucrare de proporții închinată revoluției a fost *Istoria românilor din Dacia Superioară* scrisă de Al. Papiu Ilarian, tipărită la Viena în 1852¹⁶. Ca participant și unul dintre principalii conducători ai revoluției, Al. Papiu Ilarian era în măsură să cunoască îndeaproape împrejurările și desfășurarea evenimentelor din Transilvania anilor 1848—1849. Concepută inițial după un plan vast în șase volume, opera lui Al. Papiu Ilarian n-a putut fi realizată decît în două tomuri tipărite și unul rămas în manuscris¹⁷.

¹³ E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p. 352; apărută în ediție românească la Iași, 1856.

¹⁴ K. Marx, F. Engels, *Politică britanică. Disraeli. Emigranții. Mazzini la Londra. Turcia*, în „New York Daily Tribune”, nr. 3 736 din 7 aprilie 1853, apud Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 9, București, Editura politică, 1959, p. 7—12; K. Marx, *Insurecția de la Madrid. Tratatul austro-turc. Moldova și Valachia*, în „New York Daily Tribune”, nr. 4134 din 19 iulie 1854, apud Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 10, București, Editura politică, p. 324—332.

¹⁵ K. Marx, *Însemnări despre români (manuscrise inedite)*, publicate de acad. prof. A. Țetea și prof. S. Schwann, București, Editura Academiei, 1964.

¹⁶ Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, Viena, vol. II, 1852.

¹⁷ *Ibidem*, vol. II, p. IV.

În concepția lui Al. Papiu Ilarian, revoluția de la 1848 era urmarea firească a luptei țărănești din secolele premergătoare, cu deosebire a răzcoalelor din 1437—1438 și 1784, împotriva nobilimii și a legiurilor feudale, descrise în primul volum care reprezintă „doar un preambul al istoriei noastre moderne”. Tinărul istoric își dădea seama de la început că revoluția română era un fenomen revoluționar european. Nu-și ascundea admirația față de revoluție, subliniind „cît de potinte a fost la popoarele din apusul Europei ideea naționalității”. La francezi revoluția urmărea, după părărea lui Al. Papiu Ilarian, „răsturnarea societății și ordonarea ei altminterle, la italieni dorința de unire a toată Italia, iar la germani adunarea lor într-un corp național într-o Germanie mare”. El sublinia că revoluția europeană era preparată, iar „anul 1848 i-a dat numai o împingere înainte”¹⁸.

Închinat în întregime evenimentelor din martie, aprilie și mai 1848, volumul al II-lea al operei sale tratează în cele cinci capitole cu informații abundente, desfășurarea evenimentelor legate de adunarea națională de la Blaj din 3—5 mai 1848. Deși Al. Papiu Ilarian face în primul rînd istoria politică a revoluției, accentele sociale apar adesea. Arătîndu-și admirația față de adunare, subliniază că „de cînd e țara Ardealului, agitațiune ca aceasta nu s-a făcut, nici mai potinte, nici mai cutezătoare”¹⁹, iar „de popor tremurau acum toți tiranii”²⁰. Este primul care menționează prezența la grandioasa adunare de la Blaj a secuilor, ungurilor, croaților, sirbilor și sașilor.

Ideea în jurul căreia își concepe opera este *principiul naționalității*, căci „fără naționalitate nu e libertate, naționalitatea este condițiunea neapărată a libertății”. La baza ideii naționale stă, după Al. Papiu Ilarian, apăsarea socială, naționalitatea fiind „cursul firesc al fiecărui popor îndată ce el ajunge a cunoaște demnitatea morală”²¹.

Un text elaborat de Al. Papiu Ilarian în 1852 la Viena a rămas în manuscris pînă cînd a apărut ca cel de-al treilea volum, sub titlul *Istoria românilor din Dacia Superioară. Schița tomului III*, publicat cu o introducere și cu note de dr. Ștefan Pascu la Sibiu, în 1943. În cele 22 de capitole, textul înfățișează desfășurarea evenimentelor de după adunarea de la Blaj pînă la sfîrșitul revoluției. Date amănunțite furnizează autorul mai ales pentru perioada octombrie 1848—august 1849. Bazat pe surse bogate, în primul rînd pe gazetele românești, germane și maghiare, pe rapoartele prefectilor români înaintate împăratului, pe scrierile unor istorici maghiari și sași, Al. Papiu Ilarian întregeste primele două volume cu o informație largă oprindu-se cu lux de amănunte asupra celor trei adunări din septembrie de la Năsăud, Orlat și Blaj, asupra rezistenței revoluției române din Munții Apuseni. La întrebarea „pentru ce au ținut românii cu împăratul?”, Al. Papiu Ilarian, legănat încă în perioada aceea de credința că „unitatea monarhiei nu e opusă principiului național”, răspunde că „românii făcură aceasta nu corupți de camarilă, nu instigați...”, ci

¹⁸ *Ibidem*, vol. II, p. IV.

¹⁹ *Ibidem*, p. 301.

²⁰ *Ibidem*, p. 211.

²¹ *Ibidem*, p. VII.

pentru că, spre deosebire de „terorismul unguresc”, constituția împărătească din 25 aprilie „garanta egalitatea perfectă a tuturor naționalităților”²².

Cel mai mare ciștig pe care l-a adus revoluția, după Al. Papiu Ilarian, nu era naționalitatea, căci aceasta n-a fost cu puțință, ci „conștiința drepturilor naționale, și aceasta este ciștigul cel dintii, cel mai mare pentru o națiune care se luptă pentru libertate”²³.

Soluția pe care Al. Papiu Ilarian o putea formula în împrejurările politice date era unirea tuturor românilor din monarhie, „într-un trup național sub un guvern central național român”, supuse unui „guvern central compus din toate națiunile, prin același împărat, prin pace și frăție... strins legate laolaltă”²⁴.

În primele decenii de după revoluție, interesul pentru aceasta s-a manifestat sporadic. Publicația care-și întoarce privirea spre eroii revoluției este revista *Astrei* de la Sibiu, „Transilvania”²⁵. Începînd din 1870, în coloanele sale își găsesc loc, în chip sistematic, proclamațiuni, apeluri, memoriale, rapoarte și corespondențe ale prefectilor și tribunilor, liste asupra martirilor de la 1848—1849, „epistole ale repausaților”, documente ale Comitetului național din Transilvania etc. Documente de aceeași natură a scos la iveală ziarul „Gazeta Transilvaniei” începînd din 1891.

Informația privind evenimentele de la 1848 în Țara Românească sporește prin publicarea proceselor verbale ale comisiei pentru proprietate de C. D. Aricescu în *Chestiunea proprietății, dezbătută de proprietari și plugari la 1848*, București, 1862, apoi, aceeași problemă tratată de I. E. Rădulescu în lucrarea, *Proprietarii și sătenii*, București, 1864. Peste patru ani Alexandru Pelimon consacră un capitol întreg martirilor de la 19 iunie 1848 în lucrarea sa, *Revoluția română din anul 1848*, București, 1868. În 1873 apare culegerea de documente alcătuită de C. D. Aricescu, *Correspondență secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848* (3 broșuri), urmată de lucrarea cu caracter memorialistic a lui Gh. Sion, *Souvenire contemporaine*, apărută în 1888.

Mergînd pe drumul deschis de Al. Papiu Ilarian, cărturarul și istoricul transilvănean George Barițiu lărgeste mult orizontul cunoașterii revoluției de la 1848. Opera sa, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, în trei volume, consacră aproape în întregime cel de-al doilea volum de 800 pagini evenimentelor din anii 1848—1849. Utilizează acte oficiale românești, germane și maghiare, circulare, proclamații, instrucțiuni, publicate și, în anexa volumului, documente și informații tipărite în presă în timpul revoluției și în anii care au urmat. Ține seama, în mod critic, de scrierile apărute pînă la el ale unor istorici ca Al. Papiu Ilarian, Kővári László, Jakab Elek ș.a.

Și Barițiu consideră revoluția română ca parte integrantă a revoluției europene. „Revoluțiunea din Paris a fost mama tuturor celorlalte — spunea el — prin urmare și a celor din monarhia habsburgică. Evenimen-

²² Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*. Schița tomului III, publicată sub îngrijirea lui Șt. Pascu, Sibiu, 1943, p. 140.

²³ *Ibidem*, p. 155.

²⁴ *Ibidem*, p. 156.

²⁵ „Transilvania”, 1870—1890.

tele din Paris ne dau oareșcum cheia cu care să putem pătrunde în secretele celorlalte din staturile Europei”²⁶. Adevăratele cauze ale revoluției sînt, după el, nerekunoașterea emancipării iobagilor de către feudali, iar „rana cea mai arzătoare, mai dureroasă, care cocea de veacuri fără a sparge, a se curăți și vindeca, era *iobăgia spirituală*, erau legile infame, prin care imensa majoritate a locuitorilor țării fusese declarată și tratată numai ca străină și suferită pînă la buna plăcere a celorlalți locuitori, a minorității”²⁷.

În retrospectiva celor patru decenii de la revoluție și în împrejurările mișcării memorandiste, G. Barițiu — dispunînd de o informare mai bogată decît Al. Papiu Ilarian — analizează relațiile dintre revoluționarii celor trei țări românești, activitatea comună a acestora pentru pregătirea revoluției. Fiind în centrul evenimentelor, G. Barițiu aduce mărturii valoroase privind procesul de clarificare a ideologiei politice la revoluționarii români, cu prilejul refugiului tinerilor moldoveni la Brașov, în primăvara anului 1848. El arată importanța ideilor de „suzeranitate, protectorat, autonomie, independență, suveranitate”, pentru clarificarea conștiinței privind națiunea română ca individualitate politică²⁸. Explică pe larg evoluția ideii Daco-României ca formulă a unirii tuturor românilor sub suzeranitatea Austriei, opusă celei autohtone „reprezentată și încarnată în *unitatea* limbii și a literaturii române, care este unirea pentru zece milioane de locuitori împărțiți în cîteva staturi”²⁹.

Semicentenarul revoluției române a readus în actualitate faptele memorabile de la 1848 dînd impuls dezvoltării istoriografiei. Cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la revoluție apar două lucrări: *1848. Zile revoluționare*, a lui C. Colescu Vartic și *1848 în România*, scrisă de I. G. Bibicescu. Dar faptul cel mai important este inițierea și publicarea masivei colecții *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente, publicate cu ajutorul comitetului pentru ridicarea monumentului lui Ion C. Brătianu*. Apărută în șase volume³⁰, colecția cuprinde actele fundamentale ale revoluției din principate, principalele documente emenate de guvernul provizoriu al Țării Românești, măsuri privind reorganizarea țării, proclamații, decrete, ordine către diferite departamente ale țării, texte și articole privind activitatea și corespondența dintre oamenii politici din cele trei țări românești. Deși colecția scoate în relief rolul liberalilor în revoluție, cu deosebire al lui I. C. Brătianu, ea rămîne principala sursă de informare pentru revoluția din principate.

Pe baza colecției *Anul 1848 în Principatele române* publică Septimiu Albini documentata sa lucrare *1848 în Principatele române*, București, 1910, apărută în volumul al VI-lea al colecției și în ediție aparte.

Paralel, T. V. Păcățian tipărește la Sibiu *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, în 8 volume, volu-

²⁶ G. Barițiu, *Părți alese...*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 7.

²⁷ *Ibidem*, p. 64.

²⁸ *Ibidem*, p. 567.

²⁹ *Ibidem*, p. 583.

³⁰ Tomul I, 1821 — 1848, iunie 20, București, 1902; tomul II, 1848, iunie 21—1848, iulie 27, București, 1902; tomul III, 1848, iulie 28—1848, august 30, București, 1902; tomul IV, 1848, august 31—1848, octombrie 3, București, 1903; tomul V, 1848, octombrie 4—1848, decembrie 31, București, 1904; tomul VI, *Introducere, supliment, bibliografie, indice*, București, 1910.

mul I cuprinzînd actele adunărilor naționale de la Blaj, Lugoj și Năsăud, precum și actele Comitetului național de la Sibiu, manifeste, proclamațiuni, petiții, texte de convenții, hotărîri, proiecte de lege, decrete împărătești etc. Chiar dacă sub raport metodologic colecția lui T. V. Păcățian nu este întocmită pe baze riguroase științifice, ea constituie punctul de plecare în studierea revoluției din Transilvania.

Primul istoric român care a încadrat revoluția română de la 1848—1849 în ansamblul istoriei întregului popor român a fost A. D. Xenopol. El a consacrat revoluției o treime din volumul al XII-lea al *Istoriei românilor din Dacia Traiană* și o bună parte din *Istoria partidelor politice în România. De la origini pînă la 1866*³¹.

Considerînd că revoluțiile din cele trei țări au avut scopuri și urmări politice deosebite, A. D. Xenopol le-a tratat separat, oprindu-se mai pe larg asupra celei din Transilvania.

Pentru aceasta, Xenopol utilizează lucrările lui Al. Papiu Ilarian și G. Barițiu, trăgînd însă concluzii proprii, în confruntarea evenimentelor de aici cu cele din Țara Românească și Moldova. Principalele cauze ale revoluției din Transilvania sînt datorate, după A. D. Xenopol, tendințelor de maghiarizare și „raporturilor de muncă” dintre nobili și țărani. Referindu-se la conținutul revoluției maghiare, istoricul ieșean observă că „tendințele de dominare și de maghiarizare din partea ungarilor (a nobililor — *n.n.*) a tuturor popoarelor conlocuitoare îi pune în într-o poziție de tot falsă față de principiile pe care revoluția lor contra Austriei îi silea să le proclame”³². El explică această poziție a revoluționarilor unguri care „departe de a recunoaște și popoarelor supuse emanciparea și egalitatea față cu ei, pe care ei le cereau față de Austria... proclamau cu aceeași liniște sufletească existența numai a ungarilor în sinul Ungariei, tăgăduind naționalităților conlocuitoare dreptul la participarea egală sau proporțională în viața statului lor”³³.

A. D. Xenopol critică constituția votată de revoluția maghiară care ignora complet existența naționalităților și subliniază că lupta care se încinge între români și unguri pornește din cauza împotrivirii românilor față de „uniunea” cu Ungaria, votată de dieta nobiliară. Împotriva uniunii a luptat, continuă Xenopol, „nu numai clasa inteligentă a românilor din Transilvania, în care era deșteptată conștiința naționalității, ci chiar și masele poporului”³⁴.

Referindu-se la revoluția din principate, A. D. Xenopol consideră că aceasta fusese pregătită de mișcarea studenților români de la Paris. „Revoluția română putem zice — aprecia Xenopol — că fusese proclamată la Paris, încă din februarie 1848, de studenții români aflători acolo”, dar, în fond, subliniază el, era „opera partidului liberal, a acelei jumătăți

³¹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, *Revoluția din 1848 și Unirea. 1848—1859*, Iași, 1893, p. 1—74; ed. a III-a, București, 1930, p. 9—117; *Istoria partidelor politice în România. De la origini pînă la 1866*, vol. I, București, 1910, p. 230—298.

³² *Ibidem*, p. 20.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

din partidul național care se desfăcuse din întregul lui sub înfriurirea ideilor revoluției franceze”³⁵.

În concepția lui Xenopol, mișcarea din Moldova n-a făcut decît să se ridice împotriva lui Mihail Sturdza și să păzească Regulamentul organic, n-a atras poporul în revoluție, lăsîndu-se neatinse chestiunile ce-l interesau pe el: înlăturarea privilegiilor și îmbunătățirea soartei maselor ³⁶.

Revoluția din Țara Românească e analizată mult mai pe larg, oprindu-se asupra programului, ideologiei și desfășurării ei, asupra legăturilor guvernului revoluționar cu sătenii prin comisarii de propagandă. Xenopol distinge net dușmanii revoluției, boierii mari și mici și toți cei ce erau proprietari, fiindcă „cea mai primejdioasă noire a mișcării era ideea împroprietăririi țăranilor și scoaterea lor de sub jugul clăcii”³⁷. Totodată, în fruntea revoluției muntene vede două grupări, cea moderată îndrumată de I. Eliade Rădulescu și cea radicală condusă de N. Bălcescu. Cunoscînd în profunzime concepția lui N. Bălcescu asupra revoluției, A. D. Xenopol subliniază că „șeful partidului radical” vroia să se folosească de tulburarea în care era cuprinsă întreaga Europă pentru a elibera pe români de sub toate stăpînirile sub care zăceau, să înarmeze poporul și să-l împingă la luptă împotriva puterilor asupritoare pentru a constitui prin unirea Principatelor un singur stat în valea Dunării”³⁸. După părerea lui Xenopol, partidul radical nutrea ideea „unirii principatelor într-un singur stat al Daciei moderne”³⁹ și era convins că în acest sens comitetul revoluționar muntean și cel transilvănean nutreau speranța unirii de îndată ce se ivise ideea adunării de la Blaj. Transilvania reprezenta „refugiul revoluției române și în caz de a fi învinsă, hotărîrea era de a lupta la munte și a trece cu armele pe la Bran”⁴⁰.

Lui Xenopol nu i-au fost străine tentativele lui Bălcescu de colaborare cu revoluția maghiară ⁴¹.

Potrivit concepției lui Xenopol, cauzele revoluției au pornit „din mințile generoase și înflăcărâte pentru binele public”, iar eșecul ei se datorește „apăsării străine”⁴². Deși dovedește o mare forță de pătrundere în esența fenomenului revoluției, istoricul ieșean nu surprinde caracterul radical al revoluției care urmărea desființarea iobăgiei și clăcii, afirmînd că pe plan social ea tindea spre „îmbunătățirea soartei celei mai numeroase și mai însemnate a poporului român, aceea pe mîna căreia se răzima întreaga clădire politică și socială a acestei țări agricole, singura clasă care pînă atunci hrănise viața ei”⁴³. Această misiune și-o luase după părerea lui Xenopol partidul liberal, care, „pentru a-și realiza pe deplin programul, trebuia să devină apărătorul totodată și al libertății și al naționalității”⁴⁴.

³⁵ *Ibidem*, p. 49.

³⁶ *Ibidem*, p. 66.

³⁷ *Ibidem*, p. 76.

³⁸ *Ibidem*, p. 82.

³⁹ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 88.

⁴¹ *Ibidem*, p. 82.

⁴² *Ibidem*, p. 115.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

Criticînd „partidul conservator”, care „se arăta totdeauna gata a jertfi naționalismul (patriotismul, — *n.n.*) său pe altarul intereselor sale de clasă”, istoricul ieșean nu e de acord cu ideea că „mișcarea liberală în țările române a fost îndrumată de popor”, subliniind că „la noi — spre deosebire de țările apusului — mișcarea liberală a fost croită tot din sinul boierimii mari din care se recruta și partidul conservator”⁴⁵.

Făcînd bilanțul anilor 1848—1849, făuritorul teoriei seriilor conchidea că revoluția este „una din cele mai de seamă serii istorice ale dezvoltării poporului român”, al cărei rezultat au fost : a) ideea unirii românilor, b) raporturile dintre proprietar și muncitor, c) răspîndirea cunoștinței năzuințelor românilor în cugetarea europeană⁴⁶. Xenopol este cel dintii istoric român care schițează cadrul mișcării politice pentru unirea celor trei țări românești din anii revoluției de la 1848, în contextul împrejurărilor diplomatice europene.

Nicolae Iorga consacră primele pagini revoluției din Transilvania în volumul al II-lea al lucrării *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*⁴⁷, apoi reia aceeași temă pe un plan mai amplu în monografia *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*⁴⁸. Fără a întreprinde o analiză sistematică asupra revoluției, N. Iorga surprinde principalele momente ale mișcării de la 1848, programul și urmările revoluției pentru românii din Transilvania. Considerînd că revoluția „a plecat din anumite centre apusene”, a subliniat totuși că ea are cauze adînci interne, se bazează pe „factorul interior”; intuiește totodată forțele sociale care i-au dat impulsul, în frunte fiind tineretul intelectual, sprijinit pe „nemulțumirea socială a milionului de țărani români”, „veche mină gata să sfărîme totul într-o teribilă explozie”.

N. Iorga surprinde evoluția ideii naționale de la *Supplex Libellus*, care supunea împăratului dorințele românilor în formă umilită, la programul de la 3—5 mai sub formă de comunicație din partea națiunii întregi „care se constituia afirmîndu-se, națiune răzîmată pe puterea ei invizibilă... , care declara pentru toate timpurile că ea înțelege să formeze o unitate de drept public”.

Autorul are o poziție critică față de politica absolutistă a curții imperiale, față de aristocrația maghiară și, de asemenea, față de intelectualii români de la 1848, care n-au fost văzuți „unde se frămîntau într-o luptă de moarte ai lor”, spre deosebire de Avram Iancu pe care-l considera adevăratul conducător al oștirii naționale.

N. Iorga discută pe larg frămîntările generației de la 1848 pe teren național, lupta dintre confesiunile ortodoxă în frunte cu Andrei Șaguna și cea greco-catolică reprezentată de episcopul Ioan Lemeni, lupta pentru

⁴⁵ *Ibidem*, p. 116.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 98.

⁴⁷ N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. I—II, București, 1906. Lucrarea a fost alcătuită pe baza lecțiilor ținute de N. Iorga la Universitatea din București în anii premergători intrării României în război; vol. I și II, 1915; ediția în l. franceză, 1916; vol. II, cap. X—XIV, p. 140—202.

⁴⁸ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I—II, București, 1915.

întietate în vederea constituirii unui corp național independent, de o singură confesiune și sub sceptrul habsburgic⁴⁹.

✕ Sub puternica impresie produsă de realizarea unirii din 1918, N. Iorga aduce noi contribuții la adîncirea înțelegerii revoluției mai ales pe planul ideilor prin publicarea studiului *Generația de la 1840—1848 față de concepțiile unității politice ale poporului român*⁵⁰, iar în ultima parte a vieții va reduce în memoria contemporanilor săi pe unii dintre revoluționarii pașoptiști ca Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian, G. Barițiu, Avram Iancu, M. Kogălniceanu, Al. I. Cuza, Ioan Maiorescu, frații Golescu, în scurte și sugestive articole evocatoare, în lucrarea: *Oameni care au fost*⁵¹.

Și după răstimpul de două decenii de la publicarea monografiei sale privind istoria românilor din Transilvania, N. Iorga își menține în cea mai mare parte concluziile exprimate asupra revoluției de la 1848. Revoluția a început în istoria românilor, după părerea lui N. Iorga, cu Tudor Vladimirescu, „în atingerea cu revoluția raționalismului” din secolul al XVIII-lea, iar mișcarea lui Tudor e numită „revoluție națională”⁵².

În cele două capitole ale sintezei *Istoria românilor*, vol. IX, *Unificatorii*, reiese însă o distincție pe care o face între ceea ce s-a întîmplat în Țara Românească și Moldova pe de o parte și Transilvania, pe de altă parte. Dealtminteri însăși noțiunea de revoluție are la N. Iorga un alt înțeles decît la ceilalți istorici ai epocii sale⁵³. În cap. „Încercarea revoluționară de la 1848” privește global evenimentele din cele trei provincii românești dar cu diferențieri calitative subliniate.

Referindu-se la „mișcarea” munteană, pune accentul pe activitatea tinerilor revoluționari români desfășurată în jurul „Societății studenților de la Paris” întemeiată în 1846, „un îndemn francez către dezlănțuirea acțiunii nu poate fi tăgăduit”. Subliniind latura politică a evenimentelor de la 1848 în Țara Românească el arată că „mișcarea a pornit prin propagandă de sus, influențînd satele”.

Mai mult insistă asupra „revoluției românilor din Ardeal” reluînd ideii și aprecieri pe care le făcuse în 1906 și 1915. Pentru N. Iorga revoluția din Transilvania era „ieșită din adîncul unor lungi suferințe” deși „ea e pornită de intelectuali, căci numai de ei poate fi vorba la început”. Ideea colaborării revoluționarilor din cele trei țări românești apare ca idee majoră în opera lui Iorga, iar rolul lui N. Bălcescu prin „ideologia internațional-revoluționară” subliniat de mai multe ori. În aceeași măsură N. Iorga aduce un cald omagiu jertfelor oștilor

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ „Neamul românesc”, nr. 115, 1922.

⁵¹ N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. I—III, București, 1934—1936.

⁵² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII. *Revoluționarii*, București, 1939, cap. I. „Cele dintîi manifestări ale spiritului revoluționar, în țările libere și în Ardeal”, p. 5—10; cartea a III-a, „Supt revoluție”, p. 73—203; cartea a IV-a, „Românii și revoluțiile naționale”, p. 259—394.

⁵³ Cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX. *Unificatorii*, București, 1938; cap. V, „Încercarea revoluționară din 1848” și cap. VI, „Revoluția românească în Ardeal”, p. 117—196; idem, *Despre revoluția de la 1848 în Moldova*, în Mem. Secț. Ist., Seria a III-a, tom XX, București, 1939.

țărănești din Munții Apuseni conduse de Avram Iancu, Ioan Buteanu și Axente Sever. Nu lipsesc nici accente de simpatie față de revoluția din Ungaria care „se intrupa în poetul Petöfy”.

De subliniat că, în ciuda limitelor manifestate în lucrările sale despre revoluție datorită informației limitate și concepției sale idealiste, N. Iorga a subsumat întreaga problematică a anului 1848 idealului unirii din 1859.

Între cele două războaie mondiale literatura revoluției s-a îmbogățit cu noi lucrări, în primul rând de istorie politică sau cu caracter biografic privind pe unii dintre fruntașii de la 1848—1849. Dintre acestea se impun mai ales lucrările: V. Popescu Rîmniceanu, *Istoria mișcării românești din Ardeal în anii 1848 și 1849*, București, 1919; G. Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924; I. Lupaș, *Avram Iancu*, Cluj, 1924; N. Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj, 1924; C. Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848*, Blaj, 1925; Em. Virtosu, *Heliade Rădulescu, Acte și scrisori*, București, 1928; S. Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848—1849*, București, 1929; G. Adamescu, *Istoria românilor de peste munți în anul 1848*, București, 1929; E. Holoș, *Simion Balint. Din istoria vieții sale. Faptele și luptele din Munții Apuseni ai Ardealului în 1848—1849*, Sibiu (f.a.); S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1934; G. Bogdan Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937; S. Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*, Cluj, 1938, apoi volumul colectiv *Figuri revoluționare române*, București, 1937, în care P.P. Panaitescu scrie despre Avram Iancu, Al. Lapedatu despre Ion Cimpineanu etc.

N-au lipsit nici unele lucrări de sinteză, cu caracter mai general, în care revoluția din 1848 și-a găsit o tratare adecvată importanței sale. Subordonind „mișcările revoluționare din 1848—1849” ideii unirii românilor, istoricul transilvănean Ioan Lupaș considera în lucrarea sa *Istoria unirii românilor* (1937) că acestea „au fost insufleteite de amîndouă laturile Carpaților de dorința unor îmbunătățiri care să înbie poporului puțința să scape de povara vechilor asupriri”. Chiar dacă subliniază trebuința cea mare „de organizare a forțelor militare țărănești în legiunile înfiripate sub comanda marelui prefect general Avram Iancu”, I. Lupaș relevă numai aspectul național politic al revoluției și încercările de independență ale celor trei țări românești, fie și sub coroana Imperiului austriac ⁵⁴.

O extensiune mai mare acordă Ștefan Pascu revoluției din 1848 în lucrarea *Transilvania în lumina datelor geopolitice, istorice și statistice* ⁵⁵. Referindu-se la revoluția din Transilvania, mișcarea poporului din mai și septembrie, apoi acțiunile militare din anul 1849 și rezistența din Munții Apuseni sînt înfățișate în toată amploarea, într-o interpretare specifică împrejurărilor politice în care autorul scrisese cartea, după Dictatul de la Viena din august 1940.

⁵⁴ I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 224.

⁵⁵ Dr. Ștefan Pascu, *Transilvania în lumina datelor geopolitice, istorice și statistice*, Blaj, 1944.

Printre ultimele lucrări de amploare apărute până în 1944 referitoare la revoluție se numără și lucrarea lui G. Fotino⁵⁶ care oglindește atmosfera epocii în corespondența purtată de boierii Golești în preajma și în timpul evenimentelor de la 1848—1849. Aceștia vorbesc despre drepturile naționalităților din Austria și despre binele obștesc, dau știri privitoare la desfășurarea revoluției în Transilvania mai ales din perioada intrării lui Bem în acțiune, reflectă ecurile și comentariile unor pături sociale în legătură cu interesele puterilor străine în țările române.

Făcînd o privire retrospectivă asupra dezvoltării istoriografiei revoluției pînă la 1944 putem constata că, cu excepția scrierilor lui N. Bălcescu, în cea mai mare parte, lucrările care s-au ocupat de anul 1848 au subliniat cu precădere caracterul politic național, aspectele sociale, lupta maselor fiind scoasă în evidență prea puțin. Unii dintre istorici au negat rolul maselor populare în revoluția din Țara Românească și Moldova acreditînd ideea unei revoluții de import (A.D. Xenopol, N. Iorga). Revoluția din Transilvania a fost văzută de cei mai mulți istorici ca un conflict violent între români și maghiari, ceea ce a dus la interpretări eronate și la neînțelegerea încercărilor de a strînge într-un front comun forțele revoluționare româno-maghiare, împotriva absolutismului. Lupătînd împotriva aristocrației maghiare din Transilvania și a politicii anexioniste și de discriminare a Ungariei dualiste, istoricii transilvăneni din secolul al XIX-lea (Al. Papiu Ilarian, Gh. Barițiu), dar și cei din secolul al XX-lea (S. Dragomir, I. Lupaș) n-au sesizat politica ascunsă a absolutismului habsburgic de înrobire a popoarelor, fiind înclinați chiar să considere oportune, în împrejurările date, soluții politice de unire a românilor în cadrul monarhiei austriace.

II. Revoluția de la 1848—1849 și istoriografia românească de după 1944

Transilvania prin publicarea de către Silviu Dragomir, sub egida Academiei Române, a importantei colecții de *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*⁵⁷.

Concepută în mai multe volume, din colecție n-au apărut decît patru : vol. I, cuprinzînd documente din arhivele Ministerului de Război, Ministerului de Justiție și celui de Interne al monarhiei habsburgice din Viena, a apărut la Sibiu în 1944; volumul al II-lea a fost tipărit în același an tot la Sibiu, conține documentele interne aflate în Arhiva Academiei Române (Colecția Hodoș-Papiu), Arhiva „Astrei” din Sibiu și cele din Muzeul Ardelean din Cluj (Colecțiile contelui Mikó și Kövári), apoi colecția Muzeului Unirii din Alba Iulia; volumul al III-lea scoțînd la iveală documente din Arhiva Kossuth, 1848—1849, din Arhivele statului din Budapesta a apărut în 1946; volumul al IV-lea n-a mai apărut. Pe

⁵⁶ George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești, scrisori adnotate și publicate de ...*, în 4 volume, București, 1939, vol. II, p. 165—405.

⁵⁷ S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I, Sibiu, 1944; vol. II, Sibiu, 1944; vol. III, Cluj, 1946; vol. V, Sibiu, 1946.

baza acestei ample documentații, S. Dragomir a trecut la elaborarea sintezei revoluției din Transilvania, publicînd, în cadrul aceleiași colecții în 1946 la Cluj, prima parte a volumului al V-lea tratînd revoluția din Transilvania pînă la evenimentele legate de acțiunea lui Avram Iancu din Munții Apuseni, care urma să fie scrisă în partea a doua a sintezei. Din această ultimă parte a revoluției, istoricul transilvănean a publicat în 1947 articolul *Tratatul româno-maghiare din vara anului 1849* și lucrarea *Avram Iancu* (1965).

În ceea ce privește lărgirea bazei documentare a revoluției din principate, în 1950 s-a editat volumul de documente *Anul revoluționar 1848*⁵⁸, apoi în 1960 sub îngrijirea Direcției generale a Arhivelor statului s-au tipărit volumele *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova* și *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Țara Românească*⁵⁹. Noi informații au adus unii cercetători prin publicarea unor contribuții în coloanele revistelor de specialitate ca: M. Regleanu, *Contribuții documentare cu privire la revoluția din 1848 în Țara Românească*⁶⁰, D. Berindei, *Noi documente privind revoluția de la 1848*⁶¹ ș.a.

Paralel cu sporirea informației s-au întreprins și încercări de interpretare a istoriei revoluției pe baza principiilor materialismului istoric și s-au supus criticii vechile concepții privind judecarea evenimentelor de la 1848.

Primul istoric și sociolog marxist care a luat o poziție critică față de istoriografia burgheză în ceea ce privește studierea revoluției de la 1848 a fost Lucrețiu Pătrășcanu. În lucrarea sa *Un veac de frământări sociale*, elaborată în cel de-al patrulea deceniu al secolului nostru și definitivată în 1942, dar care n-a putut să vadă lumina tiparului decît după eliberare, în 1945, L. Pătrășcanu a consacrat revoluției de la 1848 un substanțial capitol intitulat „Adevăratul 1848”⁶². Subliniind caracterul social și național al revoluției din Țara Românească și Moldova, obiectivele și principiile ei înaintate, L. Pătrășcanu arată că revoluția își păstrează o vie și nezdruccinată putere de afirmare în imediata actualitate a României. El se ridică atît împotriva denigratorilor din trecut ai revoluției pașoptiste, oameni politici și publiciști, cît mai ales împotriva publiciștilor extremei drepte din epoca sa, a fasciștilor, care, inspirîndu-se din fondul reacționar antiprogresist, au reluat atacurile împotriva revoluției de la 1848, urmărind scopuri antisociale și antinaționale bine determinate⁶³. El supune criticii retractările unor fruntași ai revoluției care s-au desolidarizat la cîțiva ani de idealurile revoluției⁶⁴.

Criticînd manifestul țarului din 14 martie 1848 în care acesta susținea că „avîndu-și obîrșia în Franța, revolta și anarhia s-au întins rapid în

⁵⁸ Sub red. M. Roller, *Anul revoluționar 1848*, vol. I, *În Moldova*, București, Editura de stat, 1950.

⁵⁹ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, 1960; *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, 1960.

⁶⁰ *Arhivele statului. 125 de ani de activitate. 1831 — 1956*, București, 1957, p. 309—325.

⁶¹ „Revista arhivelor”, V (1962), nr. 1, p. 194—220.

⁶² Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale 1821 — 1927*, București, Editura politică, 1969, p. 134—212.

⁶³ *Ibidem*, p. 137, 138.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 142.

Germania ... că nemaicunoscînd frînă, această forță oarbă amenință Rusia pe care Dumnezeu mi-a încredințat-o în pază", Lucrețiu Pătrășcanu arată cit de greșită e ideea că revoluția „e o pastişă”, „o imitație” a revoluției pariziene ⁶⁵.

Subliniind că nici un istoric din trecut nu și-a dat osteneala să arate rolul maselor populare în revoluție ⁶⁶, L. Pătrășcanu a elaborat o primă schiță de analiză marxistă a cauzelor care au determinat revoluția, a forțelor sociale și politice care i-au imprimat țelurile, a relevat curente și tendințele din sinul ei, cauzele căderii ei și perspectivele revoluției.

În „Adevărul 1848”, L. Pătrășcanu a făcut primii pași în istoriografia noastră spre o nouă concepție, spre o nouă metodologie de cercetare și înțelegere a revoluției de la 1848; lucrarea a constituit un îndreptar pentru tinăra istoriografie în plină dezvoltare după 1945.

Acestei perioade de început îi aparține o serie de lucrări care constituie primele încercări de tratare a unor aspecte ale revoluției de la 1848, în lumina materialismului istoric ⁶⁷. Noua orientare se oglindește și în prima sinteză a *Istoriei României* apărută după 23 August 1944 ca manual pentru învățămîntul mediu ⁶⁸. Un avînt mai mare în studierea revoluției a prilejuit împlinirea centenarului ei cînd au apărut numeroase studii și lucrări ca : N. Popescu-Doreanu, *N. Bălcescu și revoluția de la 1848*, Editura P.M.R., 1948; M. Roller, *Ana Ipătescu*, București, 1948; Gh. Matei, *Revoluția de la 1848 și țărănimea*, București, 1948; A. Rîmniceanu, *Țăranii și revoluția de la 1848*, București, 1948; P. Constantinescu-Iași, *Intellectualii și revoluția din 1848 în Principatele române*, București, 1948; *Trei pictori români în revoluția din 1848 : Negulici, Rosenthal și Iscovescu* ⁶⁹, 1848 în *Principatele române*, Album, București, 1948; Stanciu Stoian, *Despre concepția învățămîntului public în anul 1848* ⁷⁰.

În opoziție cu vechea istoriografie care vedea în revoluția de la 1848 istoria evenimentială, preponderent politică, istoriografia marxistă din România a căutat în evenimentele și împrejurările anilor 1848—1849 acele forțe economice, sociale și politice care s-au înfruntat în epoca de răscruce dintre feudalism și capitalism și au dus la nașterea societății moderne, a națiunii române.

Pornind de la principiul că forțele materiale determină mersul societății omenеști, istoricii marxști au trecut la defrișarea unui teren neglijat de vechea istoriografie, la studierea vieții economice și sociale a celor trei țări românești din preajma revoluției.

Studiile consacrate vieții economice din prima jumătate a secolului al XIX-lea au lărgit considerabil orizontul cunoașterii structurii agrare, a dezvoltării relațiilor capitaliste, care au dus la sporirea numărului de muncitori, la creșterea procesului de circulație a mărfurilor și la apariția fenomenului de criză a orînduirii feudale, la crearea condițiilor pentru

⁶⁵ *Ibidem*, p. 144 — 145.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 134—212.

⁶⁷ Printre altele se impun pe prim plan lucrările acad. P. Constantinescu-Iași, *Popa Radu Șapcă*, București, 1945; M. Roller, *Ana Ipătescu*, București, 1946.

⁶⁸ *Istoria R.P.R.*, București, Editura de stat, 1947; ed. a II-a, București, 1949.

⁶⁹ „Studii”, I (1948), nr. 3, p. 152—205.

⁷⁰ „Studii”, II (1949), nr. 1, p. 192—205.

izbucnirea revoluției. Acest amplu proces studiat într-o serie de articole și studii ⁷¹ a fost cuprins în câteva lucrări cu caracter mai general printre care: G. Georgescu-Buzău, *Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova* ⁷²; S. Vianu, *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în țările române* ⁷³; A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească* ⁷⁴; *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România* ⁷⁵, cap. IX al monografiei *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, „În ajunul revoluției de la 1848” ⁷⁶ și cap. II al tratatului de *Istoria României*, vol. IV, „Situația economică, socială și politică din țările române în ajunul revoluției de la 1848” ⁷⁷; *Studii privind începuturile capitalismului în Transilvania* ⁷⁸; *Despre începuturile industriei capitaliste în Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea* ⁷⁹; cap. II al lucrării *Revoluția română din 1848*, „Stadiul dezvoltării economice, sociale și politice a țărilor române în preajma revoluției din 1848” ⁸⁰.

Noi informații și concluzii au adus cercetările privitoare la mișcările sociale, acțiunile politice și pregătirea ideologică a revoluției. Studiarea nemulțumirilor manifestate de masele țărănești ca urmare a intensificării apăsării sociale și naționale, a societăților politice secrete, a presei și tipăriturilor, a asociațiilor culturale a scos la iveală situația revoluționară din țările române, împrejurările care au dus la declanșarea revoluției.

Contribuții documentare aduce în acest sens lucrarea lui G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840, prélude de la révolution roumaine de 1848* ⁸¹, apoi C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834–1849* ⁸², și studiile privind mișcările din Moldova: Gh. Platon, *Contribution à la connaissance des mouvements sociaux et politiques antérieurs à l'année révolutionnaire 1848 en Moldavie* ⁸³, Gh. Ungureanu, *Frământări social-*

⁷¹I. Corfus, *Achiziția produselor agricole de export, o nouă formă de exploatare a clăcășimii din Țara Românească (1831 – 1848)*, în „Studii și articole de istorie”, V (1968); D. Prodan, *Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului 1848*, în „Studii”, III (1950), nr. 3.

⁷²G. Georgescu-Buzău, *Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova*, București, 1950.

⁷³S. Vianu, *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în țările române*, București, 1954.

⁷⁴A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, București, 1960.

⁷⁵Sub red. N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare în România*, București, 1959; Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, Edit. științifică, 1957.

⁷⁶*Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, Edit. Acad., 1961, p. 317–349.

⁷⁷*Istoria României*, vol. IV, București, Edit. Acad., 1964, p. 13–36.

⁷⁸Csetri – Imreh – Benkő, *Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdeteiről (Studii privind începuturile capitalismului în Transilvania)*, București, 1956.

⁷⁹Șt. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste în Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, Edit. Acad., 1955.

⁸⁰Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, București, Edit. politică, 1969, p. 37–60.

⁸¹G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840, prélude de la révolution roumaine de 1848*, București, Edit. Acad., 1964; idem, *Mișcarea revoluționară din 1848 din Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, 1963.

⁸²C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834 – 1849*, București, Edit. Acad., 1967.

⁸³„Revue roumaine d'histoire”, IV (1965), nr. 5.

politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova⁸⁴, și V. Popovici, *Date noi despre conjurația confederativă din 1839*⁸⁵; pentru Transilvania, C. Bodea articolul *Actions prérévolutionnaires roumaines avant 1848*⁸⁶ iar contribuția studenților români de la Paris la dezvoltarea mișcării revoluționare românești a fost relevată de V. Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845–1848: La société des étudiants roumains de Paris*⁸⁷.

Cea mai importantă contribuție a istoriografiei marxiste constă însă în adâncirea, prin numeroase și variate articole și lucrări, a studierii laturilor majore ale revoluției privind declanșarea și desfășurarea ei în cele trei țări românești, participarea și poziția diferitelor forțe sociale la înfăptuirea programului său politic, studierea ideologiei, a ideilor avansate și a limitelor sale, a consecințelor pe care le-a avut în epocă. Studierea aprofundată a laturilor esențiale ale revoluției și clasificarea problemelor controversate pe care ea le-a pus au fost prilejuite de dezbaterile colective organizate în jurul elaborării celor două lucrări fundamentale ale istoriei naționale românești, tratatul de *Istoria României* și *Din istoria Transilvaniei*. Începând din februarie 1959, Comitetul de redacție al tratatului de *Istoria României* a dezbătut, în cadrul Academiei, problemele mari ale revoluției din cele trei țări românești în vederea definitivării volumelor III și IV⁸⁸. Problemele speciale ale revoluției din Transilvania și-au găsit rezolvarea în cadrul discuțiilor sistematice purtate de colectivul de istorie a Transilvaniei care a funcționat din 1954 pe lângă Ministerul Învățământului⁸⁹.

Puternica mișcare revoluționară a maselor din Transilvania, din primăvara anului 1848, considerată de istoriografia burgheză drept rezultatul unor „agitatori” sau „demagogi”, și-a găsit reflectarea în protestele, nemulțumirile și în ridicarea în masă a țărănimii împotriva asupririi feudale cu mult înaintea începerii evenimentelor revoluționare de la Paris, Viena și Pesta. Manifestațiile și adunările populare de la Arad, Timișoara și Oradea, apoi cele de la Cluj, Aiud, Alba Iulia, Dej, Tg. Mureș, Odorhei, din regiunea Munților Apuseni, Cîmpeni, Bistra, Abrud, Zlatna, Brașov, Sibiu și de pretutindeni demonstrează că revoluția din Transilvania a fost un fenomen izvorit din nemulțumirile cauzate de apăsarea socială și națională⁹⁰.

Acțiunile de colaborare și lupta comună a țărănimii române și maghiare împotriva aristocrației maghiare scoase la iveală de noile cercetări au dovedit denaturările istoricilor burghezi, care s-au străduit să susțină că revoluția a fost un război între români și unguri. Un capitol

⁸⁴ „Studii”, XI (1958), nr. 3.

⁸⁵ „Studii și cercetări științifice”, Iași, I (1950), fasc. I.

⁸⁶ *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Vezi *Dezbateri asupra problemelor revoluției din 1848*, în „Studii”, XII (1959), nr. 3, p. 221–224.

⁸⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I (1960), II (1961).

⁹⁰ V. Chereșteșiu, *Contribuții la istoria mișcărilor țărănești în Transilvania în anul 1848*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, 1954, p. 1159–1200; I. Kovács, *Mișcări țărănești în Munții Apuseni și în împrejurimi între anii 1848–1854*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, p. 139–166.

nou al desfășurării revoluției îl constituie participarea muncitorilor mineri de la Baia Mare, Baia Sprie și din Maramureș ⁹¹.

Contribuții noi a adus Victor Chereșteșiu la cunoașterea protestelor revoluționare din adunările naționale de la Blaj din mai 1848 și septembrie și ale românilor bănățeni de la Lugoj ⁹². Tot lui i se datorește lucrarea *Adunarea națională de la Blaj (3–5/15–17) mai 1848* ⁹³, cea mai amplă monografie asupra acestui eveniment. Dispunind de o informație bogată, prin investigarea unor arhive din București, Cluj, Sibiu, Brașov, Tg. Mureș, Lugoj, Oradea, Arad etc., precum și de la Viena și Budapesta, autorul adâncește în mod considerabil cunoștințele privind amploarea și rolul politic al Adunării de la Blaj ca moment culminant al revoluției care a declanșat energii nebănuite în cele trei țări românești.

Adunările din Banat sînt studiate pe larg de I.D. Suci în lucrarea *Revoluția de la 1848 în Banat* ⁹⁴. A fost lărgită mult informația privind lupta moșilor din Munții Apuseni, cel mai important centru revoluționar de sub conducerea lui Avram Iancu. Evenimentelor legate de rezistența revoluționară din Munții Apuseni cînd moșii au trecut la organizarea „țării românești” din această cetate le sînt consacrate două monografii: prima scrisă de Silviu Dragomir ⁹⁵, iar a doua de Ștefan Pascu ⁹⁶.

Noi dimensiuni ca informație și interpretare a luat problema colaborării româno-maghiare din primăvara și vara anului 1849, rolul lui Nicolae Bălcescu în stabilirea legăturilor dintre forțele revoluționare ale celor două popoare împotriva absolutismului. Privită critic, această problemă își găsește pentru prima dată o rezolvare științifică, marxistă, în monografia *Din istoria Transilvaniei* ⁹⁷, vol. II, elaborată de un colectiv larg de istorie sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu. În mare parte concluziile capitolului privind revoluția de la 1848 în Transilvania au fost adoptate și în tratatul de *Istoria României*, vol. IV, fiind elaborate de același autor, V. Chereșteșiu.

Pornind de la analiza poziției diferitelor clase sociale din Transilvania față de revoluție, noile cercetări au acordat importanța cuvenită rolului intelectualității apropiate de popor, în frunte cu revoluționarii Avram Iancu, Eftimie Murgu, Papiu Ilarian, Ion Buteanu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu ș.a., care au militat pentru ideea înlăturării feudalismului, a emancipării sociale și naționale a poporului.

⁹¹ E. Csetri, *Muncitorii din Baia Mare în timpul revoluției de la 1848*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, 1954, p. 1107 – 1144; A. Neamțu, *Situația sanitară pe domeniul minier al Zlatnei în anii revoluției*, în „Revista arhivelor” (1959), nr. 2, p. 158–174; Suci Georgiu, Rotaru Octavian, *Cîteva documente inedite cu referire la evenimentele petrecute în anul 1848 la Zlatna*. în „Sargeția” (1968), p. 235–242; H. Mureșan, *Cîteva date cu privire la situația de pe domeniul minier Zlatna în anul revoluționar 1848*, în *Analele Institutului de istorie din Cluj*, 1961, p. 277–286.

⁹² V. Chereșteșiu, *Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj din 3–15 mai 1848*. în „Studii” (1954), nr. 4, p. 161–183.

⁹³ V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj (3–5 15–17) mai 1848*, București, Edit. politică, 1966.

⁹⁴ I. D. Suci, *Revoluția din 1848–1849 în Banat*, Edit. Acad., 1968.

⁹⁵ S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, Edit. științifică, 1965.

⁹⁶ Ștefan Pascu, *Avram Iancu*, București, Edit. Meridiane, 1973.

⁹⁷ Sub red. Miron Constantinescu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, 1961; vol. II, București, Edit. Acad., 1962; idem, *Brève Histoire de la Transylvanie*, București, Edit. Acad., 1965.

Nu a fost neglijată nici studierea păturilor orășenești și a poziției acestora față de revoluție, și mai cu seamă a poziției patriciatului săsesc și a burgheziei șvăbești din Banat strins legate de cercurile conducătoare din Viena. S-a reliefat atitudinea mării nobilimi, principala dușmană a revoluției, care, împotriva voinței poporului, a hotărît, în dieta din Cluj din 29 mai 1848, „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria, a aminat aplicarea legilor din martie 1848 cu privire la desființarea servituților feudale, contribuind în cea mai mare măsură la împiedicarea închegării unui front comun de luptă româno-maghiar în timpul revoluției. Pozițiile diferitelor curente și clase sociale, starea de spirit a oamenilor politici sînt oglindite în chip pregnant în memoriile lui John Paget, participant la revoluție⁹⁸.

În ceea ce privește problema unirii forțelor revoluționare s-a pornit de la analiza multilaterală a împrejurărilor și situației social-politice și naționale specifice a Transilvaniei în cadrul Imperiului habsburgic, subliniindu-se că aceasta este o problemă complet distinctă de „uniunea” pe linie de stat a principatului Transilvaniei cu regatul ungar⁹⁹.

De cea mai mare importanță este tratarea științifică a cauzelor ridicării maselor împotriva decretării „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria și față de neaplicarea legilor din martie, aducîndu-se prin aceasta un punct de vedere cu totul nou în istoriografia românească, singurul valabil în explicarea cauzelor creării în Transilvania a celor două zone de luptă distincte, zona revoluționară română și cea a revoluției maghiare care se desfășura sub conducerea lui Bem pe teritoriul Transilvaniei, a bifurcării și îndepărtării celor două fronturi pe făgașuri naționale diferite.

Au fost relevate particularitățile luptei din cele două zone, pe de o parte lupta maselor de sub conducerea lui Avram Iancu, care urmărea dezarmarea „gărzilor naționale” ale nobilimii și burgheziei maghiare și alungarea împilatorilor pentru instaurarea domniei poporului și recunoașterea drepturilor naționale ale românilor, iar pe de altă parte, lupta maselor în tabăra lui Bem împotriva Habsburgilor și a nobilimii feudale.

Noile lucrări au subliniat rolul lui Bem, atitudinea sa față de masele transilvănene, capacitatea sa de luptă și rolul său în crearea unei puternice armate alcătuită din iobagi de toate neamurile cu care a reușit să alunge vremelnice trupele imperiale din Transilvania.

Activitatea neobosită a lui Nicolae Bălcescu și a altor revoluționari pentru realizarea unui front de luptă comun româno-ungar a fost scoasă în evidență prin sublinierea intervențiilor acestora pe lângă revoluționarii maghiari, ceea ce a avut drept rezultat încheierea înțelegerii româno-maghiare, în pragul intervenției țariste și a prăbușirii revoluției.

Adevărata semnificație a înțelegerii cunoscută sub numele de *Projet de Pacification*, încheiată la Szeged, la 14 iulie 1849, care a deschis o mare poartă spre viitor, poarta prieteniei poporului român și maghiar, a fost pusă în adevărata ei lumină în vol. II al lucrării *Din istoria Transilvaniei*.

⁹⁸ C. C. Bodea, *Revoluția din 1848 — 49 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, 1960 ; idem, *Contribution à l'histoire de la révolution de 1848 — 49 en Transylvanie et en Hongrie*. John Paget, în *Nouvelles études d'histoire*, II, 1960.

⁹⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. VIII.

Fenomenul revoluționar din Țara Românească a căpătat noi contururi prin întregirea informației privind țărănimea, participarea ei la evenimente, problema agrară ca aspect esențial al revoluției, raporturile dintre țărani și proprietari, lupta de clasă, dezbaterile din comisia proprietății din timpul revoluției, participarea maselor bucureștene la revoluție, rolul armatei în sprijinirea revoluției, frământările și mișcările generale ale maselor¹⁰⁰.

Peisajul istoriografic s-a completat cu noi informații asupra desfășurării revoluției într-o serie de centre și regiuni ale Țării Românești ca: Mehedinți, Prahova, Văleni, Buzău, Brăila, Argeș, Vilcea și Dolj, prin aceasta lărgindu-se substanțial aria de cunoaștere a desfășurării revoluției și a frunțașilor ei¹⁰¹.

Contribuții utile au fost aduse și în cunoașterea unor aspecte importante de politică externă a Țării Românești, a rolului jucat de N. Bălcescu în misiunile sale diplomatice din timpul revoluției¹⁰².

Noi și importanți pași s-au făcut în studierea revoluției din Moldova. O serie de articole au scos la iveală rădăcinile adânci ale frământărilor țărănești din deceniile premergătoare revoluției, formele de luptă și represiunile ridicării țăranilor¹⁰³.

¹⁰⁰ Aurel Rimniceanu, *Țăranii și revoluția de la 1848*, București, 1948; Gh. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*, București, 1948; M. Regleanu, *Contribuții documentare cu privire la revoluția din 1848 în Țara Românească*, în *Arhivele statului. 125 de ani de activitate. 1831 — 1956*, București, 1957; idem, Aron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească, în „Revista arhivelor”, seria nouă, I (1958), nr. 2; A. Stan, *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, București, 1960; idem, *Participarea țărănimii muntene la revoluția de la 1848 în lumina unor documente*, în „Revista arhivelor”, seria nouă, V (1962), nr. 1; M. Roșca-Rosen și A. Pațica, *Răscoala țăranilor în anul 1848 în Țara Românească*, în „Studia Universitatis Victor Babeș et Bolyai”, Cluj, tom III (1958), ser. IV, fasc. II; Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, în „Studii”, VI (1953), nr. 3; Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, București, 1962; Ioana și P. I. Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrângerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 3; Gh. Smarandache, *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, București, 1963; C. Căzănișteanu, *Date noi cu privire la lupta din dealul Spirei de la 13 septembrie 1848*, în „Studii”, XX (1967), nr. 1, p. 67—80; Gh. Platon, *Țărănimea română în revoluția din 1848 în țările române*, în „An. Științ. Univ. «Al. I. Cuza»”, Inst. Fil., 1969, 15, p. 33—46.

¹⁰¹ C. Pajură, *Aspecte mehedinișene ale revoluției din 1848*, Turnu Severin, 1948; N. Simache, *Despre revoluția de la 1848 în Ploiești și județul Prahova*, București, 1948; I. Burtoiu, *Ecoul proclamației de la Islaz în orașul Văleni*, în „Revista arhivelor”, seria nouă, I (1958), nr. 1; O. Bădina, *Revoluția din 1848 în orașul și județul Buzău*, în „Studii și articole de istorie”, III (1961); N. Mocioiu, *Date privind anul revoluționar 1848 în orașul și județul Brăila*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 4; Il. Petrescu, *Sprijinirea revoluției de la 1848 de masele populare din jud. Dolj*, în „Revista arhivelor”, 1964, nr. 2, p. 119—154.

¹⁰² G. G. Florescu, *Misiunea diplomatică a lui N. Bălcescu la Constantinopol (august 1848)*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 6; idem, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, București, 1963.

¹⁰³ Valerian Popovici, *Cauzele mișcărilor țărănești din Moldova oglindite în rapoartele comisiilor de anchetă din anii 1831 — 1833*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Seria științe sociale, V (1954), fasc. 3—4; Ecaterina Negruți, *Luptele țăranilor de pe domeniul Ghica-Comănești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I (1957); G. Ungureanu, *Frământări țărănești pe moșia Flămânzi (Botoșani) pînă la 1907*, în *Studii și articole de istorie*, III, 1961.

Paralel au fost aduse date noi privind mișcările lucrătorilor din ocnele de sare, condițiile de lucru ale acestora și contribuția lor la dezvoltarea spiritului revoluționar în Moldova în preajma anului 1848¹⁰⁴. Cercetarea împrejurărilor social-economice premergătoare mișcării revoluționare din Moldova a prilejuit și studierea emigranților revoluționari poloni¹⁰⁵.

O contribuție cu totul nouă la cunoașterea revoluției din Moldova constă în demonstrarea că aceasta nu se limitează la evenimentele din martie 1848 de la Iași, ci că revoluția a continuat și a constituit un fenomen mai larg, cu consecințe sociale și politice adânci¹⁰⁶.

Începînd mai ales din anul aniversării centenarului revoluției, în literatura istorică românească s-au manifestat preocupări privind gîndirea social-politică, curentele de idei și frămîntările pe planul ideologic din anii revoluției. Primul articol pe poziție critică a combătut ideile reacționare junimiste față de revoluție¹⁰⁷, iar o serie de alte articole și studii au analizat aspecte ale ideologiei pașoptiste, poziții și tendințe ale unor gînditori, oameni politici și grupări ale unor categorii și clase sociale față de probleme fundamentale ale revoluției: desființarea iobăgiei, împrăștierea țăranilor, eliberarea națională, colaborarea în revoluție pe bază de egalitate¹⁰⁸ etc. Mai mult a fost studiată opera social-politică, cîmpul investigațiilor privind studierea gîndirii social-politice a unor gînditori și fruntași ai vieții politice din epoca revoluției ca Ion Ionescu de la Brad¹⁰⁹, Cezar Bolliac¹¹⁰, Alecu Russo¹¹¹. De asemenea s-au făcut

¹⁰⁴ Gh. Ungureanu, *Rușetul ocnelor din Moldova și revolta șavgailor în 1843*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I (1957).

¹⁰⁵ Gh. Ungureanu, *Frămîntări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în „Studii”, XI (1958), nr. 3; Valerian Popovici, *Despre activitatea emigranților poloni în Moldova în anii 1846–1848*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, Istorie, IX (1958); O. Bădina, *Participarea grupării democrat-revoluționare poloneze la acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Românească din 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, 1963, vol. III.

¹⁰⁶ Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țăărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848–1849. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, 1962, 4, p. 131–164; idem, *Din lupta maselor țăărănești în Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, în *Studii și articole de istorie*, 1965, 7, p. 209–242; idem, *Probleme privind mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova*, în *Studii și articole de istorie*, 1968, 11, p. 75–102; idem, *Situația maselor populare din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848*, în *An. Științ. Univ. „Al. I. Cuza”*, Ist. Filol., 1966, p. 37–62; 1967, p. 49–80; Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, V (1954), fasc. 1–2; Ștefan Pascu, *Contribuțiuni la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în *Studia Universitatis Victor Babeș*, Cluj, t. III (1958), ser. IV, fasc. II; C. Turcu, *Știri despre revoluția din anul 1848 în orașul Iași*, în „Revista arhivelor”, 1958, nr. 2.

¹⁰⁷ Barbu Cămpina, *Critica lui „48”*, în „Viața românească”, 1948, nr. 2 și nr. 6.

¹⁰⁸ Mircea Ioanid, *Particularitățile ideologiei democrat revoluționare din România*, în „Cercetări filozofice”, 1958, nr. 1; I. Lungu, *Mișcarea de idei la românii din Transilvania în a doua jumătate a sec. XIX*, în „Tribuna”, 1958, nr. 14.

¹⁰⁹ V. Maciu și C. Vasilescu, *Ion Ionescu de la Brad, luptător revoluționar, gînditorul progresist, introducătorul științei agricole în patria noastră*, în „Studii”, VII (1954), nr. 3; Nichita Adăniloae, *Ion Ionescu de la Brad, patriot progresist român*, în *In memoriam Ion Ionescu de la Brad 1819–1891*, București, Edit. Acad., 1971, p. 59–67.

¹¹⁰ Cezar Bolliac, *luptător revoluționar și jurnalist progresist*, „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, II (1953).

¹¹¹ Al. Dima, *Alecu Russo*, București, 1957; Radu Tomoiagă, *Cu privire la ideile social-politice ale lui Alecu Russo*, „Cercetări filozofice”, V (1958), nr. 6.

studii de analiză mai adâncă asupra unor figuri pașoptiste care au desfășurat o activitate mai complexă ca Eftimie Murgu¹¹², care a reprezentat o poziție cu totul specifică în revoluție, în funcție de condițiile aparte ale românilor bănățeni al căror exponent era; Simion Bărnuțiu¹¹³, care pe plan filozofic reprezintă erudiția, iar în practica vieții politice intranșigenta democrat-burgheză; George Barițiu¹¹⁴, omul înaintat, de largă și profundă activitate cultural politică; Ion Eliade Rădulescu¹¹⁵, cu poziția sa ideologică contradictorie, cel care a căutat în permanență soluții practice de compromis, dar care a jucat un rol de mare importanță în revoluție.

De o deosebită atenție s-a bucurat studierea operei politice și istorice a lui Nicolae Bălcescu, căruia, cu prilejul centenarului morții i s-a consacrat un volum de *Studii și referate*, tratând aspectele filozofice ale gândirii sale, cele politice și juridice, poziția în problema socială și națională puse de revoluția de la 1848¹¹⁶, apoi numeroase studii și lucrări¹¹⁷. Lucrări de analiză au fost consacrate unor pașoptiști, printre acestea *Istoria filozofiei românești*¹¹⁸ care accentuează în primul rînd latura filozofică a gândirii lor.

Pe linia acelorași preocupări se înscriu monografiile: *George Barițiu, Viața și activitatea sa* de Vasile Netea¹¹⁹ și tot de acesta C. A. Rosetti¹²⁰, apoi *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*¹²¹, scrisă de I. Popescu-Teiușan și V. Netea; *Simion Bărnuțiu, opera și gândirea*¹²² de Radu Pantazi; *Gheorghe Magheru*¹²³ de A. Stan și C. Vlăduț ș. a.

Pe un plan mai complex încearcă să surprindă gândirea pașoptiștilor transilvăneni lucrarea colectivă *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*¹²⁴, care prezintă ideile și acțiunile fruntașilor

¹¹² V. Chereșeșiu, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, „Studii”, IX (1956), nr. 1.

¹¹³ N. Bagdasar, *Concepția social-politică a lui Simion Bărnuțiu*, „Studii și cercetări științifice”, seria științe sociale, VI (1955), nr. 3—4.

¹¹⁴ Radu Pantazi, *Ideile social-politice ale lui G. Barițiu*, în *Din istoria filozofiei în România*, vol. II, București, 1957.

¹¹⁵ Paul Cornea, *Ion Heliade Rădulescu sau echilibrul între antiteze în teorie și practică*, în *Studii de literatură română modernă*, București, 1962, p. 158.

¹¹⁶ *Studii și referate despre N. Bălcescu*, București, 1953.

¹¹⁷ N. Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, București, 1948; P. Apostol, *Despre elemente dialectice în cugetarea lui Nicolae Bălcescu*, în „Studii”, II (1949), nr. 3; Gh. Georgescu-Buzău, N. Bălcescu gînditor de pe poziții materialiste, „Viața românească”, 1954, nr. 3; V. Ionescu, *Problema agrară în opera lui N. Bălcescu*, în „Probleme economice”, 1955, nr. 8, p. 80—87; C. I. Gălian, *Gîndirea social-politică a lui Nicolae Bălcescu*, București, 1956; Gh. Georgescu-Buzău, N. Bălcescu, București, 1956; D. Almaș, *Nicolae Bălcescu revoluționar*, București, 1959; V. Maciu, *De la concepția socială et politique de Nicolae Bălcescu*, în *Nouvelles études d'histoire*, București, vol. I (1955); idem, *Activitatea istoriografică a lui Nicolae Bălcescu*, în *Studii și articole de istorie*, I, 1956.

¹¹⁸ *Istoria filozofiei românești*, I, Edit. Acad., 1972, p. 186—346.

¹¹⁹ V. Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966.

¹²⁰ Idem, C. A. Rosetti, București, 1970.

¹²¹ I. Popescu-Teiușan și V. Netea, A. T. Laurian. *Viața și activitatea sa*, București, 1970.

¹²² Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu, opera și gândirea*, București, 1967.

¹²³ Apostol Stan și Constantin Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, 1968.

¹²⁴ George M. Marica, Ioșif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura politică, 1968; C. Göllner, Stephan Ludwig Roth. *Leben und Werk*, ediție bilingvă, București, Edit. științifică, 1966; idem, *Die Siebenbürgen Sachsen in den Revolutionsjahren 1848—49*, București, Edit. Acad., 1967.

revoluției în ansamblul social-istoric și cultural, iar studiul lui G. Zane, *L'idéologie révolutionnaire dans les Principautés Roumaines et le socialisme prémarrxiste à l'époque de 1848*¹²⁵, urmat de studiul *1848 în tradițiile mișcării socialiste din România*¹²⁶, subliniază rădăcinile avansate ale gândirii pașoptiste și legăturile acesteia cu ideile marxiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

O problemă care în ultimul timp atrage tot mai mult atenția cercetătorilor istoriei moderne a României este cea privitoare la caracterul unitar al revoluției de la 1848. Izvoarele care vin în sprijinul acestei realități intuite încă de istoricii din secolul al XIX-lea sporesc și sînt în măsură să demonstreze pe deplin unitatea ideologică și de acțiune a întregului popor român în anii furtunoși de la mijlocul veacului trecut.

Mai întîi a fost cercetată problema colaborării revoluționarilor din cele trei țări românești uniți în aceleași idealuri, care s-a manifestat mai puternic în împrejurările revoluției și în climatul spiritului de deșteptare a popoarelor supuse dominației habsburgice și aristocrației feudale maghiare.

Protagonistii acestor idealuri au fost tinerii cărturari transilvăneni stabiliți în principate înainte de revoluție și participanți la mișcarea din Țara Românească: Aug. Treboniu Laurian, Axente Sever, Florian Aron, Constantin Roman, Constantin Bălășescu, Ioan Maiorescu, Gavril Munteanu, Ioan Codru-Drăgușanu și alții. Același ideal îi anima și pe revoluționarii munteni și moldoveni, unii dintre ei participanți la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, ca: Ion și Vasile Alecsandri, Gh. Magheru, Al. I. Cuza, I. Eliade Rădulescu, C. Negri, Al. Russo, Vasile Moldoveanu, apoi pictorii I. D. Negulici, C. Rosenthal, Barbu Iscovescu, G. Tattarescu, C. Lecca, Mișu Popp, C. Popp de Szatmary, care și-au consacrat opera și activitatea politică idealurilor revoluției și unirii.

Noua istoriografie a cercetat în toată amploarea contactele dintre revoluționarii din cele trei țări românești atît din perioada revoluției, cît și după înăbușirea revoluției din Țara Românească. A fost studiată mai ales activitatea lui Nicolae Bălcescu care a exercitat o puternică influență asupra unor fruntași ai revoluției din Transilvania, prin contactele sale cu Eftimie Murgu, Avram Iancu, cu membrii comitetului permanent al românilor de la Sibiu în vederea organizării Transilvaniei și a unirii forțelor revoluționare din cele trei țări. De asemenea, a fost scoasă în evidență activitatea lui Al. Goleșcu-Albu, Ion Ionescu de la Brad, a pictorului Barbu Iscovescu și a altor revoluționari în Munții Apuseni, după revoluția din Țara Românească, în tabăra lui Iancu¹²⁷.

¹²⁵ „Revue roumaine des sciences sociales” (1962), nr. 2, p. 191–216.

¹²⁶ Nicolae Vasile, Florescu Marin, *1848 în tradițiile mișcării socialiste din România*, în „Analele Institutului de istorie a P.C.R.”, 1968, nr. 14, p. 111–121.

¹²⁷ În acest domeniu a apărut o literatură bogată. Vezi mai ales: Miron Constantinescu, *Intellectualii și revoluția de la 1848, în Principatele române*, București, 1948; P. Constantinescu-Iași, *Trei pictori români în revoluția de la 1848, Negulici, Rosenthal, Iscovescu*, București, 1948; *Artiștii și revoluția de la 1848, în Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, vol. II, 1958; E. G. Zane, *Criptografia în corespondența revoluționarilor români de la 1848*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, 1957, II; C. Bodea, *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 2; V. Curticăpeanu, *Dezvoltarea culturii (1848–1918)*, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1961, p. 441 și urm.; P. Cernea, *Considération sur le*

Ideea revoluției române unitare a fost realizată sub aspectele ei generale în manuale, compendii și în lucrările de sinteză : *Istoria R.P.R., manual unic pentru învățământul mediu* (1952)¹²⁸ ; *Istoria României. Manual pentru clasa a XI-a* (1960)¹²⁹ ; *Istoria României. Compendiu*¹³⁰ (1969), sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu, acad. prof. Constantin Daicoviciu, prof. univ. Ștefan Pascu ; *Istoria poporului român* (1970)¹³¹, sub redacția A. Oțetea ; *Istoria românilor* de C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu (1971)¹³² ; *Istoria României*, vol. IV (1961)¹³³.

Acestea marchează progresele pe care le-a făcut istoriografia marxistă din România în ultimele două decenii asupra cercetării și interpretării revoluției române. Volumul al IV-lea al tratatului de *Istoria României* este prima lucrare de proporții care dă cea mai mare extensiune revoluției de la 1848—1849 în ansamblul istoriei moderne românești. În cele patru subcapitole autorii subliniază că revoluția din țările române a stat „în legătură cu evenimentele internaționale, cu fluxul și refluxul revoluției” dar, reluând ideea lui N. Bălcescu că revoluția generală a fost ocazia, iar nu cauza revoluției române, subliniază caracterul autohton și multiplele cauze interne care au generat-o în cele trei țări românești.

Deși aceste lucrări evidențiază trăsăturile și țelurile comune ale revoluției care izvorăsc din același proces secular, unitatea de viață economică și spirituală a întregului popor român, ele mai păstrează modul de expunere paralelă și distinctă a evenimentelor din cele trei țări, cu evidențierea trăsăturilor caracteristice ca notă dominantă.

Un prim pas spre o tratare a revoluției de la 1848 ca fenomen unitar face prof. univ. Vasile Maciu în studiul *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*¹²⁴, publicat în 1968, care, subliniind baza socială, politică și națională unică a evenimentelor de la 1848, consideră revoluția ca „opera poporului român ajuns la conștiința că formează o națiune distinctă de altele”. Mișcările sociale care au marcat începutul revoluției sînt privite de autor ca o „acțiune care a pornit concomitent” și s-au desfășurat „aproape uniform în a doua decadă a lui martie”. Pornind de la conținutul programelor politice și de la acțiunile comitetelor revoluționare, autorul scoate în evidență identitatea idealurilor sociale și naționale ale oamenilor politici de la 1848 care luptau pe același front

rapport entre la tradition et l'innovation dans l'idéologie littéraire de l'époque de 1848 în „Revue roumaine d'histoire”, 1963, nr. 2, p. 265—285 ; D. Berindei, *Programul cultural al revoluției din 1848 în țările române*, în „Rev. Bibl.”, 1968, nr. 6, p. 323—325 ; idem, *Les révolutionnaires roumains de 1848 et l'idée d'unité*, în „Revue roumaine d'histoire”, 1968, nr. 6, p. 931—947.

¹²⁸ *Istoria R.P.R., manual unic pentru învățământul mediu*, București, 1952.

¹²⁹ D. Almaș, G. Georgescu-Buzău, Aron Pelric, *Istoria României. Manual pentru clasa a XI-a*, București, Edit. de stat didactică și pedagogică, 1960.

¹³⁰ Sub red. prof. univ. Miron Constantinescu, acad. prof. Constantin Daicoviciu, prof. univ. Ștefan Pascu, *Istoria României. Compendiu*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1969 ; ed. a doua 1971.

¹³¹ Sub red. A. Oțetea, *Istoria poporului român*, București, Edit. științifică, 1970.

¹³² Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, Edit. Albatros, 1971.

¹³³ *Istoria României*, vol. IV, *Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848—1878)*, București, Edit. Acad., 1964.

¹³⁴ V. Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848*, în „Studii”, XXI (1968), nr. 5, p. 822—842.

comun pentru regenerarea patriei și pentru „solidaritatea ce leagă toate ramurile nației române”, pentru realizarea Dacoromâniei.

Tratarea unitară a revoluției e realizată pe un plan mai larg în lucrarea colectivă *Revoluția română din 1848*¹³⁵ tipărită în 1969. Concepută pe această idee, lucrarea are ca notă dominantă comunitatea ideologică și de acțiune a poporului român în revoluție, începînd cu antecedentele și cauzele care au generat-o, continuînd cu programul și desfășurarea ei și încheind cu dezvoltarea ideilor și acțiunilor revoluționare după 1848. Analiza largă a ideilor politice formulate în programele revoluționare din Transilvania, Banat, Țara Românească, Moldova și Bucovina, precum și expunerea succesivă cronologică a desfășurării revoluției din principalele centre de pe teritoriul românesc constituie o primă schițare a viitoarei istorii a revoluției române de la 1848.

Din prezentarea schițată a evoluției istoriografiei românești privind revoluția de la 1848 — 1849 putem conchide că, în decursul celor 125 de ani, s-au obținut rezultate notabile pe linia studierii acestui eveniment epocal al istoriei poporului român.

Dacă literatura istorică din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea a făcut pași însemnați pe calea îmbogățirii informației, fie ea fragmentară sau unilaterală, prezentată neanalitic și descriptiv, istoriografia de după 23 August 1944 s-a impus printr-o concepție fundamental deosebită, materialist istorică și printr-o nouă metodologie de investigare a factorilor esențiali ai revoluției, neglijăți sau ignorați de vechea istoriografie.

Saltul calitativ realizat în ultimul sfert de veac se datorește faptului că, folosind în mod critic și creator rezultatele vechii istoriografii, noua istoriografie a pornit la restudierea revoluției, de la analiza cadrului social-economic al celor trei țări românești, a structurilor și contradicțiilor sociale și naționale specifice societății românești de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Studiile sistematice și amănunțite întreprinse de istoricii români asupra bazei economice din perioada premergătoare și din timpul revoluției asupra claselor și categoriilor sociale au dus la dezvăluirea rădăcinilor marilor conflicte și contradicții care au determinat situația revoluționară, declanșarea revoluției.

Sporul de informații privind mișcările de mase premergătoare revoluției, care au luat amploare în primăvara și vara anului 1848, contribuie la întregirea imaginii privind fenomenul de ridicare a întregului popor din cele trei țări românești pe scena istoriei ca națiune constituită, luptînd pentru aceleași idealuri sociale și naționale.

Studierea marxistă a contradicțiilor naționale din Transilvania pornind de la baza lor socială, de clasă, și ținînd seama de situația concret istorică a dat posibilitate istoriografiei românești din ultimele decenii să clarifice probleme esențiale ale revoluției și să infirme teze eronate

¹³⁵ Constantin Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, București, Edit. politică, 1969.

acreditate de vechea istoriografie naționalistă. Cercetind pe baze noi raporturile dintre revoluționarii români, maghiari și sași, tendințele de colaborare ale celor mai avansate minți din timpul revoluției în frunte cu N. Bălcescu, istoriografia marxistă a deschis o nouă perspectivă studierii tradițiilor înaintate româno-maghiaro-germane.

Pași însemnați s-au făcut, de asemenea, pe linia adâncirii și amplificării studiului revoluției române ca proces unitar pe tot cuprinsul spațiului carpato-dunărean. Lucrările din ultimii ani adoptă tot mai mult metodologia cercetării laturilor esențiale ale fenomenului revoluționar sub raport social, ideologic și programatic, trăsăturile care converg spre ideile fundamentale ale revoluției: eliberarea socială, emanciparea politică și unirea românilor într-un stat național.

Progresele înregistrate de istoriografia românească în ultimul sfert de veac lărgesc simțitor atât orizontul informației, cât și modalitățile de interpretare a revoluției de la 1848. Sensurile pe care le dau noile concluzii depășesc net țelurile vechii istoriografii, care urmăreau doar reconstituirea evenimentelor, prin surprinderea esenței fenomenului istoric revoluționar, prin capacitatea de dezvăluire a cauzelor determinante ale revoluției, prin consecințele pe care le-a avut în epocă.

L'HISTORIOGRAPHIE DE LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848 — 1849

RÉSUMÉ

Un bref examen de l'évolution de l'historiographie roumaine touchant la révolution de 1848 — 1849 révèle qu'en 125 années l'étude de cet événement historique de la vie du peuple roumain a marqué des progrès notables.

Si la littérature historique de la seconde moitié du XIXe siècle et des premières décennies du XXe siècle a enregistré des succès importants dans la voie de l'enrichissement de l'information — soit-elle fragmentaire ou unilatérale, ou présentée de manière non-analytique et descriptive —, l'historiographie de la période qui a suivi le 23 Août 1944 s'est imposée par une conception fondamentale particulière, matérialiste-historique ainsi que par une nouvelle méthodologie d'investigation des facteurs essentiels de la révolution, négligés ou ignorés au point de vue historique.

Le bond qualitatif réalisé pendant le dernier quart de siècle est dû au fait qu'en utilisant de manière critique et créatrice les résultats de l'ancienne historiographie, la nouvelle littérature historique est partie du réexamen de la révolution, de l'analyse du cadre socio-économique des trois pays roumains, des structures et des contradictions sociales et nationales spécifiques à la société roumaine du milieu du XIXe siècle.

Les études systématiques et détaillées sur la base économique de la période précédant la révolution et de l'étape des événements révolutionnaires eux-même, sur les classes et les catégories sociales ont abouti

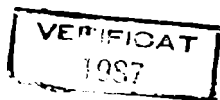
à la mise au jours des racines des grands conflits et contradictions qui ont déterminé la situation révolutionnaire, le déclenchement de la révolution.

Les informations concernant les mouvements de masses qui ont précédé la révolution, lesquels ont gagné en ampleur au printemps et à l'été 1848, contribuent à compléter l'image du phénomène d'affirmation du peuple des trois pays roumains sur la scène de l'histoire, en tant que nation constituée, luttant pour les mêmes idéals sociaux et nationaux.

L'étude marxiste des contradictions nationales de Transylvanie en prenant pour point de départ leur base sociale, de classe, et en tenant compte de la situation concrète historique, a permis à l'historiographie roumaine des dernières décennies de clarifier des problèmes essentiels de la révolution et d'infirmer des thèses erronées accrédités par l'ancienne historiographie nationaliste. Examinant à partir de nouvelles bases les rapports ayant existé entre les révolutionnaires roumains, hongrois et saxons ainsi que les tendances à la coopération manifestées par les esprits les plus éclairés de la révolution, en tête avec N. Bălcescu, l'historiographie marxiste a ouvert une nouvelle perspective de l'étude des traditions progressistes roumano-hongroises-allemandes.

Des progrès importants ont été enregistrés également sur le plan de l'approfondissement et de l'amplification de l'étude de la révolution roumaine en tant que processus unitaire pour tout l'espace carpato-danubien. Les ouvrages de ces dernières années adoptent toujours davantage la méthodologie de l'investigation des aspects essentiels du phénomène révolutionnaire au point de vue social, idéologique et programmatique, les recherches convergeant vers les idées fondamentales de la révolution : la libération sociale, l'émancipation politique et l'union des Roumains en un Etat national.

Les résultats notables obtenus par l'historiographie roumaine au cours du dernier quart de siècle élargissent sensiblement aussi bien l'horizon de l'information, que les modalités d'interprétation de la révolution de 1848. Les sens donnés par les nouvelles conclusions dépassent nettement les buts de l'ancienne historiographie — qui poursuivait seulement la reconstitution des événements —, par la révélation de l'essence du phénomène historique révolutionnaire, par la capacité de dévoiler les causes de la révolution et les conséquences de celles-ci à l'époque.

Tehnoredactor PETRU BRUMA

Bun de tipar 1.07.1974. Tiraj 1930 ex. Hirtie scris I A tratată 83% grad alb, format 16 70 X 100 de 80 G/m². Coli de tipar 20.5. Pliante 1. C.Z. pentru biblioteci mari 9(498) „1848” (082). C.Z. pentru biblioteci mici 9(498) „1848”

Întreprinderea poligrafică Informația, str. Brezoianu nr. 23—25, București.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

I.P. Informația c. 142

„Revoluția română n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși”.

„Vrem să fim o nație, una, puternică și liberă prin dreptul și datoria noastră, pentru binele nostru și al celorlalte nații, căci voim fericirea noastră și avem o misie a împlini în omenire”.

NICOLAE BĂLCESCU

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

Din programele revoluției

— Națiunea română, răzimată pe principiul libertății, egalității și frăției, pretinde independența sa națională, în respectul politic, ca să figureze în numele său, ca națiunea română să-și aibă reprezentanții săi în dieta țării în proporțiune cu numărul său; să-și aibă directorii săi în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporțiune, să se servească de limba sa în toate treburile ce se ating de dînsa, atît în legislație, cît și în administrație.

— Neatîrnarea administrativă și legislativă în toate cele din lăuntru, fără amestec a orice puteri străine.

— Egalitatea drepturilor civile și politice.

— Închezășluirea libertății individuale și a domiciliului.

— Instrucție egală și gratuită pentru toți românii.

— Libertatea cultelor.

— A se aboli orice ranguri și privilegii personale sau de naștere.

— Înlăturarea comerțului și libertății muncii.

— Unirea Moldovei cu Țeara Românească (Dorințele partidei naționale în Moldova).

— Desființarea boierescului și a oricărei alte dări a locuitorilor săteni către proprietari.

— Improprietărirea locuitorilor săteni fără nici un fel de răscumpărare din partea lor.

— Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc (Principiile noastre pentru reformarea patriei).

— Națiunea română, ajungînd la conștiința drepturilor individuale omenești, cere fără întîrziere desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi atît în comitate, cît și în districte, scaune și granițe militare. Cere totodată și desființarea dijmelor ca a unui mijloc de contribuire împiedecător economiei (Petiție națională de la Blaj).

— Independența administrativă și legislativă. Neamestec al nici unei puteri din afară în cele din întru ale sale.

— Adunarea generală compusă din reprezentanții tuturor stărilor societății.

— Domnul reponsabil, ales pe cîte cinci ani și căutat în toate stările societății.

— Libertatea absolută a tiparului.

— Gvardie națională.

— Emancipația minăstirilor închinete.

— Emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire.

— Instrucție egală și întregă pentru tot românul de amîndouă sexele.

— Emancipația israeliților și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință (Proclamația de la Islaz).